ବେନେଡ଼ିକ୍ଟ୍ ସ୍ପିନୋଜା

ଜୀବନୀ ଓ ମୂଲ୍ୟାୟନ

ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ ଦାସ

ଗ୍ରନ୍ଥ ପରିଷ୍କାର

ବେନେଡିକ୍ଟ୍ ସ୍ପିନୋଜା
ଜୀବନୀ ଓ ମନୀଷା

ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ ଦାଶ

ଦାଣ୍ଡ ପ୍ରକାଶନୀ
ଭୁବନେଶ୍ୱର - ୭୫୧୦୦୨

ବେନେଡ଼ିକ୍ଟ୍ ସ୍ପିନୋଜା
ଜୀବନୀ ଓ ମୂଲ୍ୟାୟନ

ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ ଦାସ

ପ୍ରକାଶନୀ, ଭୁବନେଶ୍ୱର-୨୪, ଓଡ଼ିଶା

ବେନେଡ଼ିକ୍‌ଟ୍ ସ୍ପିନୋଜା
ଜୀବନୀ ଓ ମୂଲ୍ୟାୟନ

ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ ଦାସ

ପ୍ରକାଶକ
ଭାଗ୍ୟଧର ସାହୁ
ପଥିକ ପ୍ରକାଶନୀ
ଭୁବନେଶ୍ୱର-୭୫୧୦୨୫, ଓଡ଼ିଶା

ଅକ୍ଷରସଜ୍ଜା
ଗୁଡ୍‌ଡୁ ଡି.ଟି.ପି. ଆର୍ଟ,
ଏଫ୍/୬୨୬, ସେକ୍ଟର-୬, ସିଡିଏ, କଟକ

ମୁଦ୍ରଣ
ଗ୍ରାଫିସ୍କ୍ରିନ
ନୟାପଲ୍ଲି, ଭୁବନେଶ୍ୱର

ପ୍ରଥମ ମୁଦ୍ରଣ : ୨୦୧୧

ମୂଲ୍ୟ : ଟ ୨୦୦.୦୦

I believe in Spinoza's God who reveals himself in the orderly harmony of what exists, not in a god who concerns himself with the fates and actions of human beings.

– Albert Einstein

– ମୁଁ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ଇଶ୍ୱରଙ୍କୁ ବିଶ୍ୱାସ କରେ ଯିଏକି ଏହି ବିଶ୍ୱ-ଅସ୍ତିତ୍ୱର ଶୃଙ୍ଖଳାବଦ୍ଧ ସୌଷମ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ଆପଣାକୁ ଉଦ୍‌ଘାଟିତ କରି ରଖିଥାଆନ୍ତି; ଏପରି ଜଣେ ଇଶ୍ୱରଙ୍କ ଉପରେ ମୋର ଆଦୌ ବିଶ୍ୱାସ ନାହିଁ ଯିଏକି ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କର ନିୟତି ଏବଂ କରଣିଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ ନିଜକୁ ଜଡ଼ିତ କରି ରଖିଥାନ୍ତି ।

– ଆଲବର୍ଟ୍ ଆଇନ୍‌ଷ୍ଟାଇନ୍

ସୂଚୀପତ୍ର

ସବାମୂଳର କଥାଟି

୧. ପ୍ରଥମ ଅଧ୍ୟାୟ – ଉପକ୍ରମଣିକା ୩

ସ୍ପିନୋଜା-ଜୀବନୀ,- ସଂକ୍ଷେପରେ ,,

ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ରଚନାବଳୀ ୧୯

୨. ଦ୍ୱିତୀୟ ଅଧ୍ୟାୟ

ସ୍ପିନୋଜା : ଏକ ଆଲୋଚନା ଓ ପୁନରାଲୋଚନା ୩୬

(କ) ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ଶୈଳୀ ,,

(ଖ) ଜ୍ୟାମିତିକ ପ୍ରଣାଳୀ ୪୬

(ଗ) ସ୍ପିନୋଜୀୟ ବିଚାରର ତିନି ମୂଳ-ଶବ୍ଦ ୫୫

(ଘ) ମନୁଷ୍ୟର ମନୋଜଗତ ୬୧

(ଙ) ଏହି ମାନବୀୟ ପ୍ରକୃତି ୮୯

(ଚ) ଦାସତ୍ୱର ବେଢ଼ୀରେ ମନୁଷ୍ୟ ୧୦୧

(ଛ) ମନୁଷ୍ୟର ମୁକ୍ତିଲାଭ ୧୨୪

(ଜ) ସ୍ପିନୋଜା ଓ ଈଶ୍ୱର-ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ୧୫୨

(ଝ) ରାଜନୀତିକ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଏବଂ ରାଜନୀତି ୧୬୫

୩. ତୃତୀୟ ଅଧ୍ୟାୟ

ସ୍ପିନୋଜା ଯୁଗେ ଯୁଗେ ୧୮୨

୪. ଚତୁର୍ଥ ଅଧ୍ୟାୟ

ସ୍ପିନୋଜା, ଏକ ପୁନର୍ମୂଲ୍ୟାୟନରେ ୨୦୫

୫. ପଞ୍ଚମ ଅଧ୍ୟାୟ

ଜୀବନ ଏବଂ ଦର୍ଶନ ୨୫୧

୬. ଷଷ୍ଠ ଅଧ୍ୟାୟ

ଚିରନ୍ତନ ବେନେଡ଼ିକ୍ଟ୍ ସ୍ପିନୋଜା ୨୫୬

୭. ସପ୍ତମ ଅଧ୍ୟାୟ

କାନ୍ଦ ନାହିଁ, କୋପ କରନାହିଁ, ବୁଝ । ୨୬୬

ସବାମୂଳର କଥାଟି

ଶ୍ରୀ ବେନେଡ଼ିକ୍ଟ୍ ସ୍ପିନୋଜା ମୋ' ଜୀବନରେ ପରିଚ୍ଚିତ ଏକ ଅତିପ୍ରିୟ୍ଣ ନାମ। ଖୁବ୍ ମନେ ପଡୁଛି ବିଶ୍ୱଭାରତୀ ଶାନ୍ତିନିକେତନରେ ଅଧ୍ୟୟନ କରୁଥିବା ସମୟରେ ଗୋଟିଏ ତତ୍କାଳୀନ ବଙ୍ଗଳା ପତ୍ରିକାରେ କବି ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥଙ୍କର ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଦିଆ ଯାଇଥିବା ମନ୍ତବ୍ୟଟିଏ ପଢ଼ିବାକୁ ପାଇଥିଲି। ସେଇ ୧୯୪୭-୪୮ ମସିହା ବେଳର ଗୋଟିଏ ଘଟଣା। ମୋ'ର ବୟସ ଚବିଶି କି ପଚିଶି। ଶାନ୍ତିନିକେତନରେ ମୁଁ ଦର୍ଶନଶାସ୍ତ୍ର ଅଧ୍ୟୟନ କରୁଥାଏ। ଶ୍ରୀ ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ ଲେଖିଥିଲେ ଯେ ବେନେଡ଼ିକ୍ଟ୍ ସ୍ପିନୋଜା ହେଉଛନ୍ତି ଏପରି ଜଣେ ଦାର୍ଶନିକ, ଯାହାଙ୍କର ଜୀବନ ଓ ଦର୍ଶନ ମଧ୍ୟରେ କୌଣସି ଫରକ ନଥିଲା। ଏକ ଦର୍ଶନ ହିସାବରେ ସେ ଯାହାକୁ ସତ୍ୟ ବୋଲି ଉପଲବ୍ଧି କରୁଥିଲେ, ସେଇଟିକୁ ହିଁ ଜୀବନରେ ବଞ୍ଚୁଥିଲେ।

କଥାଟି ମୋତେ ସ୍ପର୍ଶ କରିଥିଲା। ମୋ' ତରୁଣ ବୟସର ବୁଦ୍ଧିଚ୍ଚେତନାକୁ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ଅଧିକାର କରି ନେଇଥିଲା। ଦର୍ଶନର ଅଧ୍ୟୟନ ହିଁ କରାଯାଏ ଏବଂ ପଣ୍ଡିତମାନେ ହିଁ ସେହି ଅଧ୍ୟୟନରେ ବୁଡ଼ି ରହି ଥାଆନ୍ତି। ମାତ୍ର, ଏକ ଦର୍ଶନ ଅନୁସାରେ ଜୀବନଟିଏ ବଞ୍ଚିବା,- କେବଳ ଜାଣି ଏବଂ ଆହୁରି ଜାଣି ଗୋଟିଏ ପଣ୍ଡିତ ହେବାରେ ଅଟକି ନଯାଇ କିଛି ହେବା,- ଏଇଟି ଏକାବେଳେକେ ଏକ ଅନ୍ୟ କଥା ଏବଂ ଅନ୍ୟ ଆସ୍ପୃହା। ସ୍ପିନୋଜା ମୋତେ ଟାଣିବାକୁ ଲାଗିଲେ। ସେତେବେଳେ ତାଙ୍କ ବିଷୟରେ ମୁଁ ସେପରି କିଛି ଜାଣି ବି ନଥାଏ। ତାଙ୍କରି ଆଡ଼କୁ ହିଁ ଆଗ୍ରହ ବଢ଼ିଲା। ମୁଁ ବାନ୍ଧି ହୋଇଗଲି।

ଦର୍ଶନର ଜଣେ ଛାତ୍ର ହିସାବରେ ବିଶେଷ ନିବନ୍ଧଟିଏ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବାର ବିଧିଟିଏ ଥାଏ। ସ୍ଥିର କଲି, ମୁଁ ବେନେଡିକ୍ଟ୍ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କ ବିଷୟରେ ନିଜର ନିବନ୍ଧଟିକୁ ଲେଖିବି। ମୋ' ପ୍ରସ୍ତାବରେ ମୋ'ର

ଅଧ୍ୟାପକ ଦୁଇଜଣ ଭାରି କୁଣ୍ଠା ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ। କାରଣ ହେଉଛି ଯେ, ସେପରି ହେଲେ ସେମାନେ ମୋ'ର କାର୍ଯ୍ୟଟିରେ ସେପରି କୌଣସି ସାହାଯ୍ୟ କରି ପାରିବେନାହିଁ। ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କ ବିଷୟରେ ସେମାନଙ୍କ ନିଜର ସେପରି କୌଣସି ବିଶେଷ ପୂର୍ବାଧ୍ୟୟନ ନଥିଲା। ମୁଁ ତଥାପି ମୋ' ନିଷ୍ପତ୍ତିରେ ଅଟଳ ରହିଲି। ନିବନ୍ଧଟିକୁ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ଜୀବନ ଏବଂ ଦର୍ଶନ ବିଷୟରେ ଲେଖିଥିଲି। ତାହାହିଁ ହେବାର ଥିଲା।

ସ୍ପିନୋଜା-ସମ୍ବନ୍ଧୀ ଓଡ଼ିଆ ପୁସ୍ତକଟି ସେହି ନିବନ୍ଧଟିକୁ ଆଧାର କରି ଲେଖା-ଯାଇଛି। ବିଗତ ବର୍ଷମାନଙ୍କରେ ତାଙ୍କ ବିଷୟରେ ଯାହା କିଛି ପାଇଛି ପଢ଼ିଛି। ହଁ, ଇଉରୋପରେ ଅଧ୍ୟୟନ-କାଳରେ ଥରେ ହଲାଣ୍ଡ ଯାଇ ସ୍ପିନୋଜା ଅତିବାହିତ କରିଥିବା ରାଇନ୍ସ୍‌ବୁର୍ଗ୍ ଗାଆଁରେ ଥିବା ମୂଳ ଘରଟିକୁ ଦେଖି ଆସିଛି। ଏହି ସବୁକିଛି ମୋ' ଜୀବନରେ ତୀର୍ଥଯାତ୍ରା ପରି ହୋଇ ରହିଛି। ଆଗକୁ ଆଗକୁ ବାଟ କାଢ଼ି ନେଇଛି। ଏବଂ, ସେହି ମୂଳ କଥାଟି,- ଯାବତୀୟ ଦର୍ଶନ ଜୀବନଟିକୁ ବଞ୍ଚିବା ଲାଗି, ନୂଆ ନୂଆ ଆଖିରେ ନୂତନ ବିଶ୍ୱାସର ବଳଗୁଡ଼ିକରେ ବଳିଷ୍ଠ ହୋଇ ଆପଣା ସମେତ ଏହି ପୃଥିବୀର ସମସ୍ତଙ୍କ ସହିତ ଯୁକ୍ତ ହୋଇ ରହିବା ସକାଶେ।

ଓଡିଆ ଭାଷାରେ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କ ବିଷୟରେ ବହିଟିଏ ଲେଖିବି ବୋଲି କେତେ ଦିନରୁ ଚିନ୍ତା କରି ଆସିଛି। ଏବେ ଯାଇ ସେକଥା ସମ୍ଭବ ହେଲା। କିନ୍ତୁ, ସେଥିପାଇଁ କାହାକୁ ଧନ୍ୟବାଦ ଦେବି ଓ କାହା ପାଖରେ କୃତଜ୍ଞତା ଜ୍ଞାପନ କରିବି ?

। ଇତି।

□

ପ୍ରଥମ ଅଧ୍ୟାୟ

ଉପକ୍ରମଣିକା

ସ୍ପିନୋଜା-ଜୀବନୀ,- ସଂକ୍ଷେପରେ

"ଦେବଦୂତମାନେ କରିଥିବା ଦଣ୍ଡବିଧାନ ଅନୁସାରେ, ସନ୍ଥମାନେ ଧାର୍ଯ୍ୟ କରି ଦେଇଥିବା ନିୟମ ଅନୁସାରେ ଆମେ ଆମର ପବିତ୍ର ଧର୍ମଗ୍ରନ୍ଥ ଗୁଡ଼ିକୁ ସାକ୍ଷୀ ରଖି, ସେଗୁଡ଼ିକରେ ଲିପିବଦ୍ଧ ହୋଇ ରହିଥିବା ଛଅଶହ ତେରଗୋଟି ସୂତ୍ରକୁ ଅନୁସରଣ କରି ବାରୁଖ୍ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କ ବିଷୟରେ ଏହି ନିର୍ଦ୍ଦେଶଟିକୁ ଘୋଷଣା କରି ଜଣାଉଛୁ ଯେ, ଆମ ପବିତ୍ର ବିଧାନପୁସ୍ତକରେ ଯେପରି କୁହାଯାଇଛି, ସିଏ ଦିନରେ ଏବଂ ରାତ୍ରିରେ ସର୍ବଦା ହିଁ ଅଭିଶପ୍ତ ହୋଇ ରହନ୍ତୁ, ନିଦ୍ରା ଏବଂ ଜାଗରଣ ଉଭୟ ଅବସ୍ଥାରେ ହିଁ ସେହି ଅଭିଶାପଟି ଦ୍ୱାରା ଜର୍ଜର ହୋଇ ରହନ୍ତୁ, ବାହାରେ ଓ ଭିତରେ ସର୍ବଦା ହିଁ ସେହି ଅଭିଶାପ ତାଙ୍କୁ କାମୁଡ଼ି ଧରିଥାଉ। ପରମେଶ୍ୱର କେବେହେଲେ ତାଙ୍କ ଦୋଷର ମାର୍ଜନା ନକରନ୍ତୁ ଏବଂ ତାଙ୍କରି କ୍ରୋଧ ଏବଂ ନିର୍ଦ୍ଦୟତା ଏହି ବ୍ୟକ୍ତିଟିକୁ ଦଗ୍ଧ କରି ରଖିଥାଉ। ପବିତ୍ର ବିଧାନ-ପୁସ୍ତକର ସବୁଯାକ ଦଣ୍ଡକୁ ସେ ଅନବରତ ଭୋଗ କରୁଥାନ୍ତୁ। ସ୍ୱର୍ଗବାସୀ ମାନଙ୍କର ତାଲିକାରୁ ଈଶ୍ୱର ତାଙ୍କ ନାମଟିକୁ ପୂରା କାଟିଦିଅନ୍ତୁ। ଚଳି ଆସିଥିବା ବିଧାନଟି ଅନୁସାରେ ଇସ୍ରାଏଲର ସକଳ ଜାତି ଲାଗି ସେ କେବଳ ବିଲୁପ୍ତ ହୋଇଯିବାର ବସ୍ତୁଟିଏ ହୋଇ ରହିଥାଆନ୍ତୁ। ସ୍ୱର୍ଗର ଦେବତାମାନଙ୍କ ଲାଗି ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ବର୍ଜନୀୟ ହୋଇ ରହନ୍ତୁ। ଆମେ ଆଦେଶ ଦେଉଛୁ ଯେ ତାଙ୍କ ସହିତ କେହି କୌଣସି କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେବେନାହିଁ, କେହି ତାଙ୍କ ପାଖକୁ କୌଣସି ପତ୍ର କେବେହେଲେ ଲେଖିବନାହିଁ, କେହି ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ଦୟାର ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିବନାହିଁ। କେହି ତାଙ୍କ ସହିତ ଗୋଟିଏ ଘରେ ମଧ୍ୟ ବାସ କରିବନାହିଁ। କେହି ତାଙ୍କର ପାଖ ମଧ୍ୟ ମାଡିବନାହିଁ।"

ଏହିପରି ବହୁ ଗାମ୍ଭୀର୍ଯ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ ଶବ୍ଦଦ୍ୱାରା ଲିଖିତ ଏକ ଘୋଷଣାନାମାରେ ଆମଷ୍ଟର୍‌ଡାମ୍‌ରେ ଅବସ୍ଥିତ ଇହୁଦୀ ସିନାଗଗ୍‌ର ଧର୍ମଗୁରୁମାନେ ବାରୁଖ୍ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କୁ

ସମାଜରୁ ନିର୍ବାସିତ କରି ଦେଇଥିଲେ। ସେତେବେଳେ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କୁ ମୋଟେ ଚବିଶି ବର୍ଷ ବୟସ ହୋଇଥିଲା।

ସେହି ମେଞ୍ଚଡ କଞ୍ଚା ତରୁଣ ବୟସର ବାରୁଖ୍ ସ୍ପିନୋଜା,- ତାଙ୍କର ଅପରାଧ ଥିଲା ଯେ, ସିଏ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ଧର୍ମବିଶ୍ୱାସର ବିରୋଧାଚରଣ କରିଥିଲେ ଏବଂ ଏହିପରି ଏକ ପ୍ରତିକାର-ବିଧାନ କରିବା ବ୍ୟତୀତ ଧର୍ମଗୁରୁମାନଙ୍କ ପାଖରେ କୌଣସି ଉପାୟ ହିଁ ନଥିଲା।

କଥିତ ଅଛି ଯେ, ଯେତେବେଳେ ସ୍ପିନୋଜା ସାନ ପିଲାଟିଏ ହୋଇ ଇସ୍କୁଲରେ ପାଠ ପଢୁଥିଲେ, ସେତେବେଳେ ସେହି ଇହୁଦୀ ଗୋଷ୍ଠୀର ବିଜ୍ଞମାନେ ତାଙ୍କଠାରେ ରହିଥିବା ବିଶେଷ ବୁଦ୍ଧିପ୍ରତିଭା ଗୁଡ଼ିକର ପରିଚୟରେ ଆସିଥିଲେ ଏବଂ ତାହାର ସ୍ୱୀକୃତି ସ୍ୱରୂପ ତାଙ୍କୁ ଏକ ଛାତ୍ରବୃତ୍ତି ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ। "ଏହି ପିଲାଟି ଆମ ସମାଜର ଏକ ଗର୍ବ ହୋଇ ରହିବ,- ଆମ ନାଆଁ ରଖିବ" ବୋଲି ତାଙ୍କ ଶିକ୍ଷକମାନେ ଅନେକ ସମୟରେ କହୁଥିଲେ। ଆମ ଧର୍ମର ଜଣେ ଗୁରୁ ହିସାବରେ ଅବଶ୍ୟ ବିଖ୍ୟାତ ହେବ ବୋଲି ସେମାନେ ମତ ଦେଉଥିଲେ।

ବାରୁଖ୍ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ଜନ୍ମ ୧୬୩୨ ମସିହା ନଭେମ୍ବର ୨୪ ତାରିଖରେ ଗୋଟିଏ ସମ୍ପନ୍ନ ଇହୁଦୀ ପରିବାରରେ। ତାଙ୍କର ପୂର୍ବପୁରୁଷମାନେ ଏକଦା ଦକ୍ଷିଣରେ ଅବସ୍ଥିତ ସ୍ପେନରୁ ହଲାଣ୍ଡ୍ ଦେଶକୁ ଚାଲି ଆସିଥିଲେ। ସେତେବେଳେ ଧର୍ମ ନାମରେ ଇଉରୋପରେ କେତେ ହଣାକଟା ଲାଗି ଥିଲା। ପଳାଇ ଆସିଥିବା ଶରଣାର୍ଥୀମାନେ ହଲାଣ୍ଡ୍ ଅର୍ଥାତ୍ ନେଦର୍‌ଲାଣ୍ଡ୍‌କୁ ଆସି ଆପଣାର ନୂଆ ସଂସାରଗୁଡ଼ିକୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଦେଇଥିଲେ। ସେଠାରେ ନୂଆ ହୋଇ ଏକ ଜନତନ୍ତ୍ରର ଥାପନା ହୋଇଥାଏ। ଜନତନ୍ତ୍ରଟି ଘୋଷଣା କରିଥାଏ ଯେ ଏହି ଭୂମିରେ ବାସ କରୁଥିବା ପ୍ରତ୍ୟେକ ନାଗରିକ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ମୁକ୍ତ ଭାବରେ ତା'ର ନିଜର ଧର୍ମକୁ ଅବଲମ୍ବନ କରି ବାସ କରିପାରିବ। ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ତା' ଆପଣା ରୀତିରେ କାହିଁକି ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ଉପାସନା କରୁଛି, ସେହି କାରଣରୁ ତାକୁ ଆଦୌ କୌଣସି ବାଧାର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବାକୁ ପଡିବନାହିଁ, କୌଣସି ଅତ୍ୟାଚାର ସହିବାକୁ ପଡ଼ିବନାହିଁ ଅଥବା କୌଣସି କୈଫିୟତ ବି ଦେବାକୁ ହେବନାହିଁ।

ନିଜ ଭୂମି ଇସ୍ରାଏଲ୍‌ରୁ ବିତାଡ଼ିତ ହେବାରୁ ଇହୁଦୀମାନେ ଛିନ୍‌ଛତ୍ର ହୋଇ ନାନା ଅନ୍ୟ ରାଜ୍ୟକୁ ପଳାଇ ଯାଇଥିଲେ। ଢ଼େରସଂଖ୍ୟକ ଇହୁଦୀ ଇଉରୋପ ମହାଦେଶର ବିଭିନ୍ନ ଦେଶରେ ଆସି ଆଶ୍ରୟ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ। ସେଠାରେ ମଧ୍ୟ ସେମାନଙ୍କୁ ଶାନ୍ତି

ମିଳି ନଥିଲା । ସେଠାରେ ବାସ କରୁଥିବା ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ୍‌ମାନେ ସେମାନଙ୍କୁ ନାନାବିଧ ନିଷେଧ ମଧ୍ୟରେ ବାଧ୍ୟ କରି ରଖୁଥିଲେ । ସତେଅବା କୌଣସି ଅଲଗା ପ୍ରାଣୀରୂପେ ଇହୁଦୀ ମାନଙ୍କୁ ଘେଟୋମାନଙ୍କରେ ରହିବାକୁ ପଡୁଥିଲା । ସାମାଜିକ ଜୀବନର ପ୍ରାୟ ସର୍ବବିଧ କ୍ଷେତ୍ରରୁ ସେମାନେ ବଞ୍ଚିତ ହୋଇ ରହୁଥିଲେ । ସର୍ବୋପରି, ସେମାନଙ୍କୁ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ ଧର୍ମକୁ ଦୀକ୍ଷିତ କରାଇ ଆଣିବା ସକାଶେ ଯାବତୀୟ ଅପଚେଷ୍ଟା ମଧ୍ୟ ହେଉଥିଲା । ବିବରଣୀ କହୁଛି, ଏହିପରି ଭାବରେ ନିପୀଡ଼ିତ ହୋଇ ପଞ୍ଚଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଶେଷ ବେଳକୁ ସ୍ପେନରେ ବାସ କରୁଥିବା ବହୁ ଇହୁଦୀ ପର୍ତ୍ତୁଗାଲକୁ ପଳାଇ ଆସିଥିଲେ । ସେଠାରେ ମଧ୍ୟ ସେମାନେ ଭୋଗୁଥିବା ନିପୀଡ଼ନ ଗୁଡ଼ିକର ଆଦୌ କୌଣସି ଅନ୍ତ ହୋଇ ନଥିଲା । ନିଜର ଧର୍ମ ଛାଡ଼ି ତୁମେ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ୍ ହୁଅ ଏବଂ ତା' ନହେଲେ ଏହି ଦେଶରୁ ପଳାଇଯାଅ ବୋଲି ଧମକମାନ ଦିଆ ଯାଉଥିଲା । ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ବଂଶଧର ସେହି ସମୟରେ ପର୍ତ୍ତୁଗାଲ ଦେଶରୁ ହଲାଣ୍ଡ୍‌କୁ ଚାଲି ଆସିଥିଲେ । ବାପାଙ୍କ ନାମ ମିଗୁଏଲ୍ ଡି ଏସ୍ପିନୋଜା ଏବଂ ମାଆଙ୍କ ନାମ ଖାନା ଡ଼େବୋରା । ସ୍ପେନିଶ୍ ଭାଷାର ମିଗୁଏଲ୍ ଅର୍ଥାତ୍ ଇଂରାଜୀରେ ମାଇକେଲ୍ ।

ଆମଷ୍ଟରଡ଼ାମ୍‌ରେ ବାସ କରୁଥିବା ଇହୁଦୀମାନେ ଆପଣା ଧର୍ମୋପାସନା ଇତ୍ୟାଦି ନିମନ୍ତେ ନିଜ ପାଇଁ ଗୋଟିଏ ସିନାଗଗ୍‌ର ସ୍ଥାପନା କରିବାକୁ ଅନୁମତି ଲାଭ କରିଥିଲେ ସତ, ମାତ୍ର ତଥାପି ଧର୍ମ ଓ ଉପାସନାର କ୍ଷେତ୍ରରେ ସେମାନଙ୍କର ପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ୱାଧୀନତା ରହିଥିଲା ବୋଲି କୁହାଯାଇ ପାରିବନାହିଁ । ସେମାନଙ୍କୁ ସମସ୍ତେ ସେହି ବିଦେଶାଗତ ଅନ୍ୟଧର୍ମୀ ବୋଲି ବିଚାର କରୁଥିଲେ । ଖାସ୍ ଇହୁଦୀମାନେ ମଧ୍ୟ ଏହି ବିଷୟରେ କମ୍ ସତର୍କ ନଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କର ନିଜ ଧର୍ମ ଓ ସମ୍ପ୍ରଦାୟରୁ କୌଣସି ଅନ୍ୟ ଆକର୍ଷଣରେ ପଡ଼ି କେହି ତେଣେ ବିଚ୍ୟୁତ ହୋଇ ଯିବନାହିଁ ତ ! ତେବେ ତ ତାହା ଘୋର ପ୍ରମାଦର ବିଷୟ ହେବ ଏବଂ ଗୋଷ୍ଠୀଟି ଭିତରକୁ ବହୁ ବିପତ୍ତିକୁ ପ୍ରକୃତରେ ଡାକିନେଇ ଆସିବ !

ଆପଣାର ଶୈଶବକାଳରେ ସ୍ପିନୋଜା ତାଙ୍କ ବୟସର ଅନ୍ୟ ସମସ୍ତଙ୍କ ପରି ସ୍କୁଲରେ ପାଠ ପଡିଥିଲେ । ମୂଳ ଇହୁଦୀ ଧର୍ମଗ୍ରନ୍ଥ ଗୁଡ଼ିକୁ ଅଧ୍ୟୟନ କରିଥିଲେ । ମୂଳରୁ ହିଁ ଅସାଧାରଣ ଦକ୍ଷତାର ପରିଚୟ ଦେଇଥିଲେ ଏବଂ ସମସ୍ତଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟି ଆକର୍ଷଣ କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କ ନିଜର ବାଣିଜ୍ୟଶାସ୍ତ୍ରର ଅଧ୍ୟୟନ ଲାଗି ଅଧିକ ଆଗ୍ରହ ରହିଥିଲା । କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କ ବାପା ସେ ଇହୁଦୀ ଧର୍ମୀୟ ବ୍ୟାଖ୍ୟାଗୁଡ଼ିକ ବିଷୟରେ ଜ୍ଞାନ ଅର୍ଜନ କରନ୍ତୁ ବୋଲି ଇଚ୍ଛା କରିଥିଲେ । ଜଣେ ଦକ୍ଷ ଶିକ୍ଷକଙ୍କର ସହାୟତାରେ ସେ

ହିବ୍ରୁ ଭାଷାଶିକ୍ଷାରେ ପ୍ରବୀଣତା ଲାଭ କଲେ, ହିବ୍ରୁ ସାହିତ୍ୟ ସହିତ ମଧ୍ୟ ସୁପରିଚିତ ହେଲେ । ବାଇବେଲ୍‌ର ପ୍ରଥମ ପୁସ୍ତକ ଏବଂ ଇହୁଦୀ ଧର୍ମସୂତ୍ରୀୟ ଗ୍ରନ୍ଥ ତାଲ୍‌ମୁଦ୍ ସହିତ ସୁପରିଚିତ ହେଲେ । ଏତେ ଅଳ୍ପ ବୟସରେ ବାଳକଟି ଯେ ଏତେଏତେ ବିଚକ୍ଷଣତା ଦେଖାଇ ପାରୁଛି ସେଥିରେ ଗୋଷ୍ଠୀର ଗୁରୁଜନମାନେ ସବୁବେଳେ ଖୁବ୍ ଆଚମ୍ବିତ ହୋଇ ଯାଉଥିଲେ । ମାତ୍ର, ଜ୍ଞାନର କ୍ଷେତ୍ରରେ ରହିଥିବା ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ଜିଜ୍ଞାସା ତାଙ୍କୁ ବସ୍ତୁତଃ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ସାହସ ଯୋଗାଇ ଦେଇ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ପରିମାଣରେ ସର୍ବଦା ଆଗକୁ ଆଗକୁ ନେଇ ଯାଉଥିଲା । ସ୍ପିନୋଜା ଅଧ୍ୟୟନର କେତେ କେତେ କ୍ଷେତ୍ରକୁ ଚାଲି ଯାଉଥିଲେ ଓ ମୋଟେ ଅଟକି ରହି ଯାଉନଥିଲେ । କେତେ ନା କେତେ ଜିଜ୍ଞାସାରୁ ଅସୁମାରି କେତେ ନା କେତେ ପ୍ରଶ୍ନ । ତେଣୁ ସେ କେଉଁଠାରେ କିପରି ବା ରହି ପାରୁଥାନ୍ତେ ? ସବୁ ପ୍ରଶ୍ନଗୁଡ଼ିକର ନିର୍ମଳ ଉତ୍ତରମାନ ଯେ ତାଙ୍କୁ ମିଳି ଯାଉଥିଲା, ସେକଥା ଆଦୌ ନୁହେଁ । ତେଣୁ, ନିଜ ଭିତରେ ଅନେକ ସମୟରେ ଖୁବ୍ ଧନ୍ଦି ହେବାକୁ ପଡୁଥିଲା ।

ସନ୍ଦେହଗୁଡ଼ିକର ବିମୋଚନ ଲାଗି ସ୍ପିନୋଜା ହିବ୍ରୁ ଧର୍ମଗ୍ରନ୍ଥ ଗୁଡ଼ିକର ଗଭୀର ଅଧ୍ୟୟନ କଲେ । କିନ୍ତୁ, ସେହି ଅଧ୍ୟୟନରେ ସିଏ ଯେତିକି ଗଭୀରକୁ ଯାଉଥିଲେ, ତାଙ୍କର ଜିଜ୍ଞାସାଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟ ସେତିକି ବୃଦ୍ଧି ପାଉଥିଲା । ନାଇଁ, ଏତିକି ଅଳ୍ପ ସୀମା ମଧ୍ୟରେ କୌଣସି ଅଧ୍ୟୟନ କେବେହେଲେ ଯଥେଷ୍ଟ ହେବନାହିଁ । ଏଥିରେ ଗ୍ରୀକ୍ ଓ ଲାଟିନ୍ ଭାଷାରୁ ମଧ୍ୟ କିଛିହେଲେ ଅଧ୍ୟୟନ କରାଯାଇ ପାରିନାହିଁ । ସ୍ପିନୋଜା ଲାଟିନ୍ ଭାଷାରେ ରହିଥିବା ଗ୍ରନ୍ଥଗୁଡ଼ିକର ଅଧ୍ୟୟନ କରିଥିଲେ । ସେହି ଲାଟିନ୍ ଭାଷାକୁ ମାଧ୍ୟମ ରୂପେ ବ୍ୟବହାର କରି ତ କେତେ କେତେ ଗଭୀରତର ଦାର୍ଶନିକ ତତ୍ତ୍ୱ ଲିପିବଦ୍ଧ ହୋଇ ରହିଛି ! ସିନାଗଗ୍ ଭିତରେ ସେଗୁଡ଼ିକର ଅଧ୍ୟୟନ ନିମନ୍ତେ କୌଣସି ପ୍ରଶସ୍ତତା ନଥିଲା । ସେଗୁଡ଼ିକର ଅଧ୍ୟୟନ କରିବା ବିଷୟରେ ବରଂ ଏକ ଘୃଣାଭାବ ହିଁ ରହିଥିଲା । ସେହି ଶାସ୍ତ୍ରଗୁଡ଼ିକରେ ତ ଗୋଟାଏ ଅନ୍ୟ ଧର୍ମର ଚର୍ଚ୍ଚା ଏବଂ ଆଲୋଚନା କରାଯାଇଛି, ଏହିପରି ସୂଚାଇ ଦିଆ ଯାଉଥିଲା । କଥିତ ଅଛି ଯେ ଥରେ ବାରୁଖ୍ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ଜଣେ ସହପାଠୀ ଲାଟିନ୍ ଭାଷାର ଶିକ୍ଷା କରିବାକୁ ବସ୍ତୁତଃ ଏକ ପାପ ବୋଲି ମତ ଦେଇଥିଲେ ଏବଂ ଲାଟିନ୍ ଭାଷା ଅଧ୍ୟୟନ କରିଥିବାର ଘଟଣାଟିକୁ ନିଜର ସ୍ମୃତିରୁ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ପୋଛି ପକାଇ ତଦ୍ୱାରା ନିଜର ବିବେକକୁ କଳଙ୍କମୁକ୍ତ କରି ପାରିବାଲାଗି ଦୀର୍ଘ ଚାଳିଶି ଦିନ ଲାଗି ଉପବାସ ମଧ୍ୟ କରିଥିଲେ ।

କିନ୍ତୁ ତରୁଣ ସ୍ପିନୋଜା ମାନିଲେ ନାହିଁ । ମୋଟେ ଅଟକି ରହି ଗଲେନାହିଁ ।

ତାଙ୍କ ଭିତରର ଜିଜ୍ଞାସା ତାଙ୍କୁ ହାତ ଧରି ଯୁଆଡ଼େ ବାଟ କଢାଇ ନେଇ ଯାଇଥିଲା, ସିଏ ସେଠାରେ ଯାଇ ପହଞ୍ଚି ଯାଇଥିଲେ । ପବିତ୍ର ଧର୍ମପୁସ୍ତକ ମାନଙ୍କର ତ କେତେ ପ୍ରକାରର ବ୍ୟାଖ୍ୟା ହୋଇଥିଲା-ବ୍ୟାଖ୍ୟାକାରମାନେ ନିଜଟିକୁ ହିଁ ଠିକ୍ ବୋଲି ଦାବୀ କରୁଥିଲେ । ତେବେ, କେଉଁଟି ଠିକ୍ ଏବଂ ପୁଣି କେଉଁଟି ଠିକ୍ ନୁହେଁ ! ସ୍ପିନୋଜା ଏକ ସଂଶୟ ଭିତରେ ଯାଇ ପଡି ଯାଉଥିଲେ । ତାଙ୍କର ମନ ଭିତରେ କେତେ କେତେ ପ୍ରଶ୍ନର ଉଦୟ ହେବାରେ ଲାଗିଥିଲା । ନାଇଁ, ଯେଡ଼େ ପବିତ୍ର ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଏଗୁଡ଼ିକ ଆଦୌ ଅକାଟ୍ୟ ନୁହନ୍ତି । ଏଗୁଡ଼ିକର ଆଗକୁ ମଧ୍ୟ ଆହୁରି କେତେ କ'ଣ ସତ୍ୟ ଅବଶ୍ୟ ରହିଛି । ତେଣୁ, ଆପଣା ଜିଜ୍ଞାସାର କ୍ଷେତ୍ରରେ ଅଧିକ ବନ୍ଧନମୁକ୍ତ ହିଁ ହେବାକୁ ପଡ଼ିବ ଏବଂ ବାଡମାନଙ୍କୁ ଡେଇଁଯିବାକୁ ହେବ । ବସ୍ତୁଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ ନିହିତ ହୋଇ ରହିଥିବା ସତ୍ୟଟିର ଆବିଷ୍କାର କରିବାକୁ ହେବ । ନିଜ ପାଇଁ ସ୍ୱାଧୀନ ମତଗୁଡିକର ଆବିଷ୍କାର କରିବାକୁ ହେବ ! ଚଳନ୍ତି ଅର୍ଥବ୍ୟାଖ୍ୟା ଗୁଡିକର ତଦ୍ୱାରା ବିରୋଧାଚରଣ ହୋଇଗଲେ ଆମେ କଦାପି ରହି ଯିବାନାହିଁ । ବରିଷ୍ଠ ଓ ପ୍ରତିଷ୍ଠମାନେ ସେଥିରେ ଅପମାନିତ ବୋଧ କରିବେ ସତ, ମାତ୍ର ଆମେ ତଥାପି ଅଟକି ରହିବାନାହିଁ ।

କଥିତ ଅଛି, ସ୍କୁଲରେ ପଢୁଥିବା ସମୟରେ ତାଙ୍କର ଦୁଇଜଣ ସହପାଠୀ ଯେତେବେଳେ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କୁ କେତେକ ପ୍ରଶ୍ନ ପଚାରିଲେ, ସେତେବେଳେ ସେ ଏପରି କିଛି ଉତ୍ତର ଦେଇଥିଲେ, ଯାହାକୁ କି ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ଧର୍ମର ବିରୋଧୀ ବୋଲି କୁହାଯିବ । ସେହି ଉତ୍ତରଗୁଡ଼ିକୁ ଶୁଣି ଉକ୍ତ ବିଶ୍ୱାସଘାତକ ସାଙ୍ଗ ଦୁଇଜଣ ସ୍ପିନୋଜା ଏହିଭଳି ଯାଡୁସାଡୁ କଥାମାନ କହୁଛନ୍ତି ବୋଲି ସିନାଗଗ୍‌ର କର୍ତ୍ତାମାନଙ୍କ ଆଗରେ ଯାଇ ଫୋଡି ଦେଇଥିଲେ । ଜଣେ ଅର୍ବାଚୀନ ଅପରିପକ୍ୱର ମୁହଁରୁ ଏଭଳି କଥାସବୁ ବାହାରିଛି ବୋଲି ଜାଣିବା ପରେ କର୍ତ୍ତାମାନେ ତାଙ୍କୁ ଆଦେଶ ପ୍ରମାଣେ ଆସି ଉତ୍ତରଟିଏ ଦେବାଲାଗି ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେଇଥିଲେ । ତାଙ୍କ ବିରୋଧରେ ଅଭିଯୋଗ ହୋଇଥିଲା ଯେ ସିଏ ଇହୁଦୀମାନଙ୍କୁ ଏକ ମୂର୍ଖ ଜାତି ବୋଲି କହି ଉପହାସ କରିଛନ୍ତି । ପଦାର୍ଥବିଜ୍ଞାନ ଏବଂ ଈଶ୍ୱରତତ୍ତ୍ୱ ବିଷୟରେ ସେମାନେ ମୋଟେ କିଛି ଜାଣିନାହାନ୍ତି । କଥା ନମାନୁଥିବା ଲୋକମାନଙ୍କୁ ବଶ କରି ରଖିବା ନିମନ୍ତେ ସେମାନେ କୌଶଳ ପ୍ରୟୋଗ କରି କେତେଗୁଡ଼ିଏ ବିଧାନକୁ ହିଁ ଏକତ୍ର ଲିପିବଦ୍ଧ କରି ରଖିଛନ୍ତି । ସ୍ପିନୋଜା ସହଜ ମନରେ ସମନଟିକୁ ପାଳନ କରି କର୍ତ୍ତାମାନଙ୍କ ଆଗରେ ଯାଇ ହାଜର ହୋଇଥିଲେ ସିନା, କିନ୍ତୁ ଆପଣାର କହିଥିବା କଥାଗୁଡିକୁ ପ୍ରତ୍ୟାହାର କରିନେବାକୁ ମୋଟେ ସମ୍ମତ ହୋଇନଥିଲେ । ବରିଷ୍ଠମାନେ ତାଙ୍କୁ ରାଜୀ କରାଇବା

ପାଇଁ ଓ ବାଟକୁ ଆଣିବାପାଇଁ ବହୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଥିଲେ । ମାତ୍ର ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କୁ ମଙ୍ଗାଇ ପାରିଲେ ନାହିଁ । ସେହି କ୍ରୋଧରେ ସେଦିନରେ ବିଚାରସଭାଟିକୁ ସେଇଠି ଭାଙ୍ଗି ଦିଆ ଯାଇଥିଲା ଏବଂ ଧମକ ଦିଆ ଯାଇଥିଲା ଯେ ଏହା ପରେ ସ୍ପିନୋଜା ପ୍ରକୃତରେ ଅଧିକ ବିପର୍ଯ୍ୟୟ ଲାଗି ପ୍ରସ୍ତୁତ ରହିବେ, କାରଣ ଏହାପରେ ତାଙ୍କ ଉପରେ ବଜ୍ରପାତ ହିଁ କରାଯିବ ।

ନଛୋଡବନ୍ଧା ସେହି କର୍ତ୍ତାମାନଙ୍କର ଏସବୁ କ୍ରୋଧର କୌଣସି ପ୍ରଭାବ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କ ଉପରେ ପଡିନଥିଲା ଏବଂ ସେ ଅବିଚଳିତ ଭାବରେ ନିଜ ଜିଜ୍ଞାସା ଗୁଡ଼ିକର ବୋଲ ମାନି ଅଗ୍ରସର ହେବାରେ ଲାଗିଥିଲେ । ସେ ଲାଟିନ୍ ଭାଷାର ଅଧ୍ୟୟନ କରିବେ ହିଁ କରିବେ । କାରଣ ଲାଟିନ୍ ଭାଷା ହିଁ ସେତେବେଳେ ଯାବତୀୟ ଦର୍ଶନବିଦ୍ୟାର ମାଧ୍ୟମ ହୋଇ ରହିଥିଲା । ଆପଣାର ଲାଟିନ୍ ଶିକ୍ଷକ ହିସାବରେ ସେ ଜଣେ କାଥୋଲିକ୍ ଡାକ୍ତରଙ୍କର ସହାୟତା ଲାଭ କରି ପାରିଥିଲେ । ସମସାମୟିକ ଇଉରୋପରେ ସେତେବେଳେ ଦର୍ଶନର କ୍ଷେତ୍ରରେ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଦେକାର୍ତ୍ତ୍ (Descartes) ହିଁ ସର୍ବାଗ୍ରରେ ରହିଥିଲେ । ଇଉରୋପୀୟ ତତ୍ତ୍ୱଚର୍ଚ୍ଚାର ମହଲରେ ସେତେବେଳେ ଶ୍ରୀ ଦେକାର୍ତ୍ତ୍ ଉତ୍ଥାପନ କରିଥିବା ଦାର୍ଶନିକ ପ୍ରଶ୍ନଗୁଡ଼ିକର ଆଲୋଚନା ହିଁ ହେଉଥିଲା ଏବଂ ଦେ'କାର୍ତ୍ତ୍ ଲାଟିନ୍ ଭାଷାରେ ଆପଣାର ଗ୍ରନ୍ଥଗୁଡ଼ିକୁ ଲେଖି ଯାଇଥିଲେ । ଆପଣାର ଲାଟିନ୍-ଶିକ୍ଷକ ହିସାବରେ ସ୍ପିନୋଜା ଯାହାଙ୍କ ଠାରୁ ସମୁଦାୟ ଲାଭ କରିଥିଲେ, ଇହୁଦୀ ସଂପ୍ରଦାୟ ମଧ୍ୟରେ ତାଙ୍କର ବଦନାମ ରହିଥିଲା ଯେ ସେ ପବିତ୍ର ଗ୍ରନ୍ଥାଦିର ଆଦୌ କୌଣସି ବାଡ ମାନନ୍ତିନାହିଁ, ମୁକ୍ତ ଭାବରେ ଚିନ୍ତା କରନ୍ତି, ଖୁବ୍ ମୌଳିକ ବିଚାରଗୁଡ଼ିକର ପୋଷଣ କରନ୍ତି । ହୁଏତ ସେହି କାରଣରୁ ଇଚ୍ଛୁକମାନଙ୍କୁ ଲାଟିନ୍ ଭାଷା ଶିକ୍ଷା ଦିଅନ୍ତି, ଯେଉଁଥିରେ କି କେବଳ ପୁରାତନ ଜ୍ଞାନଗୁଡିକର ଚର୍ଚ୍ଚା କରା ଯାଇଥିଲା ତା' ନୁହେଁ, ମାତ୍ର ଉନ୍ମେଷ ଲାଭ କରୁଥିବା ବିଜ୍ଞାନଗୁଡ଼ିକର ମଧ୍ୟ ଆଲୋଚନା ହୋଇଥିଲା, ସାଂପ୍ରତିକ ଦର୍ଶନ ସମ୍ପର୍କରେ ମଧ୍ୟ କେତେ କେତେ ସାମଗ୍ରୀ ରହିଥିଲା । ଆପଣାର ଲାଟିନ୍ ଶିକ୍ଷକଙ୍କୁ ମାଧ୍ୟମ କରି ସ୍ପିନୋଜା ତେଣୁ ଏକ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ମୁକ୍ତ ପରିବେଶ ମଧ୍ୟକୁ ପ୍ରବେଶ-ଅଧିକାର ଲାଭ କରିଥିଲେ । ସିଏ ସତେଅବା ଠିକ୍ ଏହିପରି ଏକ ସାହଚର୍ଯ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ଅଧିକ ପ୍ରଗାଢ ଭାବରେ ରହିବେ ବୋଲି ଇଚ୍ଛା ମଧ୍ୟ କରୁଥିଲେ । ସେହି ସାହଚର୍ଯ୍ୟଟିକୁ ଆମେ ଏକାଧିକ କାରଣରୁ ସ୍ପିନୋଜା-ଜୀବନର ସେହି ପ୍ରଥମ କାଳଟିର ଏକ ଅତ୍ୟନ୍ତ ମହତ୍ତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଘଟଣା ବୋଲି କହିପାରିବା । ଏହାରି ଦ୍ୱାରା ତାଙ୍କ ନିଜ ଜୀବନରେ ମଧ୍ୟ ଜଣେ ଦାର୍ଶନିକ

କ୍ରମଗଠିତ ହୋଇ ଆସିଥିଲା ବୋଲି କହିଲେ ତାହା ଆଦୌ ଏକ ଅତ୍ୟୁକ୍ତି ହେବନାହିଁ । ସ୍ୱୟଂ ତାଙ୍କର ଲାଟିନ୍‌ଶିକ୍ଷକ ମଧ୍ୟ ଦେଶର ପ୍ରୋଟେଷ୍ଟାଣ୍ଟ୍‌ମାନଙ୍କ ଲାଗି ଅତ୍ୟନ୍ତ ବିବଦମାନ ହୋଇ ପଡିଥିଲେ, କାରଣ ସେ ଆପଣାର ମୁକ୍ତ ବୁଦ୍ଧିଦ୍ୱାରା ହିଁ ସବୁକିଛିର ବିଚାର କରୁଥିଲେ ଓ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ଈଶ୍ୱରତତ୍ତ୍ୱର ବ୍ୟାଖ୍ୟାଗୁଡ଼ିକୁ ଆଖି ବୁଜି ମାନି ନେଉନଥିଲେ । ତେଣୁ, ଏହି ଘଟଣାଟିକୁ ପ୍ରକୃତରେ ଏକ ଭାଗ୍ୟର କଥା ବୋଲି କୁହାଯିବ ଯେ ଏହିପରି ଭାବରେ ସ୍ପିନୋଜା ଏହି ସାନ୍ନିଧ୍ୟଟି ଦ୍ୱାରା ନିଜର ଗଢି ହୋଇ ପାରିବାରେ ଖୁବ୍ ଅନୁକୂଳତା ପାଇ ପାରିଥିଲେ ।

ସେହି ସମୟରେ ବାରୁଖ ଜଣେ ଝିଅର ପ୍ରେମରେ ପଡି ଯାଇଥିଲେ ବୋଲି ଜୀବନୀକାରମାନେ କହନ୍ତି । ଝିଅଟି ହେଉଛି କ୍ଲାରା, ତାଙ୍କ ଲାଟିନ୍ ଶିକ୍ଷକଙ୍କର କନ୍ୟା । ବଡ଼ ବୁଦ୍ଧିମତୀ, ଏବଂ ତାଙ୍କରି ଉପରେ ହିଁ ବାପା ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କୁ ଲାଟିନ୍ ଭାଷା ଶିକ୍ଷା ଦେବାର ଦାୟିତ୍ୱକୁ ନ୍ୟସ୍ତ କରିଥିଲେ । ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ପଷ୍ଟ କଥା ଯେ କ୍ରମେ ଦୁହେଁ ପରସ୍ପର ଆଡ଼କୁ ଖୁବ୍ ଆକୃଷ୍ଟ ହୋଇ ଆସିଥିଲେ ଓ ସ୍ପିନୋଜା ପ୍ରେମରେ ପଡିଗଲେ । ମାତ୍ର, ବସ୍ତୁତଃ ଏପରି ଘଟିଲା ଯେ ଉଭୟେ ପରିଣୟ-ସୂତ୍ରରେ ଆବଦ୍ଧ ହେବା ପୂର୍ବରୁ କ୍ଲାରାଙ୍କର ଆଉଜଣେ ଯୁବକଙ୍କ ସହିତ ବିବାହ ହୋଇ ଯାଇଥିଲା । ଉକ୍ତ ଯୁବକ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ଜଣେ ସହପାଠୀ ଥିଲେ । ସେ ଆପଣାକୁ ଅଧିକ ବୁଦ୍ଧିମାନ୍ ବୋଲି ପ୍ରମାଣ କରି ଝିଅଟିକୁ ଗୋଟିଏ ହାର ଉପହାର ଦେଇଥିଲେ । ହାରଟି ଭିତରେ ସୁଦୃଶ୍ୟ ମୁକ୍ତାମାନ ଗୁନ୍ଥା ହୋଇଥିଲା ଏବଂ ପ୍ରକୃତରେ ଖୁବ୍ ଆକର୍ଷକ ଥିଲା । ତେଣୁ ସେହି ଅନ୍ୟ ଯୁବକଟି ସଫଳ ହୋଇ ପାରିଲେ ଏବଂ ଝିଅଟିକୁ ଲାଭ କରି ପାରିଥିଲେ । ପ୍ରତିଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱିତାରେ ଦଉଡିବାକୁ ତାଙ୍କର କୌଣସି ସାମର୍ଥ୍ୟ ନଥିଲା । ତାଙ୍କର ନିୟତି ମଧ୍ୟ ସେପରି ହେଉ ବୋଲି ଆଦୌ ଇଚ୍ଛା କରୁନଥିଲା । ସ୍ପିନୋଜା ନିରସ୍ତ ହେଲେ ଓ ଦର୍ଶନର ଜଗତକୁ ଫେରି ଆସିଥିଲେ । ଏବଂ, ଖୁବ୍ ବୁଝି ହେଉଛି ଯେ ତା'ପରେ ସିଏ ସେସବୁ ଆଡ଼କୁ ଆଦୌ ମନ କରି ନଥିଲେ । ଆପଣା ନିୟତିଟିର ହିଁ ଅନୁଧାବନ କରିଥିଲେ ।

ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ଲାଟିନ୍ ଭାଷା ଶିକ୍ଷା କରିବା ଅବିଚ୍ଛିନ୍ନ ରହିଥିଲା ଏବଂ ଧୀରେ ଧୀରେ ଭାଷାଟି ଉପରେ ତାଙ୍କର କ୍ରମେ ଅଳ୍ପବହୁତ ଏକ ଦଖଲ ମଧ୍ୟ ଆସି ଯାଇଥିଲା । ସେ ସେହି ଭାଷାରେ ଲିଖିତ ବିଭିନ୍ନ ପୁସ୍ତକ ଅଧ୍ୟୟନ କରିବା ଆରମ୍ଭ କରି ଦେଇଥିଲେ । ଗମ୍ଭୀର ନାନା ବିଷୟର ଚର୍ଚ୍ଚା କରା ଯାଇଥିବା ବହୁସଂଖ୍ୟକ ପୁସ୍ତକ । ପ୍ରଥମେ ଈଶ୍ୱରତତ୍ତ୍ୱ, ତା'ପରେ ପ୍ରାକୃତିକ ବିଜ୍ଞାନତତ୍ତ୍ୱ ଏବଂ ଆଉ ଆଉ

କେତେ କ'ଣ। ତାଙ୍କର ପୂର୍ବବର୍ତ୍ତୀ ପ୍ରଖ୍ୟାତ ଦାର୍ଶନିକ ଡେକାର୍ତ୍ତଙ୍କର ରଚ଼ନାମାନ ଅଧ୍ୟୟନ କରିଥିଲେ,-ଏକ ଅଦମ୍ୟ ଜିଜ୍ଞାସା ସହିତ। ତା' ସହିତ ଏକାଧିକ ଭାଷାରେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର ଦଖଲ ଆସି ଯାଇଥିଲା। ସେ ହିବ୍ରୁ, ଜର୍ମାନ୍, ଇତାଲୀୟ୍, ସ୍ପେନିଶ୍, ପର୍ତ୍ତୁଗୀଜ୍ ଏବଂ ହଲାଣ୍ଡୀୟ୍ ଡ଼ଚ୍ ଭାଷା ପୂର୍ବରୁ ହିଁ ଜାଣିଥିଲେ ଏବଂ ସେହି ତାଲିକାରେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଲାଟିନ୍ ମଧ୍ୟ ଯୋଡ଼ା ହୋଇ ପାରିଲା।

ମାତ୍ର, ବାରୁଖ୍ ସ୍ପିନୋଜା ଜ୍ଞାନର କ୍ଷେତ୍ରରେ ଯେତିକି ଅଗ୍ରଗତି କରୁଥିଲେ, ତେଣେ ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ସିନାଗଗ୍‌ର କ୍ରୋଧ ମଧ୍ୟ ସେତିକି ଅଧିକ ହେବାରେ ଲାଗିଥିଲା। ଦର୍ଶନ ଆଲୋଚ଼ନାର କ୍ଷେତ୍ରରେ ସିଏ ଯେପରି ବେପରୁଆ ହୋଇ ମାଡ଼ି ମାଡ଼ି ଯାଉଥିଲେ ଗୋଷ୍ଠୀର ବରିଷ୍ଠମାନେ ସେଥିରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବିଚ଼ଳିତ ହୋଇ ପଡୁଥିଲେ। ସେମାନେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆଶଙ୍କିତ ହୋଇ ଭାବୁଥିଲେ ଯେ ଏହି ଯୁବକଟି ଯେପରି ଆପଣାର ମାର୍ଗରେ ସତ୍ୟର ଅନ୍ୱେଷଣ କରିବାରେ ଲାଗିଛନ୍ତି, ସେଥିରେ ପୂର୍ବରୁ ସ୍ୱୀକୃତ ସକଳ ଧାରା ପୂରା ଭାଙ୍ଗିଯିବ, ପାରମ୍ପରିକ ବିଶ୍ୱାସ ବୋଲି ମୋଟେ କିଛିହେଲେ ହିଁ ରହିବନାହିଁ। ଏବଂ, ସେହି ଦିଗରୁ ବିଚାରି ଦେଖିଲେ ଇହୁଦୀ ସଂପ୍ରଦାୟକୁ ଏକାଠି ବାନ୍ଧି ରଖିଲାଭଳି ଆଉ କିଛିହେଲେ ରହିବନାହିଁ। ଏବଂ, ସ୍ପିନୋଜା ପୁଣି ଏପରି ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ପାଖକୁ ଯାଇ ଲାଟିନ୍ ଭାଷା ଶିକ୍ଷା କରୁଛନ୍ତି, ଯିଏ କି ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ଅସ୍ତିତ୍ୱରେ ଆଦୌ ବିଶ୍ୱାସ କରନ୍ତିନାହିଁ; ଅର୍ଥାତ୍ ସିଏ ହେଉଛନ୍ତି ଜଣେ ନାସ୍ତିକ, ଜଣେ ବସ୍ତୁବାଦୀ। ନାଇଁ, ଆଉ ଉଚ୍ଛୁର କରାଯାଇ ପାରିବନାହିଁ ଏବଂ ଏକ ପ୍ରତିବିଧାନ କରିବାକୁ ହିଁ ପଡ଼ିବ। ଏହି ଅମାନିଆ ଯୁବକଟିକୁ ଅବଶ୍ୟ ସାଧ୍ୟ କରିବାକୁ ହେବ। ପ୍ରାଥମିକ ପଦକ୍ଷେପ ସ୍ୱରୂପ କର୍ତ୍ତାମାନେ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କୁ କେତେ ଭଳି ଲୋଭ ଦେଖାଇ ମଣାଇ ଆଣିବାର ପ୍ରୟାସ କରିଥିଲେ। ତାଙ୍କୁ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ଦିଆ ଯାଇଥିଲା ଯେ ସିଏ ବର୍ଷକୁ ଏକହଜାର ଫ୍ଲୋରିନ୍‌ର ଏକ ଆର୍ଥିକ ଭତ୍ତା ପାଇବେ। ଏବଂ, ସେଥିଲାଗି ସର୍ତ୍ତଟିଏ ରହିବ ଯେ ସିଏ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ଧର୍ମବିଶ୍ୱାସ ବିଷୟରେ କୌଣସି ସନ୍ଦେହ ପ୍ରକଟ କରିବେନାହିଁ। ତାହାକୁ ସ୍ୱୀକାର କରିନେବେ। ସ୍ପିନୋଜା ରାଜୀ ହେଲେନାହିଁ। ତେଣୁ, କ୍ରମେ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ନାନାବିଧ ପ୍ରତିବିଧାନମାନ ଜାରି ହେବାକୁ ଲାଗିଲା। ସିନାଗଗ୍ ତରଫରୁ ଏକ ହୁକୁମନାମା ପଠାଯାଇ ତାଙ୍କୁ ତିରିଶି ଦିନ ସମୟ ଦିଆଗଲା। ଏହି ଅବଧିଟି ମଧ୍ୟରେ ତାଙ୍କୁ ଛୁରୀ ଭୁଷି ଜୀବନରୁ ମାରିଦେବାର ଏକ ପ୍ରଚେ଼ଷ୍ଟା କରା ଯାଇଥିଲା। ଭାଗ୍ୟର କଥା ଯେ ସ୍ପିନୋଜା ସେହି ଆକ୍ରମଣରୁ ରକ୍ଷା ପାଇ ଯାଇଥିଲେ।

ତିରିଶି ଦିନର ଅବଧିଟି ଶେଷ ହୋଇଗଲା, କିନ୍ତୁ ସ୍ପିନୋଜା ଯେପରି ଥିଲେ ଠିକ୍ ସେହିପରି ରହିଲେ । ତାଙ୍କୁ ନୀରବ କରି ନେବାଲାଗି ବହୁତ ଉଦ୍ୟମ କରାଗଲା, ମାତ୍ର ସ୍ପିନୋଜା ଅବିଚଳ ରହିଥିଲେ । ପ୍ରାୟ୍ ଏକ ସହଜ ଅବଜ୍ଞାଭାବ ସହିତ ଅପରିବର୍ତ୍ତିତ ରହିଥିଲେ । ତେଣୁ, ସର୍ବଶେଷ ନିଷ୍ପତ୍ତିଟି ୧୬୫୬ ମସିହା ଜୁଲାଇ ୨୭ ତାରିଖରେ ଶୁଣାଇ ଦିଆ ଯାଇଥିଲା, ଯେଉଁଟି ଦ୍ୱାରା ସେ ଗୋଷ୍ଠୀରୁ ବହିଷ୍କୃତ ହେଲେ ବୋଲି ସାଧାରଣ ଭାବରେ ଘୋଷଣା କରାଗଲା । ସେ ସିନାଗଗ୍ରୁ ବାଛନ୍ଦ ହୋଇ ରହିଲେ । ସେହି ଅବସରରେ ବହୁତ ଧର୍ମରେ ବାଧ୍ୟ ଇହୁଦୀଙ୍କର ସମାଗମ ହୋଇଥିଲା; ଜଣେ ଧର୍ମଦ୍ରୋହୀ କିପରି ତା'ର ଅପରାଧଟି ପାଇଁ ଦଣ୍ଡ ପାଇବ, ସେମାନେ ସେହି କଥାଟିକୁ ଦେଖିବାପାଇଁ ଆସିଥିଲେ ।

ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଶାନ୍ତ ଭାବରେ ବାରୁଖ୍ ସ୍ପିନୋଜା ତାଙ୍କୁ ସମାଜରୁ ବିତାଡ଼ିତ କରିଥିବା, ସେହି ଆଦେଶନାମାଟିକୁ ଗ୍ରହଣ କରି ନେଇଥିଲେ । କଥିତ ଅଛି ଯେ, ଆପଣାର ପ୍ରତିକ୍ରିୟାକୁ ବ୍ୟକ୍ତ କରି ସେ କହିଥିଲେ : ମୁଁ ସତକୁ ସତ ଯାହା ନକରିଥାନ୍ତି, ଏହି ଆଦେଶପତ୍ରଟି ମୋତେ ଆଦୌ ସେପରି କିଛି କରିବା ସକାଶେ ବାଧ୍ୟ କରୁନାହିଁ । ଶୁଣା ଯାଇଥାଏ ଯେ ସେ ଆଦେଶଟିର ଜବାବରେ କର୍ତ୍ତାମାନଙ୍କ ପାଖକୁ ଗୋଟିଏ ଦୀର୍ଘ ପତ୍ର ଲେଖି ପଠାଇଥିଲେ, କିନ୍ତୁ ଉକ୍ତ ପତ୍ରଟିକୁ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆବିଷ୍କାର କରା ଯାଇନାହିଁ । ନିର୍ବାସିତ ହେବାର ସେହି ବିଶେଷ ଅବସରଟିକୁ ସ୍ମରଣୀୟ କରି ରଖିବା ନିମନ୍ତେ ସ୍ପିନୋଜା ଆପଣାର ନାମକୁ ବାରୁଖ୍ରୁ ଲାଟିନ୍ ବେନେଡ଼ିକ୍ଟ୍କୁ ବଦଳାଇ ଦେଇଥିଲେ । ବେନେଡ଼ିକ୍ଟ୍ ଅର୍ଥାତ୍ ଆଶୀର୍ବାଦପ୍ରାପ୍ତ ।

ସେତେବେଳେ ତାଙ୍କୁ ମୋଟେ ଚବିଶି ହୋଇଥାଏ । ଆହୁରି ଆଗକୁ ପ୍ରକୃତରେ କ'ଣସବୁ ରହିଛି କେଜାଣି ? ଏଥର ନିଜ ଜୀବନପଥରେ ତାଙ୍କୁ ଏକା ଏକା ହିଁ ଯିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ସ୍ପିନୋଜା ଘର ବଦଳାଇ ଆମଷ୍ଟର୍ଡାମ୍ ସହରର ଉପକଣ୍ଠରେ ନିଜର ଜଣେ ପରିଚିତଙ୍କ ସହିତ ଆସି ବାସ କରିଥିଲେ । ନିଜପାଇଁ କିଛି ଉପାର୍ଜନ କରିବାର ଧନ୍ଦାଟିଏ ଆରମ୍ଭ କରି ଦେଇଥିଲେ । ଅଣୁବୀକ୍ଷଣ ଏବଂ ଦୂରବୀକ୍ଷଣ ଯନ୍ତ୍ରରେ ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇ ପାରିବା ଭଳି ସାଧାରଣ କାଚ଼କୁ ପଥର ଉପରେ ଘଷି ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଇହୁଦୀ ଧର୍ମଗ୍ରନ୍ଥର କୌଣସି ଏକ ବିଧାନରୂପେ ଲେଖା ହୋଇଛି ଯେ, ସଂପ୍ରଦାୟର ପ୍ରତ୍ୟେକ ବ୍ୟକ୍ତିକୁ କୌଣସି ଏକ କାରିଗରୀ ଧନ୍ଦା ଶିକ୍ଷା କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ ଯେପରିକି ସେ ନିଜପାଇଁ ନିଶ୍ଚୟ କିଛି ଅର୍ଥ ଉପାର୍ଜନ କରି ପାରିବ । କାରଣ

ଜଣେ ପଣ୍ଡିତ ହୋଇଗଲେ ତାହା କେବେହେଲେ ଯଥେଷ୍ଟ ହେବନାହିଁ । ଆମକୁ ଉପାର୍ଜନକ୍ଷମ ହେବାକୁ ହେବ । ସେହି ନିୟମଟି ଅନୁସାରେ ସ୍ପିନୋଜା ସିନାଗ୍‌ଗରୁ ହିଁ ଏକ କୌଶଳ ଶିକ୍ଷା କରି ସାରିଥିଲେ ।

କାଚ଼ଗୁଡ଼ିକୁ ପାଲିଶ୍ କରି ସେ ସହରକୁ ପଠାଉଥିଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କର ବନ୍ଧୁମାନେ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ସେଠାରେ ବିକ୍ରୀ କରି ଦେଉଥିଲେ । ସେମାନେ ବିକ୍ରୀଲବ୍ଧ ଧନକୁ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କ ନିକଟକୁ ପଠାଇ ଦେଉଥିଲେ । ଧନ୍ଦାଟିକୁ କରିବାର ମାଧ୍ୟମରେ ସ୍ପିନୋଜା ଭୌତିକ ବିଜ୍ଞାନ ବିଷୟରେ ମଧ୍ୟ ବହୁତ କିଛି ଜ୍ଞାନ ଅର୍ଜନ କରିପାରିଲେ । କାଚ଼ ପଲିଶ୍ କରିବାର କ୍ଷେତ୍ରରେ ଜଣେ ବିଶେଷଜ୍ଞ ରୂପେ ସ୍ୱୀକୃତି ଲାଭ କରିଥିଲେ । ସେତେବେଳେ ସେ ଇନ୍ଦ୍ରଧନୁ ବିଷୟରେ ପୁସ୍ତକଟିଏ ମଧ୍ୟ ରଚ଼ନା କରିଥିଲେ । ଏକ ସଉକ ହିସାବରେ କିଛି କିଛି ଛବି ମଧ୍ୟ ଆଙ୍କୁଥିଲେ । ଚକ୍ ଏବଂ କୋଇଲା ଦେଇ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କର କେତେ ଛବି ଆଙ୍କି ଦେଉଥିଲେ । ମାତ୍ର, ଆପଣାର ଅଧ୍ୟୟନରେ କୌଣସି କାର୍ପଣ୍ୟ କରୁନଥିଲେ । ଆପଣାର କେତେକ ବିଚାରକୁ ସେ ଠିକେ ଠିକେ ଲିପିବଦ୍ଧ କରି ରଖୁଥିଲେ । ମନ ଭିତରର କେତେ ନା କେତେ ବିଚାର ତାଙ୍କୁ ସର୍ବଦା ସଚ଼ଳ କରି ରଖୁଥିଲା । ଏବଂ, ଏହି ସବୁକିଛିକୁ ଆବଶ୍ୟକ ଦାନ ମାନ ଯୋଗାଇ ଦେଇ ତାଙ୍କ ଭିତରେ ଜଣେ ପୂର୍ଣ୍ଣଦୃଷ୍ଟି ଦାର୍ଶନିକ ମଧ୍ୟ ଜନ୍ମଲାଭ କରୁଥିଲା ।

ଏହିପରି ଭାବରେ ସ୍ପିନୋଜା ନିଜକୁ ଜ୍ଞାନ ଏବଂ ପ୍ରଜ୍ଞାରେ ସମୃଦ୍ଧ କରି ଆଣୁଥିବା ସମୟରେ ତେଣେ ଆମଷ୍ଟର୍‌ଡାମ୍ ସହରର ଧନୀ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ତାଙ୍କୁ ସତେଅବା ଅସହ୍ୟ ପ୍ରାୟ ଅନୁଭବ କରୁଥିଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କୁ ରାସ୍ତାରୁ ହଟାଇ ଦେବାଲାଗି ଗମ୍ଭୀର ଭାବରେ ଚିନ୍ତା କରୁଥିଲେ । ଏପରିକି, ଦେକାର୍ତ୍ତ୍‌ଙ୍କର ଦର୍ଶନ ବିଷୟରେ ସ୍ପିନୋଜା କରୁଥିବା ବ୍ୟାଖ୍ୟା ଏବଂ ବିଶ୍ଳେଷଣଗୁଡ଼ିକୁ ସେମାନେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରମାଦପୂର୍ଣ୍ଣ ବୋଲି ମନେ କରିଥିଲେ । ସେମାନେ ସୁଯୋଗ ପାଇବା ମାତ୍ରକେ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କୁ ନାନାପ୍ରକାରେ ଭର୍ତ୍ସନା କରୁଥିଲେ । ଏଗୁଡ଼ିକୁ ଯଥାସମ୍ଭବ ଏଡ଼ି ପାରିବା ନିମନ୍ତେ ସ୍ପିନୋଜା ଅଧିକ ଦୂରରେ କୌଣସି ସ୍ଥାନରେ ବାସ କରିବାକୁ ହିଁ ଉଚ଼ିତ ମନେ କରିଥିଲେ । ସ୍ପିନୋଜା ଲାଇଡ଼େନ ସହରର ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ରାଇନ୍‌ସ୍‌ବୁର୍ଗ୍ ଗାଆଁରେ ଯାଇ ରହିଲେ । ସେତେବେଳକୁ ତାଙ୍କୁ ଅଠେଇଶି ବର୍ଷ ବୟସ ହୋଇଥିଲା । ଗୋଟିଏ ସାନ ଗାଆଁର ଖାସ୍ ପରିବେଶଟିଏ,- ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କୁ ଖୁବ୍ ଭଲଲାଗିଲା । ସିଏ ପ୍ରକୃତରେ ସେହିପରି ଗୋଟିଏ ପରିବେଶ ନିଶ୍ଚୟ ଖୋଜୁଥିଲେ । ସେଠାରେ ସେ ଆପଣାର ଗଭୀର ଅଧ୍ୟୟନ ଇତ୍ୟାଦି ଲାଗି ଏକ ଅନୁକୂଳ ଅବସର ପାଇ ପାରିଥିଲେ ।

[୧୯୫୨ ମସିହା ଗ୍ରୀଷ୍ମାବକାଶରେ ମୁଁ ରାଇନ୍ସ୍‌ବୁର୍ଗ୍ ଯାଇଥିଲି । ସକଳ ଅର୍ଥରେ ତାହା ମୋ'ଲାଗି ଏକ ତୀର୍ଥଯାତ୍ରା ହିଁ ଥିଲା । ଲାଇଡେନ୍ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର ଜଣେ ଅଧ୍ୟାପକ ମୋ' ସହିତ ମାର୍ଗଦର୍ଶକ ହୋଇ ଯାଇଥାଆନ୍ତି । ଦିନେ ଏକ ପୂର୍ବାହ୍ଣରେ ଆମେ ଉଭୟେ ସାଇକେଲ୍‌ରେ ଯାଇ ରାଇନ୍ସ୍‌ବୁର୍ଗ୍ ଗାଆଁରେ ପହଞ୍ଚିଗଲୁ ଏବଂ ବାଟ ପଚାରି ସ୍ପିନୋଜା ନିବାସକୁ ଆସିଥିଲୁ । ନିବାସଟିକୁ ଏବେ ସ୍ପିନୋଜା ହୁଇସ୍ ଅର୍ଥାତ୍ ସ୍ପିନୋଜା-ନିବାସ ତଥା ସ୍ପିନୋଜା ସଂଗ୍ରହାଳୟ ବୋଲି କୁହାଯାଉଛି । ହୁଇସ୍‌ଟିର ଗୋଟିଏ ଚିତ୍ର ପ୍ରସ୍ତୁତ ପୁସ୍ତକଟିର ବାହାର ମଲାଟ ଉପରେ ଦିଆଯାଇଛି । ସେକାଳର ସେହି ପୁରୁଣା ରୀତିରେ ନିର୍ମିତ ହୋଇଥିବା ଗୃହଟିରେ ଦୁଇଟି ମହଲା । ତଳ ମହଲାଟିରେ ସ୍ପିନୋଜା ଅଧ୍ୟୟନ ଇତ୍ୟାଦି କରନ୍ତି । ବନ୍ଧୁମାନଙ୍କର ମେଳରେ ସେହିଠାରେ ହିଁ ଆଲୋଚନା ହୋଇଥାଏ । ଉପର ମହଲାଟି ହେଉଛି ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର କର୍ମଶାଳା । କାଚଖଣ୍ଡ ମାନଙ୍କୁ ପଥରରେ ଘଷି ଲେନ୍ସ୍ ତିଆରି କରିବାର ସ୍ଥାନ । ରୋଷେଇବାସ ମଧ୍ୟ ସେହି ଉପରେ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଦିନ ରୋଷେଇରେ କେତେ କ'ଣ ଖରଚ ହେଲା, ଗୋଟିଏ ଖାତାରେ ଧାରାବାହିକ ଭାବରେ ଲେଖା ହୋଇ ରହିଛି । ମୁଖ୍ୟ ପ୍ରାତ୍ୟହିକ ଭୋଜନ ହେଉଛି ଜାଉ । ରବିବାର ଦିନ ସେଥିରେ କିସ୍‌ମିସ୍ ଦାନାଟିଏ ପଡ଼େ, ନଚେତ୍ ଅନ୍ୟ ଦିନ ମାନଙ୍କରେ ଫାଙ୍କା । ସ୍ପିନୋଜା ଗୋଟିଏ ଖାତାରେ ସବୁ ଲେଖି ରଖିଛନ୍ତି ଏବଂ ଖାତାଟି ଏବେ ମଧ୍ୟ ସୁରକ୍ଷିତ ହୋଇ ରହିଛି । ଆଦୌ କୃପଣ ନୁହନ୍ତି, ମାତ୍ର ନିଜ ଆୟ ଅନୁସାରେ ପୂରା ବ୍ୟାବହାରିକ ।

ନିବାସଟିର ବାହାରେ କେତେ ନା କେତେ ଗମ୍ଭୀର ଅର୍ଥବ୍ୟଞ୍ଜନା ପ୍ରଦାନ କରି ଜଣେ ସ୍ଥାନୀୟ କବିଙ୍କର ପଦେ କବିତା ଲିପିବଦ୍ଧ ହୋଇ ରହିଛି ଓ ମନ ଭିତରେ କେତେ ଭାବର ଉଦ୍ରେକ କରି ଆଣୁଛି । ପଦଟି ହଲାଣ୍ଡୀୟ ଡ଼ଚ୍ ଭାଷାରେ ଲିଖିତ ହୋଇଛି :

Ach ! waren alle menschen wijs,
En wilden daarby well
De Aard waar haar en Paradijs,
Nu isse meest een Hel.

-ଆହା, ଆହା ଯଦି ସବୁ ମଣିଷ ଏହିପରି ପ୍ରଜ୍ଞାବାନ୍ ହୋଇ ଥାଆନ୍ତେ, ତେବେ ନିଶ୍ଚୟ ଏହିପରି ହୁଅନ୍ତା ଯେ ପୃଥିବୀ ଏକ ସ୍ୱର୍ଗରେ ପରିଣତ ହୋଇଥାନ୍ତା । ମାତ୍ର ବର୍ତ୍ତମାନ ତ ତାହା ଅନେକ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଗୋଟିଏ ନରକ ପରି

ହୋଇ ରହିଛି ।]

ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ସ୍ପିନୋଜା ହଲାଣ୍ଡର ଆଉ କେତୋଟି ସ୍ଥାନରେ ଯାଇ ବସବାସ କରିଥିଲେ । ସିଏ ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲେ ଆମଷ୍ଟରଡାମରେ ୧୬୩୨ ମସିହା ନଭେମ୍ବର ମାସ ୨୪ ତାରିଖରେ । ତାଙ୍କ ଜୀବନର ଅନ୍ତ ହେଲା ଦି ହେଗ୍ ସହରରେ ୧୬୭୭ ମସିହା ଫେବୃଆରୀ ମାସ ୨୧ ତାରିଖରେ । ସ୍ପିନୋଜା ଯକ୍ଷ୍ମା ରୋଗରେ ପୀଡ଼ିତ ହୋଇ ମୃତ୍ୟୁବରଣ କରିଥିଲେ । କାଚ଼ ପାଲିଶ୍ କରି କରି ବହୁତ କାଚ଼ଗୁଣ୍ଡ ତାଙ୍କ ଫୁସ୍‌ଫୁସ୍‌କୁ ଆକ୍ରାନ୍ତ କରିଥିଲା ଏବଂ ତାଙ୍କ ଭିତରକୁ କ୍ଷୟକାଶ ପ୍ରବେଶ କରିଥିଲା ।

କଥିତ ଅଛି ଯେ ମୃତ୍ୟୁବେଳକୁ ସେ ଦି ହେଗ ସହରର ଗୋଟିଏ ଭଡ଼ା ଘରେ ବାସ କରୁଥିଲେ । ମୃତ୍ୟୁବେଳକୁ ସ୍ପିନୋଜା କୌଣସି ଉଇଲ୍ ଲେଖି ଯାଇନଥିଲେ । ସମ୍ପତ୍ତି କହିଲେ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ଅପ୍ରକାଶିତ ପାଣ୍ଡୁଲିପି ଏବଂ କେତେକ ଚିଠିପତ୍ର । ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଏକତ୍ର କରି ଗୋଟିଏ ମରଣୋତ୍ତର ସଂକଳନ ରୂପେ ଆମଷ୍ଟାର୍‌ଡାମ୍‌ରୁ ପ୍ରକାଶ କରା ଯାଇଥିଲା ତଥାପି ମୃତ୍ୟୁ ଅନ୍ତେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର ଶତ୍ରୁମାନେ ନିରସ୍ତ ହୋଇନଥିଲେ ଏବଂ ବିରୋଧ ଲାଗି ରହିଥିଲା । ଏବଂ, ସେହି ଉତ୍ତେଜନାରେ ହଲାଣ୍ଡ୍ ଦେଶରେ ସେହି କୃତିଟିକୁ ନିଷିଦ୍ଧ ବୋଲି ଘୋଷଣା କରା ଯାଇଥିଲା ।

ଉପଲବ୍ଧ ତଥ୍ୟାଦିରୁ ସୂଚନା ମିଳୁଛି ଯେ, ସ୍ପିନୋଜା ଦି ହେଗ୍ ସହରର ଯେଉଁ ଭଡ଼ା ଘରଟିରେ ଯାଇ ରହିଥିଲେ, ସେଇଟି ନିତାନ୍ତ ସାଧାରଣ ଧରଣର ହୋଇଥିଲେ ହେଁ ସେ ସେଠାରେ ରହିବାର ଖର୍ଚ୍ଚକୁ ତୁଲାଇ ପାରିଲେ ନାହିଁ । ତେଣୁ, ଘର ବଦଳାଇବାକୁ ପଡ଼ିଲା ଏବଂ ଏଥର ସେ ଜଣେ ଚିତ୍ରଶିଳ୍ପୀଙ୍କର ପରିବାର ସହିତ ଯାଇ ବାସ କରିଥିଲେ । ସେଠାରେ ତାଙ୍କ ଜୀବନର ଏପରି କେତୋଟି ମହତ୍ତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଘଟଣା ଘଟିଥିଲା, ଯାହାକୁ ଆମେ ଅବଶ୍ୟ ଉଲ୍ଲେଖ କରି ରଖିବା । ପ୍ରଥମଟି ହେଉଛି ସହରର ଜଣେ ସୁପ୍ରସିଦ୍ଧ ଗୁଣୀ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କର କେତେକ ଉତ୍ତେଜିତ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ନିର୍ମମ ହତ୍ୟା । ସାଧାରଣତଃ ସକଳ ପରିସ୍ଥିତିରେ ସ୍ଥିର ରହୁଥିବା ସ୍ପିନୋଜା ଏହି ଘଟଣାଟିରେ ଆଦୌ ସ୍ଥିର ହୋଇ ରହି ପାରିଲେନାହିଁ ଏବଂ ମନସ୍ଥ କରିଥିଲେ ଯେ ସିଏ ସେହି ନୃଶଂସ ହତ୍ୟାଟିର ନିଶ୍ଚୟ ପ୍ରତିବାଦ କରିବେ । ନିଜର ପ୍ରତିବାଦଟିକୁ ସେ ଗୋଟିଏ କାଗଜ ଉପରେ ଲେଖି ଜନସାଧାରଣଙ୍କର ଗୋଚ଼ରକୁ ଆଣିବେ ବୋଲି ଏକ ନିଷ୍ପତ୍ତି ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ପ୍ରତିବାଦ-ପତ୍ରଟି ଲେଖା ହୋଇ ସାରିଥିଲା । କିନ୍ତୁ ବିଜ୍ଞପ୍ତିଟିର

ପରିଣାମରେ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ଜୀବନ ପ୍ରତି ନିଶ୍ଚିତ ଭାବରେ ନାନା ଆଶଙ୍କା ରହିଥିବାରୁ ତାଙ୍କର ଗୃହସ୍ୱାମୀ ବନ୍ଧୁ ଏପରି ଗୋଟିଏ କୌଶଳ କଲେ ଯେ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ଯୋଜନାଟି ଆଉ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ହୋଇ ପାରିଲାନାହିଁ ।

ଦ୍ୱିତୀୟ ଘଟଣାଟି ହେଉଛି ଜଣେ ଉଚ୍ଚପଦସ୍ଥ ସାମରିକ କର୍ତ୍ତାଙ୍କର ତାଙ୍କୁ ଭେଟିବା ନିମନ୍ତେ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କ ପାଖକୁ ଖବର ପଠାଇବା । ଭଦ୍ରତା ରକ୍ଷା କରି ସ୍ପିନୋଜା ଯାଇ ତାଙ୍କୁ ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ ସ୍ଥାନରେ ସାକ୍ଷାତ କରିଥିଲେ । ସାମରିକ କର୍ତ୍ତା ସେଠାରେ ତାଙ୍କୁ ସ୍ୱାଗତ ଜ୍ଞାପନ କରିଥିଲେ ଏବଂ ପ୍ରସ୍ତାବଟିଏ ଦେଇଥିଲେ ଯେ, ତାଙ୍କୁ ଏଣିକି ଏକ ମୋଟା କିସମର ମାସିକ ଅର୍ଥସହାୟତା ମିଳିବ ଏବଂ ତାହାର ପ୍ରତିବଦଳରେ ସ୍ପିନୋଜା ତାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଲିଖିତ ଗୋଟିଏ ପୁସ୍ତକକୁ ଫ୍ରାନ୍‌ସ ଦେଶର ରାଜାଙ୍କ ନାମରେ ଉତ୍ସର୍ଗ କରିବେ । ସ୍ପିନୋଜା ଉକ୍ତ ପ୍ରସ୍ତାବଟିରେ ରାଜୀ ହୋଇ ପାରିନଥିଲେ ଏବଂ ଗୃହକୁ ଫେରି ଆସିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ସିଏ ସାମରିକ କର୍ତ୍ତାଙ୍କୁ ସାକ୍ଷାତ କରିବାପାଇଁ ଯାଇଥିବା ସମୟରେ ଏଣେ ସେ ରହୁଥିବା ଘରଟି ଆଗରେ ଆସି ରୁଣ୍ଡ ହୋଇ ସ୍ପିନୋଜା କାହିଁକି ଏକ ଅନ୍ୟ ଦେଶର ସାମରିକ କର୍ତ୍ତାଙ୍କୁ ଦେଖା କରିବାକୁ ଯାଇଥିଲେ ବୋଲି ବହୁତ ଲୋକ କ୍ରୋଧରେ ଚିତ୍କାର କରିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଦେଇଥିଲେ । ସେମାନେ ଘର ଭିତରକୁ ପଶି ଏହି ବିଶ୍ୱାସଘାତକ ବ୍ୟକ୍ତିଟିକୁ ଉଚିତ ସଜା ଦେବେ ବୋଲି ଉନ୍ମତ୍ତ ହୋଇ ଉଠିଥିଲେ । ଗୃହର ସ୍ୱାମୀ ଏଥିରୁ ନାନା ପ୍ରମାଦର ଆଶଙ୍କା କରୁଥିବା ସମୟରେ ତାଙ୍କୁ ସ୍ପିନୋଜା ଆଶ୍ୱାସନା ଦେଇ କହିଥିଲେ, ଆପଣ ଆଦୌ ଭୟ କରନ୍ତୁନାହିଁ । ମୁଁ ସ୍ୱୟଂ ଏହି ଲୋକମାନଙ୍କର ପାଖକୁ ଯାଇ ସବୁକଥା ପରିଷ୍କାର କରିଦେବି । ଏବଂ, ମୁଁ ପ୍ରକୃତରେ କାହିଁକି ସେହି ଅଫିସରଙ୍କ ପାଖକୁ ଯାଇଥିଲି, ସେକଥା ଏଠାରେ ଢ଼େର ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କୁ ଜଣା ବି ଅଛି । କିନ୍ତୁ, ସେକଥା ଯାହା ହୋଇଥାଉ ନା କାହିଁକି, ଏହି ଲୋକମାନେ ଆପଣଙ୍କ ଘରର ଦୁଆରଯାଏ ଆସିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ମୁଁ ନିଜେ ଯାଇ ସେମାନଙ୍କୁ ଭେଟିବି ଓ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରିବି । ସେମାନେ ମୋତେ ପ୍ରାଣରୁ ମାରିଦେଲେ ମଧ୍ୟ ମୁଁ ସେହିପରି କରିବି । ସ୍ପିନୋଜା ପୁନର୍ବାର କହିଥିଲେ, ମୁଁ ସର୍ବଦା ହିଁ ଆପଣାକୁ ଜନପକ୍ଷର ଜଣେ ସମର୍ଥକ ରୂପେ ପ୍ରତିପାଦିତ କରିଆସିଛି ଏବଂ ଆମ ରାଷ୍ଟ୍ରର ମଙ୍ଗଳ ବ୍ୟତୀତ ଆଉ କିଛିହେଲେ ଚିନ୍ତା କରିନାହିଁ । ଖୁବ୍ ଭାଗ୍ୟର କଥା ଯେ ସେଦିନ ଆଦୌ କୌଣସି ଅଶାନ୍ତିର ସୃଷ୍ଟି ହୋଇ ନଥିଲା ଏବଂ ରୁଣ୍ଡ ହୋଇଥିବା ଲୋକମାନେ ସବୁ ବୁଝି ପାରିଥିଲା ପରି ନିଜନିଜର ଘରକୁ ଫେରି ଯାଇଥିଲେ ।

ତୃତୀୟ ଘଟଣାଟି ହେଉଛି ଜର୍ମାନୀ ଦେଶର ସୁପ୍ରଖ୍ୟାତ ହାଇଡେଲ୍‌ବେଆର୍ଗ୍ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟରୁ ଦର୍ଶନଶାସ୍ତ୍ରର ଏକ ଅଧ୍ୟାପକପଦ ଗ୍ରହଣ କରିବା ନିମନ୍ତେ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କ ପାଖକୁ ଆମନ୍ତ୍ରଣଟିଏ ଆସିବା ବିଷୟରେ। ପରିଷ୍କାର ଭାବରେ ଜଣାଇ ଦିଆ ଯାଇଥିଲା ଯେ ଏହି ପଦଟିରେ ରହି ସେ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ମୁକ୍ତ ଭାବରେ ଦର୍ଶନର ଅଧ୍ୟାପନା ନିଶ୍ଚୟ କରିପାରିବେ। କିନ୍ତୁ ତଥାପି ଦୃଷ୍ଟି ରଖିବାକୁ ହେବ ଯେ, ଆପଣାର ସେହି ସ୍ୱାଧୀନତାକୁ ସେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ଧର୍ମଟି ବିଷୟରେ ହସ୍ତକ୍ଷେପ କଲାଭଳି କେବେହେଲେ କିଛି କହିବେନାହିଁ। ମାତ୍ର କୌଣସି ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଦର୍ଶନ ଶାସ୍ତ୍ରର ଅଧ୍ୟାପକ ହେବା ବିଷୟରେ ସ୍ପିନୋଜା କେବେହେଲେ ଚିନ୍ତା କରି ନଥିଲେ। ସେ ଯେଉଁପରି ଭାବରେ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଦର୍ଶନର ସର୍ବବିଧ ବିଚାର କରି ଆସିଛନ୍ତି, ତାହାହିଁ ତାଙ୍କୁ ସର୍ବୋତ୍ତମ ବୋଲି ମନେ ହେଉଥିଲା। ହାଇଡ଼େଲ୍‌ବେଆର୍ଗ୍‌ରୁ ଆସିଥିବା ଆମନ୍ତ୍ରଣକୁ ସ୍ପିନୋଜା ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ କରିଥିଲେ। ଲେଖି ଜଣାଇଥିଲେ ଯେ, ଆମନ୍ତ୍ରଣଟି ବିଷୟରେ ସେ ଶାନ୍ତ ଭାବରେ ସବୁ ବିଚାର କରିଛନ୍ତି। ତଥାପି ଏହି ଅତ୍ୟନ୍ତ ଗୌରବପୂର୍ଣ୍ଣ ସୁଯୋଗଟିକୁ ଗ୍ରହଣ କରିବା ତାଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଉଚିତ ହେବ ବୋଲି ସେ ଅନୁଭବ କରି ପାରୁନାହାନ୍ତି। ସାଧାରଣ ଭାବରେ ଅଧ୍ୟାପନାର କାର୍ଯ୍ୟରେ ବ୍ୟସ୍ତ ରହିବା ଦ୍ୱାରା ତାଙ୍କୁ ଆପଣାର ଦର୍ଶନ-ଅନ୍ୱେଷଣର କ୍ଷେତ୍ରରେ ନିଶ୍ଚୟ ବହୁତ କିଛି ହରାଇବାକୁ ପଡ଼ିବ। ଏହି ଘଟଣାଟି ଆମକୁ ପ୍ରାଚୀନ ଚୀନ୍‌ର ଖ୍ରୀଷ୍ଟପୂର୍ବ ତୃତୀୟ ଶତାବ୍ଦୀର ଚୁଆଙ୍ଗ୍ ତସୁଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତଟିକୁ ମନେ ପକାଇଦେବ ଯିଏକି ମୁକ୍ତ ଭାବରେ ଓ ଶାନ୍ତିରେ ଆପଣାର ବିଚାରଗୁଡ଼ିକ ସହିତ ସଂପୃକ୍ତ ହୋଇ ରହିପାରିବେ ବୋଲି ଗୋଟିଏ ରାଜ୍ୟର ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ପଦକୁ ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ କରିଥିଲେ।

୧୬୭୩ ମସିହା ବେଳକୁ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କୁ ଏକଚାଳିଶି ବର୍ଷ ହୋଇ ଯାଇଥିଲା। ମାତ୍ର ସର୍ବଦା ନାନା କାର୍ଯ୍ୟରେ ବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ ରହିବା ହେତୁ ଏବଂ ଆପଣାର ଅଧ୍ୟୟନରେ ଏତେ ବେଶୀ ନିମଗ୍ନ ହୋଇ ରହିବା ହେତୁ ତାଙ୍କର ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ନଷ୍ଟ ହୋଇଯିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲା। ଏବଂ, ବିଶେଷକରି କାଚକୁ ଘଷି ଲେନ୍‌ସ୍ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବାର କାର୍ଯ୍ୟଟିରୁ ତାଙ୍କୁ କ୍ଷୟକାଶ ଆକ୍ରମଣ କରିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲା। ମାତ୍ର ପଇଁଚାଳିଶି ବର୍ଷ ବୟସରେ ସ୍ପିନୋଜା ଅକାଳମୃତ୍ୟୁରେ ପତିତ ହେଲେ। ଗୃହସ୍ୱାମୀ ଓ ତାଙ୍କର ପରିବାରବର୍ଗ ସେତେବେଳେ ପ୍ରାର୍ଥନା କରିବାପାଇଁ ଉପାସନା-ମନ୍ଦିରକୁ ଯାଇଥିଲେ। ଏବଂ, ଏହିପରି ଭାବରେ ହିଁ ଜଣେ ମହାନ୍ ଦାର୍ଶନିକଙ୍କର ଜୀବନର ଅବସାନ ଘଟିଥିଲା, ଯିଏ ନିଜ ସମାଜରୁ ବହିଷ୍କୃତ ହୋଇଥିଲେ, ସମସାମୟିକ ପ୍ରାଜ୍ଞ

ସମାଜ ଯାହାଙ୍କୁ ଏକୁଟିଆ କରି ରଖିଥିଲା ଏବଂ ଯାହାଙ୍କର ମୂଲ୍ୟବାନ୍ ଅବଦାନଗୁଡ଼ିକୁ ବୁଝିବାଲାଗି ଭବିଷ୍ୟତ ଅପେକ୍ଷା କରି ରହିଥିଲା ।

ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ଦର୍ଶନ ଯେମିତି, ତାଙ୍କର ଜୀବନ ମଧ୍ୟ ସେମିତି । ଉଭୟେ ଅନନ୍ୟ । ତାଙ୍କର ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ଏକ ଘୋର ଶତ୍ରୁଭାବାପନ୍ନ ଜନସମୁଦାୟ, ଉଭୟ ଇହୁଦୀ ଓ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ୍ ଗୋଷ୍ଠୀ ଆଡ଼ୁ ତାଙ୍କୁ କେତେ କେତେ ଭୟପ୍ରଦର୍ଶନ । ଅଥଚ ସ୍ପିନୋଜା ସର୍ବଦା ଶାନ୍ତ । ଆପଣାର ଏକାକୀ ଜୀବନତରୀଟିକୁ କେତେ ଏକନିଷ୍ଠ ଭାବରେ ବାହି ନେଇ ପାରିଥିଲେ ! ପୃଥିବୀଟା ଏଡ଼େ ନିର୍ଦ୍ଦୟ ହେଲା ବୋଲି କୌଣସି ଅସୂୟା ନାହିଁ କିମ୍ବା ଅଭିଯୋଗ ନାହିଁ । ତାଙ୍କ ଜୀବନ ବଞ୍ଚିବାର ଶୈଳୀ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସରଳ ଥିଲା । ପୂର୍ଣ୍ଣ ସନ୍ତୋଷର ସହିତ ଜୀବନଟିଏ ବଞ୍ଚିବା ନିମନ୍ତେ ସେ ଆଦୌ ଗୁଡାଏ ଜିନିଷ ଆବଶ୍ୟକ କରୁନଥିଲେ । ପାଖରେ ଧନସମ୍ପତ୍ତି ବୋଲି ପ୍ରାୟ କିଛି ନଥିଲା । ତାଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଗ୍ରନ୍ଥସମ୍ପତ୍ତି କହିଲେ ମୋଟେ ଷାଠିଏ ସରିକି ପୁସ୍ତକକୁ ବୁଝାଉଥିଲା । ମୃତ୍ୟୁବେଳକୁ ଦେଖିବାକୁ ମିଳିଥିଲା ଯେ, ଅପ୍ରକାଶିତ କେତେଗୁଡିଏ ପାଣ୍ଡୁଲିପି ସୁରକ୍ଷିତ ହୋଇ ରହିଛି । ଅଳ୍ପ କେତେକ ପୁସ୍ତକ, ପ୍ରସ୍ତୁତ କରା ଯାଇଥିବା କେତେକ ଲେନ୍ସ୍ କାଚ଼ । ସିଏ ବ୍ୟବହାର କରୁଥିବା ବିଛଣାଟି ନିତାନ୍ତ ସାଧାସିଧା, ନିତି ବ୍ୟବହାର କରୁଥିବା କିଛି ସାଧାରଣ ଲୁଗାପଟା । ତାଙ୍କର ଜଣେ ପ୍ରଥମ ଜୀବନୀକାର ଯେପରି କହିଛନ୍ତି, ବେନେଡିକ୍ଟ୍ ସ୍ପିନୋଜା ସର୍ବଦା ହିଁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସରଳ ଥିଲେ, ଖୁବ୍ ଅଳ୍ପ ଖର୍ଚ୍ଚରେ ଜୀବନନିର୍ବାହ କରି ପାରୁଥିଲେ । ଇଚ୍ଛା କରିଥିଲେ ସେ ଖୁବ୍ ବିଳାସପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ନିଶ୍ଚୟ ଚଳି ପାରୁଥାନ୍ତେ । ତାଙ୍କର ଅନେକ ବନ୍ଧୁ ରହିଥିଲେ, ଯେଉଁମାନେ କି ତାଙ୍କୁ ଆର୍ଥିକ ସାହାଯ୍ୟ ଯୋଗାଇଦେଇ ପାରିଥାଆନ୍ତେ । କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କର ସ୍ୱଭାବ ହିଁ ଭିନ୍ନ ପ୍ରକାରର ଥିଲା ଏବଂ ଖୁବ୍ ଅଳ୍ପ ଦ୍ରବ୍ୟରେ ସେ ନିଜକୁ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ରଖି ପାରୁଥିଲେ । ଦୈନନ୍ଦିନ ଭୋଜନରେ କୌଣସି ଆଡ଼ମ୍ବର ନଥିଲା । ତାଙ୍କର ବନ୍ଧୁମାନେ ତାଙ୍କୁ ନିଜ ଘରକୁ ଭୋଜନ ଲାଗି ନିମନ୍ତ୍ରଣ କରୁଥିଲେ, ମାତ୍ର ନିଜ ଘରେ ହିଁ ଆପଣାର ଭୋଜନରେ ଅଧିକତର ତୃପ୍ତି ଲାଭ କରୁଥିଲେ । ଆଉଜଣେ ବନ୍ଧୁ ତାଙ୍କୁ ଘରକୁ ଡ଼ାକି ଖାସ୍ ଖାସ୍ ପଦାର୍ଥ ଖୁଆଇବେ, ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କୁ ତାହା ମୋଟେ ଭଲ ଲାଗୁନଥିଲା । ପୁନଶ୍ଚ, ସେ ପ୍ରତିଦିନର ଖରଚ଼କୁ ଯତ୍ନର ସହିତ ଲେଖି ରଖୁଥିଲେ । ସିଏ ନିଜକୁ ଏପରି ଗୋଟିଏ ସାପ ସହିତ ତୁଳନା କରୁଥିଲେ ଯିଏକି ନିଜ ଲାଙ୍ଗୁଳକୁ ମୁହଁ ଭିତରେ ଭର୍ତ୍ତି କରି ରଖିଥିଲା । ତାହାର ଅର୍ଥ ହେଉଛି ଯେ ତାଙ୍କର ସଞ୍ଚୟ ବୋଲି ଆଦୌ କିଛି ହିଁ ନଥିଲା ।

ତେଣୁ, ପ୍ରକୃତରେ ଯେତିକି ଦରକାର, ସମ୍ପତ୍ତି କହିଲେ ସର୍ବଦା ସେତିକିକୁ ବୁଝାଇବ, ତାହା ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ଜୀବନାଦର୍ଶ ହୋଇ ରହିଥିଲା । ତାଙ୍କର ଜଣେ ବନ୍ଧୁ ଆପଣାର ସମ୍ପତ୍ତିକୁ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କ ନାମରେ ଉଇଲ୍ କରିଦେବାକୁ ଇଚ୍ଛା ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ ଏବଂ ସ୍ପିନୋଜା ସେହି ପ୍ରସ୍ତାବରେ ଆଦୌ ସମ୍ମତ ହୋଇ ନଥିଲେ । ଅପର ପକ୍ଷରେ, ତାଙ୍କ ପିତାଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ପରେ ତାଙ୍କ ଭଉଣୀ ପୂରା ପୈତୃକ ସମ୍ପତ୍ତିକୁ ଏକା ମାଡ଼ି ବସିଥିଲେ । ସେହି ଅନ୍ୟାୟର ବିରୋଧ କରି ସ୍ପିନୋଜା ବିଚାରାଳୟର ଆଶ୍ରୟ ନେଇଥିଲେ ଏବଂ ଜୟଲାଭ କରିଥିଲେ । ତା'ପରେ ସେ ନିଜର ଅଂଶଟିକୁ ମଧ୍ୟ ଭଉଣୀଙ୍କ ହାତରେ ଅର୍ପଣ କରିଥିଲେ । କେବଳ ବ୍ୟବହାର ଲାଗି ବିଛଣାଟିଏ ବ୍ୟତୀତ ନିଜପାଖରେ ଆଦୌ କିଛି ରଖିନଥିଲେ ।

ଆପଣାର ଆଚରଣ ଏବଂ କଥାବାର୍ତ୍ତାରେ ସ୍ପିନୋଜା ସତେଅବା ଏକ ସ୍ୱକୀୟ ପ୍ରକାରର ଥିଲେ । ଅଧିକାଂଶ ସମୟ ଘରଭିତରେ ରହୁଥିଲେ । ଥକା ଲାଗିଲେ ବାହାରକୁ ଆସୁଥିଲେ ଓ ଟିକେ ପଦଚାରଣା କରୁଥିଲେ । ଗୃହର ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ସହିତ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରୁଥିଲେ । ବେଳେ ବେଳେ ସତେ ଯେପରି ପିଲାଟିଏ ହୋଇ ବୁଡିଆଣୀମାନଙ୍କୁ ପରସ୍ପର ସହିତ ଲଢାଇ ଦେଉଥିଲେ । ପୁଣି ଆହୁରି କୌତୁକ କରି ଗୋଟାଏ ମାଛି ଧରି ଆଣି ବୁଡିଆଣିର ଜାଲ ଭିତରକୁ ଫିଙ୍ଗି ଦେଉଥିଲେ ଏବଂ ଫେଁ କରି ହସି ଉଠୁଥିଲେ ।

ଆପଣାର ଧର୍ମବିଶ୍ୱାସରେ ସ୍ପିନୋଜା ଖୁବ୍ ଉଦାର ଥିଲେ । ଧର୍ମ ସମ୍ପର୍କରେ ଆପଣାର ଧାରଣାଗୁଡ଼ିକୁ କାହାଉପରେ ନେଇ ଲଦି ଦେଉନଥିଲେ । ପ୍ରଚାରକ ଜଣେ ନିଷ୍ଠାବାନ୍ ବ୍ୟକ୍ତି ହୋଇଥିଲେ ସେ ତାଙ୍କର ପ୍ରବଚନକୁ ଶୁଣିବେ ବୋଲି ଉପାସନା-ମନ୍ଦିରକୁ ଯାଉଥିଲେ । ଥରେ ଆପଣାର ଧର୍ମରେ ରହି ସତକୁ ସତ ମୁକ୍ତି ପାଇବେ କି ନାହିଁ ବୋଲି ଜଣେ ଭଦ୍ରମହିଳା ତାଙ୍କୁ ପଚାରିବାରୁ ସ୍ପିନୋଜା ଉତ୍ତର ଦେଇ କହିଥିଲେ, ଆପଣଙ୍କର ଧର୍ମ ଗୋଟିଏ ଯଥାର୍ଥ ଧର୍ମ । ତେଣୁ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଧର୍ମ ଗ୍ରହଣ କରିବାର ଆଦୌ କୌଣସି ଆବଶ୍ୟକତା ନାହିଁ । ଆପଣ ନିଃସନ୍ଦେହ ଭାବରେ ସେହି ଧର୍ମରେ ରହି ମୁକ୍ତିଲାଭ କରିପାରିବେ । ସେଥିପାଇଁ ଏକାନ୍ତ ଆବଶ୍ୟକ ଯେ, ଉକ୍ତ ଧର୍ମଟିର ଅନୁସରଣ କରିବାର କ୍ଷେତ୍ରରେ ଆପଣ ଅନୁରୂପ ଜୀବନଟିଏ ମଧ୍ୟ ବଞ୍ଚି ପାରୁଥିବେ । ଗୋଟିଏ ପତ୍ରରେ ମଧ୍ୟ ସ୍ପିନୋଜା ସେହି ଗୋଟିଏ କଥାକୁ ବ୍ୟକ୍ତ କରିଛନ୍ତି : କୌଣସି ସତ ଉତ୍ସାହ ଦ୍ୱାରା ଅନୁପ୍ରେରିତ ହୋଇ ଧର୍ମ ଧର୍ମ ମଧ୍ୟରେ

କେବେହେଲେ ଝଗଡ଼ା ହୁଏନାହିଁ । ମନୁଷ୍ୟମାନେ ନାନା ଅନ୍ୟ ମତଲବର ବଶବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ ସେହିସବୁ ଝଗଡ଼ା କରିଥାଆନ୍ତି । ସେମାନେ ଆଉକିଛିକୁ ଭଲ ପାଉଥାନ୍ତି, ଯାହାଦ୍ୱାରା କି ସେମାନେ କଥାଗୁଡ଼ିକର କଦର୍ଥ କରିଦିଅନ୍ତି ।

ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ରଚ୍ନାବଳୀ

ନିଜର ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ଦ୍ୱାରା ବିତାଡିତ ହେବା ପରେ ସ୍ପିନୋଜା ଏକ ଏକାକୀ ଜୀବନ ଯାପନ କରିଥିଲେ । ଯେଉଁ ପୃଥିବୀ ତାଙ୍କୁ ମେଳରୁ ବାହାର କରି ଦେଇଥିଲା, ସେହି ପୃଥିବୀଠାରୁ ଦୂରରେ, ଅଥଚ୍ ସେହି ପୃଥିବୀ ସହିତ ପୂର୍ଣ୍ଣ ସମ୍ପୃକ୍ତ ଭାବରେ । ଖୁବ୍ ସମ୍ଭବ ବାହାରି ଜୀବନର ସେହି ଦୂରତା ତାଙ୍କୁ ଅଧିକ ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ଭାବରେ ତାଙ୍କର ସେହି ପୃଥିବୀଟିକୁ ଦେଖିବାରେ ଖୁବ୍ ସହାୟତା କରିଥିଲା । ମୋଟେ ତଟସ୍ଥ ଭାବରେ ନୁହେଁ, ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ସଂପୃକ୍ତ ଭାବରେ । ପୂର୍ଣ୍ଣ ନିଷ୍ଠାର ସହିତ ନାନା ଅଧ୍ୟୟନ ଏବଂ ଏକ ବନ୍ଧୁମେଳରେ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ନେଇ ଆଲୋଚନା । ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ବିଚାରଗୁଡ଼ିକ କ୍ରମଶଃ ଦାନା ବାନ୍ଧି ଆସୁଥିଲେ, ତାଙ୍କୁ ସତେଅବା ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଭିତ୍ତି ଏବଂ ଦୃଷ୍ଟି ଯୋଗାଇ ଦେଉଥିଲେ । ସେହି ପ୍ରଥମ କାଳରେ ସେ ଏପରି କେତୋଟି ପୁସ୍ତକର ରଚ୍ନା କରିଥିଲେ, ଯେଉଁଗୁଡ଼ିକ କି ତାଙ୍କର ଜୀବନକାଳରେ ଅପ୍ରକାଶିତ ହୋଇ ରହିଥିଲା । ରାଇନ୍ସ୍‌ବୁର୍ଗ୍‌ଠାରେ ରହଣି କାଳରେ ସ୍ପିନୋଜା ସତେଅବା କ୍ରମଶଃ ଆପଣା ବିଚାର ଗୁଡ଼ିକର ଠାବ ପାଇ ଆସୁଥିଲେ । ସେ ସେଠାରେ ଅବସ୍ଥାନ କାଳରେ ବହୁତ ରାତିଯାଏ ଅଧ୍ୟୟନରତ ରହୁଥିଲେ । ସାନ ବତୀଟିଏର ଆଲୁଅରେ ରାତି ଦଶଟାରୁ ଅର୍ଦ୍ଧରାତ୍ରି ପାର ହୋଇ ଭୋର ତିନିଟା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅଧ୍ୟୟନରେ ନିମଗ୍ନ ହୋଇ ରହୁଥିଲେ । ଦିନଯାକ କାଚ୍‌ଖଣ୍ଡ ମାନଙ୍କୁ ଘଷି ଲେନ୍ସ୍‌ଗୁଡିକୁ ତିଆରି କରିବାକୁ ହେଉଥିଲା ଖୁବ୍ କ୍ୱଚିତ୍ ବାହାରକୁ ଆସୁଥିଲେ । କଥିତ ଅଛି ଯେ ଏକଦା ଦୀର୍ଘ ତିନିମାସ କାଳ ଆପଣାକୁ ଘର ଭିତରେ ଆବଦ୍ଧ କରି ରଖିଥିଲେ ଓ ଥରେ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ବାହାରକୁ ଆସିନଥିଲେ । କେବଳ ସ୍ପିନୋଜା ନୁହନ୍ତି, ଦେକାର୍ତ୍, ନିଉଟନ୍, ହେଗେଲ୍, ଏହିପରି ବହୁତଙ୍କ ଜୀବନରୁ ମଧ୍ୟ ଏହିପରି ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତମାନ ଦେଖିବାକୁ ମିଳିଥାଏ ।

ଆପଣାର ଏକ ପ୍ରଥମ କୃତିରୂପେ ସ୍ପିନୋଜା ତାଙ୍କର ପୂର୍ବବର୍ତ୍ତୀ ଦେକାର୍ତ୍‌ଙ୍କର ଦର୍ଶନ ବିଷୟରେ ଆପଣାର ଗୋଟିଏ ଭାଷ୍ୟ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିଥିଲେ । ସେହି ଭାଷ୍ୟଟିକୁ

ମାଧ୍ୟମ କରି ସେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବରେ ନିଜ ଦର୍ଶନର ମୌଳିକ ସାମଗ୍ରୀ ଗୁଡ଼ିକର ସୂଚନା ପ୍ରଦାନ କରି ଯାଇଛନ୍ତି । ଏଇଟି ପରେ ତାଙ୍କର ସର୍ବପ୍ରଧାନ କୃତି The Ethic ଲେଖା ହୋଇଥିଲା । ଲେଖାଟି ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିବାକୁ ଦୀର୍ଘ ଚାରିବର୍ଷ ସମୟ ଲାଗିଥିଲା ଏବଂ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ପରେ ଯାଇ ତାହା ପ୍ରକାଶ ଲାଭ କରିଥିଲା । The Ethic ଲେଖିବା ସମୟରେ ସ୍ପିନୋଜା ତାଙ୍କର Tractatus Theologico Politicus ପୁସ୍ତକଟିକୁ ମଧ୍ୟ ଲେଖିଥିଲେ । ଗୋଟିଏ ପତ୍ରରେ ସ୍ପିନୋଜା ଯେପରି ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି : ଯେଉଁ ପାରମ୍ପରିକ ଈଶ୍ୱରତତ୍ତ୍ୱକୁ ନେଇ ପଣ୍ଡିତମାନେ ସାଧାରଣତଃ ଚର୍ଚ୍ଚା କରନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ ମନରେ ରହିଥିବା କେତେକ ବଦ୍ଧଧାରଣାକୁ ନେଇ ମୁଁ ଏହି ପୁସ୍ତକଟିକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିଛି । କାରଣ ସେହି ବଦ୍ଧ ଧାରଣାମାନେ ପ୍ରତିବନ୍ଧକ ହୋଇ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କର ମନକୁ ଦର୍ଶନ ଚର୍ଚ୍ଚା ବିଷୟରେ ବିମୁଖ କରି ରଖିଛି । ତେଣୁ, ସେହି ପଣ୍ଡିତମାନଙ୍କର ସେହି ମନ୍ଦ କାର୍ଯ୍ୟଟିକୁ ପଦାରେ ପକାଇଦେବା ଲାଗି ମୁଁ ଏଥିରେ ଏକ ପ୍ରୟାସ କରିଛି । ପୁନଶ୍ଚ, ସାଧାରଣ ଲୋକମାନେ ମୋ' ବିଷୟରେ ଯେପରି ମତ ବ୍ୟକ୍ତ କରନ୍ତି, ତଦ୍ୱାରା ସେମାନେ ମୋତେ ଜଣେ ନାସ୍ତିକ ବୋଲି କହି ଅପବାଦ ଦେଇଥାନ୍ତି । ଏହି ବହିଟିକୁ ଲେଖି ମୁଁ ସେମାନଙ୍କର ସେହି ଭୁଲ୍ ଧାରଣାଟିକୁ ଯଥାସମ୍ଭବ ଦୂର କରିବା ନିମନ୍ତେ ଚେଷ୍ଟା କରିଛି । ଏବଂ ଶେଷରେ, ଜୀବନରେ ଦର୍ଶନ ମଧ୍ୟରେ ଅବଗାହି ପାରିବାକୁ ଆମ ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କର ପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ୱାଧୀନତା ସବୁବେଳେ ରହିବ, ଆମେ ପ୍ରତ୍ୟେକେ ଯେପରି ଭାବରେ ଭାବିବା, ତାହା ଅବଶ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତ କରି ପାରିବା, ମୁଁ ସର୍ବବିଧ ମାର୍ଗରେ ସେହି ସତ୍ୟଟିକୁ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରୁଛି । କାରଣ, ତତ୍ତ୍ୱପ୍ରଚାରକମାନେ ଆପଣାର କ୍ଷମତାଧିକାର ଓ ଅବିବେକିତା ଦ୍ୱାରା ତାହାକୁ ସର୍ବଦା ଦାବି ଦେବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରୁଛନ୍ତି ।

ଏହି ପୁସ୍ତକଟି ଯେତେବେଳେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଲା (୧୬୬୯), ସେତେବେଳେ ତାହା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ କର୍ତ୍ତାମାନଙ୍କର କ୍ରୁଦ୍ଧ ଦୃଷ୍ଟିରେ ପଡ଼ିଥିଲା । ସଂପୃକ୍ତ ସମସ୍ତେ ତାହାକୁ ଏକ ଖଳ ପ୍ରବୃତ୍ତିଦ୍ୱାରା ପ୍ରେରିତ ହୋଇ ଲେଖା ଯାଇଥିବା ରଚନା ବୋଲି କହି ନିନ୍ଦା କରିଥିଲେ । ତାହାକୁ କେଉଁ ନର୍କ ରାଜ୍ୟରେ ଜଣେ ଜାତିଦ୍ରୋହୀ ଇହୁଦୀ ଓ ଶୟତାନଙ୍କର ଏକତ୍ର ସଲାରେ ଲେଖା ହୋଇଛି ବୋଲି କହି ଝିଙ୍ଗାସ ଦେବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଦେଇଥିଲେ । ପୁସ୍ତକଟିରେ ଲେଖକ ନିଜର ନାମଟିକୁ ଗୋପନ ରଖିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ସମସ୍ତେ ଅଚିରେ ଅନୁମାନ କରିନେଇ ପାରିଥିଲେ ଯେ ସ୍ପିନୋଜା ହିଁ ପୁସ୍ତକଟିକୁ ରଚନା କରିଛନ୍ତି ।

ଆଲୋଚକମାନେ ସପ୍ତଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଇଉରୋପକୁ ଦର୍ଶନ-ଚର୍ଚ୍ଚାର ପଦ୍ଧତିକୁ ନେଇ ବହୁ କଳହ ଲାଗିଥିବାର ଗୋଟିଏ ମହାଦେଶ ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । ବୈଜ୍ଞାନିକ ଚିନ୍ତନର ନୂତନ ଯୁଗଟି କ୍ରମଶଃ ଉଦିତ ହୋଇ ଆସୁଥିଲା ଏବଂ ବିଚାରଶୀଳ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ସେଇଟି ଦ୍ୱାରା ଅନୁପ୍ରାଣିତ ହୋଇ ବିଭିନ୍ନ ସମସ୍ୟାର ସମାଧାନ ଖୋଜି ଉତ୍ତରମାନ ପାଇବାକୁ ଉଦ୍ୟମ କରୁଥିଲେ । କିନ୍ତୁ କର୍ତ୍ତାମାନେ ସେହିସବୁ ଦୁଃସାହସିକ କାର୍ଯ୍ୟକୁ ସହ୍ୟ କରି ପାରୁନଥିଲେ ଏବଂ ବିଚାରର ଏହିପରି ଭାବରେ ଲଗାମହୀନ ଉଦ୍ୟମକୁ ଅଟକାଇ ରଖିବାଲାଗି ବାହାରି ପଡୁଥିଲେ । ରାଷ୍ଟ୍ରଟା ମଧ୍ୟ ଧର୍ମକର୍ତ୍ତୃତ୍ୱର ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଧୀନ ହୋଇ ରହିଥିଲା । ଧର୍ମ ନାମରେ ହୋଇଥିବା ଜଘନ୍ୟ ହତ୍ୟାଗୁଡ଼ିକର କାହାଣୀକୁ ଲୋକମାନେ ତଥାପି ପାସୋରି ନଥିଲେ । ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ଧର୍ମ ଘରଗୁଡ଼ାକ ବୈଜ୍ଞାନିକ ବିଚାରଗୁଡ଼ିକର ଅଗ୍ରଗତିକୁ ଭାରି ଭୟ କରୁଥିଲେ । ଲୋକମାନେ ତ ଏଣିକି ନିଜର ବିଚାରବୁଦ୍ଧି ଦ୍ୱାରା ପରିଚାଳିତ ହେବେ ଏବଂ ଧର୍ମବିଶ୍ୱାସର ପୁରାତନ ପଥଟିକୁ ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ କରିବେ ! ସେହି କାରଣରୁ ହିଁ କୋପରନିକସ୍ ଏବଂ ଗାଲିଲିଓଙ୍କୁ ରାଷ୍ଟ୍ରର ଆଦେଶ ମାନିବା ଲାଗି ବାଧ୍ୟ କରା ଯାଇଥିଲା । ଜିଓର୍ଡାନୋ ବ୍ରୁନୋଙ୍କର ନୂତନ ତତ୍ତ୍ୱଟି ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ବିଷୟରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇ ରହିଥିବା ଈଶ୍ୱରତତ୍ତ୍ୱଟି ସହିତ ଖାପ ନଖାଇବାରୁ ତାଙ୍କୁ ଜୀଅନ୍ତା ନିଆଁଉପରେ ବସାଇ ମାରି ଦିଆ ଯାଇଥିଲା । ଏହି ସର୍ବବିଧ ଘଟଣା ହେତୁ ଦାର୍ଶନିକମାନେ ଆପଣାର ମୁକ୍ତ ବିଚାରଗୁଡ଼ିକୁ ପ୍ରକଟ କରିବା ବିଷୟରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସାବଧାନ ହୋଇ ଯାଇଥିଲେ ।

ପ୍ରବୀଣ ଦର୍ଶନଶାସ୍ତ୍ରୀ ଦେକାର୍ତ୍ତଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି କୌଣସି କାରଣରୁ ନିଜର ଉଚିତ ଗୋଟିଏ ପାଣ୍ଡୁଲିପିକୁ ଏକଦା ନିଆଁକୁ ପକାଇ ନଷ୍ଟ କରିଦେବାକୁ ହୋଇଥିଲା । ସ୍ପିନୋଜା ଏହି ଘଟଣାଗୁଡ଼ିକୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଉତ୍ତମରୂପେ ଜାଣିଥିଲେ ଏବଂ ଟ୍ରାକ୍ଟାକସ୍ ଥିଓଲୋଜିକୋ ପଲଟିକସ୍ ପୁସ୍ତକଟିକୁ ପ୍ରକାଶ କରି ଲୋକଗୋଚରକୁ ଆଣିଥିଲେ । ଅବଶ୍ୟ ସେହି ପୁସ୍ତକଟିରେ ଲେଖକଙ୍କର ନାମକୁ ଗୁପ୍ତ ରଖା ଯାଇଥିଲା । ଏବଂ, ତାଙ୍କର ଗୋଟିଏ ପତ୍ରରୁ ଜଣାଯାଉଛି ଯେ, ଆପଣାର ମୁଖ୍ୟ ରଚନା The Ethics ର ପ୍ରକାଶ କରିବାର ଉଦ୍ୟମ କରିବାକୁ ଯାଉଥିବା ସମୟରେ ସେ କେତେ ବ୍ୟକ୍ତି ଏପରି ପୁସ୍ତକଟିଏ ଛାପା ହୋଇ ପ୍ରେସ୍‌ରୁ ବାହାରୁଥିବା ବିଷୟରେ କଥା ହେଉଥିବାର ଶୁଣିବାକୁ ପାଇଥିଲେ । ଏହି ବହିରେ ଭଗବାନଙ୍କର ଅସ୍ତିତ୍ୱକୁ ସିଧା ଭାବରେ ଅସ୍ୱୀକାର କରାଯାଇଛି । ଏହିପରି କଥାଟିଏ ଶୁଣି ପୁସ୍ତକଟି ପ୍ରକାଶିତ ହେଲେ ଲୋକେ ତାହାକୁ ଉଚିତ ପ୍ରକାରେ ଆଦୌ ଗ୍ରହଣ କରିବେନାହିଁ ବୋଲି ସ୍ପିନୋଜା ନିଶ୍ଚିତ ହୋଇ

ଯାଇଥିଲେ। ଏହାଦ୍ଵାରା ତାଙ୍କ ଜୀବନ ପ୍ରତି ବହୁ ଆଶଙ୍କା ରହିଥିଲା ବୋଲି ସେ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରିଥିଲେ। ତେଣୁ, ସିଏ ତୁରନ୍ତ ଗ୍ରନ୍ଥଟିକୁ ଛାପିବାର ଉଦ୍ୟମକୁ ତ୍ୟାଗ କରିଥିଲେ ଓ ପ୍ରେସ୍‌କୁ ଯାଇ ପାଣ୍ଡୁଲିପିଟିକୁ ନେଇ ଆସିଥିଲେ। ଅର୍ଥାତ୍, କେବଳ ଟ୍ରାକ୍ଟାଟସ୍ ଥିଓ ପଲିଟିକ୍‌ସ୍‌କୁ ଛାଡିଦେଲେ ତାଙ୍କର ଅବଶିଷ୍ଟ ସମସ୍ତ ରଚନା ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ପରେ ହିଁ ପ୍ରକାଶିତ ହେଲା। The Ethic କୁ ଛାଡି ବାକୀ ସବୁଗୁଡ଼ିକ ଅସମାପ୍ତ। ହିବ୍ରୁ ଭାଷାର ଗୋଟିଏ କ୍ଷୁଦ୍ର ବ୍ୟାକରଣ ପୁସ୍ତକ ମଧ୍ୟ ତାହାରି ଭିତରେ ଥିଲା। ହଁ, ଟ୍ରାକ୍ଟାଟସ୍ ବେଲିକୋପାସିଫିକ୍ ବୋଲି ଆଉଗୋଟିଏ ରଚନା ମଧ୍ୟ ରହିଥିଲା, ଯେଉଁଥିରେ ସ୍ପିନୋଜା ଯୁଦ୍ଧ ଏବଂ ଶାନ୍ତି ବିଷୟରେ ନିକର ବିଚାରଗୁଡ଼ିକୁ ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ। ତଥ୍ୟଟିଏ ବି ରହିଛି ଯେ ସ୍ପିନୋଜା ସ୍ୱଜୀବନର ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ବାଇବେଲ୍‌ର ଓଲ୍‌ଡ୍ ଟେଷ୍ଟାମେଣ୍ଟ୍‌କୁ ହଲାଣ୍ଡୀୟ ଡଚ୍ ଭାଷାରେ ଅନୁବାଦ କରିବାକୁ ମଧ୍ୟ ଆରମ୍ଭ କରି ଦେଇଥିଲେ, ଏହି କାର୍ଯ୍ୟଟିରେ କିଛି ଦୂର ଆଗେଇ ମଧ୍ୟ ଯାଇଥିଲେ; ମାତ୍ର ମୃତ୍ୟୁ ପୂର୍ବରୁ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ନିଆଁରେ ପକାଇ ନଷ୍ଟ କରି ଦେଇଥିଲେ।

ଇହୁଦୀ ଲୋକାଚାର ତଥା ସଂସ୍କୃତି ମଧ୍ୟରେ ସ୍ପିନୋଜା ପିଲାଦିନେ ଗଢ଼ି ହୋଇ ଆସିଥିଲେ। ଆମଷ୍ଟରଡାମ୍ ସହରରେ ବାସ କରୁଥିବା ଇହୁଦୀମାନେ ଏକ ଶାନ୍ତିପୂର୍ଣ୍ଣ ଏକକ ସମ୍ପ୍ରଦାୟରୂପେ ସବୁବେଳେ ବାସ କରୁଥିଲେ ତଥାପି ସେମାନେ ଏକଦା ସ୍ପେନଦେଶର। ଏହି ଦେଶଟିକୁ ଆସିଛନ୍ତି ବୋଲି ଖୁବ୍ ସଚେତନ ଥିଲେ। ସେମାନଙ୍କର ସିନାଗଗ୍ ନିୟମତଃ ଏକ କଠୋର ନୀତିଶୃଙ୍ଖଳାରେ ବନ୍ଧା ହୋଇ ରହିଥିଲା ଏବଂ ସମାଜର ବିଧାନଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟ ସମାନ ଭାବରେ କଠୋର ଥିଲା। ସ୍କୁଲରେ କେବଳ ହିବ୍ରୁ ଭାଷାର ଶିକ୍ଷା ଦିଆ ଯାଉଥିଲା ଓ ଇସ୍ରାଏଲ୍‌ର ଧର୍ମପୁସ୍ତକ ଗୁଡ଼ିକୁ ଆୟତ୍ତ କରା ଯାଉଥିଲା। କେଉଁ ପୁରାତନ କାଳରୁ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇ ରହିଥିବା ଜେହୋଭାରୂପୀ ଈଶ୍ୱର-ଭାବନାଟି ସାଧାରଣ ଲୋକମାନସକୁ ଅଧିକାର କରି ରହିଥିଲା। ବାଳକ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ଗୋଟିଏ ସଂସ୍କାରରେ ଛୋଟରୁ ବଡ଼ ହେବାକୁ ପଡିଥିଲା। ଏକ ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ନିଜ ଲାଟିନ୍ ଶିକ୍ଷକଙ୍କର ସଂସ୍ପର୍ଶରେ ଆସିବା ପରେ ଯାଇ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟି ମୁକ୍ତ ଭାବରେ ବହୁପ୍ରସାରିତ ହୋଇ ଯାଇଥିଲା। ଏକ ପ୍ରାପ୍ତ ବିବରଣୀରୁ ଯେଉଁପରି ସୂଚନା ମିଳୁଛି, ଏହିପରି ଗୋଟିଏ ସନ୍ନିଧାନ ମଧ୍ୟକୁ ଆସି ସ୍ପିନୋଜା ନିଜ ଜୀବନରେ ପ୍ରଥମ ଥର ପାଇଁ ଏକ ବୈଜ୍ଞାନିକ ପରିବେଶ ମଧ୍ୟରେ ନିଃଶ୍ୱାସ ମାରିବାକୁ ସୁଯୋଗ ପାଇଥିଲେ, କେତେ ପ୍ରକାରେ

କେତେ ଆଡ଼କୁ ଆକର୍ଷିତ ହୋଇ ଯାଇଥିଲେ, କେତେ କେତେ ସଂଶୟ ଭିତରେ ବି ଛନ୍ଦି ହୋଇଗଲେ। ପରିଚିତ ଧର୍ମଟିର ଲୋକସୀମାଟି ଭିତରୁ ବାହାରି ସେ ଅନ୍ତର୍ମୁଖୀ ହେଲେ, ସମାଧାନ ଗୁଡ଼ିକୁ ଆପେ ଖୋଜିଲେ। ଏବଂ, ତା'ପରେ ସଂପ୍ରଦାୟ ଦ୍ୱାରା ବିତାଡ଼ିତ ହୋଇ ସେ ନିଶ୍ଚିତ ଭାବରେ ଅଧିକ ଅନୁକୂଳତା ଲାଭ କରି ଅଧିକ ମୁକ୍ତ ଭାବରେ ନିଜର ନିଜସ୍ୱ ସତ୍ୟଗୁଡ଼ିକୁ ଆବିଷ୍କାର କରିବାରେ ଅଧିକ ମନୋନିବେଶ କରି ପାରିଥିଲେ।

ରାଇନ୍‌ସ୍‌ବୁର୍ଗ୍‌ଠାରେ ଅବସ୍ଥାନ ସମୟରେ ସେ ଏପରି ଏକ ବନ୍ଧୁମେଳର ବୃତ୍ତମଧ୍ୟକୁ ଆସିଲେ, ଯେଉଁମାନେ କି ଏପରି ନିଷ୍ଠାପର ଭାବରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ମନୁଷ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ଏପରି ଏକ ଦିବ୍ୟ ସାମର୍ଥ୍ୟ ରହିଛି ବୋଲି ବିଶ୍ୱାସ କରୁଥିଲେ ଯାହାକି କଦାପି କୌଣସି ଖାସ୍ ଧର୍ମନିୟମକୁ ଅକାଟ୍ୟ ବୋଲି ଧରି ନେଇ ପଡି ରହିବନାହିଁ। ସେମାନେ ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ନାମକୁ ବ୍ୟବହାର କରି କୌଣସି ହଲପ ପକାଉ ନଥିଲେ, ସୈନ୍ୟବାହିନୀରେ ଯୋଗ ଦେଉନଥିଲେ। ମେଳରେ ଥିବା ଯେକୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତିର ଆପଣାର ଭାବନାଗୁଡ଼ିକୁ ବ୍ୟକ୍ତ କରିବାର ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ୱାଧୀନତା ରହିଥିଲା। ନିଜ ନିଜର ଆଚରିତ ଧର୍ମଟି ମଧ୍ୟରେ ସେମାନେ କୌଣସି ବିଧି ଓ ବିଧାନକୁ ଅଲଂଘନୀୟ ବୋଲି ଆଦୌ ମାନୁନଥିଲେ। ସେମାନେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅବିଚଳ ଭାବରେ ମୁକ୍ତ ଜ୍ଞାନ-ଆହରଣର ସ୍ୱାଗତ କରୁଥିଲେ, ବୈଜ୍ଞାନିକ ସତ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ସକାଶେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଶ୍ରଦ୍ଧା ହିଁ ରଖିଥିଲେ। ସେମାନଙ୍କର ସେହି ମୁକ୍ତ ମାନସିକତା ଏବଂ ସରଳ ଜୀବନଦୃଷ୍ଟି ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କୁ ସର୍ବଦା ଆକୃଷ୍ଟ କରି ରଖିଥିଲା ଏବଂ ଏହିପରି ଏକ ସମଧର୍ମୀ-ମେଳକୁ ସେ ସର୍ବଦା ହିଁ ବହୁତ ମୂଲ୍ୟ ପ୍ରଦାନ କରୁଥିଲେ। ସେହି ବନ୍ଧୁମେଳରେ କେତେକ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ୍ ଧର୍ମାବଲମ୍ବୀ ବ୍ୟକ୍ତି ମଧ୍ୟ ରହିଥିଲେ, ମାତ୍ର ସ୍ପିନୋଜା କେବେହେଲେ ନିଜ ଧର୍ମ ତ୍ୟାଗ କରି ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ୍ ହୋଇଯିବାକୁ ଆଗ୍ରହ କରିନଥିଲେ।

ସ୍ପିନୋଜା ସର୍ବପ୍ରଥମେ ଦାର୍ଶନିକ ଦେକାର୍ତ୍ତଙ୍କ ବିଚାରର ବିଶଦ ଅଧ୍ୟୟନ କରିଥିଲେ। ଏବଂ, ସେହି ମାର୍ଗରେ ସେ ଆପଣାର ଦର୍ଶନଦୃଷ୍ଟିକୁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଭାବରେ ଗଠନ କରି ଆଣିବାକୁ ଆବଶ୍ୟକ ସୁରାଖଗୁଡ଼ିକୁ ପାଇ ଯାଉଥିଲେ। ନାଇଁ, ନାଇଁ, ଦର୍ଶନର ସିଦ୍ଧାନ୍ତ, ପଦାର୍ଥ ବିଜ୍ଞାନ, ନୀତିଶାସ୍ତ୍ର ଏବଂ ରାଜନୀତିର ଯାବତୀୟ ବିଚାର,-ଏମାନେ ମୋଟେ ପରସ୍ପରଠାରୁ ଅଲଗା ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ କ୍ଷେତ୍ର ନୁହନ୍ତି। ସବୁଗୁଡ଼ିକୁ ନେଇ ଆମେ ଏକ ସମଗ୍ର ଭାବରେ ଅବଶ୍ୟ ବିଚାର କରିବା ଏବଂ ତେବେଯାଇ ସେହି ପ୍ରତ୍ୟେକଟିକୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ବୁଝିବା ଲାଗି ସମର୍ଥ ହେବା।

ଏହିପରି ଭାବରେ ସ୍ପିନୋଜା ନିଜର ସତ୍ୟାନୁମାନ ଗୁଡ଼ିକୁ କୁଆଡ଼େ ସଂପ୍ରସାରିତ କରିଦେଲେ। ଆପଣା ଚିନ୍ତନର ମେଦିନୀଟିକୁ ନେଇ ସକଳ ପ୍ରକାରର ପରୀକ୍ଷା ଓ ନିରୀକ୍ଷା। ତଥାପି, ପୂର୍ଣ୍ଣ ସୁନିଶ୍ଚିତ ଭାବରେ ଜାଗାଟିଏ ମିଳିଗଲା ବୋଲି ଲାଗୁନଥାଏ। ଦେକାର୍ତ୍ତଙ୍କର ଦର୍ଶନ ବିଷୟରେ ସେ ଲେଖିଥିବା ରଚ଼ନାଟିରୁ ତାଙ୍କ ନିଜର ଅପରିପକ୍ୱ ମନଟିର ବେଶ୍ ପରିଚୟ ମିଳିଯାଇ ପାରିବ। ଅପରିପକ୍ୱ ମନ ଅର୍ଥାତ୍ କ୍ରମଶଃ ଏକ ସ୍ୱକୀୟ ପରିପକ୍ୱତା ଲାଭ କରି ଆସୁଥିବା ଗୋଟିଏ ମନ। ମାତ୍ର, ଗୋଟିଏ କଥାରେ ଆଦୌ କୌଣସି ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ଯେ, ତାଙ୍କର ଏହି ପ୍ରଥମ ରଚ଼ନାଟି ପ୍ରକାଶିତ ହେବା ପରେ ସ୍ପିନୋଜା ତାଙ୍କର ସମସାମୟିକ ଦର୍ଶନ-ଏଷଣାର କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏକ ନିଶ୍ଚିତ ସ୍ୱୀକୃତି ଲାଭ କରି ପାରିଥିଲେ। ସମକାଳୀନ ବହୁସଂଖ୍ୟକ ବୁଦ୍ଧିଜୀବୀଙ୍କ ସହିତ ତାଙ୍କର ନିୟମିତ ପତ୍ରବ୍ୟବହାର ଆରମ୍ଭ ହୋଇ ଯାଇଥିଲା। ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ କେତେ ବୈଜ୍ଞାନିକ ମଧ୍ୟ ଥିଲେ।

ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳର ଏକାଧିକ ରହଣିସ୍ଥାନରେ ସ୍ପିନୋଜା ତରୁଣ ଦର୍ଶନ-ଉତ୍ସାହୀମାନଙ୍କୁ ଶିକ୍ଷାଦାନ କରୁଥିଲେ। ସେହି ସମୟରେ ଆଦୌ କୌଣସି ବାଧା ନଥାଇ ଗୋଷ୍ଠୀ-ଚର୍ଚ୍ଚା ଓ ଆଲୋଚନାମାନ ହେଉଥିଲା। ଆପଣାର ଅପ୍ରକାଶିତ ଲେଖାମାନଙ୍କୁ ସେ ଗୋଷ୍ଠୀର ବହୁତଙ୍କ ପାଖକୁ ପଠାଇ ଦେଉଥିଲେ; ସେମାନଙ୍କ ଭିତରେ ସେଗୁଡ଼ିକ ବିଷୟରେ ସର୍ବଦା ବିତର୍କମାନ ହେଉଥିଲା। ସଦସ୍ୟମାନେ ନିଜ ନିଜର ମତପାର୍ଥକ୍ୟ ଗୁଡ଼ିକୁ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କ ନିକଟକୁ ପଠାଇ ଦେଉଥିଲେ ଏବଂ ସେଗୁଡ଼ିକ ବିଷୟରେ ବିଚାର କରି ସ୍ପିନୋଜା ଅନେକ ସମୟରେ ସେ ଲେଖିଥିବା ଅଧ୍ୟାୟ-ମାନଙ୍କରେ ମଧ୍ୟ ଆବଶ୍ୟକ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରି ଦେଉଥିଲେ। ସେହି କାରଣରୁ ସ୍ପିନୋଜା ଲେଖିଥିବା ପାଣ୍ଡୁଲିପି ମାନଙ୍କର ମାର୍ଜିନ୍‌ରେ ଏତେ ଏତେ ପ୍ରକାରର ସଂଶୋଧନ ତଥା ପୁନର୍ଲିଖନ କରାଯାଇଥିବାର ମଧ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟିଗୋଚ଼ର ହୋଇଥାଏ। ସେହି ଯାବତୀୟ ପରୀକ୍ଷଣ ଏବଂ ପୁନଃପରୀକ୍ଷଣ ଓ ସର୍ବୋପରି ପାଠକମାନଙ୍କର ମତାମତ ସକଳକୁ ବିଚାରକୁ ନେଇ ରଚ଼ନାଗୁଡ଼ିକରେ ଆବଶ୍ୟକ ସଂଶୋଧନ-ଏହିପରି ଭାବରେ ହିଁ ଆପଣାର ଦର୍ଶନସମ୍ବନ୍ଧୀ ଧାରଣାଗୁଡିକୁ ସର୍ବଦା ଏକ ଦୃଢ଼ତର ଭୂମି ଯୋଗାଇ ଦେଇ ପାରୁଥିଲା ଏବଂ ତା'ପରେ ଯାଇ ସେ ନିଜ ରଚ଼ନାଗୁଡ଼ିକୁ ଛପାଇବା ଲାଗି ପଠାଇ ଦେଉଥିଲେ। ଅର୍ଥାତ୍, ସେ ଯାହାକିଛି ଲେଖିଛନ୍ତି, ସେବିଷୟରେ ତାଙ୍କ ଭିତରେ ଆଉ କୌଣସି ସନ୍ଦେହ ରହୁନଥିଲା : ତାଙ୍କର ବିଚାରଗୁଡ଼ିକ କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ଲଗାମଛଡ଼ା ହୋଇଯିବା ପରି ମୋଟେ ଲାଗୁନଥିଲା।

ଏକ ନିୟମିତ ପତ୍ର-ଆଦାନପ୍ରଦାନ ଦ୍ୱାରା ସ୍ପିନୋଜା ନିଜକୁ କେତେ କେତେ କିସମର ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ସହିତ ସଂପର୍କଯୁକ୍ତ କରି ରଖିଥିଲେ। ପ୍ରକୃତରେ କେତେ ଆଗ୍ରହ ଏବଂ ଉତ୍ସୁକତା ଥିବା କେତେ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ସହିତ। ଭୂତମାନେ ପ୍ରକୃତରେ ଅଛନ୍ତି କି ନାହିଁ, ସେହି ବିଷୟକୁ ଆଧାର କରି ତାଙ୍କ ପାଖକୁ ପତ୍ର ଆସୁଥିଲା। ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ତାଙ୍କ ଚିଠିରେ ଲେଖିଥିଲେ ଯେ, ଯାବତୀୟ ପ୍ରକାରର ଭୂତଙ୍କର ଅସ୍ତିତ୍ୱ ବିଷୟରେ ତାଙ୍କର ଏକ ଦୃଢ଼ ବିଶ୍ୱାସ ରହି ଆସିଛି। ଅବଶ୍ୟ କେବଳ ପୁରୁଷ-ଭୂତ ଅଛନ୍ତି ଏବଂ ସ୍ତ୍ରୀ-ଭୂତ ରହିଛନ୍ତି ବୋଲି ତାଙ୍କର ପ୍ରକୃତରେ କୌଣସି ବିଶ୍ୱାସ ହୋଇ ପାରୁନାହିଁ। ତାଙ୍କ ପାଖକୁ ଆସିଥିବା ଏବଂ ସ୍ପିନୋଜା ଉତ୍ତରରେ ଲେଖି ପଠାଇଥିବା ପତ୍ରମାନଙ୍କରେ ଈଶ୍ୱରତତ୍ତ୍ୱର ଆଲୋଚନା ହୋଇଛି, ପଦାର୍ଥବିଜ୍ଞାନ ଏବଂ ରସାୟନ-ବିଜ୍ଞାନର ଚର୍ଚ୍ଚା କରାଯାଇଛି, ଦର୍ଶନର ନାନା ବିଚାର-ବିନିମୟ ମଧ୍ୟ କରାଯାଇଛି। ଏବଂ, ସେହିଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ ସର୍ବଦା ଅବଗାହିତ ହୋଇ ରହିବାଦ୍ୱାରା ସ୍ପିନୋଜା ଜ୍ଞାନର କେତେ କେତେ କ୍ଷେତ୍ର ସହିତ ନିଜକୁ ସଂପୃକ୍ତ କରି ରଖିଛନ୍ତି। ତାଙ୍କ ଭିତରେ ସତେଅବା ବୀଜରୂପେ ଅପେକ୍ଷା କରି ରହିଥିବା ଏବଂ ବାହାରକୁ ରୂପାୟିତ ହୋଇ ଆସିବା ନିମନ୍ତେ ସୁଯୋଗ ଖୋଜୁଥିବା ଏକ ଜୀବନଦୃଷ୍ଟି କ୍ରମଶଃ ମୁକୁଳିତ ହୋଇଆସିଛି ଏବଂ ଏକ ମୁକ୍ତ ମାନବ ଆବିର୍ଭୂତ ହୋଇ ଆସିଛି। ଏକ ଗ୍ରନ୍ଥିହୀନ ସିଧା ମନୁଷ୍ୟ, ନିଜର ସତ୍ୟ-ଅନ୍ୱେଷଣର କ୍ଷେତ୍ରରେ ସର୍ବଦା ସାଧୁ। କୌଣସି କୋଳାହଳ ହିଁ ନାହିଁ, ନିଜ ଭିତରେ ନାହିଁ କିମ୍ବା ବାହାରେ ମଧ୍ୟ ନାହିଁ। The Ethic ଗ୍ରନ୍ଥଟିର ରଚନା ସମାପ୍ତ ହେବା ବେଳକୁ ସେହିପରି ଏକ ପୂର୍ଣ୍ଣପ୍ରତ୍ୟୟଯୁକ୍ତ ମନୁଷ୍ୟର ହିଁ ପରିଚୟ ପାଇବା।

ଇତିହାସକାର ଶ୍ରୀ ଆର୍‌ନୋଲ୍ଡ୍ ଟଏନ୍‌ବୀଙ୍କର ଅନୁମାନ ଅନୁସାରେ, ବିଶିଷ୍ଟ ମନୁଷ୍ୟମାନେ ସେମାନେ ଆତଯାତ ହେଉଥିବା ସମାଜର ଆତ୍ମାଟିକୁ ମଧ୍ୟ ନିଜର ଜୀବନ ସହିତ ଏକତ୍ର ଜଡ଼ାଇ ନେଇଥାନ୍ତି। ଯଥାର୍ଥ ପ୍ରଜ୍ଞା ରହିଥିବା କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତି କେବେହେଲେ ବୃହତ୍ତର ସମାଜଠାରୁ ଆପଣାକୁ ଅଲଗା କରିନେଇ ନିଜର ଜୀବନକୁ ଗଢ଼ି ଆଣିବାଲାଗି କଦାପି ମନ କରେନାହିଁ। ହଁ, ସେ ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସମାଜ ଭିତରେ ରହି ଆପଣାକୁ ବିକଶିତ କରି ନେଉଥାଏ ଏବଂ ସେହି ସମାଜର ଯାବତୀୟ କ୍ରିୟା ଓ ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ଦ୍ୱାରା ପ୍ରଭାବିତ ହେଉଥାଏ ସତ ଓ ଏଥିରେ କୌଣସି ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ଯେ ସେଗୁଡ଼ିକରୁ ଆପଣା ନିମନ୍ତେ ଆବଶ୍ୟକ ଖୋରାକଗୁଡ଼ିକୁ ମଧ୍ୟ ଲାଭ କରୁଥାଏ, କିନ୍ତୁ ଏକ ସମାଜ ହିଁ ତାକୁ ତିଆରି କରିଛି ବୋଲି ଆମେ କେବେହେଲେ ଦାବୀ କରି

ପାରିବାନାହିଁ । ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ସିଏ ଏକ ପୃଥିବୀ ମଧ୍ୟରୁ ସୂତାଗୁଡ଼ିକୁ ସଂଗ୍ରହ କରିନିଏ ଏବଂ ନିଜର ବସ୍ତ୍ରଟିକୁ ନିଜେ ବୁଣିଥାଏ । ସେଥିଲାଗି ନିଜର ପ୍ରତିଭା ସକଳଙ୍କୁ କାମରେ ଲଗାଏ । ଯେଉଁସବୁ ମତବାଦ ଜଣେ ନେତା ତଥା ପୁରୋଗାମୀ ବୀର ସିଏ ବାସ କରୁଥିବା ସମାଜଟି ଦ୍ୱାରା ତିଆରି ହୋଇଥାନ୍ତି ବୋଲି କହେ, ତେଣୁ ତଦ୍ୱାରା ତାହା ଆଦୌ ସତ କଥାଟିକୁ କହେନାହିଁ । ତେଣୁ, ବେନେଡିକ୍ଟ୍ ସ୍ପିନୋଜା ଅମୁକ ଅମୁକ ବିଚାରଗତ ଉଦ୍‌ବେଳନରୁ ଗୋଟାସୁଦ୍ଧା ତିଆରି ହୋଇଛନ୍ତି ବୋଲି କଦାପି କହିବାନାହିଁ । ନିଜ ସମସାମୟିକ ସମାଜଟିରୁ ସେ ଅନେକ ଅନେକ ରସଦ ଲାଭ କରିଛନ୍ତି ସତ, ମାତ୍ର ତାଙ୍କର ଅବଦାନ ରୂପେ ଯାହାକିଛି ରହିଛି, ତାହା ହେଉଛି ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ତାଙ୍କର ନିଜସ୍ୱ । ତାଙ୍କ ପୂର୍ବଗାମୀ ମାନଙ୍କଠାରୁ ସେଥିଲାଗି ଆମେ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କୁ ତଥାପି ଅନନ୍ୟ ବୋଲି ବିଚାର କରିବା ।

ହିବ୍ରୁ ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ର ଗୁଡିକର ଅଧ୍ୟୟନରୁ ଦର୍ଶନର କ୍ଷେତ୍ରଟି ମଧ୍ୟକୁ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ଖଡ଼ିଛୁଆଁ ହୋଇଥିଲା । ସେଇଟି ସହିତ ସେ କେତେକ ଇହୁଦୀ ଦର୍ଶନବିତ୍ ମାନଙ୍କର କେତେଗୁଡିଏ କୃତିକୁ ପାଠ କରିଥିଲେ । ବାଇବେଲ୍ ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ରରେ ଆମକୁ ବସ୍ତୁତଃ ସବୁକିଛି ନିଶ୍ଚୟ ମିଳିବ ସିନା,-ମାତ୍ର ସେଥିରେ ବିଜ୍ଞାନ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଆଦୌ କିଛିହେଲେ ମିଳିବନାହିଁ । ଏବଂ ବାଇବେଲରେ ଯାହାକିଛି କୁହାଯାଇଛି, ତାହାକୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଗମ୍ଭୀର ଓ ରସହୀନ ଭାବରେ ମଧ୍ୟ କୁହାଯାଇଛି । ବୈଜ୍ଞାନିକ ମନୋଦୃଷ୍ଟିଟି ନଥିବା ହେତୁ ଯାବତୀୟ କଥାକୁ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଅନୁଜ୍ଞାରୂପେ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇଛି । ସେହି ନିୟମଟି ଅନୁସାରେ ଇହୁଦୀ ଧର୍ମମାର୍ଗରେ ପ୍ରଥମରୁ ହିଁ ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ଆଖିବୁଜି ମାନି ନିଆଯାଇଛି । ସ୍ପିନୋଜା ମଧ୍ୟ ନିଜର ବିଚାରକୁ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରିଛନ୍ତି ଏବଂ ସେହି ଅର୍ଥରେ ଆମେ ତାଙ୍କୁ ପ୍ରକୃତରେ ଜଣେ ଇହୁଦୀ ବୋଲି ହିଁ ଜାଣିବା । ଇହୁଦୀ ନୀତିଶାସ୍ତ୍ର ପରି ସ୍ପିନୋଜା ଭଲ ଓ ମନ୍ଦକୁ ପରସ୍ପରର ଆପେକ୍ଷିକ ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । ସେ ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ବିଶ୍ୱମୟତ୍ୱ ବିଷୟରେ ଯାହାକିଛି ବ୍ୟକ୍ତ କରିଛନ୍ତି, ସେଇଟି ମଧ୍ୟରେ ବି ଉକ୍ତ ନୀତିଶାସ୍ତ୍ରଟିର ପ୍ରଭାବ ରହିଛି । ସେହି ନୀତିଶାସ୍ତ୍ରର ଗୋଟିଏ ଭାଷ୍ୟରେ ଲେଖାଯାଇଛି ଯେ ସ୍ୱୟଂ ସୃଷ୍ଟିକର୍ତ୍ତା ହେଉଛନ୍ତି ଏକାଧାରରେ ଜ୍ଞାନ; ସେ ହେଉଛନ୍ତି ଯୁଗପତ୍ ଭାବରେ ଜ୍ଞାତା ଏବଂ ଜ୍ଞେୟ । ଏପରି କିଛିହେଲେ ନାହିଁ, ଯାହାକି ତାଙ୍କ ସହିତ ଏକତ୍ର ହୋଇ ନରହିଛି: ଆଉଜଣେ ଇହୁଦୀ ଅଧ୍ୟାତ୍ମବାଦୀ ଯେପରି ଠାଏ ଲେଖିଛନ୍ତି, ସେଇ ଜଣେ ହେଉଛନ୍ତି ବୁଦ୍ଧି, ବୁଦ୍ଧିର ଅଧିକାରୀ, ଏବଂ ବୁଦ୍ଧିଦ୍ୱାରା ଅଧିଗମି ହେଉଥିବା ଯାବତୀୟ ସବୁକିଛି । ଆପଣାର ଏକ ପତ୍ରରେ

ସ୍ପିନୋଜା ମଧ୍ୟ ସେହି କଥାଟିର ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କରି ଭାଷାରେ କହିଲେ, ଈଶ୍ୱର ହେଉଛନ୍ତି ସକଳ ବସ୍ତୁର ମୂଳଭୂତ ପ୍ରକୃତ କାରଣ । ସେହି କାରଣଗୁଡ଼ିକୁ ଆମେ କଦାପି କ୍ଷଣିକ ବୋଲି କହିବାନାହିଁ । ସକଳ ବସ୍ତୁ କେବଳ ସେହି ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅବସ୍ଥାନ କରୁଛନ୍ତି ଏବଂ ସେହିଠାରେ ହିଁ ଆତଯାତ ହେଉଛନ୍ତି ।

ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ପୂର୍ବବର୍ତ୍ତୀ ଆଉଜଣେ ଇହୁଦୀ ଦାର୍ଶନିକ ଈଶ୍ୱର ଅବଶ୍ୟ ଅଛନ୍ତି ବୋଲି ଯୁକ୍ତି ଦର୍ଶାଇ ଯେପରି କହିଥିଲେ, ଏହି ପୃଥିବୀ କେଡ଼େ ନିଖୁଣ ଭାବରେ ନିୟମବଦ୍ଧ ହୋଇ ରହିଛି, ଏଠାରେ କିଛିହେଲେ ମୋଟେ ଏପାଖ ସେପାଖ ହେଉନାହିଁ । ତାହା ଏକ ବିଶ୍ୱଗତ ନିୟମର ଅନୁସରଣ ହିଁ କରୁଛି । ଅର୍ଥାତ୍, ଏହି ସବୁକିଛିର ପଶ୍ଚାତରେ ଏକ ନିୟମନକାରୀ ନିଶ୍ଚୟ ରହିଛନ୍ତି, ଯିଏକି ଆଦ୍ୟରୁ ରହିଛନ୍ତି । ସତେଅବା ଆପେ-ନିରିମାଣ ହୋଇ ବିଦ୍ୟମାନ୍ ରହିଛନ୍ତି । ସ୍ପିନୋଜା ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ଏକ ନିୟମନକାରୀ ଈଶ୍ୱରର ଅବସ୍ଥାପନା କରିଛନ୍ତି । ଈଶ୍ୱରନାମକ ସେହି ସତ୍ୟଟି ଏହି ସବୁକିଛିକୁ ସମ୍ଭାଳି ରଖିଛି ତଥା ସବୁକିଛି ମଧ୍ୟରେ ହିଁ ନିଜକୁ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତ କରୁଛି । ଦର୍ଶନର ଇତିହାସଟି କହୁଛି ଯେ ଏହି ବିଚାରଟି ପ୍ରାଚ୍ୟ ଭୂଖଣ୍ଡରୁ ଏକଦା ଗ୍ରୀସ୍‌ବାଟେ ଇଉରୋପରେ ପ୍ରବେଶ କରିଥିଲା । ସେହି ଅନୁସାରେ କେତେ ସମୀକ୍ଷକ ଅନୁମାନ କରିଛନ୍ତି ଯେ, ଏହିପରି ଭାବରେ ସ୍ପିନୋଜା ମଧ୍ୟ ବହୁ ପରିମାଣରେ ପ୍ରାଚ୍ୟର ସଂସ୍ପର୍ଶରେ ଆସିଥିଲେ ଏବଂ ପ୍ରାଚ୍ୟ ଧାରାଟି ଦ୍ୱାରା ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇଥିଲେ ।

କିନ୍ତୁ, ଉକ୍ତ ବିଚାରଟିର ସାହାଯ୍ୟରେ ଗୁଡ଼ାଏ ଆଗକୁ ଅନୁମାନ କରିଗଲେ ଆମେ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କ ପ୍ରତି କଦାପି ନ୍ୟାୟବିଚାର କରିବାନାହିଁ । ବେନେଡିକ୍ଟ୍ ସ୍ପିନୋଜା ନାନା ସୂତ୍ରରୁ ଉପାଦାନମାନ ଆଣି ଆପଣାର ବିଚାରକୁ ଏକ ସଙ୍ଗତିଯୁକ୍ତ ସମଗ୍ର ରୂପ ଅବଶ୍ୟ ଦେଇଛନ୍ତି ସତ, ମାତ୍ର ମଧ୍ୟଯୁଗର ଇହୁଦୀ ଦାର୍ଶନିକ ଏବଂ ତାଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଏକ ସ୍ପଷ୍ଟ ବ୍ୟବଧାନ ଅବଶ୍ୟ ରହିଛି । ବହୁତ ସମୀକ୍ଷକ ବହୁ ଉତ୍ସାହରେ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କ କେତେ କେତେକ ସହିତ ନେଇ ଯୋଡ଼ି ପକାଇଛନ୍ତି ସତ, କିନ୍ତୁ ସ୍ପିନୋଜା ଓ ଏମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ରହିଥିବା ଗୋଟିଏ ବୃହତ୍ ପାର୍ଥକ୍ୟକୁ ସେମାନେ ପାସୋରି ଦେଇଛନ୍ତି । ଇହୁଦୀ ଧର୍ମଧାରାରେ ଏପରି ଜଣେ ଜୀବନ୍ତ ଈଶ୍ୱରଙ୍କର କଳ୍ପନା କରାଯାଇଛି ଯିଏକି ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କର ନିୟତିଟି ଉପରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ ରଖିଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ସ୍ପିନୋଜା ଈଶ୍ୱରଙ୍କଠାରୁ ପ୍ରକୃତିକୁ ଅଭିନ୍ନ ବୋଲି ଘୋଷଣା କରିଛନ୍ତି । ଏହି ପ୍ରକୃତି କହିଲେ ପୃଥିବୀରେ ଯାହାକିଛି ବସ୍ତୁରୂପେ ଅବସ୍ଥିତ ରହିଛି । ଇହୁଦୀ ଧର୍ମର ପ୍ରଚାର କରିବାରେ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର କୌଣସି ଇଚ୍ଛା ନଥିଲା । ସିଏ ଏକାଧିକ ପ୍ରକାରେ ଇହୁଦୀ ଧାରାଟିର

ବିରୋଧୀ ହିଁ ଥିଲେ । ପ୍ରାୟ୍ ଏକ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଘୃଣାଭାବ ସହିତ ନିଜ ଜାତିଟି ବିଷୟରେ ଆପଣାର ମତଗୁଡ଼ିକୁ ବ୍ୟକ୍ତ କରୁଥିଲେ । ତାଙ୍କର ଏକ ମନ୍ତବ୍ୟ ଅନୁସାରେ, ଇହୁଦୀ ମାନଙ୍କର ବରିଷ୍ଠ ଧର୍ମୀୟ କର୍ତ୍ତାମାନେ ହେଉଛନ୍ତି ଜଣେ ଜଣେ ମତିଭ୍ରଷ୍ଟ ପାଗଳ ମନୁଷ୍ୟ । ଯେଉଁମାନେ ବାଇବେଲ୍ ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ରଟିର ଟୀକାଗୁଡ଼ିକୁ ଲେଖିଛନ୍ତି, ସେମାନେ କେବଳ ସ୍ୱପ୍ନରାଜ୍ୟରେ ହିଁ ବିଚରଣ କରିଛନ୍ତି, ତୁଚ୍ଛା ଗୁଡ଼ାଏ ମିଥ୍ୟାର ଅବତାରଣା କରିଛନ୍ତି । ଇହୁଦୀ ନୀତିସୂତ୍ର ଗୁଡ଼ିକର ପ୍ରବୀଣ ପଣ୍ଡିତମାନେ କେବଳ ବକର ବକର ହେବା ବ୍ୟତୀତ ପ୍ରକୃତରେ ଆଉ କିଛିହେଲେ କରିନାହାନ୍ତି । ଇହୁଦୀ ସମ୍ପ୍ରଦାୟର କୁଳଶ୍ରେଷ୍ଠ ଅଗ୍ରଗାମୀମାନେ ପ୍ରକୃତି କହିଲେ କେବଳ ଗୁଡ଼ାଏ ପାପର ଭଣ୍ଡାରକୁ ବୁଝୁଥିଲେ, ସର୍ବବିଧ କାମନା ଓ ବାସନାର ଗୋଟାଏ ସ୍ତୂପକୁ ବୁଝୁଥିଲେ । ଏବଂ, ଅପର ପକ୍ଷରେ ଈଶ୍ୱର ହେଉଛନ୍ତି କେବଳ ଶୁଦ୍ଧ,-ସେ ଦେହାତୀତ ଏବଂ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ଅଧ୍ୟାତ୍ମ । ଇହୁଦୀ ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ରରେ ପ୍ରକୃତି ବିଷୟରେ କେବଳ ଗୁଡାଏ ଘୃଣା ହିଁ ପ୍ରକଟ କରାଯାଇଛି । ସ୍ୱୟଂ ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ମୁଖନିସୃତ ଗୋଟିଏ ବାଣୀ ଅନୁସାରେ ସେ ପୃଥିବୀକୁ ଏକ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ଦୂଷିତ ଏବଂ ଅନୀତିପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ଥାନ ବୋଲି ଘୋଷଣା କରିଛନ୍ତି, କେବଳ ଦେହସୁଖରେ ଆବଦ୍ଧ ରହି ପୃଥିବୀ ଏପରି ଭାବରେ ନଷ୍ଟ ହୋଇ ଯାଇଛି ବୋଲି ସେ କହିଛନ୍ତି ।

ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କୁ ବେଷ୍ଟନ କରି ବସୁଥିବା ଚର୍ଚ୍ଚାର ସେହି ନିୟମିତ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମଟିରେ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ୍ ସମ୍ପ୍ରଦାୟର ମଧ୍ୟ କେତେଜଣ ବନ୍ଧୁ ରହିଥିଲେ । ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ୍ ଧର୍ମସନ୍ଦେଶଟି ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କୁ ପ୍ରଭୂତ ପରିମାଣରେ ଆକର୍ଷିତ କରିଥିଲା । ସିଏ ଯେ ଆପଣାର ନାମକୁ ବାରୁଖ୍‌ରୁ ବେନେଡିକ୍ଟ୍‌କୁ ବଦଳାଇ ଦେଇଥିଲେ, ସେଥିରେ ମଧ୍ୟ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ୍ ଏକ ଉପାଦାନ-କାରଣ ଖୁବ୍ ସମ୍ଭବ ରହିଥିବ । ମାତ୍ର, କେତେକ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ୍-ମାର୍ଗୀ ତାଙ୍କୁ ବାରମ୍ବାର ପ୍ରବର୍ତ୍ତାଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସ୍ପିନୋଜା ସେହି ଧର୍ମଟିକୁ ଗ୍ରହଣ କରିବାରେ କେବେହେଲେ ଉତ୍ସାହିତ ହୋଇ ନଥିଲେ । କୌଣସି ସତ ଉପନୟନ ନିମନ୍ତେ ପଇତା ବଦଳାଇବାର ସୁନିଶ୍ଚିତ ଭାବରେ ଆଦୌ କୌଣସି ପ୍ରୟୋଜନ ନଥାଏ । ବାଇବେଲ୍ ଧର୍ମଗ୍ରନ୍ଥରୁ ସ୍ପିନୋଜା ବହୁ ଉପାଦାନକୁ ସକଳ ମନୁଷ୍ୟଙ୍କ ସକାଶେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ମୂଲ୍ୟବାନ୍ ବୋଲି ସବୁବେଳେ ସ୍ୱୀକାର କରୁଥିଲେ । ତାଙ୍କର ଏହି ଉକ୍ତିଟିରୁ ହିଁ ଆମେ ସେହି କଥାଟିକୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବରେ ଜାଣି ପାରିବା : ଆପଣାର ଜୀବନରେ ଆମେ ସର୍ବଦା ନ୍ୟାୟର ହିଁ ଅନୁଶୀଳନ କରିବା, ବାଇବେଲ୍ ଆମକୁ ସେହି ଶିକ୍ଷାଟିକୁ ପ୍ରଦାନ କରିଥାଏ । ଆମର ପ୍ରତିବେଶୀକୁ ମଧ୍ୟ ଆମେ ଠିକ୍ ନିଜପରି ଭଲ ପାଇବା, ଏଇଟି

ହେଉଛି ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ୍ ଧର୍ମମାର୍ଗର ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ କଥା ବାକୀ ସବୁକଥା-ଯାଇ ତା'ପରେ। ସପ୍ତଦଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଏହିଭଳି ଏକ ସାହସୋକ୍ତି ଆଉ କାହାରି ମୁହଁରୁ ଶୁଣିବାକୁ ମିଳି ନଥିବ।

କାଣ୍ଟରବରୀର ଆର୍ଚ୍ଚବିଶପ ଆନ୍‌ସେଲେମ୍‌ଙ୍କର ଈଶ୍ୱର-ବିଚାର ମଧ୍ୟ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ଧ୍ୟାନ ଆକର୍ଷଣ କରିଥିଲା। ଆନ୍‌ସେଲେମ୍ ଆପଣାର ଯୁକ୍ତି ଦର୍ଶାଇ କହୁଥିଲେ ଯେ, ଆମେ ମନୁଷ୍ୟ ମାତ୍ରକେ ସମସ୍ତେ ଯେ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ବିଷୟରେ ଚିନ୍ତା କରୁଛୁ, ତାହାହିଁ ଈଶ୍ୱର ନିଶ୍ଚୟ ରହିଛନ୍ତି ବୋଲି ସିଦ୍ଧ କରିଦେଉଛି। ସେହି ସମୟର ଜଣେ ଅଧ୍ୟାତ୍ମ ବିଚାରକ ଯାକବ୍ ବ୍ୟୁହମେ ମଧ୍ୟ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ମାନସ କ୍ଷେତ୍ରରେ କିଛି ପ୍ରଭାବ ପକାଇଥିଲା। ବ୍ୟୁହମେ ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ଏକ ଅନ୍ତଃହୀନ ବିଶ୍ରାମ ବୋଲି ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଥିଲେ। ସେ ହେଉଛନ୍ତି ଏପରି ଏକ ସ୍ଥିର ଅବିଚଳିତ ସ୍ଥିତି, ଯାହାଙ୍କର କୌଣସି ରୂପ ନାହିଁ, ଯାହାଙ୍କର ବର୍ତ୍ତମାନତା ବିଷୟରେ କୌଣସି କାରଣ ନାହିଁ ଏବଂ ଯାହାଙ୍କର କୌଣସି ଇଚ୍ଛା ମଧ୍ୟ ନାହିଁ।

ମାତ୍ର, ଯେଉଁ ଦୁଇଜଣ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଚିନ୍ତାନାୟକ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ଦର୍ଶନ-ଭାବନାକୁ ସତେ କ୍ରିୟାଶୀଳ କରି ରଖିଥିଲେ, ଇଉରୋପୀୟ ଜଗତର ସେହି ଦୁଇଜଣ ହେଉଛନ୍ତି ବ୍ରୁନୋ ଏବଂ ଦେକାର୍ତ୍। ସେହିମାନଙ୍କର ପ୍ରେରଣା ଦ୍ୱାରା ଆକର୍ଷିତ ହୋଇ ସ୍ପିନୋଜା ଦର୍ଶନ-ଜଗତର ବେଢଟି ମଧ୍ୟକୁ ପ୍ରବେଶ କରିଛନ୍ତି। ଖୁବ୍ ସମ୍ଭବ ବୋଲି ଲାଗୁଛି ଯେ, ସେ ନିଜ ବିଚାରବ୍ୟାଖ୍ୟାର କେତୋଟି ମୂଳ ପାରିଭାଷିକ ଶବ୍ଦକୁ ବ୍ରୁନୋଙ୍କ ଠାରୁ ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି। ଅବଶ୍ୟ ଏକ ନିତାନ୍ତ ସତ କଥା ଯେ ସିଏ ସେଗୁଡିକୁ ଅଲଗା ଅଲଗା ଅର୍ଥ ତଥା ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରଦାନ କରିଛନ୍ତି। ଆପଣା ଦର୍ଶନର ଏକ ଶିଖର-ଉପଲବ୍ଧି ରୂପେ ସ୍ପିନୋଜା ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ବୁଦ୍ଧିଯୁକ୍ତ ଭାବରେ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ସହିତ ପ୍ରୀତିଯୁକ୍ତ ହୋଇ ରହିବାର ଯେଉଁ କଥାଟିର ଅବତାରଣା କରିଛନ୍ତି, ସେଇଟିକୁ ମଧ୍ୟ ସେ ବ୍ରୁନୋଙ୍କ ଠାରୁ ଆହରଣ କରିଛନ୍ତି।

ଦେ'କାର୍ତ୍ତଙ୍କର ଦର୍ଶନକୁ ପୁଞ୍ଜିରୂପେ ବ୍ୟବହାର କରି ହିଁ ସ୍ପିନୋଜା ନିଜର ଦର୍ଶନ-ଅନ୍ୱେଷଣର ଯାତ୍ରାଟିକୁ ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ। କେତେ ମୁକ୍ତ ତଥା ସଙ୍କୋଚରହିତ କୌଣସି ଆଶ୍ରୟ ନନେଇ ଶ୍ରୀ ଦେ'କାର୍ତ୍ ଯେ ଆପଣା ଦାର୍ଶନିକ ବିଚାରଗୁଡ଼ିକର ଉପସ୍ଥାପନା କରିଛନ୍ତି, ତରୁଣ ସ୍ପିନୋଜା ସେଇଟି ଦ୍ୱାରା ବିଶେଷ ଭାବରେ ଆକୃଷ୍ଟ ହୋଇଥିଲେ। ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଯୁକ୍ତିଯୁକ୍ତ ଭାବରେ ହିଁ ଦେକାର୍ତ୍ତଙ୍କୁ ଆଧୁନିକ ଦର୍ଶନର ଜନକ ବୋଲି ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି। ଦର୍ଶନର ସେହି କ୍ଷେତ୍ରଟିକୁ ଅଧ୍ୟୟନ କରିବାରେ

ଆବଂଶ୍ୟକ ପ୍ରଣାଳୀ ବୋଲି ଦେ'କାର୍ତ୍ ଯେଉଁସବୁ ଦିଗ ଆଡକୁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶିତ କରି ଯାଇଛନ୍ତି, ସେଗୁଡ଼ିକୁ ମାଧ୍ୟମ କରି ଆମ ଦର୍ଶନଚର୍ଚ୍ଚାର ପୃଥିବୀଟି ଆଗକୁ ଆଗକୁ ଯିବାଲାଗି ବଳ ପାଇ ଆସିଛି ଏବଂ ନାନା ଅନ୍ତିମ ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ପାଇବା ଲାଗି ସାହସୀ ହୋଇଛି। ଆଗରୁ ତ ଦର୍ଶନ କହିଲେ ସେହି ନିତାନ୍ତ ଚିହ୍ନା ଈଶ୍ବରସମ୍ବନ୍ଧୀ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ଗୁଡାକର ନାନା ଭଳି ଚର୍ଚ୍ଚା କରିବାକୁ ବୁଝାଇ ଆସିଥିଲା। ଦେ'କାର୍ତ୍ତଙ୍କର ମାର୍ଗଟି ତାହାକୁ ଏକ ବୁଦ୍ଧିଦ୍ବାରା ସଂପ୍ରେରିତ ସ୍ତରକୁ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ କରାଇ ଆଣିଥିଲା। ଆଗରୁ ଯାହାସବୁ ନାନା ପ୍ରକାରର ବିହ୍ବଳ ଧର୍ମୀୟତା ଦ୍ବାରା ବାନ୍ଧି ହୋଇ ରହିଥିଲା, ତାହା ବୁଦ୍ଧିଯୁକ୍ତ ଏକ ବିବେକର ଆୟତନ ମଧ୍ୟକୁ ପ୍ରବେଶ କରି ପାରିଥିଲା। ଜଣେ ଗଣିତବିତ୍ ହିସାବରେ ଦେ'କାର୍ତ୍ ନିଜର ଜୀବନ ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ ଏବଂ ବାଟମାନ ବାହାର କରି ବିଶ୍ବବିଷୟକ ନାନା ସମସ୍ୟାର ବୈଜ୍ଞାନିକ ବ୍ୟାଖ୍ୟାମାନ ଦେବାର ପ୍ରୟାସମାନ ଆରମ୍ଭ କରି ଦେଇଥିଲେ। ପ୍ରାପ୍ତ ଉତ୍ତରଗୁଡିକୁ ଏକତ୍ର କରି ଦେ'କାର୍ତ୍ ଏକ ପୂର୍ଣ୍ଣ ସଙ୍ଗତିଯୁକ୍ତ ଚିତ୍ରକୁ ସମ୍ଭବ କରି ଆଣିଥିଲେ।

Cogito ergo sum,- ମୁଁ ଚିନ୍ତା କରୁଛି ଏବଂ ତାହାହିଁ ପ୍ରମାଣ କରିଦେଉଛି ଯେ ମୁଁ ଅଛି-ସେହି ମୂଳ ବାକ୍ୟଟିରୁ ହିଁ ଦେ'କାର୍ତ୍ ଆପଣା ଦାର୍ଶନିକ ସତ୍ୟପ୍ରତିଷ୍ଠାର ଶିଳାନ୍ୟାସ କରାଇଥିଲେ। ତାଙ୍କ ପ୍ରଣାଳୀଟିର ପ୍ରଥମ ଚାରୋଟି ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ଥିଲା : ୧) ଯାହାକୁ ମୁଁ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବରେ ଏକ ସତ୍ୟ ବୋଲି ଜାଣିନାହିଁ, ମୁଁ ତାହାକୁ ସତ ବୋଲି ସ୍ବୀକାର କରିବିନାହିଁ। ଅର୍ଥାତ୍, ଅତ୍ୟନ୍ତ ସାବଧାନ ଭାବରେ ଆପଣାକୁ ଯାବତୀୟ ବଦ୍ଧମୂଳ ପୂର୍ବଧାରଣାରୁ ମୁକ୍ତ କରି ରଖିବି। ଏହି ବିଷୟରେ ମୁଁ ଆଦୌ କୌଣସି ପ୍ରକାରର ସାଲିଶ କରିବିନାହିଁ। ସଂଶୟ ଲାଗି ଆଦୌ କୌଣସି ସ୍ଥାନ ରଖିବିନାହିଁ। ଏହିପରି ଏକ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଦୃଢ଼ତାର ସହିତ ନିଜକୁ ସକଳ ବଦ୍ଧ ଧାରଣାରୁ ମୁକ୍ତ କରି ରଖିବା,- ସେହି କଥାଟି ଏକାଧିକ ଅର୍ଥରେ ଏକ ନୂତନ ଯୁଗର ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ କରିଥିଲା ଏବଂ ସମକାଳୀନ ଭାବନାକୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଗଭୀରଭାବରେ ପ୍ରଭାବିତ କରିଥିଲା। ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ସେହି ନୂତନ ଦିଗ୍‌ନିର୍ଦ୍ଧାରଣଟି ଗଭୀର ଭାବରେ ଆଲୋଡିତ କରିଥିଲା। ଏବଂ ସକଳ ନିଷ୍ଠା ତଥା ମନୋଯୋଗ ଦେଇ ସିଏ ତାହାର ଅଧ୍ୟୟନ କରିଥିଲେ। ଆପଣାର ବନ୍ଧୁ ମେଳଟିରେ ଚର୍ଚ୍ଚା ହେବା ସକାଶେ ସେହି ଅଧ୍ୟୟନ-ବିଷୟକ ଟିପ୍ପଣୀଗୁଡିକୁ ଲେଖି ବି ରଖିଥିଲେ। ଆପଣାର ବୁଦ୍ଧିଯୁକ୍ତି-ସଂବଳିତ ସାମଗ୍ରୀଗୁଡିକ ଦ୍ବାରା କେତେ ସାହସଦ୍ବାରା ପ୍ରେରିତ ହୋଇ ଦେ'କାର୍ତ୍ ଯେ ନିଜର ବକ୍ତବ୍ୟଗୁଡିକୁ ପ୍ରକାଶ କରି ପାରିଛନ୍ତି, ତାହା ଅନେକ ସମୟରେ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କୁ

ପ୍ରକୃତରେ ବିସ୍ମିତ କରି ପକାଉଥିଲା । ଦେ'କାର୍ତ୍ତଙ୍କର ପ୍ରଣାଳୀ-ବିଷୟକ ଏହି ରଚନାଟି ଘୋଷଣା କରୁଥିଲା ଯେ, ଏଣିକି ମନୁଷ୍ୟ ନିଜ ମଧ୍ୟରୁ ହିଁ ପ୍ରଚୋଦନା ପାଇ ସତ୍ୟର ଆବିଷ୍କାର କରିବ,-ବାହାରର କୌଣସି ଜାଲ ଦ୍ୱାରା କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ପ୍ରଭାବିତ ହେବନାହିଁ, ପୂର୍ବରୁ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କର ବିବେକକୁ ମାଡ଼ି ବସିଥିବା କୌଣସି କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱ ଦ୍ୱାରା ଆଦୌ ବାଧ୍ୟ ହେବନାହିଁ । ସମସ୍ତ ଶିକୁଳିରୁ ମୁକ୍ତ ହେବ । ସତକୁ ସତ ଏକ ନୂତନ ଉନ୍ମୋଚନର ବାର୍ତ୍ତା । ସେହି ଉନ୍ମୋଚନ କେବଳ ଦର୍ଶନବିଦ୍ୟାର ଏକକ କୋଠରୀ ମଧ୍ୟରେ ଆବଦ୍ଧ ହୋଇ ରହିନଥିଲା । ଏକ ଅନ୍ୟ ସଂକ୍ରମଣର ବାର୍ତ୍ତାକୁ ସମଗ୍ର ଇଉରୋପୀୟ ଜୀବନ ମଧ୍ୟକୁ ତାହା ବହନ କରି ଆଣିଥିଲା । ଏକ ଯୁଗାବସାନ ହିଁ ଘଟିଥିଲା । ଇଉରୋପକୁ ମାଧ୍ୟମ କରି ତାହା ଏକାଧିକ ଅର୍ଥରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଶ୍ୱମାନସକୁ ମଧ୍ୟ ନୂତନ ପ୍ରକାରେ କୁଆଇ ନେଇଥିଲା ।

ଦେ'କାର୍ତ୍ତଙ୍କର ବିଚାର ସହିତ ଏତେ ଘନିଷ୍ଠ ଭାବରେ ଆପଣାକୁ ସମ୍ବନ୍ଧିତ କରି ରଖିଥିବାରୁ କେତେ ସମୀକ୍ଷକ ମତ ଦେଇଛନ୍ତି ଯେ, ସ୍ପିନୋଜା କେବଳ ସେତିକିକୁ ବିଶ୍ଳେଷଣ କରି ଯାହାକିଛି କରିଛନ୍ତି ଓ ତାଙ୍କର ମୂଳତଃ ନିଜର ବୋଲି ପ୍ରକୃତରେ ସେପରି କିଛି ନାହିଁ । ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ସମସାମୟିକ ଜର୍ମାନ୍ ଦର୍ଶନବିତ୍ ଲାଇବ୍‌ନିତ୍‌ଜ୍ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର କେତେକ ଲେଖାକୁ ପାଠ କରିବା ପରେ ଏପରି କହିଥିବାର ଉଲ୍ଲେଖ ରହିଛି ଯେ, ଦେ'କାର୍ତ୍ତଙ୍କର କେତୋଟି ବିଚାରକୁ ମୂଳ କରି ସ୍ପିନୋଜା ମୁଖ୍ୟତଃ କେତୋଟି ପାଦ ଆଗକୁ ଯିବାର ଉଦ୍ୟମ କରିଛନ୍ତି । ଏହିସବୁ ମନ୍ତବ୍ୟରେ ଖୁବ୍ ଅତିରଞ୍ଜନ ହିଁ ରହିଛି । ଆମେ ଖୁବ୍ ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବରେ କହିପାରିବା ଯେ ସ୍ପିନୋଜା କେବେହେଲେ ଦେ'କାର୍ତ୍ତଙ୍କର ଶିଷ୍ୟତ୍ୱ ଗ୍ରହଣ କରି ନଥିଲେ । ପ୍ରସ୍ତୁତ ପୁସ୍ତକଟିରେ ଆମେ ଯେତିକି ଯେତିକି ଆଗକୁ ଯାଉଥିବା, ଉକ୍ତ କଥାଟି ମଧ୍ୟ ଆମ ଲାଗି ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ପରିମାଣରେ ପ୍ରାଞ୍ଜଳ ହୋଇଯିବ । ହଁ, ଏତିକି ଅବଶ୍ୟ ସତ୍ୟ ଯେ ସ୍ପିନୋଜା ଦେ'କାର୍ତ୍ତଙ୍କ ଠାରୁ ଆପଣାର ଦର୍ଶନ-ଅଧ୍ୟୟନ ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ, ସେହି ଅଧ୍ୟୟନରୁ ସେ ନିଜ ଦାର୍ଶନିକ ସଂଶୟଚୟକୁ ଆବିଷ୍କାର କରିଥିଲେ ଏବଂ ନିଜସ୍ୱ ଧାରାରେ ସେହି ସଂଶୟଗୁଡ଼ିକର ସମାଧାନ ଲୋଡିବାର ପ୍ରକ୍ରିୟାରେ ସେ ଦେ'କାର୍ତ୍ତୀୟ ମତଗୁଡିକର ପ୍ରଧାନତଃ ଖଣ୍ଡନ ହିଁ କରିଥିଲେ ।

ମୁଁ ଭାବି ପାରୁଛି, ଏବଂ ତାହାହିଁ ମୁଁ ଅଛି ବୋଲି ପ୍ରମାଣ କରୁଛି,- ଦେ'କାର୍ତ୍ତଙ୍କର ଦାର୍ଶନିକ ଚିନ୍ତନର ସେହିଠାରୁ ଅୟମାରମ୍ଭ ହୋଇଥିଲା । ଏହିପରି ଭାବରେ ଦେ'କାର୍ତ୍ତ ତାଙ୍କର ଏକ ମନ ରହିଛି ବୋଲି ଏକ ପ୍ରତ୍ୟୟ ଲାଭ କରିଥିଲେ ।

ମନରୁ ଶରୀରର ଅସ୍ତିତ୍ୱ ବିଷୟରେ ପ୍ରତ୍ୟୟ ପାଇଥିଲେ । ଏବଂ, ବିଚାରଟିରେ ଅଧିକ ପ୍ରସାରଣ ଆଣି ସେ ଏକ ବିଶ୍ୱ-ମନ ଅର୍ଥାତ୍ ଭଗବାନଙ୍କ ପାଖରେ ଯାଇ ପହଞ୍ଚିଥିଲେ । ନିଜର ମନଃସ୍ତରରୁ ସତେଅବା ଜାଲଟିଏ ବୁଣି ବୁଣି ଏକ ବିଶ୍ୱ-ମନପାଖରେ ଯାଇ ପହଞ୍ଚିବା, ଏହି ଅନୁମାନଟିକୁ ସ୍ପିନୋଜା ଯୁକ୍ତିଯୁକ୍ତ ବୋଲି ମନେ କରିଥିଲେ ସତ କିନ୍ତୁ ଏଇଟିରୁ ଆମେ କିପରି 'ମୁଁ ଭାବି ପାରୁଛି, ତେଣୁ ଭଗବାନ୍ ଅଛନ୍ତି', ବୋଲି ଏକ ପରବର୍ତ୍ତୀ ନିଷ୍କର୍ଷରେ ଯାଇ ଯେ ପହଞ୍ଚି ପାରିବା, ସେହି କଥାଟିକୁ ସ୍ପିନୋଜା କାର୍ଯ୍ୟତଃ ଆଦୌ ଗ୍ରହଣ କରି ପାରିନଥିଲେ । ଦୁଇଟି ଉପଲବ୍ଧି ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରକୃତରେ କେଉଁ ପ୍ରକାରର କାର୍ଯ୍ୟ-କାରଣର ସମ୍ପର୍କ ରହିଛି ? ଏହିପରି ଗୋଟିଏ ସଂଶୟରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ସ୍ପିନୋଜା ଆପଣାର ବାଟରେ ଅଗ୍ରସର ହୋଇ ଯାଇଥିଲେ ଏବଂ ନିଜସ୍ୱ ସମାଧାନ ଗୁଡ଼ିକୁ ବାହାର କରିବାରେ ପ୍ରୟାସୀ ହୋଇଥିଲେ ।

ସ୍ପିନୋଜା ଦେ'କାର୍ତ୍ତ୍ଙ୍କର ଏହି କେତୋଟି ଉକ୍ତିକୁ ଗ୍ରହଣ କରି ପାରିଥିଲେ ଯେ ୧) ଆମେ ଯାହାକିଛିକୁ ନିଶ୍ଚିତ ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରୁଛୁ, ତାହା ପଛରେ ଏକ ଭୂମିରୂପେ ଆମର ଚେତନା ହିଁ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଛି; ୨) ଏହିପରି ଭାବରେ ଆମର ବୋଧ୍ୟରୂପେ ସଚେତନ ଭାବରେ ଗୃହୀତ ହୋଇ ଆସୁଛି, ଆମେ ସେହିଗୁଡିକୁ ହିଁ ପ୍ରକୃତରେ ସତ୍ୟ ବୋଲି କହି ପାରିବା ଏବଂ ୩) ତତ୍ତ୍ୱର ପୃଥିବୀରେ ନାନା ସମସ୍ୟା ରୂପେ ଯାହାକିଛି ଆମ ସମ୍ମୁଖରେ ଆସି ଉପସ୍ଥିତ ହେଉଛି, ଆମେ ସେଗୁଡିକୁ ମଧ୍ୟ ଗଣିତର ଧାରାରେ ପକାଇ ଦେଖି ପାରୁଥିବା । ଦେ'କାର୍ତ୍ତ୍ଙ୍କର ଏହି ଶେଷ ଉକ୍ତିଟି ବିଷୟରେ ସ୍ପିନୋଜା ଏକ ଅନ୍ୟ ଧାରାରେ ଚିନ୍ତା କରିଥିଲେ । ସେହିଟିକୁ କିପରି ବାସ୍ତବ କ୍ଷେତ୍ରରେ ପ୍ରୟୋଗ କରାଯିବ, ସେହି ଦିଗଟି ବିଷୟରେ ଚିନ୍ତା କରି ସ୍ପିନୋଜା ଆପଣା ଆଗରେ ଏପରି ଗୋଟିଏ ବୃହତ୍ ବ୍ୟବସ୍ଥା ସୁବିସ୍ତୃତ ହୋଇ ରହିଥିବାର ଦେଖିଥିଲେ, ଯାହାକି ଆମର ସକଳ ସଂଶୟ ଏବଂ ସକଳ ସମସ୍ୟାର ସମାଧାନ ଆଣି ଦେଇପାରିବ । ଏବଂ, ସେହି ପଦ୍ଧତିଟିକୁ ସ୍ପିନୋଜା ଦର୍ଶନର କ୍ଷେତ୍ରରେ ପ୍ରୟୋଗ କରିଥିଲେ । ଏହି ଘଟଣାଟି ବାହାରୁ ଅନ୍ଦାଜ କରି ଦେଖିଲେ ଖୁବ୍ ସମ୍ଭବ ଏକ ମାମୁଲି ଘଟଣା ପରି ମନେ ହେବ, ମାତ୍ର ପ୍ରକୃତରେ ସେହିଠାରୁ ହିଁ ସ୍ପିନୋଜା ଏବଂ ଦେ'କାର୍ତ୍ତ୍ଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ରହିଥିବା ଯାବତୀୟ ପାର୍ଥକ୍ୟ ଗୋଟି ଗୋଟି କରି ସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇ ଆସିଥିଲା ।

ରାଷ୍ଟ୍ର ଓ ନାଗରିକତ୍ୱ ବିଷୟରେ ମଧ୍ୟ ଆପଣାର ନାନା ବିଚାରକୁ ସେ ପ୍ରକଟ କରି ଯାଇଛନ୍ତି । ରାଜନୀତି ବିଷୟରେ ସେ ଦୁଇଗୋଟି ପୁସ୍ତକର ରଚନା କରିଛନ୍ତି । ଏହି କଥାଟି ସମ୍ପୃକ୍ତ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଉତ୍ତମରୂପେ ବିଦିତ ଅଛି ଯେ, ଦାର୍ଶନିକ ହବ୍ସ୍ଙ୍କୁ

ଅଧ୍ୟୟନ କରିବା ପରେ ହିଁ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ରାଜନୀତି-ବିଚାର ସହିତ ସମ୍ପର୍କ ରହିଥିବା ବିଚାରଗୁଡ଼ିକର ମୂଳଦୁଆଟିଏ ପଡିଥିଲା । ରାଷ୍ଟ୍ରଶାସନର ପ୍ରକାରଭେଦ ଗୁଡିକ ବିଷୟରେ ସ୍ପିନୋଜା ବିଭିନ୍ନ ସମୟରେ ଯେଉଁ ବିଚାରଚର୍ଚ୍ଚାମାନ କରିଛନ୍ତି, ସେଥିରୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବରେ ଜାଣି ହେଉଛି ଯେ, ସେ ଇତାଲୀର ମାକିଆଭେଲିଙ୍କର ବିଚାରଗୁଡିକ ଦ୍ୱାରା ବେଶ୍ ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇଥିଲେ ।

କୌଣସି ଜଣେ ଦାର୍ଶନିକଙ୍କର ବିଚାର କରୁଥିବା ସମୟରେ ଆମେ ଆଦୌ ଭୁଲି ଯିବାନାହିଁ ଯେ ସକଳ ବିଚାର-ଦର୍ଶନର ଏକ ଐତିହାସିକ ପୃଷ୍ଠଭୂମି ସର୍ବଦା ହିଁ ରହିଥାଏ । ତେଣୁ ମୋଟେ ତରବର ହୋଇ କୌଣସି ଦାର୍ଶନିକଙ୍କୁ ଚିହ୍ନାଇଦେବା ସକାଶେ ଆମେ ତାଙ୍କ ଉପରେ ଆମର ପରିଚିତ ମାର୍କାଗୁଡାକୁ ନେଇ ମାଡ଼ି ଦେବାନାହିଁ । ତେଣୁ, ବେନେଡିକ୍ଟ୍ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଆମେ ତାଙ୍କର ସମକାଳୀନ ଇହୁଦୀ ସମାଜର ଭିତ୍ତିଭୂମି ଉପରେ ଦେଖିବାଲାଗି ଅବଶ୍ୟ ସମର୍ଥ ହେବା । ତତ୍କାଳୀନ ସମାଜଟିର ମଧ୍ୟ ସାଧାରଣ ଭାବରେ ଦର୍ଶନ ପ୍ରତି କେଉଁଭଳି ମନୋଦୃଷ୍ଟି ରହିଥିଲା, ସେକଥାଟିକୁ ମଧ୍ୟ ମନେ ରଖିଥିବା । ଜଣେ ପ୍ରବୀଣ ଜୀବନୀକାରଙ୍କର ଭାଷାରେ କହିବାକୁ ଗଲେ, ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ସେହି କାଳଟିରେ ଇହୁଦୀ ମାନଙ୍କର ପ୍ରଖର ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ରହିଥିଲା ସତ, କିନ୍ତୁ ପରିପକ୍ୱ ବିଚାରର ଖୁବ୍ ଅଭାବ ରହିଥିଲା । କାଳ କାଳର କେତେ କେତେ ଅନ୍ଧବିଶ୍ୱାସ ଲୋକମାନଙ୍କୁ ମାଡ଼ି ବସିଥିଲା । ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସାଂଘାତିକ ବିଶ୍ୱାସମାନ ସେମାନଙ୍କର ଗୋଡ଼ ହାତକୁ ବାନ୍ଧି ରଖିଥିଲା । କେତେ ବିଚିତ୍ର ଗୁଡ଼ାଏ ଭୂତ କାହାଣୀ, ଗୁଣିଗାରେଡୀ ଲୋକସାଧାରଣଙ୍କୁ ମଜ୍ଜାଇ ରଖିଥିଲେ । ମଝିରେ ମଝିରେ ମିଛ ଧର୍ମପୁରୁଷ ମାନଙ୍କର ହଠାତ୍ ଆବିର୍ଭାବ ଘଟୁଥିଲା ଏବଂ କେତେମାନେ ଆହୁରି ଆଗକୁ ବଳି ଯାଇ ନିଜକୁ ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ଜଣେ ଜଣେ ବାର୍ତ୍ତାବହ ବୋଲି ମଧ୍ୟ ଦାବୀ କରୁଥିଲେ । ସରଳବିଶ୍ୱାସୀ ଜନଗଣ ସେଗୁଡିକରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଶ୍ୱାସ ସ୍ଥାପନ କରି ସୁଖରେ କାଳଟିକୁ ବଞ୍ଚୁଥିଲେ । ସେମାନେ ପରମ ଆଗ୍ରହ ସହିତ ଧର୍ମପୁସ୍ତକ ଗୁଡିକୁ ପାଠ କରୁଥିଲେ, ମାତ୍ର ଆଦୌ କୌଣସି ନୂତନ କଥା ଆସି ପଶି ଯାଉଥିବାର ଦେଖିଲେ ଆତଙ୍କିତ ହୋଇ ଉଠୁଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କର ଅଭ୍ୟସ୍ତ ବିଶ୍ୱାସଗୁଡ଼ିକରେ କୌଣସି ନୂଆ ବିଚାରର ଅନୁପ୍ରବେଶ ଘଟୁ ସେମାନେ ସେହି କଥାକୁ ମୋଟେ ଇଚ୍ଛା କରୁନଥିଲେ । କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତି ଏତେଟିକିଏ ମଧ୍ୟ ଅନ୍ୟ ପ୍ରକାରେ ଚିନ୍ତା କଲେ ତାକୁ ଧର୍ମଦ୍ରୋହୀ ବୋଲି କହି ତୀବ୍ର ନିନ୍ଦା କରା ଯାଉଥିଲା । ସମ୍ପ୍ରଦାୟର ଧର୍ମଗୁରୁମାନେ ଯେଉଁସବୁ ଆବୁରୁଯାବୁରୁ କଥାସବୁ କହୁଛନ୍ତି, ତା' ବିରୋଧରେ ସ୍ୱର

ଉତ୍ତୋଳନ କଲେ ହିଁ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କୁ ସମଷ୍ଟିଟି ଭିତରୁ ବିତାଡ଼ିତ ହେବାକୁ ପଡୁଥିଲା ।

ସମଗ୍ର ମହାଦେଶରେ ହିଁ ସେହିଭଳି ଏକ ରାଜତ୍ୱ ଚାଲିଥିଲା । ଯଦି ଜଣେ ଉତ୍ତମ ନାଗରିକ ହୋଇ ସଂହତିଟି ଭିତରେ ରହିବ, ତେବେ ଧର୍ମପୁସ୍ତକରେ ଲେଖା ହୋଇ ରହିଥିବା ବିଷୟଗୁଡ଼ିକୁ ତୁମକୁ ଆଖି ବୁଜି ମାନିନେବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଫଳରେ, ବିଜ୍ଞାନ ଏବଂ ଧର୍ମ ବିଷୟରେ କେହି କିଛି କହି ପକାଇଲେ ହିଁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବର୍ବର ଭାବରେ ତାହାର ଶାସ୍ତିବିଧାନ ହେଉଥିଲା । ଲୋକମାନେ ସେହି ପୁରୁଣା ଏବଂ ଘଷରା ଗୁଡ଼ିକୁ ଜାଣି ହିଁ ସବୁକିଛି ଅବଶ୍ୟ ଜାଣିଛନ୍ତି ବୋଲି କେଡ଼େ ଉତ୍‌ଫୁଲ୍ଲ ଭାବରେ ଦେଖାଇ ହେବାରେ ଲାଗିଥିଲେ । ମାତ୍ର, ମୁଁ ଯାହାସବୁ ଜାଣିଛି, ବିବେକର ସହିତ ତାହାକୁ ପରୀକ୍ଷା କରି ଦେଖିବା ନିମନ୍ତେ କୌଣସି ଫୁରସତ ହିଁ ନଥିଲା । ଜଣେ ବୁଦ୍ଧିମାନ ବ୍ୟକ୍ତି ବୋଲି କହିଲେ ସେତେବେଳେ କେବଳ ଏତିକିକୁ ହିଁ ବୁଝାଉଥିଲା । ଏହିଭଳି ଏକ ପରମ୍ପରାର ଭିତ୍ତି ଉପରେ ସ୍ପିନୋଜା ଏବଂ ତାଙ୍କର ବିଚାରଗୁଡ଼ିକ ଲାଗି ଅବଶ୍ୟ ଅପେକ୍ଷା ରହିଥିଲା ।

ପ୍ରଖ୍ୟାତ ସାହିତ୍ୟକାର ଶ୍ରୀ ରୋମାଁରୋଲାଁ ଏକଦା କହିଥିଲେ ଯେ ଆମେ ବ୍ୟବହାର କରୁଥିବା ଶବ୍ଦମାନେ ଆମ ସହିତ ବହୁତ ବିଶ୍ୱାସଘାତକତା କରିବାରେ ଲାଗିଥାନ୍ତି :- ଠିକ୍ ଝିଅମାନଙ୍କ ପରି । ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକ ଆମ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ସତେଅବା ଗୋଟାଏ ଜାଲ ବୁଣି କରି ରଖିଥାନ୍ତି ଏବଂ ଆମେ ସେଇଟି ଭିତରେ ସର୍ବଦା ହିଁ ବାଉଳା ହୋଇ ରହିଥାଉ । ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକର ଅନୁଚିତ ବ୍ୟବହାର କରି ଆମେ କେତେ ନା କେତେ ପ୍ରମାଦ ଭିତରେ ପଡି ରହିଥାଉ, କେତେ କେତେ ଅସ୍ପଷ୍ଟତା ମଧ୍ୟରେ ବାନ୍ଧି ହୋଇ ରହିଥାଉ, ଏବଂ କେତେ ନା କେତେ ଭୁଲ କରୁ । ଅର୍ଥାତ୍, ଏପରି ମଧ୍ୟ ବିଚାରଟିଏ କରା ଯାଇପାରେ, ଆମେ ମନୁଷ୍ୟମାନେ ଶବ୍ଦ ଏବଂ ଭାଷାକୁ ବ୍ୟବହାର କରି ଆସିଛୁ, ତଦ୍ୱାରା ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କର ଜ୍ଞାନଲାଭର କ୍ଷେତ୍ରରେ ବସ୍ତୁତଃ ଯଥେଷ୍ଟ ଉନ୍ନତି ଘଟିବା ପରିବର୍ତ୍ତେ ଅଧିକ ବାଧାମାନ ଆସି ଉପଗତ ହୋଇନାହିଁ ତ ! ଖାସ୍ ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକୁ ଭୁଲ୍ ଭାବରେ ବୁଝି ଆମେ ଅନେକ ସମୟରେ ଜଣେ ଦାର୍ଶନିକଙ୍କର ଦର୍ଶନକୁ ମଧ୍ୟ ଭୁଲ୍ ଭାବରେ ବୁଝିଛୁ । ଏବଂ ଦାର୍ଶନିକ ସ୍ପିନୋଜା ମଧ୍ୟ ସେହି ଭୁଲ ବୁଝାମଣାରୁ ମୁକ୍ତ ରହି ପାରିନାହାନ୍ତି । ସପ୍ତଦଶ ଶତାବ୍ଦୀ ଇଉରୋପରେ ଦର୍ଶନର କ୍ଷେତ୍ରରେ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ଶବ୍ଦ ଖାସ୍ ଖାସ୍ ଅର୍ଥବ୍ୟଞ୍ଜନାରେ ବ୍ୟବହୃତ ହେଉଥିଲା । ସଂପୃକ୍ତ ସମସ୍ତେ ହିଁ ସେହି ବ୍ୟଞ୍ଜନା ଗୁଡ଼ିକ ସହିତ ପରିଚିତ ଥିଲେ । ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କ ପୂର୍ବରୁ ମଧ୍ୟ ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକର ପ୍ରଚଳନ ଥିଲା । ଏବଂ ସ୍ପିନୋଜା ମଧ୍ୟ ସେହି ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକୁ ଆପଣାର କୃତିଗୁଡ଼ିକରେ

ବ୍ୟବହାର କରିଥିଲେ। ସେ ସେଥିରେ ଆପଣାର ଖାସ୍ ବ୍ୟଞ୍ଜନାମାନ ଆଣି ଦେଇଥିଲେ।

ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆଗ୍ରହୋଦ୍ଦୀପକ କଥାଟିଏ ଯେ, ସମୀକ୍ଷକମାନେ ସେହି ବିଷୟରେ ଅନେକ ସମୟରେ ଆପଣାର ଏକ ଅଶ୍ୱସ୍ତି ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି। ସେମାନେ ସତେ ଯେପରି ଖୁବ୍ ଇଚ୍ଛା କରୁଥିଲେ ଯେ ସ୍ପିନୋଜା ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକ ବିଷୟରେ ଅଧିକ ଆନୁଗତ୍ୟ ରଖିଥାନ୍ତେ ଏବଂ ସେଗୁଡ଼ିକର ସେହି ପୂର୍ବ ଅର୍ଥରେ ହିଁ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ବ୍ୟବହାର କରିଥାନ୍ତେ। ମାତ୍ର ସଚରାଚର ସେପରି କେବେହେଲେ ହୁଏନାହିଁ। ଲୋକମାନେ ବାସ୍ତବ କ୍ଷେତ୍ରରେ ସେହି ଏକା ଶବ୍ଦମାନଙ୍କର ବ୍ୟବହାର କରିଥାନ୍ତି ଏବଂ ସେଥିରେ ଆପଣାର ବ୍ୟଞ୍ଜନାମାନଙ୍କୁ ଆଣି ଗୁଛି ଦେଇଥାନ୍ତି। ଦର୍ଶନ-ଆଲୋଚନାର କ୍ଷେତ୍ରରେ ମଧ୍ୟ ସେହି ଗୋଟିଏ କଥା ଘଟିଥାଏ। ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକ ଯେପରି ସେପରି ରହିଥାନ୍ତି ଏବଂ ବ୍ୟଞ୍ଜନାଗୁଡ଼ିକୁ ବାଦ୍ ଦେଇ ଶବ୍ଦମାନେ ଗୌଣ। ବେନେଡ଼ିକ୍ଟ୍ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କୁ ଆମେ ତେଣୁ ତାଙ୍କ ବ୍ୟଞ୍ଜନାମାନଙ୍କର ପ୍ରସାର ଦେଇ ବୁଝିବା। ସେହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଆମେ ବ୍ୟବହାର କରୁଥିବା ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକୁ ସର୍ବଦା ବାହାଦୁରୀ ଦେବାକୁ ପଡ଼ିବ ଯେ ସେମାନେ କେଡ଼େ ସହଜରେ ଆମେ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ପ୍ରଦାନ କରୁଥିବା ବ୍ୟଞ୍ଜନାମାନଙ୍କୁ ଗ୍ରହଣ କରିନେଇ ପାରନ୍ତି। ତେଣୁ, ନିଷ୍କର୍ଷ ହେଉଛି, ବହୁତ ଶବ୍ଦ ଏକାବେଳେକେ ସେହି ପ୍ରଥମ ସମୟରୁ ହିଁ ରହିଛନ୍ତି ଓ ଯୁଗ ଗୁଡ଼ିକ ଅନୁସାରେ ନାନାବିଧ ବ୍ୟଞ୍ଜନା ସେଗୁଡ଼ିକ ସହିତ୍ ଆସି ଯୋଡ଼ି ହୋଇ ଯାଇଛନ୍ତି। ଦର୍ଶନର ଚାରଣାକ୍ଷେତ୍ରରେ ମଧ୍ୟ ସେହି କଥାଟି ଘଟିଛି ଓ ଘଟିବାରେ ଲାଗିଛି। ଆପତ୍ତି କରିବାର ଆଦୌ କୌଣସି କାରଣ ନାହିଁ। ପରିଚିତ ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକୁ ସ୍ପିନୋଜା ପ୍ରଦାନ କରିଥିବା ବ୍ୟଞ୍ଜନାଗୁଡ଼ିକର ମାଧ୍ୟମରେ ହିଁ ଆମେ ତାଙ୍କର ଏକ ଯଥାର୍ଥ ପରିଚୟ ଲାଭ କରିପାରିବା। ଏବଂ, ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରିପାରିବା ଯେ ତାଙ୍କର ଆମ ଏକାଳରେ ମଧ୍ୟ କେତେ ନା କେତେ ପ୍ରାସଙ୍ଗିକତା ରହିଛି। କେବଳ ଏକ ସଂକୀର୍ଣ୍ଣତର ଅର୍ଥରେ ଦର୍ଶନ ନିମନ୍ତେ ନୁହେଁ, ଆମ ଜୀବନଲାଗି ମଧ୍ୟ ପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରାସଙ୍ଗିକତା ରହିଛି।

ଦ୍ୱିତୀୟ ଅଧ୍ୟାୟ

ସ୍ପିନୋଜା : ଏକ ଆଲୋଚ଼ନା ଓ ପୁନରାଲୋଚ଼ନା

(କ) ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ଶୈଳୀ

ବିସ୍ମୟ ହିଁ ମନୁଷ୍ୟକୁ ସଦା ଜୀବନ୍ତ ଓ ସତତ ଜାଗୃତ କରି ରଖିଥାଏ,- ସେଇ କୋଉ ଅଢ଼େଇ ହଜାର ବର୍ଷ ପୂର୍ବେ ପ୍ରାଚୀନ ଗ୍ରୀସ୍‌ର ଦାର୍ଶନିକ ପ୍ଲେଟୋ ଏହି କଥାଟିକୁ କହିଥିଲେ । ମନୁଷ୍ୟର ସମ୍ମୁଖରେ ଏହି ପୃଥିବୀ ନାମକ ବିଶାଳ ଜୀବନଶାଳା ଏବଂ ସେଥିରେ ଘଟୁଥିବା ଗଣନାତୀତ ନାନା ଘଟଣା । ଭୂଇଁଠାରୁ ଆକାଶ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଲାଗି ରହିଥିବା ଏହି ପ୍ରକୃତି ଏବଂ ତା'ର ଚ଼ଳମାନ ଆକର୍ଷଣ ଗୁଡ଼ିକ, ଆମେ ପ୍ରତ୍ୟେକେ ବାସ କରୁଥିବା ଆମର ଏହି ସମାଜ, ସେହି ସମାଜକୁ ନେଇ ଆମେ ନିତି ଦେଖୁଥିବା ସ୍ୱପ୍ନଗୁଡ଼ିକ, ଆମ ପ୍ରତ୍ୟେକ ମଣିଷଙ୍କୁ ଏକ ସମଗ୍ର ଅସ୍ତିତ୍ୱର ପ୍ରତୀତିଗୁଡ଼ିକୁ ଆଣି ଯୋଗାଇ ଦେଉଥିବା ଆମର ଯାବତୀୟ ଆବେଗ, ସଂବେଗ ଏବଂ ପ୍ରବେଗମାନେ ଏବଂ ସେଗୁଡ଼ିକୁ କେନ୍ଦ୍ର କରି ଆମର ସର୍ବବିଧ ପ୍ରତ୍ୟୟ, ଅନୁମାନ, ବୁଦ୍ଧି ଓ ମେଧା,- ଆମ ଇଚ୍ଛାଶକ୍ତି,-ଆମ ଜୀବନର ସକଳ ବିସ୍ମୟକୁ ସେହିମାନେ ହିଁ ଜନ୍ମ ଦେଇଥାନ୍ତି । ଆମ ଖୋଜିବା ଅନୁସାରେ ଆମକୁ କେତେ କେତେ ଉତ୍ତର ମିଳି ଯାଉଥାଏ, ତଥାପି ଜିଜ୍ଞାସାମାନେ ରହିଥାନ୍ତି ଏବଂ ଆମକୁ ଏହି ବିସ୍ମୟଗୁଡ଼ିକରେ ଭରପୂର କରି ରଖିଥାନ୍ତି । ଏବଂ ବିସ୍ମୟରୁ ହିଁ ଯାବତୀୟ ଦର୍ଶନର ଉଦ୍‌ଭବ ହୁଏ । କୁଆଡୁ କେତେ ଭଳି ଭରସା ପାଇ କ୍ରମେ ଦାର୍ଶନିକ ସତ୍ୟମାନେ ଆବିର୍ଭୂତ ହୁଅନ୍ତି । ଆମ ବିସ୍ମୟର ନିଷ୍ଠା ଅନୁସାରେ ଆମର ଦର୍ଶନ ।

ଦେ'କାର୍ତ୍ତଙ୍କର ଦର୍ଶନ ମୂଳତଃ ସଂଶୟରୁ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିଲା । ଦର୍ଶନତତ୍ତ୍ୱର ଅଧ୍ୟୟନ ପଦାର୍ଥ ବିଜ୍ଞାନର ଶୈଳୀରେ ହେବ । ଅର୍ଥାତ୍ ନାନା ପ୍ରଶ୍ନ ପଚାରୁଥିବା ଓ ଉତ୍ତରଗୁଡ଼ିକୁ ପାଉଥିବା । ଆମ ଲାଗି ଯାହାକିଛି ଅନ୍ଧକାର ଅର୍ଥାତ୍ ରହସ୍ୟ ଭିତରେ ରହିଛି, ସଂଶୟର ଦ୍ୱାରଟିର ସହାୟତା ଗ୍ରହଣ କରି ଆମେ ସେଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟକୁ ପ୍ରବେଶ କରିବା । ସ୍ୱୟଂ ଦେ'କାର୍ତ୍ତ ଯେପରି କୌଣସି ଅବସରରେ କହିଛନ୍ତି, ପ୍ରକୃତ ସତ୍ୟର ଅନ୍ୱେଷଣରେ ମୁଁ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ସମର୍ପିତ କରି ରଖିବି ବୋଲି ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇ ଯିବାରୁ ପ୍ରଥମେ ହିଁ ଉଚ଼ିତ ବୋଲି ଅନୁଭବ କଲି ଯେ ମୁଁ ପୂର୍ବରୁ ମୋ' ଭିତରେ

ବଦ୍ଧମୂଳ ହୋଇ ରହିଥିବା ଧାରଣାଗୁଡ଼ିକୁ ପରିତ୍ୟାଗ କରିବି । ମୁଁ ଅନୁମାନ କରି ପାରିଲି ଯେ, ମୋ'ର ମନରେ ଯାହା କିଛି ସତ୍ୟ ବୋଲି ଅବସ୍ଥିତ ରହିଛି, ତାହା ମୋ' ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖୁଥିବା ବେଳର ମିଥ୍ୟାମାନଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ପ୍ରକୃତରେ ଆଉ କିଛି ନୁହେଁ ।

ଦେ'କାର୍ତ୍ତଙ୍କର ମତରେ ପୃଥିବୀ କେବଳ ନାନାବିଧ ଅନ୍ଧକାର ଦ୍ୱାରା ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ରହିଥିଲା ଏବଂ ତାହାରି ଭିତରେ ଜଣେ ମନୁଷ୍ୟ ଏକ ବୋଇତ ଉପରେ ଭାସି ଭାସି ଯାଉଥିଲା । କୁଆଡ଼େ ଯେ ଯାଉଛି ସିଏ ସେହି ବିଷୟରେ ମୋଟେ କିଛି ଜାଣି ନଥିଲା । ପ୍ରକୃତରେ ପୃଥିବୀର ଆଦୌ କୌଣସି ଉପରେ ବିଶ୍ୱାସ କରାଯାଇ ପାରିବନାହିଁ । ତେଣୁ, ଜଣେ ଜଣେ ମନୁଷ୍ୟ ହିସାବରେ ଆମେ ବିଶ୍ୱାସ ଅଥବା ଅବିଶ୍ୱାସ କୌଣସିଟିକୁ ନେଇ ଆଦୌ ପ୍ରବେଶ କରିବାନାହିଁ । କେବଳ ଯେଉଁ ଧାରଣାଗୁଡ଼ିକ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ସ୍ପଷ୍ଟ, ସେହିଗୁଡ଼ିକ ହେଉଛନ୍ତି ସତ୍ୟ । ଦେ'କାର୍ତ୍ତ୍ ଏହିପରି ଭାବରେ ସଂଶୟରୁ ହିଁ ଆପଣାର ଦାର୍ଶନିକ ଅନୁମାନଗୁଡ଼ିକୁ ଆରମ୍ଭ କଲେ । ସତେ ଯେପରି ଏହି ପୃଥିବୀ ମଧ୍ୟରେ ମୋଟେ ନାହିଁ; ବାହାରୁ ଠିଆ ହୋଇ ହିଁ ପୃଥିବୀକୁ ଦେଖୁଛି । ତାଙ୍କ ଭିତରର ସେହି 'ମୁଁ'ଟି ମଧ୍ୟ ପୃଥିବୀର ବାହାରେ, ଏବଂ ଯେଉଁ ଈଶ୍ୱର ଏହି ପୃଥିବୀକୁ ଗତିଶୀଳ କରି ରଖିଛନ୍ତି, ସିଏ ମଧ୍ୟ ପୃଥିବୀର ନୁହନ୍ତି । ସିଏ ହେଉଛନ୍ତି ପୃଥିବୀର ବାହାରେ ।

ସ୍ପିନୋଜା ପ୍ରୀତି ଏବଂ ସହଅନୁଭବରୁ ହିଁ ଆପଣାର ଦାର୍ଶନିକ ଦୃଷ୍ଟିକୁ ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ । ଜ୍ଞାନ ନିମନ୍ତେ ପ୍ରୀତି ଓ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ବୁଝିପାରିବା ନିମନ୍ତେ ଏକ ସହ ଅନୁଭବର ଦୃଷ୍ଟି । ଆମକୁ ସଂପୃକ୍ତ କରିହିଁ ଆମର ଏହି ଯାବତୀୟ ସମସ୍ୟା । ତେଣୁ, ସେହି ସମସ୍ୟାଗୁଡ଼ିକ ବିଷୟରେ ଚିନ୍ତା କଲାବେଳେ ଆମେ ଯଥାସମ୍ଭବ ଅଧିକ ମୋହମୁକ୍ତ ଭାବରେ ହିଁ ସେଗୁଡ଼ିକର କାରଣଗୁଡ଼ିକୁ ଜାଣିବା ଲାଗି ସର୍ବଦା ଚେଷ୍ଟା କରିବା । ଅନେକ ନିଶ୍ଚୟ ପ୍ଲେଟୋଙ୍କର ବିସ୍ମୟ କିମ୍ବା ଦେ'କାର୍ତ୍ତଙ୍କର ସଂଶୟ-ଭାବନା ଦ୍ୱାରା ଅନୁପ୍ରେରିତ ହୋଇ ଦର୍ଶନ ମଧ୍ୟକୁ ଉତ୍ସାହିତ ହେବେ । କିନ୍ତୁ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କ ବେଳକୁ ପ୍ରେମ ହିଁ ବାଟ ଦେଖାଇବ । ତାଙ୍କରି ଗୋଟିଏ ଉକ୍ତିକୁ ଉଦ୍ଧାର କରି କହିଲେ, ପ୍ରେମ ହେଉଛି ସେହି ଗୋଟିଏ ମାତ୍ର ବାଟ, ଯାହାକି ଆଦୌ କୌଣସି ସୀମାକୁ ମାନି ଅଟକି ରହି ଯିବନାହିଁ । ସେହି ପ୍ରେମ ହିଁ ବୃଦ୍ଧିଲାଭ କରୁଥିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ପ୍ରଭାବନ୍ତ ହେବାରେ ଲାଗିଥିବ । କାରଣ, କେବଳ ପ୍ରେମ ହିଁ ଅନ୍ତହୀନ ଭାବରେ ଆପଣାର ଇପ୍ସିତ ବସ୍ତୁଟି ପାଇଁ ସମର୍ପିତ ହୋଇ ରହିଥିବ । ତେଣୁ, ଅବିଶ୍ରାନ୍ତ ଭାବରେ ବୃଦ୍ଧି ପାଉଥିବ, ନିଜକୁ ଯୁକ୍ତ ରଖି ପାରିବ । ଅକ୍ଷୟ ହୋଇ ରହିବ । ଅଧିକରୁ ଅଧିକ

ନିବିଡ଼ତାର ପରିଚୟ ଦେଇ ପାରିବ, ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ କରାଇ ନେବ। ଏକାଠି ବାନ୍ଧି ରଖିବ। ଆମର ଯାବତୀୟ ଜିଜ୍ଞାସାକୁ ସକାରାତ୍ମକ କରି ରଖିବ।

ଦେ'କାର୍ତ୍ତ୍ ଅନୁସରଣ କରିଥିବା ଦାର୍ଶନିକ ଭଙ୍ଗୀଟି ସତେ ଯେପରି ଆମକୁ ବାରମ୍ବାର ସୂଚନା ଦେଇ ଯାଉଥାଏ ଯେ ମଣିଷ ବାହାରୁ ଆଉ କେଉଁଠାରୁ ଆସିଛି, ବାହାରୁ ଥାଇ ସଂସାରକୁ ଦେଖୁଛି ଏବଂ ତାହାରି ଆଧାର ଉପରେ ଆପଣାର କୌଣସି ପରିଚୟ ଲାଭ କରିବାର ପ୍ରୟାସ କରୁଛି। ପୂରାପୂରି ଏକ ସନ୍ଦେହ ସହିତ ଏବଂ ଗୋଟାସୁଦ୍ଧା ତଟସ୍ଥ ଭାବରେ। ତେଣୁ, ମୁଖ୍ୟତଃ ସନ୍ଦେହ ଦ୍ୱାରା ପରିଚାଳିତ ସେହି ମନୁଷ୍ୟଟି ପାଇଁ ଏହି ପୃଥିବୀ ନ୍ୟାୟତଃ ରହସ୍ୟମୟ ହୋଇ ରହିଛି। ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱରୁ ଏକ ଈଶ୍ୱରର କଳ୍ପନାକୁ ଆଣି ହିଁ ଯାହାକିଛି ବିଷୟର ଧାରଣା କରିପାରୁଛି। ଦେ'କାର୍ତ୍ତ୍‌ଙ୍କର ଯାବତୀୟ ସମାଧାନ ସବୁବେଳେ ସେହି ବାହାରୁ ଆସି ଆମ ଉପରେ ଲଦା ହୋଇ ରହିଛି। ତାଙ୍କଦ୍ୱାରା କଳ୍ପିତ ମନୁଷ୍ୟଟି ଏଠାକୁ ଏହି ପୃଥିବୀକୁ ଆସି କୌଣସି ଏକ ସମ୍ଭାବ୍ୟ ପ୍ରକାରେ ଭୂଇଁଟିଏ ଗଠନ କରିନେଇ ପାରୁଛି ଏବଂ ତାହାରି ଆଶ୍ରାରେ ଆପଣାର ଜୀବନଟିଏ ବଞ୍ଚୁଛି। ମିଛ ମଧ୍ୟରୁ କିଛି ସତ୍ୟକୁ ଅନ୍ଦାଜ କରିନେଉଛି,- ସେହି ଅନୁସାରେ ବାଟଟିଏ ପାଇଗଲା ବୋଲି ଅନୁଭବ କରୁଛି ଏବଂ ସେହିପରି କରି ସିଏ ନିର୍ଭର କଲାଭଳି ବାଟଟିଏ ମିଳିଗଲା ବୋଲି ନିଜକୁ ବୁଝାଇ ନେଉଛି। ମାତ୍ର, ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ବାଟଟି ହେଉଛି ତାହାଠାରୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ଭିନ୍ନ। ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟିରେ ମନୁଷ୍ୟ ତଥା ଏହି ପୃଥିବୀ ଉଭୟେ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଶାଶ୍ୱତ ସତ୍ୟ। ତେଣୁ, ଏହି ଜୀବନଟିରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଶ୍ୱାସ ସହିତ ନିଜ ଜୀବନର ଏହି ବାସ୍ତବ ଆବଶ୍ୟକତା ଗୁଡ଼ିକର ପୂରଣ କରିବାରେ ହିଁ ତୃପ୍ତ ହୋଇ ରହିବା କେବେହେଲେ ଯଥେଷ୍ଟ ହେବନାହିଁ। ତେଣୁ ଏହି ପାର୍ଥିବ ବାସନାଗୁଡ଼ିକର ବ୍ୟର୍ଥତାଟିକୁ ଜାଣି ଆହୁରି ଆଗକୁ ଯିବାକୁ ପଡ଼ିବ ଏବଂ ମନୁଷ୍ୟଜୀବନର ଯଥାର୍ଥ ତଥା ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ଶୁଭଟିର ସନ୍ଧାନ କରିବାକୁ ହେଉଥିବ।

ସେ ଲେଖିଥିବା ଏକ ଅସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ପୁସ୍ତକରେ ସ୍ପିନୋଜା ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି, ଆପଣା ଜୀବନର ଅଭିଜ୍ଞତାରୁ ମୁଁ ଏହି କଥାଟିକୁ ଜାଣିଛି ଯେ, ଆମର ସାମାଜିକ ଜୀବନରେ ଘଟଣା ବୋଲି ଯାହାସବୁ ଘଟୁଛି, ସେଗୁଡ଼ିକରେ ଅଧିକାଂଶତଃ ଯେପରି କୌଣସି ମୂଲ୍ୟ ନାହିଁ, ସେପରି କୌଣସି ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ମଧ୍ୟ ନାହିଁ। ମୁଁ ଖୁବ୍ ଅନୁଭବ କରି ପାରିଥିଲି ଯେ ମୋତେ ଆନ୍ଦୋଳିତ କରି ରଖିଥିବା ଏହିସବୁ ନାନା ଭୟର ପଶ୍ଚାତରେ ବସ୍ତୁତଃ ଖାସ୍ ଭଲ ଅଥବା ମନ୍ଦ ମୋଟେ କିଛି ହିଁ ନାହିଁ। ସେଗୁଡ଼ିକ ଦ୍ୱାରା ମୋ'ର

ମନ ଯେପରି ଭାବରେ ସଚଳ ଅର୍ଥାତ୍ ବିଚଳିତ ହୋଇ ଯାଉଛି ସେଗୁଡ଼ିକ ମୋତେ ସେହିପରି ଭାବରେ ହିଁ ପ୍ରତୀତ ହେଉଛନ୍ତି । ଏହି ଅନୁମାନଟିରୁ ହିଁ ମୁଁ ଆହୁରି ଆଗକୁ ଯିବାଲାଗି ଆବଶ୍ୟକ ମନେ କରିଥିଲି । ଶେଷରେ ଏପରି ସଂକଳ୍ପଟିଏ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲି ଯେ, ପ୍ରକୃତରେ ଯଥାର୍ଥରେ ଭଲ ବୋଲି ରହିଛି କି ନାହିଁ, ମୋତେ ସେହି କଥାଟିକୁ ଖୋଜି ବାହାର କରିବାକୁ ପଡିବ । ଭଲ ବୋଲି ସତକୁ ସତ କିଛି ରହିଛି, ଯାହାକୁ କି ଜଣେ ମନୁଷ୍ୟ ଆଉଜଣେ ମନୁଷ୍ୟକୁ ବତାଇ ଦେଇ ମଧ୍ୟ ପାରିବ । ଏବଂ ସେତେବେଳେ ଯାଇ ଅଯଥାର୍ଥ ସବୁକିଛିକୁ ବାଦ୍ ଦେଇ ମନ କେବଳ ସେଇଟିକୁ ହିଁ ଗ୍ରହଣ କରି ପାରୁଥିବ । ଏବଂ, ସେତେବେଳେ ଯାଇ ମୁଁ ଏକ କ୍ଷୟହୀନ ସର୍ବୋଚ୍ଚ ଆନନ୍ଦର ଅଧିକାରୀ ହୋଇ ପାରିବି । ଆମର ବୁଦ୍ଧିକୁ ଆମେ କେଉଁପରି ଭାବରେ ବସ୍ତୁଗୁଡ଼ିକ ବିଷୟରେ ସର୍ବୋତ୍ତମ ସତ୍ୟଜ୍ଞାନକୁ ଲାଭ କରିବାରେ ସମର୍ଥ କରିପାରିବା, ଉକ୍ତ ପୁସ୍ତକରେ ସ୍ପିନୋଜା ଏହିପରି ଏକ ଉପଶୀର୍ଷକ ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ ।

ଏବଂ, ଯଥାର୍ଥ ଜ୍ଞାନରୁ ଯଥାର୍ଥ କର୍ମ । ଯଥାର୍ଥ ଜ୍ଞାନ ଯଥାର୍ଥ କର୍ମଲାଗି ସାଧନରୂପେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବ । ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ଦର୍ଶନ ଯଥାର୍ଥ କର୍ମର ହିଁ ଏକ ବାର୍ତ୍ତାକୁ ବହନ କରି ଆଣିଥାଏ । ତେଣୁ ସେ ଆଦୌ ତତ୍ତ୍ୱ ଏବଂ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ମଧ୍ୟରେ ସୀମାଟିଏ କାଟି ଆବଦ୍ଧ ହୋଇ ରହି ଯାଇନାହାନ୍ତି । ସେ ମୂଳତଃ ଏକ ନୈତିକତାର କଥା କହିଛନ୍ତି, ଯାହାକି ମନୁଷ୍ୟର ଜୀବନକୁ ସକ୍ରିୟ କରି ରଖିବ । ଅର୍ଥାତ୍ ଆମେ ସମସ୍ତେ ଯେପରି ନିଜକୁ ପ୍ରମାଦ ଓ ଭ୍ରମରୁ ମୁକ୍ତ ରଖି ପାରିବା ଏବଂ ଏକ ସ୍ଥାୟୀ ଆନନ୍ଦର ପ୍ରାପ୍ତି ଲାଗି କ୍ରିୟାଶୀଳ ହୋଇ ରହି ପାରିବା, ସେଥିନିମନ୍ତେ ଆମକୁ ବସ୍ତୁଗୁଡ଼ିକର ପ୍ରକୃତ ସତ୍ୟଟି ବିଷୟରେ ଅବହିତ ରହିବାକୁ ହେବ, ବସ୍ତୁଗୁଡ଼ିକୁ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ବୁଝିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ତେଣୁ, ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ଦର୍ଶନ-ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ଏବଂ ସେଥିରେ ଥିବା ଯାବତୀୟ ଜ୍ଞାନମୀମାଂସାକୁ ଆମେ ତାଙ୍କର ନୀତିଶାସ୍ତ୍ରର ବ୍ୟାଖ୍ୟାନଗୁଡ଼ିକ ନିମନ୍ତେ ସହାୟକ ପଥପ୍ରଦର୍ଶନକାରୀ ରୂପେ ହିଁ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ସର୍ବଦା ଚେଷ୍ଟା କରିବା । ତେଣୁ, ଏଥିରେ ବିସ୍ମିତ ହେବାର କୌଣସି କାରଣ ନାହିଁ ଯେ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ସର୍ବପ୍ରଧାନ କୃତିଟିକୁ ସେ The Ethic ବା ନୀତିଶାସ୍ତ୍ର ବୋଲି ହିଁ ନାମକରଣ କରି ଯାଇଛନ୍ତି । ଜଣେ ସମୀକ୍ଷକ ଯେପରି କହିଛନ୍ତି, ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥଟି ହେଉଛି ପ୍ରକୃତରେ ଏକ ନୀତିଶାସ୍ତ୍ର, ମୂଳତ ଗୋଟିଏ ତତ୍ତ୍ୱଶାସ୍ତ୍ର ଆଦୌ ନୁହେଁ । କାରଣ, ସେଥିରେ ସିଦ୍ଧାନ୍ତଗତ ବୋଲି ଯାହାକିଛି ରହିଛି, ତାହା ବସ୍ତୁତଃ ଏକ ନୈତିକ ଜୀବନର ଏକ ଭୂମିରୂପେ ହିଁ ରହିଛି । ଏହି ପୃଥିବୀର ଇତିହାସରେ ଏପରି କେତେ କେତେ ପର୍ଯ୍ୟାୟ ରହିଛି

ଯେତେବେଳେ ମନୁଷ୍ୟମାନେ ପ୍ରକୃତରେ ଭାବିଛନ୍ତି ଯେ ଆତ୍ମନିୟନ୍ତ୍ରଣର ଜ୍ଞାନ ହେଉଛି ଯାବତୀୟ ବିଜ୍ଞାନର ହିଁ ମୂଳଭୂତ ଅସଲ ବିଜ୍ଞାନ,-ଅଧିକ ଏକ ବିସ୍ତାର ଦେଇ କହିଲେ, ଆମେ ନିଜପ୍ରତି ଆମର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଏବଂ ଆମର ପ୍ରତିବେଶୀମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ମଧ୍ୟ ଆମର ଯାବତୀୟ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ। ଏକଦା ଗ୍ରୀସ୍‌ର ସକ୍ରେଟିସ୍ ମଧ୍ୟ ସେହି ମତଟିକୁ ପୋଷଣ କରି ଯାଇଛନ୍ତି। ସେହି ମତଟିର ସବୁ ଯୁଗରେ ହିଁ ଏକ ପ୍ରାସଙ୍ଗିକତା ରହିଆସିଛି। ଆପଣାର ଜୀବନକୁ ଏକ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ବିବେକିତା ସହିତ ଗଠିତ କରି ନେଉଥିବା, ଆମର ଜ୍ଞାନଲାଭର ପଛରେ ସେହି ଲକ୍ଷ୍ୟଟି ହିଁ ଅବଶ୍ୟ ରହିବ। ଜ୍ଞାନଲାଭ ପାଇଁ ଜ୍ଞାନଲାଭ, ଏହା ହେଉଛି ଏକ ଅଜ୍ଞାନରୁ ପ୍ରସୂତ ଗୋଟିଏ ଅହଙ୍କାର। ଏଯୁଗ ସମେତ ଏକାଧିକ ସମୟରେ ମଧ୍ୟ ତାହା ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ ନାନାଭାବରେ ଉଗ୍ର ଏବଂ କ୍ରୁର କରି ରଖିଛି, ପୃଥିବୀରେ ବାସ କରୁଥିବା ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କର ଭାଗ୍ୟକୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବିପନ୍ନ କରି ରଖିଛି।

ସେହି ପୁସ୍ତକଟିରୁ କିଞ୍ଚିତ୍ ଖିଅ ଲମ୍ବାଇ କହିଲେ, ଅଧିକାଂଶ ମନୁଷ୍ୟ ଯେଉଁସବୁ କଥାକୁ ନିଜ ଜୀବନର ଲକ୍ଷ୍ୟରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରି ଧାଇଁବାରେ ଲାଗିଥାନ୍ତି, ଆମ ଜୀବନର ପୋଷଣରେ ସେସବୁ ଆଦୌ କୌଣସି କାମରେ ଲାଗନ୍ତିନାହିଁ। କୌଣସି ପ୍ରତିକାର ମଧ୍ୟ ବାହାର କରି ପାରନ୍ତିନାହିଁ, ସେମାନେ ବରଂ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ପ୍ରତିବନ୍ଧକ ଆଣି ଛିଡ଼ା କରିବାରେ ଲାଗିଥାନ୍ତି। ଆପଣାର ଜୀବନରେ ସାଧାରଣତଃ ମନୁଷ୍ୟମାନେ ଏହିସବୁ କାମନାର ପୋଷଣ କରନ୍ତି : ସେମାନେ ଧନସମ୍ପତ୍ତି ଇଚ୍ଛା କରନ୍ତି, କ୍ଷମତା ଇଚ୍ଛା କରନ୍ତି ଏବଂ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ-ସୁଖଲାଭର କାମନା ରଖିଥାନ୍ତି। ଏହି ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ସ୍ପିନୋଜା ଏପରି ଏକ ସତ୍ୟକଥା କହିଛନ୍ତି, ଆପଣାର ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟରେ ଯାହାକି ଆମକୁ ସକ୍ରେଟିସ୍‌ଙ୍କର ହିଁ ସ୍ମରଣ କରାଇ ଦେଇଥାଏ। ସେ ଏଠାରେ ସତେଅବା ଏପରି ଏକ ଆତ୍ମମୁଗ୍ଧ ଜନସମଷ୍ଟି ନିମନ୍ତେ କଥାଗୁଡ଼ିକୁ କହିଛନ୍ତି, ଯାହାକି ସକ୍ରେଟିସ୍‌ଙ୍କ ସମୟର ଏଥେନ୍‌ସ୍ ନଗରୀର ଜନଗଣଙ୍କଠାରୁ ଆଦୌ ସେପରି ଭିନ୍ନ ନଥିଲା। ସେତେବେଳର ସେମାନେ ମଧ୍ୟ ଆପଣାଲାଗି ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ଧନସମ୍ପତ୍ତି ଠୁଳ କରିବାରେ ବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ ରହିଥିଲେ। ଅଧିକ ଧନସମ୍ପତ୍ତି, ଅଧିକ ଯଶ ଏବଂ ସମ୍ମାନ। କିନ୍ତୁ ଅଧିକ ସତ୍ୟ ତଥା ଯଥାର୍ଥ ଜ୍ଞାନ ଲାଗି କୌଣସି ବ୍ୟାକୁଳତା ନାହିଁ, ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ନିଜ ଆତ୍ମାର ଉନ୍ନତିବିଧାନ ଲାଗି କୌଣସି ଉଦ୍ୟମ ହିଁ ନାହିଁ।

କିନ୍ତୁ, ହଁ, ଏହି ପୃଥିବୀ ଯେତେ ଯାହା ବୃଥା ଏବଂ ବ୍ୟର୍ଥତାପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଥାଉ ପଛକେ, ତାହାକୁ ଆମେ ମୋଟେ ବର୍ଜନ କରିବାନାହିଁ, ତାହା ଯେଉଁଭଳି ରହିଛି

ସେହିପରି ରହିଥାଉ ବୋଲି ଆଦୌ କୌଣସି ରୁଷ୍ଟ ଭାବ ବ୍ୟକ୍ତ କରି ତାକୁ ଛାଡ଼ି ଚାଲି ଆସିବାନାହିଁ । କାରଣ, ଅସଲ ସତ୍ୟଟି ହେଉଛି ଯେ ମନୁଷ୍ୟକୁ ଆପଣାର ବୁଦ୍ଧିମତ୍ତା ଏବଂ ବିବେକରେ ଅଭିବୃଦ୍ଧି ଲାଭ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ ଏବଂ ନିଜର ଜୀବନକୁ ଏକ ଆନନ୍ଦମୟତାରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ କରି ରଖିବାକୁ ହେବ । ଏବଂ, ଆହୁରି ଆଗକୁ ଯାଇ କହିଲେ, ମନୁଷ୍ୟ ଏହି ସବୁକିଛିର ଅଧିକାରୀ ମଧ୍ୟ ହୋଇ ପାରିବ । ସେହିପରି ଭାବରେ ଅଧିକାରୀ ହୋଇ ପାରିବା ଲାଗି ମନୁଷ୍ୟ ଭିତରେ ସୁନିଶ୍ଚିତ ଭାବରେ ଆବଶ୍ୟକ ଶକ୍ତି ମଧ୍ୟ ରହିଛି । ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ଦର୍ଶନ-ବ୍ୟାଖ୍ୟାରେ ଆମେ ଏହିଟିକୁ ହିଁ ଆଗେ ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ସକାରାତ୍ମକ ଓ ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ଇତିବାଚ଼କ ଆବେଦନ ବୋଲି ଅବଶ୍ୟ ଜାଣି ରଖିବା । ତାଙ୍କରି ଭାଷାରେ କହିଲେ, ଜଣେ ମନୁଷ୍ୟ କେବେ ମଧ୍ୟ ଯଥାର୍ଥ ସତ୍ୟ ଏବଂ ବିବେକିତାର ଅଧିକାରୀ ହୋଇପାରିବ ବୋଲି ଯେଉଁମାନେ ସ୍ୱୀକାର କରନ୍ତିନାହିଁ, ସେହିପରି ଅସ୍ୱୀକାର କରୁଥିବା ଦ୍ୱାରା ହିଁ ସେମାନେ ଆପଣାକୁ ତାହାର ହାସଲ କରିବାରୁ ବଞ୍ଚିତ କରି ରଖନ୍ତି । ସ୍ପିନୋଜା ଜୀବନର କୌଣସି ସମସ୍ୟାକୁ ହିଁ ଏଡି ଦେବାର ଚେଷ୍ଟା କରିନାହାନ୍ତି । ସମସ୍ୟାମାନେ ଯେତିକି ଅଧିକ ଦୁରତିକ୍ରମ୍ୟ ପରି ମନେ ହୋଇଛନ୍ତି ଏବଂ ଆତଙ୍କିତ କରି ପକାଇଛନ୍ତି, ସ୍ପିନୋଜା ଅଧିକ ସ୍ଥିରବୁଦ୍ଧିଯୁକ୍ତ ହୋଇ ସେଗୁଡ଼ିକର ବିଚାର କରିଛନ୍ତି । ଅର୍ଥାତ୍ ଯାବତୀୟ ଭୁଲ୍ ବୁଝିବାକୁ ଆମକୁ ତଥାପି ଆହୁରି ଅଧିକ ବୁଝାମଣା ଦେଇ ବିଚାର କରିବାକୁ ହେବ ।

ନିଜର ମୁଖ୍ୟ ରଚ଼ନା The Ethic ଗ୍ରନ୍ଥରେ ସ୍ପିନୋଜା ସେଥିପାଇଁ ଲେଖିଛନ୍ତି, ଜଣେ ମନୁଷ୍ୟର ମନ ଲାଗି ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ କଥାଟି ହେଉଛି ଯେ ତାହା ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ଶାଶ୍ୱତ ତଥା ଅନନ୍ତ ସତ୍ୟଟି ବିଷୟରେ ଯଥେଷ୍ଟ ଜ୍ଞାନର ଅବଶ୍ୟ ଅଧିକାରୀ ହୋଇଥିବ । ଆପଣାଦ୍ୱାରା ପ୍ରେରିତ ଗୋଟିଏ ପତ୍ରରେ ସ୍ପିନୋଜା ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି, ଯେତେ ଯାହା ବିକ୍ଷୁବ୍ଧତା ଓ ବିଶୃଙ୍ଖଳା ଘଟୁଛି ତାହା ମୋତେ ସେଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରତି ଏକ ପରିହାସର ଭାବ ବ୍ୟକ୍ତ କରି ରହିଯିବାକୁ କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ପ୍ରବର୍ତ୍ତାଉ ନାହିଁ, ଏପରିକି ରୋଦନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ମଧ୍ୟ ଉତ୍ସାହିତ କରୁନାହିଁ । ବରଂ, ଏକ ଦାର୍ଶନିକ ଦୃଷ୍ଟି ଦ୍ୱାରା ସେଗୁଡ଼ିକର ବିଚାର କରିବାକୁ ହିଁ ସର୍ବଦା ପ୍ରବୃତ୍ତ କରାଉଛି । ମନୁଷ୍ୟର ପ୍ରକୃତିକୁ ଅଧିକ ଯତ୍ନର ସହିତ ନିରୀକ୍ଷଣ କରିବା ସକାଶେ ତାହା ମୋତେ ଅଗ୍ରସର କରାଇ ନେଉଛି । ମୁଁ ଆଦୌ ଏପରି ବିଚାରୁନାହିଁ ଯେ ମୁଁ ପ୍ରକୃତି ଏହିପରି ଭାବରେ ଆପଣାକୁ ବ୍ୟକ୍ତ କରୁଥିବାର ଦେଖି ଈଷତ ହସି ଦେଇ ତାକୁ ଯେପରି ସେପରି ରହିବାଲାଗି ଛାଡ଼ିଦେବି ଅଥବା ସେପରି ଦେଖୁଛି ବୋଲି ରୋଦନ ମଧ୍ୟ କରୁଥିବି ।

କାରଣ, ମୁଁ କେଡ଼େ ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବରେ ଦେଖିବାକୁ ପାଉଛି ଯେ ମନୁଷ୍ୟ ମଧ୍ୟ ପ୍ରକୃତିର ଏକ ଅଂଶ ହୋଇ ରହିଛି । ମୁଁ ଅବଶ୍ୟ ଜାଣିନାହିଁ ଯେ, ପ୍ରକୃତିର ଗୋଟିଏ ଅଂଶ କିପରି ସମଗ୍ର ପ୍ରକୃତି ସହିତ ଯୁକ୍ତ ହୋଇ ରହିଛି ଏବଂ ଗୋଟିଏ ଅଂଶ ମଧ୍ୟ କିପରି ଅନ୍ୟ ଅଂଶଗୁଡ଼ିକ ସହିତ ସମ୍ବନ୍ଧିତ ହୋଇ ରହିଛି । ଏବଂ, ମୁଁ ଏଇଥିରୁ ଜାଣି ପାରୁଛି ଯେ, ସେହି ଜ୍ଞାନଟିକୁ ମୁଁ ହାସଲ କରିନାହିଁ ବୋଲି ପ୍ରକୃତିର କେତୋଟି ବସ୍ତୁ ମୋତେ ଆଗରୁ ବୃଥା ବୋଲି ବୋଧ ହେଉଥିଲା ଏବଂ ବିଶୃଙ୍ଖଳ ଓ ନିରର୍ଥକ ବୋଲି ହିଁ ଲାଗୁଥିଲା । ଏହି କାରଣଟି ହେତୁ ସେଭଳି ହେଉଥିଲା ଯେ ମୁଁ ସେଗୁଡ଼ିକୁ କେବଳ ଆଂଶିକ ଭାବରେ ଦେଖୁଥିଲି, ଅତ୍ୟନ୍ତ ବିଖଣ୍ଡିତ ପରି ଦେଖୁଥିଲି । ଏବଂ ସେଗୁଡ଼ିକ୍ର ଆମର ଦର୍ଶନ ଦ୍ୱାରା ପରିପ୍ରେରିତ ମନଟି ଦ୍ୱାରା କୌଣସି ସମଞ୍ଜସତା ରକ୍ଷା କରୁନଥିଲେ । ମାତ୍ର ବର୍ତ୍ତମାନ ମୁଁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ମନୁଷ୍ୟକୁ ତା'ର ଆପଣାର ବୋଧଟି ସହିତ ଜୀବନ ବଞ୍ଚିବାକୁ ଅବଶ୍ୟ ଛାଡ଼ିଦେବି । ଯେଉଁ ମନୁଷ୍ୟମାନେ ଆପଣାର କଳ୍ପିତ ଉତ୍ତମଟି ନିମନ୍ତେ ଜୀବନ ବଞ୍ଚିବା ନିମନ୍ତେ ଓ ଆବଶ୍ୟକ ହେଲେ ପ୍ରାଣପାତ କରିବା ଲାଗି ଇଚ୍ଛା କରିବେ, ସେମାନଙ୍କର ବାଟକୁ ମୁଁ ମୋଟେ ଉଗାଳି ଛିଡ଼ା ହେବିନାହିଁ । ମାତ୍ର, ସେଥିଲାଗି ଏହି କଥାଟି ମଧ୍ୟ ଅବଶ୍ୟ ହେବ ଯେ ମୁଁ ମଧ୍ୟ ଆପଣାର ସତ୍ୟଟିକୁ ବଞ୍ଚିବାଲାଗି ସ୍ୱାଧୀନ ହୋଇ ରହିଥିବି

କଥାଗୁଡ଼ିକୁ ଗୋଟିଏ ସମଗ୍ର ମଧ୍ୟକୁ ସକାଇ ଆଣି କହିଲେ, ସ୍ପିନୋଜା ଆପଣାର ଜୀବନରେ ଏପରି ଗୋଟିଏ ବସ୍ତୁର ଆବିଷ୍କାର କରି ସେଇଟିକୁ ଧରି ରଖିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରୁଥିଲେ ଯାହାକି ତାଙ୍କୁ କ୍ରମଶଃ ଏକ ସର୍ବୋଚ୍ଚ, ଅବିଚ୍ଛିନ୍ନ ଏବଂ ସ୍ଥାୟୀ ସୁଖର ଜୀବନ ବଞ୍ଚିବା ଲାଗି ସମର୍ଥ କରି ଆଣୁଥିବ । ବ୍ୟକ୍ତିଜୀବନକୁ ସକଳ ଉତ୍ତେଜନା ମଧ୍ୟରୁ ମୁକ୍ତ କରି ରଖିବା ଏବଂ ସାମାଜିକ ଜୀବନରେ ଏକ ଉନ୍ନୟନ ସମ୍ଭବ କରି ଆଣିବା ଏହାହିଁ ତାଙ୍କ ଦର୍ଶନଚାରଣାର ଲକ୍ଷ୍ୟ ହୋଇ ରହିଥିଲା । ଆଉ ଏକ ଅବସରରେ ସ୍ପିନୋଜା ସେଥିପାଇଁ ଲେଖିଛନ୍ତି, ମୁଁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସାବଧାନତା ସହିତ ମନୁଷ୍ୟର କରୁଥିବା କର୍ମଗୁଡ଼ିକୁ ନିନ୍ଦା କରିବାରୁ ନିଜକୁ ନିବୃତ୍ତ କରି ରଖିଛି । ସେମାନେ ଏତେ କମ୍ ସମର୍ଥ ବୋଲି ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରତି କୌଣସି ଦୟାଭାବ ଦେଖାଇନାହିଁ । ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ ମୁଁ କେତେବେଳେ ହେଲେ ଘୃଣା କରିନାହିଁ । ସେମାନଙ୍କୁ କେବଳ ବୁଝିବାଁ ପାଇଁ ଚେଷ୍ଟା କରିଛି । କେତେ କେତେ ବଳବାନ୍ ବାସନାର ସମ୍ମୁଖୀନ ହୋଇଛି : ପ୍ରେମ, ଘୃଣା, କ୍ରୋଧ, ଦ୍ୱେଷ, ମିଛ ଦାମ୍ଭିକତା, ଦୟା-ପ୍ରଦର୍ଶନ,- ଏହିପରି କେତେ କ'ଣର । ମୁଁ ସେଗୁଡ଼ିକୁ କେବେହେଲେ ଗୋଟିଏ

ଗୋଟିଏ ପାପ ବୋଲି ଦେଖିନାହିଁ । ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଏହି ମନୁଷ୍ୟସୁଲଭ ଚରିତ୍ରର ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ପରିପ୍ରକାଶ ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରିଛି । ଆମେ ମନୁଷ୍ୟମାନେ ଯେଉଁପରି ଥଣ୍ଡା ଓ ଗରମ, ଝଡ଼-ତୋଫାନ, ଘଡ଼ଘଡ଼ି ଓ ବାୟୁମଣ୍ଡଳର ଅନ୍ୟ ଯାବତୀୟ ସଂଘଟନକୁ ଗ୍ରହଣ କରିଥାଉ, ଠିକ୍ ସେହିପରି । ଆମକୁ ଯେତେ ଅସୁବିଧାଜନକ ଲାଗୁଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସେଗୁଡ଼ିକ ତ ହେବ ହିଁ ହେବ। ସେଗୁଡ଼ିକର ପ୍ରତ୍ୟେକର ପଛରେ କାରଣମାନ ରହିଛନ୍ତି ଓ ସେହି କାରଣ ମାନଙ୍କର ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ଆମେ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଅବଶ୍ୟ ବୁଝିବା ।

ଅର୍ଥାତ୍ ସ୍ପିନୋଜା ସମଷ୍ଟି ମଧ୍ୟରେ ବ୍ୟକ୍ତିଜୀବନର ସୀମାଟିର ନିରୂପଣ କରି ବାହାରିଥିଲେ । ବହୁତଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଗୋଟିଏକୁ ଆବିଷ୍କାର କରୁଥିଲେ । ତାଙ୍କ କଳ୍ପନା ଭିତରର ମଣିଷ ହେଉଛି କୌଣସି ସମାଜରେ ରହିଥିବା ଜଣେ ମନୁଷ୍ୟ, ଯିଏକି ମୂଳଭୂତ ମାନସିକତାର ଏକ ଫଳନକୁ ବହନ ମଧ୍ୟ କରିଥାଏ । ଏବଂ, ନ୍ୟାୟତଃ ଏକ ବୁଦ୍ଧିର ସହାୟତା ଗ୍ରହଣ କରି ହିଁ ସେ ସେଇଟିର ସମୀକ୍ଷଣ କରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ମୂଲ୍ୟ ବିଚାରର ବିବେକଟି ମଧ୍ୟରେ ସେ ଅସଂଲଗ୍ନ ଭାବରେ ଆଦୌ କୌଣସି କିଛିର ଆଲୋଚ଼ନା କରିନାହାନ୍ତି । ଯେଉଁମାନେ କେବଳ ନିଜ ଇନ୍ଦ୍ରିୟଗୁଡ଼ିକ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ କରି ଆପଣାର ଜ୍ଞାନସକଳକୁ ଠାବ କରିବାରେ ଲାଗିଥାନ୍ତି, ସ୍ପିନୋଜା ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ତେଣୁ ଏକମତ ହୋଇ ପାରିନାହାନ୍ତି । ବିଚ୍ଛିନ୍ନ ଭାବରେ ଆମେ ଆପଣାର ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଦ୍ୱାରା ଯେତିକି ମାତ୍ର ଗ୍ରହଣ କରିଥାଉ, ଆମେ ତାହାକୁ ଆଦୌ କେଉଁପରି ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଜାଣିବାର ମାପକ ରୂପେ ପ୍ରକୃତରେ ଗ୍ରହଣ କରି ପାରିବା ବୋଲି ସ୍ପିନୋଜା ପ୍ରଶ୍ନ କରିଛନ୍ତି ।

ସତ୍ୟ ସହିତ ପରିଚୟ;- ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟିରେ ତାହାହିଁ ହେଉଛି ଆନନ୍ଦ ଲାଭ କରିବାର ଅସଲ କାରଣ । ଆପଣାର ଚିନ୍ତନ ଏବଂ ଅନ୍ୱେଷଣରେ ସେ ସର୍ବଦା ଯେ ଏକ ପୂର୍ଣ୍ଣ ସାଧୁତା ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିଛନ୍ତି, ତାଙ୍କ ବିଶ୍ଳେଷଣର ସକଳ ସ୍ଥାନରେ ହିଁ ଆମେ ସେହି କଥାଟିକୁ ଅନୁଭବ କରି ପାରିବା । ଆପଣାର ବ୍ୟାଖ୍ୟାଗୁଡ଼ିକରେ ସ୍ପିନୋଜା କେଡ଼େ ଭୟମୁକ୍ତ ଭାବରେ ନିଜ ସିଦ୍ଧାନ୍ତଗୁଡ଼ିକର ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରି ପାରିଛନ୍ତି । କେବେହେଲେ କୌଣସି କଥାକୁ ରହସ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ରହିବାକୁ ଛାଡ଼ି ଦେଇନାହାନ୍ତି । ତାଙ୍କର ନିଷ୍କର୍ଷଗୁଡ଼ିକ ବହୁତ ସମୟରେ ଧର୍ମ ମଧ୍ୟରେ ରହିଥିବା କଠୋର ମତଗୁଡ଼ିକର ବିରୋଧ ମଧ୍ୟ କରିଛନ୍ତି । ଲୋକମାନେ ନିଜ ନିଜର ଦୈନନ୍ଦିନ ଜୀବନରେ ଯେଉଁଗୁଡ଼ିକୁ ଅଭ୍ୟାସ ଭାବରେ ପୂରା ଠିକ୍ ବୋଲି ମାନି ନେଉଥିଲେ

ସେଗୁଡ଼ିକ ସହିତ ଖାପ ଖାଇ ପାରିନାହାନ୍ତି, ତଥାପି ସ୍ପିନୋଜା ସେହି ବାଧାଗୁଡ଼ିକ ପାଖରେ ଅଟକି ଯାଇନାହାନ୍ତି। ଶାସ୍ତିକୁ ଭୟ କରିନାହାନ୍ତି, ଅନ୍ୟମାନଙ୍କର ବିବେଚନାରେ ଯେତେ ଅନ୍ୟ ପ୍ରକାରର ମନେ ହେଉଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଆପଣାର କଥାଗୁଡ଼ିକରେ ସର୍ବଦା ଅଟଳ ରହିଛନ୍ତି। ସତ୍ୟ ସମ୍ଭବତଃ ଚିରକାଳ ଏହିପରି ଭାବରେ ଖୋଲା ଏବଂ ଆଦୌ କୌଣସି ଆବରଣ ତଳେ ସତ୍ୟକୁ କଦାପି ଘୋଡ଼ାଇ ରଖି ହୁଏନାହିଁ। ସତ୍ୟକୁ ଆଦୌ କୌଣସି ରଙ୍ଗଦ୍ୱାରା ରଙ୍ଗାଇ ଏକ ଅନ୍ୟ ଝଲକର ଆକର୍ଷଣ ଦେଇ ପ୍ରଦର୍ଶିତ କରିବାର ଆବଶ୍ୟକତା ନଥାଏ। କୌଣସି ଖାସ୍ ମାର୍କା ମାରିଦେଇ ତାହା ଠିକ୍ ବୋଲି ଘୋଷଣା କରିବାର ପ୍ରୟୋଜନ ମଧ୍ୟ ନଥାଏ। ସ୍ପିନୋଜା ଏକ ଅବସରରେ ଯେପରି ନିଜେ କହିଛନ୍ତି, ସ୍ୱୟଂ ସତ୍ୟ ହେଉଛି ସତ୍ୟର ମାନଦଣ୍ଡ। ଯେପରି ଆଲୋକ ଉଭୟ ଆପଣାକୁ ଏବଂ ଅନ୍ଧକାରକୁ ପ୍ରକାଶ କରିପାରେ, ଠିକ୍ ସେହିପରି ଏକ ସତ୍ୟ ମଧ୍ୟ ଆପଣାର ଓ ମିଥ୍ୟାର ପରିମାପକ ହୋଇ ଅବସ୍ଥାନ କରୁଥାଏ।

ସତ୍ୟକୁ ସର୍ବାଗ୍ର ସ୍ଥାନ ଦେଇ ସ୍ପିନୋଜା ଏହିପରି ଭାବରେ ଉଭୟ ବିଜ୍ଞାନକୁ ଓ ଅନ୍ଧବିଶ୍ୱାସକୁ ସେଗୁଡ଼ିକର ଉଚିତ ସ୍ଥାନ ମଧ୍ୟ ପ୍ରଦାନ କରିଛନ୍ତି। ବିଜ୍ଞାନ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ବିଶ୍ୱର ରହସ୍ୟଗୁଡ଼ିକୁ ଅନାବୃତ କରି ଆଣିବାରେ ବ୍ରତୀ ହୋଇ ରହିଥାଏ। ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ନେଇ ପୃଥିବୀରେ କରା ଯାଉଥିବା ଯାବତୀୟ ତତ୍ତ୍ୱବଖାଣ ନାନାବିଧ ଅଲୌକିକତା ଏବଂ ଯାଦୁକରୀ ଉପରେ ନିର୍ଭରଶୀଳ ହୋଇ ରହିଥାଏ। ବିଜ୍ଞାନ ସେଇଟିର ଖଣ୍ଡନ ହିଁ କରେ। ଜଣେ ପତ୍ରପ୍ରେରକ ମନୁଷ୍ୟମାନେ ନାନାଭଳି ଅପରିପୂର୍ଣ୍ଣତା ଦ୍ୱାରା ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ରହିଥିବାର ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ କରି ସେମାନଙ୍କୁ ତଥାପି ସହ୍ୟ କରି ପୃଥିବୀରେ ଏକ ସ୍ଥାନ ଛାଡ଼ି ଦିଆଯିବା ଉଚିତ ବୋଲି ଇଚ୍ଛା ପ୍ରକାଶ କରି ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କ ପାଖକୁ ଯେଉଁ ପତ୍ର ଲେଖିଥିଲେ, ସ୍ପିନୋଜା ତାଙ୍କ ପାଖକୁ ଉତ୍ତର ଲେଖି ଜଣାଇଥିଲେ,- ମନୁଷ୍ୟର ସର୍ବବିଧ ଦୁର୍ବଳତା ବିଷୟରେ ଆପଣଙ୍କ ସହିତ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ଏକମତ। କିନ୍ତୁ, ମୁଁ ମଧ୍ୟ ଆପଣଙ୍କୁ ଗୋଟିଏ ପ୍ରଶ୍ନ ପଚାରିବି। ଆମେ ଏତେ ସାନ ବୁଦ୍ଧିର ମନୁଷ୍ୟମାନେ,- ଆମେ କ'ଣ ତଥାପି ପ୍ରକୃତି ବିଷୟରେ ଏତେ ପରିମାଣରେ ସବୁ କଥା ଜାଣିଛୁ ଯେ, ସେହି ପ୍ରକୃତି ପ୍ରକୃତରେ ଆପଣାର ଶକ୍ତିକୁ କେତେ ଦୂର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସଂପ୍ରସାରିତ କରି ପାରିବ ଓ ଏବଂ କ'ଣସବୁ ତା'ଲାଗି ଅସାଧ୍ୟ ହୋଇ ରହିଥିବ, ସେହି କଥାଟିକୁ ଆମେ ମାପି ଚୁପି ସ୍ଥିର କରିଦେଇ ପାରିବୁ ? ଯଥାର୍ଥ ବିନୟ ରହିଥିଲେ ଆମେ କେହିହେଲେ ସେହି କଥାଟିକୁ ଦାବୀ କରି

ପାରିବାନାହିଁ ଏବଂ ତେଣୁ ଆଦୌ କୌଣସି ମିଛ ଆସ୍ଫାଳନ ନକରି ଯଥାସମ୍ଭବ ପ୍ରାକୃତିକ କାରଣଗୁଡ଼ିକର ସାହାଯ୍ୟ ନେଇ ହିଁ ଅଲୌକିକତା ଗୁଡ଼ିକର ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିବା । ଏବଂ, ସେଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରୁ ଯେଉଁଗୁଡ଼ିକ ଏତେ ଅଧିକ ପରିମାଣରେ ଉଦ୍‌ଭଟ ହୋଇଥିବ ଯେ ଯେଉଁଗୁଡ଼ିକର ଆମେ କୌଣସି ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରି ପାରୁନଥିବା କିମ୍ବା ପ୍ରମାଣ ଖୋଜି ପାଉନଥିବା, ତେବେ ସେଗୁଡ଼ିକ ସମ୍ପର୍କରେ ଆମେ କୌଣସି ନିଷ୍ପତ୍ତି କରିବାନାହିଁ ଏବଂ ଯେପରି ମୁଁ ଆଗରୁ କହୁଥିଲି, ଧର୍ମକୁ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ସେହି ଧର୍ମର ଶିକ୍ଷାଟି ମଧ୍ୟରେ ରହିଥିବା ପ୍ରଜ୍ଞାଟି ଉପରେ ଆଧାରିତ କରି ରଖିଥିବା । ଆମର ବିଚାର ଏବଂ ବିବେକବୁଦ୍ଧି ଆମକୁ ଅବଶ୍ୟ ସେତିକି ସାମର୍ଥ୍ୟ ଆଣି ଯୋଗାଇ ଦେଇ ପାରୁଥିବେ ।

ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ଆଚରଣରେ ଏହି ସ୍ୱଭାବସରଳ ସହଜତା ପ୍ରକୃତରେ ଅନନ୍ୟ । ସତ୍ୟ ପ୍ରତି ଏକ ଅନୁରକ୍ତି-ଆଉ ସବୁକିଛି ଅପେକ୍ଷା ସ୍ପିନୋଜା ତାହାରି ଉପରେ ହିଁ ସର୍ବୋଚ୍ଚ ମର୍ଯ୍ୟାଦା ଦେଉଥିଲେ । ଏହି ବିରାଟ ବିସ୍ତାରର ଶକ୍ତିଶାଳୀ ପରିଚୟ ଦେଇ ଯାଉଥିବା ସେହି ପ୍ରକୃତି ସମକ୍ଷରେ ଆମେ ମନୁଷ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ଏହିପରି ଅତ୍ୟନ୍ତ କ୍ଷୁଦ୍ର ହୋଇ ଯାଉଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଆମେ ସେହି କଥାଟିକୁ ଆଦୌ ପାସୋରି ଦେବାନାହିଁ । କେବଳ ଯେଉଁ ମନୁଷ୍ୟଟି ଆପଣାର ବୁଦ୍ଧିରୂପୀ ସାମର୍ଥ୍ୟଟିକୁ ଏହି ନାନା ବାସନା ଓ ବଦ୍ଧମୂଳ ବିଶ୍ୱାସର ଆୟତନଟି ଭିତରୁ ପାର କରାଇ ନେଇଯିବ, ସେଇ ସତ୍ୟଜ୍ଞାନର ଅଧିକାରୀ ହୋଇ ପାରିବ । ଆପଣାଦ୍ୱାରା ପ୍ରେରିତ ଆଉଗୋଟିଏ ପତ୍ରରେ ସ୍ପିନୋଜା କେତେ ସାହସର ସହିତ ଯେପରି ଘୋଷଣା କରିଛନ୍ତି, ଏହି ମାରାତ୍ମକ ବଦ୍ଧମୂଳ ଅନ୍ଧ ବିଶ୍ୱାସମାନେ ଅପସରି ଯାଆନ୍ତୁ,- ଈଶ୍ୱର ଆମକୁ ବୁଦ୍ଧିନାମକ ସମ୍ପଦଟିକୁ ପ୍ରଦାନ କରିଛନ୍ତି, ଆମେ ସେଇଟିକୁ ସ୍ୱୀକାର କରିନେବା,-ତାହାର ଅନୁଶୀଳନ କରିବା । ତେବେଯାଇ ମନୁଷ୍ୟରୂପେ ଗଣ୍ୟ ହେବା, ଆଉ ମୋଟେ ଗୋଟାଏ ଗୋଟାଏ ପଶୁ ହୋଇ ରହି ଯିବା ନାହିଁ । ସତେଅବା ଗୋଟିଏ ଶିଶୁ ପରି,- ଆଦୌ କୌଣସି ବକ୍ରତା ନାହିଁ ବା ଅସହଜତା ମଧ୍ୟ ନାହିଁ । କୌଣସି ପ୍ରକାରର ଜଟିଳତା ମଧ୍ୟରେ କୌଶଳମାନଙ୍କର କାନି ଧରି ପଡ଼ି ରହିବାର କୌଣସି ପ୍ରକୋପ ମଧ୍ୟ ଦେଖିବାକୁ ମିଳିବନାହିଁ । ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳର ଜଣେ ବୈଜ୍ଞାନିକ ମଧ୍ୟ ଯେପରି କହିଛନ୍ତି, ଘଟିଥିବା ଏକ ଘଟଣା ସମକ୍ଷରେ ତୁମେ ସାନ ପିଲାଟିଏ ପରି ବସିବ, ଆଗରୁ ଯାବୁଡି ରଖିଥିବା ସର୍ବବିଧ ଧାରଣାକୁ ପରିତ୍ୟାଗ କରିବ,- ତା'ପରେ ତୁମର ବୁଦ୍ଧି ସତେଅବା ହାତ ଧରି ତୁମକୁ ନେଇଯିବ, ତୁମେ ସେଇଆଡ଼େ ଯିବ । ତାଙ୍କ କାଳରେ ଏକଦା ଧର୍ମଜୀବନର

ଜଣେ ବାର୍ତ୍ତାବହ ଯୀଶୁ ମଧ୍ୟ ଯେପରି କହିଥିଲେ : ତୁମେ ପିଲାମାନଙ୍କୁ ବାଟ ଛାଡ଼ିଦିଅ, ପିଲାମାନେ ହିଁ ମୋ' ପାଖକୁ ଆସନ୍ତୁ। ତୁମେ ସେମାନଙ୍କୁ ଅଟକାଇ ରଖିବାର କୌଣସି ଚେଷ୍ଟା କରନାହିଁ। କାରଣ, ସେହି ପିଲାମାନେ ହିଁ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ରାଜ୍ୟର ଅଧିକାରୀ ହେବେ। ତେଣୁ, ମୁଁ ତୁମମାନଙ୍କୁ କହୁଛି, ଯିଏ ପୂରା ପିଲାଟିଏ ହୋଇ ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ରାଜ୍ୟକୁ ସ୍ୱୀକାର କରି ନନେବ, ତେବେ ସେ କେବେହେଲେ ବି ସେଠାକୁ ଯାଇ ପାରିବନାହିଁ।

(ଖ) ଜ୍ୟାମିତିକ ପ୍ରଣାଳୀ

ଆପଣାର ରଚ଼ନାମାନଙ୍କରେ ସ୍ପିନୋଜା ଜ୍ୟାମିତି-ପ୍ରମାଣ (more Geometrico) ପ୍ରଣାଳୀଟିକୁ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ। ଠିକ୍ ଜ୍ୟାମିତି ପରି ବିଶେଷ କଥନ, ସାମାନ୍ୟ କଥନ, ପ୍ରମାଣ, ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ଏବଂ ଅନୁସିଦ୍ଧାନ୍ତ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଏକ ଧାରାକ୍ରମରେ। ଗଣିତଶାସ୍ତ୍ରର ସମଗ୍ର ଆୟତନଟି ମଧ୍ୟରେ ଜ୍ୟାମିତି ହେଉଛି ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ସ୍ପଷ୍ଟ ଏବଂ ଯାବତୀୟ ପୂର୍ବଧାରଣାରୁ ସକଳ ପ୍ରକାରେ ମୁକ୍ତ। ପ୍ରଥମେ କେତୋଟି ସ୍ୱତଃସିଦ୍ଧକୁ ଗ୍ରହଣ କରି ଜ୍ୟାମିତିର ଆରମ୍ଭ ଓ ସେହି ସ୍ୱତଃସିଦ୍ଧର ଅବଲମ୍ବନ ଦ୍ୱାରା ଗୋଟିଏ ପ୍ରମାଣର ଉପସ୍ଥାପନା। ପ୍ରମାଣର ଶେଷକୁ ଏକ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ। ସ୍ୱତଃସିଦ୍ଧ ଗୁଡ଼ିକର ସତ୍ୟାସତ୍ୟକୁ ଅବଶ୍ୟ କୌଣସି ତଉଲରେ ପକାଇ ଓଜନ କରିବାର ଅବକାଶ ଆଦୌ ନଥାଏ। ଏବଂ, ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଆଧାର କରି ଯେଉଁ ପ୍ରମାଣ ଗୁଡିକରେ ଯାଇ ପହଞ୍ଚିହୁଏ, ସେଗୁଡ଼ିକୁ ମଧ୍ୟ ଅକାଟ୍ୟ ବୋଲି ବିଶ୍ୱାସ କରା ଯାଇଥାଏ।

ଆପଣାର ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ମହତ୍ତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ରଚ଼ନା The Ethic ଗ୍ରନ୍ଥଟିକୁ ବେନେଡିକ୍ଟ୍ ସ୍ପିନୋଜା ସେହି ଜ୍ୟାମିତିକ ଛାଞ୍ଚରେ ଲେଖିଛନ୍ତି। ସେହି ଗ୍ରନ୍ଥରେ ସେ ଦାର୍ଶନିକ ତତ୍ତ୍ୱ, ନ୍ୟାୟଶାସ୍ତ୍ର, ନୀତିଚର୍ଚ୍ଚା ଆଦି ବିଭିନ୍ନ ବିଷୟର ଯାହାସବୁ କରିଛନ୍ତି, ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଜ୍ୟାମିତିକ ଶୈଳୀରେ ପକାଇ କହିଛନ୍ତି। ପ୍ରତ୍ୟେକ ଅଧ୍ୟାୟକୁ କେତୋଟି ସ୍ୱତଃସିଦ୍ଧ ଦ୍ୱାରା ଆରମ୍ଭ କରିଛନ୍ତି,- ତା'ପରେ କେତୋଟି ସଂଜ୍ଞାର ଉପସ୍ଥାପନା, ଏବଂ ତା'ପରେ ଗୋଟିଏ ଉପସଂହାରରେ ଯାଇ ପହଞ୍ଚିବା ନିମନ୍ତେ ଗୋଟିଏ ପ୍ରମାଣ। ସେହି ଅନୁସାରେ ତା'ପରେ ସମୀଚୀନ ଅନୁସିଦ୍ଧାନ୍ତ କେତୋଟି। ଏହିପରି The Ethicରେ ଆମେ ସତେଇଶିଟି ସଂଜ୍ଞା ଦେଖିବାକୁ ପାଇବା, କୋଡ଼ିଏଟି ସ୍ୱତଃସିଦ୍ଧ ଏବଂ ଆଠଗୋଟି ମୂଳାନୁମାନ ସହିତ ମଧ୍ୟ ପରିଚିତ ହେବା।

ଯେପରି ପୂର୍ବରୁ କୁହାଯାଇଛି, ସ୍ପିନୋଜା ଯେ ଏକାକୀ ଏହି ଜ୍ୟାମିତିକ

ଶୈଳୀଟିକୁ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ, ମୋଟେ ସେପରି ନୁହେଁ । ତାଙ୍କର ସେହି ସମୟଟିରେ ଦର୍ଶନଚର୍ଚ୍ଚାରେ ତାହାହିଁ ଏକ ସ୍ୱୀକୃତ ଶୈଳୀରୂପେ ସୁବିଦିତ ହୋଇ ରହିଥିଲା । ସପ୍ତଦଶ ଶତାବ୍ଦୀ ୟୁରୋପରେ ଯେଉଁ ବୈଜ୍ଞାନିକ ଦୃଷ୍ଟିଟି କ୍ରମେ ଆପଣାକୁ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ କରି ଆଣୁଥିଲା, ସେଇଟି ଦ୍ୱାରା ଜ୍ଞାନଚର୍ଚ୍ଚାର ସକଳ କ୍ଷେତ୍ର ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରଭାବିତ ହେବାରେ ଲାଗିଥିଲା । ପୁରୁଣାଟା ବିଦାୟ ନେଉଥିଲେ ଏବଂ ନୂଆ ଜନ୍ମଲାଭ କରୁଥିଲା । ନାନା ଅନ୍ଧବିଶ୍ୱାସ ମଧ୍ୟରେ ପାରମ୍ପରିକ ଭାବରେ ବୁଡ଼ି ରହିଥିବା ମନୁଷ୍ୟମାନେ ସତେଅବା ଏକ ନୂତନ ଜାଗରଣର ସମ୍ମୁଖୀନ ହୋଇ ସମାଗତ ସେହି ନୂତନ ବିଜ୍ଞାନ ମଧ୍ୟକୁ ଦୀକ୍ଷିତ ହୋଇ ଆସୁଥିଲେ । ଘଟଣାକ୍ରମେ ଦେ'କାର୍ତ୍ତ୍‌ଙ୍କୁ ଇଉରୋପରେ ନୂତନ ବିଜ୍ଞାନର ଜନକ ବୋଲି ଅବଶ୍ୟ କୁହାଯାଇଛି ସତ, ତଥାପି ଆହୁରି ପୂର୍ବରୁ ହିଁ ସେହି ନୂତନ ଭାବପ୍ରେରଣାଟିର ଉନ୍ମେଷଣା ଆରମ୍ଭ ହୋଇ ଯାଇଥିଲା ବୋଲି ନିଶ୍ଚୟ କୁହାଯାଇ ପାରିବ । ଏହିପରି ଭାବରେ ଆମେ ବେକନ୍‌ଙ୍କ ପାଖରେ ଯାଇ ପହଞ୍ଚି ପାରିବା । ବେକନ୍ ଯାବତୀୟ ଜ୍ଞାନଚର୍ଚ୍ଚାର କ୍ଷେତ୍ରରେ ସେହି ନୂତନ ଉଦ୍‌ବୋଧନଟିକୁ ଆଣି ଦେଇଥିଲେ । ବୈଜ୍ଞାନିକ ଦୃଷ୍ଟିପ୍ରେରଣାଟି ସେହି ପୂର୍ବରୁ ଆସି ପହଞ୍ଚି ଯାଇଥିଲା । କୋପର୍ନିକସ୍, ଗାଲିଲିଓ ଏବଂ ବ୍ରୁନୋଙ୍କୁ ନିମିତ୍ତ କରି ଭୌତିକ ବିଜ୍ଞାନର ପ୍ରୟୋଗମାନେ ଢ଼େର ଅଗ୍ରଗତି ଲାଭ କରି ପାରିଥିଲେ । ଏକାଧିକ ମତର ସମର୍ଥନ ଲାଭ କରି ତୁଚ୍ଛା ଭଳିକୁ ଭଳି ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖିବାର ସୀମାଗୁଡ଼ିକୁ ଢ଼େଇଁ ଦର୍ଶନର ଚର୍ଯ୍ୟାଟି ଏକ ନୂତନ ପ୍ରସ୍ଥକୁ ସ୍ପର୍ଶ କରିବାଲାଗି ଅଗ୍ରସର ହେଉଥିଲା । ପ୍ରାଚୀନ ଗ୍ରୀସ୍‌ର ସେହି ସେକାଳର ନ୍ୟାୟଯୁକ୍ତିକୁ ପ୍ରମାଦଯୁକ୍ତ ବୋଲି ଘୋଷଣା କରି ନୂଆ ନୂଆ ଗଠନମାନେ ଆବିର୍ଭୂତ ହୋଇ ଆସୁଥିଲେ । ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ବେକନ୍‌ଙ୍କର ମତ ଅନୁସାରେ ପ୍ରମାଦଗୁଡ଼ିକରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇ ଆମକୁ ସତ୍ୟରେ ଯାଇ ପହଞ୍ଚିବାକୁ ହେଲେ ସବାଆଗ ଆମର ମନକୁ ହିଁ ଆପଣାର ପୂର୍ବରୁ ଗୃହୀତ ସଂସ୍କାରଗୁଡ଼ିକର ଜାଲ ଭିତରୁ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ବାହାରି ମଧ୍ୟ ଆସିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଆମକୁ ନାନାପ୍ରକାରେ ବିଚ୍ୟୁତ କରି ପକାଇଥିବା ନାନା ମିଛ ପୂର୍ବବିଶ୍ୱାସରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇ ଆସିବାକୁ ହେବ । ସେହି ମିଛ ମାନସିକ ଅଭ୍ୟସ୍ତତାଗୁଡ଼ିକୁ ବେକନ୍ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ Idol ଅର୍ଥାତ୍ ବତୁଳା ବୋଲି କହିଥିଲେ । ତାଙ୍କର ଉକ୍ତି ଅନୁସାରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ମନୁଷ୍ୟ ଏହିପରି କେତୋଟି ଗୁହାଭିତରେ ଯାଇ କିଳି ହୋଇ ରହିଥାଏ ଏବଂ ତାହାରି ଫଳରେ ହିଁ ଆପଣା ଜୀବନର ଅସଲ ଆଲୋକଟିରୁ ନିଜକୁ ବଞ୍ଚିତ କରି ରଖେ ।

ଦୃଷ୍ଟିଚେତନାର ସେହି ନୂଆ ଗବାକ୍ଷଟି ଶ୍ରୀ ବେକନ୍‌ଙ୍କର ପରବର୍ତ୍ତୀ

ଶତାବ୍ଦୀଗୁଡ଼ିକରେ ଖୋଲା ହୋଇ ରହିଥିଲା । ଏବଂ, ପରବର୍ତ୍ତୀ ବହୁସଂଖ୍ୟକ ପ୍ରାୟ ସମସ୍ତେ ତାହାକୁ ସ୍ୱୀକାର କରି ନେଇଥିଲେ । ପରବର୍ତ୍ତୀ ଦାର୍ଶନିକମାନେ ସେହି ନୂତନ ଦୃଷ୍ଟିଟିକୁ ଗ୍ରହଣ କରି ନେଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ବେକନ୍‌ଙ୍କର ପ୍ରଣାଳୀଟିକୁ ପରିତ୍ୟାଗ କରିଥିଲେ । ବେକନ୍ ଯେଉଁ ପ୍ରଣାଳୀଟିର ଅନୁସରଣ କରୁଥିଲେ, ସେଥିରେ ସେ ଘଟଣାଗୁଡ଼ିକର ଅଧ୍ୟୟନ କରୁଥିଲେ, ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଶ୍ରେଣୀମାନଙ୍କରେ ବିଭକ୍ତ କରି ଦେଖୁଥିଲେ ଏବଂ ତା'ପରେ ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସତ୍ୟର ଆୟତନ ମଧ୍ୟରେ ଏକତ୍ର ଗୁଛି ରଖୁଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ପରବର୍ତ୍ତୀ ଏକାଧିକ ଦାର୍ଶନିକ, ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଆମେ ଦେ'କାର୍ତ୍ ଓ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଅବଶ୍ୟ ଅନ୍ତର୍ଭୂତ କରି ଦେଖିବା, ସମଗ୍ର ପ୍ରକ୍ରିୟାଟିରେ ଏକ ନୂତନ ସମ୍ଭାବନା ନିହିତ ହୋଇ ରହିଥିବାର ଘ୍ରାଣ କରି ପାରିଥିଲେ । ସେମାନେ ସତେଅବା ଜଳୁଥିବା ବତୀଟିର ମିଞ୍ଜି ମିଞ୍ଜି ଆଲୁଅଟିକୁ ନିଭାଇ ଦେଇ କୁଆଡ଼େ କେତେ କେତେ ଦୂରରେ ରହିଥିବା ଅନ୍ଧାରଟି ମଧ୍ୟକୁ ଲମ୍ଫପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ ଏବଂ ଏହିପରି ଭାବରେ ଲମ୍ଫ ପ୍ରଦାନ କରି ସେମାନେ ଆପଣାର ମାର୍ଗଟି ତାରାମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଆଲୋକିତ ହୋଇ ରହିଥିବାର ଦେଖିବାକୁ ପାଇଥିଲେ । ଏହି ଅନ୍ୟମାନେ ଅନୁମାନଗୁଡ଼ିକୁ ତ୍ୟାଗ କରି ତଥ୍ୟର ସମୀପବର୍ତ୍ତୀ ହେଲେ ଆଉ ଆଗ ପରି ତଥ୍ୟମାନଙ୍କରୁ ସୂତ୍ରମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟକୁ ଡେଇଁ ପଡିନଥିଲେ ।

ତେଣିକି ଏକ ନୂତନ ନ୍ୟାୟର ବିଧାନକୁ ମାନି ଅଗ୍ରଗତି ହେବାକୁ ଲାଗିଲା । ଯଦି ଆମେ ପ୍ରତ୍ୟେକେ ହିଁ ଶବ୍ଦମାନଙ୍କର ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରି ବାହାରିବା, ତେବେ ଆମର ସର୍ବବିଧ ବୋଧ କେବଳ ପରସ୍ପର ସହିତ କଳହରତ ହୋଇ ରହିଥିବେ । ତେଣୁ, ସେହି ନାନା ସଂଘର୍ଷରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇ ରହିବା ସକାଶେ ଆମକୁ ଯଥାସମ୍ଭବ ବିଷୟନିଷ୍ଠ ହେବାକୁ ପଡ଼ିବ ଓ ନିଜ ନିଜର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଧାରଣାଗୁଡ଼ିକରୁ ମୁକ୍ତ ରହିବାକୁ ହେବ । ଯାବତୀୟ ନ୍ୟାୟଯୁକ୍ତି ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ବ୍ୟକ୍ତିର ବଦ୍ଧ ଧାରଣାଗୁଡ଼ିକୁ ଯାବୁଡି ନରହି ଏକ ଦୃଢ଼ ସତ୍ୟକୁ ଦର୍ଶାଇ ଦେଇ ପାରୁଥିବ । ଅର୍ଥାତ୍, ସକଳ ବିଜ୍ଞାନର ଏକ ଯଥାର୍ଥ ମାନଦଣ୍ଡ ହୋଇ ରହିଥିବା ଯଥାର୍ଥ ନ୍ୟାୟଯୁକ୍ତି ଆପଣାକୁ କେବଳ ଏକ ଜ୍ୟାମିତିକୁ ମାଧ୍ୟମରୂପେ ବ୍ୟବହାର କରି ଆପଣାକୁ ବ୍ୟକ୍ତ କରିବ । କାରଣ, ଜ୍ୟାମିତି ଭିତରେ ଯେଉଁ ସୂତ୍ର ତଥା ତଥ୍ୟମାନ ଅନ୍ତର୍ଗତ ହୋଇ ରହିଥାଏ, ସେଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ ଏକ ସ୍ଥାୟୀ ସତ୍ୟ ସୁନିଶ୍ଚିତ ଭାବରେ ଥାଏ । ତାହା ମନୁଷ୍ୟ ମାତ୍ରକେ ସମସ୍ତଙ୍କ ଲାଗି ଏକ ସର୍ବକାଳୀନ ସତ୍ୟରୂପେ ଗୃହୀତ ହୋଇଥାଏ । ପୃଥିବୀ ହିଁ କେତେ ପ୍ରକାରେ ବଦଳି ଯାଉଥିଲେ ତହିଁରେ କୌଣସି ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୁଏନାହିଁ । ଦାର୍ଶନିକ ଦେ'କାର୍ତ୍

ସଂଶୟକୁ ଭିତ୍ତି କରି ନିଜ ଦର୍ଶନକୁ ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଏପରି ଏକ ସମ୍ଭାବନା ରହିଛି ବୋଲି ସ୍ୱୀକାର କରୁଥିଲେ ଯେ ଏହି ଜ୍ୟାମିତି-ଆଧାରିତ ପଦ୍ଧତିଟିକୁ ଆମେ ବ୍ୟବହାର କରି ଦର୍ଶନତତ୍ତ୍ୱର ସତ୍ୟଗୁଡ଼ିକୁ ମଧ୍ୟ ପ୍ରତିପାଦିତ କରିଦେଇ ପାରିବା । ଦେ'କାର୍ତ୍ ମନୁଷ୍ୟକୁ ପ୍ରକୃତିର ଗୋଟିଏ ଅଂଶ ବୋଲି ବିଚାର କରୁଥିଲେ । ତେଣୁ ସେ ବିଶ୍ୱାସ ମଧ୍ୟ କରୁଥିଲେ ଯେ ଅନ୍ୟ ଯାବତୀୟ ବସ୍ତୁ ପରି ମନୁଷ୍ୟକୁ ମଧ୍ୟ ପ୍ରକୃତିର ଏକ ବସ୍ତୁରୂପେ ସବୁବେଳେ ବିଚାର କରାଯାଇ ପାରିବ ।

ଦେ'କାର୍ତ୍ଙ୍କର ଉକ୍ତ ଅନୁମାନଟିକୁ ସ୍ପିନୋଜା ବାସ୍ତବ କ୍ଷେତ୍ରରେ ପ୍ରୟୋଗ କରିଥିଲେ । ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କ ବିଚାରରେ ଜ୍ୟାମିତି ହିଁ ମନୁଷ୍ୟର ମନ ଏବଂ ଅସଲ ସତ୍ୟଟି ମଧ୍ୟରେ ରହିଥିବା ଦୂରତାକୁ ସବୁଠାରୁ ଅଳ୍ପକରି ରଖିଥିଲା । ଆପଣାର The Ethic ଗ୍ରନ୍ଥରେ ସେ ଗୋଟିଏ ସ୍ଥାନରେ ଲେଖିଥିଲେ, ଗଣିତଶାସ୍ତ୍ରର ସହାୟତା ମିଳି ନଥିଲେ ପ୍ରକୃତ ସତ୍ୟମାନେ ମନୁଷ୍ୟସମାଜ ନିମନ୍ତେ ଚିରଦିନ ନିମନ୍ତେ ଗୁପ୍ତ ଓ ଅପହଞ୍ଚ ହୋଇ ରହି ଯାଇଥାନ୍ତେ । ଗଣିତର ଆସିବାଦ୍ୱାରା ହିଁ ବସ୍ତୁଗୁଡ଼ିକର ଯଥାର୍ଥ ସତ୍ୟଗୁଡ଼ିକର ଉଦ୍‌ଘାଟନ ସମ୍ଭବ ହେଲା । ଏହି ଜ୍ୟାମିତିକ ପ୍ରଣାଳୀଟି ବିଷୟରେ ଆଲୋଚନା କରିବାକୁ ଯାଇ ଜଣେ ସମୀକ୍ଷକ ଯେପରି କହିଛନ୍ତି, ବସ୍ତୁଗୁଡ଼ିକ ବିଷୟରେ ଆପଣାର ମତ ଦେଉଥିବା ସମୟରେ ସେଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ ଆମେ ନିଜନିଜର ନାନା ବାସନା, ଅନୁଭବ ଏବଂ ମତଲବସ୍ୱାର୍ଥକୁ ନେଇ ତା' ଭିତରେ ପୂରାଇ ଦେଉ; ସେମାନେ ପ୍ରକୃତରେ ଯେଉଁଭଳି, ଆମେ ସେମାନଙ୍କୁ ମୋଟେ ସେହି ପ୍ରକାରେ ଦେଖି ପାରୁନାହିଁ,- ସେଗୁଡ଼ିକୁ ନାନାଭାବେ ନିଜ ସହିତ ଯୋଖି ରଖିଥାଉ । ତେଣୁ ଯେକୌଣସି ବସ୍ତୁର ପରିଚୟଟିକୁ ମୋଟେ ପାଇ ପାରୁନାହିଁ । ଜ୍ୟାମିତିର ଯାବତୀୟ ସତ୍ୟ ଯେପରି ଆପଣାର ସ୍ୱତଃସିଦ୍ଧ ଗୁଡ଼ିକ ଉପରେ ପରିଦୃଷ୍ଟ ହୁଏ, ସେପରି ଆଦୌ ଦେଖି ପାରୁନାହିଁ । ସୁତରାଂ, ଆମକୁ ସକଳବିଧ ନୈତିକତାର ଶଙ୍କା ତଥା ପ୍ରତ୍ୟାଶା ଗୁଡ଼ିକର ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱକୁ ହିଁ ଯିବାକୁ ହୁଏ, ସତ୍ୟର ସେହି ଅବଶ୍ୟମ୍ଭାବିତା ମଧ୍ୟରେ ଯାଇ ପହଞ୍ଚିବାକୁ ହୋଇଥାଏ । ଆପଣାର ଦର୍ଶନଚାରଣାରେ ସ୍ପିନୋଜା ଏହି କଥାଟିକୁ ବ୍ୟକ୍ତ କରିଛନ୍ତି ଯେ, ଗଣିତର ରାଜ୍ୟଟି ପରି ଏଠାରେ ମଧ୍ୟ ଆମର ମନନ-କ୍ଷେତ୍ରରେ ସର୍ବଦା ଏହି ସ୍ୱାଧୀନତାଟି ରହିଥିବ ଏବଂ ଚେତାଇ ଦେଉଥିବ ଯେ, ଆମର ଆବେଗ ତଥା ସେହି କାଟର ଅନ୍ୟ ସକଳ ପ୍ରବଣତାର ଆଦୌ କୌଣସି ପ୍ରବେଶ ହିଁ କେତେବେଳେ ହେଲେ ରହିବନାହିଁ ।

ନିଜର ଦର୍ଶନ-ଆଲୋଚନାରେ ସ୍ପିନୋଜା ଯେ ଜ୍ୟାମିତିକ ପ୍ରଣାଳୀଟିର

ବ୍ୟବହାର କରିଛନ୍ତି, ସେଥିପାଇଁ କେତେ ଟୀକା ଓ ସମାଲୋଚନା ହୋଇଛି ଏବଂ ବିରୋଧ ବ୍ୟକ୍ତ କରାଯାଇଛି । ଅନେକେ ସେହି କଥାଟିକୁ ସ୍ପିନୋଜା-ଦର୍ଶନର ଏକ ଦୁର୍ବଳ ବିନ୍ଦୁ ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । ଗୋଟିଏ ମନ୍ତବ୍ୟ ଅନୁସାରେ ଜ୍ୟାମିତିକ ପଦ୍ଧତିଟିକୁ ଗ୍ରହଣ କରି ସ୍ପିନୋଜା ଆପଣାର ଦର୍ଶନବ୍ୟାଖ୍ୟା ଗୁଡ଼ିକୁ ବହୁ ପରିମାଣରେ ଏକ ଶୁଷ୍କ ଯାନ୍ତ୍ରିକତାରେ ପରିଣତ କରି ଦେଇଛନ୍ତି । ଆଉ କେହି କିଞ୍ଚିତ୍ ପରିହାସ କରୁଥିବା ପରି ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ଦର୍ଶନ-ମୂଲ୍ୟାୟନକୁ ଗଣିତ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରି ରହିଥିବା ଏକ ସର୍ବେଶ୍ୱରବାଦ ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । ଏକ ତୃତୀୟ ମତରେ ଏପରି ଗୋଟିଏ ପଦ୍ଧତିକୁ ଗ୍ରହଣ କରି ସ୍ପିନୋଜା ଆପଣାର ଦର୍ଶନଗତ ସତ୍ୟପ୍ରତ୍ୟୟ ଗୁଡ଼ିକୁ ବସ୍ତୁତଃ ସେଗୁଡ଼ିକର ଯଥାର୍ଥ ଶକ୍ତିମତ୍ତାଟି ଠାରୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୂରବର୍ତ୍ତୀ କରି ରଖିଛନ୍ତି । ସ୍ପିନୋଜା-ଦର୍ଶନର ପ୍ରକୃତ ବସ୍ତୁସନ୍ଦର୍ଭଟି ଯାହା, ସେ ଗ୍ରହଣ କରିଥିବା ପଦ୍ଧତିଟି ସହିତ ତାହା ଆଦୌ ଖାପ ଖାଇ ପାରିନାହିଁ ଏବଂ ତେଣୁ ସେ ଉପସ୍ଥାପିତ କରିଥିବା ପ୍ରମାଣଗୁଡ଼ିକ ତାହା ଫଳରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୁର୍ବଳ ହୋଇ ପଡ଼ିଛନ୍ତି । ଯେଉଁପରି ଏକ ମାର୍ଗର ଅନୁସରଣ କରି ସେ ନିଜର ଦର୍ଶନତତ୍ତ୍ୱଟିରେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଛନ୍ତି, ସେ ଗ୍ରହଣ କରିଥିବା ପଦ୍ଧତିଟି ସହିତ ତାହାର ଆଦୌ କୌଣସି ମେଳ ହିଁ ନାହିଁ ।

ଆଉଜଣେ ଟୀକାକାର ବେଶ୍ କର୍କଶ ହୋଇ କହିଛନ୍ତି ଯେ, ଆମେ ଜ୍ୟାମିତିକୁ କେତେବେଳେ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ସମୀଚୀନ ଭାବରେ ଦର୍ଶନର ଏକ ପଦ୍ଧତିରୂପେ ବ୍ୟବହାର କରି ପାରିବାନାହିଁ । ଏପରି ଏକ ଟୀକା ବି କରାଯାଇଛି ଯେ ଉକ୍ତ ଜ୍ୟାମିତିକ ପଦ୍ଧତିଟିକୁ ମଧ୍ୟ ସ୍ପିନୋଜା ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ କୁଶଳ ଭାବେ ବ୍ୟବହାର କରି ପାରିନାହାନ୍ତି ଏବଂ ସେହି କାରଣରୁ ତାଙ୍କଦ୍ୱାରା ଲିଖିତ The Ethic ପୁସ୍ତକଟିରେ ବହୁ ବିରୋଧ ଆସି ପଶିଯାଇଛି । ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ସ୍ୱତଃସିଦ୍ଧ ଗୁଡ଼ିକ କେଡ଼େ କୃତ୍ରିମ ହୋଇଯାଇଛି, ଜଣେ ଟୀକାକାର ସେହି କଥାଟି ଆଡ଼କୁ ଆମର ଦୃଷ୍ଟି-ଆକର୍ଷଣ କରିଛନ୍ତି । କେବଳ ପ୍ରମାଣଗୁଡ଼ିକ ନୁହନ୍ତି, ସେହି ସ୍ୱତଃସିଦ୍ଧ ମାନଙ୍କର ମଧ୍ୟ ଆଦୌ କୌଣସି ଭିତ୍ତି ନାହିଁ । କିଞ୍ଚିତ୍ ସମର୍ଥନ କରୁଥିବା ପରି ଆଉଜଣେ କହିଛନ୍ତି ଯେ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଗୃହୀତ ହୋଇଥିବା ଜ୍ୟାମିତିକ ପ୍ରଣାଳୀଟି ଆପଣାକୁ ଏକ ବୃହତ୍ ବିଫଳତା ବୋଲି ଯେ ସିଦ୍ଧ କରିଦେଇଛି, ସେଥିରେ ଆଦୌ କୌଣସି ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ, ମାତ୍ର ତାଙ୍କର ମତରେ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କ ସଦୃଶ ବୃହତ୍ ଉଚ୍ଚତାଯୁକ୍ତ ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ହିଁ ପ୍ରକୃତରେ ଏହିପରି ଏକ ବୃହତ୍ ବିଫଳତାର ପରିଚୟ ଦେଇ ପାରିଥାନ୍ତେ । ଏକ ମନ୍ତବ୍ୟ ଯୁକ୍ତି କରି କହିଛି ଯେ, ଗଣିତଶାସ୍ତ୍ର ତ କେବଳ ବାହ୍ୟଗୁଡ଼ାକୁ ନେଇ

ଯାହାକିଛି କାରବାର କରିଥାଏ, ମାତ୍ର ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ଧର୍ମର ଯାବତୀୟ ଚର୍ଚ୍ଚା ଆମର ଅନ୍ତର୍ଗତ ପ୍ରକ୍ରିୟାଗୁଡ଼ିକୁ ନେଇ ସଂପୃକ୍ତ ହୋଇ ରହିଥାଏ । ଗଣିତ ବାହାରୁ ଥାଇ ବାଡି ପକାଏ ଓ ଜୀବନକୁ ମାପେ । କିନ୍ତୁ, ଯେଉଁମାନେ ପ୍ରକୃତରେ ଜଣେ ଜଣେ ଦ୍ରଷ୍ଟା ଏବଂ କଳାବିତ୍, ସେମାନେ ସେହି ବାହାରଟାକୁ ପାର ହୋଇ ଆସନ୍ତି ଏବଂ ଭିତରେ ଆସି ପ୍ରବେଶ କରନ୍ତି । ଗଣିତକୁ ଆଣି ଦର୍ଶନର କ୍ଷେତ୍ରରେ ପ୍ରୟୋଗ କରିବାଦ୍ୱାରା ସତ୍ୟଗୁଡ଼ିକୁ ଯଥାସମ୍ଭବ ଅଧିକ ବୋଧ୍ୟ ଭାବରେ ଉପସ୍ଥାପିତ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଉଦ୍ୟମ କରିଛନ୍ତି । ଏବଂ, ତଥାପି ତାଙ୍କର ଗାଣିତିକ ପ୍ରଣାଳୀଟି ଭାରି ଅବୋଧ୍ୟ ହୋଇ ରହିଯାଉଛି । ଏବଂ, ସମସ୍ତ ଉପସ୍ଥାପନାଟି ଭାରି ଅଗଭୀର ଅତିବକ୍ତବ୍ୟ ଗୁଡ଼ିଏ ଦ୍ୱାରା ବେଶ୍ ପୀଡ଼ିତ ହୋଇ ରହିଛି । ଅନାବଶ୍ୟକ ଲାଗୁଛି । ଯେପରି ନ୍ୟାୟବର୍ଜିତ ଭାବରେ ଏକ ଜ୍ୟାମିତିକ ପ୍ରଣାଳୀକୁ ଦର୍ଶନ ଭିତରକୁ ଆଣିଛନ୍ତି, ଟୀକାକାରମାନଙ୍କର ଧାରଣାରେ ତାହା ଦର୍ଶନ ଭିତରେ ରହିଥିବା ସର୍ଜନାତ୍ମକ ଦିଗଟିକୁ ବାଉଳା କରି ସତେଅବା ଆହୁରି କେତେ ଆଡ଼କୁ ନେଇଯାଉଛି ।

ବର୍ତ୍ତମାନ ଏହି କଥାଟିର ମଧ୍ୟ ଆଲୋଚନା କରା ଯାଇପାରେ ଯେ, ସ୍ପିନୋଜା ଯେ ଆପଣାର ଦର୍ଶନଗ୍ରନ୍ଥରେ ଆପେ କୌଣସି ଆବଶ୍ୟକତା ଦ୍ୱାରା ପ୍ରେରିତ ହୋଇ ଜ୍ୟାମିତିର ପଦ୍ଧତିଟିକୁ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ ବା ତାଙ୍କର ସେହି କାଳଟିରେ ତାହାହିଁ ଗୋଟିଏ ରୀତି ପରି ହୋଇ ରହିଥିଲା । ସେତେବେଳେ ଗଣିତ ତଥା ଏକ ବୈଜ୍ଞାନିକ ଜୀବନଦୃଷ୍ଟି ଜନଗଣଙ୍କର ଚେତନାକୁ ଅଧିକାର କରି ନେବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଦେଇଥିଲା ଏବଂ ତେଣୁ, ଏହିପରି ଗୋଟିଏ ଶୈଳୀର ବ୍ୟବହାର କରି ସ୍ପିନୋଜା ଯେ ନିଜ ଦାର୍ଶନିକ ସତ୍ୟଗୁଡ଼ିକର ଆଲୋଚ଼ନା କଲେ, ସେହି କଥାଟିକୁ ଏକ ଆକସ୍ମିକ ବା ଅସ୍ୱାଭାବିକ ଘଟଣା ବୋଲି କଦାପି କୁହାଯାଇ ପାରିବନାହିଁ । ଗୋଟିଏ ମନ୍ତବ୍ୟରେ ଯେପରି ବ୍ୟକ୍ତ କରାଯାଇଛି, ଆପଣାର ବ୍ୟାଖ୍ୟାରେ ଜଣେ ଦାର୍ଶନିକ କେଉଁ ପଦ୍ଧତିଟିର ଅନୁସରଣ କରିବ, ତାହାକୁ ସେ ନିଜର କୌଣସି ଖିଆଲ ଅନୁସାରେ କଦାପି କରି ପାରିବନାହିଁ । ପଦ୍ଧତିଟି ମଧ୍ୟ ସମଗ୍ର ଦର୍ଶନ-ବ୍ୟାଖ୍ୟାର ଗୋଟିଏ ଅପରିହାର୍ଯ୍ୟ ଅଙ୍ଗ ନିଶ୍ଚୟ ହୋଇଥିବ । ସମଗ୍ର ନକ୍ସାଟି ମଧ୍ୟରେ ସର୍ବଦା ଅନୁକୂଳ ହୋଇ ରହିଥିବ । ସଂରଚ଼ନାଟି ସହିତ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ସଂଗତି ରକ୍ଷା କରି ପାରୁଥିବ । ଯେତେବେଳେ ସ୍ପିନୋଜା ପୃଥିବୀ ଏବଂ ମନୁଷ୍ୟ ବିଷୟରେ ଚର୍ଚ୍ଚା କରୁଛନ୍ତି, ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଆବୋରି ରହିଥିବା କାମନା ଗୁଡ଼ିକର ଆଲୋଚ଼ନା କରୁଛନ୍ତି, ସିଏ ଯେତେବେଳେ ଏହି ଚର୍ଚ୍ଚାବସ୍ତୁ ଗୁଡ଼ିକୁ ବହୁତ ମହତ୍ତ୍ୱ ଦେଇ ବିଚାର କରୁଛନ୍ତି, ଠିକ୍

ଜଣେ ଜ୍ୟାମିତିକ ଜ୍ୟାମିତିକୁ ଯେଉଁପରି ମହତ୍ତ୍ୱ ଦେଇଥାଏ, ଠିକ୍ ସେହିପରି ନିଷ୍ଠାପର ଭାବରେ। ଅର୍ଥାତ୍ ତାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଅନୁସୃତ ପଦ୍ଧତିଟି ମୋଟେ ତାଙ୍କୁ ଗଣିତର ସତ୍ୟନ୍ୟାୟ୍ୟଟି ମଧ୍ୟକୁ ପରିଚାଳିତ କରି ନେଇନାହିଁ, ବରଂ ଅଧିକ ଯୁକ୍ତିଯୁକ୍ତ ଭାବରେ ଏପରି କୁହାଯାଇ ପାରିବ ଯେ, ସେ ସେହି କଥାଟିକୁ କରିଛନ୍ତି, କାରଣ ଏକାବେଳେକେ ଆରମ୍ଭରୁ ହିଁ ସ୍ପିନୋଜା ଏହି ପୃଥିବୀକୁ ଏକ ଜ୍ୟାମିତିକ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଅବଲୋକନ କରିଛନ୍ତି। ଅର୍ଥାତ୍ ସେ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ସ୍ୱୀକାର କରି ନେଇଛନ୍ତି ଯେ ସର୍ବଦା କେତେକ କାରଣ ବିଦ୍ୟମାନ୍ ଥିବାରୁ ହିଁ ପୃଥିବୀରେ ଯାବତୀୟ ଘଟଣାବଳୀ ଘଟିବାରେ ଲାଗିଛି। ଜଣେ ଜ୍ୟାମିତିକ ତା'ର ବିଷୟଗୁଡ଼ିକୁ ଯେଉଁପରି ଭାବରେ ଦେଖିଥାଏ, ଆପଣାର ଆଲୋଚ୍ୟ ଗୁଡ଼ିକରେ ସିଏ ଯେପରି କୌଣସି ପ୍ରକାର ନୈତିକ ଅନୈତିକର ଆରୋପ କରେନାହିଁ, ଠିକ୍ ସେହିପରି ସ୍ପିନୋଜା ମଧ୍ୟ ମୂଳରୁ ହିଁ ସେପରି କୌଣସି ଆରୋପ କରି ସେ ଅଧ୍ୟୟନ କରୁଥିବା ବିଷୟଗୁଡ଼ିକର ସମୀପବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇନାହାନ୍ତି।

ମାତ୍ର, ପ୍ରକୃତରେ ଯାହାକିଛି ହୋଇଥାଉ ପଛକେ, ଏଥିରେ କୌଣସି ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ଯେ, ସ୍ପିନୋଜା ଦେ'କାର୍ତ୍ତଙ୍କ ପାଖରୁ ହିଁ ଏହି ନୂତନ ପ୍ରଣାଳୀଟି ବିଷୟରେ ପ୍ରେରଣା ଲାଭ କରିଥିଲେ। ପ୍ରଣାଳୀଟି ଆଡ଼କୁ ସେ ପ୍ରକୃତରେ ଆକୃଷ୍ଟ ହୋଇଥିଲେ, କାରଣ ସେଇଟି ମଧ୍ୟରେ ପୂର୍ବରୁ ବଦ୍ଧମୂଳ ହୋଇ ରହିଥିବା କୌଣସି ଉପାଦାନ ନଥିଲା। ଏବଂ, କେବଳ ସ୍ପିନୋଜା ଯେ ଏହି ଜ୍ୟାମିତିକ ପ୍ରଣାଳୀଟିର ବ୍ୟବହାର କରିଥିଲେ ସେକଥା ନୁହେଁ। ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କ ପରେ ଜର୍ମାନୀରେ ମଧ୍ୟ ଆହୁରି କେତେକଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ତାହାର ପ୍ରୟୋଗ କରା ଯାଇଥିଲା। ସମସାମୟିକ ଲାଇବ୍‌ନିତ୍‌ସ୍ ମଧ୍ୟ ଏକଦା ମତ ବ୍ୟକ୍ତ କରିଥିଲେ ଯେ, ଦର୍ଶନର କ୍ଷେତ୍ରରେ ଯେଉଁସବୁ ବିବାଦ ଲାଗିରହିଛି, ଇତିହାସରେ ପ୍ରଥମ ଥର ପାଇଁ ସେଗୁଡ଼ିକର ଅବସାନ ହେବ, ଯେତେବେଳେ ଏକ ଗାଣିତିକ ଅତିସ୍ୱଚ୍ଛ ଶୈଳୀରେ ହିଁ ଆମ ସମ୍ମୁଖରେ ସେଗୁଡ଼ିକର ଉପସ୍ଥାପନା କରାଯାଇ ପାରିବ। ସ୍ପିନୋଜା ଅନୁସରଣ କରିଥିବା ଏହି ଜ୍ୟାମିତିକ ପଦ୍ଧତିଟିକୁ ଆଉଜଣେ ଗାଣିତିକ ବୁଦ୍ଧିପ୍ରସୂତ ଏକ ଅଧ୍ୟୟନର ଧାରା ବୋଲି କହିଛନ୍ତି। ପରିଚିତ ଚିନ୍ତାନାୟକ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ବର୍ଟ୍ରାଣ୍ଡ୍ ରସେଲ ମଧ୍ୟ ଗଣିତ ଉପରେ ଆଧାରିତ ଏକ ନୂତନ ନ୍ୟାୟସଂଜ୍ଞାର ପ୍ରସ୍ତାବ ଦେଇଛନ୍ତି, ଯାହାକି ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କର ବିଚାରଜଗତଟିର ପଥପ୍ରଦର୍ଶନ କରି ପାରୁଥିବ।

ଦର୍ଶନର ଆଲୋଚନାରେ ଏକ ନିରପେକ୍ଷ ଜ୍ୟାମିତିକ ପ୍ରଣାଳୀର ପ୍ରବେଶ

ଘଟାଇବାର ମାର୍ଗଟିକୁ ଗ୍ରହଣ କରିଥିବାର ପଶ୍ଚାତରେ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର କେଉଁଭଳି ଅଭିପ୍ରାୟଟିଏ ରହିଥିବ, ଆମେ ଏଯାଏ ଆସି ସେହି କଥାଟିର ଅବଶ୍ୟ ଏକ ଅନୁମାନ କରି ପାରିବା। ଆପଣାର ଦାର୍ଶନିକ ସତ୍ୟଗୁଡ଼ିକୁ ସ୍ପିନୋଜା ଏକ ଜ୍ୟାମିତିକ ପରିଛଦରେ ଆଚ୍ଛାଦିତ କରି ବ୍ୟକ୍ତ କରିବାର ପ୍ରୟାସ କରିଥିଲେ। ଏହି ଗୋଟିଏ କଥାକୁ ବାଦ୍ ଦେଲେ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ସମୁଦାୟ ଜୀବନଟି ନ୍ୟାୟତଃ ଏପରି ଗୋଟିଏ ନାନାବିଧ ପ୍ରୟୋଗର ପୁସ୍ତକ ହୋଇ ରହିଥିଲା, ଯାହାକୁ ମାଧ୍ୟମ କରି ସେ ଆପଣାର ଦାର୍ଶନିକ ସିଦ୍ଧାନ୍ତଗୁଡ଼ିକୁ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ସୂତ୍ରରୂପ ଆଣି ଦେଉଥିଲେ। ସର୍ବଦା ଏପରି ଏକ ଉଦ୍ୟମବହୁଳ ଜୀବନ ବଞ୍ଚୁଥିଲେ, ଯେଉଁଟିରୁ ସେ କେବେହେଲେ ବିଚ୍ୟୁତ ହେଉ ନଥିଲେ। ସମ୍ଭବତଃ ସେ ଏପରି ଏକ ଆଶା ସର୍ବଦା ପୋଷଣ କରୁଥିଲେ ଯେ ସେ ରଚ଼ନା କରୁଥିବା ଗ୍ରନ୍ଥଟି ମଧ୍ୟ ଯଥାସମ୍ଭବ ସେହି ଶୃଙ୍ଖଳା ଏବଂ ସଂଯମକୁ ପ୍ରତିଫଳିତ କରିବାକୁ ସମର୍ଥ ହେବ। ବାହାରକୁ ଭାରି ଶୁଖିଲା ପରି ମନେ ହେଉଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଉକ୍ତ ଶୃଙ୍ଖଳା ଅବଶ୍ୟ ବଳବତ୍ତର ରହିଥିବ। ଅର୍ଥାତ୍, ଜଣେ ଟୀକାକାରଙ୍କର ମତକୁ ଉଦ୍ଧାର କରି କହିଲେ, ଜ୍ୟାମିତିକ ପଦ୍ଧତିଟିକୁ ଗ୍ରହଣ କରି ସ୍ପିନୋଜା ଯେ ବାହାରକୁ ଯଥାସମ୍ଭବ ସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇ ସବୁକଥା କହି ପାରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରିଛନ୍ତି, କେବଳ ସେତିକି ନୁହେଁ, ତଦ୍ୱାରା ସେ ନିଜେ ମଧ୍ୟ ସର୍ବବିଧ ମୋହ ଭିତରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇ ରହିବା ନିମନ୍ତେ ଇଚ୍ଛା କରିଛନ୍ତି। ଆହୁରି ଏକ ମନ୍ତବ୍ୟ ଅନୁସାରେ, ଆପଣାର ଦାର୍ଶନିକ ବିଚାର ଯେପରି କୌଣସି ମାମୁଲି ବ୍ୟାଖ୍ୟା ମଧ୍ୟକୁ ହୁଡ଼ି ନଯାଏ, ସ୍ପିନୋଜା ସେହି କାରଣରୁ ଯେ ଜ୍ୟାମିତିକ ପ୍ରଣାଳୀକୁ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ ସେକଥା ନୁହେଁ, ମଧ୍ୟଯୁଗୀୟ ଦର୍ଶନର କୌଣସି ପ୍ରକାରର ହିସାବ ଭିତରେ ଲାଖି ରହିଯିବାକୁ ମଧ୍ୟ ନୁହେଁ। ସେ ଜ୍ୟାମିତିକ ପ୍ରଣାଳୀଟିକୁ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ। ସେ ମୂଳତଃ ଯାବତୀୟ ନୀତିସତ୍ୟକୁ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ପରୀକ୍ଷିତ ଗୋଟିଏ ବିଜ୍ଞାନସମ୍ମତ ଭୂମି ଉପରେ ଆଣି ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ କରି ରଖିବାପାଇଁ ଇଚ୍ଛା କରୁଥିଲେ।

ଶେଷରେ, ଯାହା ଯେପରି ହୋଇଥାଉ ପଛକେ, ଆମେ ଗୋଟିଏ କଥାକୁ ନିଶ୍ଚୟ ମନେ ରଖିବା ଯେ କେବଳ ବିଷୟଟିର ଉପସ୍ଥାପନାରେ ହିଁ ସ୍ପିନୋଜା ସେହି ଜ୍ୟାମିତିକ ପ୍ରଣାଳୀଟିକୁ ଆଣି ବ୍ୟବହାର କରିଛନ୍ତି। ସେହି ନୂତନ ପ୍ରୟୋଗଟି ହେତୁ, ସମଗ୍ର ରଚ଼ନାଟି ସେତେ ଯାଏ ମୋଟେ ଚ଼କଚ଼କ ଦେଖା ଯାଉନାହିଁ ସତ, ମାତ୍ର ଉପସ୍ଥାପିତ ଦର୍ଶନଟିର ମୂଲ୍ୟଟିକୁ ତାହା ଆଦୌ କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ଊଣା କରି ଦେଉନାହିଁ। ତେଣୁ, ଆମେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ସଚ଼େତନ ରହିବା ଏବଂ ଆଙ୍ଗିକଟି ଠାରୁ ଆତ୍ମିକଟିକୁ

ସର୍ବଦା ଅଲଗା କରି ବିଚାର କରିବା । ଅର୍ଥାତ୍ କୌଣସି ପ୍ରକାରର ଏଇଟିରୁ ସେଇଟି ମଧ୍ୟକୁ ଏବଂ ସେଇଟିରୁ ଏଇଟି ମଧ୍ୟକୁ ଡିଆଁ ଡେଇଁ କରି ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କ ପ୍ରତି ଆଦୌ କୌଣସି ଅନ୍ୟାୟ କରିବାନାହିଁ । ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଉଇଲ୍ ଡୁରାଣ୍ଟ ଏହି ସନ୍ଦର୍ଭରେ ଯେପରି ମତଟିଏ ଦେଇଛନ୍ତି, ଆମର ଏହି ସାଧାରଣତଃ ସମଧିକ ପରିମାଣରେ ହୁଗୁଳା ହୋଇ ରହିଥିବା ମନୋରାଜ୍ୟରେ ଆମେ ବିଷୟବସ୍ତୁ ଏବଂ ବର୍ଣ୍ଣନାଶୈଳୀ ଦୁଇଟିଯାକ ଉପରେ ହିଁ ଗୁଡ଼ାଏ ମନୋନିବେଶ କରିଥାଉ ଏବଂ ଏହି କଥାଟିକୁ ନେଇ ବେଶ୍ ଏକ ସାନ୍ତ୍ୱନା ଅନୁଭବ କରିଥାଉ ଯେ ସ୍ପିନୋଜା ତାଙ୍କର ଦର୍ଶନର ଉପସ୍ଥାପନାରେ ଏକ ଜ୍ୟାମିତିକୁ କାମରେ ଲଗାଇ ଏକ ଅକାର୍ଯ୍ୟ ହିଁ କରିଛନ୍ତି । ସକଳ ଚର୍ଚ୍ଚାକୁ ଏକ କୃତ୍ରିମ ଚେସ୍‌ପାଲିର ଧାରଣା ଆଣି ଦେଇଛନ୍ତି, ଯହିଁରେ ସ୍ୱତଃସିଦ୍ଧ, ସଂପନା, ଉପପାଦ୍ୟ ଓ ପ୍ରମାଣଗୁଡାକ ରାଜା, ମନ୍ତ୍ରୀ, ସେନାପତି ଏବଂ ସୈନିକ ରୂପେ କ୍ରିୟାଶୀଳ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି । ଆପଣା ଜୀବନର ଏକାକିତାକୁ ସତେଅବା କିଞ୍ଚିତ୍ ଶାନ୍ତି ଆଣି ଦେଇ ପାରିବାକୁ ସ୍ପିନୋଜା ସେପରି କରିଛନ୍ତି କି,- ଆମର ମନରେ ଏହିପରି ଗୋଟିଏ ଧାରଣା ମଧ୍ୟ ସମ୍ଭବତଃ ଆସି ବି ଯିବ । ଆମ ମନୋରାଜ୍ୟଟିରେ ବସ୍ତୁତଃ କୌଣସି ଶୃଙ୍ଖଳା ନଥାଏ ଏବଂ ସେହି କାରଣରୁ ଆମେ କେତେ କେତେ କଳ୍ପନା ମଧ୍ୟରେ ମଜ୍ଜି ରହିଥାଉ । ଏହିପରି ଭାବରେ ଆମେ ଖୁବ୍ ଦୟନୀୟ ଭାବରେ ଆପଣାର ସ୍ୱପ୍ନଗୁଡ଼ିକୁ ନେଇ ନିଜର ଏକ ଦର୍ଶନକୁ ମଧ୍ୟ ଗଠିତ କରି ଆଣୁ । ମାତ୍ର, ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ସମକ୍ଷରେ କେବଳ ଗୋଟିଏ ମାତ୍ର ବାସନା ରହିଥିଲା ଓ ତାଙ୍କୁ ସେଇଟି ଲାଗି ସମର୍ପିତ କରି ରଖିଥିଲା । ଏହି ପୃଥିବୀରେ ଅସହନୀୟପ୍ରାୟ ଅରାଜକତାକୁ ସେ ଏକ ଏକତ୍ୱ ତଥା ଶୃଙ୍ଖଳା ଦେବାର ପ୍ରୟାସ କରିଥିଲେ । ସତ୍ୟ ନିମନ୍ତେ ଏକ କ୍ଷୁଧା ତାଙ୍କୁ ସର୍ବଦା ହିଁ ସଚଳ କରି ରଖିଥିଲା, ଜଣେ ଏକାଗ୍ର ବିନ୍ଧାଣି ରୂପେ ସେ ଆପଣା ଦର୍ଶନର ଏକ ସୌଧ ରଚନା କରିବାରେ ଆପଣାକୁ ନିୟୋଜିତ କରି ରଖିଥିଲେ, ଯେଉଁଟିରେ କି ଏକ ପୂର୍ଣ୍ଣ ସମଞ୍ଜସତା ରହିଥିବ, ଏକ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ଗଢ଼ଣ ମଧ୍ୟ ମହଜୁଦ ଥିବ । ଏବଂ, ଏକ ଉପସଂହାର କରି ସେହି ଡୁରାଣ୍ଟଙ୍କର ଗୋଟିଏ କଥା, ଆମେ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କୁ କେବଳ ପାଠ କରିବାନାହିଁ, ଆମେ ତାଙ୍କୁ ଅଧ୍ୟୟନ କରିବା । ଆମେ ଇଉକ୍ଲିଡ୍‌ଙ୍କୁ ଯେପରି ଅଧ୍ୟୟନ କରୁ, ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ଭାବରେ ଅଧ୍ୟୟନ କରିବା । ଏବଂ ସର୍ବଦା ସ୍ୱୀକାର କରୁଥିବା ଯେ ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ଆପଣାର ଗୋଟିଏ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ନିଜ ସମଗ୍ର ଜୀବନଟିର ବିଚାର ଏବଂ ଭାବନାକୁ ଆଣି ଅଜାଡ଼ି ଦେଇଛି ଏବଂ ଏକ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ନିପୁଣତା ସହିତ ମୂର୍ତ୍ତିଟିଏ ହିଁ ଗଢ଼ି ଦେଇଛି ।

ଏବଂ, ପ୍ରକରଣଟି ଶେଷ କରିବା ପୂର୍ବରୁ ତଥାପି ପଦଟିଏ। The Ethic ପୁସ୍ତକଟିକୁ ଶେଷ କରି ଆସୁଥିବାବେଳକୁ ସ୍ପିନୋଜା ଆମ ଭିତରର କେତେ କ'ଣକୁ ଆଲୋଡ଼ିତ କରି ପକାଇଥିଲା ପରି ଏକ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅନୁଭବ ହିଁ ହୋଇଥାଏ। ନିଜ ଭିତରେ ଏକ ଆରୋହଣ-ପଥର ସଂସ୍ପର୍ଶ ମିଳି ଯାଇଥାଏ। ସ୍ପିନୋଜା କେଡ଼େ କତି ପରି ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ହୁଅନ୍ତି। ଅଥବା, ଏପରି ମଧ୍ୟ କହିହେବ ଯେ ଆମେ ଆମଆଡ଼ୁ ମଧ୍ୟ ଆଗୁସାର ହୋଇ ତାଙ୍କର କେତେ କତିକୁ ଚାଲି ଯାଇଥାଉ। ଦାର୍ଶନିକମାନେ ସାଧାରଣତଃ ଶୁଷ୍କ ହୁଅନ୍ତି ବୋଲି କୌଣସି କାରଣରୁ ସବୁଦିନେ ଗୋଟିଏ ଅପବାଦ ରହିଆସିଛି। କାରଣ ଦର୍ଶନ କହିଲେ ତୁଚ୍ଛା ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ଏବଂ ତତ୍ତ୍ୱଗୁଡ଼ାକୁ ବୁଝାଇଥାଏ। ସେହି ତତ୍ତ୍ୱ ଓ ସିଦ୍ଧାନ୍ତମାନେ ଆମ ଚ଼ିହ୍ନା ଜୀବନଟିକୁ ଛାଡ଼ି କୁଆଡ଼େ ମନ କୁଆଡ଼େ ଉଡ଼ିବାରେ ଲାଗିଥାଆନ୍ତି। ଦାର୍ଶନିକତା କହିଲେ ତେଣୁ ଦାଣ୍ଡଅର୍ଥରେ ଏକ ଦୂରତାକୁ ହିଁ ବୁଝାଏ। ମାତ୍ର ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ବିଚାରଚ଼ୟ ଆମକୁ ଆମର ଏହି ମନଟା ଠାରୁ କେଡ଼େ ପ୍ରାବଲୀଳତା ସହିତ ଈଶ୍ୱର ପରିଚ଼ୟର ଏକ ସ୍ୱାଭାବିକ ସ୍ତରଯାଏ ଆମକୁ ଉତ୍ତୋଳିତ କରି ନେଇଯାଏ। ଏକ ଅଧ୍ୟୟନ ନୁହେଁ, ପୂରାପଣେ ଗୋଟିଏ ଅନ୍ତରଙ୍ଗତା। ଏବଂ, ସେହି ଅନ୍ତରଙ୍ଗତାର ଭାଜନ ହୋଇ ଆସୁଥିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସ୍ପିନୋଜା କେଉଁ ଖାସ୍ ପଦ୍ଧତିଟିକୁ ଗ୍ରହଣ କରି ନିଜର ବିଚାରମାନଙ୍କୁ ପ୍ରକଟ କରିଛନ୍ତି ସେ କଥାଟା ଆଉ ମୋଟେ ମନେ ରହେନାହିଁ।

(ଗ) ସ୍ପିନୋଜୀୟ ବିଚାରର ତିନି ମୂଳ-ଶବ୍ଦ

ତୋ'ର ଆତ୍ମସତ୍ତା ଏବଂ ଏହି ପୃଥିବୀକୁ ତୁ ଏକ ଆରେକଠାରୁ ଅଭିନ୍ନ ବୋଲି ହିଁ ଜାଣିବୁ। ଯେଉଁ ସ୍ୱପ୍ନଟି ଅଂଶଟିକୁ ସମୁଦାୟଟି ଠାରୁ ଅଲଗା କରି ଦେଖୁଥାଏ, ତୁ ତାହାକୁ ଅବଶ୍ୟ ପରିତ୍ୟାଗ କରିବୁ। ଶଙ୍କରାଚାର୍ଯ୍ୟଙ୍କର ଏହି ଉକ୍ତିଟିରୁ ଆମେ ଏହି ଭାଗଟିର ଆଲୋଚ଼ନା ଆରମ୍ଭ କରିବା। ଆଗରୁ ଯେପରି କୁହାଯାଇଛି, ଧର୍ମଗ୍ରନ୍ଥ ଗୁଡ଼ିକରେ ରହିଥିବା ଈଶ୍ୱରତତ୍ତ୍ୱଟିରୁ ସ୍ପିନୋଜା ଆପଣାର ଦର୍ଶନଚିନ୍ତା ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ। ତା'ପରେ ଦେ'କାର୍ତ୍ତଙ୍କର ବୈଜ୍ଞାନିକ ପ୍ରଣାଳୀଟିର ପରିଚ଼ୟରେ ଆସିଥିଲେ। ଆପଣାର ଶୈଶବ ସମୟରେ ଇହୁଦୀ ମାନଙ୍କର ପବିତ୍ର ଧର୍ମପୁସ୍ତକ ଗୁଡ଼ିକରେ ଯାହାକିଛି ଥିଲା, ସେଗୁଡ଼ିକୁ ସିଏ ଘୋଟି ପିଇ ଯାଇଥିଲେ। ଏବଂ, ଲାଟିନ୍ ଭାଷାର ଅଧ୍ୟୟନ କରି ସେ ବୁଦ୍ଧିରୁ ପ୍ରସୂତ ସେହି ଅନ୍ୟ ବିବେକର ଆଲୋକ ମଧ୍ୟକୁ ପ୍ରବେଶ କଲେ ଏବଂ ସେହି ସୂତ୍ରରେ ଦେ'କାର୍ତ୍ତଙ୍କୁ ଆବିଷ୍କାର କରିଥିଲେ। ଇହୁଦୀ ଶାସ୍ତ୍ରଗୁରୁ ମାନଙ୍କର ବହିମାନେ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କୁ କୌଣସି ସନ୍ତୋଷ ଦେଇ ପାରୁନଥିଲେ। ପରମେଶ୍ୱର ଏହି ପୃଥିବୀର ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱରେ ଆଉ କେଉଁଠି ଅଛନ୍ତି ଏବଂ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କର

କଲ୍ୟାଣ ନିମନ୍ତେ ସେ ପୃଥିବୀର ରଚନା କରିଛନ୍ତି, ସେହି କଥାଟି ଉପରେ ସେ ଆଦୌ ବିଶ୍ୱାସ ସ୍ଥାପନ କରି ପାରିଲେନାହିଁ। ଯଦି ଈଶ୍ୱର ସତକୁ ସତ ସର୍ବବିତ୍ ଏବଂ ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ୍, ତେବେ ତାଙ୍କୁ ଏହି ତଳକୁ ଆମଯାଏ ନେଇ ଆସି ଆମର ଏହି ନାନାପ୍ରକାର ସୀମା ଭିତରେ ଖାପ ଖୁଆଇ ରଖିବା, ତାହା ତାଙ୍କର ଗୁଣସ୍ୱଭାବ ଗୁଡ଼ିକୁ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଅସ୍ୱୀକାର କରିବାର ଏକ ଗର୍ହିତ କାର୍ଯ୍ୟ ହିଁ ହେବ। ସେହି ସମୟରେ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ଯେଉଁ ଧର୍ମମତ-ସମ୍ବନ୍ଧୀ କଠୋରତା ଏବଂ ଇନ୍ଦ୍ରିୟଗତ ନାନା କାମୁକତା ଭରି ରହିଥିଲା, ତଦ୍ଦ୍ୱାରା ପ୍ରେରିତ ହୋଇ ସେ ଇହୁଦୀ ଧର୍ମତତ୍ତ୍ୱ ବିଷୟରେ ଏକ ଅଶ୍ରଦ୍ଧା ହିଁ ପୋଷଣ କଲେ।

ଏବଂ, ସେହିପରି ଏକ ଅଶ୍ରଦ୍ଧା ଦ୍ୱାରା ତାଡ଼ିତ ହୋଇ ସ୍ପିନୋଜା ଦେ'କାର୍ତ୍ତ୍ଙ୍କର ବିଚାର ମଧ୍ୟକୁ ଆକୃଷ୍ଟ ହେଲେ। କେବଳ ଯାହାକିଛି ସ୍ପଷ୍ଟ ସେହିଗୁଡ଼ିକ ସତ୍ୟ ଏବଂ ଏକ ବିବେକବୁଦ୍ଧି ହିଁ ଆମକୁ ଯାବତୀୟ ମୂଲ୍ୟଗତ ବୋଧ ଲାଗି ସାମର୍ଥ୍ୟ ଯୋଗାଇ ଦେଇ ପାରିବ। କଳ୍ପନା ବା ସେହିପରି କୌଣସି ହଠାତ୍ ଭାବପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଦ୍ୱାରା ଆମେ କଦାପି ବସ୍ତୁଗୁଡ଼ିକ ବିଷୟରେ କୌଣସି ପ୍ରକୃତ କଥା ଜାଣି ପାରିବାନାହିଁ। ସ୍ପିନୋଜା ସତେଅବା ଏହିପରି କୌଣସି ବିକଳ୍ପ ମାର୍ଗର ସନ୍ଧାନ କରୁଥିଲେ ଏବଂ ଦେ'କାର୍ତ୍ତ୍ଙ୍କ ପାଖକୁ ଆସି ସେଇଟିକୁ ଲାଭ କରିଥିଲେ। ସେ ଦେ'କାର୍ତ୍ତ୍ଙ୍କୁ ଅଧ୍ୟୟନ କଲେ, ନାନା ଭିନ୍ନଭିନ୍ନ ପ୍ରକାରେ ଅଧୀତ ବିଷୟଗୁଡ଼ିକ ସମ୍ପର୍କରେ ଗମ୍ଭୀର ଭାବରେ ଚିନ୍ତା କରିଥିଲେ। ଆଖର ନିଜେ ମଧ୍ୟ ସେଥିରୁ ନାନା ଅର୍ଥ ବାହାର କରିଥିଲେ। ଏକ ଜିଜ୍ଞାସୁ ତରୁଣ ଗୋଷ୍ଠୀକୁ ବସାଇ ସେଗୁଡ଼ିକ ବିଷୟରେ ଚର୍ଚ୍ଚାଲୋଚନାମାନ କରିଥିଲେ। ଏହିପରି ଭାବରେ ତନ୍ନତନ୍ନ ଆଲୋଚନା ଦ୍ୱାରା ସ୍ପିନୋଜା ଦେ'କାର୍ତ୍ତୀୟ ବିଚାର ଭିତରେ ତଥାପି କେତେକ ଅଭାବ ମଧ୍ୟ ରହିଥିବାର ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରି ବି ପାରିଥିଲେ। ଏବଂ ସେହିପରି ଭାବରେ ନିଜର ମଧ୍ୟ କେତେକ ମୌଳିକ ବିଚାରର ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ହେଲେ। ଏବଂ, ସେହିଭଳି ଏକ ଜିଜ୍ଞାସା ଦ୍ୱାରା ଅଗ୍ରସର ହୋଇ, ପ୍ରଥମେ ଦେ'କାର୍ତ୍ତ୍ଙ୍କର ଦର୍ଶନଟି ମଧ୍ୟକୁ ଆକୃଷ୍ଟ ହୋଇ ଆସିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସେ ନିଜ ବିଚାରର କେତେକେତେ ବିଶେଷତ୍ୱକୁ ଆବିଷ୍କାର ମଧ୍ୟ କଲେ।

ଦେ'କାର୍ତ୍ତ୍ ଆପଣାର ସତ୍ୟ-ଅନ୍ୱେଷଣର ମାର୍ଗରେ "ମୁଁ" ପାଖରୁ ହିଁ ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ। ମୁଁ ଚିନ୍ତା କରୁଛି, ତେଣୁ ମୁଁ ଅବଶ୍ୟ ଅଛି। ଏହିପରି ଏକ ସର୍ବପ୍ରଥମ ଅନୁମାନରୁ ଦେ'କାର୍ତ୍ତ୍ ଆପଣା ଦର୍ଶନର ସମଗ୍ର ରଚନାଟିକୁ ତିଆରି କରି ଆଣିଥିଲେ। ମୁଁ ଭାବୁଛି, ତେଣୁ ମୁଁ ଅଛି; ଅର୍ଥାତ୍ ମୋ'ର ମନ ଭିତରେ ଭାବିବାର ଏକ ଶକ୍ତି

ରହିଛି । ମନ ହେଉଛି ଏପରି ଏକ ଉପାଦାନ, ଯାହାର କି ଧର୍ମତଃ ଚିନ୍ତା କରିବାର ଏକ ଶକ୍ତି ରହିଛି, ଏକ ସ୍ୱଭାବପ୍ରେରିତ ଶକ୍ତି ହିଁ ରହିଛି । ମୁଁ, ମୋର ମନ ଓ ତା'ପରେ ମୋ'ର ଏହି ଦେହ । ହଁ, ମୋ' ନିଜର ଶରୀର, ଯେପରି ମୁଁ ତାହାକୁ ଦେଖି ପାରୁଛି, ତାହା ହେଉଛି ଗୋଟିଏ ବସ୍ତୁ । ଏକ ଭୌତିକ ବସ୍ତୁ,-ଏକ ଆଉ କାହାଦ୍ୱାରା କ୍ରିୟାଶୀଳ ହୋଇ ରହିଥିବା ଏକ ମେସିନ୍ । ସେହି ଦେହକୁ ଆମେ ସର୍ବଦା ଦେହଠାରୁ ପୃଥକ୍ ବୋଲି ହିଁ ଜାଣିବା । ମନ ସର୍ବଦା ହିଁ ଭାବୁଛି, ଏକ ସକ୍ରିୟ ମେସିନ୍‌ରୂପେ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଛି । ସେକଥା ଯାହା ହୋଇଥାଉ ପଛକେ, ଦେହ ଏବଂ ମନ ଦୁଇଟିଯାକକୁ ଆମେ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ମେସିନ୍ ବୋଲି ଜାଣିବା । ସଂଶୟର ଉପାଦାନଟିକୁ ଆହୁରି ଆଗକୁ ଲମ୍ବାଇ ଦେଇ ତେଣୁ ଆମେ ତା'ପରେ ଏପରି ପ୍ରଶ୍ନଟିଏ ମଧ୍ୟ କରିପାରିବା ଯେ, ଏପରି ଆଉକିଛି ଅବଶ୍ୟ ବିଦ୍ୟମାନ ରହିଥିବା ଉଚିତ, ଯାହାକୁ ଗୋଟିଏ ମେସିନ୍ ବୋଲି କୁହା ଯିବନାହିଁ, ଯେଉଁଟି ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରକୃତରେ କୌଣସି ଅପୂର୍ଣ୍ଣତା ନଥିବ ଏବଂ ସେଇଟି ହିଁ ଆମେ ଦେଖି ପାରୁଥିବା ଏହି ସବୁକିଛିର କାରଣ ହୋଇ ରହିଥିବ । ଯାହାକିଛିକୁ ମୁଁ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବରେ ଦେଖିପାରୁଛି, ସେତିକି ହେଉଛି ସତ୍ୟ ଏବଂ ସେହି ସତ୍ୟଟି ହେଉଛି ମୋ'ଠାରୁ ଅଧିକ ପରିମାଣରେ ହିଁ ସତ୍ୟ । କାରଣ, ଏହି 'ମୁଁ'ଟି ତ ନାନା ସଂଶୟ ଭିତରେ ବିଜଡିତ ହୋଇ ସର୍ବଦା ରହିଛି । ତେଣୁ, ଏକ ଉଚିତ ସମାଧାନ ରୂପେ ଏହି କ୍ଷେତ୍ରରେ ଥାପି ରଖିବାକୁ ହେବ, ଯାହା ମଧ୍ୟରେ କି ସର୍ବବିଧ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣତା ରହିଥିବ । ଏହି ସେଇଟିକୁ ମୁଁ ଆପଣାର ବୋଧଟି ମଧ୍ୟରେ ଧରି ରଖି ପାରିବି । ଏହି ତୃତୀୟ ବସ୍ତୁଟି ହେଉଛନ୍ତି ଈଶ୍ୱର । ଈଶ୍ୱର ହେଉଛନ୍ତି ଯାବତୀୟ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣତାର ଏକ ସକଳାଙ୍ଗ ସତ୍ୟବୋଧ । ଶେଷକୁ ଦେ'କାର୍ତ୍ ତେଣୁ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ପାଖରେ ଯାଇ ପହଞ୍ଚିଥିଲେ । ଦେ'କାର୍ତ୍ ସ୍ୱୀକାର କଲେ, ସେହି ପରମ ଅସ୍ତିତ୍ୱ ହେଉଛନ୍ତି ଈଶ୍ୱର । ଏକ ଜ୍ୟାମିତିକ ପ୍ରମାଣ ବାଢ଼ି ଦେଇ ସେ ଈଶ୍ୱରନାମକ ଏହି ସତ୍ୟଟିର ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରାଇଲେ । ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ସେହି ଥାନଟିରେ ଅନିଶ୍ଚୟତା ବୋଲି ଆଦୌ କିଛି ନାହିଁ । ସେ ଏପରି ଏକ ନିଶ୍ଚୟତାର ପ୍ରତିନିଧିତ୍ୱ କରୁଛନ୍ତି, ଆମେ ଯାହାର କି କୌଣସି କଳନା ମଧ୍ୟ କରି ପାରିବାନାହିଁ । ସେଠାରେ କୌଣସି ବ୍ୟତିକ୍ରମ ହେଉନାହିଁ; ଏକ ସତ୍ୟ ଅବିଚଳ ରହିଛି, ଏବଂ ତାହାହିଁ ଈଶ୍ୱର ।

ଏହିପରି ଗୋଟିଏ ରୀତିର ଅନୁସରଣ କରି ଦାର୍ଶନିକ ଦେ'କାର୍ତ୍ ତାଙ୍କର ଉପଲବ୍ଧ ସତ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ପାଖରେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଥିଲେ । ସଂସାରଯାକର ସନ୍ଦେହଗୁଡ଼ିକୁ ପାର ହୋଇ ସେ ଆଖର ଆପଣା ବିଶ୍ୱାସର ଏକ ମରୁଦ୍ୱୀପରେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଥିଲେ ।

ଆପଣା ମନ ଭିତରେ ଆଦୌ କୌଣସି ପୂର୍ବାନୁମାନକୁ ପ୍ରଶ୍ରୟ ନଦେଇ ସେ ଆପଣାର ଖାସ୍ ଜିଜ୍ଞାସାର ମାର୍ଗରେ ଅଗ୍ରସର ହେଲେ ଏବଂ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ବିଷୟରେ ଏକ ସତ୍ୟାନୁମାନରେ ଯାଇ ପହଞ୍ଚି ଯାଇଥିଲେ। ହଁ, ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ହିଁ ଗୋଟିଏ ଅନୁମାନ। ପୃଥିବୀ କହିଲେ ଦେ'କାର୍ତ୍ ଆପଣାର ବୋଧକ୍ଷେତ୍ରରେ ମନ ଓ ଦୈହିକ କ୍ରିୟାଶୀଳତାର ଏକ ସମାନ୍ତରତାକୁ ହିଁ ବୁଝୁଥିଲେ, ଏକ ଦ୍ୱିସତ୍ୟର ଅବସ୍ଥିତିକୁ ହିଁ ବୁଝୁଥିଲେ। ସତେଯେପରି ଗୋଟିଏ ରେଲରାସ୍ତାର ଦୁଇଟା ଧାରଣା ପରି। ଧାରଣା ଦୁଇଟିଯାକ ସମାନ୍ତର ଭାବରେ ପରସ୍ପରର ପାର୍ଶ୍ୱବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ ରହିଥାନ୍ତି। କେବଳ ଈଶ୍ୱର ହିଁ ସେମାନଙ୍କ ଭିତରେ ରହିଥିବା ସମ୍ବନ୍ଧ ବିଷୟରେ ଅବହିତ ଥାଆନ୍ତି। ଏବଂ, ଧାରଣା ଦୁଇଟିଯାକ ଏବିଷୟରେ କେତେ କ'ଣ ବା ପ୍ରକୃତରେ ଜାଣିଥାନ୍ତି !

'ମୁଁ ଭାବୁଛି, ଏବଂ ତେଣୁ ମୋ'ର ଏକ ଅସ୍ତିତ୍ୱ ରହିଛି'- ଦେ'କାର୍ତ୍ତଙ୍କର ଏହି ନିର୍ଯାସଟିକୁ ସ୍ପିନୋଜା ମଧ୍ୟ ଅନାୟାସରେ ଗ୍ରହଣ କରି ନେଇଥିଲେ। ମାତ୍ର, ସେହି ଦ୍ୱିତୀୟ ଅନୁମାନଟିକୁ,- ମୁଁ ଭାବୁଛି, ତେଣୁ ଈଶ୍ୱର ଅଛନ୍ତି, ସେ ଗ୍ରହଣ କରି ପାରିଲେନାହିଁ। ସେଇଟି ଉପରେ ତାଙ୍କର ଆଦୌ ଏକ ପ୍ରତ୍ୟୟ ହୋଇନଥିଲା। ଏପରି ଗୋଟିଏ ବ୍ୟାଖ୍ୟା ସହିତ ସେ ମୋଟେ ଏକମତ ହୋଇ ପାରିଲେନାହିଁ ଯେ ଈଶ୍ୱର ହେଉଛନ୍ତି ଏକ ଶୀର୍ଷବିନ୍ଦୁ ପରି ଏବଂ ସେ ନିମ୍ନସ୍ଥ ଦୁଇ ବିନ୍ଦୁକୁ ଆଶ୍ରା କରି ହିଁ ଠିଆ ହୋଇଛନ୍ତି। ଭୂମିର ଦୁଇ ବିନ୍ଦୁ ଭିତରୁ ଗୋଟିଏ ହେଉଛି ଜଡ଼ ଏବଂ ଆଉ ଗୋଟିଏ ହେଉଛି ମନ। ତେବେ ଏହି ଜଡ଼ ଓ ମନ ଭିତରେ ଏକ ପାରସ୍ପରିକ କ୍ରିୟା ମଧ୍ୟ କିପରି ସମ୍ଭବ ହୋଇ ପାରିଛି ? ଗୋଟିକର କ୍ରିୟାଶୀଳତାକୁ ଆରଟି କିପରି ପ୍ରଭାବିତ କରିଛି ? ଏକ ଦର୍ଶନର ପାରିଭାଷିକତାରେ ସେହି କଥାଟିକୁ କହିଲେ, ଯାବତୀୟ ବସ୍ତୁ ଦେଇ ବ୍ୟକ୍ତ ହୋଇଥିବା ଏହି ପୃଥିବୀ ଉପରେ ଏକ noumenon ବା ସତ୍ୟ ଆଦୌ ପ୍ରଭାବ ବିସ୍ତାର କରି ପାରିଲା ? ପୃଥିବୀ ସର୍ବଦା ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହେବାରେ ଲାଗିଛି, ଆମ ଜୀବନରେ ଆମେ ଅଙ୍ଗେ ନିଭାଉଥିବା ଏହି ସବୁକିଛି ବ୍ୟକ୍ତିସ୍ତରୀୟ ଅନୁଭବ ଓ ଘଟଣାବଳୀ କେଉଁଟି ହେଲେ ମୋଟେ ଥିର ହୋଇ ରହୁନାହିଁ। ଶରୀର କ୍ଷୟ ହୋଇ ଯାଉଛି, ଶରୀର ପୁନରାବିର୍ଭାବ ଘଟୁଛି, ଏବଂ ସେଇଟି ମଧ୍ୟ କ୍ଷୟର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବାରେ ଲାଗିଛି। ତେବେ ସତ୍ୟ ପୁଣି କ'ଣ, କେଉଁଟି ସାର, ଯାହାକି ଏହି ଯାବତୀୟ ଆବିର୍ଭାବ ଏବଂ ବିଲୁପ୍ତି ସତ୍ତ୍ୱେ ତଥାପି ସ୍ଥାୟୀ ହୋଇ ରହିଛି ? ସ୍ପିନୋଜା ବର୍ତ୍ତମାନ ସେଇଟି ବିଷୟରେ ଗମ୍ଭୀର ଭାବରେ ଚିନ୍ତା କଲେ। ପୂର୍ଣ୍ଣତା କହିଲେ ଆମେ ଯାହା ବୁଝୁ, ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ସହିତ କଦାପି ତାହାକୁ ଦେଖାଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ। ସେଇଟି ତ

ଆମରି ମନଦ୍ୱାରା ହିଁ ତିଆରି ହୋଇ ରହିଥିବା ଗୋଟିଏ ଗୁଣାତ୍ମକ ଅନୁମାନ ମାତ୍ର । ଏବଂ, ସେହି ମନ ହେଉଛି ଏକ ଅପୂର୍ଣ୍ଣ ବସ୍ତୁ । ତେବେ, ଏହିପରି ଏକ ସନ୍ଦର୍ଭ ଉପରେ ଆମେ ଏହି ବିଶ୍ୱର ରହସ୍ୟଟି ବିଷୟରେ କିପରି କେତେଦୂର ସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇ ପାରିବା ?

ସ୍ପିନୋଜା ଏହିପରି ଭାବରେ ଯେଉଁ ନିର୍ଭରଶିଳାରେ ଯାଇ ପହଞ୍ଚିଛନ୍ତି, ତାହାକୁ ସେ Substance ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । Substance ଅର୍ଥାତ୍ ସେହି ଚିରନ୍ତନ 'ଅସ୍ତି'- ତାହା ଏକ ମୂଳସତ୍ୟ ରୂପେ ଅବସ୍ଥିତ ରହିଛି, ତାହାହିଁ ବିଶ୍ୱରୂପେ ଅସ୍ତିତ୍ୱ ଧାରଣ କରିଛି । ଈଶ୍ୱର ଏହି ଜଡ଼ ଏବଂ ମନ ଠାରୁ ମୋଟେ ଅଲଗା କୌଣସି ତତ୍ତ୍ୱ ନୁହନ୍ତି; ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱରେ, ବାହାରେ ଏବଂ ଦୂରରେ ସିଏ ଆଦୌ କୌଣସି ସିଂହାସନ ଉପରେ ଆସୀନ ହୋଇ ରହିନାହାନ୍ତି ଏବଂ ସେହିଠାରେ ଥାଇ ପୃଥିବୀର ଶାସନ କରୁନାହାନ୍ତି । ସିଏ ହେଉଛନ୍ତି ଏହି ପୃଥିବୀ, ଉଭୟ ଜଡ଼ ଏବଂ ମନୋମୟତାର ପୃଥିବୀ । ଈଶ୍ୱର ଯଦି ଏଠାରେ ଏହି ପୃଥିବୀ ହୋଇ ରହିନାହାନ୍ତି, ତେବେ ସେ ପ୍ରକୃତରେ କେଉଁଠି ହେଲେ ନାହାନ୍ତି । ଦେହ ଏବଂ ମନ- ଏମାନେ ହେଉଛନ୍ତି ସେହି ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ପରିପ୍ରକାଶ । ଏହି ଦୁଇଟିଯାକ ମାଧ୍ୟମରେ ସେ ଆମର ବୋଧ ମଧ୍ୟରେ ଧରା ଦେଉଛନ୍ତି । ଏବଂ, ଆମର ପୃଥିବୀରେ ଆମ ସମେତ ଯେତେ ଯେତେ ବ୍ୟକ୍ତିସତ୍ତା ତଥା ବସ୍ତୁ, ସେମାନେ ହେଉଛନ୍ତି ସେହି ଅଗଣିତ ସଂଖ୍ୟାର modes ଅର୍ଥାତ୍ ରୂପାୟନ,- ସେମାନେ ମଧ୍ୟ ସେହି Substance ଅର୍ଥାତ୍ ମୂଳ ତତ୍ତ୍ୱଟିରୁ ନିଷ୍ପନ୍ନ ହେଉଛନ୍ତି ।

ଆମେ ଏହିପରି ଭାବରେ ସ୍ପିନୋଜୀୟ ଦର୍ଶନର ତିନୋଟି ମୂଳଭୂତ ସତ୍ୟ ଏବଂ ତତ୍ତ୍ୱ,- Substance, ଦୁଇଟିଯାକ ପରିପ୍ରକାଶ ଅର୍ଥାତ୍ Attributes ଏବଂ Modes ଅର୍ଥାତ୍ ରୂପାୟନ । ଜଣେ ସମୀକ୍ଷକ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଗୋଟିଏ ତ୍ରିଭୁଜର ନକ୍ସା କାଟି ଦର୍ଶାଇ ଦେଇଛନ୍ତି, ଯେଉଁଥିରେ କି Substance ଶୀର୍ଷରେ ରହିଛି ଏବଂ Attributes ଓ Modes ଭୂମିର ଦୁଇ ପାର୍ଶ୍ୱବିନ୍ଦୁ ହୋଇ ଅବସ୍ଥିତ ଅଛନ୍ତି । କିଞ୍ଚିତ୍ ଆଲଙ୍କାରିକତା ଯୋଗାଇ ଦେଇ ଆମେ ତାହାକୁ ଏକ ସ୍ପିନୋଜୀୟ ତ୍ରିସମଗ୍ର କିମ୍ବା ତ୍ରିସମାହାର ବୋଲି ମଧ୍ୟ କହିପାରିବା । ମାତ୍ର, ସେହି କଥାଟି ଯାହା ହୋଇଥାଉ ପଛକେ, ଆମେ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ବାଉଳା ହୋଇ ଗୋଟିଏ ଆରଟି ଠାରୁ ଅଧିକ ଆଗ କିମ୍ବା ମହତ୍ତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ବୋଲି କଦାପି ବିଚାର କରିବାନାହିଁ । କେଉଁଟିକୁ ଅନ୍ୟ କେଉଁଟିଠାରୁ ଉଚ୍ଚତର ଅଥବା ନିମ୍ନତର ବୋଲି କହି ଭ୍ରମ କରିବାନାହିଁ । ତିନୋଟିଯାକକୁ ସର୍ବଦା କେବଳ ଗୋଟିଏ ଏକକ ବୋଲି ଜାଣିବା । ଅବଶ୍ୟ କୌଣସି ସାଧାରଣ ସୁବିଧା ସକାଶେ ଆମେ ଦେହ ଏବଂ ମନକୁ Substance ମଧ୍ୟରେ ରହିଥିବା ଦୁଇଟି ପ୍ରକାର ଭଳି ବୁଝିବା ।

Substance ମଧ୍ୟରେ ବହୁସଂଖ୍ୟକ ବିଭାବ ରହିଛି ଏବଂ ଶରୀର ଏବଂ ମନ ହେଉଛନ୍ତି ସେଥିମଧ୍ୟରୁ ଦୁଇଟି ।

Substance, Attributes ଓ Modeର ଆମେ କୌଣସି ଓଡିଆ ତର୍ଜମା କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିବାନାହିଁ । କୌଣସି ଅଭିଧାନିକ ଅର୍ଥ ବାହାର କରି ଓଡ଼ିଆରେ ସମବାଚୀଟିଏ ମିଳିଗଲା ବୋଲି ଆଦୌ ଖୁସୀ ହୋଇ ପଡିବାନାହିଁ । ଏହି ତିନୋଟି ଶବ୍ଦକୁ ସ୍ପିନୋଜା ନିଜ ଦର୍ଶନର ବ୍ୟାଖ୍ୟାରେ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ବିଶେଷ ଅର୍ଥରେ ବ୍ୟବହାର କରିଛନ୍ତି । ସେହି ବିଶେଷ ଅର୍ଥଟିକୁ ବୁଝିପାରିଲେ ଯାଇ ଆମେ ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକ ବିଷୟରେ ଯାଇ ଏକ ନ୍ୟାୟବିଚାର କରିପାରିବା । ଅର୍ଥାତ୍ ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକୁ ଆମେ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ସ୍ପିନୋଜୀୟ ବ୍ୟଞ୍ଜନାଟିକୁ ଦେଇ ବୁଝିବା । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଦାର୍ଶନିକ ଏହିପରି ସ୍ୱକୀୟ ବ୍ୟଞ୍ଜନାଗୁଡ଼ିକୁ ଦେଇ ଆପଣାର ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକୁ ବ୍ୟବହାର କରିଛନ୍ତି । ତେଣୁ ସର୍ବଦା ଏପରି ସମ୍ଭବତଃ କୁହାଯାଇ ପାରିବ ଯେ, ଏଗୁଡ଼ାକରେ ବ୍ୟଞ୍ଜନାମାନେ ହେଉଛନ୍ତି ମୁଖ୍ୟ । ଏବଂ, ବ୍ୟବହୃତ ଆମର ପରିଚିତ ଶବ୍ଦମାନେ ହେଉଛନ୍ତି ସେହି କାରଣରୁ ବରଂ ଗୌଣ । କେବଳ ଦାର୍ଶନିକମାନଙ୍କର ଚର୍ଚ୍ଚା କରା ଯାଉଥିବା ସମୟରେ ନୁହେଁ, ଯେକୌଣସି ଅଧ୍ୟୟନର ଏକ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ମର୍ମପ୍ରବେଶ କରିବାର ଇଚ୍ଛା ରଖିଥିଲେ, ଆମକୁ ସେହି ଶୃଙ୍ଖଳାଟି ମଧ୍ୟରେ ଅବଶ୍ୟ ରହିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଜ୍ଞାନକ୍ଷେତ୍ରରେ ସର୍ବବିଧ ଚର୍ଚ୍ଚାରେ ସାଧାରଣ ଭାଷାରୁ ହିଁ ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକୁ ବ୍ୟବହାର କରି ଶାସ୍ତ୍ରଗୁଡ଼ିକର ପ୍ରଣୟନ କରାଯାଇଛି । କଳା ଏବଂ ବିଜ୍ଞାନ ଦୁଇଟିଯାକ ଅବସରରେ । ବିଶେଷ ବ୍ୟଞ୍ଜନାଗୁଡିକ ସହିତ ବୁଝି ପାରିଲେ ଯାଇ ଆମେ ବହୁତ ପ୍ରମାଦରୁ ନିଜକୁ ମୁକ୍ତ ରଖି ପାରିବା ।

The Ethic ର ପ୍ରଥମ ଭାଗରେ ସେହି ତ୍ରିସମାହାରର ଉପସ୍ଥାପନା କରାଯାଇଛି । କେତେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ପଷ୍ଟତା ସହିତ ସ୍ପିନୋଜା ଯେ ସେହି କାର୍ଯ୍ୟଟିକୁ କରିଛନ୍ତି, ସେଥିରେ ଆମେ ପ୍ରକୃତରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବିସ୍ମିତ ହେବା । ଯେତିକି ଶବ୍ଦରେ କୁହାଯାଇ ପାରିବ, ସତେଅବା ସେତିକି କେତୋଟି ଶବ୍ଦକୁ ବ୍ୟବହାର କରାଯାଇଛି ଏବଂ ଯେତିକି ଶବ୍ଦର ଆବଶ୍ୟକତା ରହିଛି ସେଥିରେ ମଧ୍ୟ ଆଦୌ କୌଣସି କୃପଣତା ନାହିଁ । ବ୍ୟବହୃତ ଭାଷାରେ ମଧ୍ୟ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ଏକ ଜ୍ୟାମିତିକ ଆନୁପାତିକତାର ପ୍ରମାଣ ମିଳୁଛି । ଜଣେ ଦାର୍ଶନିକ ଯେ ସତକୁ ସତ କେଉଁ ସତ୍ୟଗୁଡ଼ିକର ଉପସ୍ଥାପନା କରିବାକୁ ଯାଉଛନ୍ତି, ସେଥିରେ ତାଙ୍କର ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଶ୍ୱାସ ନଥିଲେ ସେ କଦାପି ଏତେ ନିପୁଣ ଭାବରେ କାର୍ଯ୍ୟଟିକୁ କରି ପାରିନଥାନ୍ତେ । ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଆଗ୍ରହର ସହିତ ପାଠ

କରିବାରେ ସମ୍ଭବତଃ ଏହି ଗୋଟିଏ ମାତ୍ର ସମସ୍ୟା ରହିଛି ଯେ, ପ୍ରମାଣ କରିବାକୁ ରହିଥିବା ବସ୍ତୁଗୁଡ଼ିକୁ ଏକ ତଦନୁରୂପ କ୍ରମାନ୍ୱୟରେ ସମୁଚିତ ଭାବରେ କୁହାଯାଇ ପାରିନାହିଁ । ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଗୋଳାଇ ମିଶାଇ ଦିଆଯାଇଛି, ଗୋଟିକୁ ଆଉଗୋଟିଏ ସହିତ ଯୋଡ଼ି ଦିଆଯାଇଛି । ତେଣୁ, ସ୍ପିନୋଜା ଏହି ବିଷୟରେ ଯାହାସବୁ କହିଛନ୍ତି, ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଆମେ ବରଂ ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ କ୍ରମରେ ଗଛାଇ ରଖି ସେଗୁଡ଼ିକର ଆଲୋଚନା କରିବା ।

ସର୍ବପ୍ରଥମେ Substance, God ଅର୍ଥାତ୍ Nature: ଏହି Substance କହିଲେ ମୁଁ ଏତିକି ବୁଝେ ଯେ, ଏହା ହେଉଛି ଏପରି ଗୋଟିଏ ତତ୍ତ୍ୱ ବା ସତ୍ୟ, ଯାହାକି ସବୁବେଳେ ସ୍ୱୟଂସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ । କେବଳ ସେଇଟିଦ୍ୱାରା ହିଁ ତାହାର ସ୍ୱରୂପଟିକୁ ବୁଝିବାକୁ ହେବ । ଅର୍ଥାତ୍, ଆଉ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ସତ୍ୟଦ୍ୱାରା ତାହାକୁ ବୁଝିବା ଆବଶ୍ୟକ ହେବନାହିଁ । ଏଇଟି ଆଉ କୌଣସି ଅନ୍ୟ କିଛିରୁ ହିଁ ସମ୍ଭବ ହୋଇଛି ବୋଲି କୁହାଯାଇ ପାରିବନାହିଁ । 'ଈଶ୍ୱର' କହିଲେ ମୁଁ ଏପରି ଗୋଟିଏ ସତ୍ତାକୁ ହିଁ ବୁଝୁଛି, ଯାହାଙ୍କର କୌଣସି ଅନ୍ତ ନାହିଁ । ଅର୍ଥାତ୍ ଈଶ୍ୱର ହେଉଛନ୍ତି ଏପରି ଗୋଟିଏ ବସ୍ତୁ, ଯାହାଙ୍କ ପରେ ଅନେକାନେକ attributes ଅର୍ଥାତ୍ ଗୁଣସମ୍ପଦ ସନ୍ନିବେଶିତ ହୋଇ ରହିଛି । ସେଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରତ୍ୟେକେ ହେଉଛନ୍ତି ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଶାଶ୍ୱତ ସମ୍ପଦ । ଅର୍ଥାତ୍, ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ବାଦ୍ ଦେଇ ଆମେ ଆଦୌ କୌଣସି ସତ୍ୟ ବସ୍ତୁର ହିଁ କଳ୍ପନା କରି ପାରିବାନାହିଁ । ପ୍ରତିପାଦନଟିର ଦ୍ୱିତୀୟ ଅନୁସିଦ୍ଧାନ୍ତଟିରେ ସ୍ପିନୋଜା ଲେଖିଛନ୍ତି, ଏଥିରୁ ଆମେ ଏହି ସତ୍ୟଟିରେ ଯାଇ ପହଞ୍ଚି ପାରିବା ଯେ, ଆମର ଅସ୍ତିତ୍ୱଟି ମଧ୍ୟରେ ବସ୍ତୁ ବୋଲି ଯାହାକିଛି ରହିଛି ଏବଂ ଭାବନା ବୋଲି ଯାହାକିଛି ସମ୍ଭବ ହେଉଛି ସେଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରତ୍ୟେକେ ହେଉଛନ୍ତି ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ହିଁ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ପ୍ରକାଶ ଅଥବା ସେହି ପ୍ରକାଶର ହିଁ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ପରିଣାମ । ପୁନଶ୍ଚ, ଯାହା କିଛି ରହିଛି, ତାହା ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ରହିଛି ଏବଂ ତେଣୁ ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ବାଦ୍ ଦେଇ ଆଦୌ କିଛି ରହିଛି ଏବଂ ତାହାର କୌଣସି କଳ୍ପନା କରାଯାଇ ପାରିବ ବୋଲି ଦାବୀ କରାଯାଇ ପାରିବନାହିଁ । ଅର୍ଥାତ୍, ଈଶ୍ୱର ହିଁ ସକଳ ବସ୍ତୁର ବାସ୍ତବ କାରଣ ବୋଲି କୁହାଯିବ । ସକଳ ବସ୍ତୁ ସେହି ଅନନ୍ତ ବୁଦ୍ଧିମତ୍ତାରୁ ହିଁ ସମ୍ଭୂତ ହୋଇଛନ୍ତି । ଦ୍ୱିତୀୟତଃ ଈଶ୍ୱର ହେଉଛନ୍ତି ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ନିଜେ ହିଁ ଏହି ସବୁକିଛିର କାରଣ । କୌଣସି ଆକସ୍ମିକତା ହେତୁ ସେ ଆଦୌ ତାହା ନୁହନ୍ତି । ଅର୍ଥାତ୍ ଈଶ୍ୱର ହିଁ ଏହି ସବୁକିଛିର ସର୍ବପ୍ରଥମ କାରଣ । ସିଏ ସେହି କାରଣରୂପେ ଅନ୍ତର୍ଗତ ଭାବରେ ହିଁ ବିଦ୍ୟମାନ ରହିଛନ୍ତି,

କେଉଁଠୁ ବାହାରୁ ଆସି ଏସବୁର ରଚନା କରିନାହାନ୍ତି। ଈଶ୍ୱର ହେଉଛନ୍ତି ଶାଶ୍ୱତ, ଅର୍ଥାତ୍ ଅନ୍ୟ ଭାଷାରେ କହିଲେ ତାଙ୍କ ଯାବତୀୟ ଗୁଣଲକ୍ଷଣ ଇତ୍ୟାଦି ମଧ୍ୟ ଶାଶ୍ୱତ।

ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ଅସ୍ତିତ୍ୱ ତଥା ତାଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବିଧୃତ ହୋଇ ରହିଥିବା ସତ୍ୟ, ଦୁଇଟି ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରକୃତରେ କୌଣସି ଫରକ ନାହିଁ। ଈଶ୍ୱର ଯେ ଏଠାରେ ଯାବତୀୟ ବସ୍ତୁକୁ ଆସି ଆରମ୍ଭ କରି ଦେଇଛନ୍ତି, କେବଳ ତାହା ନୁହେଁ, ସେ ଏଠାରେ ସବୁକିଛି ଅବିଚ୍ଛିନ୍ନ ଭାବରେ ରହିବାର କାରଣ ରୂପେ ସଦା ଅବସ୍ଥିତ ରହିଛନ୍ତି। ସେହି ଈଶ୍ୱରୀୟ ଶକ୍ତିମତ୍ତାଟି ଦ୍ୱାରା ହିଁ ସକଳ ବସ୍ତୁ ଅସ୍ତିତ୍ୱ ଧାରଣ କରି ରହିଛନ୍ତି ଏବଂ କ୍ରିୟାଶୀଳ ହୋଇ ପାରୁଛନ୍ତି। ଏକ ଉପସଂହାର କରି ସ୍ପିନୋଜା ତା'ପରେ କହିଛନ୍ତି : ମୁଁ ଦର୍ଶାଇ ଦେଇଛି ଯେ ଈଶ୍ୱର ରହିଛନ୍ତି ଏବଂ ସେ ହେଉଛନ୍ତି ଏକମାତ୍ର ଈଶ୍ୱର, ଆପଣା ସ୍ୱଭାବ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରେରିତ ହୋଇ ସେ ଅଛନ୍ତି ଏବଂ ଯାବତୀୟ କ୍ରିୟା କରୁଛନ୍ତି। ସକଳ ବସ୍ତୁ ତାଙ୍କରି ଭିତରେ ଅବସ୍ଥିତ ରହିଛନ୍ତି। ତାଙ୍କରି ଉପରେ ନିର୍ଭର କରୁଛନ୍ତି। ତାଙ୍କୁ ବାଦ୍ ଦେଇ ଆମେ କୌଣସି ବସ୍ତୁର କଳ୍ପନା କରି ପାରିବାନାହିଁ। ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ସେହି ଅମିତ ଶକ୍ତିମତ୍ତାଟି ଦ୍ୱାରା ସବୁକିଛି ସମ୍ଭବ ହେଉଛି। ଆମେ ମନୁଷ୍ୟମାନେ ଯେ ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ନେଇ ନାନା ଭ୍ରମକଳ୍ପନା ମଧ୍ୟରେ ପଡ଼ିରହିଛନ୍ତି, ତାହାର କାରଣ ହେଉଛି ଯେ, ସେମାନେ ଅନେକାନେକ ପାରମ୍ପରିକ କଳ୍ପନା ସହିତ ଅଭ୍ୟସ୍ତ ରହି ଆସିଛନ୍ତି। ବସ୍ତୁଗୁଡ଼ିକର ପ୍ରକୃତ ସତ୍ୟଟି ବିଷୟରେ ଅବହିତ ନଥିବାରୁ ଆମେ ଆପଣାର ସ୍ୱଭାବଟି ଦ୍ୱାରା ପ୍ରେରିତ ହୋଇ ଏକ ଅତିପ୍ରାକୃତିକ ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ଧାରଣା କରିଆସିଛୁ। ଆମେ ବିଶ୍ୱାସ କରୁଛୁ ଯେ ସେହି ଈଶ୍ୱର ମନୁଷ୍ୟର ମଙ୍ଗଳ ନିମନ୍ତେ ସବୁକିଛି କରୁଛନ୍ତି। ଏହିପରି ଅଭ୍ୟାସ ଭିତରେ ପଡି ହିଁ ନିଜର କଳ୍ପନା ଅନୁସାରେ ମଣିଷ ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ଗଢ଼ିଛି। ମାତ୍ର, ପ୍ରକୃତ କଥାଟି ହେଉଛି ଯେ ଏଠାରେ ସକଳ ବସ୍ତୁ ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ପରିପୂର୍ଣ୍ଣତମ ସ୍ୱଭାବଟିରୁ ହିଁ ସମ୍ଭୂତ ହୋଇ ଆସିଛି। ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ଭାଷାରେ କହିବାକୁ ଗଲେ, ଯଦି ମନୁଷ୍ୟମାନେ ବସ୍ତୁଗୁଡ଼ିକୁ ପ୍ରକୃତରେ ବୁଝନ୍ତେ, ତେବେ ସେମାନେ ଗଣିତଶାସ୍ତ୍ରରେ ଯେପରି ହୁଏ, ସମସ୍ତେ ପ୍ରକୃତକଥାକୁ ନିଶ୍ଚୟ ନିଶ୍ଚୟ ବୁଝୁଥାଆନ୍ତେ। ଆଦୌ ଭ୍ରମରେ ପଡ଼ନ୍ତେନାହିଁ।

Substance ପରେ Attributes। ସ୍ପିନୋଜା ନିଜେ ଦେଇଥିବା ବ୍ୟାଖ୍ୟାଟି ଅନୁସାରେ ଆମର ବୁଦ୍ଧି Substance କହିଲେ, Substance ଭିତରେ ଯେଉଁଟାକୁ ସବାଆଗ ଦେଖେ ଏବଂ ଯାହାକୁ ସେ ସେତେବେଳେ Substanceରେ ସବାଆଗ ସତ୍ୟଟିଏ ପରି ଦେଖୁଥାଏ, ସେଇଟି ହେଉଛି Attribute : ସତ୍ୟ ଅର୍ଥାତ୍

Substance କୁ ତାହା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ଦେଖି ପାରେନାହିଁ, ସତ୍ୟର ଗୋଟିଏ ବିଭାବକୁ ହିଁ ଦେଖେ। ସ୍ପିନୋଜା କୌଣସି ସ୍ଥାନରେ କହିଛନ୍ତି ଯେ, ଈଶ୍ୱର ହେଉଛନ୍ତି ସେହି Substanceର ଦ୍ୟୋତକ ଏବଂ ସେହି ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ବହୁସଂଖ୍ୟକ Attribute ରହିଛି ଏବଂ, ପ୍ରତ୍ୟେକ Attributeକୁ ଆମେ ପ୍ରକୃତରେ ସ୍ୱୟଂସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ କଳ୍ପନା କରିପାରିବା। ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କ ଭାଷାରେ କହିଲେ, ଈଶ୍ୱର ଏକ ଚିରନ୍ତନ ସତ୍ତା,- ଅର୍ଥାତ୍ ତାଙ୍କର ସବୁଯାକ Attribute ମଧ୍ୟ ତେଣୁ ଚିରନ୍ତନ। ବର୍ତ୍ତମାନ ଏହି କଥାଟି ଅବଶ୍ୟ ସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇଯିବ ଯେ, Attributes କହିଲେ ସର୍ବଦା ସେହି ତତ୍ତ୍ୱସାଧନ ଗୁଡ଼ିକୁ ବୁଝାଇବ, ଯାହାଦ୍ୱାରା ଆମ ବୁଦ୍ଧି ଲାଗି Substance ଦୃଶ୍ୟମାନ୍ ହୋଇହିଁ ଆସିଥାଏ। ସେହି ଗୋଟିଏ Substance ର Attribute ଗୁଡ଼ିକ ହେଉଛନ୍ତି ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ବିଭାବ, ଏବଂ Substance ହେଉଛି ସର୍ବଦା କେବଳ ଗୋଟିଏ। ସ୍ପିନୋଜା ଏହିପରି ଭାବରେ ଅଗଣିତ ସଂଖ୍ୟାର attributes ର କଳ୍ପନା କରିଛନ୍ତି ଏବଂ ତଦ୍ୱାରା ସେ କହିବାଲାଗି ଇଛା କରୁଛନ୍ତି ଯେ, Substance ଗୋଟିଏ ମାତ୍ର ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତାହା ଆପଣାକୁ ସର୍ବଦା ହିଁ ଅନନ୍ତ ପ୍ରକାରେ ନିଜକୁ ଆମ ବୁଦ୍ଧିର ସମକ୍ଷରେ ଆଣି ଉପସ୍ଥାପିତ କରି ପାରୁଥିବ।

ଏବଂ, Attributes ପରେ modes;- ଏହି mode ହେଉଛି Substanceର ଗୋଟିଏ ବ୍ୟକ୍ତ ରୂପ, ଏକ ଅନ୍ୟକିଛିକୁ କଳ୍ପିତ ରୂପଟିଏ ଦେଇ ତାହାର ପରିପ୍ରକାଶ। ପ୍ରତ୍ୟେକ mode ଅବଶ୍ୟମ୍ଭାବୀ ଭାବରେ ହୁଏତ ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ହିଁ କୌଣସି Attribute ଗତ ଉତ୍ସରୁ ଜାତ ହୋଇଥାଏ ଅଥବା ଏକ ଅନନ୍ତ କାଳରୁ ଅସ୍ତିତ୍ୱ ଧାରଣ କରି ରହିଥିବା କୌଣସି attribute ରୁ ମଧ୍ୟ ନିଷ୍ପନ୍ନ ହୁଏ। ତାହା ସୁନିଶ୍ଚିତ ଭାବରେ ସେହିପରି ଘଟିବ ବୋଲି ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ହିଁ ମୀମାଂସିତ ହୋଇ ରହିଥିଲା। କାରଣ, ଯଦି ତାହା ହୋଇ ନଥାନ୍ତା, ତେବେ ତାହାର କ୍ରିୟାତ୍ମକ ରୂପଟି ଆଦୌ ପ୍ରକଟ ମଧ୍ୟ ହୋଇନଥାନ୍ତା। ସ୍ପିନୋଜା କହିଛନ୍ତି, ପ୍ରକୃତି ମଧ୍ୟରେ ଆକସ୍ମିକ ବା ଅସ୍ଥାୟୀ ବୋଲି ମୋଟେ କିଛି ନଥାଏ; ସକଳ ବସ୍ତୁ ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ତଥା ବିଶେଷ ଭାବରେ ସେହି ଈଶ୍ୱରପ୍ରକୃତିର ପ୍ରୟୋଜନରୁ ହିଁ ସର୍ବଦା ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ ହୋଇ ରହିଥାଏ। ଏଥିରୁ ସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇ ଯାଉଛି ଯେ, ଏହି mode ଗୁଡ଼ିକ ହେଉଛନ୍ତି ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଏକକ ବସ୍ତୁସତ୍ତା, ମାତ୍ର ସେମାନେ କେବଳ ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ଅଂଶରୂପେ ରୂପ ଗ୍ରହଣ କରିଥାନ୍ତି। ସ୍ପିନୋଜା ଯେପରି ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରିଛନ୍ତି, ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ସେହି ସର୍ବୋଚ୍ଚ ସମର୍ଥତାରୁ ଅର୍ଥାତ୍ ଅନନ୍ତ ସ୍ୱଭାବଟିରୁ ହିଁ ଅସୁମାରି ପ୍ରକାରେ ଅସୁମାରି ବସ୍ତୁ, ଏହି ଯାବତୀୟ ବସ୍ତୁ

ସମ୍ଭବ ହୋଇ ଆସିଛନ୍ତି; ସେମାନେ ଏବେ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ସମ୍ଭୂତ ହେଉଛନ୍ତି। କୌଣସି ତ୍ରିଭୁଜର ତିନି କୋଣ ମିଶି ଯେପରି ଦୁଇ ସମକୋଣ ହୋଇ ଆସିଛି ଓ ଏବେ ମଧ୍ୟ ହେଉଛି, ଠିକ୍ ସେହି ରୀତିରେ। ଏହି କ୍ଷେତ୍ରରେ କାହାର କୌଣସି ଇଚ୍ଛାଶକ୍ତି କଦାପି କାର୍ଯ୍ୟ କରୁନାହିଁ। ସବୁକିଛି substance ଅର୍ଥାତ୍ ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ସେହି ଏକମାତ୍ର ଇଚ୍ଛା ଦ୍ୱାରା ହିଁ ସମ୍ଭବ ହେଉଛି।

ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ଅବଧାରଣ ଅନୁସାରେ ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ଅନ୍ୟ କେହି ତିଆରି କରିନାହାନ୍ତି। ଈଶ୍ୱର ହେଉଛନ୍ତି ଆପେ ନିରିମାଣ, ନିଜେ ନିଜର କାରଣ। ଈଶ୍ୱର ରହିଛନ୍ତି,- ତାଙ୍କ ନିଜ ସ୍ୱଭାବର ଅନିବାର୍ଯ୍ୟତାରୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ରହିଛନ୍ତି। ଆଗରୁ ତ ଏକ ଲୋକସ୍ତରୀୟ ବିଶ୍ୱାସ ରହି ଆସିଥିଲା ଯେ, ଶାସ୍ତ୍ର ଗୁଡ଼ିକର ମାଧ୍ୟମରେ ହିଁ ଏହି ପୃଥିବୀ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ ପ୍ରଦତ୍ତ ହୋଇଛି। ସ୍ପିନୋଜା ସେହି ବିଶ୍ୱାସଟିର ଖଣ୍ଡନ କରିଛନ୍ତି। ପୃଥ୍ୱୀର ସର୍ଜନା କରାଯାଇଛି ବୋଲି କଥାଟିକୁ ସେ କେବେ ବ୍ୟବହାର କରିନାହାନ୍ତି। କାରଣ, ସର୍ଜନା କହିଲେ ତ ସର୍ବଦା ଏପରି ଗୋଟିଏ କଥାକୁ ବୁଝାଇବ ଯେ, ଗୋଟିଏ ବସ୍ତୁ ଏକଦା ନଥିଲା ଏବେ ତା'ପରେ ଏକ ସମୟରେ ତାହାର ସର୍ଜନା ହେଲା। ତେଣୁ ଈଶ୍ୱର ବସ୍ତୁଗୁଡ଼ିକର ଏହି ଜଗତର ସର୍ଜନା କରିନାହାନ୍ତି। ମାତ୍ର, ସତ କଥା ହେଉଛି, ଈଶ୍ୱର ବସ୍ତୁମାନଙ୍କର ଏହି ଜଗତରୂପେ ପରିଣତ ହୋଇଛନ୍ତି। ସ୍ପିନୋଜା ଲେଖିଛନ୍ତି, ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କର ସର୍ଜନା ହୁଏନାହିଁ। ମନୁଷ୍ୟମାନେ କେବଳ ଜନ୍ମଲାଭ କରନ୍ତି। ସେ ଏହି କଥାଟି ଉପରେ ଜୋର ଦେଇ କହିଛନ୍ତି ଯେ, ଏକଦା କିଛି ନଥିଲା ଓ ତା'ପରେ ଗୋଟିଏ ସମୟରେ ଏହି ପୃଥିବୀର ସୃଷ୍ଟି ହେଲା, ଏପରି ଆଦୌ ହୋଇନାହିଁ। ନାଇଁ, ସେହି ପୂର୍ବରୁ ହିଁ ତାହା ରହିଥିଲା ଓ ତାହାର ଏକ ରୂପାନ୍ତର ଘଟିଲା। ବସ୍ତୁସକଳ ସମୟର ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ବିନ୍ଦୁରୁ ଆରମ୍ଭ ହୋଇନାହାନ୍ତି। ପୃଥିବୀ ଅର୍ଥାତ୍ Substance ଅନନ୍ତ କାଳରୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ରହିଛି। ଅର୍ଥାତ୍, ଏଠାରେ ସମସ୍ୟାଟି ହେଉଛି, ଯଦି ପୃଥିବୀ ଏବଂ Substance ଶାଶ୍ୱତ ହୁଅନ୍ତି, ତେବେ ଈଶ୍ୱର ହିଁ କାରଣ ଏବଂ ସକଳ mode କୁ ସେଇ ତିଆରି କରିଛନ୍ତି ଓ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ କୌଣସି mode କେବେହେଲେ ସମ୍ଭବ ହେବନାହିଁ ,ବୋଲି କହିବା ସମୟରେ ସ୍ପିନୋଜା ପ୍ରକୃତରେ କ'ଣ କହିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରିଛନ୍ତି। ଏଠାରେ ସମାଧାନଟି ହେଉଛି ଯେ ଅମୁକ କାରଣଟି ସକାଶେ କୌଣସି କଥା ଘଟିଲା ବୋଲି ସାଧାରଣ ଲୋକମାନେ ଦେଉଥିବା ଅର୍ଥରେ ସେ ସେହି କଥାଟିକୁ କହୁନାହାନ୍ତି। ଈଶ୍ୱର ଏହି ପୃଥିବୀର ସର୍ଜନା କରିଛନ୍ତି ବୋଲି ଅର୍ଥରେ ସେ କଥାଟିକୁ କହୁନାହାନ୍ତି। ଈଶ୍ୱର ହିଁ ଏହି ପୃଥିବୀ ବୋଲି ସେ ବୁଝୁଥିବା

ଅର୍ଥରେ ସେ କଥାଟିର ପ୍ରୟୋଗ କରିଛନ୍ତି ।

ଏଠାରେ ଆଉଗୋଟିଏ କଥା ମଧ୍ୟ ସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇଯିବା ଉଚିତ । ଶାଶ୍ୱତ କାଳ କହିଲେ ସ୍ପିନୋଜା ପ୍ରକୃତରେ କ'ଣ ବୁଝୁଛନ୍ତି ? ବହୁ ଟୀକାକାର ଅନେକ ସମୟରେ ସେହି କଥାଟିକୁ ଭୁଲ ଭାବରେ ହିଁ ବୁଝିଛନ୍ତି । ଏବଂ ତଦ୍ୱାରା ନାନା ଅଡୁଆର ସୃଷ୍ଟି କରିଛନ୍ତି । ଶାଶ୍ୱତ କହିଲେ ସ୍ପିନୋଜା କୌଣସି ଶାଶ୍ୱତ କାଳକୁ ବୁଝିନାହାନ୍ତି, କେବଳ ଏକ କାଳାତୀତତାକୁ ବୁଝିଛନ୍ତି । ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ଅସ୍ତିତ୍ୱକୁ ଶାଶ୍ୱତ ବୋଲି କହିବା ସମୟରେ ସ୍ପିନୋଜା ଏହି କଥାଟିକୁ କହିବାଲାଗି ଇଚ୍ଛା କରୁଛନ୍ତି ଯେ ଈଶ୍ୱର କେବେ ନଥିଲେ ଏବଂ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ କାଳଗତ ବିନ୍ଦୁରୁ ଅସ୍ତିତ୍ୱ ଧାରଣ କରିନାହାନ୍ତି । ସେ କହିଛନ୍ତି ଯେ, ଶାଶ୍ୱତତା କହିଲେ ସକଳ ଅର୍ଥରେ ଏହି ଅସ୍ତିତ୍ୱକୁ ବୁଝାଉଛି, ଏକ ଶାଶ୍ୱତ ବସ୍ତୁର ସଂଜ୍ଞାକୁ ପଶ୍ଚାତରେ ରଖି ଯାହାକିଛି ଅବଶ୍ୟ ବୁଝିହୁଏ ଠିକ୍ ସେହି ଅର୍ଥରେ । ଏଠାରେ ଶାଶ୍ୱତ କହିଲେ ଏକ ବସ୍ତୁ ଅନନ୍ତ କାଳରୁ ହିଁ ଅବସ୍ଥିତ ଅଛି ବୋଲି କୌଣସି କଥାକୁ ବୁଝାଉନାହିଁ, ଏକ ଖାସ୍ ପ୍ରକୃତିର ଅନୁଭବକୁ ହିଁ ତାହା ବୁଝାଉଛି, ଯାହାକି ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ କାଳାତୀତ ହୋଇ ରହିଛି ।

ଦାର୍ଶନିକ ସ୍ପିନୋଜା ଯେଉଁ ଧାରାରେ Attributes ର ଚର୍ଚ୍ଚା କରିଛନ୍ତି ବହୁସଂଖ୍ୟକ ସମୀକ୍ଷକ ଏପରି କରି ସେ ବହୁତ ଭ୍ରମରେ ପଡି ଯାଇଛନ୍ତି ବୋଲି ଟୀକାମାନ କରିଛନ୍ତି । ଏତେ ଏତେ ଅସୁମାରି ସଂଖ୍ୟାର attributes ରହିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସେ ସେଗୁଡ଼ିକରୁ ମାତ୍ର ଦୁଇଟିର ଆଲୋଚନା, ସେହି କଥାଟିକୁ ସେମାନେ ବୁଝି ପାରିନାହାନ୍ତି । ମନୁଷ୍ୟର ମନ ଯଦି କେବଳ ଦୁଇଟି attributes ର କଳ୍ପନା କରିପାରୁଛି, ତେବେ ଅସୁମାରି attributes କିପରି ରହିଛନ୍ତି ବୋଲି ସ୍ପିନୋଜା କିପରି କଳ୍ପନା କରିଛନ୍ତି ! ଆହୁରି ଆଉଗୋଟିଏ ଆପତ୍ତି ମଧ୍ୟ ହୋଇଛି ଯେ, ତାଙ୍କ ଚର୍ଚ୍ଚାର ସେହି ଦୁଇଟିମାତ୍ର attributes- ଜଡ ଏବଂ ମାନସିକ- ମଧ୍ୟରେ ଏକ ସଂଯୋଗସୂତ୍ର ସ୍ଥାପନ କରିବା ସମୟରେ ସ୍ପିନୋଜା ଯେଉଁ ପଦ୍ଧତିଟିକୁ ଅବଲମ୍ବନ କରିଛନ୍ତି, ସିଏ ତଦ୍ୱାରା ତାଙ୍କ ସର୍ବବ୍ୟାପ୍ତ substance କୁ ଆଣି ଯୋଡ଼ିଛନ୍ତି । ସେହି କ୍ଷେତ୍ରଟି ମଧ୍ୟକୁ attributeରେ ଆଲୋଚନାଟିକୁ ପ୍ରବିଷ୍ଟ କରାଇବା ଦ୍ୱାରା ନିଜ ବ୍ୟାଖ୍ୟାର ସମତାବସ୍ଥାଟିକୁ ସେ ଦୋହଲାଇ ଦେଇଛନ୍ତି । ଜଣେ ପତ୍ରପ୍ରେରକ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କ ପାଖକୁ ଲେଖିଛନ୍ତି ଯେ, ଆମେ ବସ୍ତୁତଃ ଯେତିକିଟି ସଂଖ୍ୟାର attributes ର କଳ୍ପନା କରନ୍ତେ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ସହିତ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଆଣି ଯୋଡି ପାରନ୍ତେ, ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କ ଅନୁମାନ ଅନୁସାରେ ନ୍ୟାୟତଃ ସେତିକିଟି ପୃଥିବୀର କଳ୍ପନା ଅବଶ୍ୟ କରିପାରନ୍ତେ । ଅନ୍ୟ କେତେ

ସମୀକ୍ଷକ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କୁ ଜଣେ ବହୁତତ୍ତ୍ୱବାଦୀ ବୋଲି ମନ୍ତବ୍ୟ କରିଛନ୍ତି । ସେମାନେ ଅଭିଯୋଗ ବି କରିଛନ୍ତି ଯେ, ଏଇ attribute ଗୁଡିକୁ ତେବେ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ substance ବୋଲି କୁହାଯାଇ ପାରିବ, କାରଣ ସେମାନଙ୍କୁ ପରସ୍ପର ଠାରୁ ଭିନ୍ନ ବୋଲି ଦେଖାଇବା ସମ୍ଭବ ମଧ୍ୟ ହୋଇ ପାରୁନାହିଁ ।

ଆଉ କିଏ ମଧ୍ୟ ଆପତ୍ତି ଉଠାଇଛନ୍ତି ଯେ, substance ବିଷୟରେ ଏକ ସଙ୍ଗତିଯୁକ୍ତ କଳ୍ପନା କରିପାରିବା ସକାଶେ ଆମର ମନଟା ହିଁ ଏହି ଯେତେ ଯାହା ଭିଆଣ କରିଛି, ଏବଂ ତେଣୁ ଈଶ୍ୱର ଅର୍ଥାତ୍ substance ମଧ୍ୟରେ ତାହାର ମୋଟେ କୌଣସି ସ୍ଥାନ ହିଁ ନାହିଁ । ଏପରି ଗୋଟିଏ ଟୀକା ମଧ୍ୟ ହୋଇଛି ଯେ, attributes କୁ ଅଗଣିତ ବୋଲି କହି କେବଳ ଆପଣାର ଏକ ଖିଆଲର ଅବତାରଣା କରାଯାଇଛି । Attribute ମାନଙ୍କୁ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ବିଭାବ ବୋଲି କହିବା ଅଧିକ ଯୁକ୍ତିଯୁକ୍ତ ହେବ ବୋଲି ଗୋଟିଏ ମନ୍ତବ୍ୟ ମଧ୍ୟ କରାଯାଇଛି । ହଁ, ଏହି ସବୁଯାକ ହେଉଛନ୍ତି ସେହି ଏକମାତ୍ର Substance ର ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ବିଭାବ । ଏହି ବିଷୟରେ ସ୍ପିନୋଜା ନିକର ଆଭିମୁଖ୍ୟକୁ ସ୍ପଷ୍ଟ କରି The Ethic ପୁସ୍ତକରେ କହିଛନ୍ତି : ଆମେ ଏପରି ଗୋଟିଏ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ କଦାପି କରି ପାରିବାନାହିଁ ଯେ attributes କହିଲେ ଆମକୁ ଦୁଇଟି ସତ୍ତା ଅର୍ଥାତ୍ ଦୁଇଗୋଟି ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ Substanceର ଅନ୍ତର୍ଗତ ବୋଲି ସ୍ୱୀକାର କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । କାରଣ ଏଇଟି ହେଉଛି Substanceର ଏକ ସ୍ୱଭାବସ୍ଥ ଲକ୍ଷଣ ଯେ ତାହାର ପ୍ରତ୍ୟେକ attribute କୁ ଆମେ କେବଳ ତାହାରି ପଷ୍ଟାଦ୍‌ଭୂମି ଉପରେ ହିଁ ବୁଝିବା । କାରଣ, Substance ମଧ୍ୟରେ ଯେତେ ଯେତେ attributes ରହିଥାଆନ୍ତି, ସେଗୁଡ଼ିକ ସର୍ବଦା ନିକର ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ ସ୍ଥାନଟିରେ ରହିଥାଆନ୍ତି, ଗୋଟିଏ ଆଉ ଗୋଟିକର କଦାପି ଉନ୍ମେଷିତ ହୋଇ ଆସିବାର କାରଣ ହୋଇ ରହି ନଥାନ୍ତି । ଏବଂ ପ୍ରତ୍ୟେକେ ହିଁ Substance ର ସତ୍ୟ ଅର୍ଥାତ୍ ବାସ୍ତବଟିକୁ ପ୍ରକଟ କରି ଦେଉଥାନ୍ତି । ଏବଂ, ଏକ ପତ୍ରରେ ସେ ଉତ୍ତର ଦେଇ କହିଛନ୍ତି, ସକଳ ଗୋଷ୍ଠୀଟିର ପିତାରୂପେ ଅବସ୍ଥାନ କରୁଥିବା କର୍ତ୍ତାଙ୍କୁ ସମସ୍ତେ ଯେପରି ଦୁଇଟି ନାମ ଦ୍ୱାରା ଜାଣିଥିଲେ ଏବଂ ଚିହ୍ନୁଥିଲେ, ଏବଂ ତଦ୍ଦ୍ୱାରା ତାଙ୍କର ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ପରିଚୟକୁ ଲାଭ କରୁଥିଲେ,- ଏବଂ ଦୁଇଟିଯାକ ପରିଚୟ ସର୍ବଦା ସେହି ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ବୁଝାଉଥିଲା, ଠିକ୍ ସେହିପରି ଆମ ମନର କ୍ଷେତ୍ରରେ ମଧ୍ୟ ସେହି ମୂଳତଃ କେବଳ ଗୋଟିଏ Substance କୁ ମଧ୍ୟ ଦୁଇପ୍ରକାରେ ବୁଝିବାକୁ ହୁଏ ଏବଂ ଉଭୟ ଅବସରରେ ହିଁ ଆମର କଥା ସେହି ଗୋଟିଏ ସ୍ୱଭାବକୁ ବୁଝାଇଥାଏ । ଉଭୟେ ସେହି ଗୋଟିଏ ମୂଳ ସତ୍ୟଟିକୁ ପ୍ରକଟ କରି

ଆଣୁଥାନ୍ତି । ଯେଉଁପରି ଭାବରେ ଗୋଟିଏ ବକ୍ର ରେଖା ଜ୍ୟାମିତି ବା ବୀଜଗଣିତ ଉଭୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ହିଁ କାର୍ଯ୍ୟରେ ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇପାରେ, ଏହି କ୍ଷେତ୍ରରେ ସେହି ଘଟଣାଟି ଘଟେ । ଆମେ ମନୁଷ୍ୟମାନେ କେଉଁପରି ଭାବରେ ଲବ୍ଧ ଜ୍ଞାନକୁ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଲଗାଇବା, ତାହା ଏହିପରି ଭାବରେ ବିଭିନ୍ନ ହେବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହୁଏ । ଏବଂ, ତେଣୁ, ଗୋଟିଏ ସତ୍ୟ କାହିଁକି ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାରେ ବ୍ୟବହୃତ ହେଉଛି ବୋଲି ତାହାକୁ କଦାପି ନ୍ୟାୟ ଅନୁସାରେ ଅସଙ୍ଗତ ବୋଲି କୁହା ଯିବନାହିଁ । ଯେପରି ଏକାଧିକ ପ୍ରକାରେ ଗୋଟିଏ ବକ୍ର ରେଖାର ବ୍ୟବହାର ହେଉଛି ସେହିପରି । ନିଜର ଲବ୍ଧ ଜ୍ଞାନକୁ ଆମେ କେଉଁପରି ଭାବରେ ବ୍ୟବହାର କରୁଛୁ, ସେହି କଥାଟି ଆମ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କ ଅନୁସାରେ ଅବଶ୍ୟ ଅଲଗା ପ୍ରକାରର ହେବ, ଏବଂ ତେଣୁ ଏକଥାଟି ନ୍ୟାୟର ବହିର୍ଭୂତ ନୁହେଁ ଯେ ଗୋଟିଏ ସତ୍ୟକୁ ଆମେ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ପ୍ରକାରେ ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରିପାରିବା ।

ତେଣୁ, ସତକଥାଟି ହେଉଛି ଯେ ଆମେ substance କୁ ଅଲଗା ଅଲଗା attributes ର କେବେହେଲେ ଗୋଟିଏ ସମଷ୍ଟି ବୋଲି କହିବାନାହିଁ, ସେଇଟିକୁ ଆମେ attributes ର ଏକ ଜୀବନ୍ତ ଐକ୍ୟବଦ୍ଧତା ବୋଲି କହିବା । ତାହାକୁ ଆମେ attribute ମାନଙ୍କର ଗୋଟିଏ ପରସ୍ପରସଂଯୁକ୍ତ system ବୋଲି କହିବା । ସେଗୁଡ଼ିକ ସମସ୍ତେ ସେହି ଏକା substance ର ଅଭିବ୍ୟକ୍ତ ରୂପ ହୋଇ ରହିଥାନ୍ତି ବୋଲି ସେମାନଙ୍କୁ ପରସ୍ପର ସହିତ ସଂଯୁକ୍ତ ବୋଲି କୁହାଯିବ । ପୁନଶ୍ଚ, ସ୍ପିନୋଜା କେଉଁ କାରଣରୁ substance ର ଅଗଣନ ସଂଖ୍ୟାର attribute ରହିଛି ବୋଲି ଯାହା କହିଛନ୍ତି, ସେହି ସମ୍ପର୍କରେ କରାଯାଇଥିବା ଅଭିଯୋଗର ଉତ୍ତର ଦେଇ ଆମେ ସଂକ୍ଷେପରେ ଏତିକି କହିପାରିବା ଯେ ଏପରି କରି ସେ ଆଲୋଚ଼ନାର ଅନ୍ୟ ଦ୍ୱାରଗୁଡ଼ିକୁ ମଧ୍ୟ ଖୋଲା ରଖିଛନ୍ତି । ନିଜ ଲାଗି ସେ ଦୁଇଗୋଟି attributes କୁ ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଅନୁମାନ ମଧ୍ୟରେ ସିଏ ଏହି ଦୁଇଟିକୁ ଦେଖିଛନ୍ତି । ଏଥିରୁ ଏକ ସୂଚନା ମଧ୍ୟ ମିଳୁଛି ଯେ ସ୍ପିନୋଜା ନିଜର ଦର୍ଶନବିଚାରର କ୍ଷେତ୍ରରେ ସର୍ବଦା ଉଦାର ରହିଛନ୍ତି ।

ଏଠାରେ ସ୍ପିନୋଜା ଆଲୋଚ଼ନା କରିଥିବା ଦୁଇଗୋଟି ପାରିଭାଷିକ ଶବ୍ଦକୁ ମଧ୍ୟ ଆମେ ମନେ ରଖିବା । ଗୋଟିଏ ହେଉଛି natura naturans ଏବଂ ଅନ୍ୟଟି natura naturata : ପ୍ରଥମଟି ଦ୍ୱାରା ଆମେ Substance କୁ ଜାଣିବା, ଯେତେବେଳେ ତାହା ଆପଣାର ଶାଶ୍ୱତ ତଥା ଅନନ୍ତ ଅନ୍ତର୍ସତ୍ୟଟିର ପ୍ରକାଶ କରୁଥାଏ । ଅର୍ଥାତ୍, ତାହା ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ସମବାଚ଼ୀ ହୋଇ ରହିଥାଏ । ଈଶ୍ୱର ହିଁ ଏହି ସବୁକିଛିର ମୁକ୍ତ କାରଣ ହୋଇ ରହିଥାନ୍ତି । କିନ୍ତୁ, natura naturata କହିଲେ ସେହି ସବୁକିଛିକୁ ମଧ୍ୟ

ବୁଝାଏ ଯେଉଁଗୁଡ଼ିକ୍ ଇଶ୍ୱରଙ୍କର ସ୍ୱଭାବରୁ ଅଥବା ତାଙ୍କର ଗୋଟିଏ ସ୍ୱଭାବରୁ ନିଷ୍ପନ୍ନ ହୋଇଥାଏ; ଆଉ ସେଗୁଡ଼ିକ ତା'ପରେ ବସ୍ତୁରୂପ ଧାରଣ କରିଥାଏ । ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ modes ର ରୂପଧାରଣ କରି ରହିଥାଏ । ସେମାନେ ମଧ୍ୟ ଇଶ୍ୱରଙ୍କ ଅନ୍ତର୍ଗତ ହୋଇ ରହିଥାନ୍ତି, କାରଣ ଇଶ୍ୱରଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ସେମାନଙ୍କର କୌଣସି ଅସ୍ତିତ୍ୱ ହିଁ ସମ୍ଭବ ହେବନାହିଁ । ଆଉ ଏକ ଭାବରେ ସେହି କଥାଟିକୁ କହିଲେ, ଏହି ସୃଜନସମର୍ଥ ପୃଥିବୀ ହେଉଛି nutura naturans ଏବଂ ଅପର କଥାଟି ସୃଷ୍ଟ ରୂପ ଧାରଣ କରିବାରେ ଲାଗିଥିବା ପ୍ରକୃତିରେ ସେହି ଅନ୍ୟ ବିଭାବଟିକୁ ବୁଝାଉଥିବ । ଭାରତୀୟ ଦର୍ଶନରୁ ଶବ୍ଦ ନେଇ କହିଲେ, ଆମେ ପ୍ରଥମଟିକୁ କାର୍ଯ୍ୟ-ବ୍ରହ୍ମ ଓ ଦ୍ୱିତୀୟଟିକୁ ସମ୍ଭବତଃ କାରଣବ୍ରହ୍ମ ବୋଲି କହିପାରିବା । ଇଶ୍ୱରଙ୍କ ଏହି ଦୁଇଟିଯାକ ରୂପର କଳ୍ପନା ସର୍ବଦା ହିଁ ସମ୍ଭବ ହୋଇପାରିବ । ଇଉରୋପୀୟ ଦର୍ଶନର ଧାରାରେ ମଧ୍ୟ ଆମେ ବ୍ରୁନୋ ଏବଂ ଟମାସ୍ ଆକ୍ୱିନାସ୍ଙ୍କର କଳ୍ପନାରେ natura naturans ଶବ୍ଦଟି ମଧ୍ୟ ଆମକୁ ମିଳିଯିବ । ସେଠାରେ କଥାଟିକୁ ଇଶ୍ୱରଙ୍କର ସମବାଚୀ ରୂପେ ହିଁ ବ୍ୟବହାର କରାଯାଇଛି । ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକୁ ସ୍ପିନୋଜା କେବଳ ଏକ ନୂତନ ନିହିତାର୍ଥ ଆଣି ଦେଇଥିଲେ ତା' ନୁହେଁ । ଜଣେ ବ୍ୟାଖ୍ୟାକାର ଯେପରି କହିଛନ୍ତି, ଗୋଟିଏ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଓ ମୁକ୍ତ କାରଣ ରୂପେ ଇଶ୍ୱର ହେଉଛନ୍ତି natura naturans ଏବଂ, natura naturata କହିଲେ ସେହି ଇଶ୍ୱରଙ୍କର attributes ଗୁଡ଼ିକର ପରିସୃଷ୍ଟ ସକଳ modes କୁ । ଏହି ଦ୍ୱିତୀୟ କଥାଟି ତଥାପି ଆମ ଇନ୍ଦ୍ରିୟବୋଧର ପୃଥିବୀଟିକୁ ଆଦୌ ସୂଚିତ କରି ଦେବନାହିଁ । ଏହା ସେତେବେଳେ ଏହି ପୃଥିବୀଟିକୁ ବୁଝାଇବ, ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ପୃଥିବୀର ସବୁକିଛିକୁ ବୁଝିବ; ଇଶ୍ୱରଙ୍କ ଠାରୁ ନିଷ୍ପନ୍ନ ହେବାରେ ଲାଗିଥିବା ପୃଥିବୀସ୍ଥ ସବୁକିଛିକୁ ବୁଝାଇବ ।

ପୃଥିବୀର ଏହି ଯାବତୀୟ ବସ୍ତୁ ପ୍ରକୃତିର ସେହି ଶାଶ୍ୱତ ସତ୍ୟଟି ମଧ୍ୟରୁ ହିଁ ସୃଷ୍ଟ ହୋଇ ଆସିଛନ୍ତି ବୋଲି ସ୍ପିନୋଜା ଯେଉଁ ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରିଛନ୍ତି ସେଥିରେ ବେଶ୍ ବିବ୍ରତ ହୋଇ ବହୁ ଟୀକାକାର ଅଭିଯୋଗ କରିଛନ୍ତି ଯେ ସ୍ପିନୋଜା ଆପଣାର ତତ୍ତ୍ୱଟି ଅନୁସାରେ ଏହି ସମୁଦାୟ ସୃଷ୍ଟି ସେହି ଗୋଟିଏ ପ୍ରକାର ତଥା ଅନ୍ତର୍ସତ୍ୟରୁ ସମ୍ଭବ ହୋଇଛି ବୋଲି ଘୋଷଣା କରିଛନ୍ତି । ଯଦି ଅସ୍ତିତ୍ୱ ମାତ୍ରକେ ଏହି ସବୁକିଛି ଇଶ୍ୱରଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଆସିଛି, ସଂଶୟୀ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ଆପତ୍ତି କରି ପଚାରିଛନ୍ତି, ତେବେ ସେଥିରୁ ଆମେ ଏପରି ସିଦ୍ଧାନ୍ତଟିଏ ମଧ୍ୟ କ'ଣ ପାଇଁ ନକରିବା ଯେ ସ୍ପିନୋଜା ଏପରି କରି ଏହି ପୃଥିବୀରେ ରହିଥିବା ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ସ୍ତର ଅର୍ଥାତ୍ ସୋପାନ ଗୁଡ଼ିକୁ ସ୍ୱୀକାର

କରିବାକୁ ରାଜୀ ହୋଇନାହାନ୍ତି। ଏହି ଆପତ୍ତିଟିର ଉତ୍ତରରେ କୁହାଯାଇ ସାରିଛି ଯେ, ଈଶ୍ୱର ଆପଣାର ସ୍ୱାଧୀନ ସମର୍ଥତା ବଳରେ ହିଁ natura naturata ରେ ପରିଣତ ହୋଇଛନ୍ତି। Natura naturans ର ଏକ ସ୍ଥିତିରୁ ହିଁ ସେ ଏହି ସର୍ବବିଧ mode ର ବ୍ୟବସ୍ଥାଟିରେ ଆସି ପ୍ରତିଭାତ ହୋଇଛନ୍ତି। କିନ୍ତୁ, ଏହି ସବୁକିଛି ବସ୍ତୁ ସେହି ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ସ୍ୱପ୍ରକୃତିରୁ ନିଷ୍ପନ୍ନ ହୋଇ ଆସିଥିଲେ ହେଁ, ସେଗୁଡ଼ିକ ନିଜ ନିଜର ପ୍ରକୃତ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣତାର କ୍ଷେତ୍ରରେ ବିଭିନ୍ନ ମାତ୍ରାରେ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି; କେବଳ ମାତ୍ରାରେ ନୁହେଁ, ପ୍ରକାରରେ ମଧ୍ୟ ଭିନ୍ନ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି। ଜଣେ ପତ୍ରପ୍ରେରକଙ୍କ ପାଖକୁ ସ୍ପିନୋଜା ଲେଖିଛନ୍ତି : ଏକଥା ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ଏକ ସତ୍ୟ ଯେ ଏକ ମୂଷିକ ଏବଂ ଜଣେ ଦେବଦୂତ ସେହି ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ସ୍ୱଭାବକୁ ହିଁ ବହନ କରୁଛନ୍ତି, ସେମାନେ ତଥାପି ଜଣେ ଆଉଗୋଟିଏ ମୋଟେ ହୋଇ ପାରିବେନାହିଁ। ଯେଉଁ ଲୋକମାନେ ହତ୍ୟା କରୁଛନ୍ତି ଏବଂ ଯେଉଁମାନେ ଭିକ୍ଷୁକମାନଙ୍କୁ ଭିକ୍ଷା ଦେଉଛନ୍ତି, ସେମାନେ କେବେହେଲେ ଏକା ପ୍ରକାରର ହୋଇ ପାରିବେନାହିଁ। ଏବଂ, ଆଉଗୋଟିଏ ଚିଠିରେ, ଜଣେ ଅପରାଧୀ ତା'ର ନିଜ ମାର୍ଗରେ ହିଁ ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ଇଚ୍ଛାକୁ ବ୍ୟକ୍ତ କରୁଛି, ଜଣେ ଉତ୍ତମ ମନୁଷ୍ୟ ମଧ୍ୟ ଆପଣା ମାର୍ଗରେ ତାହାହିଁ କରୁଛି। କୌଣସି ବସ୍ତୁ ଯେତିକି ପରିପୂର୍ଣ୍ଣତା ହାସଲ କରିଥିବ, ସେତିକି ଅଧିକ ପରିମାଣରେ ହିଁ ସେଇଟି ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ସ୍ୱେଚ୍ଛାଟି ମଧ୍ୟରେ ଅଂଶଗ୍ରହଣ ମଧ୍ୟ କରିପାରିବ, ସେତିକି ଅଧିକ ପରିମାଣରେ ସିଏ ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ପରିପୂର୍ଣ୍ଣତାକୁ ବ୍ୟକ୍ତ କରି ଆଣି ପାରିବ। ଉତ୍ତମମାନଙ୍କର ସ୍ପଷ୍ଟତଃ ଅନୁତ୍ତମମାନଙ୍କ ଠାରୁ ଅନେକ ଗୁଣ ଅଧିକ ପରିମାଣର ପୂର୍ଣ୍ଣତା ରହିବ ଏବଂ ତେଣୁ, ସେମାନଙ୍କର ଗୁଣକୁ ଆମେ ଅନୁତ୍ତମମାନଙ୍କର 'ଗୁଣ' ସହିତ କେବେହେଲେ ତୁଳନା କରି ପାରିବାନାହିଁ।

କଥାଟିକୁ ଅଧିକ ପ୍ରସାର ଦେଇ କହିଲେ, natura naturata ରେ ଅର୍ଥାତ୍ modes ମାନଙ୍କର ପରିପୂର୍ଣ୍ଣତାମାନ ଉପଲବ୍ଧ ହୋଇଥିବା ପରିମାଣଗୁଡ଼ିକ ହିଁ ଦୃଶ୍ୟମାନ୍ ହୋଇଥାଏ। କାରଣ, ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ପରିପ୍ରକାଶ ଘଟୁଥିବାର modes ଗୁଡ଼ିକର ପୂର୍ବାପର ଅବସ୍ଥାପନା ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ କରିହୁଏ। ସେମାନଙ୍କର ପରିପୂର୍ଣ୍ଣତା ହାସଲ କରିଥିବାର ପରିମାଣଟି ପ୍ରକୃତରେ ତାହାରି ଉପରେ ନିର୍ଭର କରୁଥାଏ। ସେହି ପୂର୍ବାପରତାକୁ କାଳଗତ ବୋଲି କହି ବରଂ ନ୍ୟାୟଗତ ବୋଲି କୁହାଯିବ। Modes ଗୁଡ଼ିକର ସମ୍ବନ୍ଧ-କ୍ଷେତ୍ରରେ ପୂର୍ବବର୍ତ୍ତୀ କିମ୍ବା ପରବର୍ତ୍ତୀ ବୋଲି ଆଦୌ କିଛି କେଉଁଠାରେ ନଥାଏ। Mode ମାନେ ସମସ୍ତେ ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ହିଁ

କାରଣତ୍ୱଟିକୁ ବ୍ୟକ୍ତ କରନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ନ୍ୟାୟର ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବିଚାର କଲେ ଗୋଟିଏ ପୂର୍ବାପରତା ଅବଶ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତ ହେଉଥାଏ ଓ ତାହାରି ଉପରେ ହିଁ ସେମାନଙ୍କର ଅସ୍ତିତ୍ୱର ପରିମାଣଗୁଡିକ ନିର୍ଭର କରୁଥାଏ । ଏଠାରେ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କ ଠାରୁ ଗୋଟିଏ କଥା ନେଇ କୁହାଯାଇ ପାରିବ ଯେ, ସ୍ୱୟଂ ଈଶ୍ୱର ହିଁ ସର୍ବାଧିକ ପରିମାଣରେ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଭାବରେ ଯାହା ନିର୍ମାଣ କରି ଆଣିଥାନ୍ତି ସେଇଟିର ପରିଣାମରେ ସର୍ବାଧିକ ମାତ୍ରାର ପରିପୂର୍ଣ୍ଣତା ଅବସ୍ଥାନ କରୁଥାଏ । ଅପେକ୍ଷାକୃତ ଅଧିକ ପରୋକ୍ଷମାନେ ସେହି ଅନୁସାରେ କମ୍ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣତାର ଅଧିକାରୀ ହୁଅନ୍ତି ।

ସ୍ପିନୋଜା ତାଙ୍କର ଦାର୍ଶନିକ ଆଲୋଚ଼ନାରେ ଇଚ୍ଛାଶକ୍ତି, ବୁଦ୍ଧି ଏବଂ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣତାକୁ କିପରି ସ୍ଥାନମାନ ପ୍ରଦାନ କରିଛନ୍ତି ? ତାଙ୍କରି କଥାରେ କହିଲେ, ବୁଦ୍ଧି କହିଲେ ଆମେ ଆଦୌ କୌଣସି ପରମ ଧରଣର ବିଚାରକୁ ବୁଝିବାନାହିଁ । କେବଳ ଗୋଟିଏ କିସମର ଭାବନାକୁ ହିଁ ବୁଝିବା । ଠିକ୍ ସେହିପରି, ଇଚ୍ଛାଶକ୍ତି ମଧ୍ୟ ଆଉଗୋଟିଏ ପ୍ରକାରର ଭାବନା ଓ ତାହାକୁ ଏକ ସ୍ୱାଧୀନ କାରଣ ବୋଲି ମୋଟେ କହି ହେବନାହିଁ । ଏକ ଆବଶ୍ୟକତା ରହିଥିବା ତତ୍ତ୍ୱ ବୋଲି ବୁଝିବାକୁ ହେବ । ତେଣୁ, ଇଚ୍ଛାଶକ୍ତିର ଅବଶ୍ୟ ଆବଶ୍ୟକତା ରହିଛି, କିନ୍ତୁ ତାହାକୁ ଏକ ଅନିବାର୍ଯ୍ୟ କାରଣ ବୋଲି କଦାପି କୁହା ହେବନାହିଁ । ପୁନଶ୍ଚ, ପରିପୂର୍ଣ୍ଣତା କହିଲେ ସ୍ପିନୋଜା କ'ଣ ବୁଝିଥିଲେ ? ତାଙ୍କ ମତରେ, ବସ୍ତୁମାନଙ୍କର ପରିପୂର୍ଣ୍ଣତାକୁ କେବଳ ସେଗୁଡ଼ିକର ସ୍ୱଭାବ ଏବଂ ଶକ୍ତିର ଭୂମି ଉପରେ ବିଚାର କରାଯାଇ ପାରିବ । ଅର୍ଥାତ୍, ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କର ଇନ୍ଦ୍ରିୟଗୁଡ଼ିକୁ ସେହି ବସ୍ତୁମାନେ କେତେଦୂର ଆନନ୍ଦ ଦେଉଛନ୍ତି ବା ନଦେଉଛନ୍ତି, ସେହି ମାନଦଣ୍ଡଟି ଉପରେ ଆମେ ସେଗୁଡ଼ିକ ଅଧିକ ଅଥବା ଅଳପ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣତାଯୁକ୍ତ ବୋଲି କେବେହେଲେ କହିବା ନାହିଁ । ଆମର ସ୍ୱଭାବଟି ନିମନ୍ତେ କେଉଁଟି କେତେ ପରିମାଣରେ ଉପକାରୀ ବା ନୁହେଁ, ସେହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ମଧ୍ୟ ସେହି କ୍ଷେତ୍ରରେ କୌଣସି ବିଚାର ହେବନାହିଁ । ଅର୍ଥାତ୍, ପରିପୂର୍ଣ୍ଣତାର ସର୍ବବିଧ ଧାରଣା କରୁଥିବା ସମୟରେ ଆମକୁ ସକଳ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବିଷୟନିଷ୍ଠ ହେବାକୁ ହେବ ଓ ଆମ ନିଜର ଧାରଣାମାନଙ୍କୁ ମିଶାଇ ଦେଇ ,ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଆମେ କଦାପି ବିକୃତ ମଧ୍ୟ କରି ଦେଉନଥିବା ।

ଶେଷ କଥାଟି ହେଉଛି, ବିଶ୍ୱର ପରିଚାଳନା କରୁଥିବା ଏହି ପ୍ରକୃତିର ଅନ୍ତଃସତ୍ୟଟି ବସ୍ତୁତଃ କ'ଣ, ତାହାର ଅସ୍ତିତ୍ୱ କହିଲେ ମଧ୍ୟ ଆମେ ନ୍ୟାୟତଃ କ'ଣ ବୁଝିବା ? ଦୁଇଟିଯାକ ପରସ୍ପର ସହିତ ସହାବସ୍ଥିତ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି । ଏଇଟି

ଯେଉଁଠି ରହିଛି, ସେଇଟି ମଧ୍ୟ ଅବଶ୍ୟମ୍ଭାବୀ ଭାବରେ ରହିଛି। ଈଶ୍ୱର ରହିଛନ୍ତି ଓ ତାଙ୍କର attributes ମାନେ ମଧ୍ୟ ରହିଛନ୍ତି। ସେମାନଙ୍କର ଅନ୍ତର୍ଗତ ସତ୍ୟଟି ଯଦି ବଦଳିବାରେ ଲାଗିଥାନ୍ତା, ତେବେ ଆଉସବୁ ଅନ୍ୟ କିଛିର ଆଦୌ କଳ୍ପନା ମଧ୍ୟ କରି ହୁଅନ୍ତା ନାହିଁ। ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ଅନ୍ତର୍ସତ୍ୟଟି ଯାହା, ତାଙ୍କର ଅସ୍ତିତ୍ୱ ମଧ୍ୟ ପ୍ରକୃତରେ ତାହା। କଥାଟିକୁ ଅଧିକ ସ୍ପଷ୍ଟ କରିଦେଇ ସ୍ପିନୋଜା କହିଛନ୍ତି, ସେହି ଆବହମାନ କାଳରୁ ହିଁ ଈଶ୍ୱର ଆପେ ହିଁ ଆପଣାର ନିର୍ଦ୍ଦେଶଗୁଡ଼ିକୁ ପ୍ରଦାନ କରୁଛନ୍ତି। କାରଣ, ଯଦି ସେପରି ହେଉନଥାନ୍ତା, ତେବେ ଏହି କ୍ଷେତ୍ରରେ କେବଳ ଅସଙ୍ଗତତା ଏବଂ ଅପରିପୂର୍ଣ୍ଣତା ଆସି ପ୍ରବେଶ କରନ୍ତା। ଈଶ୍ୱର ଆମର ବିବେକ ସକାଶେ ବଡ଼ ଅପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ଓ ଅସଙ୍ଗତିଯୁକ୍ତ ହୋଇ ରହିଥାନ୍ତେ। ଶାଶ୍ୱତ କାଳରୁ ତାହାହିଁ ବିଧାନ ହୋଇ ରହିଛି। ସବୁକିଛି ଏକ ଶାଶ୍ୱତତା ମଧ୍ୟରେ ରହିଛି, କୌଣସି ପ୍ରକାରର କେତେବେଳେ ନାହିଁ, ଆଗେ ନାହିଁ କିମ୍ବା ପଛରେ ନାହିଁ। ତେଣୁ, ସେହି ନିର୍ଦ୍ଦେଶଟିର କ୍ଷେତ୍ରରେ କୌଣସି ହେରଫେର ମଧ୍ୟ ହେଉନାହିଁ। ଆମର ଏହି ଯୁଗରେ ମଧ୍ୟ ସେହି ବିଧାନଟି ଅନୁସାରେ ସବୁ କ୍ରିୟାଶୀଳ ହୋଇରହିଛି। ଈଶ୍ୱର ଏବଂ ତାଙ୍କର ଏହି ବିଧାନ,- ଦୁହେଁ ଅଭିନ୍ନ। ଈଶ୍ୱର ହେଉଛନ୍ତି ଏହି ସବୁକିଛି ବିଧାନ ଏବଂ ସେଇ ବିଧାନଚୟକୁ ସେଇ ଈଶ୍ୱର ହିଁ ପ୍ରଦାନ କରୁଛନ୍ତି। ସେହି ମୂଳଭୂତ ବୋଧ କ୍ଷେତ୍ରରେ ବିଚ୍ୟୁତି ଘଟିଲେ ତାହା ଅରାଜକତା। ଅରାଜକତାମାନେ ଏହି ପୃଥିବୀରେ କ'ଣ କମ ରହିଛନ୍ତି ? ମନୁଷ୍ୟମାନେ ସତେଅବା ସେହି ସତ୍ୟଟିରୁ କୌଣସି କାରଣ ବା ଅକାରଣରୁ ଟଳିଗଲେ ହିଁ ଅରାଜକତା ପହଞ୍ଚି ଯାଉଛି। ପୃଥିବୀ ଟଳିଯାଉଛି। କାରଣ ସତ୍ୟ ଟଳିଯାଉଛି। ଆମ ଈଶ୍ୱର ଟଳି ଯାଉଛନ୍ତି। ହଁ, ଆମ ଈଶ୍ୱର ଟଳି ଯାଉଛନ୍ତି। ଈଶ୍ୱର କହିଲେ ଯେଉଁ ଜାଗତିକ ସମତାବସ୍ଥାକୁ ବୁଝାଏ, ସେଇଟି ଟଳିଯାଉଛି। ସମତାବସ୍ଥାର ତେଣୁ ଏକ ଅନ୍ୱେଷଣ ଲାଗିରହିଛି।

(ଘ) ମନୁଷ୍ୟର ମନୋଜଗତ

The Ethic ର ପ୍ରଥମ ଅଧ୍ୟାୟଟିରେ ସ୍ପିନୋଜା ଆମ ପାଠକମାନଙ୍କୁ ତାଙ୍କ ହର୍ମ୍ୟଟିର ମୁଖଶାଳା ମଧ୍ୟରେ ନେଇ ପହଞ୍ଚାଇ ଦେଇଛନ୍ତି। ସକଳ ଅର୍ଥରେ ଏକ ଆମନ୍ତ୍ରଣ ଦ୍ୱାରା ଘରଟି ମଧ୍ୟକୁ ଡାକିନେବା ଦ୍ୱାରା। କେତେକ ବିଶେଷ ଶବ୍ଦ ଦେଇ ରଚନା କରା ଯାଇଥିବା ଘରଟି। ସବୁଯାକ ଶବ୍ଦ ଯେ କୌଣସି ଅଭିଧାନରେ ମିଳିଯିବ ସିନା, ମାତ୍ର ଅଭିଧାନରେ ଦିଆ ଯାଇଥିବା ଅର୍ଥରେ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ପ୍ରୟୋଗ କରା

ଯାଇନାହିଁ। କେବଳ ଦର୍ଶନରେ ନୁହେଁ ଜ୍ଞାନ ଏବଂ ବିଜ୍ଞାନର ସକଳ କ୍ଷେତ୍ରରେ ତାହାହିଁ କରାଯାଇଛି ଏବଂ ସର୍ବଦା ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକୁ ପାରିଭାଷିକ ଶବ୍ଦ ବୋଲି କୁହାଯାଇଛି। ଗ୍ରନ୍ଥର ଏହି ପ୍ରଥମ ଚରଣଟିରେ ଏତେଗୁଡ଼ାଏ ଶବ୍ଦର ସମ୍ମୁଖୀନ ହୋଇ ଆମେ ବିଚଳିତ ହୋଇ ପଡ଼ିବାନାହିଁ ତ ! ହଠାତ୍ କୌଣସି ଶାବ୍ଦିକ ଗହନ ଭିତରେ ପଶିଗଲା ପରି ଅନୁଭବ କରିବା କି ? ତେବେ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କୁ ଅଧ୍ୟୟନ କରିବାର ଯାବତୀୟ ଆଗ୍ରହକୁ ନିଶ୍ଚୟ ହରାଇ ବସିବା।

କେତୋଟି ପାରିଭାଷିକ ଶବ୍ଦକୁ ଏହିପରି ବ୍ୟବହାର କରି ସ୍ପିନୋଜା ନିଜ ବିଚାରର ପୃଥିବୀଟିକୁ ଆଣି ଠିଆ କରାଇଛନ୍ତି। ତାହାକୁ ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ମେଦିନୀର ଧାରଣା ଆଣି ଦେଇଛନ୍ତି ଏବଂ ସେହିପରି ଭାବରେ ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଅଥଚ ସମଗ୍ର ଆବେଦନ ଦ୍ୱାରା ନିଜକୁ ପରଖିଛନ୍ତି। ସେଇଟି ଦ୍ୱାରା ହିଁ ଆମେ ବୁଝିପାରୁଛୁ ଯେ ଇଉରୋପୀୟ ଦର୍ଶନରେ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ସ୍ପଷ୍ଟ ଏକ ସ୍ଥାନ ରହିଛି, ଯାହାକୁ ସ୍ପିନୋଜୀୟ ବୋଲି କୁହାଯାଇ ପାରିବ। ଏକାଧିକ କାରଣରୁ ସପ୍ତଦଶ ଶତାବ୍ଦୀ ବେଳକୁ ଇଉରୋପ ମହାଦେଶରେ ଦର୍ଶନ ଏବଂ ଜୀବନ ଆଲୋଚନା ଅନେକାଂଶରେ ଏକ ବିତର୍କର ମାର୍ଗକୁ ସ୍ୱୀକାର କରିନେବାରେ ଲାଗିଥିଲା ଏବଂ ଯୁଗର ଜଳବାୟୁଟି ମଧ୍ୟ ସେଇଟି ଆଡ଼େ ଢଳିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲା। ସମାନ୍ତର ଭାବରେ ସେହି ସନ୍ଦର୍ଭରେ କୁହା ଯାଇପାରେ ଯେ, ଭାରତବର୍ଷରେ ମୁନିମାନେ ହିଁ ସତ୍ୟଗୁଡ଼ିକର ବ୍ୟାଖ୍ୟା ଦେଇଥିଲେ ଓ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ମାର୍ଗରୂପେ ନିଜନିଜର ଦର୍ଶନକୁ ଅବୟବମାନ ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ। ଆକୃଷ୍ଟ ବିଦ୍ୟାର୍ଥୀମାନେ ସେହି ଖାସ୍ ମତଗୁଡ଼ିକର ଗୁରୁମାନଙ୍କୁ ଘେରି ବସୁଥିଲେ। ବିତର୍କ ନିମନ୍ତେ ନୁହେଁ, ଅଧିକ ପ୍ରକାରେ ଜାଣିବା ନିମନ୍ତେ।

ସପ୍ତଦଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଦର୍ଶନର ଶାସ୍ତ୍ରୀମାନେ ସେହିସବୁ ଶବ୍ଦ ସହିତ ପରିଚିତ ଥିଲେ। ଅଭିଧାନ ମାନଙ୍କରେ ରହିଥିବା ସେହି ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକୁ ମାଧ୍ୟମ କରି ସେମାନେ ପ୍ରତ୍ୟେକେ ନିଜନିଜର ଖାସ୍ ଅର୍ଥାୟତନ ଗୁଡ଼ିକର ଉପସ୍ଥାପନା କରୁଥିଲେ। ତେଣୁ, ସ୍ପିନୋଜା ମଧ୍ୟ ସେହି ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକୁ ବ୍ୟବହାର କରିଛନ୍ତି ଏବଂ ଦର୍ଶନର ଚର୍ଚ୍ଚାଟି ମଧ୍ୟରେ ଆପଣାର ସ୍ୱକୀୟ ପରିଚୟମାନ ଦେଇଛନ୍ତି। ଆମେ ସେଇଟି ଦ୍ୱାରା ହିଁ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ସ୍ଥିତିଟିକୁ ବୁଝିବା ଏବଂ ତାଙ୍କର ମେଦିନୀଟି ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରବେଶ କରି ପାରିବା। ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ତେବେ ଆମର ଆକଳନ ଗୁଡ଼ିକ ଅଧିକ ସଙ୍ଗତ ହୋଇପାରିବ। ଇଉରୋପୀୟ ସମକାଳୀନ ଦର୍ଶନରେ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କୁ ଆମେ ଯେ ଆମର ଚିହ୍ନା ସୂତାଗୁଡ଼ାକରେ ଅନେକ ସମୟରେ ବାନ୍ଧି ରଖି ପାରୁନାହିଁ, ଘଟଣାଟି ପଛରେ

ସେହିପରି କୌଣସି କାରଣ ରହିଛି କି ? ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କୁ ଛାଡ଼ି ହୁଏନାହିଁ, ଗୋଟାଏ ଗୁଳାଭିତରେ ଆଣି ପକାଇ ବି ହୁଏନାହିଁ । ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ଅଧ୍ୟୟନ କଲେ ବେଶ୍ ପ୍ରାଞ୍ଜଳ ଭାବରେ ଅନୁଭବ କରିହୁଏ ଯେ ସ୍ପିନୋଜା ତାଙ୍କର ସମସାମୟିକ ମାନଙ୍କୁ ଯଥେଷ୍ଟ ଉତ୍ତମଭାବରେ ଅଧ୍ୟୟନ କରିଚ଼ନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ସେ ନିଜକୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବରେ କାହାରି ବେଢ଼ ଭିତରେ ପରମ ଏକତରଫା ଭାବରେ ବାନ୍ଧି ହୋଇଯାଇ ନାହାନ୍ତି । ଯୁଗ ବଦଳୁଛି ଏବଂ ସେହି ଅନୁସାରେ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ନାନା ନୂତନ ଉନ୍ମେଷଣାର ସନ୍ଧାନ ମିଳୁଛି । ଆଧୁନିକ ଏକାଧିକ ଆହ୍ୱାନର ଏବର ପୃଥିବୀରେ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରାସଙ୍ଗିକ ନାନା ଉତ୍ତର ମିଳିଯାଉଛି । ସ୍ପିନୋଜା କୌଣସି ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଜଣେ ବୃହତ୍ ଗାଦୀରେ ପ୍ରଫେସର ହୋଇ ବସି ନଥିଲେ । ଆପଣାର ସମ୍ମୁଖରେ ଆସି ପହଞ୍ଚୁଥିବା ସଂଶୟମାନଙ୍କୁ ସେ ଗୋଟିଏ ବନ୍ଧୁମେଳ ଭିତରେ ବସି ସାମନା କରୁଥିଲେ । ଏକ ଖାସ୍ ପ୍ରକାରର ସଂପୃକ୍ତି ହିଁ ତାଙ୍କୁ ଏହି ପୃଥିବୀ ସହିତ ବାନ୍ଧି ରଖିଥିଲା । ବିହ୍ୱଳତା ନଥିଲା, ଆଦୌ କୌଣସି ମକ୍ତରି ଭାବପ୍ରବଣତା ମଧ୍ୟ ନଥିଲା ।

ବୁଦ୍ଧିବାଦୀମାନେ ନିଜର ଏକ ଖାସ୍ ବୁଦ୍ଧିବାଦ ମଧ୍ୟରେ କିଳି ହୋଇ ରହି ଯୁଗେ ଯୁଗେ କେତେ କେତେ ଅବିବେକିତାର ପ୍ରଦର୍ଶନ କରି ନଆସିଛନ୍ତି । ଏକ ବିଶେଷ ଦୂରତା ନରହିଲେ ଆମେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ମାତ୍ରାରେ ଏହି ନାନା କାଦୁଅ ଭିତରେ ଲିପ୍ତ ହୋଇ ପଡ଼ିବା ଏବଂ ଏକାଧିକ କାତରତା ଦ୍ୱାରା ପୂରା ଦୂରରେ ରହି ପୃଥିବୀ ବିଷୟରେ ଗୁଡ଼ାଏ ପଣ୍ଡିତପଣ ଦେଖାଇ ହେଉଥିବା, ସେହି ମିଛ ସଂସ୍କାରଟା ଏବେ ମଧ୍ୟ ବଡ଼ ବଡ଼ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କର ହାତଗୋଡ଼କୁ ବାନ୍ଧି ରଖିଛି । ଆମ ସରକାରମାନେ ପୃଥିବୀର ସମସ୍ୟାମାନଙ୍କୁ କେଡ଼େ ଉଦାସୀନ ଭାବରେ ଅଧିକ ଜଟିଳ କରିବାରେ ଲାଗିଛନ୍ତି । ସେମାନେ ସମ୍ଭବତଃ ଯେତେ କୋଡୁଛନ୍ତି, ତାହାର ଦଶଗୁଣ ଭୂଇଁକୁ ମାଡ଼ି ପକାଉଛନ୍ତି । କ'ଣ ସବୁ ମୋଟେ ବୋଲ ମାନୁନାହାନ୍ତି । ତଥାପି ସେହି ପୁରାତନ ଧିସାରେ ସବୁ ଚାଲିଛି । ପରିତ୍ରାଣକାରୀମାନେ କେତେ ମିଛ ବିଶ୍ୱାସମାନ ଦେଇ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ଅସମର୍ଥ କରି ଦେଉଛନ୍ତି । ପୁରୁଣା ଅଙ୍କମାନେ ମୋଟେ କାମ ଦେଉନାହାନ୍ତି, ପୁରୁଣା ଆଦର୍ଶମାନେ ପାରୁ ବି ନାହାନ୍ତି । ଜୀବନ ପାଇଁ ଏକ ସମଗ୍ର ଦର୍ଶନ ଦରକାର; ଜୀବନକୁ ଜାଣିବା ପାଇଁ ଯେତେ ନୁହେଁ, ଜୀବନକୁ ବଞ୍ଚିବା ପାଇଁ ଏବଂ ସେହି ବଞ୍ଚି ପାରିବାର ଏକ ସହଜତାକୁ ସ୍ୱୀକାର କରିନେଇ ଆପଣାକୁ ପଡି ପଡି ନେବାରେ । ଏଇଠୁ ଏକାବେଳେକେ ସେଯାଏ । ସେଠାରୁ

ଏକାବେଳେକେ ଏଯାଏ। ଏଣୁ, The Ethic ର ପ୍ରଥମ ଅଧ୍ୟାୟଟିରେ ସେ substance ରୁ ଆରମ୍ଭ କରିଛନ୍ତି, ଇଶ୍ୱରଙ୍କଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରିଛନ୍ତି ସେହି ଶିଖରରୁ ଭୂମିଯାଏ ଆସିଛନ୍ତି ଏବଂ ଭୂମିରୁ ହିଁ କେତେ ଟିକିନିଖି ସହାନୁଭୂତି ସହିତ ଶିଖରଯାଏ ଆପଣାକୁ ଗଠନ କରି ନେଇଛନ୍ତି। କୌଣସି ପୁରାତନ କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱର ବାଧ୍ୟ ହୋଇ ନୁହେଁ, ଏକ ପ୍ରୀତି ଦ୍ୱାରା, ବିବେକ ଦ୍ୱାରା ହିଁ ଆପଣାକୁ ସଂବଳିତ କରି। ଏକ ମନୋବିଶ୍ଳେଷ ଏକ ପୃଥ୍ୱୀବିଶ୍ଳେଷଣର ଆକର୍ଷଣରେ।

ମନର ପ୍ରକରଣକୁ ଆସି ସ୍ପିନୋଜା ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି, ବର୍ତ୍ତମାନ ମୁଁ ସେହିସବୁ କଥାର ଚର୍ଚ୍ଚା କରିବାକୁ ଯାଉଛି, ଯେଉଁଗୁଡ଼ିକ କି ଅବଶ୍ୟମ୍ଭାବୀ ଭାବରେ ଉତ୍ସସତ୍ୟ ଇଶ୍ୱରଙ୍କ ଠାରୁ ହିଁ ନିଷ୍ପନ୍ନ ହୋଇ ଆସିଛନ୍ତି। ଇଶ୍ୱର, ଅର୍ଥାତ୍ ସେହି ଶାଶ୍ୱତ ଓ ଅନନ୍ତ ସତ୍ତାଙ୍କଠାରୁ। ବର୍ତ୍ତମାନ ମୁଁ କେବଳ ସେହିଗୁଡ଼ିକ ବିଷୟରେ ବିଚାର କରିବି, ଯେଉଁଗୁଡ଼ିକ କି ଆମକୁ ସତେଅବା ହାତ ଧରିଥିବା ପରି ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କର ମନ ଏବଂ ତାହାର ଉଚ୍ଚତମ ସୁଖ ଆଡ଼କୁ ପରିଚାଳିତ କରି ନେଇଯିବ।

ଏହିପରି ଭାବରେ ନିଜ ପାଠକମାନଙ୍କ ଧ୍ୟାନକୁ ପ୍ରସଙ୍ଗଟିର ଦ୍ୱିତୀୟ ଭାଗକୁ ଆମନ୍ତ୍ରିତ କରି ଆଣି ଇଶ୍ୱର କହିଲେ ସେ ନିଜେ ପ୍ରକୃତରେ କ'ଣ ବୁଝୁଛନ୍ତି ସେହି କଥାଟିକୁ ସ୍ପଷ୍ଟ କରି ଦେଇଛନ୍ତି। ପାଠକମାନଙ୍କୁ ସତର୍କ କରିଦେଇ ସେ ଇଶ୍ୱର କହିଲେ ଆଦୌ କୌଣସି ଯଥେଚ୍ଛାଚାରୀ କର୍ତ୍ତାଙ୍କୁ ବୁଝୁନାହାନ୍ତି ଯାହାର କି ଏହି ଯାବତୀୟ ବସ୍ତୁ ଉପରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଏକାଧିକାର ରହିଛି। ମୋଟେ ପୃଥିବୀର ରାଜା ଓ ସମ୍ରାଟମାନଙ୍କ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଯେପରି ହୋଇଥାଏ, ସେପରି ନୁହେଁ। କାରଣ ସେପରି ହେଲେ ମୁଁ କହିବାକୁ ଯାଉଥିବା କଥାଗୁଡ଼ିକୁ ଠିକ୍ ଭାବରେ ବୁଝିବା କେବେହେଲେ ସମ୍ଭବ ହେବନାହିଁ। ତେବେ ପାଠକ ଭ୍ରମରେ ପଡ଼ି ଇଶ୍ୱର କହିଲେ ସାଧାରଣତଃ ସେହିପରି ଗୋଟିଏ କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱକୁ ବୁଝିବ, ରାଜାମାନଙ୍କର ଅଧିକାରକୁ ନେଇ ଇଶ୍ୱରବିଷୟକ ତା'ର ଧାରଣାକୁ ନେଇ ଲଦିଦେବ। ସତ୍ୟ କହିଲେ ମନୁଷ୍ୟ ଭିତରେ ରହିଥିବା କୌଣସି ଇଶ୍ୱରୀୟତାକୁ ବୁଝାଇବ ନାହିଁ ଅଥବା ଏହିପରି କୌଣସି ଇଶ୍ୱରୀୟତାକୁ ମଧ୍ୟ ମନୁଷ୍ୟର ଜୀବନ କହିଲେ ଧାରଣା କରି ହେବନାହିଁ। ଇଶ୍ୱର କହିଲେ ସର୍ବଦା ସେହି ଗୋଟିଏ ସତ୍ୟକୁ ବୁଝାଇବ ଏବଂ, ବସ୍ତୁଗୁଡିକର ଯେଉଁ ଅସୁମାରି ସମଗ୍ର ବିବିଧ ପ୍ରକାରେ ସମ୍ଭୂତ ହୋଇ ଆସିଛନ୍ତି, ସେହି ଉତ୍ସଟିକୁ ମଧ୍ୟ ସେହି ଗୋଟିଏ ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ହେବ।

ଏହାପରେ କେତୋଟି ସଂଜ୍ଞା ଏବଂ ସେଗୁଡ଼ିକର ସ୍ପିନୋଜୀୟ ବ୍ୟାଖ୍ୟା । ଏହି ଶରୀର ହେଉଛି ଗୋଟିଏ mode ଯାହାକି ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଏବଂ ନିରୂପିତ ସନ୍ଦର୍ଭରେ ଏକ ଈଶ୍ୱରୀୟ ସତ୍ୟର ପରିଚ୍ୟ ଆଣି ଦେଇଯାଉଛି । ତାହାରି ଏକ ସଂପ୍ରସାରିତ ରୂପକୁ ବୁଝାଉଛି । Thought ଅର୍ଥାତ୍ ଭାବନା ହେଉଛି ଏକ attribute ଅର୍ଥାତ୍ ଈଶ୍ୱର ହେଉଛନ୍ତି ଏପରି ଏକ ବସ୍ତୁ ଯାହାର ଭାବନା ମଧ୍ୟ ରହିଛି । ସର୍ବବିଧ ସଂପ୍ରସାରଣ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ଗୋଟିଏ attribute ଯାହାକି ସେହି ଗୋଟିଏ ସତ୍ୟକୁ ବ୍ୟକ୍ତ କରୁଛି । ସେହି ସତ୍ୟକୁ ଆମେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଗୋଟିଏ ଅର୍ଥରେ ବୁଝୁଛି ଓ ଆଉ ଏକ ପ୍ରକାରେ ମଧ୍ୟ ବୁଝୁଛୁ । ସମ୍ପ୍ରସାରଣ ମଧ୍ୟ ସେହିଭଳି ସର୍ବଦା ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ପ୍ରକାରେ ପ୍ରକଟ କରୁଛି । ଏହିପରି ଭାବରେ ସ୍ପିନୋଜା ଶରୀର ଓ ମନ ଭିତରେ ରହିଥିବା ଅଭିନ୍ନତାକୁ ଘୋଷଣା କରିଛନ୍ତି ଏବଂ ପୂର୍ବରୁ ରହିଥିବା ଭେଦଟିକୁ ଖଣ୍ଡନ କରିଛନ୍ତି ।

ଏହାପରେ ସେ ଆମ ଜାଣିବାର ସାମର୍ଥ୍ୟ ବିଷୟରେ ଚର୍ଚ୍ଚା କରିଛନ୍ତି । ଆମେ ସତ୍ୟକୁ ପ୍ରକୃତରେ ଜାଣିପାରିବା ? କିପରି ଭାବରେ ସତ୍ୟ ସହିତ ପରିଚ୍ତିତ ହେବା ? ସେ ଆରମ୍ଭରୁ ହିଁ ଘୋଷଣା କରିଛନ୍ତି ଯେ, ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ଯେଉଁ ଅସୀମ ବୁଦ୍ଧିଶକ୍ତି ରହିଛି, ମନୁଷ୍ୟର ଏହି ମନ ହେଉଛି ବସ୍ତୁତଃ ତାହାରି ଗୋଟିଏ ଅଂଶ । ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ମନୁଷ୍ୟର ମନ ବିଷୟରେ ସବୁକିଛି ଧାରଣା ରହିଛି । ଅର୍ଥାତ୍ ମନୁଷ୍ୟର ମନ ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ହିଁ ଅନୁସରଣ କରୁଛି । ଠିକ୍ ସେହିପରି ଏହି ଶରୀର ସେହିପରି କରୁଛି । ଯେକୌଣସି ଶରୀର ବିଷୟରେ ଆମର ପ୍ରତ୍ୟେକଟି ଧାରଣା ଅର୍ଥାତ୍ ନିଜର ଜୀବନକୁ ବଞ୍ଚୁଥିବା ବ୍ୟକ୍ତି ଶରୀର ସେହି ଶାଶ୍ୱତତାକୁ ଧାରଣ କରି ରହିଛି, ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ସେହି ଅନନ୍ତ ତଥା ଶାଶ୍ୱତ ସତ୍ୟକୁ ବହନ କରୁଛି । ମନୁଷ୍ୟର ଶରୀର ପ୍ରକୃତରେ ନାନାବିଧ ପ୍ରକୃତିର ଏକାଧିକ ବ୍ୟକ୍ତି-ଉପାନକୁ ଧାରଣ କରିଛି । ଏବଂ, ମନୁଷ୍ୟର ମନରେ ଏହି ରୂପବିଶିଷ୍ଟ ଶରୀର ବିଷୟରେ ରହିଥିବା ଧାରଣା, ତାହାକୁ ଆମେ କୌଣସି ମାମୁଲି ଘଟଣା ପରି ଆଦୌ ବିଚାର କରିବା ନାହିଁ । ସେଥିରେ ଯୁଗପତ୍ ଭାବରେ ବହୁ ଧାରଣା ଅବସ୍ଥିତ ରହିଛି । ମନ କଳ୍ପନା କରିପାରୁଛି ବୋଲି ତାହାକୁ ତାହାର କୌଣସି ଭୁଲ ବୋଲି ଆଦୌ କୁହାଯାଇ ପାରିବନାହିଁ । ସେଥିରେ ଅବଶ୍ୟ ଏତିକିମାତ୍ର ଭୁଲ ରହିଛି ଯେ ତାହା ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସମୟରେ ଯାହା କଳ୍ପନା କରୁଛି, ସେତିକର ବାହାରେ ମଧ୍ୟ ଆହୁରି କଳ୍ପନାମାନ ରହିଛି ବୋଲି ପାସୋରି ଦେଉଛି । ମନ ଭିତରେ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଜ୍ଞାନ ବୋଲି ଆଦୌ କିଛି ନାହିଁ । ଆମର ପ୍ରକୃତି ଅନୁସାରେ ତାହା ବାହ୍ୟତଃ ଏଇଟି ଅଥବା ସେଇଟିର ଅବଧାରଣା କରିପାରୁଛି,

ଯତେଅବା ଏକ ଆକସ୍ମିକତାର ବଶବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ ଯାହାକିଛି କରୁଛି ଓ ଅନେକ ସମୟରେ ନିଜ ଭିତରୁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶିତ ହୋଇ କରୁନାହିଁ । କାରଣ, ତାହା ଯେତେବେଳେ ଭିତରୁ ଯେପରି କୌଣସି ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ପାଉଛି, ସେତେବେଳେ ସିନା ସ୍ପଷ୍ଟଭାବରେ ସେପରି କିଛି କରି ପାରୁଥାନ୍ତା !

ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ସହିତ ସମ୍ପର୍କିତ ହୋଇ ରହିଥିବା ଧାରଣାମାନେ ସିନା ସତ୍ୟ ଧାରଣା ହୋଇ ପାରନ୍ତେ ! ଆମ ଭିତରେ ଦୃଢ଼ ହୋଇ ରହିଥିବା ପ୍ରତ୍ୟେକ ଧାରଣା ହେଉଛନ୍ତି ଯଥାର୍ଥରେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଏବଂ ଯଥେଷ୍ଟ। ସେହିମାନେ ହିଁ ସତ୍ୟ। ଜ୍ଞାନର ଅଯଥେଷ୍ଟ, ଆମେ ତାହାକୁ ହିଁ ମିଥ୍ୟା ବୋଲି କହିପାରିବା,-ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅଯଥେଷ୍ଟ, ଖଣ୍ଡିତ ଏବଂ ଭ୍ରାନ୍ତିପୂର୍ଣ୍ଣ।

ଆମର ଜ୍ଞାନକୁ ସ୍ପିନୋଜା ତିନି ପ୍ରକାରର ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । ପ୍ରଥମଟି ହେଉଛି ସେହିଗୁଡ଼ିକ, ଯାହାକୁ ଆମେ ଜୀବନର ନାନାବିଧ ଅର୍ଥହୀନ ଅନୁଭବ ଓ ଇଙ୍ଗିତ ଦ୍ୱାରା ତିଆରି କରି ରଖିଥାଉ । ନାନାପ୍ରକାର ମତ ଏବଂ କଳ୍ପନା ଦ୍ୱାରା ପ୍ରେରିତ ହୋଇ ସେଗୁଡ଼ିକୁ କରିଥାଉ, ଦ୍ୱିତୀୟ ପ୍ରକାରର ଧାରଣାମାନେ ଆମ ବିଚାର ବୁଦ୍ଧିଦ୍ୱାରା ପ୍ରେରିତ ହୋଇଥାନ୍ତି । ଏବଂ ତୃତୀୟ ପ୍ରକାରଟିକୁ ଆମେ ଅନ୍ତର୍ବୋଧ-ସମର୍ଥ ବିଜ୍ଞାନ ବୋଲି କହିବା । ସେହି ଈଶ୍ୱରଙ୍କର କେତେକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ attributes ର ଗଠନଗତ ସତ୍ୟର ଯଥେଷ୍ଟ-ପରିମିତ ବୋଧରୁ ସେହି ବିଜ୍ଞାନ ନିଷ୍ପାଦିତ ହୋଇ ଆସିଥାଏ । ପ୍ରଥମ ପ୍ରକାରର ଆମର ଯାବତୀୟ ଜ୍ଞାନ, କେବଳ ସେଇଟି ହେଉଛି ସବୁ ମିଥ୍ୟାର କାରଣ । ଏବଂ, ଦ୍ୱିତୀୟ ଓ ତୃତୀୟ ପ୍ରକାରର ଜ୍ଞାନ ଅବଶ୍ୟ ସତ । ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତିର ପ୍ରକୃତ ଜ୍ଞାନ ରହିଛି, ସିଏ ଯେ ଏକ ଯଥାର୍ଥ ଜ୍ଞାନର ଅଧିକାରୀ, ସେହି କଥାଟିକୁ ସିଏ ଉତ୍ତମରୂପେ ଜାଣିଥାଏ । କୌଣସି ବସ୍ତୁର ସତ୍ୟତା ବିଷୟରେ ତା'ର କଦାପି କୌଣସି ସଂଶୟ ରହିବନାହିଁ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ବୋଧର ପଶ୍ଚାତରେ ଈଶ୍ୱରୀୟ ଅନନ୍ତ ଏବଂ ଅସୀମ ଜ୍ଞାନଟି ନିହିତ ହୋଇ ରହିଥାଏ, ସେଥିରେ ଆଦୌ କୌଣସି ଅସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣତା କିମ୍ବା ଅଭାବ ନଥାଏ । ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ଶାଶ୍ୱତ ଏବଂ ଅନନ୍ତ ଜ୍ଞାନକୁ ଜାଣିବାରେ ଏହି ମନୁଷ୍ୟ-ମନର ପୂର୍ଣ୍ଣ ସାମର୍ଥ୍ୟ ହିଁ ରହିଛି । ସ୍ପିନୋଜା କହୁଛନ୍ତି, ଆମେ ଯେ ସେହି ଈଶ୍ୱରୀୟ ଜ୍ଞାନର ଅଧିକାରୀ ହୋଇ ପାରିନଥାଉ ତାହାର ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ପଷ୍ଟ କାରଣଟି ହେଉଛି ଯେ, ଆମେ ବସ୍ତୁମାନଙ୍କୁ ଜାଣିଥିବା ପରି ଈଶ୍ୱରଙ୍କର କୌଣସି କଳ୍ପନା କରି ପାରୁନାହିଁ । ଅର୍ଥାତ୍ ଯେପରି ଭାବରେ ବସ୍ତୁଗୁଡ଼ିକର କଳ୍ପନା କରିପାରୁଛୁ, ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ବିଷୟରେ ମଧ୍ୟ ସେପରି କୌଣସି କଳ୍ପନା କରି ପାରୁନାହିଁ । କାରଣ, ବସ୍ତୁଗୁଡ଼ିକର ପ୍ରତିରୂପମାନଙ୍କ ସହିତ ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ନାମକୁ ନେଇ ଯୋଡ଼ି ପକାଉ । ଏପରି ଭୁଲଟିଏ

କରୁ, ଯାହାକୁ କ୍ୱଚିତ୍ ଏଡିବା ଲାଗି ସମର୍ଥ ହେଉ । କାରଣ ପ୍ରାୟ ଅବିଚ୍ଛିନ୍ନ ଭାବରେ ବାହ୍ୟ ବସ୍ତୁଗୁଡ଼ିକ ଦ୍ୱାରା ହିଁ ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇଯାଉ ।

ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମସ୍ୟାଟି ହେଉଛି Free Will ବା ସ୍ୱାଧୀନ ଇଚ୍ଛାର ସସମ୍ୟା । ମନୁଷ୍ୟର ବିଚାରବୁଦ୍ଧି ଯାବତୀୟ ଘଟଣାକୁ ଅବଶ୍ୟମ୍ଭାବୀ ବୋଲି ବିଚାର କରିଥାଏ, ସେଗୁଡ଼ିକୁ ସାମୟିକ ଅର୍ଥାତ୍ ତାତ୍କାଳିକ ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରି ପାରେନାହିଁ । ତାହାର ଅର୍ଥ ହେଉଛି ଯେ କେବଳ ଆମର କଳ୍ପନାକୁ ପ୍ରୟୋଗ କରି ହିଁ ଆମେ ସବୁକିଛିକୁ ତାତ୍କାଳିକ ବୋଲି ବିଚାରୁ । ଅତୀତ ଏବଂ ଭବିଷ୍ୟତ ଭାବନା ଦୁଇଟିଯାକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ତାହାହିଁ କରୁ । ମନୁଷ୍ୟମାନେ ବେସ୍ ଧୋକାରେ ପଡିଯାଆନ୍ତି, କାରଣ ସେମାନେ ଆପଣାକୁ ପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ୱାଧୀନ ବୋଲି ଭାବି ନେଇଥାନ୍ତି । ସେମାନେ ସେପରି କରନ୍ତି, କାରଣ ସେମାନେ ଧରି ନେଇଥାନ୍ତି ଯେ, ସେମାନେ ଯାହାକିଛି କରନ୍ତି, ତାହାକୁ ସଚ୍ଚେତ ହୋଇ କରନ୍ତି । ଏହି ଯାବତୀୟ କ୍ରିୟା ଯେଉଁସବୁ କାରଣରୁ ହେଉଥାଏ, ସେଗୁଡ଼ିକ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଅଜ୍ଞାନ ହୋଇ ରହିଥାନ୍ତି । ଏହି ମନର କ୍ଷେତ୍ରରେ ଆଦୌ କୌଣସି ଅଲଂଘନୀୟ ଅର୍ଥାତ୍ ସ୍ୱାଧୀନ ଇଚ୍ଛା ନଥାଏ । ଏବଂ, ମନ ଯେତେବେଳେ ଯାହାକିଛି କରେ, ତାହାର ଏକ କାରଣ ଅବଶ୍ୟ ରହିଥାଏ । ଏବଂ, ଉକ୍ତ କାରଣଟି ମଧ୍ୟ ଆହୁରି କେତେ ନା କେତେ କାରଣ ଦ୍ୱାରା ହିଁ ସର୍ବଦା ସମ୍ଭବ ହୋଇଥାଏ । କାରଣମାନଙ୍କ ପଛରେ ଆହୁରି କେତେ କାରଣ,-ଏହିପରି ଅସୁମାରି ଭାବରେ ଲାଗି ରହିଥାଏ । ଏଣୁ, ଆମର ମନ ଭିତରେ ଇଚ୍ଛାଟିଏ କରିବା ଅଥବା ନକରିବା ମଧ୍ୟରେ ଆଦୌ କୌଣସି ସ୍ୱାଧୀନତା କେବେହେଲେ ନଥାଏ । କେବଳ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ କ୍ରିୟାଶୀଳତାଟିଏ ଥାଏ ଅର୍ଥାତ୍ ମୁଁ ଏହି କଥାଟିକୁ କରିବି ଓ ଏହି କଥାଟିକୁ କରିବିନାହିଁ,-କେବଳ ଏତିକି ବିଦ୍ୟମାନ ରହିଥାଏ ।

ଏହାପରେ ସ୍ପିନୋଜା ବାସ୍ତବ ଏବଂ ଆଦର୍ଶ ଏହି ଦୁଇଟି କଥାର ଆଲୋଚନା କରିଛନ୍ତି । ଆଦର୍ଶ ଏବଂ ବାସ୍ତବକୁ ସେ ଏକ ଏବଂ ଅଭିନ୍ନ ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । ଯାହାକିଛି ବାସ୍ତବ, ତାହାହିଁ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ । ଏହି ବାସ୍ତବ ପୃଥିବୀ, ସେଇଟି ହେଉଛି ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ପୃଥିବୀ । ଈଶ୍ୱର ଏହି ପୃଥିବୀଟିକୁ ଯେଉଁପରି ଭାବରେ ନିର୍ମାଣ କରିଛନ୍ତି, ତାହାଠାରୁ ଭିନ୍ନ ଭାବରେ ସେ କଦାପି ଅନ୍ୟ ପ୍ରକାରେ ବା ଅନ୍ୟ ଧାରାରେ ଆଦୌ କିଛିହେଲେ ସମ୍ଭବ କରି ପାରିନଥାନ୍ତେ । ପୃଥିବୀ ବୋଲି ଯାହାକିଛି ଅବସ୍ଥିତ ରହିଛି, ତାହାକୁ ସିଏ ଅଧିକ ଉତ୍ତମ ଭାବରେ ଗଢି ପାରିଥାନ୍ତେ, ଏପରି କହିବାର ଅର୍ଥ ହେଉଛି ତାଙ୍କୁ ଅସମର୍ଥ ବୋଲି ବିଚାର କରିବା । ଏହି ପୃଥିବୀରେ ସକଳ ବସ୍ତୁ ସର୍ବୋତ୍ତମ ଏବଂ ସୁପରିପୂର୍ଣ୍ଣ

ଭାବରେ ହିଁ ତିଆରି ହୋଇ ରହିଛି । ଆମେ ଆପେ ହିଁ ବସ୍ତୁଗୁଡ଼ିକ ବିଷୟରେ ଖଣ୍ଡିତ ଭାବରେ ବୁଝିବାରେ ଅଭ୍ୟସ୍ତ ରହିଥାଉ ବୋଲି ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଅପୂର୍ଣ୍ଣ ବୋଲି ବୁଝୁ ଓ ତେଣୁ ବସ୍ତୁଗୁଡ଼ିକ ବିଷୟରେ ନାନା ତୁଚ୍ଛା କଳ୍ପନା ମଧ୍ୟରେ ଉଡି ବୁଲୁଥାଉ । କିନ୍ତୁ ଈଶ୍ୱର ହେଉଛନ୍ତି ସଦା ସ୍ୱଚ୍ଛ ଏବଂ ସୁସମଞ୍ଜସତା- ବିଶିଷ୍ଟ ଏବଂ ତେଣୁ ତାଙ୍କ ଆଗିରେ ଉପସ୍ଥିତ ବାସ୍ତବଟି ବିଷୟରେ ମୋଟେ କିଛିହେଲେ ଖଣ୍ଡିତ ହୋଇ ରହିନଥାଏ । ବସ୍ତୁଗୁଡ଼ିକର ଏହି ଦିବ୍ୟ ଗଢ଼ଣଟି ମଧ୍ୟରେ ବାସ୍ତବ ଏବଂ ଆଦର୍ଶ ମଧ୍ୟରେ କୌଣସି ଭେଦ ନଥାଏ । ବାସ୍ତବ ଏବଂ ପୂର୍ଣ୍ଣତା ଭିତରେ କୌଣସି ଅନ୍ତର ନଥାଏ । ସ୍ପିନୋଜା କହିଛନ୍ତି, ପରିପୂର୍ଣ୍ଣତା କହିଲେ ପ୍ରକୃତରେ ଆମେ କ'ଣ ବୋଲି ବୁଝିବା । ପରିପୂର୍ଣ୍ଣତା ହେଉଛି ଏପରି ଗୋଟିଏ ସ୍ଥିତି, ଯେଉଁଟି ମଧ୍ୟରେ ବାସ୍ତବର ସକଳ ଆବଶ୍ୟକତା ମହଜୁଦ ରହିଥାଏ । ଏବଂ, ସେହି ଯାବତୀୟ ଆବଶ୍ୟକତା କହିଲେ ପ୍ରକୃତରେ ଆମେ କ'ଣ ବୋଲି ବୁଝିବା । କୌଣସି ବସ୍ତୁର ଅସ୍ତିତ୍ୱ କାହାକୁ ଅବଲମ୍ବନ କରି ରହିଥାଏ ? ଆପଣାର ସକଳ ଅଂଶରେ ତାହା ଏକ ସୁସମଞ୍ଜସ ଐକ୍ୟକୁ ଅବଲମ୍ବନ କରି ରହିଥାଏ । କାରଣ, ସର୍ବବିଧ ବସ୍ତୁ ବହୁ ଅଂଶକୁ ଏକକଟିଏ କରି ଅବସ୍ଥିତ ଥାଏ । ତାହା ମଧ୍ୟରେ ଏକାଧିକ ଅଂଶ ରହିଥାଏ ଏବଂ ସେହି ଅଂଶ ଗୁଡ଼ିକର ସହଯୋଗ ଦ୍ୱାରା ହିଁ ଏକ ଜୀବନ୍ତ ସମଗ୍ର ସମ୍ଭବ ହୋଇଥାଏ । ଅର୍ଥାତ୍, ଏକକ ଅଂଶଗୁଡ଼ିକ ଯେତିକି ସମଞ୍ଜସତା ସହିତ ଅବସ୍ଥିତ ରହିଥାନ୍ତି, ବସ୍ତୁର ଅସ୍ତିତ୍ୱଟି ମଧ୍ୟ ସେହି ପରିମାଣରେ ସମର୍ଥତାଯୁକ୍ତ ହୋଇ ରହିଥାନ୍ତି । ତାହାର ବାସ୍ତବତା ମଧ୍ୟ ସେହି ପରିମାଣରେ ଅଧିକ ବିଦ୍ୟମାନ୍ ଥାଏ । ତେଣୁ, ଆଦର୍ଶ କହିଲେ ଆମେ କୌଣସି ଅବାସ୍ତବକୁ ବୁଝିବାନାହିଁ, ଅତ୍ୟନ୍ତ କୃତ୍ରିମ ଭାବରେ ଆକାରଟିଏ ଧାରଣ କରି ରହିଥିବା ଆଉକିଛି ବୋଲି ବୁଝିବାନାହିଁ । ସତ୍ୟ କଥାଟି କହିଲେ ତାହା ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ବିପରୀତ ଗୋଟିଏ କଥାକୁ ବୁଝାଇବ । ତେଣୁ, ବାସ୍ତବ ଏବଂ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣତା କହିଲେ, ଯେକୌଣସି ବସ୍ତୁରେ ରହିଥିବା ଏକ ସ୍ଥିତିକୁ ବୁଝାଇବ । ଆମେ ଦେଖି ପାରୁଥିବା ଯେ, ଆପଣାର ସକଳ ଅଂଶରେ କୌଣସି ବସ୍ତୁ, ଯେତିକି ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଥିବ, ସେଇଟି ସେତିକି ଆପଣା ଅସ୍ତିତ୍ୱର କ୍ଷେତ୍ରରେ ଅଧିକ ସମର୍ଥ ହେବ । ସେଥିରେ ସେତିକି ଅଧିକ ପରିମାଣରେ ଏକ ପ୍ରାଣବନ୍ତତା ରହିବ ଓ ଅଧିକ ବାସ୍ତବତା ମଧ୍ୟ ରହିବ ।

ଏକ ଗତିଶୀଳ ଅବସ୍ଥା କହିଲେ ଆମେ କ'ଣ ବୁଝିବା ? ଏବଂ, ଅପର ପକ୍ଷରେ ଏକ ସ୍ଥିର ଅବସ୍ଥାର ମଧ୍ୟ ଅର୍ଥ କ'ଣ ? କଥାଟିକୁ ଗୋଟିଏ ନୂତନ ଦୃଷ୍ଟି ଦେଇ ସ୍ପିନୋଜା କହିଛନ୍ତି, ସମସ୍ତେ ସାଧାରଣତଃ କହିବେ ଯେ, ଯାବତୀୟ ବସ୍ତୁ ଗତିଶୀଳ

ହୋଇ ରହିଥାନ୍ତି ଅଥବା ସ୍ଥିର ହୋଇ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କ ସମୟରେ ଗତିବିଜ୍ଞାନ ତଥା ପଦାର୍ଥ-ବିଜ୍ଞାନର କ୍ଷେତ୍ରରେ ଯଥେଷ୍ଟ ଅଗ୍ରଗତି ହୋଇ ସାରିଥିଲା। ଆମର ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ଯେ ଏତେ ଏତେ ବସ୍ତୁ ଗତିଶୀଳ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି, ପ୍ରାଚୀନ ଗ୍ରୀକ୍ ଦାର୍ଶନିକମାନେ ସେଥିରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବିସ୍ମିତ ହୋଇ ଯାଉଥିଲେ। ଏବଂ, ଯିଏ ଆଦ୍ୟ ସର୍ଜନା ସମୟରେ ପୃଥିବୀକୁ ଏକ ଗତିଶୀଳତା ଆଣି ଦେଇଥିବେ, ସେମାନେ ତାଙ୍କୁ ଈଶ୍ୱର ବୋଲି କହୁଥିଲେ। ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ପୂର୍ବବର୍ତ୍ତୀ ଦେ'କାର୍ତ୍ତଙ୍କ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେହି ସଂକୀର୍ଣ୍ଣ ଧାରଣାଟି ବଳବତ୍ତର ହୋଇ ରହିଥିଲା। ଦେ'କାର୍ତ୍ତ ଘୋଷଣା କରିଥିଲେ ଯେ, ମନ ଏବଂ ଭୌତିକ ଜଗତର ବସ୍ତୁଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ ବସ୍ତୁତଃ କୌଣସି ସଂଲଗ୍ନତା ନଥାଏ। ମାତ୍ର ପ୍ରଶ୍ନ ହେଉଛି ସେହି ଆରମ୍ଭ ସମୟରେ ପ୍ରକୃତରେ ଗତିଶୀଳ ହେବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରିଥିବେ ! ସେହି ଗତିଶୀଳତା ପ୍ରକୃତରେ କେଉଁଠାରୁ ଆସିଥିବ ? ଏବଂ, ତାହାର ଏକ ଉତ୍ତର ଖୋଜିବାକୁ ଯାଇ ଦେ'କାର୍ତ୍ତ ଚଳି ଆସିଥିବା ଈଶ୍ୱରତତ୍ତ୍ୱ ମଧ୍ୟରୁ ହିଁ ସମାଧାନଟିଏ ବାହାର କରିଥିଲେ। ତଥାପି ଏକ ସନ୍ଦେହ ଓ ଅସହାୟତା ଅନୁଭବ କରି ସେ କହିଥିଲେ ଯେ, ଏହି ପୃଥିବୀକୁ ଈଶ୍ୱର ହିଁ ଗତିଶୀଳତା ଆଣି ଦେଇଛନ୍ତି। ମାତ୍ର ସ୍ପିନୋଜା ଆପଣାର ଏହି ବିଷୟକ ବିଚାରରେ ଗତିବିଜ୍ଞାନକୁ ଏକ ନୂତନ ପ୍ରସ୍ଥ ପ୍ରଦାନ କଲେ। ଏବଂ, ତଦ୍ୱାରା ପ୍ରସଙ୍ଗଟିକୁ ସର୍ବବିଧ ଈଶ୍ୱରତତ୍ତ୍ୱର ବ୍ୟାଖ୍ୟାନୁମାନରୁ ମୁକ୍ତ କରି ଆଣିଲେ। ସେ କହିଥିଲେ ଯେ, ଏହି ଯାବତୀୟ ବସ୍ତୁ ମଧ୍ୟରେ ହିଁ ଗତିଶୀଳତା ଏବଂ ସ୍ଥିର ଅବସ୍ଥା ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି, ବସ୍ତୁତଃ ସେମାନେ ବସ୍ତୁଚୟର ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଧର୍ମ (property) ରୂପେ ଅବସ୍ଥିତ ଅଛନ୍ତି। ଏହାଦ୍ୱାରା ସ୍ପିନୋଜା ବିଜ୍ଞାନର ଇତିହାସରେ ଆମ ଜିଜ୍ଞାସାର ଆୟତନରେ ବହୁ ପ୍ରତିବନ୍ଧକ ଦୂର କରିଥିଲେ। ପୃଥିବୀରେ ଯାହାସବୁ ଘଟୁଛି, ତାହା ପୃଥିବୀ ବାହାରେ ଆଉକୌଣସି କର୍ତ୍ତାର ନିର୍ଦ୍ଦେଶରେ ଘଟୁଛି ବୋଲି ରହି ଆସିଥିବା ଭାବକଳ୍ପନାରୁ ମୁକ୍ତ କରିଥିଲେ। ସେ ଦର୍ଶନର ତତ୍ତ୍ୱଜିଜ୍ଞାସାଟିରେ ଏକ ପ୍ରସାରଣ ଆଣି ଦେଇଥିଲେ। ସେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତ ବୈଜ୍ଞାନିକ ତଥା ତତ୍ତ୍ୱଜିଜ୍ଞାସୁ ଉଭୟେ ସର୍ବଦା ନାନା ଟଳମଳପ୍ରାୟ ସଂଶୟ ତଥା ଭୟ ମଧ୍ୟରେ ଭାରି ଅସହଜ ହୋଇ ରହିଥିଲେ। ଏବଂ, ଏବେ ଯାଇ ସେମାନେ ଏହି ନୂତନ ସତ୍ୟଟିର ପରିଚୟ ପାଇଲେ ଯେ, ଯାବତୀୟ ଗତିଶୀଳତାକୁ ସତେଅବା ବାହାରୁ ଆଣି ଏହି ଅସମର୍ଥ ଜଡ଼ ମଧ୍ୟରେ ଭର୍ତ୍ତି କରିଦିଆ ଯାଇନାହିଁ। କାରଣ ଜଡ଼ ହିଁ ସର୍ବଦା ଗତିଶୀଳ ଏବଂ ସ୍ଥିର ହୋଇ ରହିଛି।

ଆମର ଇଚ୍ଛାଶକ୍ତି ଓ ଆମର ବୁଦ୍ଧି, ଦୁହେଁ ପ୍ରକୃତରେ ଗୋଟିଏ ପଦାର୍ଥ,

ପରସ୍ପରଠାରୁ ଅଭିନ୍ନ,- ସ୍ପିନୋଜା ଘୋଷଣା କରିଛନ୍ତି। ତାଙ୍କର ସେହି କଥାଟି ସମୀକ୍ଷକ ଏବଂ ଟୀକାକାର ମାନଙ୍କୁ ଏକ ବେଶ୍ ଅସ୍ୱସ୍ତିକର ଅବସ୍ଥାରେ ଆଣି ପକାଇ ଦେଇଥିବ। କାରଣ, ଏହି ଟୀକାକାରମାନେ ଅଧିକାଂଶତଃ ନିଜ ନିଜର ଅଭ୍ୟସ୍ତ ଏବଂ ବଦ୍ଧଧାରଣାଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ ବୁଡ଼ି ରହିଥାନ୍ତି ଏବଂ ସେମାନଙ୍କ ଗୋଚରର ବାହାରେ ରହିଥିବା କୌଣସି କଥାକୁ ଆଦୌ ଗ୍ରହଣ କରି ପାରନ୍ତିନାହିଁ। 'ଇଚ୍ଛାଶକ୍ତି' ଶବ୍ଦଟିକୁ ସ୍ପିନୋଜା ଯେଉଁ ନୂତନ ଅର୍ଥବ୍ୟଞ୍ଜନା ଆଣି ଦେଇଛନ୍ତି, ସେଇଟିକୁ ଆମେ ଉତ୍ତମରୂପେ ଅବଶ୍ୟ ମନେ ରଖିବା। ସାଧାରଣ ଅର୍ଥରେ ଇଚ୍ଛାଶକ୍ତି କହିଲେ ଯେଉଁ କଥାଟିକୁ ବୁଝାଏ, ସ୍ପିନୋଜା ସେହି ଅର୍ଥରେ ଶବ୍ଦଟିର ଅର୍ଥଟିକୁ ଆଦୌ ବୁଝିନାହାନ୍ତି। ଏକ ଦାର୍ଶନିକ ଦୃଷ୍ଟିରେ ସେ କହିଛନ୍ତି ଯେ ଇଚ୍ଛାଶକ୍ତି କହିଲେ ଆମେ କୌଣସି କଥାକୁ ସମର୍ଥନ ଅଥବା ଖଣ୍ଡନ କରିପାରିବା ସିନା, ତାହାକୁ ଭ୍ରାନ୍ତିରେ ପଡ଼ି ଏକ ବାସନା ସହିତ ସମତୁଲ କରି ପକାଇବା ନାହିଁ। ଇଚ୍ଛାଶକ୍ତି ହେଉଛି ଏପରି ଗୋଟିଏ ସାମର୍ଥ୍ୟ ଯାହାକି ସତ୍ୟକୁ ସ୍ୱୀକାର କରୁଥାଏ ଏବଂ ଅସତ୍ୟକୁ ଖଣ୍ଡନ କରେ। ଇଚ୍ଛାଶକ୍ତି ଏକ ବାସନା ନୁହେଁ, ଯାହାର ପ୍ରରୋଚନାରେ ଆମର ମନ କୌଣସି ପଦାର୍ଥକୁ ପାଇବ ବୋଲି ଇଚ୍ଛା କରୁଥାଏ ଓ ଆଉ କେଉଁଟି ଠାରୁ ଦୂରବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ ରହିଥାଏ। ଆମ ଭିତରର ଇଚ୍ଛାଶକ୍ତି ଏବଂ ବୁଦ୍ଧି ହେଉଛନ୍ତି ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଗତ୍ୟାତ୍ମକତା, ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଧାରଣା ମାତ୍ର। ଶରୀର ଏବଂ ମନ, ଏହି ଦୁଇଟିଯାକ ଆଦୌ ଗୋଟିଏ ପଦାର୍ଥ ନୁହନ୍ତି ଏବଂ ସେମାନଙ୍କ ଭିତରୁ ଏଇଟି ଅଥବା ସେଇଟି ଅନ୍ୟଟି ଉପରେ କୌଣସି ପ୍ରତିକ୍ରିୟା କରୁନଥାନ୍ତି। ସ୍ପିନୋଜା କେବଳ ଏତିକି କହିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରିଛନ୍ତି ଯେ, ଆମର ମାନସିକ ଏବଂ ଆମର ଶରୀରଗତ,-ଦୁହେଁ ଦୁଇଟି ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଉପାଦାନ ନୁହନ୍ତି। ଦୁହେଁ ସେହି ଗୋଟିଏ ସତ୍ୟର ପ୍ରତିନିଧିତ୍ୱ କରନ୍ତି। ଅର୍ଥାତ୍ ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ହିଁ ପ୍ରତିଫଳିତ କରୁଥାନ୍ତି। ଅଧିକ ସରଳ ଭାବରେ କହିଲେ ସେମାନେ ହେଉଛନ୍ତି ପ୍ରତ୍ୟେକେ ପ୍ରକୃତରେ ସେହି ଗୋଟିଏ ଶକ୍ତିର ଦୁଇଟି ବିଭାବ। ଅର୍ଥାତ୍ ସେହି ସତ୍ୟବସ୍ତୁର ଦୁଇଟି ବିଭାବ।

ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କ ପୂର୍ବରୁ ଏକ ପାରସ୍ପରିକ କ୍ରିୟାର ତତ୍ତ୍ୱ ଦ୍ୱାରା ଶରୀର ଏବଂ ମନ ମଧ୍ୟରେ ରହିଥିବା ସମ୍ବନ୍ଧଟିର ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରା ଯାଉଥିଲା। ଦେ'କାର୍ତ୍ ସେମାନଙ୍କୁ ଦୁଇ ସମାନ୍ତର ରେଖା ବୋଲି ଅଲଗା ଅଲଗା କରି ଦେଖାଇଥିଲେ, ଦୁଇଟି ସମାନ୍ତର ସରଳ ରେଖା, ଯେଉଁମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ କି କେବେହେଲେ କୌଣସି ଭେଟ ହୁଏନାହିଁ। ସେ ଏକ ଏପରି ବିଚାରକୁ ଆଣି ବାଢ଼ିଥିଲେ, ଯାହାକୁ ସେ ଏକ ଈଶ୍ୱରୀୟ ସହଯୋଗ

ବୋଲି ବର୍ଣ୍ଣନା କରୁଥିଲେ, ଯାହା ସ୍ୱୀକାର କରୁଥିଲା ଯେ ଇଶ୍ୱରଙ୍କର ଏକ ସହଯୋଗ ହେତୁ ଶରୀର ଏବଂ ମନ ମଧ୍ୟରେ ଯାବତୀୟ ସଂଯୋଗ ସମ୍ଭବ ହୋଇ ପାରୁଛି । ସେଥିରୁ ସୂତ୍ର ନେଇ ପରେ ଏପରି ଏକ ମତ ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିଲା ଯେ ଇଶ୍ୱରଙ୍କର ଏକ ବିଶେଷ ଶକ୍ତିଦ୍ୱାରା ପ୍ରେରିତ ହୋଇ ମନ ଏବଂ ଶରୀର ମଧ୍ୟରେ ସର୍ବବିଧ ପାରସ୍ପରିକ କ୍ରିୟା ସମ୍ଭବ ହୋଇ ପାରୁଛି । ଏହିପରି ଏକ ଧାରଣାର ଆରୋପଣ ଦ୍ୱାରା ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ଏକ ବିଶେଷ ଶକ୍ତିର କଳ୍ପନାଦ୍ୱାରା କଥାଟିର ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରିବା ହେଉଛି ପ୍ରକୃତରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ହାସ୍ୟାସ୍ପଦ । ସତେଅବା କୌଣସି କିମିଆ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରୁଥିବା ଏକ ଅନୁମାନ । ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ସମସାମୟିକ ଜର୍ମାନ୍ ଦାର୍ଶନିକ ଲାଇବ୍‌ନିତ୍‌ଜ୍ ଆଉଗୋଟିଏ ତତ୍ତ୍ୱର ଉପସ୍ଥାପନା କରି ସମସ୍ୟାଟିର ଏକ ବ୍ୟାଖ୍ୟା ଦେଇଛନ୍ତି । ସେ ଆପଣାର କଳ୍ପନା ଦ୍ୱାରା ମନ ଏବଂ ଶରୀରକୁ ଏପରି ଦୁଇଟି ଘଣ୍ଟା ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । ଯେଉଁଗୁଡ଼ିକ ଆବହମାନ କାଳରୁ ହିଁ ଚାଲିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରିଛନ୍ତି ଏବଂ ସେହି ଏକା ସମୟର ସୂଚନା ଦେଉଛନ୍ତି । ସେହି ଘଣ୍ଟାଗୁଡ଼ିକ ଗୋଟିଏ ସମୟ ଦର୍ଶାଉଥିବା ପରି ସେ ମନ ଏବଂ ଶରୀରର ଏକ ସମାନ ନକ୍ସା ପ୍ରଦାନ କରିଛନ୍ତି । ସ୍ପିନୋଜା ଆପଣାର ଆଉପ୍ରକାରେ ବ୍ୟାଖ୍ୟା ଦେଇଛନ୍ତି । ମନ ଓ ଶରୀର ଗୋଟିଏ ଅନ୍ୟଟିକୁ ପ୍ରଭାବିତ କରୁଛନ୍ତି ବୋଲି କୌଣସି ବ୍ୟାଖ୍ୟା ଦ୍ୱାରା ନୁହେଁ, ମନ ଏବଂ ଶରୀର ସେହି ଗୋଟିଏ ବସ୍ତୁର ଦୁଇ ବିଭାବ ବୋଲି ଘୋଷଣା କରି ସେ ଏକ ସମାଧାନ ପ୍ରଦାନ କରିଛନ୍ତି ।

ଆମର ଏହି ଏକାଳ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମଧ୍ୟ ସମସ୍ୟାଟିର ଚୂଡ଼ାନ୍ତ ସମାଧାନ ହୋଇ ପାରିନାହିଁ । ତେଣୁ ଆମେ ତରବର ହୋଇ ସ୍ପିନୋଜା ଦେଇଥିବା ସମାଧାନଟି ବିଷୟରେ ଆଦୌ କୌଣସି ମନ୍ତବ୍ୟ କରିବାକୁ ଆଦୌ ଇଚ୍ଛା କରିବାନାହିଁ । ଏବଂ, ସ୍ମରଣ ରଖିବା ଯେ, ତାଙ୍କର ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳମାନଙ୍କରେ ଅନେକ ପ୍ରଜ୍ଞାଶୀଳ ପ୍ରଖ୍ୟାତ ବ୍ୟକ୍ତି ସେହି ମତର ସମର୍ଥନ କରିଛନ୍ତି । ବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଜଣେ ସୁବିଦିତ ବୈଜ୍ଞାନିକ ଶ୍ରୀ ଜୁଲିଆନ୍ ହକ୍‌ସ୍‌ଲେଙ୍କ କଥାରେ, ମନ ଏବଂ ଶରୀରର ସେହି ଗୋଟିଏ ବିଶ୍ୱସତ୍ୟର ଅଙ୍ଗସ୍ୱରୂପ ଏକତାବଦ୍ଧ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି । ସେହି ଗୋଟିଏ ମୂଳର ଦୁଇଟି ବିଭାବରୂପେ । ଆପଣାର ବାସ୍ତବ ଅଭିଜ୍ଞତା ଦ୍ୱାରା ପ୍ରେରିତ ହୋଇ ମନୁଷ୍ୟମାନେ ହିଁ ସେହିଭଳି ଏକ ସତ୍ୟରେ ଉପନୀତ ହୋଇଛନ୍ତି । ତେଣୁ, ଏହି ଦୁଇ ତତ୍ତ୍ୱକୁ ଆମେ କଦାପି ପରସ୍ପର ଠାରୁ ଭିନ୍ନ ବୋଲି କହି ପାରିବାନାହିଁ । ଏବଂ, ଦୁଇଟିଯାକକୁ ଭିନ୍ନ ବୋଲି କହିବାକୁ ଏକ ଭ୍ରାନ୍ତ ଦର୍ଶନ ବୋଲି କୁହାଯିବ । ଆଉଜଣେ ବୈଜ୍ଞାନିକ ହେନ୍‌ରୀ ଟମାସ୍‌ଙ୍କର ଉକ୍ତି ଅନୁସାରେ ଜଡ଼ର ମନ ଏବଂ ମନଃସ୍ତରର ଜଡ଼କୁ ସତ୍ୟନାମକ ସେହି ଗୋଟିଏ ମୁଦ୍ରାର ଦୁଇଟି ପାଖ ବୋଲି ଜାଣିବାକୁ ହେବ ।

The Ethic ପୁସ୍ତକର ଦର୍ଶନତତ୍ତ୍ୱ ତଥା ନ୍ୟାୟଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ଚର୍ଚ୍ଚାଟି ପରେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଆମେ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ବିଶ୍ୱତତ୍ତ୍ୱଟି ବିଷୟରେ କିଞ୍ଚିତ୍ ଆଲୋଚନା କରିବା । ଆମେ ତାହାକୁ ଅନେକବାଦ ବା ଏକତ୍ୱବାଦ ବୋଲି କହିବା ଅଥବା ଏକେଶ୍ୱରବାଦ କିମ୍ବା ସର୍ବେଶ୍ୱରବାଦ ବୋଲି କହିବା ? ଆମର ଅବଶ୍ୟ ମନେଥିବ ଯେ ଏକଦା ତାଙ୍କୁ ଜଣେ ନିରୀଶ୍ୱରବାଦୀ ବୋଲି ଘୋଷଣା କରି ସମାଜରୁ ବହିଷ୍କାର ମଧ୍ୟ କରା ଯାଇଥିଲା । ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ସର୍ବପ୍ରଥମ ଜୀବନୀକାର ତାଙ୍କୁ ଜଣେ ଶଇତାନର ଦ୍ୱାହି ଦେଇ କେତେ ନା କେତେ ଭର୍ତ୍ସନା କରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ଅନ୍ତେ ପ୍ରକାଶିତ ତାଙ୍କ ରଚ଼ନାବଳୀକୁ ତତ୍କାଳୀନ ହଲାଣ୍ଡର ସରକାର ନିଷିଦ୍ଧ ବୋଲି ଘୋଷଣା କରିଥିଲେ ଏବଂ ତାହାକୁ ଧର୍ମବିରୋଧୀ, ନାସ୍ତିକତା ଦ୍ୱାରା ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ଏବଂ ଈଶ୍ୱରବିରୋଧୀ ବୋଲି କହି ଅପବାଦ ଦେଇଥିଲେ । ମାତ୍ର, ତାଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁର କେତେ ଶତାବ୍ଦୀ ଅନ୍ତେ ଏକାଧିକ ଆଲୋଚ଼କ ତାଙ୍କର ଇତିଗୁଡ଼ିକର ଚର୍ଚ୍ଚା କଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କୁ ଆଲୋକ ମଧ୍ୟକୁ ଆଣିଲେ । Attributes ର ସଂଖ୍ୟାତୀତତା ବିଷୟରେ ସ୍ପିନୋଜା ଯେଉଁ ଦାର୍ଶନିକ ଦୃଷ୍ଟିର ପରିଚ଼ୟ ଦେଇଛନ୍ତି, ସେଥିରୁ ସେ ଏକ ଅନେକବାଦର ପ୍ରଚାର କରୁଛନ୍ତି ବୋଲି ଅନୁମାନ ମଧ୍ୟ କରାଯାଇଛି । ଆପଣାର ଦର୍ଶନବ୍ୟାଖ୍ୟାରେ ସେ ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ କେବଳ ଗୋଟିଏ ବୋଲି ଉଲ୍ଲେଖ କରିଥିବାରୁ ଅନେକେ ତାଙ୍କୁ ଜଣେ ଏକେଶ୍ୱରବାଦୀ ବୋଲି ଅନୁମାନ କରିଛନ୍ତି । ପୁନଶ୍ଚ, ସେ ଜଡ଼କୁ ଏକ ଉଚ୍ଚ ମୂଲ୍ୟ ଦେଇଛନ୍ତି ଏବଂ ପରମ ସତ୍ୟବସ୍ତୁଟି ମଧ୍ୟରେ ତାହା ମନ ସହିତ ଐକ୍ୟବଦ୍ଧ ହୋଇ ରହିଛି ବୋଲି କହିଥିବାର ଅନେକ ବିଜ୍ଞ ବିଚାରକ ତାଙ୍କୁ ଜଣେ ସର୍ବେଶ୍ୱରବାଦୀ ବୋଲି ମଧ୍ୟ କଳ୍ପନା କରିଛନ୍ତି । ତେବେ, ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କୁ ଆମେ ବସ୍ତୁତଃ କ'ଣ ବୋଲି କହିବା ?

ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ପଷ୍ଟ କଥା ଯେ, ସ୍ପିନୋଜା ଆଦୌ ଅନେକବାଦୀ ନଥିଲେ । ଏବଂ, ଯେଉଁମାନେ ତାଙ୍କ ଭିତରେ କେବ଼ଳ ଏକ ଅନେକବାଦ ରହିଥିବାର ଘ୍ରାଣ କରୁଥାନ୍ତି, ସେମାନେ ତାଙ୍କର ଦର୍ଶନକୁ ଭ୍ରାନ୍ତିରହିତ ଭାବରେ କେବେହେଲେ ଗ୍ରହଣ କରିନଥାନ୍ତି । ଠିକ୍ ସେହିପରି ଆମେ ଏକେଶ୍ୱରବାଦ ନାମକ ସେହି ବିଶେଷ ମାର୍କାଟିକୁ ମଧ୍ୟ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କ ଉପରେ ବାଡ଼େଇ ଦେଇ ପାରିବାନାହିଁ । କାରଣ, ସେ ଆଦୌ କୌଣସିଠାରେ ତାଙ୍କର ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ପୃଥିବୀ ବାହାରର ଏକ ସର୍ବକର୍ତ୍ତା ବୋଲି ସ୍ୱୀକାର କରିନାହାନ୍ତି । ତାଙ୍କ ଉପରେ ସେ କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତିଭାବରେ ଆରୋପ କରିନାହାନ୍ତି । ସ୍ପିନୋଜୀୟ ଦୃଷ୍ଟିର ଈଶ୍ୱର ଅର୍ଥାତ୍ ପରମ ବସ୍ତୁ ଏଇଠି ଏହି ପୃଥିବୀରେ ହିଁ ରହିଛନ୍ତି । ମୋଟେ ପୃଥିବୀରୁ ଅଲଗା ହୋଇ ରହିନାହାନ୍ତି ଏବଂ ଦୂରରେ ଥାଇ ପୃଥିବୀ ଉପରେ

ଦୃଷ୍ଟିପାତ କରୁନାହାନ୍ତି । ଦର୍ଶନ-ବିଜ୍ଞାନୀ ହ୍ୱାଇଟ୍ ହେଡ୍ ଯେପରି କହିଛନ୍ତି, ସ୍ପିନୋଜା ଯେଉଁ ସଦାଏକକ ସତ୍ୟବସ୍ତୁର ବର୍ଣ୍ଣନା ଦେଇଛନ୍ତି, ସେଇଟି ହେଉଛି ଆମ ଉପଲବ୍ଧିର ଏକମାତ୍ର ବସ୍ତୁ । ସେହି ଗୋଟିଏ ବସ୍ତୁ ହିଁ ଏଠାରେ ନାନା ମଡ଼େଲର ମାଧ୍ୟମରେ ବ୍ୟକ୍ତିରୂପରେ ପ୍ରତିଭାତ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି ।

ଇଶ୍ୱର ସର୍ବତ୍ର ଏବଂ ସର୍ବବ୍ୟାପୀ । ଏଠାରେ ଯାହାକିଛି ରହିଛି, ସେଇଟି ମଧ୍ୟରେ ଇଶ୍ୱରଙ୍କର ଅନ୍ତର୍ଗତ-ସତ୍ୟଟି ମଧ୍ୟ ଅବସ୍ଥାନ କରୁଛି । ଏହାହିଁ ହେଉଛି ତାଙ୍କର ସେହି ଦିବ୍ୟ ଅବଶ୍ୟଭାବିତାର ଅଲଂଘନୀୟ ପରିପ୍ରକାଶ । ତେଣୁ, ଆମେ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କୁ ସର୍ବେଶ୍ୱରବାଦର ଛାଞ୍ଚ ଭିତରେ ଆଣି ଭର୍ତ୍ତି କରିଦେବା ନାହିଁ ତ ! ହଁ, ହୁଏତ ଏକ ସୀମିତ ଅର୍ଥରେ ତାହା କରିପାରିବା । ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ସର୍ବେଶ୍ୱରବାଦ ଯାବତୀୟ ଜଡ଼ ପଦାର୍ଥରେ ଜୀବନ ରହିଛି ବୋଲି ଆଦୌ ଦାବୀ କରେନାହିଁ । ଏଥିମଧ୍ୟରେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରକୃତିବାଦର କୌଣସି ପ୍ରଚାର କରାଯାଉଛି ବୋଲି କୁହାଯିବନାହିଁ । ପୁନଶ୍ଚ, ବିଜ୍ଞାନରେ କେତେକ ମତ ଏବଂ କବିତାର ଜଗତରେ ୱାର୍ଡ୍‌ସ୍‌ୱାର୍ଥ୍‌ଙ୍କ ପରି ଏହାକୁ କୌଣସି ସର୍ବ-ମାନସିକ ବ୍ୟାପାର ବୋଲି ସ୍ୱୀକାର କରି ହେବନାହିଁ । ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଭାବନା ଏବଂ ସଂପ୍ରସାରିତ ଏହି ଭୂତଜଗତ, ଉଭୟେ ହେଉଛନ୍ତି ଇଶ୍ୱରଙ୍କର ଦୁଇ ବିଭାବ, ଯାହାର ଜ୍ଞାନକୁ ଆମେ ଅବଶ୍ୟ ଜାଣି ପାରିବା । କିନ୍ତୁ, ଇଶ୍ୱରଙ୍କର ସାରସତ୍ୟଟିକୁ ବ୍ୟକ୍ତ କରିବାର କ୍ଷେତ୍ରରେ ସେହି ଉଭୟ ତତ୍ତ୍ୱର ହିଁ ସମାନ ସାମର୍ଥ୍ୟ ରହିଛି । କେତେ ବୈଜ୍ଞାନିକ ତ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଜଡ଼ବସ୍ତୁ ମଧ୍ୟରେ ଏକ ଆତ୍ମା ରହିଛି ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । ସେହି ଗୋଟିଏ ମାନସିକତା ଏହି ଭୌତିକ ଜଗତକୁ ସୂତ୍ରବତ୍ ଏକାଠି ବାନ୍ଧି ରଖିଛି ବୋଲି ଆଉ କେହି ମତ ଦେଇଛନ୍ତି । ସେମାନେ ମନୁଷ୍ୟର ମନକୁ ଏହି ପୃଥିବୀପୃଷ୍ଠରେ ସର୍ବୋଚ୍ଚ ବିକାଶ ବୋଲି ଘୋଷଣା କରିଛନ୍ତି । ପ୍ରାଚୀନ ଗ୍ରୀକ୍ ଦର୍ଶନରେ ମଧ୍ୟ ସେହି ସର୍ବମାନସିକତାର କେତେକ ନିଦର୍ଶନ ଅବଶ୍ୟ ମିଳି ପାରିବ । ଆଧୁନିକ କାଳରେ ଜଣେ ଦାର୍ଶନିକ ମଧ୍ୟ ଏକ 'ପୃଥ୍ୱୀଆତ୍ମା'ର କଳ୍ପନା କରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ମତରେ, ଯିଏ ପ୍ରକୃତରେ ଏହି ବାସ୍ତବ ଜଗତରେ ବାସ କରୁଛି ଏବଂ ଯାହାଠାରେ ଏତେ ଟିକିଏ କଳ୍ପନାଶକ୍ତି ମଧ୍ୟ ରହିଛି, ଏହି ସମଗ୍ର ପୃଥିବୀ ଏକ ମାନସିକ ସାମର୍ଥ୍ୟଯୁକ୍ତ ଜଡ଼ସମଗ୍ର ବୋଲି ବୁଝିବା ଲାଗି ତାକୁ ଆଦୌ କୌଣସି କଷ୍ଟ ସ୍ୱୀକାର କରିବାକୁ ପଡ଼ିବନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଆମେ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କୁ ଏପରି ଉପରଠାଉରିଆ ଭାବରେ କେବେହେଲେ ଜଣେ ସର୍ବେଶ୍ୱରବାଦୀ ବୋଲି କହି ପାରିବାନାହିଁ । ଇଶ୍ୱରଙ୍କୁ ଆମେ କେବଳ ଗୋଟିଏ ଆତ୍ମା ବୋଲି କହିବାନାହିଁ ଯିଏକି

ସକଳ ବସ୍ତୁ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରସାରିତ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି । ସ୍ପିନୋଜା କହିବେ ଯେ, ବସ୍ତୁତଃ ସକଳ ବସ୍ତୁ ହିଁ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ରହିଛନ୍ତି ଏବଂ ତାଙ୍କରି ବିବିଧ ପ୍ରକାଶରୂପକୁ ବ୍ୟକ୍ତ କରୁଛନ୍ତି ।

ଗୋଟାଏ ବାଦର ମାର୍କା ଲଗାଇ ଦେଇ ଜଣେ ଦାର୍ଶନିକ ଅଥବା ତାଙ୍କ ଦର୍ଶନର ବିଚାର କରିବା, ସେହି ଅଭ୍ୟାସଟା ହେଉଛି ପଣ୍ଡିତ ମାନଙ୍କର । କୌଣସି ଦାର୍ଶନିକ ବସ୍ତୁତଃ ଏକ ବାଦର ଛାଞ୍ଚ ଅନୁସାରେ ନିଜ ବିଶ୍ୱଦୃଷ୍ଟିଟିର ଆବିଷ୍କାର କରନ୍ତିନାହିଁ । ତଥାପି ଅଧିକ ସହଜ ହେବ ବୋଲି ଆମେ ଅନେକେ ଏକ ବାଦ ବା ଗୋତ୍ର ଅନୁସାରେ ସବୁକଥା ଭାବୁ ଏବଂ ଜଣେ ଦାର୍ଶନିକଙ୍କୁ ସହଜରେ ଚିହ୍ନିଗଲୁ ବୋଲି ଆପଣାକୁ ଭାରି ସାନ୍ତ୍ୱନା ଦେଇଥାଉ । ଦାର୍ଶନିକ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଗୋଟିଏ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ନାମକରଣ ଦ୍ୱାରା ଚିହ୍ନିବାର ଚେଷ୍ଟା କରାଯାଇଛି । କୁହାଯାଇଛି ଯେ ସ୍ପିନୋଜା pantheist ନୁହନ୍ତି, ସେ henotheist, ସର୍ବେଶ୍ୱରବାଦୀ ନୁହନ୍ତି, ସେ ହେଉଛନ୍ତି ଏକୈକାଧିଦେବବାଦୀ । ଅଭିଧାନର ଏହି ଦ୍ୱିତୀୟ ଶବ୍ଦଟି ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କୁ ଚିହ୍ନିବାରେ ଆମକୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବ, ସେକଥାଟିରେ ବିଶେଷ ମୁଣ୍ଡ ନପୂରାଇ ଆମେ ଯଦି କିଛି ଜାଣିଲୁ ବୋଲି ଅନୁଭବ କରୁଥିବା, ତେବେ ସମ୍ଭବତଃ ସେତିକିରେ କିଞ୍ଚିତ୍ ଆନନ୍ଦ ଅନୁଭବ କରୁଥିବା । ଏହି ନୂତନ ନାମକରଣଟିର ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରି କୁହାଯାଇଛି, ସ୍ପିନୋଜା ସର୍ବେଶ୍ୱରବାଦୀ ନଥିଲେ, ସେ henotheist ଥିଲେ । ଯେଉଁ ଅନ୍ୟମାନେ ଏକ ସର୍ବେଶ୍ୱରବାଦୀ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣରୁ ଏହି ସବୁକିଛି ଈଶ୍ୱର ବୋଲି କହନ୍ତି,- ସେମାନେ କେବେହେଲେ ସେହି ଏକୈବ ବସ୍ତୁସତ୍ୟର ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ ପାରିବେନାହିଁ, ଯାହାକି ଏହି ଯାବତୀୟ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ପଦାର୍ଥକୁ ଗୋଟିଏ ଐକ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ସମ୍ଭାରି ଧରିଛି । ପୃଥିବୀଯାକର ଭୂମି, ଜଳ, ପବନ, ମନୁଷ୍ୟ ଓ ପଶୁସକଳ ସମସ୍ତଙ୍କୁ । ସେହି ବସ୍ତୁଗୁଡିକ ଆମକୁ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଐକ୍ୟର ସେହି ବୋଧଟିକୁ କଦାପି ଆଣିଦେଇ ପାରିବେନାହିଁ । ସେଗୁଡ଼ିକର ବୋଧ କେବଳ ନାନା ଖଣ୍ଡିତତା ଦ୍ୱାରା ହିଁ ଅଲଗା ଅଲଗା ହୋଇ ରହିଥାଏ । ସର୍ବେଶ୍ୱରବାଦ ସେମାନଙ୍କର ସମକ୍ଷରେ ସେହି ଖଣ୍ଡଗୁଡ଼ିକର ଉପସ୍ଥାପନା କରିଥାଏ, ସେହି ଗୋଟିଏ ସତ୍‌ବସ୍ତୁର ନାନା ଖଣ୍ଡର ଆକାରରେ । କିନ୍ତୁ ସେଗୁଡ଼ିକ ସତେଅବା କେତୋଟି ଅଲଗା ଅଲଗା ଖଣ୍ଡ ହୋଇ ଅବସ୍ଥିତ ରହିଥାନ୍ତି । ଅପର ପକ୍ଷରେ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟିରେ, ଆମର ଏଠାରେ ଯେତେ ଯାହା ବସ୍ତୁ ରହିଛନ୍ତି, ସେଗୁଡ଼ିକ କେବଳ ସେହି ଗୋଟିଏ ସଦ୍‌ବସ୍ତୁର ବିଭଙ୍ଗ ରୂପେ ରହିଛନ୍ତି । ସବୁଗୁଡ଼ିକ ସେହି ଗୋଟିଏ ସମଗ୍ରତାର ନାନା ପ୍ରସ୍ଥ ତଥା ବିଭାବର ପ୍ରକାଶ-ମାଧ୍ୟମରେ ବିଦ୍ୟମାନ୍ ଅଛନ୍ତି । ତେଣୁ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କୁ ଜଣେ henotheist ରୂପେ ଦେଖି ନପାରୁଥିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆମେ ତାଙ୍କର ସ୍ୱାତନ୍ତ୍ର୍ୟଟିକୁ

ଆଦୌ ବୁଝି ପାରିବାନାହିଁ ।

ଆମ ସାଧାରଣ ଇନ୍ଦ୍ରିୟପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷର ଜୀବନରେ ଆମେ ଯାହାକିଛି ଦେଖୁ ତାହାକୁ ଅଭ୍ୟସ୍ତ ଭାବରେ ଦୁଇଭାଗ କରି ଦେଖୁ । ଗୋଟାକୁ ଆରଟାର ବିପରୀତ କରି ଦେଖୁ; ଏଇଟା ନହେଲେ ତାହାର ବିପରୀତ, ସେହି ଆରଟା । ଏହି ଜଗତକୁ କ୍ୱଚିତ୍ ଅନେକ ବୋଲି ଦେଖିଥାଉ । ଗୋଟିକୁ ଉଚ୍ଚ ବୋଲି କହିଲେ ଆଉଗୋଟିକୁ ତା'ଠାରୁ ନିମ୍ନ ବୋଲି କହିଥାଉ । ଗୋଟାକୁ ଭଲ ବୋଲି କହୁ ତ ସେଇ ଆରଟିକୁ ମନ୍ଦ ବୋଲି କହିଥାଉ । ଗୋଟିକୁ ବଡ଼ ବୋଲି କହିଲେ ଆଉଗୋଟିକୁ ସାନ ବୋଲି କହୁ । ତଥାପି, ଏହି କଥାଟି ମଧ୍ୟ ସତ୍ୟ ଯେ, ସେହି ସର୍ବପ୍ରଥମ କାଳରୁ ଏହି ବିଶ୍ୱମୟ ଜୀବନ ବିଷୟରେ କିଞ୍ଚିତ୍ ଚିନ୍ତା କରିଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ, ବିଶେଷତଃ ଦାର୍ଶନିକମାନେ ଏହି ସବୁକିଛି ଗୋଟିଏ ଏକତା ମଧ୍ୟରେ ବାନ୍ଧି ହୋଇ ରହିଛି ବୋଲି ବାରମ୍ବାର ଘୋଷଣା କରି ଆସିଛନ୍ତି । ଆମ ବାହାରେ ତ ବିଶ୍ୱର ସକଳ ବସ୍ତୁ ଦ୍ରୁତ ବେଗରେ କେବଳ ଧାଇଁବାରେ ଲାଗିଛନ୍ତି, ଅଛନ୍ତି ପୁଣି ପଳାଇ ଯାଉଛନ୍ତି । ଏବଂ ଦର୍ଶନର ଆଖିଟି ଏହି ସର୍ବବିଧ ଅସ୍ଥିରତା ପଛରେ ଏକ ଏକତା ଅବଶ୍ୟ ରହିଛି ବୋଲି ଅନୁଭବ କରିଛି । ସେହି ପଦାର୍ଥଟି ଯେ କ'ଣ, ଦର୍ଶନ ସେଇଟି ବିଷୟରେ କାଳେ କାଳେ ନାନା ଜିଜ୍ଞାସା କରିଆସିଛି । ନିଶ୍ଚୟ ଏକ କେନ୍ଦ୍ରସ୍ଥ ଶକ୍ତି ରହିଛି ଯାହାକି ଏହି ବିଶ୍ୱ ପ୍ରକ୍ରିୟାଟିକୁ ଗୋଟିଏ ସତ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ବାନ୍ଧି ରଖିଛି । ବିଚାରଶୀଳ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ସେହି ଶକ୍ତିକୁ ନାନା ନାମରେ ନାମିତ କରିଛନ୍ତି । ଅସଲ ବସ୍ତୁସତ୍ୟଟି ହେଉଛି ଯେ, ଆମ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗର ଯାବତୀୟ ବୈଚିତ୍ର୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ଏକ ଏକତା ବିଦ୍ୟମାନ୍ ରହିଛି । ଅନେକ ମଧ୍ୟରେ ଗୋଟିଏ ସତ୍ୟ ରହିଛି । ପ୍ରାଚୀନ ଗ୍ରୀକ୍‌ଦର୍ଶନରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଆମ ସାଂପ୍ରତିକ କାଳଟି ଯାଏ ସେହି ସତ୍ୟାନୁମାନଟି ପୃଥିବୀ ବିଷୟର ଆମର ଅନୁଭବକୁ କ୍ରମଶଃ ଦୃଢ଼ କରି ଆଣିଛି । ଏପରି ଏକ ମନ୍ତବ୍ୟ ପ୍ରକାଶ ପାଇଥାଏ ଯେ, ଇଉରୋପୀୟ ଦର୍ଶନର ଇତିହାସରେ ପ୍ଲେଟୋ ଓ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କୁ ବାଦ୍ ଦେଲେ ବାକୀ ସମସ୍ତେ ଏହି ବିଶ୍ୱକୁ ନାନା ଭାବେ ବିଭାଜିତ କରି ଦେଖିଛନ୍ତି । ତଥାପି କିଞ୍ଚିତ୍ ଗଭୀରକୁ ଦୃଷ୍ଟିପାତ କଲେ ଆମେ ଅବଶ୍ୟ ଘ୍ରାଣ କରି ପାରିବା ଯେ, ସେହି କ୍ଷେତ୍ରରେ ପ୍ରାୟ ସମସ୍ତେ ହିଁ ଏହି ସତତ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହେବାରେ ଲାଗିଥିବା ଅସ୍ଥିରତା ମଧ୍ୟରେ ଏକ ଥିର ବିଶ୍ୱବିଧାନ ରହିଥିବାର ଘ୍ରାଣ କରିଛନ୍ତି, ଯାହାକି କଦାପି ବଦଳୁନାହିଁ । କେବଳ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ନାସ୍ତିବାଦୀ ଏବଂ ସଂଶୟବାଦୀ ମାନଙ୍କୁ ଛାଡ଼ିଦେଲେ, ଆମେ ସକଳ ଅବସରରେ ହିଁ ଏପରି ଗୋଟିଏ ଏକର ସନ୍ଧାନ ମଧ୍ୟ ଲାଗିରହିଛି, ଯାହାମଧ୍ୟରେ କି ଯାବତୀୟ ଅନେକ ଅନ୍ତର୍ଗତ

ହୋଇ ରହିଛି। ଆମ ଯାବତୀୟ ଚିନ୍ତନ ଏବଂ ଅନୁସନ୍ଧାନରେ ତାହାକୁ ଏକ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ସହମତିତା ବୋଲି କୁହାଯାଇ ପାରିବ। ଏବଂ, ସେଇଟି ହିଁ ଆମର ସର୍ବବିଧ ବୁଝିବାରେ ଏକ ସାଧାରଣ ଭୂମିରୂପେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାରେ ଲାଗିଛି।

ସେହି ସନ୍ଦର୍ଭରେ ପ୍ରାଚ୍ୟ ଜଗତଟାକୁ ଆସି ଆମେ ଅବଶ୍ୟ ଦେଖିବାକୁ ପାଇବା ଯେ, ଭାରତୀୟ ପ୍ରାଚୀନ ଦର୍ଶନ ସେହି ସର୍ବତ୍ର-ପ୍ରକାଶିତ ଏକ ପରମଏକର ଘୋଷଣା କରିଛି। ସେହି ଏକ ଈଶ୍ୱର ହିଁ ଏଠାରେ ସମସ୍ତ ବୋଲି ବିଚାର କରା ଯାଇନାହିଁ। ସିଏ ସେହି ବାହାରେ ଥାଇ ଏହି ପୃଥିବୀର ନିୟତିକୁ ଆଦୌ ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ କରୁନାହାନ୍ତି ଏବଂ ସେଠାରୁ ଥାଇ ପୃଥିବୀସ୍ଥ ଆମମାନଙ୍କର ଦୋଷ ଓ ତ୍ରୁଟିଗୁଡ଼ିକର ହିସାବ ରଖୁନାହାନ୍ତି। ଋକ୍‌ବେଦରେ ତାଙ୍କୁ ସର୍ବଭୂତାତ୍ମା ବୋଲି କୁହାଯାଇଛି। ସେହି ଋକ୍‌ବେଦରେ ବରୁଣଙ୍କୁ ଏହି ସବୁକିଛିର ଅଧିକାରୀ ରୂପେ ଅବସ୍ଥିତ ରହିଥିବା ଦେବତାରୂପେ ବିଦ୍ୟମାନ୍ ରହିଛନ୍ତି। କ୍ଷୁଦ୍ରାତିକ୍ଷୁଦ୍ରଠାରୁ ମହତୋମହୀଆନ୍ ସବୁକିଛିର ଅଧିକାରୀ ରୂପେ। ବରୁଣଙ୍କ ପାଇଁ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସ୍ତୋତ୍ରଗୁଡିକୁ ପରୀକ୍ଷାକରି ଦେଖିଲେ ଆମେ ଜାଣିବାକୁ ପାଇବା ଯେ ଏଠାରେ ବରୁଣ କେବଳ ଏକ ବ୍ୟକ୍ତିମାତ୍ର ନୁହନ୍ତି, ସିଏ ହେଉଛନ୍ତି ଏକ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡସ୍ତରୀୟ କଳ୍ପନା, ଏହି ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡବ୍ୟବସ୍ଥାରେ ତାଙ୍କୁ ଋତର ପ୍ରତିନିଧିରୂପେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି। ସିଏ, ଯାହାକିଛି ଯେତେବେଳେ କରୁଥାଆନ୍ତୁ ପଛକେ, ତାହାକୁ ସେ ଋତର ଅଧିକାରୀ ରୂପେ ହିଁ କରୁଛନ୍ତି। ଅର୍ଥାତ୍, ସିଏ ହେଉଛନ୍ତି ସେହି ଅନ୍ତରସ୍ଥ ଗତିଶୀଳ ବିଶ୍ୱବ୍ୟବସ୍ଥା,- ଏହି ବିଶ୍ୱବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡରେ ଯାହାକିଛିର ପ୍ରକାଶ ଘଟୁଛି, ସେଥିରେ ସେ ଏକ ଅନ୍ତର୍ଗତ ଭାରସାମ୍ୟକୁ ଧାରଣ କରି ରହିଛନ୍ତି। କେଉଁଠି ହେଲେ କିଛିକୁ ମଧ୍ୟ ଭାରସାମ୍ୟ ହରାଇବାକୁ ଦେଉନାହାନ୍ତି।

ଏହାପରେ ଉପନିଷଦର ସେହି ସୁପରିଚିତ ଅଧ୍ୟାତ୍ମ-ସୂତ୍ରଟି,- ସର୍ବଂ ଖଲ୍ୱିଦଂ ବ୍ରହ୍ମ,- ଯେଉଁଥିରେ ପ୍ରାଚୀନ ଭାରତ୍‌ର ଜଣେ ଋଷି ସମସ୍ତଙ୍କର ସବାମୂଳଟି ଆଡ଼କୁ ଅଙ୍ଗୁଳିନିର୍ଦ୍ଦେଶ କରି ଦେ଼ଖାଇ ଦେଇଛନ୍ତି। ଯଃ ଦେବଃ ଅଗ୍ନୌ ଯଃ ଅପ୍‌ସୁ, ଯଃ ବିଶ୍ୱଭୁବନମାଭିବେଶ ଯଃ ଓଷଧିଷୁ, ଯଃ ବନସ୍ପତିଷୁ ତସ୍ମୈ ଦେବାୟ ନମୋନମଃ- ଏହି ମନ୍ତ୍ରୋଚାରଣଟି ଦ୍ୱାରା ସେ ସେହି ଐକ୍ୟଟିର କଥା ହିଁ କହିଥିଲେ, ଯାହାକି ବିଶ୍ୱମୟ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିବା ଏହି ଯାବତୀୟ ଅନେକତାର ଅନ୍ତରଗର୍ଭରେ ଅବସ୍ଥିତ ରହିଛି। ଯସ୍ମିନ୍ ଦ୍ୟୌଃ ପୃଥିବୀ ଚାନ୍ତରୀକ୍ଷମୋତମ୍ ମନଃ ସହ ପ୍ରାଣଶ୍ଚ ସର୍ବେ ତମୈବୈକମ୍ ଜାନଥା। ତାହାରି ମଧ୍ୟରେ ହିଁ ଏହି ସ୍ୱର୍ଗ, ଏହି ମଧ୍ୟବର୍ତ୍ତୀ ଯାବତୀୟ ସ୍ଥାନ, ଏହି ମନ ଏବଂ ଇନ୍ଦ୍ରିୟସକଳ ଏକତ୍ର ଗୁନ୍ଥା ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି। ସେହି ଗୋଟିଏ

ମୂଳସତ୍ୟ ଏହି ସବୁକିଛିକୁ ଧରି ରଖିଛି। ଅଥ ଯ ଆତ୍ମା ସ ସେତୁର୍ବିଧିତିରେଷାଂ ଲୋକାନାଂ ଅସମ୍ଭେଦାୟ। ହଁ, ଯାହାକୁ ଆମେ ଆତ୍ମା ବୋଲି କହୁଛୁ, ସେଇଟି ହେଉଛି ଗୋଟିଏ ସେତୁ, ଏହି ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ପୃଥିବୀଚୟକୁ ତାହା ଏକ ଅବଲମ୍ବନ ପ୍ରାୟ ଧରି ରଖିଛି ଏବଂ ସର୍ବବିଧ ବିନାଶରୁ ରକ୍ଷା କରୁଛି। 'ତୁ ମୋତେ ଏହି ସକଳବିଧ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଅନ୍ତରସ୍ଥ ଅସଲ କ୍ଷେତ୍ର ବୋଲି ଜାଣିବୁ' ବୋଲି ଗୀତା ଘୋଷଣା କରିଛି। ଏଗୁଡ଼ିକରୁ ପ୍ରମାଣ ମିଳିଯାଉଛି ଯେ ପ୍ରାଚୀନ ଭାରତବର୍ଷର ସେହି ପବିତ୍ର ଅଧ୍ୟାତ୍ମଶାସ୍ତ୍ର ମାନେ ବାରମ୍ବାର ସେହି ପରମ ଏକତ୍ୱର କଥା କହିଛନ୍ତି। ଯହିଁରେ କି ସବୁକିଛି ଅନ୍ତର୍ଗତ ହୋଇ ରହିଛି। ବେନେଡିକ୍ଟ୍ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ଭାଷାରେ କହିଲେ, ତାଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ କିଛିହେଲେ ତିଷ୍ଠି ପାରିବନାହିଁ, କିଛିର କଳ୍ପନା କରିବା ମଧ୍ୟ ସମ୍ଭବ ହେବନାହିଁ। ନିଜ ବିଚାରରେ ତଥା ଜୀବନରେ କୌଣସି ଅନୁକୂଳ ହିଁ ମିଳିବନାହିଁ।

ଜଣେ ସମୀକ୍ଷକ ଦେଇଥିବା ମତ ଅନୁସାରେ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ବିଚାର ଭାରତବର୍ଷର ଶଙ୍କରାଚାର୍ଯ୍ୟଙ୍କ କଥାକୁ ବାରମ୍ବାର ସ୍ମରଣ କରାଇ ଦେଇଥାଏ। ଶଙ୍କର ଅଦ୍ୱୈତ କଥା କହିଥିଲେ। ଶଙ୍କରଙ୍କର ସତ୍ ଏବଂ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର Substance ମଧ୍ୟରେ ବହୁତ ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ରହିଛି। ଶଙ୍କରଙ୍କ ପରି ସ୍ପିନୋଜା ମଧ୍ୟ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରିଛନ୍ତି। ଆମେ ଏହି ମନ୍ତବ୍ୟଟିକୁ ନିଶ୍ଚୟ ମନେ ରଖିବା ସତ, ମାତ୍ର ତଥାପି ଭୁଲିବାନାହିଁ ଯେ, ଜଣେ ଦାର୍ଶନିକଙ୍କୁ ଏହିପରି ଭାବରେ ଆଉଜଣେ ଦାର୍ଶନିକଙ୍କ ସହିତ ଗୋଟିଏ ଧାଡ଼ୀରେ ଆଣି ବସାଇଦେଲେ, ସେଥିରେ ବହୁତ ପ୍ରମାଦ ରହିଯିବ। ତରତର ହୋଇ କୌଣସି ଦୁଇ ଦାର୍ଶନିକ ଗୋଟିଏ କଥା କହିଛନ୍ତି ବୋଲି କହିଲେ ତଦ୍ୱାରା ବାଟ ହୁଡ଼ିଯିବାର ବହୁତ ଆଶଙ୍କା ରହିଥିବ। ଇତିହାସରେ କୌଣସି ଜଣେ ଦାର୍ଶନିକ ମଧ୍ୟ ଆଉଜଣେ ଦାର୍ଶନିକଙ୍କର ପଦାଙ୍କ ଅନୁସରଣ କରିନାହାନ୍ତି। ଆମେ ହୁଏତ ଏତିକି କହିପାରିବା ଯେ, ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଏକାଧିକ ଦାର୍ଶନିକ ଅନେକ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ପରସ୍ପରର ନିକଟକୁ ଆସିଥିବା ପରି ମନେହେଉଛି। ସେମାନେ ହୁଏତ ଜିଜ୍ଞାସାର ପ୍ରାୟ ଗୋଟିଏ ପଦ୍ଧତିକୁ ଅନୁସରଣ କରିଛନ୍ତି। Substance ବିଷୟରେ ସ୍ପିନୋଜା ଆପଣାର ଯେଉଁ ଦାର୍ଶନିକ ତତ୍ତ୍ୱଜଗତଟିର ଅବତାରଣା କରିଛନ୍ତି, ତାହାରି ଅବିକଳ ଗୋଟିଏ ଦ୍ୱିତୀୟ ଖୋଜି ବାହାରିଲେ ଆମକୁ ହତାଶ ହେବାକୁ ପଡ଼ିବ। ଏହି ବୃହତ୍ ବିଶ୍ୱଜଗତର ପଶ୍ଚାତରେ ଯେଉଁ ମୂଳ ସତ୍ୟ ରହିଛି ଓ ସବୁକିଛିକୁ ଆତଯାତ କରୁଛି, ସେହି ସତ୍ୟର ସନ୍ଧାନରେ ଏକାଧିକ ଦାର୍ଶନିକ ନିଜକୁ ଯୁଗେ ଯୁଗେ ତତ୍ପର କରି ରଖିଛନ୍ତି ଏବଂ ସେହି ଇତିବୃତ୍ତଟିରେ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ଏକ ଅନନ୍ୟ ଅବଦାନ ରହିଛି।

ତାଙ୍କର ସେହି ସମାଧାନଟିକୁ ଅନେକେ ଭ୍ରମପୂର୍ଣ୍ଣ ବୋଲି କହିଛନ୍ତି ଏବଂ ଆହୁରି କେତେ ତାହାର ପ୍ରଶଂସା ମଧ୍ୟ କରିଛନ୍ତି । ଜଣେ ସମୀକ୍ଷକଙ୍କର ମତ ଅନୁସାରେ, ଯେଉଁ ସାହସର ପ୍ରଦର୍ଶନ କରି ସ୍ପିନୋଜା ଜଡ଼ ଏବଂ ଅନ୍ତରସ୍ଥ ଅସଲ (Spirit and Matter)ଟିକୁ ଏକ ଏବଂ ଅଭିନ୍ନ ବୋଲି ଘୋଷଣା କରିଛନ୍ତି, ଈଶ୍ୱର ଏବଂ ପ୍ରକୃତିକୁ ଏକ ଓ ଅଭିନ୍ନ ବୋଲି କହିଛନ୍ତି, ସେଥିରେ ସେ ଉଚ୍ଚତର ଆଦର୍ଶବାଦ ସହିତ ଆମର ପରିଚୟ ଘଟାଇଛନ୍ତି । ଏକ ଉଚ୍ଚତର ଆଦର୍ଶବାଦ ତ ଆମେ ତାହାକୁ ହିଁ କହିବା, ଯାହାକି ବସ୍ତୁବାଦକୁ ମଧ୍ୟ ଏକ ସମାଧାନ ଦ୍ୱାରା ନିଜ ଭିତରକୁ ସାମିଲ କରି ନେଇ ପାରୁଥିବ । ତେଣୁ, ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଭ୍ରାନ୍ତିରହିତ ଭାବରେ କୁହାଯାଇ ପାରିବ ଯେ, ଦାର୍ଶନିକ ଜିଜ୍ଞାସାର ଏକ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରେରଣା ହିଁ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କୁ ଜଡ଼କୁ ଆତ୍ମାର ସମସ୍ତରକୁ ଉତ୍ତୋଳିତ କରି ନେବାର ସାହସ ଆଣି ଦେଇଥିଲା । ଜଡ଼କୁ ଆଦୌ ତୁଚ୍ଛା ଗୋଟାଏ ନିର୍ଜୀବ ପିଣ୍ଡ ବୋଲି କହି ନିନ୍ଦା କରି ନଥିଲା । ଏହି ଭୁବନକୁ ଦୁଇଫାଳ କରି ଦେଖିବାର ଭ୍ରମରେ ଆଦୌ ପଡ଼ିଯାଇ ନଥିଲା ।

ଭୁବନଟାକୁ ଦୁଇଫାଳ କରି ଦେଖିଥିବାରୁ ଆମେ ନିଜକୁ ମଧ୍ୟ ଦୁଇ ବା ଅନେକ ଫାଳ କରି ଦେଖିଥାଉ କି ? ଦେହକୁ ମନଠାରୁ ଅଲଗା କରି ଦେଖୁ ଏବଂ ପ୍ରାୟ ଏକ ବିକୃତ ଅପପ୍ରେରଣାରେ ପଡି ସବାଉପରେ ଏକ ଆତ୍ମାର କଳ୍ପନା କରିବାରେ ଲାଗିଥାଉ । ଦେହକୁ ଘୃଣା କରୁ ଏବଂ ତଥାପି କ'ଣ ଗୋଟାଏ ବିଡ଼ମ୍ବନାରେ ପଡ଼ି ଦେହର ନାନା ଆସକ୍ତି ଭିତରେ ପଡ଼ି ରହିଥାଉ । ଆପଣାକୁ ନିର୍ବୋଧଙ୍କ ପରି ଅପବିତ୍ର କରି ରଖିଥାଉ । ଅଧିକାଂଶ ନୀତିବାଦୀ ଧର୍ମ ସେହି ଦେହର ସମ୍ବନ୍ଧରେ ବିଷୋଦ୍‌ଗାର କରିବାରେ ଲାଗି ଥାଆନ୍ତି । ବେଳେବେଳେ ମନେହୁଏ ଯେ, ସେମାନେ ଦେହ ସହିତ ଆତ୍ମାଟିଏ ରହିଛି ବୋଲି ବେଶ୍ ପାସୋରି ପକାଇଥାନ୍ତି । ସଂସାରର ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଭାରି ଅସମର୍ଥ କରି ରଖିଥାନ୍ତି । ଏକ ପିଲାଳିଆ ଅର୍ଥରେ ଜୀବନଟାକୁ ସତେଅବା କେଉଁ ବିଧାତାର ଲୀଳା ବୋଲି କହିବାରେ ଲାଗିଥାନ୍ତି । ନାଇଁ, ଏହି ଦେହ ସହିତ ଆତ୍ମା ଏବଂ ଆତ୍ମା ସହିତ ଦେହ । ଦେହରେ ଆତ୍ମା ଏବଂ ଆତ୍ମାରେ ଦେହ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ମନୁଷ୍ୟ ଜୀବନଟିଏ ବଞ୍ଚୁଥିବା ବେଳେ ଅର୍ଥାତ୍ ଆପଣାକୁ ନେଇ କ'ଣ ସବୁ ଗଢୁଥିବା ବେଳେ ଓ କ'ଣ ସବୁ ହେଉଥିବା ବେଳେ ଦେହ ଓ ଆତ୍ମାକୁ ସତତ ଏକ ଏକକରୂପେ ହିଁ ବଞ୍ଚେ । ନହେଲେ ନାନା ପ୍ରମାଦର ସମ୍ମୁଖୀନ ହୁଏ । ନିଜେ ବିଗିଡ଼ିଯାଏ, ଚାରିପାଖର ଏହି ପୃଥିବୀଟିକୁ ମଧ୍ୟ ବିଗାଡ଼ି ଦେଇଥାଏ । ଥୋକେ କେବଳ ଦେହକୁ ନେଇ ପଡ଼ି ରହିଥାନ୍ତି ଏବଂ ଆଉ ଥୋକେ ଆତ୍ମା ବିଷୟରେ ଉପଦେଶ ଦେଉଥାନ୍ତି ।

ଆମ ସଂସାରଟାକୁ ସତେ ଯେପରି ବ୍ରାହ୍ମଣ ଏବଂ ଶୂଦ୍ର, ଏହିପରି ଦୁଇ ଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ କରି ରଖିଥାନ୍ତି। ସେହିପରି ଏକ ଶୋଚନୀୟ ଅବସ୍ଥାରେ ଦେହ ଓ ଆତ୍ମା ଉଭୟେ ହିଁ ନିଜ ନିଜର ମହିମାକୁ ହରାଇ ବସିଥାନ୍ତି। ଏବଂ ଈଶ୍ୱର ଅପେକ୍ଷା କରି ରହିଥାନ୍ତି। ଆମେ ଫେରି ଆସିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ।

(ଙ) ଏହି ମାନବୀୟ ପ୍ରକୃତି

The Ethic ର ତୃତୀୟ ଭାଗଟିକୁ ସ୍ପିନୋଜା ଏହିପରି ଭାବରେ ଆରମ୍ଭ କରିଛନ୍ତି : ଏଥିରେ କୌଣସି ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ଯେ, ପୃଥିବୀରେ ଏପରି ପ୍ରସିଦ୍ଧ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କର ଆଦୌ କୌଣସି ଅଭାବ ଅନୁଭୂତ ହୋଇନାହିଁ, ଯେଉଁମାନଙ୍କର ବିଶେଷ ଶ୍ରମ ତଥା ପ୍ରୟାସଗୁଡ଼ିକ ପାଖରେ ଆମ ନିଜକୁ ଋଣୀ ବୋଲି ସ୍ୱୀକାର ନକରିବା। ସେହି ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ଜୀବନ ବଞ୍ଚିବାର ପ୍ରଣାଳୀଗୁଡ଼ିକ ବିଷୟରେ ଚମତ୍କାର ପୁସ୍ତକମାନ କରିଛନ୍ତି, ଆମ ନଶ୍ୱର ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଉପଯୁକ୍ତ ବିବେକ ବିଷୟରେ ସେମାନେ ମୂଲ୍ୟବାନ୍ ପରାମର୍ଶମାନ ଦେଇ ଯାଇଛନ୍ତି। କିନ୍ତୁ ମୋ' ଜାଣିବାରେ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଏପରି କେହି ଜଣେ ବି ନାହାନ୍ତି, ଯେଉଁମାନେ କି ମନୁଷ୍ୟକୁ ସଦାପ୍ରଭାବିତ କରି ରଖିଥିବା ଆବେଦନଗୁଡ଼ିକ ବିଷୟରେ ସେପରି ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ ଭାବରେ ଚର୍ଚ୍ଚା କରିଛନ୍ତି, ସେଗୁଡ଼ିକର ସ୍ୱଭାବ ଏବଂ ଶକ୍ତି ବିଷୟରେ ନିଶ୍ଚିତ ଭାବରେ ଯଥେଷ୍ଟ ଆଲୋକପାତ କରିଛନ୍ତି ଏବଂ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ନିଜର ନିୟନ୍ତ୍ରଣକୁ ଆଣିବାଲାଗି କ'ଣ ସବୁ କରି ପାରିବାର ଶକ୍ତି ମନର ରହିଛି, ସେ ବିଷୟରେ ବିଶେଷ ଭାବରେ ଦୃଷ୍ଟିପାତ କରି ପାରିଛନ୍ତି।

ଅର୍ଥାତ୍, The Ethic ର ଏହି ଅଧ୍ୟାୟଟି ବିଷୟଟିର ମନସ୍ତାତ୍ତ୍ୱିକ ଦିଗଟି ବିଷୟରେ ଆଲୋଚନା କରିଛି। ଏହି ପୃଥିବୀରେ ବାସ କରୁଥିବା ଆମେ ମନୁଷ୍ୟମାନେ ଆମ ବାହାରର ଯାବତୀୟ ଯୋ' ଯୋ' ଗୁଡ଼ାକ ଦ୍ୱାରା ସର୍ବଦା ସଂକ୍ରାମିତ ହୋଇ ରହିଛୁ। ସବୁବେଳେ ଏପରି ଲାଗୁଛି ଯେ, ସେହି ଯୋ' ଯୋ' ମାନେ ପ୍ରବଳ ପରାକ୍ରମରେ ଆମ ଉପରକୁ ମାଡ଼ି ଆସୁଛନ୍ତି ଏବଂ ସେଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରତି ଆମେ ପ୍ରତିକ୍ରିୟାମାନ ବ୍ୟକ୍ତ କରୁ ବୋଲି ଆମକୁ ବାଧ୍ୟ କରିବାରେ ଲାଗିଛନ୍ତି। ଏପରି ଜଣେ କେହି ମନୁଷ୍ୟ ନାହାନ୍ତି, ଏପରି ସଂସ୍କାରବର୍ଜିତ ଗୋଟିଏ ହୃଦୟ ମଧ୍ୟ କେଉଁଠାରେ ନାହିଁ, ଯାହାକି ସେଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ ଆପଣାକୁ ଆସକ୍ତିଯୁକ୍ତ କରି ରଖୁନାହିଁ। ଏକ ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ଫରାସୀ ଦାର୍ଶନିକ ରୁଷୋ ଯେପରି କହିଛନ୍ତି : ବହୁତ ବସ୍ତୁ ଆମକୁ ଖୁବ୍ ସୁନ୍ଦର ଦେଖାଯାଆନ୍ତି, ସେଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରତି ଆମେ ଏକ ଆକର୍ଷଣ ଅନୁଭବ

କରୁ । ସେହିପରି ଆହୁରି କେତେ ଆମକୁ ଅସୁନ୍ଦର ଦେଖା ଯାଉଥାନ୍ତି ଏବଂ ତେଣୁ ଆମେ ସେଗୁଡ଼ିକ ପାଖରୁ ଦୂରକୁ ପଳାଇ ଯିବାଲାଗି ଇଚ୍ଛା କରୁ । କେତେ କେତେ ଅବଲମ୍ବନ ଉପରେ ଆମେ ଆଶା କରିବାରେ ଲାଗିଥାଉ ଏବଂ ଆହୁରି କେତେ ଉପରେ ଭରସା କରି ପାରୁନାହିଁ ବୋଲି ଭୟରେ ସେଗୁଡ଼ିକ ପାଖରୁ ଦୂରକୁ ଚାଲି ଯିବାପାଇଁ ଇଚ୍ଛା କରୁ । ସେଗୁଡ଼ିକ ପାଖରୁ ଲୁଚି ବୁଲୁଥାଉ । ଆମର ଆବେଗ ଏବଂ ଆସକ୍ତିଗୁଡ଼ିକୁ ଦେଖି ହିଁ ଲୋକମାନେ ଆମର ବିଚାର କରନ୍ତି । କାଳକାଳରୁ ସବୁ ଯୁଗରେ ହିଁ ଉତ୍ତମ ଗୁଣମାନ ରହିଥିବା ଲୋକମାନଙ୍କୁ ସମସ୍ତେ ପ୍ରଶଂସା କରି ଆସିଛନ୍ତି ଏବଂ ପାପଲିପ୍ତ ମାନଙ୍କର ନିନ୍ଦା ହିଁ କରି ଆସିଛନ୍ତି । ଯେତେ ଯେତେ ବିଚାରଶୀଳ ମଣିଷ ତଥା ଦାର୍ଶନିକ ସମସ୍ତେ ତାହା କରିଛନ୍ତି । ଦାର୍ଶନିକମାନେ ଆପଣାର ଅସାଧାରଣ ଗୁଣବତ୍ତାଟିର ସାହାଯ୍ୟରେ ପାପୀମାନଙ୍କୁ ଭର୍ତ୍ସନା କରି ଆସିଛନ୍ତି । ନୈତିକତା ଓ ଉତ୍ତମ ଆଚରଣର ଏହି ପୃଥିବୀରେ ଏହି ପାପୀମାନଙ୍କ ଲାଗି ଆଦୌ କୌଣସି ସ୍ଥାନ ନାହିଁ ବୋଲି ଘୋଷଣା କରିଛନ୍ତି । ଏହାର ଫଳ ତେଣୁ ଏହିପରି ହୋଇଛି ଯେ, ପତିତ ଏବଂ ଅଯୋଗ୍ୟମାନେ ଚିରକାଳ ଲାଗି ପତିତ ଏବଂ ଅଯୋଗ୍ୟ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି । କେବଳ କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି ଯେଉଁପରି ସେହିପରି ପଡ଼ିରହିବା ବ୍ୟତୀତ ଆଦୌ କୌଣସି ଉପାୟାନ୍ତର ଦେଖି ପାରିନାହାନ୍ତି । କୌଣସି ଭଗବାନ୍ ହିଁ ଆପଣାର ଅସନ୍ତୋଷ ବ୍ୟକ୍ତ କରି ସେମାନଙ୍କୁ ଏହିଭଳି ଗୋଟିଏ ଅବସ୍ଥାରେ ପକାଇଛନ୍ତି ବୋଲି ଧରି ନେଇଛନ୍ତି ।

ଏହି କ୍ଷେତ୍ରରେ ସ୍ପିନୋଜା ଯେପରି ଭାବରେ ବିଷୟଟିର ସମ୍ମୁଖୀନ ହୋଇଛନ୍ତି, ତାହା ପ୍ରକୃତରେ ଅନନ୍ୟ । ଦୁର୍ବଳ ମଣିଷମାନଙ୍କୁ ଅହରହ ନାନା ପ୍ରବଳ ଆବେଗ ନଚାଇବାରେ ଲାଗିଥାନ୍ତି, ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଦେଖି ସ୍ପିନୋଜା ଆଦୌ କୌଣସି ବିଦ୍ରୂପ କରିନାହାନ୍ତି । ମଣିଷମାନେ ଏପରି ଅଳ୍ପବଳ ହୋଇ ରହି ନରଖର ହେବାରେ ଲାଗିଛନ୍ତି, ସେ ସେଥିଲାଗି କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ଘୃଣା ମଧ୍ୟ କରିନାହାନ୍ତି । ସ୍ପିନୋଜା ସେମାନଙ୍କୁ ବୁଝିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଛନ୍ତି । ଆଦୌ ଜଣେ ପୋଲିସ୍ ପରି ନୁହେଁ, ଜଣେ ଡାକ୍ତର ପରି ହିଁ ସେ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ସମସ୍ୟାଟିର ସମ୍ମୁଖୀନ ହୋଇଛନ୍ତି । ନାନା ଆବେଗ ଏବଂ ପ୍ରବେଶ ଦ୍ୱାରା ଉତ୍ପୀଡ଼ିତ ହେଉଥିବା ଜଣେ ମନୁଷ୍ୟକୁ ସିଏ ଜଣେ ବୈଜ୍ଞାନିକ ପରି ବୁଝିବା ପାଇଁ ଚେଷ୍ଟା କରିଛନ୍ତି । ଏହି ସବୁକିଛିର ପଶ୍ଚାତରେ ରହିଥିବା କାରଣଗୁଡ଼ିକୁ ଜାଣିବାର ଚେଷ୍ଟା କରିଛନ୍ତି । କାହା ଦେହରେ ଗୋଟାଏ ଘାଆ ପାଚିଯାଇଛି, ଜଣେ ଶଲ୍ୟ-ଚିକିତ୍ସକ ସେହି କାରଣରୁ ଜଣେ ମଣିଷକୁ ଜଣେ ଅପରାଧୀ ବୋଲି ଭାବେନାହିଁ । କାରଣ, କୌଣସି କାରଣରୁ ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତିର ଶରୀର

ବିକୃତ ହୋଇ ଯାଇଛି ଏବଂ ସେଇଥିଲାଗି କଷ୍ଟ ପାଉଛି ବୋଲି ଉତ୍ତମରୂପେ ଜାଣିଥାଏ । ଠିକ୍ ସେହିପରି ସ୍ପିନୋଜା ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବରେ ଦେଖି ପାରିଥିଲେ ଯେ, ଜଣେ ମନୁଷ୍ୟର ଆବେଗଗୁଡ଼ିକ ପଛରେ ତା'ର ନିଜର ମନଟି ରହିଛି ଏବଂ ସେଥିପାଇଁ ସେ ସାମୟିକ ଭାବରେ କଷ୍ଟ ପାଇବାରେ ଲାଗିଛି । ଶଲ୍ୟ-ଚିକିତ୍ସକ ଯେପରି ଘାଆଟିକୁ କାଟେ, ଏବଂ ତାହାରି ଫଳରେ ଶରୀର ସୁସ୍ଥ ହୋଇଯାଏ, ଠିକ୍ ସେହିପରି ଆବେଗଗୁଡ଼ିକୁ ପୁନର୍ବାର ସଜାଡ଼ି ଆଣିବାକୁ ହୁଏ । ଏବଂ, ତା'ପରେ ମନଟି ମଧ୍ୟ ସୁସ୍ଥ ହୋଇ ଆସେ । ସେତେବେଳେ ଯେଉଁ ଚିନ୍ତାଶୀଳ ବ୍ୟକ୍ତି ଓ ଅନ୍ୟ ପ୍ରଚାରକମାନେ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଏତେ କଷ୍ଟ ଦେଉଥିବା ଆବେଗଗୁଡ଼ିକୁ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ପାପ ବା ଅପରାଧ ବୋଲି ଭାବୁଥିଲେ ଓ ମଣିଷମାନେ ଖାସ୍ ନିଜର ଦୋଷ ହେତୁ ସେଗୁଡ଼ିକର କବଳରେ ପଡ଼ି ଯାଉଛନ୍ତି ବୋଲି ବିଶ୍ୱାସ କରୁଥିଲେ, ସ୍ପିନୋଜା ସେମାନଙ୍କର ମତକୁ ମୋଟେ ସ୍ୱୀକାର କରିନଥିଲେ । ସେହିସବୁ ନିପୀଡ଼ିତ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଦେଖି ଆମେ ସଚ୍ରାଚ୍ର କେତେ ବିଦ୍ରୂପ ନକରୁ ! ସେମାନଙ୍କର ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ଦେଖି ଆମକୁ କାନ୍ଦ ବି ମାଡ଼େ, ସେମାନଙ୍କୁ ପରିହାସ କରି ଆଉକେତେ ଖୁବ୍ ଖୁସୀ ମଧ୍ୟ ହୁଅନ୍ତି ଏବଂ ତଥାପି ଆହୁରି କେତେ ପ୍ରାୟ ଏକ କରୁଣାଭାବ ଦ୍ୱାରା ବିଗଳିତ ହେଉଥିବାର ବାହାନା କରି ସେହି ଭାଗ୍ୟହୀନମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଏକ ଅନ୍ତର୍ଗତ ଘୃଣାଭାବକୁ ନିଜ ଭିତରେ ଜାଗୃତ କରି ରଖିଥାନ୍ତି । ବୁଝିବା ଲାଗି ସେମାନଙ୍କର କୌଣସି ବେଳ ନଥାଏ ।

ସ୍ପିନୋଜା କେବେହେଲେ କୌଣସି ହିତୋପଦେଶ ଦେବାପାଇଁ ଇଚ୍ଛା କରିନାହାନ୍ତି । ଆମେ ତାଙ୍କୁ ଆଦୌ କୌଣସି ଅନ୍ୟ ଉତ୍ସାହର ବଶବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ ଜଣେ ବିଶେଷ ପ୍ରତିଭା ରହିଥିବା ସନ୍ଥଙ୍କ ପରି ମଧ୍ୟ କଳ୍ପନା କରିବାନାହିଁ ଯିଏ କି ଜଣେ ପଥପ୍ରଦର୍ଶକର ଭୂମିକାରେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ପତିତ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ କୌଣସି ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ ତଥା ପଶ୍ଚାତ୍ତାପର ନର୍କ ମଧ୍ୟକୁ ପରିଚାଳିତ କରିନେବେ । ଆମେ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କୁ ସବୁ ମନୁଷ୍ୟଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଜଣେ ମନୁଷ୍ୟ ବୋଲି ଜାଣିବା । ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ସ୍ଥୂଳ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ, ଯେଉଁମାନେ ଏହି ପୃଥିବୀରେ ଜୀବନ ବଞ୍ଚିଛନ୍ତି । ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ ପୃଥିବୀର୍ ବାହାରେ ରହିଥିବା ସତେଅବା ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଆଉ କ'ଣ ବୋଲି ବିଚାର କରୁଥିବା ଖାସ୍ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କୁ ସ୍ପିନୋଜା ମୋଟେ ମାନି ନେଇ ପାରିନାହାନ୍ତି । କାରଣ ସେ ଦୃଢ଼ ଭାବରେ ବିଶ୍ୱାସ କରିଛନ୍ତି ଯେ ଏହି ପ୍ରକୃତିର ଜୀବନାୟତନ ମଧ୍ୟରେ ଏପରି କେବେହେଲେ କିଛି ଘଟେନାହିଁ, ଯାହାକି ସେଇଟି ମଧ୍ୟରେ କୌଣସି ପାପ ରହିଥିବାରୁ ଘଟିଥାଏ । ସେହି ପ୍ରକୃତି ସର୍ବଦା ଏବଂ

ସର୍ବଦା ସେହି ଏକାଭଳି ହୋଇ ରହିଥାଏ । ପ୍ରକୃତିର ଯେଉଁସବୁ ନିୟମ ତଥା ବିଧାନମାନ ରହିଛି ଏବଂ ଯେଉଁଗୁଡ଼ିକ ହେତୁ ସକଳ ବସ୍ତୁ ଅବସ୍ଥିତ ରହିଛନ୍ତି ଏବଂ ଗୋଟିଏ ପରେ ଆଉଗୋଟିଏ ଆକାରକୁ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହେବାରେ ଲାଗିଛନ୍ତି । ସର୍ବତ୍ର ଏବଂ ସର୍ବଦା ସେହି ଏକାଭଳି ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି । ତେଣୁ, ଆମେ ମଧ୍ୟ ସେହି ଗୋଟିଏ ପ୍ରଣାଳୀରେ ସକଳ ବସ୍ତୁର ପ୍ରକୃତିକୁ ଅବଶ୍ୟ ବୁଝିବା, ସେହି ତମାମ ପୃଥ୍ୱୀପ୍ରକୃତିର ନିୟମ ଅନୁସାରେ । The Ethic ର ପୂର୍ବବର୍ତ୍ତୀ ଏକ ଅଧ୍ୟାୟର ପୁନରାବୃତ୍ତି କରି କହିଲେ, ଏହି ପ୍ରକୃତିର ଅନ୍ତର୍ଗତ ସତ୍ୟଟି ଯାହା, ତାହାର ପ୍ରକାଶଟି ମଧ୍ୟ ପ୍ରକୃତରେ ସେଇଆ । ପ୍ରକୃତି ମଧ୍ୟରେ ସେହି ଗୋଟିଏ ବିଧାନ ହିଁ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଛି ଏବଂ ସହସ୍ର ସହସ୍ର ପ୍ରକାରର ଏହି ଯାବତୀୟ ବସ୍ତୁକୁ ନିଷ୍ପନ୍ନ କରି ଆଣୁଛି । ପ୍ରକୃତିର ସେହି ବିଧାନ ଅନୁସାରେ ଅନ୍ଧାର ଏବଂ ଆଲୁଅ, ଅଗ୍ନି ଏବଂ ବଜ୍ରପାତ । ସେଥିମଧ୍ୟରୁ କୌଣସି ଗୋଟିକୁ ଆମେ ସୁନ୍ଦର ବୋଲି କହି ଆଉଗୋଟିକୁ କୁତ୍ସିତ ବୋଲି କହି ପାରିବାନାହିଁ । ଏହି ପ୍ରକୃତିକୁ ଆମେ କଦାପି ସର୍ବପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ବୋଲି କହିବାନାହିଁ କିମ୍ବା ଅପୂର୍ଣ୍ଣ ବୋଲି ମଧ୍ୟ କହିବାନାହିଁ । ଆମ ଜୀବନର ଯେତେ ଯାହା ପ୍ରବେଗ ଏବଂ ଆବେଗ, ଘୃଣା, ରାଗ, ଦ୍ୱେଷ ଠିକ୍ ସେହି ଅନିବାର୍ଯ୍ୟତାରୁ ହିଁ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୁଏ । ଏବଂ, ଯେତେ ଯାହାକୁ ଆମେ ଉତ୍ତମ ବୋଲି କହୁ, ସେଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟ ସେହି ଉତ୍ସରୁ ପ୍ରକଟ ହୋଇଥାଏ । ପ୍ରତ୍ୟେକଟି ପଛରେ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ କାରଣ ରହିଥାଏ ଏବଂ ସେହି କାରଣ ଗୁଡ଼ିକର ସାହାଯ୍ୟରେ ହିଁ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ବୁଝିବାକୁ ହୁଏ । ଏବଂ, ପ୍ରତ୍ୟେକଟି ପଛରେ କିଛି ଗୁଣ ଓ ଧର୍ମ ରହିଥାଏ, ଯେଉଁଗୁଡ଼ିକୁ କି ଆମେ ଯେକୌଣସି ବସ୍ତୁର ଗୁଣ ଓ ଧର୍ମ ପରି ଅବଶ୍ୟ ଜାଣି ପାରିବା । ଏଣୁ, ମନୁଷ୍ୟର ଯାବତୀୟ କ୍ରିୟା ତଥା ବାସନାଦିର ମଧ୍ୟ ଠିକ୍ ସେହିପରି ବିଚାର କରାଯାଇ ପାରିବ, ଠିକ୍ ଯେପରି ଜ୍ୟାମିତିରେ ରେଖା, ଭୂମିସମତଳ ଏବଂ ବସ୍ତୁଗୁଡ଼ିକର ବିଚାର କରାଯାଇ ପାରୁଛି ।

ସ୍ପିନୋଜା ସ୍ୱୟଂ ଯେପରି କହିଛନ୍ତି, ଏକଥା ସତ୍ୟ ଯେ ମନୁଷ୍ୟମାତ୍ରକେ ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କର ଇନ୍ଦ୍ରିୟଗତ ଅନୁଭବମାନ ରହିଛି ଏବଂ ଆମେ ସେଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରତି ବିଶେଷ ବିଶେଷ ଭାବରେ ଅନୁସ୍ପନ୍ଦନମାନ ଜଣାଇବାରେ ଲାଗିଛୁ । ସେହି ଅନୁସ୍ପନ୍ଦନ ଗୁଡ଼ିକୁ ସ୍ପିନୋଜା ଆବେଗ ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । ଏହି ଯାବତୀୟ ଅନୁସ୍ପନ୍ଦନ, ଅର୍ଥାତ୍ ଆମ ଶରୀରର ହିଁ ସକଳ ଅନୁସ୍ପନ୍ଦନ, ଯାହା ହେତୁ ଆମ ଶରୀରର କ୍ରିୟାତ୍ମକା ଶକ୍ତିରେ ଏକ ଅଭିବୃଦ୍ଧି ଘଟୁଛି, ହ୍ରାସ ମଧ୍ୟ ଘଟୁଛି, ବାଧାପ୍ରାପ୍ତ ହେଉଛି ଅଥବା ସହାୟତା ମଧ୍ୟ ଲାଭ କରୁଛି । ସେହି ଅନୁସାରେ ସେହି ଆବେଗଗୁଡ଼ିକର ବୋଧକ୍ଷେତ୍ରରେ ମଧ୍ୟ

ହ୍ରାସ ଏବଂ ବୃଦ୍ଧି ଘଟିବାରେ ଲାଗିଛି । ଏବଂ, ଆମ ନିଜ ପ୍ରକୃତିର ପ୍ରକୃତି ଅନୁସାରେ ହିଁ ସଂବେଗମାନେ ଆମ ଜୀବନରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଛନ୍ତି । ଯେତେବେଳେ ଆମେ କୌଣସି ଏକ କାର୍ଯ୍ୟର ସମ୍ପାଦନ କରୁଛୁ, ଆମ ଭିତରର କିମ୍ବା ବାହାରର ସେହି କାର୍ଯ୍ୟଗୁଡ଼ିକୁ କେବଳ ପ୍ରକୃତି ଅନୁସାରେ ହିଁ ସ୍ପଷ୍ଟ ଏବଂ ଅଭ୍ରାନ୍ତ ଭାବରେ ବୁଝି ହେଉଛି । ଏବଂ, ଅପର ପକ୍ଷରେ, ଯେତେବେଳେ କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟ ସମ୍ପାଦିତ ହେଉଛି, ଯଦି ଆମେ ସେଗୁଡ଼ିକର କାରଣ ହେତୁ ଅଥବା କେବଳ ଆଂଶିକ ଭାବରେ ହିଁ କାରଣ ହୋଇ ରହିଛୁ, ସେତେବେଳେ ପରିଣାମତଃ ଦୁଃଖ ହିଁ ଭୋଗୁଛୁ । ଏକ ଅବଧାରଣାକୁ ଆମେ ସେତିକିବେଳେ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଏବଂ ଯଥେଷ୍ଟ ବୋଲି କହିବା, ଯେତେବେଳେ କି ତାହା ଆମକୁ କେତେକ ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣକୁ ଏକତ୍ର ପରସ୍ପର ସଂଯୁକ୍ତ କରି ଏକ ଏକତା ମଧ୍ୟରେ ବାନ୍ଧି ରଖିବାକୁ ସମର୍ଥ କରି ପାରୁଥିବ । ଏହିପରି ଭାବରେ ଯଥେଷ୍ଟ ହୋଇ ପାରୁଥିଲେ, ତାହାକୁ ସତ୍ୟ ବୋଲି କୁହାଯିବ, କାରଣ ସେତେବେଳେ ତାହାର ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଥିବା ବସ୍ତୁଗୁଡ଼ିକ ସହିତ ଆଦୌ କୌଣସି ଅମେଳ ନଥିବ । ସ୍ପିନୋଜା ତେଣୁ ଆମର ଅବଧାରଣାଟିକୁ ହିଁ ସର୍ବାଧିକ ଗୁରୁତ୍ୱ ପ୍ରଦାନ କରିଛନ୍ତି, କାରଣ ସେଇଟି କୌଣସି କାରଣରୁ ଖଣ୍ଡିଆ ହୋଇ ରହିଥିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରାପ୍ତ ବୋଧଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟ କଦାପି ପ୍ରକୃତ ସତ୍ୟ ସହିତ ମେଳ ଖାଇ ପାରିବନାହିଁ । ଏହି କଥାଟିକୁ ସରଳ କରି କହିଲେ, ବସ୍ତୁଗୁଡ଼ିକର କାରଣଗୁଡ଼ିକୁ ଜାଣିବା ପରେ ଆମେ ନିଜକୁ କ୍ରିୟାଶୀଳ କରିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରୁ; କିନ୍ତୁ ଅପର ପକ୍ଷରେ ବାହାରର ନାନା ପ୍ରବେଗ ଓ ଆବେଗ ଆମକୁ ଉତ୍ତେଜିତ କରି ରଖିଥିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆମେ ସେହି କାରଣଗୁଡ଼ିକ ବିଷୟରେ ଅଜ୍ଞ ହୋଇ ରହିଥାଉ ଓ ଦୁଃଖ ଭୋଗିବାରେ ଲାଗିଥାଉ ।

ତେଣୁ ସ୍ପିନୋଜା କହିଛନ୍ତି ଯେ ଆମର ମନ କେତେବେଳେ ନିଜକୁ ସମୁଚିତ ପ୍ରକାରେ କ୍ରିୟାଶୀଳ କରି ରଖିଥାଏ ତ ଆଉ କେତେବେଳେ ଦୁଃଖ ଭୋଗୁଥାଏ । ପରିଷ୍କାର ଏବଂ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ଅବଧାରଣା ଗୁଡ଼ିକର ସମର୍ଥ ହେଲେ କ୍ରିୟାଶୀଳ ହୁଏ ଏବଂ ସେପରି ହୋଇ ପାରିନଥିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସୁନିଶ୍ଚିତ ଭାବରେ ଦୁଃଖ ଭୋଗେ । ଏବଂ, ଏହି ଉକ୍ତିଟିର ଏକ ଅନୁସିଦ୍ଧାନ୍ତ ରୂପେ, ନାନା ଖଣ୍ଡିତ ଧାରଣାର ଶିକାର ହୋଇ ରହିଥିବାରୁ ଆମର ମନ ନାନା ଆବେଗ ମଧ୍ୟରେ ରହି ଛଟପଟ ହେଉଥାଏ । ଏବଂ, ଅପର ପକ୍ଷରେ ସମୁଚିତ ଅବଧାରଣା ମାନଙ୍କର ଅଧିକାରୀ ହୋଇ ରହିଥିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆପଣାକୁ କ୍ରିୟାରତ କରି ରଖିଥାଏ । ତା'ପରେ ଆମର କ୍ରିୟା ଏବଂ ପ୍ରବଳ ଆବେଗ-ଗୁଡ଼ିକର ଅର୍ଥକୁ ଆହୁରି ସ୍ପଷ୍ଟ କରିଦେଇ ସ୍ପିନୋଜା କହିଛନ୍ତି, ଆମ ଅବଧାରଣା

ଗୁଡ଼ିକ ଯଥେଷ୍ଟ ପ୍ରକାରେ ସୁପରିପୁଷ୍ଟ ହେଲେ ଯାଇ ଆମର ମନ କ୍ରିୟାଶୀଳ ହୁଏ ଏବଂ ସେଗୁଡ଼ିକ ଦୁର୍ବଳ ଏବଂ କ୍ଷୀଣବଳ ହୋଇଥିଲେ ଆମେ ଆସି କେତେ କେତେ ଆବେଗ ମଧ୍ୟରେ ଆସି ପଡ଼ିଯାଉ ଏବଂ କଷ୍ଟ ଭୋଗ କରୁ । ତେଣୁ ସାରକଥା ହେଉଛି ଯେ ଆମର ଗୋଟାଏ ମନ ରହିଛି ବୋଲି ଯେ ଆମେ ମୂଳତଃ ଏତେ ଏତେ ଦୁଃଖ ଭୋଗ କରୁଛୁ, ଅର୍ଥାତ୍ ସେହି ମନଃକ୍ଷେତ୍ରରେ ଥିବା କୌଣସି ଉପାଦାନ ଆମକୁ ଏପରି ନାନା ହରକତରେ ପକାଇ ରଖିଛି, ସେକଥା ଆଦୌ ନୁହେଁ । ଏହି କଥାଟି ପ୍ରକୃତରେ ଏପରି କହିବାପରି ହେବ ଯେ ଆମର ଗୋଟାଏ ମୁଣ୍ଡ ରହିଛି ବୋଲି ଆମେ ମୁଣ୍ଡବଥା ଭୋଗ କରୁଛୁ । ଆମେ ତ ଏହି କାରଣରୁ ଦୁଃଖ ଭୋଗ କରୁଛୁ ଯେ ଆମର ମନ ନାନାବିଧ ଅବାଞ୍ଛିତ ଧାରଣା ଦ୍ୱାରା ଟାଣି ହୋଇ ଏଣେ ତେଣେ ଚାଲିଯାଉଛି ଏବଂ ନିଜ କ୍ରିୟାଶୀଳତାର ସ୍ୱାଭାବିକ ମାର୍ଗଟିକୁ ହରାଇ ବସୁଛି । ତେଣୁ ସ୍ପିନୋଜା କହୁଛନ୍ତି, ନିତାନ୍ତ ନକାରାତ୍ମକ ନହୋଇଥିଲେ ଆମର ମନ କେବେହେଲେ ଆବେଗଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ ଛନ୍ଦି ହୋଇ ରହି ନଥାଏ । ଠିକ୍ ସେହିପରି ଭାବରେ ସେହିପରି ବିଶେଷ ବିଶେଷ ବସ୍ତୁ ସହିତ ଆମର ଆବେଗଗୁଡ଼ିକ ବାନ୍ଧି ହୋଇ ରହିଥାନ୍ତି । ଆମ ଶରୀରର ସ୍ୱଭାବଟି ସେହିପରି ବୋଲି ଯେ ଆମେ ରୋଗରେ ପଡୁ, ସେକଥା ନୁହେଁ;- ଶରୀର ମଧ୍ୟକୁ ଯେଉଁ ଜୀବାଣୁମାନେ ଆସି ପ୍ରବେଶ କରନ୍ତି, ଯାବତୀୟ ରୋଗ ସେହିମାନଙ୍କ ସକାଶେ ହିଁ ହୋଇଥାଏ । ସେହି ଜୀବାଣୁମାନେ ହିଁ ଶରୀର ଲାଗି ଅନିଷ୍ଟର କାରଣ ହୁଅନ୍ତି । ତେଣୁ ନିଷ୍କର୍ଷ ହେଉଛି ଆମର ମନଟାଏ ରହିଛି ବୋଲି ଯେ ଆମେ ଦୁଃଖଭୋଗ କରୁ ସେକଥା ନୁହେଁ । ବସ୍ତୁତଃ ସେହି ନାନା ଆବେଗ ହେତୁ ଦୁଃଖ ଭୋଗ କରିବାକୁ ପଡ଼େ ଯେଉଁମାନେ କି ସମୁଚିତ ବୋଧଗୁଡ଼ିକର ଅଧିକାରୀ ହେବାରୁ ମନ ଆଗରେ ପ୍ରତିବନ୍ଧକ ରୂପେ ଛିଡ଼ା ହୋଇ ବାଟ ଉଗାଳି ରହିଥାନ୍ତି ଏବଂ ତାହାକୁ ବଞ୍ଚିତ କରି ରଖିଥାନ୍ତି ।

ଏହି ଅବସରରେ ସ୍ପିନୋଜା କିଞ୍ଚିତ୍ ଆଉ ଆଡ଼େ ଚାଲିଯାଇ ଜଡ଼ ଏବଂ ମନର ପାରସ୍ପରିକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରତା ବିଷୟରେ ମଧ୍ୟ କିଛି ସୂଚନା ଦେଇଛନ୍ତି । ଦୁଇଟି ଭିତରୁ ସେମାନେ କେହି ଗୋଟିଏ ହେଲେ ଅନ୍ୟଟି ଉପରେ ଅଧିକାର ବିସ୍ତାର କରି ରହିନାହାନ୍ତି । ଜଡ଼ କଦାପି ମନକୁ ଭାବନା ମଧ୍ୟକୁ ପ୍ରବୃତ୍ତ କରି ଆଣି ପାରିବନାହିଁ କିମ୍ବା ମନ ମଧ୍ୟ ଜଡ଼କୁ କେବେହେଲେ ତା'ର ଇଚ୍ଛାମତେ କ୍ରିୟାଶୀଳ ଅଥବା ନିଷ୍କ୍ରିୟ କରି ରଖି ପାରିବନାହିଁ । ଆମର ଶରୀର ଏବଂ ଆମର ମନ ମୂଳଭୂତ ସ୍ତରରେ ଏକ ଏବଂ ଅଭିନ୍ନ ହୋଇଥିବା ହେତୁ ଶରୀରସ୍ତରର ସକଳ କ୍ରିୟା ତଥା ଆବେଗ ଆମ

ମନର ମଧ୍ୟ କ୍ରିୟା ଓ ଆବେଗଗୁଡ଼ିକ ସହିତ ସର୍ବଦା ମେଳ ଖାଇ ଯାଇଥାଏ। ମାତ୍ର, ସେହି ଅନ୍ୟ ଲୋକବିଶ୍ୱାସଟି ଯେ ଆମର ମନ ହିଁ ଆମ ଶରୀରକୁ କ୍ରିୟାଶୀଳ କରି ରଖିଛି, ସେକଥାଟି ଆଦୌ ଠିକ୍ ନୁହେଁ। ଏପରି ହେଉଛି, କାରଣ ପ୍ରାୟ ଏକ ଜନ୍ମଜାତ ସଂସ୍କାର ଭଳି ଆମେ ବିଶ୍ୱାସ କରି ଆସିଛୁ ଯେ ମନ ହିଁ ଆମ ଶରୀରକୁ କ୍ରିୟାଶୀଳ କରି ରଖିଛି। ଆମ ଶରୀରର ଶକ୍ତିଚୟ ବିଷୟରେ ଆମେ ଅନେକ ପରିମାଣରେ ଅଜ୍ଞ ହୋଇ ରହିଛୁ। ଶରୀରର ଗଠନ ବିଷୟରେ ବସ୍ତୁତଃ କାହାରି ଏତେ ଯଥେଷ୍ଟ ପରିମାଣରେ ଜ୍ଞାନ ହୋଇନାହିଁ ଯେ ସିଏ ଶରୀରର ସାମର୍ଥ୍ୟ ବିଷୟରେ ନିର୍ଭୁଲ ଭାବରେ ସବୁକଥା କହିଦେଇ ପାରିବ। ନିଦ୍ରିତ ଅବସ୍ଥାରେ କେତେ ମନୁଷ୍ୟ ଯେପରି ଚାଲି କୁଆଡ଼େ କୁଆଡ଼େ ପହଞ୍ଚି ଯାଆନ୍ତି ଏବଂ ଆହୁରି କେତେ କେତେ ସାମର୍ଥ୍ୟର ପରିଚୟ ଦିଅନ୍ତି, ଶରୀରର ଶକ୍ତି ବିଷୟରେ ତାହାରି ଏକ ପରିଚୟ ମିଳି ଯାଇଥାଏ। କାରଣ ସେତେବେଳେ ତ ମନ ଗୋଟାସୁଦ୍ଧା ସୁପ୍ତ ଅବସ୍ଥାରେ ରହିଥାଏ।

ଶରୀର ଏବଂ ମନ, ଦୁହିଁଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ମନର ଶକ୍ତି ହେଉଛି ଅଧିକ, ଏହି ଧାରଣାଟି ଅନେକଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରାୟ ବଦ୍ଧମୂଳ ହୋଇ ଯେ ରହିଛି, ତାହାର ପ୍ରଧାନ କାରଣ ହେଉଛି ଆମର ମନ ଗୋଟିଏ ସ୍ୱାଧୀନ ତତ୍ତ୍ୱ ବୋଲି ଏକ ଧାରଣା ଆମ ଭିତରେ ଦୃଢ଼ ହୋଇ ରହି ଆସିଛି। ସ୍ପିନୋଜା ସେହି ଭ୍ରମଟିର ଖଣ୍ଡନ କରି କହିଛନ୍ତି ଯେ, ତା'ର ଏକ ସ୍ୱାଧୀନ ଇଚ୍ଛା ବଳରେ ହିଁ ଗୋଟିଏ ପିଲା ତା'ର ମାତୃସ୍ତନକୁ ଲୋଡ଼େ ବୋଲି ଭାବୁଥାଏ, ଜଣେ କ୍ରୋଧଦ୍ୱାରା ପ୍ରେରିତ ବାଳକ ମଧ୍ୟ ଭାବୁଥାଏ ଯେ ନିଜର ଏକ ସ୍ୱାଧୀନ ଇଚ୍ଛା ବଳରେ ସେ ଆଉ କାହାଉପରେ ପ୍ରତିଶୋଧ ନେବ ବୋଲି ବିଚାର କରେ, ଜଣେ କୌଣସି ସାହସ ନଥିବା ଭୀରୁ ମନୁଷ୍ୟ ପଳାଇ ଯିବ ବୋଲି ଇଚ୍ଛା କରୁଥାଏ, ଜଣେ ମଦ୍ୟପ ଭାବୁଥାଏ ଯେ ତା' ନିଜ ମନର ଏକ ସ୍ୱାଧୀନ ଇଚ୍ଛା ବଳରେ ଯାହା ସେ ସ୍ୱାଭାବିକ ଅବସ୍ଥାରେ କଦାପି କହିନଥାନ୍ତା, ସେହି ନିଶାଗ୍ରସ୍ତ ଅବସ୍ଥାରେ ସେ ସେହିସବୁ କଥା କହିପକାଏ। ଏହିପରି ଭାବରେ ଜଣେ ପାଗଳା ମଣିଷ ତୁଚ୍ଛା ବକର ବକର ହେଉଥିବା ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି, ସେହି ବାଳକଟି ଓ ତତ୍ତୁଲ୍ୟ ସମସ୍ତେ ବିଶ୍ୱାସ କରୁଥାନ୍ତି ଯେ ସେମାନେ ଆପଣାର ଏକ ସ୍ୱାଧୀନ ମନର ନିର୍ଦ୍ଦେଶରେ ହିଁ ଏହି ଯାବତୀୟ କଥାକୁ କରି ପାରୁଛନ୍ତି; ମାତ୍ର, ପ୍ରକୃତ କଥା କହିବାକୁ ଗଲେ, ସେମାନେ ସେହିସବୁ କଥାକୁ କହିବାର ଦୃଢ଼ ଇଚ୍ଛାଟିକୁ ନିଜର ନିୟନ୍ତ୍ରଣରେ ରଖି ପାରୁନାହାନ୍ତି। ଅର୍ଥାତ୍ ଆମର ବିଚାରବୁଦ୍ଧି ପରି ଆମର ଅଭିଜ୍ଞତା ମଧ୍ୟ ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବରେ ଆମକୁ ଏହି ଶିକ୍ଷାଟିକୁ ଦେଇଯାଉଛି ଯେ ମନୁଷ୍ୟମାନେ ଆପଣାକୁ ସ୍ୱାଧୀନ ବୋଲି ବିଶ୍ୱାସ କରୁଛନ୍ତି, କାରଣ ସେମାନେ ନିଜର କର୍ମଗୁଡ଼ିକ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସଚେତନ

ରହିଛନ୍ତି ଏବଂ ସେହି କର୍ମଚ୍ୟୟର ପଶ୍ଚାତରେ ରହିଥିବା କାରଣଗୁଡ଼ିକ ସମ୍ପର୍କରେ ସେମାନେ କିଛିହେଲେ ଜାଣିନାହାନ୍ତି । ଏଥିରୁ ଏହି ଶିକ୍ଷାଟି ମଧ୍ୟ ମିଳି ଯାଉଛି ଯେ ମନର ଏହି ମୀମାଂସାଗୁଡ଼ିକ ପଛରେ କେତେ ନା କେତେ କାମନା ଓ ପ୍ରଲୁବ୍ଧତା ଗୁରାଇ ତୁରାଇ ହୋଇ ରହିଛି । ଏବଂ, ଆମ ଶରୀରର ଅବସ୍ଥା ଅନୁସାରେ ସେଗୁଡ଼ିକ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ପ୍ରକାରେ ଅନୁଭୂତ ହେଉଛନ୍ତି ।

ଏହାପରେ ସ୍ପିନୋଜା ତାଙ୍କର ଆତ୍ମ-ସଂରକ୍ଷଣର ତତ୍ତ୍ୱଟି ବିଷୟରେ ଚର୍ଚ୍ଚା କରିଛନ୍ତି, ଆମେ ଯାହାକୁ ଏକାଧିକ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବିଶ୍ୱର ଦର୍ଶନକ୍ଷେତ୍ରରୁ ତାଙ୍କର ଚମତ୍କାରତମ ଅବଦାନ ବୋଲି କହି ପାରିବା । ଏହି ଜଗତର ପ୍ରତ୍ୟେକ ବସ୍ତୁ ସ୍ୱଭାବ ପ୍ରେରିତ ଭାବରେ ଆପଣାକୁ ରକ୍ଷା କରିବା ନିମନ୍ତେ ଚେଷ୍ଟା କରୁଥାଏ । ସିଏ ତିଷ୍ଠି ରହିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରେ ଏବଂ ତିଷ୍ଠି ରହିବାଲାଗି ହିଁ ସଦା ସଚ୍ଚେଷ୍ଟ ହୋଇ ରହିଥାଏ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ବସ୍ତୁ ମଧ୍ୟ ରହିଥିବା ଏହି ତିଷ୍ଠି ରହିବାର ଇଚ୍ଛା ଏବଂ ଚେଷ୍ଟାଟି ହେଉଛି ତାହାର ଗୋଟିଏ ପ୍ରଧାନ ଧର୍ମ ଏବଂ ତାହାର ବସ୍ତୁତ୍ୱର ପ୍ରମାଣ ହୋଇ ରହିଥାଏ । ଏହି ତିଷ୍ଠି ରହିବାର ମୂଳ ଧର୍ମଟି ବିଷୟରେ ଆମର ମନ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ସଚେତନ ହୋଇ ରହିଥାଏ । କେବଳ ମନ ସହିତ ସମ୍ବନ୍ଧିତ ହୋଇ ରହିଥିବା ସମୟରେ ସେହି ପ୍ରୟାସଟିକୁ ଆମେ ଇଚ୍ଛାଶକ୍ତି ବୋଲି କହୁ । ମାତ୍ର ମନ ଓ ଶରୀର ଦୁଇଟିଯାକ ସହିତ ଯୁକ୍ତ ହୋଇଥିଲେ ତାହା ଏକ ଲୋଭରେ ହିଁ ପରିଣତ ହୋଇଯାଏ । ଆମ ଜୀବନର ଏହି ଲୋଭ ଓ ଆମର ଯାବତୀୟ ବାସନା ମଧ୍ୟରେ କେବଳ ଏତିକି ପାର୍ଥକ୍ୟ ରହିଥାଏ ଯେ, ମନୁଷ୍ୟମାନେ ନିଜର ଲୋଭଟି ବିଷୟରେ ସଚେତନ ହୋଇଗଲେ ତାହାକୁ ଆପଣାର ବାସନା ବୋଲି କହିଥାନ୍ତି । ଏହାର ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ହେଉଛି ଯେ, ଆମେ କୌଣସି ବସ୍ତୁ ଉତ୍ତମ ବୋଲି ଆମେ ସେଇଟି ଲାଗି ଆକାଙ୍‌କ୍ଷା କରୁ, ସେଇଟିକୁ ପାଇବା ଲାଗି ଇଚ୍ଛା କରୁ ଓ ବାସନା ପୋଷଣ କରୁ, ଆଦୌ ସେକଥା ନୁହେଁ, ବରଂ ତାହାର ବିପରୀତ କଥାଟି ହେଉଛି ପ୍ରକୃତରେ ସତ; ଆମେ କ'ଣ ଗୋଟିକୁ ପାଇବାଲାଗି ଆକାଙ୍‌କ୍ଷା କରୁଥାଉ, ପାଇବା ସକାଶେ ଇଚ୍ଛା କରୁଥାଉ, ତାହାରି ଅନ୍ୱେଷଣ କରିବାରେ ଲାଗିଥାଉ ଏବଂ ବାସନା ପୋଷଣ କରିଥାଉ ବୋଲି ହିଁ ତାହାକୁ ଆପଣାର ବିଚାରରେ ଉତ୍ତମ ବୋଲି କହିଥାଉ ।

ଏହାପରେ ସ୍ପିନୋଜା ଆନନ୍ଦ, ଦୁଃଖ ଏବଂ ବାସନା ଏହି ତିନୋଟି ଉପାଦାନର ଆଲୋଚନା କରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର କହିବା ଅନୁସାରେ ଏହି ତିନୋଟି ବ୍ୟତୀତ ଆମ ଜୀବନରେ ଅଧିକ ମୂଳଭୂତ ହୋଇ କିଛି ନାହିଁ, କାରଣ ଅନ୍ୟ ସବୁକିଛି ହିଁ ସେହି

ତିନୋଟିରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଥାଆନ୍ତି । ବାସନା ହେଉଛି ମନୁଷ୍ୟ ଜୀବନର ସେହି ମୂଳ ଅନୁପ୍ରେରଣାଟି, ଯାହାକି ପ୍ରତ୍ୟେକ କର୍ମର ପଶ୍ଚାତରେ ଅବସ୍ଥିତ ଥାଏ । ଆନନ୍ଦ ଆମ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଅଳପରୁ ଅଧିକ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣତା ମଧ୍ୟକୁ ପରିଚାଳିତ କରି ନେଇଯାଏ । ତେଣୁ, ଦୁଃଖକୁ ଆମେ ତାହାର ବିପରୀତ ସେହି ସ୍ଥିତି ବୋଲି ଜାଣିବା ଯାହା ଅପେକ୍ଷାକୃତ ଏକ ଅଧିକ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣତାରୁ ଅଳପ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣତା ମଧ୍ୟରେ ଆଣି ପକାଇ ଦେଇଥାଏ । ଆମର ମନ ଯେତେବେଳେ ଆପଣା ବିଷୟରେ ତଥା ଆପଣାର କର୍ମସାମର୍ଥ୍ୟ ବିଷୟରେ ଚିନ୍ତା କରୁଥାଏ, ସେତେବେଳେ ତାହା ଆନନ୍ଦିତ ହୁଏ । ଯେଉଁ ଅନୁପାତରେ ତାହା ଆପଣାର ସାମର୍ଥ୍ୟଚ୍ୟକୁ ଆପଣାଠାରୁ ଅଲଗା କରି ବିଚାର କରୁଥାଏ, ସେତିକି ଅଧିକ ପରିମାଣରେ ଅଧିକ ଆନନ୍ଦ ଅନୁଭବ କରିଥାଏ । ମନୁଷ୍ୟର ମନ ଯେତେବେଳେ ଆପଣାର ଦୁର୍ବଳତା ବିଷୟରେ ଭାବିବାରେ ଲାଗିଯାଏ ସେହି ସମୟରେ ସେହି କାରଣରୁ ହିଁ ଦୁଃଖୀ ହୋଇଥାଏ । ତେଣୁ ଆପଣାର ଓ ଶରୀରର ଶକ୍ତିକୁ ଊଣା କରି ଦେଉଥିବା ଏବଂ ତାହାର ବାଟ ଓଗାଳି ରଖୁଥିବା ଯାବତୀୟ ବସ୍ତୁ ପ୍ରତି ମନ ପରାଙ୍‌ମୁଖ ହୋଇ ରହିଥାଏ । ଆମେ ତେଣୁ ଏଇଥିରୁ ଜାଣି ପାରିବା ଯେ ପ୍ରେମ କହିଲେ ସର୍ବଦା ସେହି କଥାଟିକୁ ହିଁ ବୁଝାଇବ, ଯାହାକି କୌଣସି ଗୋଟିଏ ବାହ୍ୟ କାରଣ ସହିତ ସଂଯୁକ୍ତ ହୋଇ ରହିଥିବ । ଘୃଣା କହିଲେ ଆମେ ସର୍ବଦା ଏକ ଦୁଃଖକୁ ହିଁ ବୁଝିବା, ଯାହାକି ଏକ ବାହ୍ୟ କାରଣ ସହିତ ଯୋଡ଼ା ହୋଇ ରହିଥିବ । ଘୃଣାର ପ୍ରତିବଦଳରେ ଘୃଣା ବୃଦ୍ଧି ହିଁ ପାଏ ଏବଂ ପ୍ରେମଦ୍ୱାରା ତାହାର ସମ୍ମୁଖୀନ ହୋଇପାରିଲେ ତାହାର ସମ୍ଭବତଃ ବିଲୋପ ମଧ୍ୟ ଘଟିଥାଏ । ଏବଂ ଯେଉଁ ଘୃଣାକୁ ଆମର ପ୍ରେମ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ଆଲୋଡ଼ିତ କରି ନେଇପାରେ, ସେଇଟି ମଧ୍ୟ ସ୍ୱୟଂ ପ୍ରେମରେ ପରିଣତ ହୋଇଯାଏ ।

ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ମନୁଷ୍ୟମାନେ ସେହି ଗୋଟିଏ ବସ୍ତୁର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବାକୁ ଯାଇ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ସମୟରେ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ପ୍ରକାରେ ଆପଣାର ଅନୁସ୍ପନ୍ଦନ ଗୁଡ଼ିକୁ ବ୍ୟକ୍ତ କରିଥାନ୍ତି । ଏଣୁ ଆମେ ଅବଶ୍ୟ ମନେ ରଖିଥିବା ଯେ ଆନନ୍ଦ ଏବଂ ନିରାନନ୍ଦ ଆମେ ଯେତେବେଳେ ଯାହାକିଛି ଅନୁଭବ କରୁଥାଉ, ତାହା ସେହି ବିଷୟଟି ଉପରେ ନିର୍ଭର ନକରି ସଂପୃକ୍ତ ମନୁଷ୍ୟବ୍ୟକ୍ତିଟି ଉପରେ ହିଁ ନିର୍ଭର କରିଥାଏ । ତା'ର ନିଜ ପ୍ରକୃତିଟି ଉପରେ ନିର୍ଭର କରେ । ଆମେ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ କରୁଥିବା ବସ୍ତୁଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରତି ଆମେ ଯେଉଁ ପ୍ରକାରର ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ବ୍ୟକ୍ତ କରୁ, ଆବେଗମାନେ ଆମକୁ ତାହାରି ଅନୁସାରେ ହିଁ ପ୍ରଭାବିତ କରିଥାଆନ୍ତି । ସେହି କାରଣରୁ ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତିର ଆବେଗ ଆଉଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତିର

ଆବେଗଠାରୁ ସର୍ବଦା ଏପରି ପୃଥକ୍ ପ୍ରକାରର ହୋଇଥାଏ। ଏବଂ, ଯେତେବେଳେ ସେହି ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ମଧ୍ୟ ସେହି ଏକା ସମୟରେ ଦୁଇଟି ଆବେଗ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରଭାବିତ ହେଉଥାଏ, ସେତେବେଳେ ସେହିଭଳି ଏକ ଅବସ୍ଥାରେ ତାହାର ମନ ବସ୍ତୁତଃ ଏପାଖ ସେପାଖ ହେବାରେ ଲାଗିଥାଏ।

ଭଲ କହିଲେ ସ୍ପିନୋଜା ସେହି ଯାବତୀୟ ପ୍ରକାରର ଆନନ୍ଦକୁ ହିଁ ବୁଝନ୍ତି, ଯାହାକିଛି ସେହି ଆନନ୍ଦର ଅନୁକୂଳ ହୋଇ ରହିଥାଏ, ସେହିଗୁଡ଼ିକୁ ହିଁ ବୁଝନ୍ତି। ଯାହାକିଛି ଆମର ବ୍ୟାକୁଳତା ଗୁଡ଼ିକର ସନ୍ତୋଷବିଧାନ କରିଥାଏ, ସେହିଗୁଡ଼ିକୁ ବୁଝନ୍ତି। ତେଣୁ ଅପର ପକ୍ଷରେ ମନ୍ଦ କହିଲେ ସେହି ଯାବତୀୟ ପ୍ରକାରର ଦୁଃଖକୁ ଅବଶ୍ୟ ବୁଝାଇବ, ବିଶେଷ କରି ସେହି ବ୍ୟାକୁଳତା ମାନଙ୍କୁ ଚାପି ରଖୁଥିବା ସର୍ବବିଧ ସବୁକିଛିକୁ ମଧ୍ୟ ବୁଝାଇବ। ଅର୍ଥାତ୍, ଆମର ଏହି ପୃଥିବୀରେ ଚୂଡ଼ାନ୍ତ ଭାବରେ ଆଦୌ କିଛି ନାହିଁ, ଯାହାକୁ ଆମେ ଭଲ ଅଥବା ମନ୍ଦ ବୋଲି କହି ପାରିବା। ଆମେ ଆପେ ହିଁ ବିଭିନ୍ନ ବସ୍ତୁ ଉପରେ ସେହିସବୁ କଥାର ଆରୋପ କରିଥାଉ। ଜଣେ ସମୀକ୍ଷକ ଏହି କଥାଟିକୁ ଯେଉଁଭଳି ବ୍ୟକ୍ତ କରିଛନ୍ତି, ଘଟଣାମାନେ ନୈତିକ ଅଥବା ଭୌତିକ ଯାହା ହୋଇଥାନ୍ତୁ ପଛକେ, ସେଥିରେ ଆଦୌ କୌଣସି ଫରକ କଦାପି ହୋଇ ନଥାଏ। ସେଗୁଡ଼ିକ ପଛରେ ସକଳ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଅନୁରୂପ କୌଣସି କାରଣ ଅବଶ୍ୟ ରହିଥାଏ। ଉଚ୍ଚାକାଙ୍କ୍ଷାର କାରଣ ଥାଏ, ସାହସର କାରଣ ଥାଏ, ସତ୍ୟତାର ମଧ୍ୟ କାରଣ ଥାଏ। ଠିକ୍ ଯେଉଁପରି ଆମେ ଖାଉଥିବା ଖାଦ୍ୟର କାରଣ ରହିଛି, ଆମ ମାଂସପେଶୀ ଗୁଡ଼ିକର ସଞ୍ଚାଳନ ପଛରେ କାରଣ ରହିଛି, ଉତ୍ତାପ ଅନୁଭବ କରିବାର ମଧ୍ୟ କାରଣ ରହିଛି। ପାପ ଓ ପୁଣ୍ୟ ରହିଛନ୍ତି ଠିକ୍ ସେପରି କ୍ଷାର ଏବଂ ମଧୁର ମଧ୍ୟ ରହିଛି। ଗୋଟିଏ ବସ୍ତୁକୁ ଆମେ ଲାଭ କରିବାଲାଗି ଆଶା କରୁଛୁ ବା ସେଇଟି ପ୍ରତି ବିମୁଖ ହୋଇ ରହିଛୁ। ଆମେ ସେହି ଅନୁସାରେ ଗୋଟିଏ ବସ୍ତୁକୁ ଭଲ ବୋଲି କହୁଛୁ ଓ ଆଉଗୋଟିଏ ବସ୍ତୁକୁ ମନ୍ଦ ବୋଲି କହୁଛୁ। ଏବଂ, ତେଣୁ ସେଥିମଧ୍ୟରୁ କୌଣସି ଆପେ ଭଲ କିମ୍ବା ଆପେ ମନ୍ଦ ବୋଲି ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଆଦୌ ସେପରି କହୁନାହୁଁ। ପ୍ରତ୍ୟେକ ବ୍ୟକ୍ତି ତା'ର ପ୍ରକୃତି ଅନୁସାରେ କ'ଣ ଭଲ ଓ କ'ଣ ଅଭଲ, ସେହି କଥାଟିର ବିଚାର କରୁଛି, ଆକଳନ ମଧ୍ୟ କରୁଛି। କ'ଣଟି ଅଧିକ ଭଲ ଏବଂ କ'ଣ ସବୁଠାରୁ ଭଲ, ଏବଂ କ'ଣଟି ଅଧିକ ମନ୍ଦ ଓ କ'ଣଟି ସବୁଠାରୁ ମନ୍ଦ, ସେହି କଥାଟିର ବିଚାର କରିବାରେ ଲାଗିଛି।

ଏହିପରି ନାନା ଆବେଗ ହେତୁ ମନୁଷ୍ୟମାନେ ଦୁଃଖ ଭୋଗ କରନ୍ତି। ସେହି

ଆବେଗ ଗୁଡ଼ିକର ଅଧୀନ ହୋଇ ରହିଥିବାରୁ ସେମାନେ ନାନାପ୍ରକାରେ ଅସମର୍ଥ ହୋଇ ରହିଥାନ୍ତି । ମାତ୍ର, ଅପରପକ୍ଷରେ ଏପରି ବହୁସଂଖ୍ୟକ ସଂବେଗ ଏବଂ ପ୍ରବେଗ ମଧ୍ୟ ରହିଥାନ୍ତି, ଯେଉଁମାନେ କି ମନୁଷ୍ୟକୁ ଯଥାର୍ଥ ପ୍ରକାରେ କ୍ରିୟାଶୀଳ କରି ରଖିଥାନ୍ତି । ଆମକୁ ନିତ୍ୟ ଆନ୍ଦୋଳିତ ଏବଂ ଅଳ୍ପବଳ କରି ରଖିଥିବା ଆମର ଏହି ଆନନ୍ଦ ଏବଂ ନିରାନନ୍ଦ ଗୁଡ଼ିକ ବ୍ୟତୀତ ଆନନ୍ଦ ତଥା ନିରାନନ୍ଦର ଆହୁରି କେତେ ଆବେଗ ମଧ୍ୟ ଅଛନ୍ତି, ଯେଉଁମାନେ ଆମକୁ ନାନାବିଧ କ୍ରିୟାଶୀଳତାରେ ତତ୍ପର କରି ରଖିଥାନ୍ତି । ଆମର କ୍ରିୟାରତ ମନ ସହିତ ସମ୍ବନ୍ଧିତ ହୋଇ ରହିଥିବା ଆବେଗ ଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ ଏପରି ଗୋଟିଏ ଆବେଗ ମଧ୍ୟ ନଥାଏ, ଯାହାକି ଆନନ୍ଦ ବା ଆଉ କୌଣସି ବାସନା ସହିତ ସମ୍ବନ୍ଧିତ ହୋଇ ରହି ନଥାଏ । ମନ କ୍ରିୟାଶୀଳ ହୋଇ ରହିଥିବା ସମୟରେ ସେଥିରେ ଏପରି ଗୋଟିଏ ହେଲେ ଆବେଗ ନଥାଏ, ଯାହାକି ଦୁଃଖର କାରଣ ହୁଏ । ସେତେବେଳେ ଯାବତୀୟ ଆବେଗ ଆନନ୍ଦ ହିଁ ଆଣିଦିଏ ଓ ଆମକୁ ବାସନା ଦ୍ୱାରା ପ୍ରେରିତ କରି ରଖିଥାଏ । ଆମର ନାନା ଭାବନାଦ୍ୱାରା କ୍ରିୟାଶୀଳ ହୋଇ ରହିଥିବା ମନସ୍ତର ସମ୍ବନ୍ଧିତ ହୋଇ ରହିଥିବା ଆବେଗମାନେ ଯେଉଁସବୁ କ୍ରିୟା ମଧ୍ୟରେ ତତ୍ପର ହୋଇ ରହିଥାନ୍ତି, ଏକ ସାହସକୁ ସ୍ପିନୋଜା ତା'ର କାରଣ ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । ସାହସ ଅର୍ଥାତ୍ ଏକ ମନୋବଳ ଓ ଏକ ଉଦାର ଦୃଷ୍ଟି । ମନୋବଳ ହେଉଛି ଏକ ବାସନା, ଯାହା ବଳରେ କି ଜଣେ ମନୁଷ୍ୟ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ଆପଣାର ବିଚାରବୁଦ୍ଧିକୁ କାମରେ ଲଗାଇ ଆପଣାର ସତ୍ତାଟିକୁ ବଜାୟ ରଖିଥାଏ । ତା'ସହିତ ଆଉ ଏକ ଦ୍ୱିତୀୟ ବାସନା ମଧ୍ୟ ରହିଥାଏ, ଯାହାଦ୍ୱାରା ପ୍ରେରିତ ହୋଇ ସେ ସୁଚିନ୍ତିତ ଭାବରେ ଅନ୍ୟ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବା ନିମନ୍ତେ ସମ୍ପ୍ରସାରିତ ହୋଇଯାଏ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ନିଜକୁ ବନ୍ଧୁତାର ପାଶରେ ଆବଦ୍ଧ କରି ରଖେ ।

ସମୁଦାୟ ଚର୍ଚ୍ଚାଟିକୁ ଏକତ୍ର ସମ୍ଭାରି ଆଣି ସ୍ପିନୋଜା ଗାରଟିଏ ଟାଣି ଦେଲାପରି ତା'ପରେ କହିଛନ୍ତି, ଆମେ ବର୍ତ୍ତମାନ ବେଶ୍ ସହଜ ଭାବରେ ବୁଝିପାରିବା ଯେ, ଆମେ ଏକାଧିକ ପ୍ରକାରେ ବାହାରର ବହୁ କାରଣ ଦ୍ୱାରା ବହୁ ବିକ୍ଷୋଭର ସମ୍ମୁଖୀନ ହୋଇଥାଉ ଏବଂ, ଏକ ପ୍ରତିକୂଳ ବାୟୁ ଦ୍ୱାରା ବିକ୍ଷୁବ୍ଧ ସମୁଦ୍ରତରଙ୍ଗ ଭଳି ଆମେ ମଧ୍ୟ ବଡ଼ ଅସହାୟ ଭାବରେ ଏପାଖ ସେପାଖ ହେବାରେ ଲାଗିଥାଉ । କହିବା ବାହୁଲ୍ୟ ଯେ ସେହି ସ୍ଥିତିରେ ଆମେ ଆପଣାର ଭବିଷ୍ୟତ ଏବଂ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ନିୟତିଟି ବିଷୟରେ ଗୋଟାସୁଦ୍ଧା ଅଜ୍ଞ ହୋଇ ରହିଥାଉ । ସ୍ପିନୋଜା ପ୍ରଭୂତ ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଅବଲମ୍ବନ କରି ଅଠଚାଳିଶିଟି ଆବେଗର ଗୋଟିଏ ଦୀର୍ଘ ତାଲିକା ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିଛନ୍ତି ଏବଂ ସେଥିମଧ୍ୟରୁ

ଖାସ୍ ମହତ୍ତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ କେତୋଟିର ଆଲୋଚ଼ନା ମଧ୍ୟ କରିଛନ୍ତି । ଗୋଟିଏ ଆବେଗ ପରେ ଆଉଗୋଟିଏ ଆବେଗର ଜ୍ୟାମିତିକ ପଦ୍ଧତିରେ ସେହି ଆଲୋଚ଼ନା ଜଣେ ପାଠକଠାରୁ ମଧ୍ୟ ନିଶ୍ଚୟ ବହୁତ ଧୈର୍ଯ୍ୟର ଦାବୀ କରିବ । ମାତ୍ର, ସେହି ବାହ୍ୟ ଉପସ୍ଥାପନାଟିର ଭିତରକୁ ଭେଦି କିଞ୍ଚିତ୍ ବିଚାର କଲେ ଆମେ ଅବଶ୍ୟ ଉପଲବ୍ଧି କରିପାରିବା ଯେ ସ୍ପିନୋଜା ଆପଣାର ଅମିତ ସହାନୁଭୂତି ଦ୍ୱାରା ହିଁ ସେହି କାର୍ଯ୍ୟଟିକୁ କରିଛନ୍ତି ଏବଂ ଆବେଗଗୁଡ଼ିକ ସହିତ ଆମର ପରିଚ଼ୟ କରାଇ ଦେଇଛନ୍ତି । ଏକ ବିରଳ ସାମର୍ଥ୍ୟର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଦେଖାଇଛନ୍ତି ।

ଆଧୁନିକ ମନୋବିଜ୍ଞାନର ଦର୍ପଣ ଉପରେ ପରଖି ଦେଖିଲେ ସ୍ପିନୋଜା ନିଶ୍ଚୟ ଖୁବ୍ ପୁରୁଣା ବୋଲି ମନେ ହେବେ ସତ, କିନ୍ତୁ ଯେଉଁ ନୂତନ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ ସହିତ ମନୁଷ୍ୟ-ମନର ଆଲୋଚ଼ନା କରିଛନ୍ତି, ଅଶେଷ ସହାନୁଭୂତି ସହିତ ତାହାକୁ ବୁଝିବାର ପ୍ରୟାସ କରିଛନ୍ତି, ତାହାକୁ କଦାପି ସେହି ପୁରୁଣା କାଳର ବୋଲି କହି ହେବନାହିଁ । ବୈଜ୍ଞାନିକ ଉଦ୍‌ଭାବନ ଏବଂ ସାମାଜିକ ଉଦ୍‌ବେଳନ ଗୁଡ଼ିକର ଉକ୍ତ ପ୍ରଥମ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ଅଗ୍ରହୀ ଉତ୍ସାହୀମାନେ ପୃଥିବୀର ସମସ୍ୟାଚ଼ୟକୁ ସତେଅବା ଗୋଟିଏ ଶତ୍ରୁଦୁର୍ଗ ପରି ଦେଖୁଥିଲେ । ସେମାନେ ସେହି ଦୁର୍ଗଟିକୁ ଜୟ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଆପଣାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରୁଥିଲେ । ସତେଯେପରି ଏହି ପ୍ରକୃତି ବିଶ୍ୱବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡର ବାହାରେ କେଉଁଠି ଯାଇ ରହିଛି । ସେହିପରି ଗୋଟାଏ ଅନୁମାନରେ ପ୍ରେରିତ ହୋଇ ସେମାନେ ତାହାକୁ ଜୟ କରିବେ ଏବଂ ଆପଣାର ଅଧୀନକୁ ଆଣିବେ ବୋଲି ଆଗଭର ହୋଇ ଯାଉଥିଲେ । ସମାଜର ସମସ୍ୟାଗୁଡ଼ିକୁ ସମାଧାନ କରିବାର କ୍ଷେତ୍ରରେ ସେହି ଗୋଟିଏ ପ୍ରକାରର ଦୃଷ୍ଟି ରହିଥିଲା । ମାତ୍ର, ମନୁଷ୍ୟର ମନରେ ଏକ ନୂତନ ଦୃଷ୍ଟିର ଉଦୟ ଘଟିଥିଲା ଏବଂ ଯାବତୀୟ କଠୋର ଧାରଣା ଏବଂ ସଂକୀର୍ଣ୍ଣତାର କ୍ରମଶଃ ଅବସାନ ଘଟିଥିଲା । କ୍ରମେ ନୂଆ ମନୋଦୃଷ୍ଟିର ଜଣେ ବୈଜ୍ଞାନିକ ନିଜର ପ୍ରୟୋଗଶାଳାରେ ଯେ କ୍ରିୟାଶୀଳ କରି ରଖିଲା ଓ ବିଶ୍ୱର ସମସ୍ୟାଗୁଡ଼ିକୁ ନେଇ ଜଣେ ଦାର୍ଶନିକ ଯେ ଆପଣାର ଅନ୍ୱେଷଣ ଗୁଡ଼ିକରେ ନିମଗ୍ନ ହୋଇ ରହିଲା, କୌଣସି ରାଷ୍ଟ୍ର ବା ରାଷ୍ଟ୍ରଶାସକର ପ୍ରୀତ୍ୟର୍ଥେ ସେ ଆଦୌ ସେକଥା କଲାନାହିଁ, କୌଣସି ଧର୍ମାଧୀଶର ଆଦେଶଦ୍ୱାରା ବାଧ୍ୟ ହୋଇ ତାହା କଲାନାହିଁ, ମୂଳତଃ ନିଜର ଏକ ଶ୍ରଦ୍ଧାଦ୍ୱାରା ପ୍ରେରିତ ହୋଇ ହିଁ ସେ ତାହା କରିଥିଲା । ଅଧିକ ଜାଣିବାର ଏବଂ ଅଧିକ ବୁଝି ପାରିବାର ଏକ ଶ୍ରଦ୍ଧାଦ୍ୱାରା କ୍ରିୟାଶୀଳ ହୋଇ ରହିଥିଲା । ସମାଜରେ ଯେଉଁମାନେ କମ୍ ସମର୍ଥ, ମୁଖ୍ୟ ଧାରାଟିରୁ କୌଣସି କାରଣରୁ ବାହାରେ ରହିଥିଲେ, ସେମାନେ

ମଧ୍ୟ ସମାଜର ଅନ୍ତର୍ଗତ ବୋଲି ଗଣା ହେଲେ। ସେମାନଙ୍କର ଦୁର୍ଗତିକୁ ଆଉ ସତେଅବା କୋଉ ବିଧାତାର ଅଭିଶାପ ପରି ଦେଖା ଗଲାନାହିଁ। ସେମାନଙ୍କର ଆରୋଗ୍ୟ ଲାଗି ଚିନ୍ତା କରାଗଲା। ଶ୍ରେଣୀକକ୍ଷର କୌଣସି ଦୁଷ୍ଟ ବାଳକକୁ ଆଉ ଆଗ ପରି ବେତଦ୍ୱାରା ସାଧ୍ୟ କରିବାର ପୁରୁଣା ଅଭ୍ୟାସମାନେ ବଦଳି ଯିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲେ, ଆଧୁନିକ ଶିକ୍ଷାବିତ୍‌ମାନେ ତାକୁ ନେଇ ଅନ୍ୟ ପ୍ରକାରେ ଚିନ୍ତା କରିଥିଲେ। ଅପରାଧୀ ମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ନାନା ନୂତନ ଉପାୟ ଅବଲମ୍ବନ କରି ଆମର ଚଳନ୍ତି ସାମାଜିକ ଜୀବନ ମଧ୍ୟକୁ ଫେରାଇ ଆଣିବାର ପ୍ରୟାସ କରା ଯାଇଥିଲା। ସଂଶୋଧନ-ଗୃହମାନ ଖୋଲିଲେ। ଏହି ନୂତନ କିସମର ଗ୍ରହଣଶୀଳତା, ଆଦୌ କୌଣସି ଘୃଣାଭାବ ନରଖି ଯାବତୀୟ ସ୍ଥିତିର ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ହେବା, ଅନୁଚିତ ଗୁଡ଼ିକର ସହାନୁଭୂତିପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଧ୍ୟୟନ ଏବଂ ସେଗୁଡ଼ିକର ପ୍ରତିକାର-ବିଧାନ, କ୍ରମେ ସେହିଗୁଡ଼ିକ ହିଁ ମନୁଷ୍ୟ-ବିବେକକୁ ଦିଗ୍‌ଦର୍ଶନ ଦେବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲେଣି। ସହାନୁଭୂତି ସହିତ ଏହି ପୃଥିବୀର ଜୀବନ- ଆୟତନ ଗୁଡ଼ିକର ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ହେବା, ସେହି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ହିଁ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ତତ୍ତ୍ୱଦର୍ଶନ ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ଏହି ଧରାପୃଷ୍ଠକୁ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ କରାଇ ଆଣିଛି ଏବଂ ତାଙ୍କ କାଳଯାଏ ଯାହାକୁ ତୁଚ୍ଛା ଭୌତିକତା ବୋଲି କହି ନିନ୍ଦା କରା ଯାଉଥିଲା, ତାହାକୁ ଏକ ପବିତ୍ର ମର୍ଯ୍ୟାଦା ପ୍ରଦାନ କରିଛନ୍ତି। ଏହି ପୃଥିବୀ ହେଉଛି ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ଏକ ଅଂଶସ୍ୱରୂପ, ଏଠାରେ ଥିବା ସକଳ ପଦାର୍ଥ ମଧ୍ୟ ସେହି ଈଶ୍ୱରୀୟ ଗୌରବ ଓ ମହିମା ଦ୍ୱାରା ପ୍ରତିଭାତ ହୋଇ ପାରିବ, ଆମେ ତାହାକୁ ହିଁ ସ୍ପିନୋଜୀୟ ତତ୍ତ୍ୱଦୃଷ୍ଟିର ଏକ ଅନନ୍ୟ ଅବଦାନ ବୋଲି କହିପାରିବା ଏବଂ ତାଙ୍କ ସମୟର ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀତି ଉପରେ ତାଙ୍କର ଏକ ଯଥାର୍ଥ ଆକଳନ କରିପାରିବା।

(ଢ଼) ଦାସତ୍ୱର ବେଡ଼ୀରେ ମନୁଷ୍ୟ

ଗୋଟିଏ ପତ୍ରରେ ସ୍ପିନୋଜା ଲେଖିଛନ୍ତି, ଆମେ ଏପରି ଗୋଟିଏ କ୍ଷୁଦ୍ରାତିକ୍ଷୁଦ୍ର କୀଟର କଳ୍ପନା କରିବା, ଯିଏକି ଆମ ରକ୍ତରେ କୌଣସି ଏକ ସ୍ଥାନରେ ବାସ କରୁଛି। କୀଟଟି ଆମ ଦେହର ରକ୍ତ-ସଞ୍ଚାଳନ ବିଷୟର ପ୍ରକୃତରେ କେତେ କମ୍ ଜାଣିଛି ! ସେଇଟି ପରି ଆହୁରି ହଜାର ହଜାର ରକ୍ତକଣା ଯେ ଆମ ଦେହରେ ରହିଛନ୍ତି ଏବଂ ଏକ ସମଗ୍ର ଶୃଙ୍ଖଳା ମଧ୍ୟରେ ଆମକୁ ଜୀଆଇ ରଖିଛି, ଉକ୍ତ କୀଟଟି ସେହି ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରସଙ୍ଗଟି ବିଷୟରେ ପ୍ରକୃତରେ କେତେ କମ୍ ଖବର ରଖିଛି ! ସେହି ଏକକ କୀଟଟି ଯେପରି ଆମ ରକ୍ତ ଭିତରେ ରହିଛି, ଆମେ ମନୁଷ୍ୟମାନେ ମଧ୍ୟ ଠିକ୍ ସେହିପରି ଏହି ବିଶ୍ୱବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ଭିତରେ ବାସ କରୁଛୁ। ଯିଏ ଯେଉଁଠାରେ ଜୀବନ ଧାରଣ କରି ରହିଛୁ,

ସେଇଟିକୁ ହିଁ ପୂରା ପୃଥିବୀ ବୋଲି ଅନ୍ଦାଜ କରି ନେଉଛୁ। ବୃହତ୍ ଓ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ପୃଥିବୀଟିର ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଅଂଶ କିପରି ସମଗ୍ର ବିଶ୍ୱପ୍ରକୃତିର ଅନ୍ତର୍ଗତ ହୋଇ ରହିଛି ଓ ତାହାକୁ ଏକ ସମଗ୍ର ଓ ସମନ୍ୱିତ ଏକତ୍ୱ ପ୍ରଦାନ କରୁଛି, ସେହି ବିଷୟରେ ଆମେ ଅତ୍ୟନ୍ତ କମ୍ ଜାଣି ପାରୁଛୁ। ବ୍ୟବସ୍ଥାଟିଏ ରହିଛି ଏବଂ ଆମ ସମେତ ଏହି ସବୁକିଛି ସେହିଁ ବ୍ୟବସ୍ଥାଟି ମଧ୍ୟରେ ଗୁନ୍ଥା ହୋଇ ରହିଛୁ, ସେହି ସତ୍ୟଟି ବିଷୟରେ ଆମେ ଦୂରବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ ରହିଛୁ। ଆପଣାର ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ନିଜସ୍ୱ ଗୋଲାର୍ଦ୍ଧ ଭିତରେ ନିଜକୁ ସକଳ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ବୋଲି ଧରି ନେଉଛୁ। ଆମେ ଆମ ନିଜର ପରିମାପ ଗୁଡ଼ିକ ଅନୁସାରେ ଯାହାକୁ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରି ନେବାରେ ଲାଗିଛୁ, ସେଇଟି ଯେ ଆହୁରି ଏକ ବୃହତ୍ତର ସଂପୂର୍ଣ୍ଣର ଅଂଶ, ସେହି ସତ୍ୟଟିକୁ ସଚେତନ ଭାବରେ ସ୍ୱୀକାର କରି ନେବାପାଇଁ ଆମର ଆଉ ବେଳ ବା କେଉଁଠି ଅଛି ? ତେଣୁ, ଆମେ ନ୍ୟାୟତଃ ସ୍ୱୀକାର କରିବା ଯେ ଏହି ଭୌତିକ ପ୍ରକୃତିର କୌଣସି ଗୋଟିଏ ବସ୍ତୁ ମଧ୍ୟ ଆଦୌ ପୂର୍ଣ୍ଣ ନୁହେଁ। ଆହୁରି ଅନେକ ବସ୍ତୁ ମଧ୍ୟରେ ସେଇଟି ମଧ୍ୟ ଗୋଟିଏ ଏବଂ ଏକ ବୃହତ୍ତର ବିଧାନ ମଧ୍ୟରେ ସେଇଟି ମଧ୍ୟ ଗୋଟିଏ ବିଧାନ। ଗୋଟିଏ ଏକକ ଆଉ ସକଳ ଏକକ ମଧ୍ୟରେ ଗୁନ୍ଥା ହୋଇ ରହିଛି ଏବଂ ଏହିପରି ଭାବରେ ଆମର ଏହି ଜଗତନାମକ ସମଗ୍ରଟି ପ୍ରକୃତରେ ସମ୍ଭବ ହୋଇଛି। ଏକ ବୃହତ୍ତର ପରିଚୟ ଦ୍ୱାରା ହିଁ ଏକକ ପରିଚୟ ଗୁଡ଼ିକର ଆଦୌ ଏକ ସତ୍ତା ରହିଛି। ଏଠି ଆମେ ପ୍ରତ୍ୟେକେ ହିଁ ସେହି ବୃହତ୍ତରଟିର ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଅଂଶ, ଏକ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡର ଗୋଟିଏ ଅଂଶ।

ଅଂଶଗୁଡ଼ିକ ଅସୁମାରି ପ୍ରକାରେ ପୂର୍ଣ୍ଣଟି ସହିତ ଯୋଡ଼ା ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି। ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ନାମକ ସେହି ପୂର୍ଣ୍ଣ ସତ୍ୟଟି ହିଁ ଆମ ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କୁ ଧାରଣ କରି ରହିଛି। ଆମେ ସେଇଟି ମଧ୍ୟରେ ରହି ତାହାରି ପ୍ରତିନିଧିତ୍ୱ ହିଁ କରୁଛୁ, ଏକାଧାରରେ ବ୍ୟକ୍ତି ଏବଂ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ହୋଇ ରହିଛୁ। ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ସହିତ ନାଡ଼ଟି ଛିଡ଼ିଗଲେ ହିଁ ଏକ ଅରାଜକତା ଏବଂ ବିଭ୍ରାନ୍ତି। ତେଣୁ, ଏକ ବ୍ୟାବହାରିକ ବିନୟ ହେଉଛି ଆମ ଲାଗି ନିଜର ଜୀବନକୁ ବଞ୍ଚିବାର ସେହି ସୁଷ୍ଠତମ ଶୈଳୀ। ଆମ ଜୀବନର ଅସଲ ଉପଲବ୍ଧି ହେଉଛି ସେହି ସଂଲଗ୍ନ ହୋଇ ରହିଥିବାର ସେହି ସହଜ ପ୍ରତ୍ୟୟଟି, ଯାହାକି ଆମକୁ ଯାବତୀୟ ବିଛିନ୍ନତା ବୋଧରୁ ସତତ ସୁରକ୍ଷିତ କରି ରଖିଥାଏ, ଅଭୟ ଦିଏ ଏବଂ ଆଶ୍ରୟ ପ୍ରଦାନ କରୁଥାଏ। ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ଉକ୍ତି ଅନୁସାରେ, ଆମ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କର ମନ ମଧ୍ୟ ସେହି ପ୍ରକୃତିର ଗୋଟିଏ ଅଂଶ, ସେହି ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ପ୍ରେରଣାରୁ ତାହାର ସଂଭବନ ଏବଂ ସେହି

ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ନାମକ ପରିଚୟଟି ଦ୍ୱାରା ହିଁ ତାହାର ଯାହାକିଛି ଆତ୍ମପରିଚୟ ଏବଂ ପ୍ରତ୍ୟୟ। ଏହି କଥାଟିର ମାଧ୍ୟମରେ ସ୍ପିନୋଜା ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବରେ ଏହି ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ବିଷୟରେ ନିଜର ଦୃଷ୍ଟିକୁ ଆମ ଲାଗି ବାଢ଼ି ଦେଇ ପାରିଛନ୍ତି। ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ଏକ ବୃହତ୍ ବିସ୍ତାରଯୁକ୍ତ ରଚନା ଏବଂ ସେଇଟି ଯେ କିପରି ଆପଣାକୁ କ୍ରିୟାଶୀଳ କରି ରଖିଛି, ମନୁଷ୍ୟର ଜ୍ଞାନ ତାହାର କୌଣସି ପତ୍ତା ହିଁ ପାଇବନାହିଁ। ତେଣୁ, ଆମେ ନିତାନ୍ତ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ ଭାବରେ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ବିଷୟରେ ଗୁଡ଼ାଏ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ବାହାର କରି ପକାଇବାର ଆଦୌ କୌଣସି ଚେଷ୍ଟା କରି ପକାଇବା ନାହିଁ। ନହେଲେ ବହୁ ପ୍ରମାଦ ଓ ଉଦ୍‌ଭଟତା ମଧ୍ୟରେ ଯାଇ ପଡ଼ିଯିବା। ଆମର ସୀମିତ ଅନ୍ଦାଜଗୁଡ଼ିକ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରେରିତ ହୋଇ ଆମେ ସେହି ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡର ପ୍ରକୃତି ବିଷୟରେ ନାନା ସିଦ୍ଧାନ୍ତ କରି ପକାଉଥିବା, ସେଗୁଡ଼ିକ କେବଳ ଆପେକ୍ଷିକ ହିଁ ହେବ ଏବଂ ଆଦୌ କୌଣସି କାମ ଦେବନାହିଁ। ପ୍ରକୃତି କହିଲେ ଯେଉଁ ବୃହତ୍ ପ୍ରସାରଟିକୁ ବୁଝାଇବ, ତାହାର ପ୍ରକୃତରେ କୌଣସି ଅନ୍ତ ହିଁ ନାହିଁ। ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କର ସୀମାବଦ୍ଧ ମନଟା ସର୍ବଦା ଏକ ଅପୂର୍ଣ୍ଣତାର ହିଁ ସୂଚନା ଦେଇଥାଏ ଏବଂ ଅପର ପକ୍ଷରେ ପ୍ରକୃତି ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରକୃତରେ ଆଦୌ କୌଣସି କିଛିର ଅଭାବ ନଥାଏ, ସାଧନଗୁଡ଼ିକର କ୍ଷେତ୍ରରେ ନୁହେଁ କିମ୍ବା ବସ୍ତୁଗୁଡ଼ିକର କ୍ଷେତ୍ରରେ ମଧ୍ୟ ନୁହେଁ। ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ନିଜ ଭାଷାରେ କହିଲେ, ଏହି ଯାବତୀୟ ସର୍ବ ବସ୍ତୁର ସର୍ଜନା ଲାଗି ତାଙ୍କ ଲାଗି ବସ୍ତୁଗୁଡ଼ିକର କ୍ଷେତ୍ରରେ କେବେ ମଧ୍ୟ କୌଣସି ଅଭାବ ନଥିଲା। ଏହି ପ୍ରକୃତିର ବିଧାନଗୁଡ଼ିକ ସର୍ବଦା ଏତେ ପ୍ରାଚୁର୍ଯ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ରହିଥିଲେ ଯେ, ଏହି ସବୁକିଛିକୁ ନିଷ୍ପନ୍ନ କରି ଆଣିବା ଲାଗି ସବୁକିଛି ସବୁବେଳେ ପର୍ଯ୍ୟାପ୍ତ ହୋଇ ରହିଥିଲା; ଏକ ଅନନ୍ତ ବୁଦ୍ଧିମତ୍ତା ଯାହାକିଛିର କଳ୍ପନା କରୁଥିଲା, ତାହାକୁ ଏକ ସୃଷ୍ଟ ରୂପ ପ୍ରଦାନ କରି ପାରୁଥିଲା।

ଆମ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କର ଜୀବନକାଳ ଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରକୃତରେ କେତେ ଅଳପ ଏବଂ କେତେ ସୀମାବଦ୍ଧ, ଏବଂ ସେହି କାରଣରୁ ହିଁ ଜଣେ ମନୁଷ୍ୟ ସର୍ବଦା ଅଳପ ଭଲଗୁଡ଼ିକୁ ପରିତ୍ୟାଗ କରି ଅଧିକ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣଗୁଡ଼ିକୁ ସ୍ୱୀକାର କରି ନେଉଥାଏ। ଦୀର୍ଘ, ଏକ ଅତିଦୀର୍ଘ କାଳରୁ ଏହି ପୃଥିବୀର ଯାବତୀୟ ବସ୍ତୁ ସହିତ ପରିଚିତ ହୋଇ ରହି ଆସିଥିବା ହେତୁ, ଆପଣାର ମନ ଭିତରେ ସେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବସ୍ତୁର ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ଓ ଆଦର୍ଶ ନମୁନାକୁ ଗଢି ରଖିଥାଏ ଏବଂ ଏହି ଆଦର୍ଶ ନମୁନାଗୁଡ଼ିକୁ ଗଢ଼ି ରଖିବାର ପ୍ରକ୍ରିୟାରେ ସେ ଆପଣାର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଜ୍ଞାନର ସୀମାଗୁଡ଼ିକୁ ଡେଇଁ ଆହୁରି କେତେ କୁଆଡ଼େ ବାହାରି ଚାଲି ବି ଯାଇଥାଏ। କିନ୍ତୁ ସେହିସବୁ କ୍ଷେତ୍ରର କ୍ରିୟାଶୀଳତା

ବିଷୟରେ ସେ ଆଦୌ କିଛିହେଲେ ଜାଣି ନଥାଏ । ସ୍ପିନୋଜା ନିଜେ ଏହି ବିଷୟରେ ଯେପରି କହିଛନ୍ତି, ମନୁଷ୍ୟମାନେ କେଡ଼େ ଅଭ୍ୟସ୍ତ ଭାବରେ ପ୍ରକୃତିର ଅନ୍ତର୍ଗତ ତଥା କୃତ୍ରିମ କେତେ କ'ଣ ବିଷୟରେ ବିଶ୍ୱସ୍ତରୀୟ ବୋଧମାନ ଗଢ଼ି ଥୋଇ ଦେଇଥାନ୍ତି, ଯାହାକୁ ସେମାନେ ବସ୍ତୁଚୟର ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ବୋଲି ଭାବୁଥାନ୍ତି । ସେମାନେ ଧରି ନେଇଥାନ୍ତି ଯେ ସ୍ୱୟଂ ପ୍ରକୃତି ଆଗରେ ମଧ୍ୟ ସର୍ବଦା କୌଣସି ଲକ୍ଷ୍ୟ ଅବଶ୍ୟ ରହିଛି ଏବଂ ସିଏ ସେହି ଅନୁସାରେ ହିଁ ନିଜକୁ କ୍ରିୟାଶୀଳ କରି ରଖିଛି ।

ଏବଂ ସେହି ଅନୁସାରେ ଆମେ ଖୁବ୍ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ପାରିବା ଯେ, ଆମେ ଏହି ପ୍ରକୃତିର ବିଭିନ୍ନ ବସ୍ତୁଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରୁ କୋଉଟିକୁ ପୂର୍ଣ୍ଣ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ବୋଲି କହିଥାଉ ଓ ପୁଣି କୋଉଟିକୁ ଅପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ବୋଲି ମଧ୍ୟ କହୁ । ସେହି ବିଷୟରେ ଆମର ପ୍ରକୃତରେ ନିର୍ଭୁଲ ଧାରଣାମାନ ରହିଥାଏ ବୋଲି ଯେ ଆମେ ସେହିଭଳି କରିଥାଉ, ସେକଥା ମୋଟେ ନୁହେଁ । ଆମ ଭିତରେ ରହିଥିବା କେତେକ ବଦ୍ଧମୂଳ ଧାରଣା ହେତୁ ହିଁ ସେପରି କରୁ । କୌଣସି ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଲକ୍ଷ୍ୟକୁ ସମ୍ମୁଖରେ ରଖି ପ୍ରକୃତି ଆଦୌ କିଛିହେଲେ କରେନାହିଁ । ପ୍ରକୃତି ନିଜର ମାର୍ଗରୁ ବିଚ୍ୟୁତ ହୋଇ ଗଲା ବୋଲି ମୋଟେ କୁହାଯାଇ ପାରିବନାହିଁ । ସୁତରାଂ, ପରିପୂର୍ଣ୍ଣତା ଏବଂ ଅପରିପୂର୍ଣ୍ଣତା,-ଏଗୁଡ଼ିକ କେବଳ ଆମ ମନର ଭାବନା ମାତ୍ର, ଏପରି ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଭାବନା ଏବଂ ଧାରଣା, ଯାହାକୁ କି ଆମେ ଆପଣାର କଳ୍ପନା ମଧ୍ୟରେ ଏକ ଗଠନ ଦେଇ ତିଆରି କରି ରଖିଥାଉ । ଆମ ଦୈନନ୍ଦିନ ଜୀବନର ଏହି ପୃଥିବୀରେ ଗୋଟିଏ ଶ୍ରେଣୀର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ହୋଇ ରହିଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟ ତୁଳନାମାନ କରିବାରେ ଅଭ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ ରହିଥିବାରୁ ହିଁ ଆମେ ସେହିପରି କରୁ ।

ଠିକ୍ ସେହିପରି, ଭଲ ଏବଂ ମନ୍ଦ ବିଷୟରେ ଆମ ଭିତରେ ରହିଥିବା ଯେତେ ଯେତେ ଧାରଣା, ସେଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟ ଆପେକ୍ଷିକ । ପ୍ରକୃତି ମଧ୍ୟରେ ଖାସ୍ କୌଣସି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଆପଣାକୁ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରି ରଖି ନଥାଏ ଏବଂ ସେହିପରି ଖାସ୍ ଭଲ ଓ ମନ୍ଦ ବୋଲି ମଧ୍ୟ କିଛି ନଥାଏ । ସ୍ପିନୋଜା ଯେପରି କହିଛନ୍ତି, ସେହି ଗୋଟିଏ ବସ୍ତୁ ମଧ୍ୟ ଏକ ସମୟରେ ମଧ୍ୟ ଭଲ ହୋଇପାରେ, ମନ୍ଦ ବି ହୋଇପାରେ, ଆଦୌ ଭଲ ନ ହୋଇପାରେ, ମନ୍ଦ ବି ନହୋଇପାରେ । ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ, ସଙ୍ଗୀତ ଜଣେ ଏକାକୀ ଏବଂ ଦୁଃଖାଚ୍ଛନ୍ନ ବ୍ୟକ୍ତି ନିମନ୍ତେ ମଧୁର ହୋଇପାରେ, ଆଉ ଏକପ୍ରକାର ଅବସ୍ଥାରେ ରହିଥିବା ମନୁଷ୍ୟ ଲାଗି କର୍କଶ ହୋଇପାରେ ଏବଂ କାନରେ କିଛି ଶୁଣି ପାରୁନଥିବା ବଧିର ଲାଗି ଭଲ ଓ ମନ୍ଦ ଆଦୌ କିଛି ହୋଇ ନପାରେ । ତେଣୁ, ସତ କଥା ହେଉଛି

ଯେ, ମନୁଷ୍ୟ ପ୍ରକୃତି ବିଷୟରେ ଆମେ ଯେଉଁ ମଡ଼େଲଟିକୁ ଧାରଣ କରି ରଖିଛୁ, ସେଇଟିର କ୍ରମଶଃ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ ଆସୁଥିବା ପରି ଅନୁଭବ କରୁଥିବା ସମୟରେ ଆମେ ଯାବତୀୟ ବସ୍ତୁକୁ ଭଲ ବୋଲି କହୁ। ଏବଂ, ଅପର ପକ୍ଷରେ, ଯାହାକିଛି ଆମକୁ ସେହି ମଡ଼େଲ୍‌ଠାରୁ କୌଣସି ଏକ ପ୍ରତିବନ୍ଧକ ସୃଷ୍ଟି କରି ଦୂରକୁ ନେଇ ଯାଉଥିବା ପରି ମନେହୁଏ, ସେହିଗୁଡ଼ିକୁ ଆମେ ମନ୍ଦ ବୋଲି କହିଥାଉ। ଅତି ସଂକ୍ଷେପରେ ସ୍ପିନୋଜା ଯେପରି କହିଛନ୍ତି, ଆମଲାଗି ଯାହାକିଛିକୁ ଆମେ ନିଶ୍ଚିତ ଭାବରେ ଉପଯୋଗୀ ବୋଲି ଜାଣୁ, ଆମେ ତାହାକୁ ଭଲ ବୋଲି କହୁ ଏବଂ, ଆମେ ଭଲ ବୋଲି ଭାବୁଥିବା କୌଣସି ବସ୍ତୁର ଅଧିକାରୀ ହେବାରୁ ଆମଲାଗି ବାଧା ସୃଷ୍ଟି କରେ, ଆମେ ସେଇଟିକୁ ମନ୍ଦ ବୋଲି କହିଥାଉ।

ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ସଂଜ୍ଞାଟି ଅନୁସାରେ ମନୁଷ୍ୟ ହେଉଛି ପ୍ରକୃତିର ଅଧୀନ, ପ୍ରକୃତି ମନୁଷ୍ୟ ଅଧୀନ ନୁହେଁ। ଏହି ଅନନ୍ତ ଅସ୍ତିତ୍ୱ ମଧ୍ୟରେ ମନୁଷ୍ୟକୁ ଆମେ ଏକ mode ବୋଲି ହିଁ କହିବା। ମନୁଷ୍ୟ ନିତ୍ୟକାଳ ହିଁ ପ୍ରକୃତିର ଏକ ଅଂଶ ହୋଇ ରହିଛି। ସେହି ପ୍ରକୃତିର ଏକ ଅଂଶରୂପେ ହିଁ ଆମେ ଯାହାକିଛି ଦୁଃଖ ଭୋଗ କରୁ, ସେହି ଅଂଶଟିକୁ ଆମେ କେବେହେଲେ ଏକ ସ୍ୱୟଂସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଂଶରୂପେ ବିଚାର କରି ପାରିବାନାହିଁ। ଅନ୍ୟ ଅଂଶଗୁଡ଼ିକୁ ବାଦ୍ ଦେଇ ମଧ୍ୟ ତାହାର ବିଚାର କରି ପାରିବାନାହିଁ। ଆମେ ଜଣେ ଜଣେ ମନୁଷ୍ୟ ହିସାବରେ ଏହି ସମଗ୍ର ପ୍ରକୃତିର କ୍ରିୟାଶୀଳତାକୁ ଅସ୍ୱୀକାର କରି ଆପଣାର ଭଲଗୁଡ଼ିକର କୌଣସି ଅନ୍ୱେଷଣ କରି ପାରିବାନାହିଁ ଏବଂ ସେହି କ୍ଷେତ୍ରରେ ସର୍ବଦା ଶକ୍ତିହୀନ ହୋଇ ରହିଥିବା। ମନୁଷ୍ୟ ଯେଉଁ ଶକ୍ତିଟି ଦ୍ୱାରା ଏକ ଅସ୍ତିତ୍ୱ ଧାରଣ କରି ରହିଛି, ତାହା ଅତ୍ୟନ୍ତ ସୀମାବଦ୍ଧ ଏବଂ ବାହ୍ୟ ଅନେକାନେକ କାରଣ ଦ୍ୱାରା ଶକ୍ତିର କ୍ଷେତ୍ରରେ ସିଏ ସର୍ବଦା ହିଁ ଅସମର୍ଥ ହୋଇ ରହିଛି। ତେଣୁ, ଏହି ମନୁଷ୍ୟ ଯେ ବିଶ୍ୱପ୍ରକୃତିର ଆୟତନଟି ମଧ୍ୟରେ ନିଜର ବିଚାର କରୁଥିଲେ ସିଏ କେବଳ ଦୁଃଖ ହିଁ ପାଉଥିବ। ନିଜ ଜୀବନକୁ ସେ କଦାପି ନିଜର କାରଣଟି ମଧ୍ୟରେ ବେଡ଼ାଟିଏ ଛିଡ଼ା କରି ବିଚାର କରି ପାରିବନାହିଁ। ତେଣୁ, ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ହେଉଛି ଯେ, ସେ ସକଳ ସ୍ଥିତିରେ କେବଳ ବହୁ ଆବେଗର ଅଧୀନ ହୋଇ ରହିଥିବ ଓ ପ୍ରକୃତିର ଏହି ସାଧାରଣ ଧାରାଟିର ଅନୁସରଣ କରୁଥିବ, ବସ୍ତୁଗୁଡ଼ିକର ପ୍ରକୃତି ଯେତିକି ଦାବୀ କରୁଥିବ, କେବଳ ସେତିକି ସହିତ ନିଜକୁ ଅନୁକୂଳିତ କରି ରଖିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରୁଥିବ। ଅର୍ଥାତ୍, ମନୁଷ୍ୟ ଏହିପରି ଭାବରେ ଦାସତ୍ୱର ବେଡ଼ୀରେ ବାନ୍ଧି ହୋଇ ରହିଛି; ତା'ଠାରେ ସେତେ ଶକ୍ତି ନାହିଁ ଯେ, ସିଏ କେବଳ ଯୋଗ୍ୟ ଏବଂ ଯଥାଯୁକ୍ତ ବୋଧଗୁଡ଼ିକ ସହିତ

ନିଜର ଜୀବନକୁ ବଞ୍ଚି ପାରିବ । କାରଣ, ତା'ର ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ଏହି ଅଧିକ ବିସ୍ତାରଯୁକ୍ତ ବିଶ୍ୱଟି ବିଦ୍ୟମାନ ରହିଛି । ସେହି ବିଶ୍ୱ ମନୁଷ୍ୟ ଲାଗି ମୋଟେ ଅବସ୍ଥିତ ହୋଇ ରହିନାହିଁ; ସେଇଟି ଅଛି, ତେଣୁ ରହିଛି । ଏବଂ, ବାହାରେ ରହିଥିବା ଶକ୍ତିଗୁଡ଼ିକ ଏପରି ବଳଯୁକ୍ତ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି ଯେ, ଜଣେ ମନୁଷ୍ୟ ଆପଣାର ଅସ୍ତିତ୍ୱଟିକୁ ବଜାୟ ରଖି ତିଷ୍ଠି ରହିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲାବେଳେ ସେମାନେ ମନୁଷ୍ୟର ସୀମାବଦ୍ଧ ଶକ୍ତିଟିକୁ କେତେ କୁଆଡ଼େ ଅତିକ୍ରମ କରି ଚାଲି ଯାଉଛନ୍ତି ।

ମନୁଷ୍ୟ ବିଷୟରେ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ଏହି ଯେଉଁ କଳ୍ପନା, ତାହା ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଏତେ କ୍ଷୁଦ୍ର ଏବଂ ଅଳପ କରି ତେବେ କାହିଁକି ଦେଖାଇଲା ? ମଣିଷ କ'ଣ ପ୍ରକୃତରେ ଏତେ ଅସହାୟ୍ ଏକ ବିରାଟ ଦେହସଂସ୍ଥାନ ଭିତରେ ଏକ ଅନାମଧେୟ୍ ଓ ନଗଣ୍ୟ କୀଟ ମାତ୍ର ? ବିଚ଼ରା ଗୋଟିଏ ମୂଲ୍ୟହୀନ mode, ଯାହାକି ଏକ ବାହ୍ୟ ପ୍ରକୃତିର ଖିଆଲ ଅନୁସାରେ ନାଚିବାରେ ହିଁ ଲାଗିଛି ? ସେପରି କୌଣସି ଧାରଣା କରି ପକାଇବା ପୂର୍ବରୁ ଆମେ ଦଣ୍ଡେ ଅଟକିବା ଓ ପ୍ରକୃତ କଥାଟିକୁ ବୁଝିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିବା । ତେବେ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କୁ ଭୁଲ ବୁଝିବାର ଆଦୌ କୌଣସି ଅବକାଶ ନଥିବା ତତ୍ତ୍ୱର ସ୍ତରରୁ ବିଚାର କଲେ ମନୁଷ୍ୟ ହେଉଛି ପ୍ରକୃତିର ଏକ ଅଂଶ । ମାତ୍ର ସେହି ମନୁଷ୍ୟକୁ ସେ ବାସ କରୁଥିବା ଏହି ପୃଥିବୀର ଭୂମି ଉପରେ ଦେଖିବା ମାତ୍ରକେ ଆମେ ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବରେ ଜାଣି ପାରିବା ଯେ, ସିଏ ହେଉଛି ଏଠି ଏକ ସ୍ୱାଧୀନ ସତ୍ତା, ଏଠାରେ ସେ ବିତାଉଥିବା ଜୀବନାୟତନଟି ମଧ୍ୟରେ ମନୁଷ୍ୟର ସର୍ବଦା ଏକ ନୀତିବିଧାନ ରହିଛି, ଏବଂ ଆପଣା ଜୀବନର ଅନୁକୂଳ ହେବାଭଳି ସେ ସେଇଟିକୁ ହିଁ ମାନି ଚଳୁଛି । ଅର୍ଥାତ୍, ଜୀବନର ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ବ୍ୟବସ୍ଥାରେ ମନୁଷ୍ୟ ପ୍ରକୃତରେ ଏକ ମିନି ଧୂଳିକଣା ସଦୃଶ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ, ତଦ୍ଦ୍ୱାରା ତା'ର ଏହି ପୃଥିବୀପୃଷ୍ଠରେ ମନ ଅନୁସାରେ ଜୀବନଟି ବଞ୍ଚିବାରେ କୌଣସି ବାଧା ଆଦୌ ସୃଷ୍ଟି ହେଉନାହିଁ । ଏହି ପୃଥ୍ୱୀତଳେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହେବା ପରେ ମନୁଷ୍ୟ ଆପଣାର ସକଳ ସମର୍ଥତା ସହିତ ଜୀବନଟିଏ ସମ୍ଭବ କରି ପାରୁଛି ଓ ତାହାକୁ ବଞ୍ଚିପାରୁଛି । ସେହି ପୃଥିବୀ ସମଗ୍ର ବିଶ୍ୱବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡର ଗୋଟିଏ ଅତିକ୍ଷୁଦ୍ର ଅଂଶ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସେଇଟି ଦ୍ୱାରା ଆଦୌ କୌଣସି ଫରକ ହେଉନାହିଁ । ଆପଣାର ସମ୍ମୁଖରେ ଆଦୌ କୌଣସି ଲକ୍ଷ୍ୟ ନଥିବା ଜଣେ ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ବିଧାନ ଅନୁସାରେ ବିଶ୍ୱବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡଟି ଚାଲୁଥିଲେ ମଧ୍ୟ କୌଣସି ଫରକ ହେଉନାହିଁ । ଏହି ସମଗ୍ର ବିଶ୍ୱବିଧାନଟି ବିଷୟରେ ଆମ ପାଖରେ ସ୍ପଷ୍ଟ ବ୍ୟାଖ୍ୟାଟିଏ ନଥିବାରୁ, ଏହି ପୃଥିବୀରେ ଆମେ ଜୀବନଗୁଡ଼ିକୁ ବଞ୍ଚିବାର କ୍ଷେତ୍ରରେ ବସ୍ତୁତଃ କୌଣସି କିଛି ରହସ୍ୟବତ୍ ହୋଇ ମୋଟେ ରହୁନାହିଁ ।

ଏଠାରେ ଏକ ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟର ଜର୍ମାନ୍ ଦାର୍ଶନିକ ଇମାନୁଏଲ୍ କାଣ୍ଟ୍‌ଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତଟି ହୁଏତ ମନେ ପଡିଯିବ, ଯିଏକି ଆପଣା ତତ୍ତ୍ୱଜିଜ୍ଞାସାର ପ୍ରଥମ ପୁସ୍ତକଟିରେ ବସ୍ତୁଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ ନିହିତ ହୋଇ ରହିଥିବା ସତ୍ୟଟିକୁ ଜାଣିବାରେ ଆମ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କର ଅସମର୍ଥତା ବିଷୟରେ ଦୃଢ଼ ଭାବରେ କେତେ କ'ଣ ଘୋଷଣା କରିଥିଲେ ସତ, ମାତ୍ର ଆପଣାର ଦ୍ୱିତୀୟ ଗ୍ରନ୍ଥଟିରେ ଜୀବନକୁ ବଞ୍ଚିବାର ଏକ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଆଚାର-ସଂହିତାର ଉପସ୍ଥାପନା କରିଥିଲେ। ବିଶୁଦ୍ଧ ବୁଦ୍ଧିର ତତ୍ତ୍ୱକ୍ଷେତ୍ରଟିର ସମାନ୍ତର ଭାବରେ ଏକ ବିଶ୍ୱାସମୟ ଜୀବନ ଲାଗି ବାଟ ଛାଡି ଦେଇଥିଲେ। ଆମେରିକାର ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଥୁରୋ ଯେପରି କହିଛନ୍ତି ଯେ ଏହି ପୃଥିବୀକୁ ଆପଣାର ବଞ୍ଚିବା ଲାଗି ଏକ ଉତ୍ତମ ସ୍ଥାନରେ ପରିଣତ କରିବାଲାଗି ସେ ଏହି ପୃଥିବୀକୁ ଆସି ନଥିଲେ, ମାତ୍ର ପୃଥିବୀ ଭଲ ବା ମନ୍ଦ ଯାହା ହୋଇଥାଉ ପଛକେ, ନିଜର ମନୋମତ ଜୀବନଟିଏ ବଞ୍ଚିବେ ବୋଲି ସେ ସର୍ବଦା ପ୍ରୟାସ କରିଥିଲେ। ଏହି ନାନା ରହସ୍ୟରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ରହିଥିବା ପୃଥିବୀନାମକ ଆୟତନଟି ଆମ ଲାଗି କେତେ ନା କେତେ ପ୍ରହେଳିକାରେ ଆଚ୍ଛନ୍ନ ହୋଇଥାଏ। ସେଗୁଡ଼ିକର ଆଗ ସମାଧାନ ହୋଇଗଲେ ଯାଇ ଆମେ ଜୀବନଟିଏ ବଞ୍ଚିବା ବୋଲି କେହି ଅପେକ୍ଷା କରି ରହେନାହିଁ। ସବାଆଗ ଏକ ଜୀବନ ବଞ୍ଚିବାର ଉତ୍ସୁକତା ହିଁ ସତେଅବା କେତେ କ'ଣକୁ ଫରଚା କରିଦିଏ ଏବଂ ଆମେ ଜୀବନଟିକୁ ବଞ୍ଚୁ। ଉପଯୁକ୍ତ ଆସ୍ପୃହାଗୁଡ଼ିକୁ ପାଇଯାଉ ଏବଂ ବିବେକଟିଏ ମିଳିଯିବା ପରି ଜୀବନଟିଏ ବଞ୍ଚୁ। ପ୍ରହେଳିକାମାନେ ଅବଶ୍ୟ ରହିଥାନ୍ତି, ପ୍ରହେଳିକାମାନେ ସର୍ବଦା ହିଁ ରହିଥିବେ। ତଥାପି ଜୀବନଗୁଡ଼ିକୁ ନେଇ ମନୁଷ୍ୟମାନେ ବାଟ ଚାଲୁଥିବେ। ସେହି ପ୍ରହେଳିକା ସକଳ ରହିଥିବେ ସତ, ମାତ୍ର ଆଗକୁ ଆଗକୁ ବାଟ ମିଳି ଯାଉଥିବ ଏବଂ ଖୋଲି ଯାଉଥିବ। ନୂଆ ନୂଆ କେତେ ପଥ ଉନ୍ମୋଚ଼ିତ ହୋଇ ଯାଉଥିବେ। ଆପଣାର ଭିତରକୁ ତଥା ବାହାରକୁ।

ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ତତ୍ତ୍ୱବିଚାର ଆମକୁ ଭ୍ରମ୍ୟବାଦର ଅନିଶ୍ଚିୟତା ମଧ୍ୟରେ ଆଦୌ ଅସହାୟ କରି ଆଣି ପକାଇ ଦେବାକୁ ଚକ୍ରାନ୍ତ କରିନାହିଁ। ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ବିଷୟରେ ତାଙ୍କର କଳ୍ପନା ସତେଅବା ଆପଣାର ଖିଆଲ ଅନୁସାରେ ଗୋଟାଏ ପୃଥିବୀକୁ ରଚ଼ନା କରି ଏଠି ଆମପାଇଁ ରଖି ଯାଇନାହିଁ। ପ୍ରକୃତ କଥାଟି ହେଉଛି ଯେ, ସିଏ ଏହି ବାସ୍ତବ ପୃଥିବୀଟିକୁ ମଧ୍ୟ ସ୍ୱୀକାର କରିଛନ୍ତି। ସମଗ୍ର ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ବ୍ୟବସ୍ଥାଟି ବିଷୟରେ ମନୁଷ୍ୟର ବୁଦ୍ଧି ପାରୁଥିବା ଏହି ସୀମାଗୁଡ଼ିକ କେବେହେଲେ କୌଣସି ବାଟ ହିଁ ପାଇବନାହିଁ। ତେଣୁ, ଏହି ପ୍ରକୃତିକୁ ତା'ର ସମୁଚ଼ିତ ପରିଚୟରେ ଜାଣିବାକୁ ହେଲେ ଆମକୁ ଏହି

ବ୍ୟବସ୍ଥାଟିକୁ ଅବଶ୍ୟ ସ୍ୱୀକାର କରିନେବାକୁ ହେବ । ଗୋଟିଏ ଜୀବ ହିସାବରେ ଆମେ ମନୁଷ୍ୟମାନେ ମଧ୍ୟ କେତେ କ୍ଷୁଦ୍ର ଓ କେତେ ଅଳପ, ଆମର ଶକ୍ତିଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟ କେତେ ସୀମିତ,-ତେଣୁ ମନୁଷ୍ୟ ନିମନ୍ତେ ଗୋଟିଏ ନୈତିକ ବିଧାନ ନିଶ୍ଚୟ ରହିବ, ଯେପରି କି ମନୁଷ୍ୟ ଆପଣାର ସର୍ବୋତ୍ତମ ସମର୍ଥତାଗୁଡିକୁ କାମରେ ଲଗାଇ ଏହି ପୃଥିବୀରେ ଏକ ଜୀବନ ମଧ୍ୟ ବଞ୍ଚିପାରିବ । ତେଣୁ, ଏହି ପୃଥିବୀର ଜୀବନକ୍ଷେତ୍ରକୁ ଓହ୍ଲାଇ ଆସି ତାଙ୍କର ସେହି ନୀତିବିଧାନଟି ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ ସୁନିଶ୍ଚିତ ଭାବରେ ବାଟ ଦେଖାଇବ । ଏବଂ, ସେହି ସ୍ତରରେ କେତୋଟି ଗୁଣକୁ ସର୍ବଦା ଭଲ ବୋଲି କୁହାଯିବ ଏବଂ ଆଉ କେତୋଟିକୁ ମନ୍ଦ ବୋଲି କୁହାଯାଇ ପାରିବ । ନିଜର ଏକ ପତ୍ରରେ ସ୍ପିନୋଜା ଲେଖିଛନ୍ତି, ପ୍ରକୃତି ମଧ୍ୟରେ ଯେଉଁ ଅବଶ୍ୟମ୍ଭାବିତାଟି ରହିଛି, ତାହା ଆଦୌ ଏହି ଯାବତୀୟ ଭାଗବତ ଅଥବା ମନୁଷ୍ୟକୃତ ନିୟମର ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ କରୁନାହିଁ । କାରଣ, ଯେତେ ଯେତେ ନୈତିକ ବିଧାନ, ସେଗୁଡ଼ିକ ଖାସ୍ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ପାଖରୁ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ନିୟମ ହୋଇ ରହିବାର ଅନୁମତି ପାଇ ଥାଆନ୍ତୁ ବା ନପାଇ ଥାଆନ୍ତୁ ପଛକେ, ଆମେ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଅବଶ୍ୟ ଭାଗବତ ଏବଂ ଅଲଂଘନୀୟ ବୋଲି କହିବା, ଏବଂ, ଗୁଣଗୁଡ଼ିକର ପରିପାଳନ ଓ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ପ୍ରତି ରହିଥିବା ପ୍ରୀତିଭାବନାଟି ହେତୁ ଆମେ ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ହିଁ ବିଚାରକ ବୋଲି ସ୍ୱୀକାର କରି ଆମେ ଭଲଟିକୁ ପାଇବା ଅଥବା ତାହା ସେହି ଈଶ୍ୱରୀୟ ପ୍ରକୃତିଟିରୁ ନିଷ୍ପନ୍ନ ହୋଇ ଆସିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସେହି କାରଣରୁ ଆମେ ତାହାକୁ ଅପେକ୍ଷାକୃତ ଅଧିକ କାମ୍ୟ ବୋଲି ମୋଟେ କହି ପାରିବାନାହିଁ । ଠିକ୍ ସେହିପରି, ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷରେ, ଅବାଞ୍ଛନୀୟ କର୍ମ ଓ ଅନୁଭବ-ସଂବେଗଗୁଡିକ ଦ୍ୱାରା ଯେଉଁ ମନ୍ଦମାନେ ନିଷ୍ପନ୍ନ ହୋଇ ଆସିବେ, ସେଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରତି ମଧ୍ୟ ଆମର କମ୍ ଭୟ ରହିବନାହିଁ । ସେଗୁଡିକୁ ଆମେ ଅବଶ୍ୟମ୍ଭାବୀ ବୋଲି କହି କଦାପି ଟାଳି ଦେଇ ପାରିବାନାହିଁ । ଏବଂ, ଶେଷ କଥାଟି ହେଉଛି, ବାଧ୍ୟ ହୋଇ କିମ୍ବା ପ୍ରସଙ୍ଗକ୍ରମେ ଯାହାକିଛି କରୁଥିବା, ତାହା ପଛରେ ଏକ ଆଶା ଅଥବା ଆଶଙ୍କା ସର୍ବଦା ହିଁ ରହିଥିବ ।

ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ମନୋବିଜ୍ଞାନରେ ଭଲ ଆଉ ମନ୍ଦ, ଏହି ଦୁଇଟି ହେଉଛନ୍ତି ପରସ୍ପରର ଆପେକ୍ଷିକ ଦୁଇଟି କଥା । କିନ୍ତୁ, ନିଜ ଜୀବନକୁ ବଞ୍ଚିବାର ବ୍ୟାବହାରିକ କ୍ଷେତ୍ରଟିକୁ ଆସି ସିଏ ତଥାପି ଏକ ପୂରା ଭଲ ଏବଂ ପୂରା ଭୁଲର ମଧ୍ୟ କଳ୍ପନା କରିଛନ୍ତି । ଏପରି କରି ସେ ଆପଣା ଦର୍ଶନଦୃଷ୍ଟିର ଖଣ୍ଡନ କରି ନାହାନ୍ତି ତ ! ଆପଣାର ଗୋଟିଏ ପତ୍ରରେ ସ୍ପିନୋଜା ଲେଖିଛନ୍ତି, ଏକଥା ସତ ଯେ, ଆମେ ସର୍ବଦା

ନାନା ଅନୁମାନ ଦ୍ୱାରା ପରିଚାଳିତ ହୋଇ ହିଁ ଯାହାକିଛି କରିଥାଉ। ଆମର ଏହି ସାଧାରଣ ଦୈନନ୍ଦିନ ଜୀବନରେ ଯାହା ଆମକୁ ଅଧିକ ସମ୍ଭାବ୍ୟ ବୋଲି ଲାଗୁଥାଏ, ଆମେ ତାହାରି ଦ୍ୱାରା ପରିଚାଳିତ ହେଉ। କିନ୍ତୁ ଦର୍ଶନର ବିବେଚ଼ନା କ୍ଷେତ୍ରରେ ସତ୍ୟର ହିଁ ଅନ୍ୱେଷଣ କରିଥାଉ। ଖାଦ୍ୟ ଖାଇଲେ ଏବଂ ତୃଷାର ନିବାରଣ କଲେ ଆମର ପ୍ରକୃତରେ ଉପକାର ହେବ ବୋଲି ସ୍ପଷ୍ଟ ପ୍ରମାଣଟିଏ ପାଇବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯଦି ଆମେ ଖାଦ୍ୟ ଗ୍ରହଣ ନକରୁଥାନ୍ତୁ ଓ ପାଣି ପିଉନଥାନ୍ତୁ, ତେବେ ତ କ୍ଷୁଧା ଏବଂ ତୃଷାରେ ଆମର ଜୀବନ ମଧ୍ୟ ରହନ୍ତାନାହିଁ। କିନ୍ତୁ ଦର୍ଶନର ବିଚାର-ରାଜ୍ୟରେ ତାହାର କୌଣସି ଅବକାଶ ହିଁ ନଥାଏ। ଦର୍ଶନର କୌଣସି ସମ୍ଭାବ୍ୟକୁ ସତ୍ୟ ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରିନେଲେ ଆମେ ନିଶ୍ଚିତ ଭାବରେ ଭ୍ରାନ୍ତିରେ ହିଁ ପଡିଯିବା। ଗୋଟିଏ ଭ୍ରାନ୍ତିରେ ପଡି ଯାଉ ଯାଉ ଆମେ ଏକାଧିକ ଭ୍ରାନ୍ତି ଭିତରେ ଯାଇ ପଡ଼ିଯିବା।

ତେଣୁ ସ୍ପିନୋଜା ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବରେ ତତ୍ତ୍ୱଗତ ସତ୍ୟ ଏବଂ ଦୈନନ୍ଦିନ ଜୀବନରେ ରହିଥିବା ସତ୍ୟଟିକୁ ଦର୍ଶାଇ ଦେଇଛନ୍ତି। ତତ୍ତ୍ୱବିଚାରରେ ସେ ପୂର୍ବବର୍ତ୍ତୀ ଦାର୍ଶନିକ ମାନଙ୍କର ଧାରାଟିକୁ ଅନୁସରଣ କରିଛନ୍ତି, ମାତ୍ର The Ethicରେ କେବଳ ମନୁଷ୍ୟଜୀବନର ପ୍ରକୃତି ପାଖଟିର ଆଲୋଚ଼ନା କରିଛନ୍ତି। ଏହି ପୃଥିବୀରେ ମନୁଷ୍ୟ ଅବଶ୍ୟ ଜୀବନ ଧରି ରହିବ, ତାହାର ଏଠି ଇହଜୀବନରୁ ସର୍ବୋତ୍ତମ ଏବଂ ସବାଆଗର କଥାଟି। ତେଣୁ, ତତ୍ତ୍ୱର ରଜ୍ଜୁଟି ସହିତ ଜୀବନ ବଞ୍ଚିବାର ବିଧାନଟିକୁ ଏକାଠି ନେଇ ବଳିଦେଲେ ମଣିଷ ପ୍ରମାଦରେ ଯାଇ ପଡ଼ିଯିବ। ତେଣୁ, ପୂର୍ଣ୍ଣ ସମୀଚୀନତା ସହିତ ଏପରି ନିଶ୍ଚୟ କୁହାଯାଇ ପାରିବ ଯେ, ବ୍ୟାବହାରିକ ଜୀବନର କ୍ଷେତ୍ରଟିରେ ସମ୍ଭାବ୍ୟତା ହିଁ ଆମ ଜୀବନର ପରିଚାଳନା କରିବ। କିନ୍ତୁ ବିଜ୍ଞାନର ସର୍ବବିଧ ଅନ୍ୱେଷଣରେ ଆମେ ନିୟମତଃ ସଂଶୟବାଦରୁ ଆରମ୍ଭ କରିବା ଓ ତନ୍ନତନ୍ନ କରି ବିଶ୍ଳେଷଣ କରିବା ନିମନ୍ତେ ନିଶ୍ଚୟ ସମର୍ଥ ହୋଇ ପାରୁଥିବା।

ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କ ଲାଗି ଜୀବନ ବଞ୍ଚିବାର ନୀତିଟି ଆଗ, ତତ୍ତ୍ୱ ଯାଇ ତା'ପରେ। ସ୍ପିନୋଜା ମୂଳତଃ ସେହି ନୀତିଗୁଡ଼ିକର ଆଲୋଚ଼ନା କରିଛନ୍ତି। ଜଟିଳ ତତ୍ତ୍ୱଗୁଡିକର ଚର୍ଚ୍ଚାକୁ ସେ ସର୍ବପ୍ରଥମ ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରିନାହାନ୍ତି। ମନୁଷ୍ୟ ବିଷୟରେ ପ୍ରକୃତ ମୂଳସତ୍ୟ ଗୁଡ଼ିକ କ'ଣ, ସେହିଗୁଡ଼ିକୁ ନେଇ ଆଦୌ ଘାଣ୍ଟି ହୋଇନାହାନ୍ତି। ମନୁଷ୍ୟ ଯେ ଆପଣାର ଗଣନାତୀତ ଆବେଗଗୁଡିକୁ ନେଇ ପୀଡ଼ିତ ହୋଇ ରହିଛି, ସେହି କଥାଟିକୁ ଜାଣି ଓ ଦେଖି ସେ ବିକଳ୍ପ ସମୁଚ଼ିତ ବିକଳ୍ପ ଗୁଡ଼ିକର ସନ୍ଧାନ ଲାଗି ଉଦ୍ୟମ କରିଛନ୍ତି, ଯାହାଦ୍ୱାରା ସେ ମୁକ୍ତି ଲାଭ କରିପାରିବ। ବହୁ ଅର୍ଥରେ ସେ ଗୌତମଙ୍କ

ପରି ଚିନ୍ତା କରିଛନ୍ତି, ଯିଏକି ସବାଆଗ ଏହି ପୃଥିବୀ ଭୋଗ କରୁଥିବା ଦୁଃଖଗୁଡିକୁ ନେଇ ଚିନ୍ତା କରୁଥିଲେ। ଗୌତମ ଏକ ଅବସରରେ କହିଥିଲେ, ଯଦି ଜଣେ ମନୁଷ୍ୟ ଗୋଟିଏ ବିଷାକ୍ତ ଶର ଆସି ବାଜିବାରୁ ଆହତ ହେଲା ଏବଂ ତା'ପାଖରେ ସେତେବେଳେ ଉପସ୍ଥିତ ଥିବା ବନ୍ଧୁ ଏବଂ ଆତ୍ମୀୟମାନେ ଜଣେ ପ୍ରବୀଣ ଚିକିତ୍ସକଙ୍କୁ ଯାଇ ଡାକି ଆଣିଲେ, ତେବେ ସେତେବେଳେ ସେହି ଆହତ ବ୍ୟକ୍ତିଟି ଯଦି ଏପରି କହିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରିବ, ରହ, ମୋ'ର ଚିକିତ୍ସା ଯାଇ ପରେ ହେବ,- ମୁଁ ଆଗ ଜାଣିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରୁଛି, ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତିଟି ମୋତେ ଆଘାତ କଲା, ସିଏ ପ୍ରକୃତରେ କେଉଁ ଜାତିର, କ୍ଷତ୍ରିୟ, ବ୍ରାହ୍ମଣ, ବୈଶ୍ୟ ନା ଶୂଦ୍ର କେଉଁ ଜାତିର। ଅଥବା ସିଏ ହୁଏତ ଏହିପରି କହିବ, ଏହି କଥାଟି ଆଗ ଭଲ କରି ଜାଣିଲେ ଯାଇ ତା'ପରେ ମୋ'ର ଯାହା କିଛି ଚିକିତ୍ସା ହେବ, ଶର ମାରିଥିବା ସେହି ଲୋକଟିର ପୂରା ପରିଚୟଟି କ'ଣ, ସେ କେଉଁ ପରିବାରର, ସେ ଡେଙ୍ଗା, ଗେଡ଼ା ଅଥବା ମଧ୍ୟମ ଆକୃତିର। ହଁ, ପେଷା ହୋଇଥିବା ସେହି ଶରଟି ମଧ୍ୟ କେଉଁ ଉପାଦାନରେ ତିଆରି ହୋଇଥିଲା, ଇତ୍ୟାଦି, ଇତ୍ୟାଦି। ଏପରି ହେଲେ ପରିଣାମଟି ପ୍ରକୃତରେ କ'ଣ ହେବ, ଆହତ ବ୍ୟକ୍ତିଟିର ମୃତ୍ୟୁ ହିଁ ଘଟିବ।

ଏହିପରି ଭାବରେ, ନୀତିବିଧାନର କ୍ଷେତ୍ରଟିକୁ ଆସି ତତ୍ତ୍ୱସିଦ୍ଧାନ୍ତକୁ ଗୌଣ ବୋଲି ବିଚାର କରିଛନ୍ତି। ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବରେ ଦେଖି ହେଉଛି ଯେ ମନୁଷ୍ୟ ଏଠାରେ ବହୁ ଆବେଗ ଓ ସଂବେଗ ମଧ୍ୟରେ ଛଟପଟ ହେବାରେ ଲାଗିଛି ଏବଂ ସେଗୁଡ଼ିକ ଉପରେ ତା'ର କୌଣସି ନିୟନ୍ତ୍ରଣ-ଶକ୍ତି ନାହିଁ। ଆପଣାର ଜୀବନରେ ମନୁଷ୍ୟର ଯେତିକି ଶକ୍ତି ରହିଛି, ସେହି ଅଗଣିତ ଆବେଗ ଉପରେ ନିଜର କୌଣସି ଅକ୍ତିଆର ସମ୍ଭବ କରିବାକୁ ତାହା ଯଥେଷ୍ଟ ହେଉନାହିଁ। ମନୁଷ୍ୟ ଏହି ପ୍ରକୃତିର ଗୋଟିଏ ଅଂଶ ହୋଇ ରହିଛି, ତା'ର ଶକ୍ତି କେବଳ ଏକ ସୀମିତ ଶକ୍ତି ହୋଇ ରହିଛି। ବହୁ ବାହ୍ୟ ଶକ୍ତି ତା'ଉପରେ ରାଜତ୍ୱ କରିବାରେ ଲାଗିଛନ୍ତି। ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କର ଯାବତୀୟ ଆବେଗକୁ ମଧ୍ୟ ସେହି ବାହ୍ୟ ଶକ୍ତିମାନେ ଅଧୀନ କରି ରଖିଛନ୍ତି। ଏହି ସବୁକିଛିର ସମ୍ମୁଖରେ ମନୁଷ୍ୟ ତ କେବଳ ପିଲାଟିଏ ହୋଇ ରହିଛି। ସଂବେଗମାନେ ଏପରି ବଳଶାଳୀ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି ଯେ ଜଣେ ମନୁଷ୍ୟ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଅତିକ୍ରମ କରି ବସ୍ତୁତଃ କିଛିହେଲେ ଚିନ୍ତା ହିଁ କରି ପାରୁନାହିଁ। ଏବଂ, ସେହି କାରଣରୁ କାର୍ଯ୍ୟତଃ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୁର୍ବଳ ହୋଇ ରହିଛି ଏବଂ ଆପଣାର ବିଚାରବୁଦ୍ଧିଟି ବଳରେ କିଛି ଚିନ୍ତା କରି

ପାରୁନାହିଁ । ଏବଂ ତେଣୁ ଭୁଲ କରିବାରେ ଲାଗିଛି । ପ୍ରକୃତରେ କ'ଣ ଭଲ ଏବଂ କ'ଣ ମନ୍ଦ ହୁଏତ ଜାଣିଥିଲେ ମଧ୍ୟ କିଛି କରି ପାରୁନାହିଁ । ତେବେ ମନୁଷ୍ୟ ପୁଣି କ'ଣ କରିବ ? ଯେତିକି ଅଧିକ ଜାଣୁଥିବ, ସେତିକି ଅଧିକ ଦୁଃଖ ଭୋଗ କରୁଥିବ ? ସ୍ଥିତିଟିକୁ ବୁଝାଇ ଦେଇ ସ୍ପିନୋଜା କହିଛନ୍ତି, ଜଣେ ଜ୍ଞାନସମ୍ପନ୍ନ ମନୁଷ୍ୟ ଜଣେ ନିର୍ବୋଧ ବ୍ୟକ୍ତିଠାରୁ ଆଦୌ କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ଅଧିକ ଭଲ ନୁହେଁ ବୋଲି ପ୍ରମାଣ କରିବାକୁ ଓ ସିଏ ନିଜର ସଂବେଗ ଉପରେ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ କରିବାରେ ଅକ୍ଷମ ବୋଲି ସେ ସେପରି ଆଦୌ କହୁନାହାନ୍ତି । ନାଇଁ, ନାଇଁ, ଆମ ପ୍ରକୃତିର ଉଭୟ ବଳ ଏବଂ ଦୁର୍ବଳତା ଗୁଡ଼ିକୁ ଆମେ ଉତ୍ତମରୂପେ ଜାଣିବା, ଯେପରିକି ଆମେ ଏହି ବିଚାରବୁଦ୍ଧି ପ୍ରକୃତରେ କ'ଣ କରି ପାରିବ ଏବଂ କ'ଣ କରି ନପାରିବ ଏବଂ ତଦ୍ୱାରା ଏହି ବେଗ ଓ ସଂବେଗଗୁଡ଼ିକୁ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ କରିପାରିବ, ସେହି କଥାଟିର ମଧ୍ୟ ଅନୁମାନ କରିପାରିବା ।

ସଂବେଗଗୁଡ଼ିକୁ ସାଙ୍ଗରେ ଧରି ଜୀବନଟିଏ ଅତିବାହିତ କରୁଥିବା ଜଣେ ମନୁଷ୍ୟର ନାନା ଅସମର୍ଥତା ବିଷୟରେ ଆଲୋଚନା କରି ଏହିପରି ଏକ ସ୍ଥିତିରେ ଆମର ବିଚାରବୁଦ୍ଧି ଆମକୁ କ'ଣସବୁ ସମାଧାନ ଆଣି ତଥାପି ଦେଉଛି, ଆମର କେଉଁସବୁ ସଂବେଗର କେଉଁଗୁଡ଼ିକ ସହିତ ସେହି ମନୁଷ୍ୟଜୀବନଗତ ମେଳ ରହିଛି ଓ କେଉଁମାନେ ସେଗୁଡ଼ିକର ବିରୋଧାଚରଣ କରୁଛନ୍ତି, ସ୍ପିନୋଜା ଆମକୁ ସେହି କଥାଟିକୁ ଦର୍ଶାଇ ଦେଇଛନ୍ତି । ତାଙ୍କରି ଭାଷାରେ କହିଲେ, ଆପଣା ପ୍ରକୃତିର ନିୟମଗୁଡ଼ିକ ଦ୍ୱାରା ପରିଚାଳିତ ହୋଇ ପ୍ରତ୍ୟେକ ମନୁଷ୍ୟ ଯାହାକିଛିକୁ ଭଲ ବୋଲି ବିଚାରୁଥାଏ, ସେ ନ୍ୟାୟତଃ ସେହିଗୁଡ଼ିକର ବାସନା ରଖେ ଓ ତା' ସହିତ ଯାହାକୁ ମନ୍ଦ ବୋଲି ଭାବେ, ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଏଡ଼ିବାର ଉଦ୍ୟମ ମଧ୍ୟ କରେ । ଏହିପରି ଭାବରେ ସେ ଯେତେ ଅଧିକ ପରିମାଣରେ ଚେଷ୍ଟା କରୁଥାଏ, ସେ ସେଗୁଡ଼ିକ ବିଷୟରେ ସେତେ ଅଧିକ ଲାଭବାନ୍ ହେବାର ଅଭିଳାଷ ମଧ୍ୟ ରଖିଥାଏ । ଅର୍ଥାତ୍, ସେ ନିଜର ସତ୍ତାକୁ ସୁରକ୍ଷିତ କରି ରଖିବାର ଚେଷ୍ଟା ହିଁ କରେ । ସେତିକି ଅଧିକ ଗୁଣର ଅଧିକାରୀ ହୁଏ ଏବଂ, ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷରେ, ସେ ଏହି କ୍ଷେତ୍ରରେ ଲାଭବାନ୍ ହେବାରେ ଯେତିକି ଅବହେଳା କରେ, ଅର୍ଥାତ୍ ନିଜ ସତ୍ତାର ସଂରକ୍ଷଣ କରିବାରେ ହେଳା କରେ, ସେହି ପରିମାଣରେ ଶକ୍ତିହୀନ ବୋଲି ପ୍ରମାଣିତ ହୁଏ । ଯେଉଁ ମନୁଷ୍ୟବ୍ୟକ୍ତିର ବଞ୍ଚି ରହିବାର କୌଣସି ବାସନା ନଥିବ, କର୍ମ କରିବାରେ ଏବଂ ନିଜପାଇଁ ଜୀବନଟିଏ ସମ୍ଭବ କରି ଆଣିବାରେ କୌଣସି ଅଭିଳାଷ ନଥିବ, ସତକୁ ସତ ଅସ୍ତିତ୍ୱଟିଏ ଧାରଣ କରି ବଞ୍ଚିବାର ସ୍ପୃହା ହିଁ ନଥିବ, ସିଏ ପ୍ରକୃତରେ କିପରି ଆଦୌ କୌଣସି ସୁଖ ପାଇବାର ଆଶା ମଧ୍ୟ

କରିପାରିବ, ଉତ୍ତମ ଭାବରେ କର୍ମ କରିପାରିବାର ଏବଂ ଉତ୍ତମଭାବେ ଏକ ଜୀବନ ମଧ୍ୟ ବଞ୍ଚି ପାରିବ ? ଉତ୍ତମ ଭାବରେ ଜୀବନଟିଏ ବଞ୍ଚିପାରିବା ଲାଗି ଆମକୁ ଆଗ ଜୀବନଟିଏ ହିଁ ବଞ୍ଚିବାକୁ ହେବ। ଜୀବନଟିଏ ବଞ୍ଚିବା ନିମନ୍ତେ ମୂଳ ବାସନାଟିଏ ନରହିଲେ ଆମେ ଏକ ଉତ୍ତମ ଜୀବନକୁ ବଞ୍ଚିବା ନିମନ୍ତେ କିପରି ଆଶା ମଧ୍ୟ କରିପାରିବା ? ଅର୍ଥାତ୍, ଏକ ଜୀବନର ସମ୍ଭାବନା ନଥିଲେ ଆମେ ଆଦୌ କୌଣସି ଗୁଣର ମଧ୍ୟ କଳ୍ପନା କରିପାରିବା ! ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତିର ବୋଧଗୁଡ଼ିକ ନାନା ଅସଂପୂର୍ଣ୍ଣତା ଦ୍ୱାରା ଭରି ରହିଛି, ତେବେ ତା'ର ସକଳ କର୍ମଗୁଡ଼ିକୁ କଦାପି ଆଦୌ କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ଗୁଣସଂପନ୍ନ ବୋଲି କୁହାଯାଇ ପାରିବ ! ଜଣେ ଗୁଣସଂପନ୍ନ ବ୍ୟକ୍ତି ପ୍ରକୃତରେ ବୁଝେ ଏବଂ ସେହି ଅନୁସାରେ ଆପଣାର ସକଳ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥାଏ। ଯେତେବେଳେ ଜଣେ ମନୁଷ୍ୟ ଗୁଣଗୁଡ଼ିକ ସହିତ ସଙ୍ଗତି ରକ୍ଷା କରି କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥାଏ, ସିଏ ଯଥାର୍ଥରେ ହିଁ ଆଦୌ କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥାଏ। ଆପଣାର ବିଚାରବୁଦ୍ଧି ଦ୍ୱାରା ପରିଚାଳିତ ହୋଇ ସେ ଯାବତୀୟ କର୍ମ କରେ, ପ୍ରକୃତରେ ବଞ୍ଚେ ଏବଂ ସୁନିଶ୍ଚିତ ଭାବରେ ହିଁ ଆପଣାର ସତ୍ତାରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ରହିଥାଏ। ମୂଳତଃ ଆପେ ଲାଭବାନ୍ ହେବାଲାଗି ଯାହାକିଛି କରେ। ଅନ୍ୟକିଛି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟକୁ ସମ୍ମୁଖରେ ରଖି ସେ କଦାପି ନିଜର ସତ୍ତାଟିକୁ ବଜାୟ ରଖିବାପାଇଁ କିଛି କରେନାହିଁ।

ଆପଣାର ବିଚାରବୁଦ୍ଧି ଦ୍ୱାରା ପରିଚାଳିତ ହୋଇ ଆମେ ଯାହାସବୁ ପ୍ରୟାସ କରୁ, ସକଳ କ୍ଷେତ୍ରରେ ତଦ୍ଦ୍ୱାରା କେବଳ କିଛି ବୁଝିବା ନିମନ୍ତେ ହିଁ ଚେଷ୍ଟା କରୁଥାଉ। ଏବଂ, ଯେତେଦୂର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆମର ମନ ଆମ ବିଚାରବୁଦ୍ଧିକୁ କାମରେ ଲଗାଇ ପାରୁଥାଏ, ସେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କିଛି ନା କିଛି ବୁଝିବାର ଅନୁକୂଳ ହେବାଲାଗି ହିଁ ସବୁକିଛି କରେ ଏବଂ ଅନ୍ୟ କିଛିଲାଗି ଆକର୍ଷିତ ହୁଏନାହିଁ। ଅର୍ଥାତ୍ ବୁଝିବାଲାଗି ଏହି ଯେଉଁ ସର୍ବପ୍ରଧାନ ପ୍ରୟାସଟି ଯାବତୀୟ ଗୁଣକୁ ହାସଲ କରିବାର ସର୍ବପ୍ରାଥମିକ ଓ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଭିତ୍ତିଟିଏ ହୋଇ ଅବସ୍ଥିତ ରହିଥାଏ। ଯାହା ଆମର ସେହି ବୁଝିବାର କ୍ଷେତ୍ରରେ ପ୍ରକୃତରେ ଅନୁକୂଳ ହୋଇ ରହିଥାଏ, ତାହାକୁ ଆମେ ସୁନିଶ୍ଚିତ ଭାବରେ ଭଲ ବୋଲି କହିବା ଏବଂ ସେହି ବୁଝିବାରେ ଯାହାକିଛି ଅନ୍ତରାୟ ସୃଷ୍ଟି କରେ, ଆମେ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଅବଶ୍ୟ ମନ୍ଦ ବୋଲି କହିବା। ଏବଂ, ଏହିପରି ଭାବରେ ଚିନ୍ତା କରି ଆଗକୁ ଆଗକୁ ଗଲେ, ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ବିଷୟରେ ଆମର ଜ୍ଞାନକୁ ଆମର ମନ ଲାଗି ସର୍ବୋଚ୍ଚ ଉତ୍ତମ ବୋଲି କୁହାଯିବ ଏବଂ ସେହି ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ସହିତ ପରିଚୟକୁ ଆମ ଜୀବନର ଉଚ୍ଚତମ ଉପଲବ୍ଧି ବୋଲି କୁହାଯିବ। ତେଣୁ, ଏକ ଉପସଂହାର କରି ଆଣିଲେ, ଆପଣାର ବୁଦ୍ଧିଶକ୍ତିକୁ

ଆମେ ଯେତିକି ଅଧିକ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ରୂପେ ତିଆରି କରି ଆଣୁଥିବା, ଆମେ ତାହାରି ଫଳସ୍ୱରୂପ ସେତିକି ଅଧିକ ଗୁଣର ଅଧିକାରୀ ହୋଇ ପାରିବା । ଏହି ବୁଦ୍ଧି ବ୍ୟତୀତ ପ୍ରକୃତରେ ଆଦୌ କୌଣସି ବିବେକୋଚିତ ଜୀବନ କଦାପି ସମ୍ଭବ ହେବନାହିଁ । ତେଣୁ, ଏହି ମନୁଷ୍ୟ ଲାଗି ସୁଖ ଏବଂ ଯଥାର୍ଥ ଆନନ୍ଦ ଅର୍ଜନ କରିବାର ଉପାୟ ହେଉଛି ଯେ, ସିଏ ଆପଣାର ବିଚାରବୁଦ୍ଧି ଦ୍ୱାରା ପରିଚାଳିତ ହେବ; ତାହାରି ଦ୍ୱାରା ହିଁ ସେ ଆପଣାର ଯଥେଷ୍ଟ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଅନ୍ଦାଜଟିକୁ କରିପାରିବ, ସକଳ ବସ୍ତୁର ମଧ୍ୟ ଯଥାର୍ଥ ଅନ୍ଦାଜ କରି ପାରିବ । ତା' ନହେଲେ ତା' ନିଜର କୌଣସି ଆକଳନ କରିବା ସମ୍ଭବ ହେବନାହିଁ ।

କୌଣସି ବସ୍ତୁ ଆମ ପ୍ରକୃତିର ଅନୁରୂପ ହୋଇଥିବା ଯାଏ, ତାହାକୁ ଆମେ ସୁନିଶ୍ଚିତ ଭାବରେ ଭଲ ବୋଲି କହିପାରିବା । କିନ୍ତୁ, ନାନାବିଧ ଆବେଗ ପ୍ରବେଗର ବଶବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ ରହିଥିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆଦୌ ପ୍ରକୃତିର ଅନୁରୂପ ହୋଇ ରହିନଥାନ୍ତି । ସେହି ପ୍ରବେଗ ଏବଂ ସଂବେଗଗୁଡ଼ିକ ଦ୍ୱାରା ସଦାପୀଡ଼ିତ ମନୁଷ୍ୟମାନେ ଆପଣା ପ୍ରକୃତିର ଅନୁରୂପ ହୋଇ ପାରିନଥାନ୍ତି । ଜଣେ ଆବେଗପୀଡିତ ମଣିଷ ସବୁବେଳେ କେତେ କୁଆଡ଼େ ବଦଳି ଯାଉଥାଏ ଏବଂ ତା' ଜୀବନରେ କୌଣସି ସଙ୍ଗତି ନଥାଏ । କିନ୍ତୁ, ନିଜକୁ କେବଳ ବିଚାରବୁଦ୍ଧି ଦ୍ୱାରା ପରିଚାଳିତ କରିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲେ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଏକ ପୂର୍ଣ୍ଣ ସମଞ୍ଜସତାର ପ୍ରତିଷ୍ଠା ସମ୍ଭବ ହୋଇଆସେ । ଆପଣାର ବିଚାରବୁଦ୍ଧି ଦ୍ୱାରା ପରିଚାଳିତ ହୋଇ ଜୀବନଟିଏ ବଞ୍ଚୁଥିବା ଜଣେ ମନୁଷ୍ୟଠାରୁ ବଳି ଅଧିକ ଏପରି କୌଣସି ଗୋଟିଏ ଜିନିଷ ନାହିଁ ଯାହାକୁ କି ଅଧିକ ଲାଭଜନକ ବୋଲି କୁହାଯାଇ ପାରିବ । ଗୁଣର ଅନୁଶାସନ କରୁଥିବା ମନୁଷ୍ୟମାନେ ହାସଲ କରୁଥିବା ସର୍ବୋତ୍ତମ ଭଲଗୁଡ଼ିକ ହିଁ ସବୁ ମନୁଷ୍ୟଙ୍କର ସମ୍ପତ୍ତି ହୋଇ ରହିଥାନ୍ତି ଏବଂ ସେଗୁଡ଼ିକ ଦ୍ୱାରା ସମସ୍ତେ ଉପକୃତ ହୁଅନ୍ତି । ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ ନଥାଏ, ତେଣୁ କଳହ ମଧ୍ୟ ନଥାଏ । ସବୁରି ସକାଶେ କ୍ଷେତ୍ରମାନେ ଉନ୍ମୁକ୍ତ ହୋଇ ରହିଥାନ୍ତି, ଏବଂ ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କ ଲାଗି ଜାଗା ଛାଡ଼ି ଦେଇ ପାରନ୍ତି । ପୃଥିବୀ ମୋଟେ ନିଅଣ୍ଟ ହୁଏନାହିଁ ।

ଏହିପରି ଭାବରେ ବେନେଡ଼ିକ୍ଟ୍ ସ୍ପିନୋଜା ଯେଉଁ ନୈତିକ ବିଧାନତତ୍ତ୍ୱଟିର ଉପସ୍ଥାପନା କରିଛନ୍ତି, ତାହା ହେଉଛି, (୧) ଆପଣାକୁ ସକଳ ସୁରକ୍ଷା ଦେଇ ବଜାୟ ରଖିବା ହେଉଛି ଯାବତୀୟ ଗୁଣଉପାର୍ଜନର ଅସଲ ଭୂମି, (୨) ବୁଦ୍ଧି ହେଉଛି ସେହି ପ୍ରକୃତ ଭୂମି, ଯାହା ଉପରେ ସକଳ ନୀତିଗତ ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ ନିର୍ଭର କରୁଥିବ ଏବଂ (୩) ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କର ସାଧାରଣ ପ୍ରକୃତି ଏବଂ ସ୍ୱାର୍ଥଗୁଡ଼ିକୁ ସର୍ବବିଧ ସାମାଜିକ

ନୈତିକତାର ଅସଲ ଭୂମିରୂପେ ବିଚାର କରାଯିବ। ଏହିପରି ଭାବରେ ସ୍ପିନୋଜା ଆପଣାର ସୁକୂଶଳ ପଦ୍ଧତିଟିର ପ୍ରୟୋଗ କରି ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଭଲ ଓ ସାମାଜିକ ଭଲ ମଧ୍ୟରେ ଏକ ସୁସଂଗତି ସ୍ଥାପନ କରି ପାରିଛନ୍ତି। ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳର ଶ୍ରୀ ହେଆର୍ବଟ୍ ସ୍ପେନ୍‌ସର୍ ଏକ ସମଗ୍ର ଏକକ ରୂପେ ଆମ ସମାଜର ଏକ ଚିତ୍ରରୂପେ କଳ୍ପନା କରିଥିଲେ। ସେହି ଏକକ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ମନୁଷ୍ୟ ହେଉଛି ଜଣେ ଜଣେ ଅଂଶଗ୍ରହଣକାରୀ ସଦସ୍ୟ। ସୁଖପ୍ରାପ୍ତି ହିଁ ସମସ୍ତଙ୍କର ଲକ୍ଷ୍ୟ, କିନ୍ତୁ ତାହା ସମଗ୍ର ସାମାଜିକ ଏକକଟିର ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ଉପରେ ହିଁ ଅବଶ୍ୟ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ହୋଇ ରହିଥିବ। ସ୍ପେନ୍‌ସ୍‌ର ଆହୁରି ଆଗକୁ ଅନାଇ ଏପରି ଏକ ଦିନର ମଧ୍ୟ କଳ୍ପନା କରୁଛନ୍ତି, ଯେତେବେଳେ ବ୍ୟକ୍ତିର ସକଳ ସ୍ୱାର୍ଥ ଏବଂ ସମାଜର ସ୍ୱାର୍ଥଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ କୌଣସି ପାର୍ଥକ୍ୟ ରହିବନାହିଁ। ସ୍ପେନ୍‌ସର୍‌ଙ୍କର ଦୁଇ ଶତାବ୍ଦୀ ପୂର୍ବରୁ ହିଁ ସ୍ପିନୋଜା ଘୋଷଣା କରିଥିଲେ ଯେ, ବ୍ୟକ୍ତି ଏବଂ ସମାଜ ମଧ୍ୟରେ ଏହି ସଂପର୍କରେ ବିବାଦ ଲାଗିବାର ଆଦୌ କୌଣସି କାରଣ ନାହିଁ। ସ୍ପେନ୍‌ସର୍‌ଙ୍କ ପରି ସ୍ପିନୋଜା କିନ୍ତୁ ଏପରି କୌଣସି ବିଶ୍ୱର କଳ୍ପନା କରିନଥିଲେ ଯେଉଁଠାରେ କି ଆପଣା ଆପଣାର ସ୍ୱାର୍ଥସିଦ୍ଧି ଲାଗି ସମସ୍ତେ ସଂଗ୍ରାମରେ ମାତି ରହିଛନ୍ତି। ସ୍ପିନୋଜା ବିଚାରର ଏକ ମୂଳରୁ ହିଁ ଆପଣାର ସକଳ ଯୁକ୍ତିକୁ ଆଣି ଛିଡ଼ା କରାଇଥିଲେ। ଆମେ ତ ପରସ୍ପରକୁ ଖତମ କରିଦେବା ସକାଶେ ବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ ରହିଛୁ କାରଣ ଆମେ ନାନା ବଳବାନ୍ ଅନ୍ୟ ବାସନା ଦ୍ୱାରା ଆକ୍ରାନ୍ତ ହୋଇ ରହିଛୁ। କେବଳ ଆମର ବିଚାରବୁଦ୍ଧି ହିଁ କହିଦେଇ ପାରୁଛି ଯେ ସ୍ୱାର୍ଥଗୁଡ଼ିକରର କ୍ଷେତ୍ରରେ ସକଳ ମନୁଷ୍ୟ ଏକ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି ଏବଂ ଏକ ସମାଜରେ ସେମାନେ ନିଜ ନିଜର ପ୍ରକୃଷ୍ଟ ପରିଚୟ ଦେଇ ପାରୁଛନ୍ତି। ଏକ ବିଶ୍ୱସମଷ୍ଟି ମଧ୍ୟରେ ଜଣେ ପ୍ରଜ୍ଞାଯୁକ୍ତ ମନୁଷ୍ୟ ହିଁ ବସ୍ତୁତଃ ଜୀବନଟିଏ ବଞ୍ଚିପାରୁଛି।

ନୈରାଜ୍ୟବାଦର ପ୍ରବକ୍ତା କ୍ରୋପଟ୍‌କିନ୍ ଏକଦା କହିଥିଲେ ଯେ, ବିଦ୍ରୂପ କରିବାରେ ଆନନ୍ଦ ପାଉଥିବା ଲୋକେ ଲୋକମାନଙ୍କର ଜୀବନହାଲ୍ ଗୁଡ଼ିକୁ ଦେଖି ଯେତେ ନିନ୍ଦା କରନ୍ତୁ ପଛକେ, ଧର୍ମବେତ୍ତାମାନେ ସେମାନଙ୍କୁ ବଳହୀନ ବୋଲି କହି ଯେତେ ପରିହାସ କରନ୍ତୁ ଏବଂ ଉଦାସୀନ ପରାଙ୍‌ମୁଖମାନେ ଆଦୌ କୌଣସି ଅନୁରାଗର ସ୍ଥାନ ନଥିବା ନାନା ଭାବେ ଅଶୋଧିତ ହୋଇ ପଡ଼ିଥିବା ଜୀବନର ଗୁଣଗାନ କରନ୍ତୁ ପଛକେ, ମାନବୀୟ ସବୁକିଛିକୁ ଘୃଣା କରି ପଶୁଧର୍ମୀୟ ଯାବତୀୟ ପ୍ରଦର୍ଶନର ଯେତେ ପ୍ରଶଂସା କରନ୍ତୁ ପଛକେ, ମନୁଷ୍ୟମାନେ ଏହି ପ୍ରକୃତ କଥାଟିକୁ ଅବଶ୍ୟ ଜାଣିବେ ଯେ, ପାରସ୍ପରିକ ସାହାଯ୍ୟ ଓ ସହଯୋଗ ବଳରେ ହିଁ, ସେମାନେ

ଆବଶ୍ୟକ କରୁଥିବା ବସ୍ତୁଗୁଡ଼ିକୁ ନିଶ୍ଚୟ ଅଧିକ ସହଜରେ ଲାଭ କରିପାରିବେ, କେବଳ ସେମାନଙ୍କର ସମ୍ମିଳିତ ବଳଟି ଦ୍ୱାରା ସେମାନେ ସକଳ ବିପଦକୁ ଏଡି ଦେଇ ବାହାରି ଆସି ପାରିବେ। ସେମାନଙ୍କୁ ସର୍ବଦା ଭୟ ଦେଖାଇବାରେ ସର୍ବବିଧ ବିପଦକୁ ପାପରୁ ମୁକ୍ତ ହେବାଲାଗି ଏହି ମନୁଷ୍ୟକୁ ଆଉ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱ ଆଡକୁ ଆଦୌ ଅପେକ୍ଷା କରି ରହିବାକୁ ପଡିବାନାହିଁ। ଆପଣାଲାଗି ଏକ ଆପଦମୁକ୍ତ ଜୀବନର ମାଗୁଣି କରି ତାକୁ ଆଉ ଦେବଦେବୀ ମାନଙ୍କର ମର୍ଜି ଉପରେ ନିର୍ଭର କରି ଅନୁଗ୍ରହ ଭିକ୍ଷା କରିବାକୁ ହେବନାହିଁ। ନାଇଁ, ମଣିଷ ବିଚାରବୁଦ୍ଧିକୁ କାମରେ ଲଗାଇବ, ଏହି ପାର୍ଥିବ ଜୀବନର ଆୟତନଟି ମଧ୍ୟରେ, ଅନ୍ୟ ଅନେକ ମନୁଷ୍ୟଙ୍କର ମେଳଟି ଭିତରେ। ମନୁଷ୍ୟ ହେଉଛି ତେଣୁ ମନୁଷ୍ୟର ସର୍ବୋତ୍ତମ ବନ୍ଧୁ, ତା'ର ମୁକ୍ତିଦାତା। ମନୁଷ୍ୟମାନେ ପରସ୍ପର ଲାଗି ଜଣେ ଈଶ୍ୱର ଅର୍ଥାତ୍ ପରମ-ସହାୟକ।

ହଁ, ଆମେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ମନୁଷ୍ୟ ପରସ୍ପର ନିମନ୍ତେ ଈଶ୍ୱର। ଏଠି, ପାରମ୍ପରିକ ବିଶ୍ୱାସଗୁଡ଼ିକର ସଂସ୍କାର ଅନୁସାରେ ଅସଲ ନିର୍ଭରଶିଳାଟି ଏଠାରେ ନାହିଁ, ତୋ' ଭିତରେ ନାହିଁ। ଈଶ୍ୱର ଗୋଟାସୁଦ୍ଧା ସେଠାରେ, ତୋତେ ଓ ମୋତେ ଛାଡ଼ି କରି ଗୋଟାସୁଦ୍ଧା ସେଠାରେ। ସକଳ ବଳର ଅଧିକାରୀ ଜଣେ ଠୁଳ ପରମକର୍ତ୍ତାଙ୍କଠାରେ। ତୁ ଗୋଟାସୁଦ୍ଧା ବଳହୀନ, ଅସମର୍ଥ। ଏବଂ, ମୋ' ପରି ଆଉ ସବୁରି ଭିତରେ ହିଁ ସଙ୍ଗ, ସହଯୋଗ ଏବଂ ସହଭାଗିତା ରୂପରେ ଅମିତ ବଳ ନିର୍ଦ୍ଦେଶିତ ହୋଇ ରହିଛି, ଏକଥା ଜାଣିବା ନିମନ୍ତେ ମୁଁ କିପରି ସମର୍ଥ ହୋଇ ପାରିବି ? ଏକାଧିକ ଶତ ବର୍ଷ ପୂର୍ବେ ସ୍ପିନୋଜା ଯେ ଏପରି କଥାଟିଏ କହିବାଲାଗି ସାହସୀ ହୋଇପାରିଲେ, ସେହି ବିରଳ ସମ୍ପଦଟିକୁ ସେ ପ୍ରକୃତରେ କେଉଁଠାରୁ ପାଇଥିବେ। ନିଜ ଭିତରୁ ସେଇଟିକୁ ଘ୍ରାଣ କରି ପାରିଥିବେ। ନିଜ ଭିତରେ ଏକ ସାମର୍ଥ୍ୟଯୁକ୍ତ ବିଚାରବୁଦ୍ଧିର ଉଦ୍‌ଘାଟନ ଦ୍ୱାରା ସେ ନିଜ ଭିତରକୁ ନିର୍ଭରଯୋଗ୍ୟ ବାଟଟିକୁ ପାଇ ଯାଇଥିବେ। ଏକ ସହଜ ବିବେକ ଦ୍ୱାରା ଅନ୍ୟ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଏକ ଅନୁରୂପ ଦର୍ପଣ ଦ୍ୱାରା ଦେଖି ପାରିଥିବେ। ସମ୍ଭବତଃ ଈଶ୍ୱର କହିଲେ ସେହିପରି ଏକ ଉଦ୍‌ଘାଟନକାରୀ ବଳବାନ୍ ବିବେକକୁ ବୁଝାଏ, ଯାହାକୁ ଆମେ ନିଜ ଭିତରେ ଉଦ୍‌ଘାଟିତ କରି ଆଣି କେଡ଼େ ସ୍ୱାଭାବିକ ଭାବରେ ଗୋଟା ପୃଥିବୀଯାକର ଏକ ଅନୁରୂପ ପରିଚ଼ୟ ମଧ୍ୟ ପାଇଯାଉ। ଏକ ବିଶ୍ୱସତ୍ୟର ଅଧିକାରୀ ହେଉ, ଏକ ସାତତ୍ୟର ସୌଭାଗ୍ୟ ଲାଭ କରିଥାଉ। ସ୍ପିନୋଜା ବିଚାରବୁଦ୍ଧିକୁ ହିଁ ଅସଲ ସାଧନରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି। ସକଳ ମୋହଗ୍ରସ୍ତତା ଉପରେ ସେହି ବିଚାରବୁଦ୍ଧିହିଁ ବାଟ କାଟିବ, ଆମକୁ ବିମୋଚ଼ିତ କରି

ଆଣିବ, ସବୁ ମନୁଷ୍ୟଙ୍କର ନିକଟ କରି ଆଣିବ। ତା'ପରେ ଭିତର ବାହାର ଉଭୟ ଆଡ଼କୁ ବାଟ ଖୋଲିଯିବ। ପ୍ରତ୍ୟୟମାନେ ବଳ-ସଚେତନ ହେବେ। ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ନେଇ ବିଶ୍ୱବାସୀଙ୍କର ଯାବତୀୟ ବୋଧ ତ ଏବେ ମଧ୍ୟ ଭାରି ଦୂରଛଡ଼ା ହୋଇ ରହିଛି ଏବଂ ବଳହୀନ ତୁମ ଆମଲାଗି ଅପହଞ୍ଚପ୍ରାୟ ହୋଇ ରହିଛି। ଆମ ବିଚାରବୁଦ୍ଧି ଆମକୁ ପାଦଦେଶଟିକୁ ଆଣି ଯୋଗାଇଦେବ, ଯେଉଁଠାରୁ ଆମେ ଶିଖରଦେଶ ଗୁଡ଼ିକର କ୍ରମଅନ୍ଦାଜମାନ କରିପାରିବା। ନିଜ ଭିତରେ ଫରଚାଗୁଡ଼ିକୁ ପାଇ ଯାଉଥିବା ଓ ଏକ ନିର୍ଭରଯୋଗ୍ୟ ଆଲୋକଦ୍ୱାରା ପୃଥିବୀରେ ମଣିଷ ମଣିଷ ମଧ୍ୟରେ ଛିଡ଼ା ହୋଇ ରହିଥିବା ଦୂରତାମାନଙ୍କୁ ଲଂଘିଯାଇ ପାରୁଥିବା। ପରସ୍ପର ମଧ୍ୟରେ ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ସଚଳ ରହିଥିବାର ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ କରିପାରିବା ଏବଂ ଏକ ଅନୁରୂପ ପ୍ରତ୍ୟୟରେ ବଞ୍ଚିପାରିବା।

ଜଣେ ଜଣେ ମନୁଷ୍ୟ ହିସାବରେ ଆମେ ଯାହାକିଛି ଇଚ୍ଛା କରୁଛୁ ଓ କରୁଛୁ, ଆମ ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ରହିଥିବା ଈଶ୍ୱରୀୟ ବୋଧଟି ଅନୁସାରେ ଆମେ ଯାହାକିଛିର କାରଣ ହୋଇ ରହିଛୁ, ସ୍ପିନୋଜା ତାହାକୁ ଧର୍ମ ବୋଲି କହିଛନ୍ତି। ସେହି ଯେଉଁ ଧର୍ମୀୟ ଭାବଚେତନାଟି ଜଣେ ବିଚାରବୁଦ୍ଧି ଦ୍ୱାରା ପରିଚାଳିତ ହେଉଥିବା ମନୁଷ୍ୟର ଜୀବନରେ ବାସ୍ତବ ରୂପ ଧାରଣ କରୁଛି, ସେ ତାକୁ ଅନୁକମ୍ପା ବୋଲି କହିଛନ୍ତି। ମୁଁ ସେହି ଅନୁକମ୍ପାର ନିର୍ଦ୍ଦେଶରେ ଜୀବନ ବଞ୍ଚୁଥିବି, ନିଜ ସହ ମନୁଷ୍ୟ ମାନଙ୍କ ସହିତ ମୁଁ ଏକତ୍ର ଏକ ସାଧାରଣ ଜୀବନ ଅତିବାହିତ କରୁଥିବି, ସ୍ପିନୋଜା ତାହାକୁ ହିଁ ସମ୍ମାନସଂପନ୍ନ ଜୀବନମାର୍ଗ ବୋଲି ଘୋଷଣା କରିଛନ୍ତି।

ଜୀବନରେ ନୀତିକୁ ହିଁ ସବାଆଗ ବୋଲି ସ୍ୱୀକାର କରୁଥିବା ପ୍ରାଚୀନ ଗ୍ରୀସ୍‌ର ଷ୍ଟୋଇକ୍ ବିଚାର ସଂପ୍ରଦାୟଟି ସହିତ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ବହୁତ ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ରହିଛି। ଆପଣାର ଜୀବନକୁ ଦମ୍ଭ କରି ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ରଖି ବିଚାରବୁଦ୍ଧିର ପ୍ରୟୋଗ ଦ୍ୱାରା ଆପଣାର ଜୀବନ ବଞ୍ଚିବା,-ଷ୍ଟୋଇକ୍‌ମାନେ ତାହାକୁ ଏକ ସମୁଚିତ ଜୀବନର ମାର୍ଗ ବୋଲି କହୁଥିଲେ। ମନୁଷ୍ୟ-ଜୀବନର ଯେ ଏକ ସମାଜିକ ପ୍ରସ୍ଥ ରହିଛି, ସ୍ପିନୋଜା ମଧ୍ୟ ଷ୍ଟୋଇକ୍‌ମାନଙ୍କ ପରି ସବୁ କ୍ଷେତ୍ରରେ ସ୍ୱୀକାର କରିଛନ୍ତି। ଆପଣାର ସଂରକ୍ଷଣ କରି ପାରିବାକୁ ଜୀବନର ମୁଖ୍ୟ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ବୋଲି ମାନୁଥିବାର ଅର୍ଥ ନୁହେଁ ଯେ ଏହାଦ୍ୱାରା ସେମାନେ ସ୍ୱାର୍ଥପରତାର ସମର୍ଥନ କରୁଥିଲେ। ଆମ ଜୀବନରେ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ଗୁଣଗୁଡ଼ିକର ଅନୁଶୀଳନ ହୋଇ ପାରୁଥିବା ଉଚିତ, ସେମାନେ ତାହାରି ଉପରେ ସର୍ବଦା ମହତ୍ତ୍ୱ ପ୍ରଦାନ କରିଛନ୍ତି। କିନ୍ତୁ ଷ୍ଟୋଇକ୍‌ମାନଙ୍କ ପରି ସ୍ପିନୋଜା ଆପଣାର ନୀତିଗତ ନିରୂପଣ ଗୁଡ଼ିକୁ କେବେହେଲେ ନିଜ ଆଗରେ ସ୍ଥାପିତ ହୋଇ ରହିଥିବା

କୌଣସି ଲକ୍ଷ୍ୟରେ ଯାଇ ପହଞ୍ଚିବା ସହିତ ଆଦୌ ବାନ୍ଧି ରଖିନାହାନ୍ତି ।

ସ୍ପିନୋଜୀୟ କଳ୍ପନାରେ ମନୁଷ୍ୟ ଆଦୌ ଅଳ୍ପବଳ ନୁହେଁ । ମନୁଷ୍ୟ ହେଉଛି ବହୁ ଶକ୍ତିର ଅଧିକାରୀ । ନାନା କିସମର ନୈରାଶ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ ଏବଂ ଦୁଃଖଦ ଅନ୍ଧବିଶ୍ୱାସ ମାନଙ୍କରୁ ସେ ଧର୍ମତଃ ମୁକ୍ତ କରି ରଖିଥାଏ । ସେହି ଅନ୍ଧବିଶ୍ୱାସମାନେ ହିଁ ମଣିଷକୁ ତା'ର ସୁଖୀ ହୋଇ ରହିବାର ମାର୍ଗରେ ପ୍ରତିବନ୍ଧକ ରୂପେ ଠିଆ ହୋଇ ରହି ଥାଆନ୍ତି । ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ନିଜ ଭାଷାରେ କହିଲେ, କୌଣସି ଭଗବାନ୍ କିମ୍ବା କୌଣସି ମନୁଷ୍ୟ, ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ରହିଥିବା କେବଳ ଈର୍ଷାଳୁମାନଙ୍କୁ ଛାଡ଼ିଦେଲେ, ମୋ'ର ଦୁର୍ବଳତା ଗୁଡ଼ିକରେ ବା ଅସୁବିଧାମାନଙ୍କରେ କଦାପି ପୁଲକ ଅନୁଭବ କରିବେନାହିଁ ଅଥବା ଆମ ଭିତରେ ରହିଥିବା ଦୁଃଖାଶ୍ରୁ, ଦୀର୍ଘଶ୍ୱାସ, ଭୟ ତଥା ସେହି କିସମର ଅନ୍ୟ କିଛି ରହିଛି ବୋଲି ଦେଖି ମୋଟେ ଆନନ୍ଦିତ ହେବେନାହିଁ । ଆମ ମନ ଭିତରର କୌଣସି ଦୁର୍ବଳତାରେ ଆଦୌ ଖୁସୀ ହେବେନାହିଁ । ବରଂ, ଏପରି ଅବଶ୍ୟ ହେବ ଯେ, ଯେତିକି ଆନନ୍ଦ ସହିତ ଆମେ ଆପଣାକୁ ଏହି ଜୀବନରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ କରି ରଖିଥିବା, ଏବଂ ତାହାରି ଫଳରେ ଯେତିକି ଅଧିକ ପରିମାଣରେ ପୂର୍ଣ୍ଣତା ଆଡ଼କୁ ଅଗ୍ରସର ହେବାରେ ଲାଗିଥିବା, ସେମାନେ ସେତିକି ଅଧିକ ଆନନ୍ଦ ଅନୁଭବ କରୁଥିବେ । ଅର୍ଥାତ୍ ଏଗୁଡ଼ିକ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରେରିତ ହୋଇ ଆମେ ପ୍ରତ୍ୟେକେ ଯେତିକି ଅଧିକ ପରିମାଣରେ ଆମେ ଆପଣାର ଭାଗବତ ପ୍ରକୃତିଟିକୁ ବଞ୍ଚି ପାରୁଥିବା । ତେଣୁ, ବସ୍ତୁଗୁଡ଼ିକର ବ୍ୟବହାର କରି ଆମେ ଯେତିକି ଆନନ୍ଦ ପାଇବା-ତାହାହିଁ ଜଣେ ପ୍ରାଜ୍ଞ ବୁଦ୍ଧିସମ୍ପନ୍ନ ମନୁଷ୍ୟର ଜୀବନଧର୍ମ ହୋଇ ରହିବ । ପ୍ରଜ୍ଞାସମ୍ପନ୍ନ ସେହି ମନୁଷ୍ୟଟି ଆପଣାକୁ ନ୍ୟାୟତଃ ସୁଖକର ମିତ ପାନାହାର ଦ୍ୱାରା ସଦା ନବୀନ ଓ ଶକ୍ତିଯୁକ୍ତ କରି ରଖିବ,- ସୁଗନ୍ଧଯୁକ୍ତ ନାନା ଦ୍ରବ୍ୟଦ୍ୱାରା ନିଜକୁ ମଣ୍ଡିତ କରିଥିବ । ସେ ସବୁଜ ବୃକ୍ଷଲତା ଗୁଡ଼ିକର ସାନ୍ନିଧ୍ୟରେ ଖୁସୀ ଅନୁଭବ କରିବ । ଆଭରଣଯୁକ୍ତ ହେବ, ସଂଗୀତ, କ୍ରୀଡ଼ା, ରଙ୍ଗମଞ୍ଚ ଆଦି ଯାବତୀୟ ଦ୍ରବ୍ୟର ସନ୍ନିଧାନରେ, ଯାହାର ସେ ଉପଭୋଗ କରିବ ଏବଂ ସେଥିଲାଗି ତାକୁ କୌଣସି ଅନ୍ୟ ମନୁଷ୍ୟକୁ ଆଦୌ ଆଘାତ ଦେବାକୁ ହେଉନଥିବ ।

ଏହି କଥାଗୁଡ଼ିକର ଉଲ୍ଲେଖ କଲାବେଳେ ମନେ ହୋଇଥାଏ, ଏସବୁ କହି ସ୍ପିନୋଜା ଆମକୁ ସେହି ଚିହ୍ନା ସୁଖବାଦୀ ମାନଙ୍କର ସ୍ମରଣ କରାଇ ଦେଉନାହାନ୍ତି ତ ! ଚାଲ, ଥରେ ଚିନ୍ତା କରିବା ତ, ସ୍ପିନୋଜା ସମାଜଦ୍ୱାରା ବହିଷ୍କୃତ ହୋଇ ବନ୍ଧୁ ତଥା ସାମୁଦାୟିକ ଜୀବନରୁ ବାସନ୍ଦ ହୋଇ ରହିଥିଲେ,-ତଥାପି ମଣିଷକୁ ଏଡ଼େ ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବରେ ବୁଝି ପାରିଲେ । ଜଣେ ସାଧାରଣ ଜୀବନ ବଞ୍ଚୁଥିବା ମନୁଷ୍ୟର ଆବଶ୍ୟକତା

ଗୁଡିକ। ଦୁଇଟିଯାକ, ଅତିମାତ୍ରାରେ ଦୂରରେ ରହିଥିଲେ। ଗୋଟିଏ ପଟେ ସୁଖବାଦୀମାନଙ୍କ ପରି ଅତୀତଟାକୁ ନେଇ ଘାରି ହେବାନାହିଁ ବା ଅନାଗତକୁ ନେଇ ଚିନ୍ତିତ ମଧ୍ୟ ହେବାନାହିଁ, ଆମେ ପୂର୍ଣ୍ଣନିଶ୍ଚିନ୍ତ ହୋଇ କେବଳ ଏହି ମୁହୂର୍ତ୍ତଟି ପାଇଁ ଆପଣାକୁ ବଞ୍ଚିବା'ର ତତ୍ତ୍ୱଟି ପାଖରେ ନେଇ ଉତ୍ସର୍ଗ କରିଦେଇ ନଥିଲେ। ଗୋଟିଏ ଅଶାନ୍ତ ପିଲାକୁ ତୁମେ ଖେଳାଇ ଖେଳାଇ ଭୁଲାଇ ଦେଇ କ୍ରମଶଃ ଶାନ୍ତ କରି ଆଣ ଏବଂ ଶୁଆଇ ପକାଅ,-ଜୀବନ କହିଲେ ସ୍ପିନୋଜା ସେପରି କୌଣସି ଧନ୍ଦାକୁ ବୁଝୁନଥିଲେ। ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅନ୍ୟ ପଟେ ଦ୍ୱିତୀୟ ଅତ୍ୟନ୍ତଟା ମଧ୍ୟକୁ ଯାଇ ସେ କୌଣସି ପ୍ରକାର ବୈରାଗ୍ୟର ପ୍ରଚାର ମଧ୍ୟ କରିନଥିଲେ, ପ୍ରଥମ କାଳର ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ୍ ଯତିମାନଙ୍କ ପରି ଏକ ଆତ୍ମପୀଡ଼ନ-ରତିଦ୍ୱାରା ପ୍ରେରିତ ହୋଇ କୌଣସି ଆନନ୍ଦ ମିଳିବ ବୋଲି ବିଶ୍ୱାସ କରୁନଥିଲେ। ଏହି ଶରୀରକୁ ବ୍ୟାଧିଦ୍ୱାରା ଗ୍ରସ୍ତ ବୋଲି ବିଚାରି କେବଳ ଏକ ତଥାକଥିତ ଆତ୍ମାକୁ ଏକମାତ୍ର ଶୁଦ୍ଧ ଓ ସୁସ୍ଥ ବୋଲି ସ୍ୱୀକାର କରୁନଥିଲେ। ଏହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଷ୍ଟୋଇକ୍ ମାନଙ୍କର ବିଚାର ସହିତ ତାଙ୍କର ଗଭୀର ଏକ ବିରୋଧ ରହିଥିଲା। ଯେଉଁମାନେ କି ମନର ଉନ୍ନୟନ ଲାଗି ଶରୀରକୁ କଷ୍ଟ ଦେଉଥିଲେ। ସେଥିଲାଗି କେବଳ କେତେଟା କଠିନ ପଟାରେ ତିଆରି ହେଉଥିବା କଠିନ ଶଯ୍ୟା ଉପରେ ଶୋଉଥିଲେ, ଗୋଟାଏ ମୋଟା କନ୍ଥାକୁ ବସ୍ତ୍ରରୂପେ ବ୍ୟବହାର କରୁଥିଲେ। ସେହି ଯତି ଓ ବୈରାଗୀମାନେ ଏକ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଏକାକିତା ମଧ୍ୟରେ ଗୁଣର ଅନୁଶୀଳନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ସଂସାରକୁ ପରିତ୍ୟାଗ କରୁଥିଲେ।

ସ୍ପିନୋଜା ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଏକ ବିଦ୍ରୂପଭାବ ବ୍ୟକ୍ତ କରି ସେମାନେ କେବଳ ନିଜର ନୁହେଁ, ଅନ୍ୟମାନଙ୍କର ନିମନ୍ତେ ମଧ୍ୟ ନାନା ଅନିଷ୍ଟର କାରଣ ହେବାରେ ଲାଗିଛନ୍ତି ବୋଲି ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବରେ ମନ୍ତବ୍ୟ କରିଛନ୍ତି। ତାହା ଫଳରେ ସେମାନଙ୍କ ଭିତରୁ ବହୁସଂଖ୍ୟକ ବ୍ୟକ୍ତି ବସ୍ତୁତଃ ସକଳ ଧୈର୍ଯ୍ୟ ହରାଇ ଗୋଟାଏ କିଛି ମିଥ୍ୟା ଧର୍ମକୁ ଯାଇ ଆବୋରି ରହିବାରେ ଆନନ୍ଦ ପାଆନ୍ତି, ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ସତେ ଯେପରି ପଶୁମାନଙ୍କ ଯାଇ ଏକାଠି ରହିବା ଲାଗି ସତେଯେପରି ଅଧିକ ପସନ୍ଦ କରୁଥାନ୍ତି। ଠିକ୍ ଯେପରି କେତେକ ବାଳକ ଓ ଅଳ୍ପ ବୟସର ଯୁବକ ନିଜ ବାପାମାଆଙ୍କର ଗାଳି ଇତ୍ୟାଦିକୁ ସହ୍ୟ କରି ନପାରି ସେନାବିଭାଗରେ ଯୋଗ ଦେବା ସକାଶେ ଦଉଡ଼ି ପଳାଇ ଯିବାକୁ ମନ କରନ୍ତି। ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ବାଟ ହେଉଛି ମଝିର ବାଟ, ତୀବ୍ର ଭାବରେ ଏ ପଟଟା ନୁହେଁ ଅଥବା ସେପଟଟା ନୁହେଁ। କେବଳ ବୋଧଶୂନ୍ୟ ପଶୁମାନଙ୍କର ମାର୍ଗ ନୁହେଁ ଯେଉଁମାନେ କି ନିଜ ଇନ୍ଦ୍ରିୟର ନାନା ତୃପ୍ତି ନିମନ୍ତେ ଜୀବନ

ବଞ୍ଚନ୍ତି ଅଥବା ଜୀବନକୁ ପରିତ୍ୟାଗ କରିଥିବା ଅନ୍ୟମାନଙ୍କର ସଦୃଶ ନୁହେଁ, ଯେଉଁମାନେ ଜୀବନର ବାସ୍ତବ କଠିନତାଗୁଡ଼ିକୁ ଛାଡ଼ି ପଳାୟନ କରିଥାଆନ୍ତି । ଏହି ଜୀବନ ବସ୍ତୁତଃ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କ ଲାଗି, ବଳଯୁକ୍ତ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କ ଲାଗି, ଯେଉଁମାନେ ଏକ ସମାଜରେ ଏକତ୍ର ବାସ କରନ୍ତି । ସ୍ପିନୋଜା ଗୁଣସମ୍ପନ୍ନତା ଏବଂ ଶକ୍ତିମନ୍ତତା ମଧ୍ୟରେ କୌଣସି ପାର୍ଥକ୍ୟ ଦେଖିନାହାନ୍ତି ।

ଅର୍ଥାତ୍, ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର କଳ୍ପିତ ଜଣେ ମନୁଷ୍ୟ ଏଇଠି ଏହି ସମାଜରେ ଜୀବନରେ ଯେତେଯାହା ଇପ୍ସିତ ଗୁଣଗୁଡ଼ିକର ଉପାର୍ଜନ କରିବ । ଏହି ସମାଜରେ ହିଁ ସହସ୍ର ସହସ୍ର କିସମର ପ୍ରବେଗ ଏବଂ ଆବେଗ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କର ମନକୁ କୁଆଡ଼େ ମନ କୁଆଡ଼େ ଉଡ଼ାଇ ନେବାରେ ଲାଗିଥାନ୍ତି । ତେଣୁ, ବିଚାରବୁଦ୍ଧିର ବୋଲଟି ଅନୁସାରେ ପରିଚାଳିତ ହେଉଥିବା ଜଣେ ମନୁଷ୍ୟ ବିଭିନ୍ନ ଆବେଗଗୁଡ଼ିକୁ ତନ୍ନତନ୍ନ କରି ଦେଖିବ, ପରଖିବ, ବୁଝିବ ଏବଂ ସେଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରୁ କେଉଁଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରକୃତରେ ତା' ସତ୍ତାଟିକୁ କେତେ ଦୂର ବଜାୟ ରଖିବାରେ ସମର୍ଥ ହେବ, ସେହି କଥାଟିକୁ ଆବିଷ୍କାର କରିବ । ଏହି କଥାଟି ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ସତ୍ୟ ଯେ, ସେହି ଗୋଟିଏ ଆବେଗ ମଧ୍ୟ ଆମଲାଗି ଖୁବ୍ ଉପକାରକ ହୋଇପାରେ ଅଥବା ଆମର ଅନିଷ୍ଟସାଧନ ମଧ୍ୟ କରିପାରେ । କୌଣସି ଆବେଗକୁ ଆମେ କିପରି ଭାବରେ ବୁଝୁଛୁ, ତାହାରି ଉପରେ ହିଁ ସବୁ ନିର୍ଭରଶୀଳ ହୋଇ ରହିଥିବ । ସେହି ସତ୍ୟଟିକୁ ଚକ୍ଷୁ ସମକ୍ଷରେ ରଖି ସ୍ପିନୋଜା କେତୋଟି ଆବେଗର ପୁଙ୍ଖାନୁପୁଙ୍ଖ ବିଶ୍ଳେଷଣ କରିଛନ୍ତି ଏବଂ ଏକ ଗୁଣଯୁକ୍ତ ଜୀବନଯାପନ କରିବାରେ ସେମାନେ କେତେ ଦୂର ସହାୟକ ହୋଇ ପାରିବେ, ତାହାର ନିର୍ଣ୍ଣୟଟିଏ କରିଛନ୍ତି ।

ଆମ ଜୀବନକୁ ବଞ୍ଚିବାରୁ ଆମେ ଆନନ୍ଦ ପାଇବା, ସେଇଟି ହିଁ ଆମର ଲକ୍ଷ୍ୟ ହୋଇ ରହିଥିବା ଉଚିତ । ଏବଂ ଏକ ସମୃଦ୍ଧ ବିଚାରବୁଦ୍ଧି ଦ୍ୱାରା ପରିଚାଳିତ ହୋଇ ଜୀବନଟିଏ ବଞ୍ଚି ପାରୁଥିଲେ ଆମେ ସେହି ଆନନ୍ଦ ଲାଭ କରି ପାରିବା, ଏକ ଗୁଣଯୁକ୍ତ ଜୀବନ ବଞ୍ଚି ପାରିବା । ଆନନ୍ଦ ଦେଉଥିବା ଗୋଟିଏ ଜୀବନ ହେଉଛି ପ୍ରକୃତରେ ଏକ ଉତ୍ତମ ଜୀବନ ଏବଂ ଏଥିରେ କାହାରି ମନରେ ଆଦୌ କୌଣସି ଦ୍ୱିମତ ରହିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ଆନନ୍ଦ ହେଉଛି ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଭାବରେ ଭଲ ଏବଂ ଦୁଃଖ ହେଉଛି ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଭାବରେ ମନ୍ଦ । ଏକ ସଦାପ୍ରସନ୍ନ ଜୀବନ କଦାପି ସୀମାତିରିକ୍ତ ହୋଇ ଯିବାର ଭୟ ନଥିବ ଏବଂ ତାହାକୁ ସର୍ବଦା ହିଁ ଭଲ ବୋଲି କୁହାଯିବ । ଅଥଚ, ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷରେ, ଦୁଃଖଭାବ ଦ୍ୱାରା ଆଚ୍ଛନ୍ନ ହୋଇ ରହିଥିବା ସେହି ଅନ୍ୟଭଳି ଜୀବନକୁ ସର୍ବଦା ମନ୍ଦ ବୋଲି

କହିବାକୁ ହେବ। ଯେତେବେଳେ ସୁଖଟିଏ ଅନୁଭବ କରିବାର କ୍ଷେତ୍ରରେ କୌଣସି କାରଣରୁ ଆମେ ଅତିରିକ୍ତ ହୋଇଯାଉ, ସେତେବେଳେ ଯାଇ ତାହା ଆମକୁ ଦୁଃଖୀ କରିପକାଏ ଏବଂ ସୁଖାନୁଭବକୁ ଏକ ଉଚ଼ିତ ସୀମା ମଧ୍ୟରେ ରଖି ପାରିବାରେ ଯେଉଁ ଦୁଃଖର ଅନୁଭବ ସହାୟତା କରେ, ସେହି ଦୁଃଖକୁ ମଧ୍ୟ ଆମେ ଭଲ ବୋଲି କହିପାରୁ। ଭଲ ପାଇବା ଓ ବାସନାର ଅଧୀନ ହେବା,-ଏମାନେ ମଧ୍ୟ ଅତିରିକ୍ତ ହୋଇ ପାରନ୍ତି। ନାନା ସ୍ୱାର୍ଥପରତାର ଭାବନା ଆସି ସେମାନଙ୍କୁ ବେଶ୍ ବିକୃତ କରି ପକାଇପାରେ। ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ଯେତେବେଳେ ଆପେ ଭଲ ପାଉଥିବା ଗୋଟିଏ ବସ୍ତୁକୁ ଅନ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ମଧ୍ୟ ଭଲ ପାଇବାରେ ସମ୍ଭବ କରିପାରିବା ଲାଗି ଉଦ୍ୟମ କରେ, ଆମେ ସେତିକିବେଳେ ହିଁ ସ୍ୱାର୍ଥପର ବୋଲି କହିପାରିବା। ଘୃଣା କରିବାକୁ କେବେହେଲେ ଭଲ ବୋଲି କୁହାଯିବନାହିଁ। ଦ୍ୱେଷଭାବନା, ଉପହାସ, ଆଉ ଜଣକ ପାଇଁ ଏକ ଅବମାନନାର ଭାବ ପୋଷଣ କରିବା, କ୍ରୋଧ, ପ୍ରତିଶୋଧ ଭାବ, ଏବଂ ସେହିପରି ଯେତେ ଯେତେ ଭାବ ଘୃଣାରୁ ହିଁ ଜନ୍ମଲାଭ କରିଥାନ୍ତି, ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଆମେ ସର୍ବଥା ମନ୍ଦ ବୋଲି ହିଁ କହିବା। (ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କ ଅନୁସାରେ ଏଠାରେ ଘୃଣା କହିଲେ କେବଳ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ରହିଥିବା ଏକ ଘୃଣାଭାବକୁ ହିଁ ବୁଝାଇବ।) ମାତ୍ର, ଅନ୍ୟ କାହାଠାରୁ ଘୃଣାର ବ୍ୟବହାର ପାଇଲେ ତା'ପ୍ରତି ରହିଥିବା ଆମର ଘୃଣାଭାବଟା ମଧ୍ୟ ବଢିଯାଏ ଏବଂ, ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷରେ, ଭଲ ପାଇବାର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବାଦ୍ୱାରା ତାହାର ନିର୍ବାପନ ମଧ୍ୟ ଘଟିପାରେ। ଏବଂ, ସେହି କ୍ଷେତ୍ରରେ ଘୃଣା ଏକ ଭଲ ପାଇବାରେ ରୂପାନ୍ତରିତ ମଧ୍ୟ ହୋଇପାରେ। ତେଣୁ, ଆପଣାକୁ ବିଚାରବୁଦ୍ଧି ଦ୍ୱାରା ପରିଚାଳିତ କରୁଥିବା ଜଣେ ମନୁଷ୍ୟ ସର୍ବଦା ଚେଷ୍ଟା କରିଥାଏ ଯେ, ଯେତେଦୂର ସମ୍ଭବ, ଅନ୍ୟମାନେ ତା' ପ୍ରତି ପ୍ରଦର୍ଶନ କରୁଥିବା ଘୃଣା, କ୍ରୋଧଭାବ ତଥା ଅବମାନନାକୁ ଯେ ଭଲ ପାଇବାଦ୍ୱାରା ହିଁ ସାମନା କରିବ। ଅଥବା ଏକ ଉଦାରଭାବ ପୋଷଣ କରି ପାରୁଥିବ। ଏବଂ, ଅପର ପକ୍ଷରେ, ତା'କୁ କୌଣସି ଆଘାତ ଆଣି ଦେଉଥିବା ସକଳ ସ୍ଥିତିରେ ଯିଏ ଘୃଣା ଦ୍ୱାରା ହିଁ ତାହାର ଜବାବ ଦେବ, ବିଚ଼ରା ତା'ର ଜୀବନ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୟନୀୟ ହୋଇଯିବ। କିନ୍ତୁ, ଅନ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟିଟିଏ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରେରିତ ହୋଇ ଭଲ ପାଇବାଦ୍ୱାରା ହିଁ ଘୃଣାକୁ କାଟିବାର ପ୍ରଯତ୍ନଟିଏ କରୁଥିବ, ସିଏ ସତକୁ ସତ ଏକ ଆନନ୍ଦ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରେରିତ ହୋଇ ଏବଂ ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଶ୍ୱାସ ସହିତ ଏକ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସହଜ ରୀତିରେ ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ଅଥବା ଏକାଧିକ ସଂଖ୍ୟାର ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କର ପ୍ରତିରୋଧ କରିପାରିବ। ସିଏ କଦାପି ବିଚ଼ଳିତ ହୋଇ ଭାଗ୍ୟ ଉପରେ ନିର୍ଭର

କରିବାକୁ ମନ କରିବନାହିଁ। ସିଏ ଯେଉଁମାନଙ୍କ ଉପରେ ବିଜୟ ହାସଲ କରିବ, ସେମାନେ ମଧ୍ୟ କେଡ଼େ ଖୁସିରେ ତାହାର ବଶ୍ୟତା ସ୍ୱୀକାର କରିନେବେ। ସେମାନେ ସେମାନଙ୍କର ବଳ ଏହାଦ୍ୱାରା ହ୍ରାସ ହୋଇଗଲା ବୋଲି ଆଦୌ ନୁହେଁ, ସେମାନେ ନିଜଭିତରେ ଏକ ବଳ ବୃଦ୍ଧି ଲାଭ କଲା ବୋଲି ହିଁ ଅନୁଭବ କରୁଥିବେ।

ସବୁକିଛିକୁ ଗୁଡ଼ାଏ ଅତିରିକ୍ତତା ଦେଇ ବିଚାର କରିବା, ଆପଣା ପ୍ରତି ଏକ କୃପାଭାବ ପୋଷଣ କରିବା, ବିନୟ କିମ୍ବା ଗର୍ବର ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିବା ଏହି ସବୁକିଛିକୁ ଆମେ ସେଗୁଡ଼ିକର ଧାତୁରୁ ହିଁ ମନ୍ଦ ବୋଲି କହିବା। ଜଣେ ଜଣେ ମନୁଷ୍ୟ ହିସାବରେ ଆମ ଭିତରେ ଯେ କେତେ ଅଧିକ ନୈରାଶ୍ୟ ଓ ଦୁର୍ବଳତା ଘର କରି ରହିଛି, ତାହା ସେହି କଥାଟିକୁ ସୂଚାଇ ଦେଉଥିବ। ସ୍ପିନୋଜା ଆମ ଜୀବନର ଏହିସବୁ ଭାବକୁ ମନ୍ଦ ବୋଲି କହିଛନ୍ତି। ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କର ସେଗୁଡ଼ିକ ଦ୍ୱାରା ଆଦୌ କୌଣସି ଲାଭ ହୁଏନାହିଁ। ମାତ୍ର, ଏହି ବିଶ୍ୱପ୍ରକୃତି ତାହାର ସାଧାରଣ ବ୍ୟବସ୍ଥାଟିର କ୍ଷେତ୍ରରେ ଯେପରି କ୍ରିୟାଶୀଳ ହୋଇ ରହିଛି, ସେଥିରେ ମନୁଷ୍ୟ ମଧ୍ୟ ଗୋଟିଏ ଅଂଶରୂପେ ଅବସ୍ଥାନ କରୁଛି। ମନୁଷ୍ୟର ଯାବତୀୟ ଭାବସଂବେଗ ଏବଂ ସେଗୁଡ଼ିକର ଅନ୍ତର୍ଗତ ଧର୍ମକୁ ସ୍ପିନୋଜା ଯେତିକି ମହତ୍ତ୍ୱ ଦିଅନ୍ତି, ପ୍ରକୃତିର ଅନ୍ୟ ଯାବତୀୟ ବସ୍ତୁକୁ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ମୂଲ୍ୟ ଦେଇଥାନ୍ତି। ତାଙ୍କ ବିଚାର ଅନୁସାରେ, ମନୁଷ୍ୟର ଏହି ସର୍ବବିଧ ଭାବସଂବେଗ ଯଦି ତା'ର ଶକ୍ତିଟିକୁ ପ୍ରତିପାଦିତ ନକରିବେ, ସେମାନେ ଅନ୍ତତଃ ବିଶ୍ୱପ୍ରକୃତିର ଶକ୍ତି ତଥା କ୍ରିୟାସମର୍ଥତାର ପରିଚ଼ୟଟିକୁ ପ୍ରକଟ କରିବେ ହିଁ କରିବେ। ଏବଂ ତା'ପରେ ସ୍ପିନୋଜା କେଡ଼େ ପରିଚ୍ଛନ୍ନ ଭାବରେ ବୃତ୍ତଟିକୁ ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିଦେଇ କହିଛନ୍ତି ଯେ, ଏହି ଭୁବନରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବସ୍ତୁ ସେହି ଦିବ୍ୟ ପ୍ରକୃତିର ଅବଶ୍ୟମ୍ଭାବିତା ଅନୁସାରେ ଘଟୁଛି ବୋଲି ଯଥାର୍ଥ ପ୍ରକାରେ ବୁଝିଥିବା ଏବଂ ସେହି ଅନୁସାରେ ସେହି ପ୍ରକୃତିର ହିଁ ଚିରନ୍ତନ ବିଧାନ ଓ ଶୃଙ୍ଖଳାଟି ଅନୁସାରେ ଘଟୁଛି ବୋଲି ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରୁଥିବା ଜଣେ ମନୁଷ୍ୟ ବସ୍ତୁତଃ ଅବଶ୍ୟ ଆବିଷ୍କାର କରିବାକୁ ସମର୍ଥ ହେବ ଯେ, ଏହି ପୃଥିବୀରେ ଘୃଣା କରିବାର, ଉପହାସର ଯୋଗ୍ୟ ହେବାର କିମ୍ବା ଅବମାନନା ପାଇବାର ଆଉ ପ୍ରକୃତରେ କିଛିହେଲେ ହିଁ ନାହିଁ। ତା'ପରେ ସିଏ ମୋଟେ କାହାଉପରେ କରୁଣା କରିବନାହିଁ। ସେ, ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ଯଥାସମ୍ଭବ ଆପଣାର ମାନବୀୟ ସାମର୍ଥ୍ୟଟିକୁ ଦେଇ ସବୁକିଛିକୁ ଉତ୍ତମରୂପେ କରିବ ଏବଂ ସେଥିରୁ ଖୁସୀ ହିଁ ହୋଇପାରିବ। ଆପଣାର ବିଚାରବୁଦ୍ଧି ଦ୍ୱାରା ଏକ ଜୀବନକୁ ବଞ୍ଚିବାଦ୍ୱାରା ସେ ଉଚ୍ଚତମ ଆତ୍ମସନ୍ତୋଷ ଅବଶ୍ୟ ଲାଭ କରିବ।

ଆମେ କୌଣସି ପ୍ରକାର ଘୃଣା ଦ୍ୱାରା ପ୍ରପୀଡ଼ିତ ହୋଇ ଯାହାକିଛି କରୁ, ଆମେ ତାହାକୁ ହିଁ ମନ୍ଦ ବୋଲି କହିବା ଏବଂ ତାହାର ଯାବତୀୟ ପ୍ରଭାବ ମନ୍ଦ ହିଁ ହୁଏ। କିନ୍ତୁ, ଆମର ସେହି ଗୋଟିଏ କାର୍ଯ୍ୟ ମଧ୍ୟ କେତେବେଳେ ଭଲ ହୋଇପାରେ ଓ ପୁଣି କେତେବେଳେ ମନ୍ଦ ବି ହୋଇପାରେ। ଏକ ପ୍ରବଳ ଅତ୍ୟାବେଗ ଦ୍ୱାରା ପରିଚାଳିତ ହୋଇ ଆମେ ଯାହାକିଛି କରୁ, ସେଇଟିରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇ ଆମେ ନିଜର ବିଚାରବୁଦ୍ଧି ଦ୍ୱାରା ପରିଚାଳିତ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ତାହା କରିପାରୁ। ସାଧାରଣ ଜୀବନରୁ ଉଦାହରଣଟିଏ ଦେଇ ସ୍ପିନୋଜା ସେହି କଥାଟିକୁ ବୁଝାଇ ଦେଇଛନ୍ତି: ଆମେ ଯେତେବେଳେ କାହାର ଶରୀର ଉପରେ କୌଣସି ଆଘାତ କରୁ, ସେତେବେଳେ ସେହି ଆଡ଼କୁ ଆମ ହାତଟା ମଧ୍ୟ ଉଠିଯାଏ, ହାତଟା ହୁଏତ ମୁଠା ବାନ୍ଧି ଯାଇଥାଏ, ଆମେ ହାତଟାକୁ କେଡ଼େ ଜୋରରେ ତଳକୁ ମଧ୍ୟ କରିଆଣୁ। କାର୍ଯ୍ୟଟିକୁ ସମସ୍ତେ ସ୍ୱାଭାବିକ ବୋଲି କହିଥାନ୍ତି। କିନ୍ତୁ ଯେତେବେଳେ କୌଣସି କାରଣରୁ ଉତ୍ତେଜିତ ହୋଇ କେହି ସେହି କାର୍ଯ୍ୟଟିକୁ କରେ, ସେତେବେଳେ କାର୍ଯ୍ୟଟିକୁ ମନ୍ଦ ବୋଲି କହିଥାଉ। ଏଥିରୁ ବେଶ୍ ପ୍ରମାଣ ମିଳିଯାଉଛି ଯେ, ସେହି ଗୋଟିଏ କାର୍ଯ୍ୟ ହିଁ ନାନା ପ୍ରକାରର ବାସ୍ତବ କଳ୍ପନା ସହିତ ଯୋଡ଼ି ହୋଇ ଯାଇ ଏକ ଖାସ୍ ସ୍ୱଭାବ ଅବଶ୍ୟ ଧାରଣ କରି ପାରିବ। ଆମେ ମନୁଷ୍ୟମାନେ ଯଦି ନିଜର ବିଚାରବୁଦ୍ଧି ଦ୍ୱାରା ପରିଚାଳିତ ହୋଇ ସବୁ କରୁଥାନ୍ତୁ, ତେବେ ନାନା ଆବେଗ ମଧ୍ୟରେ ଯାଇ ଛନ୍ଦି ହୋଇ ପଡ଼ିବାର କୌଣସି ପ୍ରୟୋଜନ ହିଁ ନଥାନ୍ତା। ସେହି ବିଚାରବୁଦ୍ଧି ହିଁ ଆମର ଯାବତୀୟ ଆବେଗ ମଧ୍ୟରୁ ଆମକୁ ମୁକୁଳାଇ ରଖି ପାରନ୍ତା ଏବଂ ସକଳ ଦୁର୍ଗତ ଅବସ୍ଥାରୁ ମୁକ୍ତ କରି ରଖନ୍ତା।

ବିଚାରବୁଦ୍ଧିରୁ ନିଷ୍ପନ୍ନ ହେଉଥିବା ଆମର କୌଣସି ବାସନା କଦାପି ଆପଣାର ମାତ୍ରାରେ ଅତ୍ୟଧିକ ହେବ ନାହିଁ। ବିଚାରବୁଦ୍ଧି ଦ୍ୱାରା ପରିଚାଳିତ ହେଉଥିଲେ ଆମ ଭିତରର ଏକ ଭାରସାମ୍ୟ ସର୍ବଦା ରହିଥାଏ। ଜଣେ ବିଚାର ବୁଦ୍ଧିର ମନୁଷ୍ୟ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଭାବରେ ହିଁ କେବଳ ଭଲର ହିଁ ଅନୁଧାବନ କରେ ଏବଂ ପରୋକ୍ଷ ଭାବରେ ମନ୍ଦମାନଙ୍କୁ ଏଡ଼ି ଏଡ଼ି ବାଟ ଚାଲେ। ଭୟ କରିବାର କୌଣସି ଅବକାଶ ନଥାଏ। ତା'ର ବିଚାରବୁଦ୍ଧି ତାକୁ ଏହି କଥାଟିକୁ ସର୍ବଦା କହିଦେଇ ପାରୁଥାଏ ଯେ, ଯଥେଷ୍ଟ ଭାବରେ ଉଚିତ ବୋଧଗୁଡ଼ିକ ରହିଥିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତା'ର ଭୁଲର ପରିମାଣ କେବଳ ବୃଦ୍ଧି ହିଁ ଲାଭ କରିବ ଏବଂ ବୋଧମାନେ ଅନୁଚିତ ହୋଇ ପଡ଼ିବାର କାରଣରୁ ହିଁ ଯାବତୀୟ ମନ୍ଦର ଆବିର୍ଭାବ ଘଟିବ। ବୋଧଗୁଡ଼ିକର ମୂଲ୍ୟନିରୂପଣ-କ୍ଷେତ୍ରରେ ଉତ୍ତମ ଏବଂ ଉଚିତଗୁଡ଼ିକୁ ଗ୍ରହଣ କରୁଥିବା ଯାଏ ଆମେ ଦୁଇଗୋଟି ଉତ୍ତମ ମଧ୍ୟରୁ କାର୍ଯ୍ୟତଃ ଅପେକ୍ଷାକୃତ ଅଧିକ ଉତ୍ତମଟିକୁ ଗ୍ରହଣ କରିନେଇ ପାରିବା; ସେଇଟି

ଅତୀତ, ବର୍ତ୍ତମାନ କିମ୍ବା ଭବିଷ୍ୟତ ଯେଉଁ କାଳର ହୋଇଥାଉ ପଛକେ, ସେଥିରେ କୌଣସି କାର୍ପଣ୍ୟ ହିଁ କରିବାନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଅନ୍ୟପକ୍ଷରେ, ମୁଖ୍ୟତଃ ଆବେଗଗୁଡ଼ିକ ଦ୍ୱାରା ଆନ୍ଦୋଳିତ ହେଉଥିଲେ ଆମର ବିଚାରବୁଦ୍ଧି ଆମକୁ ଏକ ବୃହତ୍ତର ଅନାଗତ ଉତ୍ତମକୁ ଲାଭ କରିବା ସକାଶେ ବର୍ତ୍ତମାନର ଭଲଟିକୁ ପରିହାର କରିବାଲାଗି ସାଧାରଣତଃ କୌଣସି ପରାମର୍ଶ ଦେବନାହିଁ ।

ଅଧ୍ୟାୟଟିକୁ ଶେଷ କରିବା ଆଗରୁ ସ୍ପିନୋଜା ଜଣେ ମୁକ୍ତ ମନୁଷ୍ୟର ବିଶେଷ ଲକ୍ଷଣଗୁଡ଼ିକ ବିଷୟରେ କିଛି ଅଧିକ ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରିଛନ୍ତି । ଆପଣା ବିଚାରବୁଦ୍ଧିର ବୋଲ ମାନୁଥିବା ଏବଂ ଆପଣାର ନାନା ଆବେଗର ବଶବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ ଇତସ୍ତତଃ ହେଉଥିବା ଆଉଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ମଧ୍ୟରେ ରହିଥିବା ପାର୍ଥକ୍ୟଟିକୁ ଖୁବ୍ ସହଜରେ ଅବଧାରିତ କରାଯାଇ ପାରିବ । ଦ୍ୱିତୀୟ କିସମର ମନୁଷ୍ୟଟି, ନିଜର ଇଚ୍ଛା ଦ୍ୱାରା ପ୍ରେରିତ ହୋଇ କିମ୍ବା ନହୋଇ ମଧ୍ୟ ସେହି କଥାଗୁଡ଼ିକୁ କରିବାରେ ଲାଗିଥାଏ, ଯେଉଁଗୁଡ଼ିକ ବିଷୟରେ ତା'ର କୌଣସି ଜ୍ଞାନ ନଥାଏ । ମାତ୍ର ପ୍ରଥମ ପ୍ରକାରଟି ଆଦୌ କାହା ଇଚ୍ଛା ଦ୍ୱାରା ପ୍ରେରିତ ହୋଇ ନୁହେଁ, ଆପଣାର ଇଚ୍ଛାକୁ ଜାଣି ଓ ତାହାର ବୋଲକୁ ମାନି ସବୁକିଛି କରୁଥାଏ; ଜୀବନରେ ଯାହାକିଛିର ସର୍ବାଧିକ ମହତ୍ତ୍ୱ ରହିଛି, ସେହିଗୁଡ଼ିକୁ କରୁଥାଏ, ଏବଂ ସେ ସର୍ବଦା ସେହିଗୁଡ଼ିକୁ କରିବ ବୋଲି ଇଚ୍ଛା ମଧ୍ୟ କରୁଥାଏ । ଜଣେ ଦାସତ୍ୱ ହିଁ କରେ ଏବଂ ଆଉଜଣେ ମୁକ୍ତ ହୋଇ ରହିଥାଏ । ମୁକ୍ତ ମନୁଷ୍ୟ ଆପଣାର କରଣୀୟଟିକୁ କରି ମୃତ୍ୟୁ ବରଣ କରିବାକୁ ମଧ୍ୟ କୁଣ୍ଠା ପ୍ରକାଶ କରେନାହିଁ ଏବଂ ତାହାର ଯାବତୀୟ ପ୍ରଜ୍ଞା ମୃତ୍ୟୁପଟେ ନୁହେଁ, ଜୀବନର ପକ୍ଷରେ ହିଁ ରହିଥାଏ । ତା'ର ଜୀବନକାଙ୍‌କ୍ଷା ମଧ୍ୟରେ ଏକ ପ୍ରାଚୁର୍ଯ୍ୟର ଭାବରୂପ ସଦାପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ରହିଥାଏ ।

ଯଦି ମନୁଷ୍ୟମାନେ ମୁକ୍ତ ହୋଇ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରିଥାନ୍ତେ, ତେବେ ମୁକ୍ତ ହୋଇ ରହିଥିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମୋଟେ ଭଲ ଏବଂ ମନ୍ଦର କୌଣସି ଧାରଣା କରି ପାରନ୍ତେନାହିଁ । ଏହି ମୁକ୍ତ ମନୁଷ୍ୟମାନେ ହିଁ ପରସ୍ପର ପାଖରେ କୃତଜ୍ଞ ହୋଇ ରହିଥାନ୍ତେ; ଏକ ତୁଚ୍ଛା ବାହାରିଆ ଔପଚାରିକତା ଦ୍ୱାରା ପ୍ରେରିତ ହୋଇ ନୁହେଁ, କୌଣସି ପ୍ରକାରର ଜାଲ ମଧ୍ୟରେ ଆବଦ୍ଧ ହୋଇ ନୁହେଁ, ଏକ ସତ କୃତଜ୍ଞତାଭାବ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରେରିତ ହୋଇ । ସେମାନଙ୍କର ଆଚରଣ ମଧ୍ୟରେ କେବେହେଲେ କୌଣସି ପ୍ରତାରଣାର ଗନ୍ଧ ନଥାଏ, ସର୍ବଦା ଏକ ସମ୍ମାନବୋଧ ରହିଥାଏ । ଏହି ଯାବତୀୟ ଉତ୍ତମ ଗୁଣ ଜଣେ ମୁକ୍ତ ମନୁଷ୍ୟର ଜୀବନରେ ପ୍ରଦତ୍ତ ହୋଇ ରହିଥାଏ । କାରଣ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ

ଆବଶ୍ୟକ ସାହସ ଅର୍ଥାତ୍ ମନର ବଳଟି ରହିଥାଏ। ଭିତରେ ସେହି ସାହସଟି ରହିଥିଲେ ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି କେବେହେଲେ ଆଉଜଣକୁ ଘୃଣା କରିବନାହିଁ, କାହାପ୍ରତି କ୍ରୋଧ ରଖିବନାହିଁ, ଦ୍ୱେଷ ନଥିବ, କାହାରିକୁ ନିଜଠାରୁ ନ୍ୟୂନ ମଣିବନାହିଁ, କଦାପି କୌଣସି ଗର୍ବ ଅନୁଭବ କରିବନାହିଁ। ସବୁବେଳେ ସବାଆଗ ଅନୁଭବ କରୁଥିବ ଯେ, ଏହି ପୃଥିବୀରେ ସକଳ ଘଟଣା ଘଟୁଛି କାରଣ ଭିତରର ଦିବ୍ୟ ପ୍ରକୃତିଟି ବସ୍ତୁତଃ ନିରୂପକ ଭାବେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ରହିଛି ଏବଂ ସେହି କାରଣରୁ ମନ୍ଦ ଏବଂ ଅନିଷ୍ଟକାରୀ ହେବାଭଳି ସେ ଯାହାକିଛି ଭାବୁଛି, ଯାହାକିଛି ଅଧର୍ମୋଚିତ, ଭୟଦାୟକ, ଅନ୍ୟାୟ ତଥା ଦୁଷ୍ଟତା ଦ୍ୱାରା ଦୂଷିତ ହୋଇ ରହିଛି, ସେଗୁଡ଼ିକ ଏହି କାରଣରୁ ସମ୍ଭବ ହେଉଛି ଯେ, ସେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବିକ୍ଷୋଭଯୁକ୍ତ, ଖଣ୍ଡିତ ଏବଂ ଭ୍ରାନ୍ତି ଦ୍ୱାରା ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ରହିଥିବା ଅକୁଶଳତା ଦ୍ୱାରା ପ୍ରେରିତ ହୋଇ ସବୁକିଛିର ଧାରଣା କରିବାରେ ଲାଗିଛି। ଏହି କାରଣରୁ ହିଁ ତା' ଜୀବନରେ ଏହାହିଁ ସର୍ବପ୍ରଧାନ ପ୍ରୟାସ ହୋଇ ରହିଥିବା ଉଚିତ ଯେ, ବସ୍ତୁଗୁଡ଼ିକୁ କଳ୍ପନା କରିବାର କ୍ଷେତ୍ରରେ ସେ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ବିକୃତ କରି ପକାଇବ ନାହିଁ। ସେଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରକୃତରେ ଯେପରି, ସେହିପରି ହିଁ ଜାଣିବ, ପଥସ୍ଥ ବାଧାଗୁଡ଼ିକୁ ଦୂର କରିଦେବ, ଯେପରିକି ସମୁଚିତ ଜ୍ଞାନଟିର ଅଧିକାରୀ ହୋଇପାରିବ, ଯାବତୀୟ ଘୃଣା, କ୍ରୋଧ ଓ ଦ୍ୱେଷ ପ୍ରଭୃତିରୁ ମୁକ୍ତ ହେବ ଓ ତାହାରି ଦ୍ୱାରା ହିଁ ଯଥାସମ୍ଭବ ଏକ ଉତ୍ତମ ଜୀବନ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରବେଶ କରିବାର ଯଥାସମ୍ଭବ ଉଦ୍ୟମଗୁଡିକୁ କରୁଥିବ ଓ ଅଗ୍ରସର ହୋଇ ଯାଉଥିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଖୁସୀ ମଧ୍ୟ ହେଉଥିବ।

(ଛ) ମନୁଷ୍ୟର ମୁକ୍ତିଲାଭ

> "ମୁଁ ତୁମ ଆଗରେ ଏହି ପବିତ୍ର ସତ୍ୟ ରହସ୍ୟଟିକୁ ଘୋଷଣା କରି କହିବି ଯେ, ମନୁଷ୍ୟ-ଜୀବନଠାରୁ ବଳି ଅଧିକ ମହାନ୍ କିଛିହେଲେ ବି କେଉଁଠି ଆଦୌ କିଛି ନାହିଁ।" *– ମହାଭାରତ*
>
> "ପ୍ରେମ ହିଁ ସବୁକିଛିରେ ସମତା ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ କରେ... ଆତ୍ମାର ଅନ୍ତରରେ ରହିଥିବା ସେହି ଉଷ୍ମତା ପ୍ରେମ ଏବଂ ଉପାସନା ଦ୍ୱାରା ହିଁ ଇଶ୍ୱରଙ୍କ ସହିତ ଆପଣାକୁ ନେଇ ସଂଯୁକ୍ତ କରିଦିଏ।" *– ଇଂରାଜୀ ରୋମାଣ୍ଟିକ୍ କବିତା*

ଜଣେ ସମୀକ୍ଷକ ମତ ଦିଅନ୍ତି ଯେଁ, The Ethic ପୁସ୍ତକର ଏହି ପଞ୍ଚମ ଭାଗରେ ସିଏ ଅନୁସରଣ କରି ଆସିଥିବା ବିଶ୍ଳେଷଣାତ୍ମକ ବିଷୟଗୁଡ଼ିକୁ ଛାଡ଼ିଦେଇ ସ୍ପିନୋଜା ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦେଶାତ୍ମକ ମନୋମୁଦ୍ରାରେ ଯାଇ ପ୍ରବେଶ କରିଛନ୍ତି। ଆପଣାର ଭାବନାରେ

ସାହସର ସହିତ କେତେ ନା କେତେ ଦୂରକୁ ଉଡିଯାଇଛନ୍ତି । ଏଯାଏ ତ କେବଳ ପରଖି ଦେଖୁଥିଲେ, ନିଜର ପ୍ରତିପାଦ୍ୟ ଗୁଡ଼ିକୁ ବଖାଣି ବାହାର କରୁଥିଲେ, ଆପଣାର ପ୍ରାପ୍ତ ସତ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ବିଷୟରେ ସଂପୃକ୍ତ ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କର ମନ ଭିତରେ ଉପଯୁକ୍ତ ପ୍ରତ୍ୟୟଗୁଡ଼ିକୁ ସୃଷ୍ଟି କରି ଆଣୁଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ସତେଅବା ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଗୋଟିଏ ସୋପାନରେ ପ୍ରବେଶ କରି ସେ ଠାବ କରି ପାରୁଥିବା ରାସ୍ତାଗୁଡ଼ିକ ଆଡ଼କୁ ଅଙ୍ଗୁଳି ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କରିଦେବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲେ । ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ବିଚାରକୁ ଅଧ୍ୟୟନ କରୁଥିବା ଅନେକଙ୍କ ମନରେ ଏହା ନାନା ପ୍ରକାରର ପ୍ରହେଳିକା ହିଁ ସୃଷ୍ଟି କରିଛି । ଅଭ୍ୟସ୍ତ ମନଟାର ସହାୟତା ନେଇ ଅଧ୍ୟୟନକାରୀମାନେ ତାଙ୍କୁ ମୋଟେ ବୁଝି ପାରିନାହାନ୍ତି । ବିଶେଷ କରି ଏହି ପଞ୍ଚମ ପହୁଣ୍ଡଟିକୁ ଆସି ଆମର ଖିଅଗୁଡ଼ାକ ତାଙ୍କୁ ଆଦୌ ଧରି ପାରିନାହାନ୍ତି । ଆପଣାର ଏହି ଚର୍ଚ୍ଚାଟିରେ ସ୍ପିନୋଜା ତଥାପି ଏକ ସଂଗତିରକ୍ଷା କରି ପାରିଛନ୍ତି ତ ? ନା ଏଠୁ ପୁଳାଏ ଓ ସେଠୁ ପୁଳାଏର ଚର୍ଚ୍ଚା କରି ଏକ ଅରାଜକତା ହିଁ ସୃଷ୍ଟି କରିଛନ୍ତି ?

ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର କହିବା ଅନୁସାରେ, The Ethic ର ଏହି ପଞ୍ଚମ ଭାଗଟି ଆମକୁ ଏପରି ଏକ ପ୍ରଣାଳୀ ବା ମାର୍ଗକୁ ଆଣି ଦର୍ଶାଇ ଦେବ, ଯାହାକି ଆମଲାଗି ଏକ ବନ୍ଧନମୁକ୍ତିର କାରଣ ହେବ । ପୂର୍ବର ଅଧ୍ୟାୟଗୁଡ଼ିକରେ ଲେଖକ ଆମକୁ ସେହି ନାନା ଆବେଗ ଏବଂ ପ୍ରବେଗ ସହିତ ପରିଚ଼ିତ କରାଇ ଦେଇଛନ୍ତି, ଯେଉଁଗୁଡ଼ିକ ଆମର ମନକୁ ବନ୍ଧନରେ ବାନ୍ଧି ରଖିଥାନ୍ତି । ଜଣେ ମୁକ୍ତ ମନୁଷ୍ୟ ହେବାକୁ ହେଲେ ପ୍ରକୃତରେ କେଉଁଭଳି ଏକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ପ୍ରବେଶ କରିବାକୁ ହୁଏ, ସେଥିରୁ କିଛି ଅନୁମାନ ମଧ୍ୟ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇ ପାରୁଛି । ଏହି ପଞ୍ଚମ ଅଂଶଟିରେ ସ୍ପିନୋଜା ଆମ ବିଚାରବୁଦ୍ଧିର ଶକ୍ତିଟିକୁ ଆଲୋଚ଼ନା କରି ଦେଖିବେ; ଆମର ବିଚାରବୁଦ୍ଧି ଦ୍ୱାରା ହିଁ ଆମେ ଆମର ପ୍ରବଳ ନାନା ଆବେଗ ଉପରେ ଏକ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ ସମ୍ଭବ କରିପାରିବା ତାହାରି ଏକ ଚର୍ଚ୍ଚା କରାଯାଇଛି । ମନର ମୁକ୍ତି ଏବଂ ସେହି ମୁକ୍ତିରୁ ଉପଲବ୍ଧ ହେଉଥିବା ସେହି ଆନନ୍ଦଟିର ଅନୁଭବ, ସେହି କଥାଟିକୁ ମଧ୍ୟ ସୂଚାଇ ଦିଆଯାଇଛି । ଆପଣାର ସେହି ଉକ୍ତିଟି ଦ୍ୱାରା ସ୍ପିନୋଜା ବହୁତ ପ୍ରତ୍ୟୟ ଦେଇ କହିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଛନ୍ତି ଯେ ମନୁଷ୍ୟର ସେହି ପ୍ରଜ୍ଞା ନାମକ ଶକ୍ତି ହିଁ ତାକୁ ସର୍ବଦା ଅଧିକ ବଳଯୁକ୍ତ କରି ରଖିଥାଏ, ଜଣେ ଅଜ୍ଞାନ ବ୍ୟକ୍ତିର ତୁଳନାରେ ତାକୁ ବହୁଭାବେ ଅଧିକ ସମର୍ଥ କରି ରଖିଥାଏ ।

ଅଧ୍ୟାୟଟିରେ ସର୍ବପ୍ରଥମେ ସ୍ପିନୋଜା ଆମ ମନୁଷ୍ୟମନରେ ନିହିତ ହୋଇ

ରହିଥିବା ଅତୁଳ ନାନା ଶକ୍ତି ବିଷୟରେ ଆଲୋଚନା କରିଛନ୍ତି । ସେ ପ୍ରତିପାଦନ କରି ଦର୍ଶାଇ ଦେଉଛନ୍ତି ଯେ ଏହି ମନ ସୃଷ୍ଟିର ପୂର୍ଣ୍ଣ ସର୍ଜନାଟି ମଧ୍ୟରେ କେବଳ ଗୋଟିଏ mode ହୋଇ ରହିଛି ଏବଂ ଗଣନାତୀତ ନାନା ପ୍ରକାର ବାହ୍ୟ ଶକ୍ତି ହାତରେ ସତେଅବା ଗୋଟିଏ କ୍ରୀଡ଼ନକ ହୋଇ ରହିଛି । ତଥାପି ସେହି ସମୟରେ ମନର ଅନନ୍ତ ଶକ୍ତିଟି ବିଷୟରେ ପ୍ରଚଳିତ ଯେଉଁ ତତ୍ତ୍ୱମାନ ରହିଥିଲା, ସ୍ପିନୋଜା ତାହାର ଖଣ୍ଡନ କରିଛନ୍ତି । ସେହି କାଳର ଦାର୍ଶନିକମାନେ ସାଧାରଣତଃ ଏକ ବିଭ୍ରାନ୍ତି ଦ୍ୱାରା ପରିଚାଳିତ ହୋଇ ବିଶ୍ୱାସ କରୁଥିଲେ ଯେ, ଆମର ଶରୀର ଭିତରେ ଆତ୍ମାର ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ନିବାସ-ଅନୁକୋଣଟିଏ ରହିଛି ଏବଂ ସେହିଠାରେ ଅବସ୍ଥିତ ରହି ଆତ୍ମା ଆପଣାର ମୁକ୍ତ ଇଚ୍ଛାକୁ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରିବାରେ ଲାଗିଛି । ଇଉରୋପୀୟ ଦର୍ଶନର ସେହି ପ୍ରାଚୀନ ଗ୍ରୀକ୍ ସମୟରୁ ହିଁ ଆତ୍ମାକୁ ସେହିପରି ଏକ ଖାସ୍ ଅଣୁପରି କଳ୍ପନା କରାଯାଇ ଆସିଛି । ଦାର୍ଶନିକ ଦେ'କାର୍ତ୍ ଆପଣାର ଦର୍ଶନବିଚାର ଗୁଡ଼ିକୁ କାର୍ଯ୍ୟତଃ ଶରୀରବିଜ୍ଞାନ ଆଡ଼କୁ ଢଳାଇ କରି ରଖିଥିବାରୁ ପ୍ରାୟ ସୁନିଶ୍ଚିତ ଭାବରେ ଏପରି ଘୋଷଣା କରିଥିଲେ ଯେ, ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କର ଆତ୍ମା ବା ମନ କାର୍ଯ୍ୟତଃ ଆମ ମସ୍ତିଷ୍କର ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଅଂଶ ସହିତ ଯୋଡ଼ା ହୋଇ ରହିଛି, ଏକ ବିଶେଷ ଗ୍ରନ୍ଥି ସହିତ, ଏବଂ ମନ ଆପଣାର ଇଚ୍ଛାଶକ୍ତିକୁ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରାଇ ତାହାକୁ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ପ୍ରକାରେ ସଞ୍ଚାଳିତ କରିବାରେ ଲାଗିଛି । ଦେ'କାର୍ତ୍ ଅନୁମାନ କରୁଥିଲେ ଯେ, ସେହି ଗ୍ରନ୍ଥିଟି ମସ୍ତିଷ୍କର ମଧ୍ୟଭାଗରେ ଏପରି ଭାବରେ ଝୁଲି କରି ରହିଛି ଯେ, ଆମ ଭିତରେ ରହିଥିବା ଆଦିମ ଅର୍ଥାତ୍ ମନୁଷ୍ୟେତର ଏତେଟିକିଏ ଉଦ୍‌ବେଳନ ଘଟିବାଦ୍ୱାରା ସଚଳ କରି ଦିଆଯାଇ ପାରୁଛି ।

ସେହି ଗ୍ରନ୍ଥିଟି କୌଣସି କାରଣରୁ ଏତେଟିକିଏ ସଚଳ ହେବା ମାତ୍ରକେ, ଏପରି ଅନୁମାନ କରାଯାଉଥିଲା ଯେ, ଉଚିତ ନିର୍ଦ୍ଦେଶନାଟିଏ ପାଇ ପାରିଲେ ମନୁଷ୍ୟର ମନ ଯାବତୀୟ ଆବେଗ ଉପରେ ଅବଶ୍ୟ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ ଅର୍ଜନ କରି ପାରିବ । ଏହିପରି ଭାବରେ ନାନା ଭୁଲ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ମଧ୍ୟକୁ ଟଳି ଯାଇ ଯେଉଁମାନେ ମନୁଷ୍ୟର ଆତ୍ମା ସକାଶେ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସ୍ଥାନ ଏବଂ ଅବସ୍ଥିତି ବିଷୟରେ ଅନୁମାନ ଇତ୍ୟାଦି କରିଛନ୍ତି, ସ୍ପିନୋଜା ସେମାନଙ୍କର ସେହି ଧାରଣାଗୁଡ଼ିକର ଖଣ୍ଡନ କରିଛନ୍ତି । ସେହିପରି ଅନୁମାନମାନ କରି ସେମାନେ କେବଳ ହାସ୍ୟ ଏବଂ ବିରକ୍ତିର ଉଦ୍ରେକ କରୁଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ନିଜ ଭାଷାରେ କହିଲେ, ବଡ଼ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟର କଥା ଯେ ଜଣେ ଦାର୍ଶନିକ ଯିଏ କେବଳ ନିଜର ଲବ୍ଧ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଜ୍ଞାନପ୍ରମାଣରୁ ହିଁ ଯାହାକିଛି ସତ୍ୟରେ ଆସି ଉପନୀତ

ହେବେ ବୋଲି ଦୃଢ଼ ଭାବରେ ଘୋଷଣା କରୁଛନ୍ତି ଓ ନିଜକୁ କୌଣସି ରହସ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ପକାଇ ରଖିବେ ବୋଲି କହୁଛନ୍ତି, ସେ ଆପଣାର ତତ୍ତ୍ୱଗୁଡ଼ିକୁ ଆହୁରି ଅଧିକ ରହସ୍ୟ ଭିତରେ ନେଇ ଘୋଡ଼ାଇ ରଖୁଛନ୍ତି । ଅର୍ଥାତ୍, ଆମ ମନର ପ୍ରକୃତରେ ଆମକୁ ଆକ୍ରାନ୍ତ କରି ରଖିଥିବା ପ୍ରବେଗ ଓ ଆବେଗଗୁଡ଼ିକ ଉପରେ କୌଣସି କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱ ନାହିଁ ଏବଂ, ଆମର ବୁଦ୍ଧି କାର୍ଯ୍ୟତଃ ଯେତିକି ସମର୍ଥ ହୋଇଥିବ, ଆମେ ସେହି କ୍ଷେତ୍ରରେ କେବଳ ସେତିକି ହିଁ ସମ୍ଭବ କରି ପାରିବା ।

ଏହାପରେ ସ୍ପିନୋଜା ଏକ ଅନୁକ୍ରମରେ ସତ୍ୟଗୁଡ଼ିକୁ ଆଣି ଉପସ୍ଥାପିତ କରିଛନ୍ତି, ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଶୃଙ୍ଖଳା ଅନୁସାରେ ଓ ଗୋଟିକର ଉପସ୍ଥାପନା କରି ସେ ପାଠକମାନଙ୍କର ମନରେ ପରବର୍ତ୍ତୀଟି ନିମନ୍ତେ ଏକ ସ୍ଥାନ ମଧ୍ୟ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରି ନେଉଛନ୍ତି । କ୍ରମଟି ଅନୁସାରେ, (କ) ଆମର ନିଜ ସମର୍ଥଶକ୍ତିର ପ୍ରୟୋଗ କରି ଆମେ ଆମର ଏହି ମନକୁ ଆମକୁ ଆକ୍ରାନ୍ତ କରି ରହିଥିବା ସକଳ ଆବେଗ ଓ ପ୍ରବେଗରୁ ମୁକ୍ତ କରି ଆଣିବା ଏବଂ ତଦ୍ଦ୍ୱାରା ଆମର ବୁଝିବା ଶକ୍ତିଟିର ଚମତ୍କାରିତାର ପରିଚୟ ପାଇବା, (ଖ) ଜ୍ଞାନର ଏକ ତୃତୀୟ କିସମର ପ୍ରୟୋଗ ଦ୍ୱାରା amour intellectualis Dei ର ଉଚ୍ଚତାରେ ଉପନୀତ ହୋଇ ଆମେ ଆମ ଭଲ ପାଇବାର ଶକ୍ତିଟି ମଧ୍ୟରେ ରହିଥିବା ଚମତ୍କାରିତାର ସ୍ୱାଦଟିକୁ ଲାଭ କରିବା ଏବଂ (ଗ) ସେହି ଆନନ୍ଦମୟ ସ୍ଥିତିଟିର ଉଚ୍ଚତାରେ ପହଞ୍ଚି ଆମ ମନର ସେହି ଭଗବତ ଗୌରବମୟତାର ଅଧିକାରୀ ହେବା । ଏହିପରି ଭାବରେ ଏକ ଆରୋହଣ ଅର୍ଥାତ୍ ଏକ ଆତ୍ମପରିଚୟ ଓ ଏକ ବିଶ୍ୱ ପରିଚୟ ।

ଆମେ ଅବଶ୍ୟ ସ୍ମରଣ ରଖିବା ଯେ, ଜୀବନରେ ଆମେ ସମ୍ମୁଖୀନ ହେଉଥିବା ଯେକୌଣସି ପ୍ରବେଗକୁ ଆଦୌ ଏକ ସକାରାତ୍ମକ ମାନସିକ ଅନୁଭବ ରୂପେ ସ୍ପିନୋଜା ବର୍ଣ୍ଣନା କରିନାହାନ୍ତି । ସେହି ଯାବତୀୟ ସେଗୁଡ଼ିକ ସତେ ଯେପରି ଆଉ କେଉଁଠୁ ବାହାରୁ ଆମ ଭିତରକୁ ଆସୁଛି ଏବଂ ଆମର ମନକୁ ଅଧିକାର କରିନେଉଛି ବୋଲି ସ୍ପିନୋଜା ଆଦୌ କହିନାହାନ୍ତି । ଏହି ପ୍ରବେଗଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟ ବସ୍ତୁତଃ ଆମ ଜୀବନର ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ବୋଧ, କୌଣସି କାରଣରୁ ଭ୍ରାନ୍ତି ଭିତରେ ପଡି ଯାଇଥିବା ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ବୋଧ । ଠିକ୍ ସେହିପରି ମିଥ୍ୟା ମଧ୍ୟ ଗୋଟିଏ ସକାରାତ୍ମକ ଗୁଣ ନୁହେଁ, ଗୋଟିଏ ମିଥ୍ୟା ଆମ ଭିତରର ଏକ ସତ୍ୟର ଅନୁପସ୍ଥିତିକୁ ସୂଚାଇ ଦେଉଛି । ଗୋଟିଏ କଥା ରହିଥାନ୍ତା, କିନ୍ତୁ କୌଣସି କାରଣରୁ ନାହିଁ,-ସେହିପରି ଏକ ସ୍ଥିତିକୁ ସୂଚାଇ ଦେଉଛି । ଏକ ଅଭାବର ସୂଚନା ଦେଇ ଯାଉଛି । ଭାରତୀୟ ନ୍ୟାୟରୁ ଶବ୍ଦଟିଏ ନେଇ

ଆମେ ତାହାକୁ ବୋଧହୁଏ ଏକ ଅତ୍ୟନ୍ତା ଭାବ ବୋଲି କହିପାରିବା । ଜ୍ଞାନର ଅନୁପସ୍ଥିତି, ତାହାରି ନାମ ହେଉଛି ମିଥ୍ୟା ଏବଂ ଅଜ୍ଞାନ ବୋଲି ସ୍ପିନୋଜା ଆରମ୍ଭରୁ ହିଁ କହି ଆସିଛନ୍ତି । ଜ୍ଞାନର ଅନୁପସ୍ଥିତି ଅର୍ଥାତ୍ ଯଥେଷ୍ଟ ଜ୍ଞାନର ଅଭାବ । ଅଥବା ଗୁଡାଏ ଭ୍ରାନ୍ତିପୂର୍ଣ୍ଣ ଧାରଣାରେ ନିଜକୁ ବିଜଡ଼ିତ କରି ରଖିଥିବାର ଏକ ଅବସ୍ଥା । ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ଭାଷାରେ କୌଣସି କଥାକୁ ଯଥାର୍ଥ ଭାବରେ ଓ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ବୁଝି ନଥିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆମକୁ ବିଭ୍ରାନ୍ତିଟାଏ ହିଁ ବାନ୍ଧି ରଖିଥାଏ ।

ଆମ ଭିତରେ ବୁଦ୍ଧି ବୋଲି ଯେଉଁ ଶକ୍ତିଟି ରହିଛି, ଆମକୁ ଆମଭିତରେ ରହିଥିବା ଯାବତୀୟ ଆବେଗ ମଧ୍ୟକୁ ବାଟ ଦେଖାଇ ପାରିବ ଏବଂ ବାଟ ଦେଖାଇ ବାହାରକୁ ବାହାର କରିଆଣି ପାରିବ । ଆମ ଭିତରେ ଯାବତୀୟ ଖଣ୍ଡିତ ଏବଂ ଚ଼କଚ଼କ ଧାରଣାର ପଶ୍ଚାତରେ ସେହି ଶକ୍ତିକୁ ଧାରଣ କରି ରହିଥିବା ଆମର ବୁଦ୍ଧିକୁ ସ୍ପିନୋଜା ମନର eternal part ବା ଶାଶ୍ୱତ ଆୟତନ ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କରି କଥାରେ ଯଦି ଆମେ ଆମ ମନର ଏକ ଆବେଗକୁ ଗୋଟିଏ ବାହ୍ୟ ଭାବନାର ବନ୍ଧନ ମଧ୍ୟରୁ ମୁକ୍ତ କରି ପାରିବା, ଏବଂ ତାହାକୁ କୌଣସି ଅନ୍ୟ ଭାବନା ସହିତ ଆଣି ଯୋଡ଼ି ଦେବା ତେବେ ଏହିସବୁ ଆବେଗ ଦ୍ୱାରା ସୃଷ୍ଟ ହେଉଥିବା ମନଟିର ମଧ୍ୟ ଅବଶ୍ୟ ବିଲୁପ୍ତି ଘଟିବ । ଯେକୌଣସି ଆବେଗ ହୋଇଥାଉ ପଛକେ ଓ ତାହା ଯେତେ ଅଧିକ ପରିମାଣରେ ପ୍ରବଳ ହୋଇଥାଉ ପଛକେ, ଯଦି ଆମେ ଆମର ମନକୁ ତାହା ସହିତ ଲାଗିଥିବା ଖିଅଟିରୁ ମୁକ୍ତ କରି ଆଣି ପାରିବା, ତେବେ ସେଇଟି ମଧ୍ୟରୁ ଆପଣାକୁ ମୁକ୍ତ କରି ଆଣିପାରିବା । ଯେକୌଣସି ଆବେଗ ହୋଇଥାଉ ପଛକେ, ଯଦି ସେଇଟି ବିଷୟରେ ଆମେ ସ୍ପଷ୍ଟ ଚିତ୍ରଟିଏ ସମ୍ଭବ କରି ଆଣି ପାରୁଥିବା, ତେବେ ତାହା ଆଉ ଆଦୌ ଏକ ଆବେଗ ହୋଇ ରହିବନାହିଁ ଏବଂ କଷ୍ଟ ଦେବନାହିଁ । ଏକ ଅଧିକ ପ୍ରସାର ଦେଇ କହିଲେ, ଆମ ଶରୀରର କୌଣସି ଆକ୍ରାନ୍ତକାରୀ ଶକ୍ତି ଆମଲାଗି ରହସ୍ୟପ୍ରାୟ ହୋଇ ରହିବ ନାହିଁ, ଯାହା ବିଷୟରେ କି ଆମେ କୌଣସି ସ୍ପଷ୍ଟ ଧାରଣା କରି ପାରୁନଥିବା । ତେଣୁ, ସତ କଥାଟି ହେଉଛି ଯେ, ଆମ ଜୀବନରେ ଆମେ କୌଣସି ପ୍ରବଳ ବା ଅତି ପ୍ରବଳ ଆବେଗର ମୋଟେ ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବାନାହିଁ, ଯେଉଁଟି ବିଷୟରେ ଆମେ ଏକ ସ୍ପଷ୍ଟ ଏବଂ ସଂଶୟରହିତ ଧାରଣା ନକରି ପାରିବା । ଅର୍ଥାତ୍, ସକଳ ଅବକାଶରେ ଅବଶ୍ୟ ଅବସରଟିଏ ରହିଥିବ ଯେ, ଏପରି କରିପାରିବା ବିଷୟରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ମନୁଷ୍ୟ ଏକ ସାମର୍ଥ୍ୟ ରହିଛି, ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ନହେଲେ ମଧ୍ୟ ଆଂଶିକ ଭାବରେ ନିଶ୍ଚୟ ରହିଛି । ଏହି ଆଶାବାଦୀ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତିଟି ରହିଛି ଯେ, ସେ ନିଜକୁ ଏବଂ ତାକୁ ଆକ୍ରାନ୍ତ

କରି ରଖୁଥିବା ଆବେଗମାନଙ୍କୁ ଅବଶ୍ୟ ବୁଝିପାରିବ ଏବଂ ତେଣୁ ସେଗୁଡ଼ିକରୁ କମ୍ ଯନ୍ତ୍ରଣା ମଧ୍ୟ ପାଇବ। ତେଣୁ, ଆପଣାର ଜୀବନରେ ସବାଆଗ ଆମେ ସେହି ପ୍ରୟାସଟିକୁ କରିବା, ସେଗୁଡ଼ିକ ବିଷୟରେ ଯଥାସମ୍ଭବ ଏକ ସ୍ୱଚ୍ଛ ଧାରଣା ଲାଭ କରି ପାରିବା। ଚେଷ୍ଟା କରୁଥିବା ଯେ, ଆମେ ଗୋଟିଏ ଆବେଗକୁ ଏକ ବାହ୍ୟ କାରଣରୁ ଅଲଗା କରି ଯଥାସମ୍ଭବ ଦେଖିପାରୁଛୁ। ଏହିପରି ଏକ ବାହ୍ୟ କାରଣ ସହିତ ଯୋଡ଼ି ନରଖି ସାଧାରଣତଃ କୌଣସି ଆବେଗର କଳ୍ପନା କରାଯାଇ ପାରିନଥାଏ। ଏବଂ, ତେଣୁ, ବାହ୍ୟ କାରଣଟିକୁ ଅଲଗା କରିନେଲେ ଏବଂ ଏହିପରି ଭାବରେ ନିଜର ମନକୁ ମୁକ୍ତ ରଖିଲେ ସମଗ୍ର କଥାଗୁଡ଼ିକୁ ଦେଖିବା ସମ୍ଭବ ହୋଇ ଆସିଥାଏ ଏବଂ ଜଣେ ଗଣିତଜ୍ଞ ତା'ର ସାମଗ୍ରୀଗୁଡ଼ିକୁ ନେଇ କାରବାର କଲାବେଳେ ଯେପରି ଆବେଗମୁକ୍ତ ହୋଇ ସବୁ କରିପାରେ, ଏହି କ୍ଷେତ୍ରରେ ମଧ୍ୟ ତାହା ସମ୍ଭବ ହୁଏ।

ଆମେ କୌଣସି ବସ୍ତୁକୁ ଆପେ ଭଲ ବା ମନ୍ଦ ବୋଲି କହି ପାରିବାନାହିଁ; କୌଣସି ବସ୍ତୁକୁ ଆମେ ନିକେ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ବା ଯଥେଷ୍ଟ ଭାବରେ ବୁଝିଛୁ ବା ନବୁଝିଛୁ, ସବୁକଥା ତାହାରି ଉପରେ ନିର୍ଭର ହିଁ କରିବ। ଆମ ନିଜ ବୁଝିବାର ଓଲମଟା ହିଁ ଆମକୁ ଧୋକାରେ ନେଇ ପକାଇଦିଏ। କୌଣସି କ'ଣଟିଏ ଲାଗି ଆମେ ଅନୁଭବ କରୁଥିବା ଆକର୍ଷଣ କେତେବେଳେ ଏକ ସୁସ୍ଥ ପ୍ରୀତିରେ ବାନ୍ଧି ରଖିଥାଏ ତ ଆଉ କେତେବେଳେ ଏକ କାମନା ଭିତରେ ନେଇ ପକାଇ ରଖିଥାଏ। ଆମ ଭିତରର ଯାବତୀୟ ଲୁବ୍ଧତା, ବାସନା ଓ ଏଗୁଡ଼ିକ ସବୁକିଛି ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଆବେଗର ସ୍ତରରେ ଯାଇ ରହିପାରେ ଅଥବା ଆମ ଭିତରେ ଏକ ଗୁଣ ପରି କାର୍ଯ୍ୟ କରିପାରେ,- ସେଗୁଡ଼ିକର ପଶ୍ଚାତରେ କେତେଦୂର ଯଥେଷ୍ଟ ବୋଧ ଏବଂ ଧାରଣାମାନେ ରହିଛନ୍ତି, ସବୁକିଛି ତାହାରି ଉପରେ ହିଁ ନିର୍ଭର କରେ। ସ୍ପିନୋଜା ଉପସଂହାର କରି କହିଛନ୍ତି, ତେଣୁ, ଏହି କ୍ଷେତ୍ରରେ ଆମର ସାମର୍ଥ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ କେବଳ ଏହି ଗୋଟିଏ ପ୍ରତିକାର ରହିଛି ଯେ, ଆମେ ନିଜର ସେହି ଆବେଗ ବିଷୟରେ ହିଁ ଏକ ପ୍ରକୃତ ଜ୍ଞାନ ଅର୍ଜନ କରିଥିବା। କାରଣ, ଆମ ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କର ଏହି ଗୋଟିଏ ସାମର୍ଥ୍ୟ ରହିଛି ଯେ, ତାହା ଭାବି ପାରିବ, ବିଚାର କରିବ ଏବଂ ଏକ ଯଥେଷ୍ଟ ବୋଧଶକ୍ତିର ଯୋଗ୍ୟ ହେବ।

ତେଣୁ, ଆମ ଜୀବନରେ ଏହି ଆବେଗମାନେ କେଉଁପରି ଦିଗରେ କ୍ରିୟାଶୀଳ ହୋଇ ପାରନ୍ତି, ଆମ ଜୀବନର ନିୟତି ବସ୍ତୁତଃ ତାହାର ଉପରେ ନିର୍ଭର କରେ। ସ୍ପିନୋଜା ଲେଖିଛନ୍ତି, ଯଦି ଆମର ଆତ୍ମଜୀବନ ବା ମନ କେବଳ ଆମର ବିନାଶଶୀଳ ଏହି ଶରୀରଟି ସହିତ ହିଁ ଯୋଡ଼ି ହୋଇ ରହିଥାଏ, ତେବେ ସେଇଟି ମଧ୍ୟ ଅବଶ୍ୟ

କ୍ଷୟପ୍ରାପ୍ତ ହେବ। କିନ୍ତୁ ଯଦି ତାହା କୌଣସି ଏକ ଅନ୍ୟ ବସ୍ତୁ ସହିତ ଯୁକ୍ତ ହୋଇ ରହିଥିବ, ଏପରି ଏକ ବସ୍ତୁ ସହିତ, ଯାହାର ଏକ ସ୍ଥାୟିତ୍ୱ ଥିବ ଏବଂ ଯାହା ସର୍ବଦା ବଦଳି ଯାଉନଥିବ, ତେବେ ସେଇଟିର ମଧ୍ୟ ଅବଶ୍ୟ ସ୍ଥାୟିତ୍ୱ ରହିବ ଓ ତାହା ସତତ ଆଦୌ ବଦଳି ଯାଉନଥିବ। ଏହି କଥାଟିକୁ ଭୂମିରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରି ତା'ପରେ ସ୍ପିନୋଜା କହିଛନ୍ତି, ଏପରି ଏକ ବସ୍ତୁ ଲାଗି ନିଜଭିତରେ ଏକ ଆକର୍ଷଣ ଅନୁଭବ କରିବା, ଯାହାକୁ ଆମେ ଆବଶ୍ୟକ, ସମ୍ଭବ ଅଥବା କାର୍ଯ୍ୟସାଧକ ବୋଲି ଅନୁଭବ କରୁନାହିଁ, କିନ୍ତୁ କେବଳ ଯାହାର କଳ୍ପନା କରିଥାଉ, ସେଇଟି ପ୍ରକୃତରେ ସର୍ବବୃହତ୍। ଏକ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ମୁକ୍ତ ବସ୍ତୁ ଏବଂ ଯାହାର ଅସ୍ତିତ୍ୱର କାରଣ ବିଷୟରେ ଆମେ ଅଜ୍ଞ ହୋଇ ରହିଥାଉ। କିନ୍ତୁ, ଆମ ମନ ସକଳ ବସ୍ତୁକୁ ଯେତେଦୂର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆବଶ୍ୟକ ବୋଲି ବୁଝେ ଅର୍ଥାତ୍ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବସ୍ତୁ ବହୁ କାରଣର ଏକ ଶେଷହୀନ ଅବିଚ୍ଛିନ୍ନତା ମଧ୍ୟରେ ତିଷ୍ଠି ରହିଛି ଓ କ୍ରିୟା କରୁଛି ବୋଲି ତାହା ଯେତିକି ଜାଣିଥାଏ, ସେହି ପରିମାଣରେ ତାହା ଆବେଗଗୁଡ଼ିକ ଅପେକ୍ଷା ଅଧିକ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ହୋଇ ରହିଥାଏ ଏବଂ ସେଗୁଡ଼ିକରୁ ସେତିକି ଯାତନା ମଧ୍ୟ ଭୋଗ କରେ।

ଏହି ଭିନ୍ନଭିନ୍ନ ବସ୍ତୁକୁ ଆମେ କିପରି ଆବଶ୍ୟକ ବୋଲି ଜାଣିବା ? ସ୍ପିନୋଜା ଉତ୍ତର ଦେଇ କହିଛନ୍ତି ଯେ ଆମର ଯାବତୀୟ ଆବେଗରେ ଏକ ଶୃଙ୍ଖଳା ସମ୍ଭବ କରି ଆଣିବା ଦ୍ୱାରା ଆମେ ତାହା କରିପାରିବା। ଆମ ମନର ପର୍ଦ୍ଦାଟି ଉପରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ କେତେ କେତେ ଆବେଗର ଆବିର୍ଭାବ ହେବାରେ ହିଁ ଲାଗିଛି,- କେତେ ଭଳି ଭଳି ସେହି ଆବେଗଗୁଡ଼ିକ। ସେଗୁଡ଼ିକର ଏହି ସଂସ୍ରବ ଫଳରେ ଆମର ମନ ନାନାଭାବେ ଅସହାୟ ହୋଇ ପଡ଼ୁଛି, ଥିର ଭାବରେ କୌଣସି ରାହା ହିଁ ପାଉନାହିଁ। ଆମେ କେତେ କେତେ କଥାକୁ ଘୃଣା କରୁଛୁ, କେତେ କ'ଣକୁ ଭଲ ମଧ୍ୟ ପାଉଛୁ। କେତେ ଆବେଗ ଦୁଃଖ ଦେଇ ଯାଉଛନ୍ତି ଓ ଆହୁରି କେତେ ଆମଲାଗି ଆନନ୍ଦର ମଧ୍ୟ କାରଣ ହେଉଛନ୍ତି। ସେମାନେ ଆସୁଛନ୍ତି ଓ ଚାଲି ଯାଉଛନ୍ତି ମନ ଭିତରେ ଅବସ୍ଥାନ କରୁଥିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମନକୁ ଯାବୁଡ଼ି ଧରୁଛନ୍ତି ଏବଂ ନାନାଭାବେ ତାହାକୁ ଆନ୍ଦୋଳିତ କରି ରଖୁଛନ୍ତି। ସେହି ସ୍ଥିତିରୁ ବାହାରି ପାରିବାର ଉପାୟ ହେଉଛି ଯେ, ଆମେ ସ୍ଥିର ହେବା, ଆମର ବୁଝିବାଶକ୍ତି ଆମକୁ ଦେଉଥିବା ସାମର୍ଥ୍ୟଟି ବଳରେ ଆମେ ସ୍ଥିର ହୋଇଯିବା ଏବଂ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଏପରି 'ଏକ ଧାରାମଧ୍ୟକୁ ସଜାଇ ଆଣିବା ଯେ, ସେଗୁଡ଼ିକ ପରସ୍ପର ସହିତ ଯୋଡ଼ି ହୋଇ ରହିଥିବେ, ପରସ୍ପର ସହିତ ସମ୍ବନ୍ଧିତ ହୋଇ ରହିଥିବେ। କାରଣ, ମନର ସେହି ସ୍ୱାଭାବିକ ପ୍ରୟାସଟି ବାଧାପ୍ରାପ୍ତ ନହେବା

ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ, ଆମର ମନ ଯେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସ୍ପଷ୍ଟ ଏବଂ ସଂଶୟରହିତ ଧାରଣାଗୁଡ଼ିକୁ କରିବା ପାଇଁ ଆପଣାର ଶକ୍ତିଟିକୁ ବଜାୟ ରଖିଥିବ, ଆମେ ସେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆମ ଶରୀରର ଯାବତୀୟ ଆବେଗମୟତାକୁ ଅବଶ୍ୟ ଏକ କ୍ରମିକତା ଦେଇ ସଜାଇ ରଖିପାରିବା, ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଗୋଟିକୁ ଆଉଗୋଟିଏ ସହିତ ଯୋଡ଼ି ଦେଖିପାରିବା,-ଆମ ବୁଦ୍ଧିର ବଳଟିକୁ ଖଟାଇ ଆମେ ସେହି କଥାଟିକୁ ନିଶ୍ଚୟ କରିପାରିବା ।

ଆପଣାର ଆବେଗମାନଙ୍କୁ ଏହିପରି ଗୋଟିଏ କ୍ରମରେ ସଜାଇ ରଖିବା ଏବଂ ତଦ୍ୱାରା ସେଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ ଏକ ସମ୍ବନ୍ଧ ସ୍ଥାପନ କରିପାରିବା, ତାହାରି ଦ୍ୱାରା ହିଁ ଆମେ ସେଗୁଡ଼ିକର ମନ୍ଦ ପରିଣାମ ଗୁଡ଼ିକ ଦ୍ୱାରା ଏପାଖରୁ ସେପାଖ ଓ ସେପାଖରୁ ଏପାଖକୁ ହେଉଥିବାର ଦୁର୍ଦ୍ଦଶାରୁ ରକ୍ଷା କରିପାରିବା । ଏକଥାଟି କହିବା ତ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସହଜ, ମାତ୍ର କାର୍ଯ୍ୟରେ ପରିଣତ କରିବା ଆଦୌ ସହଜ ନୁହେଁ । ଯେତେ ଯେଉଁଭଳି କ୍ରମରେ ସଜ୍ଜିତ ଓ ସମ୍ବନ୍ଧିତ ହୋଇ ରହିଲେ ମଧ୍ୟ, ଅସଜ୍ଜିତ ଏବଂ ଅସମ୍ବନ୍ଧିତ ଆବେଗମାନଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା କମ୍ ଆୟାସରେ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ ମଧ୍ୟକୁ ଆସି ପାରିବେ ସତ, କିନ୍ତୁ ସେଥିଲାଗି ଏକ କ୍ରମାଗତ ଅଭ୍ୟାସ ଏବଂ ପ୍ରୟାସ ଅବଶ୍ୟ ରହିଥିବା ଅତ୍ୟାବଶ୍ୟକ, ଦୈନନ୍ଦିନ ଜୀବନଟିକୁ ବଞ୍ଚିବାର କ୍ଷେତ୍ରରେ ସେଗୁଡ଼ିକ ଆମ ନିୟମିତ ଆଚରଣ ମଧ୍ୟକୁ ଆସି ପାରିଥିବା ଉଚିତ । ପ୍ରାଚ୍ୟ ଦର୍ଶନରେ ପରିଚିତ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ନିଶ୍ଚୟ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସହଜରେ ଏକ କଥାଟିକୁ ବୁଝି ପାରିବେ । ସେହି ମର୍ମରେ ଆମକୁ କେତେ କେତେ ଦୈନିକ ବ୍ରତପାଳନ ଏବଂ ଉପାସନାର ପରାମର୍ଶ ଦିଆଯାଇଛି । ଆମ ଦିନମାନର ଧର୍ମସାଧନାରେ ସେଥିଲାଗି ପୂଜା, ନୈବେଦ୍ୟଦାନ ଓ ପ୍ରାର୍ଥନାର ଉପଚାରମାନ ଖଞ୍ଜି ଦିଆଯାଇଛି । ମନର ଶୁଦ୍ଧି ନିମନ୍ତେ ଶଙ୍କରାଚାର୍ଯ୍ୟ ସେଗୁଡ଼ିକର ଉପାଦେୟତା ବିଷୟରେ ମଧ୍ୟ ବହୁତ କଥା କହିଛନ୍ତି,- ଚିତ୍ତଶୁଦ୍ଧି ବୋଲି କହି ସେଗୁଡ଼ିକର ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି । ଭଗବଦ୍‌ଗୀତାରେ ଅଭ୍ୟାସ ଏବଂ ବୈରାଗ୍ୟର କଥା କୁହାଯାଇଛି । ଆମର ଆବେଗଗୁଡ଼ିକ ବିଷୟରେ ସର୍ବଦା ସଚେତ ହୋଇ ରହିବା ଲାଗି ଆମେ ମନ୍ତ୍ର ଆକାରରେ ସେହି ପରାମର୍ଶ ଗୁଡ଼ିକର ପାରାୟଣ କରୁଥିବା, ସେଗୁଡ଼ିକୁ କଣ୍ଠସ୍ଥ କରି ରଖିବା ଏବଂ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଅବସରରେ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ସ୍ମରଣ ମଧ୍ୟ କରିବା । ଏହାଦ୍ୱାରା ସେଗୁଡ଼ିକ ଆମର କଳ୍ପନା ମଧ୍ୟରେ ସଜାଗ ହୋଇ ରହିଥିବେ ଏବଂ ମନ କଲା ମାତ୍ରକେ ହିଁ ଆମର ମନେ ପଡ଼ି ଯାଉଥିବେ ।

ଏକ ଉଦାହରଣର ସାହାଯ୍ୟ ନେଇ କହିଲେ, ଘୃଣାଦ୍ୱାରା ଘୃଣାର ଜବାବ ଦେବା ଉଚିତ ନୁହେଁ ବୋଲି ଆମକୁ କୁହାହୋଇ ଆସିଛି । ଆମେ ଭଲ ପାଇବାଦ୍ୱାରା

ଘୃଣାର ଜବାବ ଦେବା । ପ୍ରଥମ ଅବସ୍ଥାରେ ପ୍ରକୃତ ଜୀବନରେ ସେହି ବିଧାନଟିର ପାଳନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ହୁଏତ ଆମ ଭିତରେ ଯଥେଷ୍ଟ ବଳ ନଥିବ । ତଥାପି, ଜୀବନରେ ସେହି ପରାମର୍ଶଟିକୁ ପାଳନ କରି ପାରିବା ଲାଗି ଆମେ ମଣିଷମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ହିଂସା-ଆଚରଣ ଦ୍ୱାରା କେତେ ଅନିଷ୍ଟ କରାଯାଉଛି ଏବଂ କେତେ ଦୁର୍ଗତିକୁ ଡାକି ଅଣାଯାଉଛି ଓ ଆମେ ସମସ୍ତେ ଉଦାର ହୋଇପାରିଲେ ତାହାର ନିରାକରଣ ହୋଇ ପାରନ୍ତା ଓ ଶାନ୍ତି ମିଳନ୍ତା ବୋଲି ମନରେ ବାରମ୍ବାର ଚିନ୍ତା କରନ୍ତେ । ଏହିପରି ସତତ ମନନ ଦ୍ୱାରା ଆମେ କ୍ରମେ ନିଜେ ମଧ୍ୟ ସେହି ଆଚରଣଟି ଲାଗି ସତକୁ ସତ ମନ ବଳାନ୍ତେ ଓ ନିଜ ଜୀବନରେ ବଞ୍ଚି ମଧ୍ୟ ପାରନ୍ତେ । ଅନ୍ୟ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କ ସହିତ ବନ୍ଧୁତାର ଆଚରଣ କରିପାରନ୍ତେ ଏବଂ ଆପଣାର ମାନସିକ ଜୀବନରେ ଉଚିତ ନିୟମଗୁଡ଼ିକର ପାଳନ କରୁଥିଲେ ହିଁ ଆମେ ଉଚିତ ଶାନ୍ତିରେ ବଞ୍ଚି ପାରନ୍ତେ ବୋଲି ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରିପାରନ୍ତେ । ଜଣେ ମନୁଷ୍ୟବ୍ୟକ୍ତି ମଧ୍ୟ ଆପଣାର ଜୀବନରେ ଅନିଷ୍ଟବୃତ୍ତି ଓ ଘୃଣା-ପ୍ରଦର୍ଶନର ହ୍ରାସ ଘଟାଇ ଆଣି ପାରନ୍ତା । ତେଣୁ, କ'ଣ ସବୁ ଉପାୟ ଦ୍ୱାରା ଆମେ ସେହି ଶକ୍ତିଟିର ଯୋଗ୍ୟ ହୋଇ ପାରନ୍ତେ ? ସ୍ପିନୋଜା କହିଛନ୍ତି ଯେ, ଭୟର କ୍ଷେତ୍ରରେ ଯେପରି ଏଠାରେ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି : ଆମ ଜୀବନରେ ସାଧାରଣତଃ ଯେଉଁସବୁ ବିପଦର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବାକୁ ହୋଇଥାଏ, ଆମେ ସେହିଗୁଡ଼ିକର କଳ୍ପନା କରିବା ଏବଂ ଉପସ୍ଥିତ ବୁଦ୍ଧି ସାହସ ଦ୍ୱାରା କିପରି ସେଗୁଡ଼ିକର ସଫଳତାର ସହିତ ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବା ସମ୍ଭବ ହେବ, ସେଗୁଡ଼ିକ ବିଷୟରେ ମଧ୍ୟ ଚିନ୍ତା କରିବା । ଭୟର ନିରାକରଣ ପାଇଁ ସାହସର କଥା ଭାବିବା, ଘୃଣାର ନିରାକରଣ ନିମନ୍ତେ ଭଲ ପାଇବା ବିଷୟରେ ଭାବିବା ।

ଆମର ଜୀବନଗୁଡ଼ିକ ଆଦୌ ଏପରି ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ କ୍ଷେତ୍ର ନୁହେଁ ଯେ, ଏଠାରେ କେବଳ ପ୍ରତିକୂଳ ଶକ୍ତିଗୁଡ଼ିକ ସହିତ କେବଳ ଲଢାଇ କରିବାକୁ ପଡ଼େ, କେବଳ ମନ୍ଦଶକ୍ତି ମାନଙ୍କ ଠାରୁ ଅନୁକ୍ଷଣ ସତର୍କ ହୋଇ ରହି ଆପଣାକୁ କେବଳ ଲୁଚାଇ ରଖିବାକୁ ପଡୁଥାଏ । ସର୍ବୋପରି, ଏହି ଜୀବନ ହେଉଛି ବଞ୍ଚିବା ସକାଶେ । ତାହାକୁ ବଞ୍ଚିବାକୁ ହୋଇଥାଏ । ଆପଣାର ଜୀବନକୁ ବଞ୍ଚିବା, ଆମେ ତାହାକୁ ଆପଣାର ଗୋଟିଏ ସକାରାତ୍ମକ କର୍ତ୍ତବ୍ୟରୂପେ ଅବଶ୍ୟ ଗ୍ରହଣ କରିବା ଏବଂ ତେଣୁ, ବାକୀ ସବୁ କଥା ଏବଂ ସବୁ ଅଭିଯୋଗ ଗଛକୁ ଥାଉ ପଛକେ, ନିଜ ଜୀବନ ବିଷୟରେ ଆମର ଏକ ପୂର୍ଣ୍ଣ ସକାରାତ୍ମକ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ ଅବଶ୍ୟ ରହିଥିବ । ଜୀବନଟା ଏପରି ନୁହେଁ ଯେ ଏଥିରେ କେବଳ ମଲା ସ୍ମୃତିଗୁଡ଼ାଏ ଭର୍ତ୍ତି ହୋଇ ରହିଥାନ୍ତି,- ଜୀବନ

କଦାପି ଏପରି ନାନାଭଳି କଲବଲର ସମଷ୍ଟି ମଧ୍ୟ ନୁହେଁ ଯେଉଁଟିରେ କେବଳ ଗୁଡ଼ାଏ ନୈତିକ ବାରଣ ଭର୍ତ୍ତି ହୋଇ ରହିଛି ଏବଂ ଯାହା ଆମକୁ ନାନା ନକାରାତ୍ମକତା ମଧ୍ୟରେ ବାଧ୍ୟ କରି ରଖିଥିବ । ଭାରତବର୍ଷର ଅଧ୍ୟାତ୍ମରେ ଜୀବନକୁ ଧର୍ମ ବୋଲି କୁହାଯାଇଛି । ଏବଂ, ଯାହାକିଛି ଭଲ ଓ ଯାହାକିଛି ସମୁଚ଼ିତ, ତାହାରି ଅନୁସରଣ କରି ତାହାକୁ ବଞ୍ଚିବା ଅର୍ଥାତ୍ ପାହାଚ଼ ପାହାଚ଼ ହୋଇ ବାଟ ଚାଲିବା, ତାହାହିଁ ଧର୍ମ, ଜୀବନର ଧର୍ମ । କେବଳ କେତେଗୁଡ଼ାଏ ମନ୍ଦରୁ ଆପଣାକୁ ପ୍ରତ୍ୟାହୃତ କରିରଖିବା, ତାହା ମୋଟେ ଜୀବନ ନୁହେଁ । ସ୍ପିନୋଜା ସତର୍କ କରିଦେଇ କହିଛନ୍ତି, ଆମର ଭାବନା ତଥା କଳ୍ପନାମାନଙ୍କର କ୍ରମବିନ୍ୟାସରେ ଆମେ ସର୍ବଦା ହିଁ ସେହି ଗୁଣଗୁଡ଼ିକ ବିଷୟରେ ଦୃଷ୍ଟିସଚ଼େତନ ହୋଇ ରହିବା, ଯେଉଁଗୁଡ଼ିକୁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବସ୍ତୁରେ ଭଲ ବୋଲି କୁହାଯାଇ ପାରିବ, ଯେପରିକି ଏକ ଆନନ୍ଦମୟ ଅନୁଭବ ସହିତ ଆମେ ସର୍ବଦା ନିଜ ଜୀବନର ଯାବତୀୟ କର୍ମରେ ତତ୍ପର ହୋଇ ରହି ପାରୁଥିବା ।

କାରଣ, ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ, ଯଦି ଆମେ ଅତିମାତ୍ରାରେ ଉତ୍ସୁକ ହୋଇ ଗୁଡ଼ାଏ ଗୌରବ ଲାଭ କରିବାର ପଛରେ ମାତି ରହିଥିବା, ତେବେ ସେହି ଆବେଗଟିରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇ ରହିବାର ସର୍ବୋତ୍ତମ ଉପାୟଟି ହେଉଛି ଯେ, ଆମେ ତାହାକୁ ଉପଯୁକ୍ତ ଭାବରେ କାମରେ ଲଗାଇ ପାରୁଥିବା,-ସେଇଟିକୁ ଆମେ ପ୍ରକୃତରେ କେଉଁ ଲକ୍ଷ୍ୟଟିକୁ ଲାଭ କରିବା ସକାଶେ କାମରେ ଲଗାଇବା, ତାହାରି ବିଷୟରେ ଚିନ୍ତା କରିବା; ତାହାକୁ ଅନୁଚ଼ିତ ଭାବରେ ବ୍ୟବହାର କରିବା ସମ୍ବନ୍ଧରେ କୌଣସି ଚିନ୍ତାକୁ ମନରେ ସ୍ଥାନ ଦେବାନାହିଁ । କାରଣ, ପ୍ରକୃତରେ ଏହି କଥାଟି ହିଁ ସତ୍ୟ ଯେ, ଯେଉଁ ମନୁଷ୍ୟମାନେ ଖୁବ୍ ଉଦ୍‌ଗ୍ରୀବ ହୋଇ ଜୀବନରେ କ୍ଷଣ ଏବଂ ଗୌରବର କାମନା କରନ୍ତି, ସଚ଼ରାଚ଼ର ପ୍ରାୟ ସେହିମାନେ ହିଁ ପୃଥିବୀରେ ସେହି କ୍ଷଣ ଓ ଗୌରବର ଅପବ୍ୟବହାର ବିଷୟରେ ନିନ୍ଦାଗାନ କରିବାରେ ଲାଗିଥାନ୍ତି । ଯେଉଁମାନେ ଆପଣାର ମନ ଭିତରେ ନାନାବିଧ ଘୃଣା ରଖି ଜୀବନ ବିଷୟରେ କୌଣସି କଥା କହନ୍ତି, ସେହି ବୀଜାଣୁମାନେ ହିଁ ଯେଉଁପରି ପରିସ୍ଥିତି ହେଲେ ମଧ୍ୟ ସେହି ଘୃଣାଟାକୁ ଯାବୁଡ଼ି ଧରିଥାନ୍ତି । ତେଣୁ, ଯେଉଁ ମନୁଷ୍ୟମାନେ ସତକୁ ସତ ଆପଣାର ଜୀବନରେ ସର୍ବୋତ୍ତମ ଓ ସର୍ବୋଚ୍ଚ ଭଲଟିକୁ ବଞ୍ଚିବାକୁ ଚାହାନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କୁ ପରାମର୍ଶଟିଏ ଦେଇ ସ୍ପିନୋଜା ସେମାନଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବା ନିମନ୍ତେ କହୁଛନ୍ତି ଯେ, ସେମାନେ ଅତ୍ୟନ୍ତ କ୍ୱଚ଼ିତ୍ ହିଁ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କର ଅଭାବ ଏବଂ ଦୁର୍ବଳତା ବିଷୟରେ କୌଣସି କଥା କହନ୍ତୁ,-ସେମାନେ ମନୁଷ୍ୟର ଗୁଣ ଓ ବଳ ବିଷୟରେ ହିଁ କହନ୍ତୁ, ଯେଉଁସବୁ

ଉପାୟରେ ସେହି ଗୁଣ ଏବଂ ବଳଗୁଡ଼ିକରେ ଅଧିକ ପୂର୍ଣ୍ଣତା ଆସିବ, ସେମାନେ ସେହି ଉପାୟମାନଙ୍କ ବିଷୟରେ କହନ୍ତୁ । ସେପରି ହୋଇପାରିଲେ ଯାଇ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କର ଭୟ ଦୂର ହେବ, ସେମାନେ ଘୃଣାମୁକ୍ତ ହେବେ, ବରଂ ଏକ ସ୍ୱାଭାବିକ ଆନନ୍ଦଭାବ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରେରିତ ହୋଇ ସେମାନେ ସବୁକିଛି କରିବାଲାଗି ସମର୍ଥ ହେବେ ଓ ଯଥାସମ୍ଭବ ଅଧିକ ପରିମାଣରେ ଏକ ପ୍ରକୃତ ବିଚାରବୁଦ୍ଧି ଦ୍ୱାରା ପ୍ରେରିତ ହୋଇ ଆପଣାର ଜୀବନ ଅତିବାହିତ କରିପାରିବେ । ତେବେ ଆମର ପୃଥିବୀଟି କେଡ଼େ ଅଲଗା ପ୍ରକାରର ହୋଇ ନଯିବ ! ସ୍ପିନୋଜା ଶେଷରେ କହୁଛନ୍ତି, କେବଳ ଏକ ମୁକ୍ତ ଜୀବନ ଯାପନ କରିବାର ଶ୍ରଦ୍ଧାଦ୍ୱାରା ପରିପ୍ରେରିତ ହୋଇ ଆପଣାର ଆବେଗ ଓ କାମନାଗୁଡ଼ିକୁ ନିୟନ୍ତ୍ରଣରେ ଆଣି ବଞ୍ଚିବାଲାଗି ଇଚ୍ଛା କରୁଛି, ସିଏ ଆପଣାର ଗୁଣଗୁଡ଼ିକୁ ଜାଣିବ, ସେଗୁଡ଼ିକର ଉତ୍ସ ଏବଂ କାରଣଗୁଡ଼ିକୁ ଜାଣିବ, ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଯଥାସମ୍ଭବ ଜାଣିବା ନିମନ୍ତେ ପ୍ରୟାସ କରୁଥିବ, ଏବଂ ଆପଣାର ମନକୁ ଏପରି ଏକ ଆନନ୍ଦଦ୍ୱାରା ପୂର୍ଣ୍ଣ କରି ରଖିଥିବ, ଯାହାକି ସେଗୁଡ଼ିକୁ ନିର୍ଭୁଲ ଭାବରେ ଜାଣିବାରୁ ହିଁ ସମ୍ଭବ ହୋଇଥାଏ ।

ସେତେବେଳେ ଆମର ମନ ମୂଳତଃ ଏକ ଆନନ୍ଦ ଦ୍ୱାରା ହିଁ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ରହିଥିବ । ଏବଂ, କୌଣସି ପ୍ରକାରର ପଶ୍ଚାତ୍ତାପ କିମ୍ବା ଖେଦଭାବ ନଥିବ, ମନଟା ରୁଗ୍ଣ ହୋଇ ରହିଥିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କୌଣସି ବିମୋଚନ ସମ୍ଭବ ହେବନାହିଁ । ସୁସ୍ଥ ମନ, ଅର୍ଥାତ୍ ଏକ ଜିଜ୍ଞାସା ଦ୍ୱାରା ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ରହିଥିବା ମନ । ସେଠାରେ ଆତ୍ମଜିଜ୍ଞାସା ଏବଂ ବିଶ୍ୱଜିଜ୍ଞାସା ମଧ୍ୟରେ ଧର୍ମତଃ କୌଣସି ପାର୍ଥକ୍ୟ ମଧ୍ୟ ନଥିବ । ହଁ, ଏପରି ଏକ ଆତ୍ମଜାଗୃତି ଏବଂ ସଦାଜାଗୃତି, ଯାହାକି ସ୍ୱଭାବତଃ ସମୁଚିତ ମାର୍ଗଟିକୁ ପାଇ ବାଟ ଚାଲିବା ନିମନ୍ତେ ଉଦ୍ୟତ ହୋଇ ରହିଥିବ । ପାପର ସକଳ ଭାବନା ଦୂର ହୋଇଯାଇଥିବ । କୌଣସି କାରଣରୁ କୌଣସିଠାରେ ଅଟକି ଯାଇଥିବାର ଏକ ଗ୍ଲାନିର ଭାବନାରୁ ହିଁ ଜଣେ ମନୁଷ୍ୟ ପାପର ନାନା ଭାବନା ମଧ୍ୟରେ ଆସି ପଡ଼ିଯାଏ କି ? ସ୍ପିନୋଜୀୟ ଦର୍ଶନଚିନ୍ତାର ହୃଦୟରେ ସେହିପରି ଏକ ସୁସ୍ଥତା ହିଁ ବିଦ୍ୟମାନ୍ ରହିଥିଲା । ବାହାରୁ ଦେଖିବା ଲାଗି ସ୍ପିନୋଜା ନାନା ଅଭାବ ଭିତରେ ରହିଥିଲେ, କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କ ହୃଦୟଟି ସର୍ବଦା ନିଖୁଣ ହୋଇ ରହିଥିଲା । ତାଙ୍କ ଆଗରେ ବିସ୍ତାରିତ ହୋଇ ରହିଥିବା ଜୀବନ ନାମକ ନିୟତିଟି ମଧ୍ୟ କେଡ଼େ ଭ୍ରାନ୍ତିମୁକ୍ତ ହୋଇ ରହିଥିଲା । ଚେତନା ସ୍ଥିର ଥିଲା, ଖିଅମାନେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ନିର୍ଭରଯୋଗ୍ୟ ଭାବରେ ପଛକୁ ପଛ ଲାଗି ରହିଥିଲେ । ଯାବତୀୟ ପଶ୍ଚାତ୍ତାପର ଭାବନାକୁ ସ୍ପିନୋଜା ଖୁବ୍ ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବରେ ନିନ୍ଦା ହିଁ କରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କରି ଏକ ଉକ୍ତିକୁ ଉଦ୍ଧାର କରି କହିଲେ, ମନୁଷ୍ୟମାନେ ଯେତେବେଳେ

ଭୁଲ୍‌ଗୁଡ଼ିକୁ କରନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ସମ୍ଭବତଃ ଏହିପରି କିଛି ଆଶା କରା ଯାଉଥାଏ ଯେ, ବର୍ତ୍ତମାନ ଏହା ଫଳରେ ସେମାନେ ନିଜ ଭିତରେ ବିବେକର ଏକ ଦଂଶନର ଅନୁଭବ କରିବେ,- ସେମାନେ ସେହି ଭୁଲ ଫଳରେ ଅନୁତାପ କରିବେ ଏବଂ ତାହାରି କାରଣରୁ ସେମାନେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଉଚ଼ିତ ମାର୍ଗଟିକୁ ଫେରି ଆସି ପାରିବେ । ସେମାନେ ତଦ୍ୱାରା ଏପରି ଏକ ଧାରଣା ହୁଏତ କରିପାରିବେ ଯେ, ସେହି ଆବେଗଗୁଡ଼ିକ ଦ୍ୱାରା ଆକ୍ରାନ୍ତ ହେବାଦ୍ୱାରା ସେମାନଙ୍କର କିଛି ଲାଭ ମଧ୍ୟ ହେଉଛି । ତଥାପି, ବ୍ୟାପାରଟି ଉପରେ ଟିକିଏ ଅଧିକ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ଭାବରେ ଦୃଷ୍ଟିପାତ କଲେ ଆମେ ଦେଖି ପାରିବା ଯେ, ସେମାନେ ଯେ ଆଦୌ ସେପରି କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟରେ ଲାଗନ୍ତି ନାହିଁ, କେବଳ ସେତିକି ନୁହେଁ, ସେମାନେ କ୍ଷତି ହିଁ କରନ୍ତି ଏବଂ ବହୁ ମନ୍ଦର କାରଣ ହୁଅନ୍ତି ।

କାରଣ, ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ପଷ୍ଟ କଥାଟି ହେଉଛି ଯେ, ଆମେ ନିଜ ବିଚାରବୁଦ୍ଧି ତଥା ସତ୍ୟପ୍ରତି ରହିଥିବା ନିଜର ଶ୍ରଦ୍ଧା ବଳରେ ଅଧିକ ଭଲର ଅଧିକାରୀ ହୋଇ ପାରିବା,- ଆପଣାର ବିବେକକୁ ନେଇ ଖେଦ ଓ ପଶ୍ଚାତ୍ତାପ କରିବାଦ୍ୱାରା ତାହା କେବେହେଲେ କରି ପାରିବାନାହିଁ । ସେମାନେ ଆମର ପ୍ରକୃତରେ କ୍ଷତି ହିଁ କରନ୍ତି, ବହୁ ମନ୍ଦର ହିଁ କାରଣ ହୋଇଥାନ୍ତି । ଆମକୁ ଏକ ବିଚ଼ିତ୍ର ଦୁଃଖାନୁଭବ ମଧ୍ୟରେ ନେଇ ପକାଇ ରଖିଥାନ୍ତି । ଆମେ ନିଜ ଜୀବନରେ ସର୍ବଦା ସେହି ଦୁଃଖଟାର ଅନୁଭବ ମଧ୍ୟରୁ ଦୂରବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ ରହିବା ସକାଶେ ହିଁ ଚେଷ୍ଟା କରିବା । ହଁ, ତାହାକୁ ଆମେ ଆମ ଜୀବନର ବାହାରେ ରଖିବାକୁ ପ୍ରୟାସ କରିବା । ବିବେକକ୍ଷେତ୍ରର ସେହି ଅସ୍ୱସ୍ତିକରତା ତଥା ବିଷଣ୍ଣତା ଆମକୁ ଏହି ପ୍ରକାରେ ବହୁ ଜଟିଳତା ମଧ୍ୟରେ ନେଇ ଛନ୍ଦି ରଖୁଥିବ । ଆମେ ସେହି ଜାଲ ଭିତରୁ ବାହାରକୁ ବାହାରି ଆସିବା, ମୁକ୍ତିଲାଭ କରିବା ଏବଂ ଆମ ମନର ସେହିସବୁ ଦୁର୍ଗତ ଅବସ୍ଥାକୁ ପରିହାର ହିଁ କରିବା । ନାସ୍ତିଗୁଡ଼ିକ ବିଷୟରେ ଯେ ଆମ ମନର ବହୁସଂଖ୍ୟକ ଏବଂ ବହୁବିଧ ଆକର୍ଷଣ ରହିଛି, ସ୍ପିନୋଜା ସେହି କଥାଟି ଉପରେ ଖୁବ୍ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଇଛନ୍ତି । ସେହି ନାସ୍ତିଗୁଡ଼ିକର ଅଭ୍ୟସ୍ତତା ଗୁଡ଼ିକୁ ଛାଡ଼ି ଆମେ ଅସ୍ଥିର ସୁସ୍ଥ ସଂସ୍କାର ମଧ୍ୟକୁ ଆସିବା । ତେବେଯାଇ ନିଜ ବିଚାରବୁଦ୍ଧିର ମର୍ଯ୍ୟାଦାଟିକୁ ବୁଝିବା ଏବଂ ବାଟକୁ ଆସିବା । ଆବେଗମାନେ ସେତେବେଳେ ମଧ୍ୟ ଥିବେ । ମାତ୍ର ସେମାନେ ଆମକୁ ମୋଟେ ଅଟକାଇ ରଖି ପାରିବେନାହିଁ । ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଆମେ ଅତିକ୍ରମ କରିଯାଇ ପାରିବା । ବାଧାମାନେ କାହିଁକି ରହିଛନ୍ତି ବୋଲି କୌଣସି ଭଗବାନଙ୍କୁ ମୋଟେ ଦୋଷ ଦେବାନାହିଁ ।

ବିଚାରବୁଦ୍ଧି ହିଁ ସେଗୁଡ଼ିକର ଯଥାର୍ଥ ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ସହିତ ବସ୍ତୁମାନଙ୍କୁ ବୁଝି ପାରିବ ଏବଂ ଏହି ବିଶ୍ୱ-ଅସ୍ତିତ୍ୱର ଅର୍ଥାତ୍ ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଅଂଶରୂପେ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରିପାରିବ । ଅର୍ଥାତ୍, ଆମର ମନ ଯେତିକିଯାଏ ସେହି ବିଚାରବୁଦ୍ଧିଟି ଦ୍ୱାରା ପରିଚାଳିତ ହେବ, ସେତିକିଯାଏ ହିଁ ତାହା ଆମ ଶରୀରର ଯାବତୀୟ ଆବେଦନ ତଥା ସଂବେଦନକୁ ଏବଂ ବସ୍ତୁଗୁଡ଼ିକ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ରହିଥିବା ଆମର ପ୍ରତିଫଳନ ଗୁଡିକୁ ଆମ ଈଶ୍ୱରଧାରଣା ସହିତ ସମ୍ବନ୍ଧିତ କରି ରଖିପାରିବ । ବସ୍ତୁମାନଙ୍କ ବିଷୟରେ ସେହିପରି ଏକ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ଏବଂ ସ୍ପଷ୍ଟ ଧାରଣା ହୋଇ ପାରିବା ଦ୍ୱାରା ହିଁ ଆମେ ଏକ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଆନନ୍ଦର ଅଧିକାରୀ ହୋଇପାରିବା । ତେଣୁ, ସେହି ବ୍ୟକ୍ତିଟି, ଯିଏ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବରେ ସବୁକିଛିକୁ ବୁଝୁଛି, ସେ ପ୍ରକୃତରେ ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ଭଲ ପାଇବ । ଆମର ସକଳ ବୁଝିବା ବୃଦ୍ଧି ପାଉଥିବା ସହିତ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ଲାଗି ରହିଥିବା ଆମର ଶ୍ରଦ୍ଧା ମଧ୍ୟ ବୃଦ୍ଧିଲାଭ କରୁଥିବ । ସେହି ଈଶ୍ୱର ହେଉଛନ୍ତି ଏକ ସର୍ବପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ସତ୍ତା ଏବଂ ଏହି ଯାବତୀୟ ସବୁକିଛିର ସତ୍ୟ ତଥା ଯଥାର୍ଥ ଅସ୍ତିତ୍ୱ କହିଲେ ସେହି ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ହିଁ ବୁଝାଇବ, ଏବଂ ସେହି କାରଣରୁ ହିଁ ସିଏ ଆମ ମନର ସର୍ବୋତ୍ତମ ସମ୍ପନ୍ଦ ରୂପେ ମଧ୍ୟ ଅଧିଷ୍ଠିତ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କୁ କୌଣସି ଆବେଗ ଆଦୌ ବିକ୍ଷୁବ୍ଧ କରି ପାରୁନାହିଁ, କୌଣସି ଆନନ୍ଦ ଏବଂ ନିରାନନ୍ଦ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କୁ ସ୍ପର୍ଶ କରୁନାହିଁ । ବସ୍ତୁତଃ ଈଶ୍ୱର କାହାକୁ ଭଲ ପାଉନାହାନ୍ତି ଅଯଥା କାହାରିକୁ ଘୃଣା ବି କରୁନାହାନ୍ତି । କାରଣ, ଭଲ ପାଇବା ଏବଂ ଘୃଣା କରିବାର ସେହି ଉଭୟ ଆବେଗର କ୍ଷେତ୍ରରେ ତ ଏକ ବାହ୍ୟ ବସ୍ତୁର ଧାରଣା ମଧ୍ୟ ଅବଶ୍ୟ ରହିଥିବା ଉଚିତ ଏବଂ ଈଶ୍ୱରଙ୍କର କ୍ଷେତ୍ରରେ ତାଙ୍କଠାରୁ ବାହ୍ୟ ହୋଇ ପ୍ରକୃତରେ ଆଉ କେଉଁଠାରେ କ'ଣ ବା ରହିଛି ? ସେହି ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ କେହି କଦାପି ଘୃଣା କରି ପାରିବନାହିଁ । ଏବଂ, ଯିଏ ତାଙ୍କୁ ଭଲ ପାଉଛି, ସିଏ ମଧ୍ୟ ଈଶ୍ୱର ତାହାର ବିନିମୟରେ ତାକୁ ଭଲ ପାଆନ୍ତୁ ବୋଲି କେବେହେଲେ ଆଶା କରିବନାହିଁ ଓ ସେଥି ନିମନ୍ତେ କୌଣସି ଉଦ୍ୟମ ମଧ୍ୟ କରିବନାହିଁ । କୌଣସି ପ୍ରକାର ଘୃଣା ଅଥବା ଦ୍ୱେଷର ମାପକାଠି ଦ୍ୱାରା ଆମେ ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ପ୍ରେମକୁ ମାପି ବିକୃତ ମଧ୍ୟ କରି ପାରିବାନାହିଁ, ଏବଂ, ଅପର ପକ୍ଷରେ, ଆମେ ମନୁଷ୍ୟମାନେ ପ୍ରୀତିର ସମ୍ବନ୍ଧଟି ଦ୍ୱାରା ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ସହିତ ଗଣ୍ଠି ପଡି ରହିଛୁ ଯେତିକି ଅଧିକ ସଂଖ୍ୟାରେ କଳ୍ପନା କରି ପାରିବା, ତାହା ସେହି ପରିମାଣରେ ଅଧିକ ଦୃଢ଼ ହିଁ ହେଉଥିବ ।

ବୁଝିବାର ସାମର୍ଥ୍ୟଟି ବିଷୟରେ ସ୍ପିନୋଜା ଯାହାସବୁ ଉଲ୍ଲେଖ କରି ଯାଇଛନ୍ତି, ସେଇଟି ଉପରେ ଦୃଷ୍ଟିପାତ କରି ଏଠାରେ କହିପାରିବା ଯେ, ନିମ୍ନୋକ୍ତ ଏହିସବୁ

କ୍ଷେତ୍ରରେ ହିଁ ଆମ ମନର ଆମର ଆବେଗଗୁଡ଼ିକ ଉପରେ ଏହିସବୁ ଶକ୍ତି ରହିଛି: (୧) ଆମର ମନ ସେହି ଖାସ୍ ସଂବେଗଗୁଡ଼ିକୁ ଜାଣୁଛି, (୨) ଆମର ମନ ସେହି ଆବେଗମାନଙ୍କୁ ସର୍ବବିଧ ପ୍ରକାରର ବହିଃସ୍ଥ ଭାବନାରୁ ଅଲଗା କରି ଦେଖିପାରୁଛି। ଆମେ ସାଧାରଣତଃ ନାନା ବିଭ୍ରମ ସହିତ ଯେଉଁସବୁର କଳ୍ପନା କରିଥାଉ, ସେଗୁଡ଼ିକରୁ। (୩) ବସ୍ତୁଗୁଡ଼ିକ ବିଷୟରେ ଏହି ଆବେଗଗୁଡ଼ିକ ବଡ଼ ଅବିନ୍ୟସ୍ତ ଭାବରେ ବସ୍ତୁଗୁଡ଼ିକ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସେହି ବୋଧଗୁଡ଼ିକୁ ସର୍ବଦା ଅଧିକ ପରିମାଣର ହୋଇ ରହିଛି ଏବଂ (୪) ଯେଉଁ ଅଗଣିତ ନାନା ପ୍ରକାରେ ଏହି ସାଧାରଣ ବସ୍ତୁଧର୍ମ କିମ୍ବା ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ସହିତ ଆବେଗମାନେ ସମ୍ବନ୍ଧିତ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି, ମନ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଏକ ଉଚ଼ିତ ଶୃଙ୍ଖଳାରେ ସଜାଇ ବିଚ଼ାର କରି ପାରୁଛି, ସେଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ଗୋଟିଏକୁ ଆଉଗୋଟିଏ ସହିତ ଗଅଣ୍ଠାଇ ଆଣି ପାରୁଛି।

ଉଲ୍ଲେଖ କରା ଯାଇଥିବା ଏହି କଥାଗୁଡ଼ିକୁ ବିଚାର କରା ଯାଇଥିବା ଭୂମିଟିର ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ସ୍ପିନୋଜା ଭଲ ପାଇବା କଥାଟିର ଯେପରି ଆଲୋଚ଼ନା କରିଛନ୍ତି, ଆମେ ସମ୍ଭବତଃ କିଞ୍ଚିତ୍ ବିସ୍ମୟ ପ୍ରକାଶ କରିବା। ଏହା ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ପ୍ରତି ମନୁଷ୍ୟର ଭଲ ପାଇବାକୁ ସୂଚ଼ିତ କରି ଦେଉଛି କି ? ଆମେ ଏହିପରି ଏକ ପ୍ରଶ୍ନ କରିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରିବା। ଆମେ ଅବଶ୍ୟ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଉତ୍ତମ ପ୍ରକାରେ ଜାଣିଛୁ ଯେ, ସ୍ପିନୋଜା କେବେହେଲେ ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ନେଇ କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତି-କଳ୍ପନା କରିନାହାନ୍ତି। ତେଣୁ, ପ୍ରକୃତ ସତ୍ୟଟି ହେଉଛି ଯେ, ଏହି କ୍ଷେତ୍ରରେ ସେ କେବଳ ଭଲ ପାଇବାର ଦୃଷ୍ଟିଟିକୁ ନେଇ ଯାହାକିଛି କହିଛନ୍ତି, ଗୋଟିଏ ଉଚ୍ଚତର ଅସ୍ତିତ୍ୱକୁ ଶ୍ରଦ୍ଧା କରିବା,- ଏପରି ଏକ ବସ୍ତୁ ବା ଅସ୍ତିତ୍ୱ ଲାଗି ଶ୍ରଦ୍ଧା ଯାହାକି ଅଧିକ ସ୍ଥାୟୀ, ଯାହାକି ଆମ ଜୀବନର ଏହି ପ୍ରକାର- ପ୍ରକାରର ବସ୍ତୁ ପରି ଆଦୌ କ୍ଷଣସ୍ଥାୟୀ ନୁହେଁ। ଉକ୍ତିଟିର ସମର୍ଥନରେ ଆମେ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ଏକାଧିକ ପୁସ୍ତକରୁ ଉଦାହରଣମାନ ଆଣି ଦେଇପାରିବା। ସେ କହିଛନ୍ତି, ଆମ ଜୀବନକ୍ଷେତ୍ରରେ ଦୃଷ୍ଟ ହେଉଥିବା ଏହି ଯାବତୀୟ ଦୁଃଖ ଏବଂ ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟ, ସେଗୁଡ଼ିକ ବସ୍ତୁତଃ କୌଣସି ଗୋଟିଏ ବସ୍ତୁପ୍ରତି ରହିଥିବା ଆମର ଅତିରିକ୍ତ ପରିମାଣରେ ଭଲ ପାଇବାରୁ ନିଷ୍ପନ୍ନ ହୋଇ ଆସିଥାଏ। ସେହି ବସ୍ତୁଟି ନିୟମତଃ ନାନା ପରିବର୍ତ୍ତନର ଅଧୀନ ହୋଇ ରହିଥାଏ, କେତେଭାବେ ଆସୁଥାଏ ଓ ଚାଲି ଯାଉଥାଏ। ସେହି ବସ୍ତୁଟିକୁ ଆମେ କେବେହେଲେ ନିଜର ଏକ ସମ୍ପତ୍ତି ହିସାବରେ ଧରି ରଖି ପାରୁନାହିଁ। ଆଉ ଏକ ପୁସ୍ତକରେ, ଆମେ ଭଲ

ପାଉଥିବା ଗୋଟିଏ ବସ୍ତୁର ଗୁଣାତ୍ମକତା ଉପରେ ହିଁ ଆମ ସୁଖ ଅଥବା ଦୁଃଖର ଅନୁଭବଟି ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ନିର୍ଭର କରୁଥାଏ । ଏକ ଚିରନ୍ତନ ଓ ଅନ୍ତହୀନ ବସ୍ତୁଲାଗି ଆମର ଶ୍ରଦ୍ଧା ଆମର ମନକୁ ଆନନ୍ଦର ଏକ ଭାବନାଦ୍ୱାରା ହିଁ ପୁଷ୍ଟ କରି ରଖିଥାଏ, ଏକ ଶୁଦ୍ଧ ଆନନ୍ଦର ଭାବନାଦ୍ୱାରା ସିକ୍ତ କରି ରଖିଥାଏ । ସେଇଟି ମଧ୍ୟରେ ଦୁଃଖ ଅନୁଭବ କରିବାର କୌଣସି ଅବକାଶ ହିଁ ନଥାଏ । ଏହିପରି ଏକ ମୃତ୍ୟୁହୀନ ତଥା ଦିବ୍ୟ ଭାବନାରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ରହିଥିବା ଜୀବନ ବିଷୟରେ ଗ୍ରୀସ୍‌ର ପ୍ଲେଟୋ ଏବଂ ଆରିଷ୍ଟଟଲ୍ ମଧ୍ୟ କହିଛନ୍ତି । ପ୍ଲେଟୋଙ୍କର ମତରେ, ଯାହାର ହୃଦୟ ଜ୍ଞାନ ଅର୍ଜନ କରିବାର ଏକ ଶ୍ରଦ୍ଧା ମଧ୍ୟରେ ସ୍ଥିରନିବିଷ୍ଟ ହୋଇ ରହିଛି, ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ଯଥାର୍ଥ ପ୍ରଜ୍ଞା ମଧ୍ୟରେ ଅବସ୍ଥିତ ରହିଛି, ତାହାର ଯାବତୀୟ ଭାବନା ନିଶ୍ଚୟ ଅମର ହୋଇ ରହିବ, ସର୍ବଦା ଦିବ୍ୟ କୋଟୀର ହୋଇ ରହିଥିବ । ଏସବୁ ହେବ, ଯଦି ସେ ସତ୍ୟକୁ ହିଁ ଧ୍ୟେୟରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିଥିବ । ଏବଂ, ଜଣେ ମନୁଷ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ଅମରତ୍ୱ ଲାଭ କରିବାର ଯେତିକି ସମ୍ଭାବନା ରହିଛି ସିଏ ସେହି ପରିମାଣରେ ତାହାରି ଅଧିକାରୀ ମଧ୍ୟ ଅବଶ୍ୟ ହୋଇପାରିବ । ଏକ ଉଚ୍ଚତମ ଅନୁମାନର ଅର୍ଥରେ ତାହାକୁ ଅମର ବୋଲି ନିଶ୍ଚୟ କୁହାଯିବ । ଏହି ମର ପୃଥିବୀରେ ସେ ଅମରତ୍ୱର ସକଳ ଅବଦାନକୁ ଉପଲବ୍ଧି କରି ପାରୁଥିବ ।

ତେଣୁ, ଈଶ୍ୱର କହିଲେ ସ୍ପିନୋଜା ପ୍ରକୃତରେ କ'ଣ ବୁଝିଛନ୍ତି ? ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ଈଶ୍ୱର ହେଉଛନ୍ତି ଏହି ପ୍ରକୃତି, ଏହି ଯାବତୀୟ ବସ୍ତୁର ସତ୍ତା ଏବଂ ସତ୍ୟଟିକୁ ନେଇ ବିଦ୍ୟମାନ୍ ରହିଥିବା ବାହ୍ୟ ପୃଥିବୀ-ବ୍ୟବସ୍ଥାଟି । ତେଣୁ, ଆମ ଜୀବନର ସକଳ ଆବେଗ ଏବଂ ଉଦ୍‌ବେଳନ ଏହି ବସ୍ତୁ ବ୍ୟବସ୍ଥାର ଚିରନ୍ତନ ଆବଶ୍ୟକତାଟିରୁ ହିଁ ଉତ୍ସାରିତ ହୋଇ ଆସୁଛନ୍ତି ବୋଲି ଯେତେବେଳେ ଆମେ ଉପଲବ୍ଧି କରୁ, ସେତେବେଳେ ଏହି ବ୍ୟବସ୍ଥାଟିର ବିଶାଳତା ବିଷୟରେ ଆମର ଏକ ଅନୁଭବ ହେବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରେ, ଅର୍ଥାତ୍, ଭାଷାଟିକୁ ବଦଳାଇ କହିବାକୁ ଗଲେ, ଆମେ ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ଜାଣିଥାଉ । ଏବଂ, ଯାବତୀୟ ଯଥାର୍ଥ ଜ୍ଞାନ ଆମକୁ କୌଣସି ଦୁଃଖ ଭିତରେ ନୁହେଁ, ମାତ୍ର ଆନନ୍ଦ ମଧ୍ୟରେ ନେଇ ପହୁଞ୍ଚାଇ ଦେଉଥିବାରୁ, ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ବୁଝିବାର ଅର୍ଥ ହେଉଛି ତାଙ୍କୁ ଭଲ ପାଇବା । ସେହି ଭଲ ପାଇବା ମଧ୍ୟରେ ନିଜର କୌଣସି ପ୍ରୟୋଜନକୁ ସିଦ୍ଧ କରିବାର କୌଣସି ଆକାଙ୍କ୍ଷା ନଥାଏ, ନାଇଁ, କେବଳ ଜ୍ଞାନ ଲାଭ କରିବାର ଏକ ଶ୍ରଦ୍ଧା ରହିଥାଏ, ଏଂକ ମୁକ୍ତିଜନିତ ଆନନ୍ଦ ହିଁ ରହିଥାଏ । ସେହି ଶ୍ରଦ୍ଧା ଆପେ ହିଁ ଆପଣାକୁ ଜନ୍ମ ଦେଇଥାଏ ଏବଂ ପ୍ରତିଦାନ ସ୍ୱରୂପ କିଛିହେଲେ ପ୍ରତ୍ୟାଶା ରଖି ନଥାଏ,- ସମସ୍ୟାଟିକୁ କଷି ସମାଧାନ କରିଦେଇ ପାରୁଛି ବୋଲି ସେ ତା'

ବଦଳରେ କିଛି ପାଇବ ବୋଲି ଅପେକ୍ଷା କରୁନଥାଏ। ଏକ ଗାଣିତିକ ସମସ୍ୟାର ସମାଧାନ କରିପାରି ଥିବାରୁ ସିଏ ସେଇଥିରୁ ହିଁ ଆନନ୍ଦ ପାଉଥାଏ।

ଭାରତୀୟ ଦର୍ଶନଶାସ୍ତ୍ରୀ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ରାଧାକୃଷ୍ଣନ୍ ଯେପରି ଠାଏ କହିଛନ୍ତି, ଧର୍ମଶ୍ଚ ଜୀବନ ଆମକୁ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ କ୍ଷେତ୍ରର ଏକ ନିଶ୍ଚୟତା ଆଣି ଦେଇଥାଏ, ଯାବତୀୟ ପ୍ରୟୋଜନରେ ଆମକୁ ବଳ ଏବଂ ସାନ୍ତ୍ୱନା ପ୍ରଦାନ କରେ, ଦୁଃଖ ସମୟରେ ଦୃଢ଼ତା ଆଣିଦିଏ। ତାହା ଆମକୁ ଏହିପରି ଗୋଟିଏ ପ୍ରତ୍ୟୟରେ ବଳଯୁକ୍ତ କରି ରଖିଥାଏ ଯେ ଏହି ବିଶ୍ୱବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡର ହୃଦୟରେ ଏକ ପ୍ରେମ ଏବଂ ଏକ ନ୍ୟାୟ ସର୍ବଦା ସଞ୍ଚିତ ହୋଇ ରହିଛି ଏବଂ ଯେଉଁ ଆତ୍ମସତ୍ୟ ଏହି ପୃଥିବୀରେ ମନୁଷ୍ୟର ଆବିର୍ଭାବ ଘଟାଇଛି, ତାହା ସେହି ମନୁଷ୍ୟକୁ ଅବଶ୍ୟ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣରୁ ଅଧିକ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ କରିବାରେ ଲାଗିଥିବା ଆମର ଏହି କ୍ଷୁଦ୍ର ଜୀବନଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରତି କ'ଣ ସବୁ ଘଟୁଛି ବା ନଘଟୁଛି, ସେହି ବିଷୟରେ ତାହା ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ଉଦାସୀନ ରହିଛି ଏବଂ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ଏକ ଅଧ୍ୟାତ୍ମ ମଧ୍ୟରେ ହିଁ ଆପଣାକୁ ସଂପୃକ୍ତ କରି ରଖିଛି। ଯିଏ ଇଶ୍ୱରଙ୍କୁ ଭଲ ପାଇବ, ତାହାର ପ୍ରତିବଦଳରେ ଇଶ୍ୱର ମଧ୍ୟ ତାକୁ ଭଲ ପାଇବେନାହିଁ ବୋଲି ଆଦୌ ଆଶା କରିବନାହିଁ ବୋଲି ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ଯେଉଁ ମହାନ୍ ଉକ୍ତିଟି ରହିଛି, ତାହାର ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟଟିକୁ ବୁଝିବାଲାଗି ଚେଷ୍ଟା କରିବା। ସର୍ବୋଚ୍ଚ ସ୍ତରର କୌଣସି ଭଲ ପାଇବା କଦାପି କୌଣସି ପ୍ରତିଦାନ ସକାଶେ ଅପେକ୍ଷା ରଖେନାହିଁ। ବା, କବିଗୁରୁ ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ ଯେପରି କହିଛନ୍ତି, ଆମକୁ ଚେତନାର ସେହି ଯଥାର୍ଥ ମୁକ୍ତିଟିକୁ ହାସଲ କରିବାକୁ ହେଲେ ନିଜକୁ ଦେଇଦେବାକୁ ହିଁ ପଡ଼ିବ। ଗୋଟିଏ ମୁକ୍ତ ଆତ୍ମା ପ୍ରତିଦାନ ସ୍ୱରୂପ କିଛି ଆଶା କରେନାହିଁ। ଆପଣାକୁ ଦେଇ ଦେବାରେ ହିଁ ସେ ଆନନ୍ଦ ଲାଭ କରୁଥାଏ। ଇଶୋପନିଷଦରେ 'ତେନ ତ୍ୟକ୍ତେନ ଭୁଞ୍ଜୀଥାଃ' ବୋଲି ଘୋଷଣା କରାଯାଇଛି। 'ମା ଗୃଧ' ବୋଲି ପରାମର୍ଶ ଦିଆଯାଇଛି। 'ତୁ ଆପଣାକୁ ଦେବାରେ ଲାଗିଥିବୁ, ସେଇଥିରୁ ହିଁ ସବୁକିଛିର ଅଧିକାରୀ ହୋଇ ପାରୁଥିବୁ' କଦାପି ଲୋଭରେ ପଡିବୁନାହିଁ।

ଏହାପରେ ସ୍ପିନୋଜା ଏପରି ଗୋଟିଏ ଆଲୋଚ଼ନା ମଧ୍ୟକୁ ଲମ୍ଫ ଦେଇଛନ୍ତି, ଯାହାକୁ ତାଙ୍କ ଦର୍ଶନର ଜଣେ ସମୀକ୍ଷକ ସବୁଠାରୁ ଦୁରୂହ ଓ ବିଶେଷ ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ରହିଥିବା ଏକ ଅଂଶ ବୋଲି ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି। ଆମର ଏହି ଯାବତୀୟ ତାଡ଼ନାଦ୍ୱାରା ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ରହିଥିବା ଆବେଗମାନଙ୍କର ଜୀବନକୁ ବିଶଦ ଭାବରେ ପରଖି ଦେଖିବାପରେ ସ୍ପିନୋଜା ସେହିଗୁଡ଼ିକର ବିଚାର କରିଛନ୍ତି ଯେଉଁଗୁଡ଼ିକ ଶରୀର ସହିତ କୌଣସି ସମ୍ବନ୍ଧ ନରଖି ମନର କ୍ଷେତ୍ରରେ ଆପଣାକୁ କ୍ରିୟାରତ କରି ରଖିଥାନ୍ତି।

ଏହି ଶରୀର ତିଷ୍ଠି ରହିଥିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆମର ସର୍ବବିଧ ମାନସିକତା କାର୍ଯ୍ୟତଃ ଏହି ଜୀବନଟିକୁ ନେଇ ଘୁରାଇ ତୁରାଇ ହୋଇ ରହିଥାଏ। ଶରୀର ମଧ୍ୟରେ ଛନ୍ଦିହୋଇ ରହି, ଆମର ଏହି ବିଭ୍ରାନ୍ତ ମନଟା ଆମର ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ଘଟୁଥିବା ସବୁକିଛିକୁ ହିଁ ବାସ୍ତବ ବୋଲି ଭାବିନିଏ। କିନ୍ତୁ, ସେହି ମନର ଶକ୍ତିଟି ବୃଦ୍ଧି ଲାଭ କରିବା ସହିତ ଆମେ ସକଳ ଘଟଣାଗୁଡ଼ିକୁ ଈଶ୍ୱର, ପ୍ରକୃତି ଅଥବା ଏହି ଚିରନ୍ତନ ବିଶ୍ୱବ୍ୟବସ୍ଥାଟି ସହିତ ସଂଯୋଜିତ କରି ଦେଖିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରୁ। କାଳ ବିଷୟରେ ଆମର ଧାରଣାଟି ମଧ୍ୟ ବଦଳିଯାଏ। ଏବଂ, ଆଗରୁ ଯେପରି ଆଲୋଚନା କରାଯାଇଛି, ବସ୍ତୁଗୁଡ଼ିକର ଚିରନ୍ତନ ସାରସତ୍ୟ ହୋଇଥିବାରୁ, ବିଚାରବୁଦ୍ଧି ଦ୍ୱାରା ଆଲୋକଯୁକ୍ତ ହୋଇ ଆମର ମନ ମଧ୍ୟ ଏଠି ସବୁକିଛି ସେହି ଈଶ୍ୱରଙ୍କଠାରୁ ହିଁ ପରିସୃଷ୍ଟ ହୋଇ ଆସିଛି ବୋଲି ଜାଣିବା ଲାଗି ସମର୍ଥ ହୋଇଥାଏ। ଆପଣାର ସେହି ପ୍ରଖ୍ୟାତ କଥାଟିକୁ ବ୍ୟବହାର କରି ତାହାକୁ ସ୍ପିନୋଜା sub specie aeternitatis ବୋଲି କହିଛନ୍ତି। ଶରୀରର ବିନାଶ ସହିତ ଆମ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କର ମନ ବିଲୁପ୍ତ ହୋଇ ଯାଏନାହିଁ, ଏବଂ ତାହାର ଏକ ଅଂଶ ତଥାପି ରହିଥାଏ। ସେହି ଅଂଶଟି ହେଉଛି ଆମ ଅସ୍ତିତ୍ୱର ଚିରନ୍ତନ ଅଂଶ। ଆମର ଚେତନା ମଧ୍ୟ ମୃତ୍ୟୁ ପରେ ଏହିପରି ତଥାପି ରହେ ବୋଲି ସ୍ପିନୋଜା ଏହାଦ୍ୱାରା କହୁଛନ୍ତି ବୋଲି କେତେକ ସମୀକ୍ଷକ ଅନୁମାନ ମଧ୍ୟ କରିଛନ୍ତି। ଯଦି ଶରୀର ଓ ମନ ଏହି ଦୁଇଟିକୁ ଆମେ ଜାଣି ପାରୁଥିବା ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ଦୁଇଟି attribute ରୂପେ ସ୍ୱୀକାର କରିନେଇ ପାରୁଛୁ, ଏବେ ଏହି ଦୁଇଟିଯାକ ହିଁ ତାଙ୍କର ସତ୍ୟଟିକୁ ସମାନ ଭାବରେ ବ୍ୟକ୍ତ କରି ପାରୁଛନ୍ତି, ତେବେ ଏପରି କାହିଁକି ହେଉଛି ଯେ, ମୃତ୍ୟୁ ସତ୍ତ୍ୱେ ମନର ଗୋଟିଏ ଅଂଶ ଚିରନ୍ତନ ହୋଇ ରହିଯାଉଛି, କିନ୍ତୁ ଶରୀର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ବିନଷ୍ଟ ହୋଇ ଯାଉଛି। ସମସ୍ୟାଟିର ଏକ ବ୍ୟାଖ୍ୟା ଦେଇ ସ୍ପିନୋଜା କହିଛନ୍ତି ଯେ, ଆମେ ଯେ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଶାଶ୍ୱତ ସତ୍ତା, ସେହି କଥାଟିକୁ ଆମେ ଭାବି ପାରୁଛୁ ଏବଂ ଅନୁଭବ କରି ପାରୁଛୁ। ଆପଣାର ଅଭିଜ୍ଞତା ଦ୍ୱାରା ହିଁ ଜାଣୁଛୁ। ତଥାପି, ଆପଣା ଭିତରେ ସେହି ଶାଶ୍ୱତତାର ଏକ ବୋଧକୁ ଅନୁଭବ କରୁଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଆମର ଶରୀର ମଧ୍ୟ ଆମର ମନ ପରି ଶାଶ୍ୱତ ହୋଇ ନପାରୁଛି ? ସ୍ପିନୋଜା ସେବିଷୟରେ ଅଧିକ ସ୍ପଷ୍ଟ କରି କହିନାହାନ୍ତି ସତ, ମାତ୍ର ତାଙ୍କର ପକ୍ଷ ସମର୍ଥନ କରି ନିଶ୍ଚୟ ଏତିକି କୁହାଯାଇ ପାରିବ ଯେ, ଏହାପରେ ସେ ଜ୍ଞାନନିରୂପଣର ଏକ ତୃତୀୟ ମାର୍ଗଟିରେ ସବୁକିଛି ଦେଖିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରିଛନ୍ତି ଏବଂ ତେଣୁ, ସେ ଯାହାକିଛି ଦେଖିଛନ୍ତି ସେଗୁଡ଼ିକର ପ୍ରକୃତି ମଧ୍ୟ ବଦଳି ଯାଇଛି। ଜାଣିବାର ଏହି ସାଧାରଣ

ସାମର୍ଥ୍ୟଟି ଦ୍ୱାରା ଆମେ କଦାପି ଜଣେ ସତ୍ୟଦ୍ରଷ୍ଟା ଭାବରେ କିଛି ଦେଖି ପାରିବାନାହିଁ । ତେଣୁ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କ ସହିତ ଆଗକୁ ଆଗକୁ ଯିବା; ସେ ଏକ ଭିନ୍ନ ପଥରେ ଯାଉଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କ ସହିତ ରହିବା ଏବଂ ତେବେ ଯାଇ, ସେ ଯେଉଁ ନାନା ଅନୁଭବପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷର ମହାସାଗର ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରବେଶ କରୁଛନ୍ତି, ସେଗୁଡ଼ିକର ମଧ୍ୟ ପରିଚୟ୍ ଲାଭ କରି ପାରିବା ।

ସକଳ ବସ୍ତୁକୁ ଏକ sub specie aeternitatis ର ଲୋଚନ ଦ୍ୱାରା ଦେଖିବାର ସେହି ଉଦ୍‌ବୋଧନଟି, ସେଇଟି ହେଉଛି ସ୍ପିନୋଜୀୟ ଦର୍ଶନର ଗୋଟିଏ ବିଶେଷ ଗୌରବ । ସବୁକିଛି ସେହି ପରମଙ୍କଠାରୁ ନିଃସୃତ ହୋଇ ଆସୁଛି । ସିଏ ଏହି ସବୁକିଛି, ଏହି ସବୁକିଛି ତାଙ୍କରି ମଧ୍ୟରେ ଅବସ୍ଥାନ କରୁଛି, ସେଇ ସତ୍ୟଟି, ଯିଏ ଆପଣା ଅସ୍ତିତ୍ୱର ଏକ ଅବଶ୍ୟମ୍ଭାବିତା ହେତୁ ଏଠାରେ ପ୍ରକଟ ହେବାରେ ଲାଗିଛନ୍ତି । ମୋତେ, ତୁମକୁ ଓ ଏଠି ସବୁକିଛିକୁ ମାଧ୍ୟମ କରି ସିଏ ପ୍ରକାଶିତ ହେଉଛନ୍ତି । ତେଣୁ, ଏହି ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ବସ୍ତୁକୁ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ବୁଝି ପାରିବାକୁ ହେଲେ ତେଣୁ ଆମକୁ ସେହି ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ହିଁ ବୁଝିବାକୁ ହେବ । ପୃଥିବୀ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅବସ୍ଥିତ ରହିଛି, ଏବଂ ଈଶ୍ୱର ପୃଥିବୀ ରୂପେ ବିରାଜିତ ରହିଛନ୍ତି । ତେଣୁ, ସେହି ସକଳଟିର ଏହି ଯେଉଁ ଜ୍ଞାନଟି, ଆମେ ତାହାକୁହିଁ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ଜ୍ଞାନ ବୋଲି ଜାଣିବା । ଭାରତବର୍ଷର ପ୍ରାଚ଼ୀନ ଶାସ୍ତ୍ରରେ ଋଷିମାନେ ସେହି ସତ୍ୟଟିକୁ ଘୋଷଣା କରି ଯାଇଛନ୍ତି : ଯୋ ବୈ ଭୂମା ସୁଖମ୍ ନାଲ୍ପେ ସୁଖମସ୍ତି ଭୂମୈବ ସୁଖମ୍ ଭୂମା ଏବ ଅଜିଜ୍ଞାସିତବ୍ୟ- ସେହି ସକଳ, ସେହି ବିପୁଳ, ସେଇଥିରେ ସୁଖ । ଅଳପରେ ସୁଖ ନାହିଁ । ସେହି ସର୍ବପୂର୍ଣ୍ଣ ସକଳରେ ହିଁ ସୁଖ ରହିଛି । ସେହି ବୈପୁଲ୍ୟକୁ ଆମେ ଜାଣିବା, ଖୋଜିବା, ନିଜର ସକଳ ଆଗ୍ରହକୁ ଦେଇ ଅନ୍ୱେଷଣ କରିବା । ସେହି ସବୁକିଛି ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ଠାରୁ ନିଷ୍କାଦିତ ହୋଇ ଆସୁଛନ୍ତି ଏବଂ ସେହି ଜ୍ଞାନ ହିଁ ଆମକୁ ସକଳ ଦୁଃଖରୁ ମୁକ୍ତ କରି ରଖିବ ।

ତେଣୁ, ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ସେହି ପରାମର୍ଶଟି ଆମେ ସବୁକିଛିକୁ ସେହି sub specie aternitatis ର ନୟନ ଦେଇ ଦେଖିବା । ଆମ ଜୀବନରେ ଘଟୁଥିବା ଅନେକ ଘଟଣାରେ ଆମେ ଅତିମାତ୍ରାରେ ଏହି ନିଜଟାକୁ ହିଁ ଭରି ରଖିଥାଉ ଓ ଦୁଃଖ ପାଉ । ନିଜକୁ ଏତେ ବେଶୀ ଦେଖିବାରେ ଲାଗିଥାଉ ଯେ ଘଟଣାଟିକୁ ସର୍ବାୟତନ ଭାବରେ ଦେଖିବାର ସାମର୍ଥ୍ୟକୁ ହରାଇ ବସୁ । ସେତେବେଳେ ଯଦି ଆମେ କିଞ୍ଚିତ୍ ଅଧିକ ପରିମାଣରେ ବିଷୟନିଷ୍ଠ ହୋଇପାରନ୍ତୁ, ତେବେ ସୁନିଶ୍ଚିତ ଭାବରେ ନିଜକୁ ବହୁ ପୀଡ଼ା ଏବଂ ଯାତନାରୁ ବଞ୍ଚାଇ ରଖି ପାରନ୍ତୁ । ଆପଣା ଜୀବନର ଗୋଟିଏ ଘଟଣା

କହି କବି ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ ସେହି କଥାଟିକୁ ଏକଦା କହିଛନ୍ତି : ଦିନେ ମୋତେ ଗୋଟିଏ କଙ୍କଡ଼ାବିଛା କାମୁଡ଼ିଲା ଓ ମୋ' ଦେହରେ ଖୁବ୍ ଯନ୍ତ୍ରଣା ହେଲା । ସେହି ଯନ୍ତ୍ରଣାକୁ ମୁଁ ମୋଟେ ସହି ପାରିବିନାହିଁ ବୋଲି ଅନୁଭବ କଲି । କିନ୍ତୁ, କିନ୍ତୁ, ମୋ' ଭିତରେ ଆଉଗୋଟିଏ ଭାବନା ମଧ୍ୟ ଉଦୟ ହୋଇ ଆସିଲା ଯେ, ମୁଁ ନୁହେଁ, ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ ଠାକୁର ନାମକ ଜଣେ କବିକୁ କଙ୍କଡାବିଛା କାମୁଡିଛି ଯେ, ସେହି ହେତୁ ସେ ଖୁବ୍ ଯନ୍ତ୍ରଣା ପାଉଛି । ମୁଁ ଜଣେ ମୋ'ଠାରୁ ବିଲଗ ହୋଇ ରହିଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିରୂପେ ନିଜକୁ ଦେଖିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲି । ସତେଅବା ଦୂରରୁ ଥାଇ ତା'ପରେ ଦେଖିପାରିଲି ଯେ, ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ ନାମକ ଏହି ମନୁଷ୍ୟଟି କଙ୍କଡ଼ାବିଛା କାମୁଡିଥିବା ହେତୁ ଖୁବ୍ ଯନ୍ତ୍ରଣା ଅନୁଭବ କରୁଛି । ମୋ'ର ସକଳ ଯନ୍ତ୍ରଣା ଅଚିରେ ତିରୋହିତ ହୋଇଗଲା,-ସବୁ ଭୁଲି ହୋଇ ଯାଇଥିଲା ।

ତୃତୀୟ କିସମର ଯେଉଁ ଜ୍ଞାନକୁ ଅନ୍ତର୍ବୋଧ ବୋଲି କୁହାଯାଏ, ବସ୍ତୁତଃ ତାହାର ଅର୍ଥ କ'ଣ ? ଏହି ତୃତୀୟ କିସମଟିର ସାହାଯ୍ୟରେ ଆମର ମନ ତାହାର ଉଚ୍ଚତମ ଉଦ୍ୟମଟିକୁ ହିଁ କରିଥାଏ ଏବଂ ବସ୍ତୁଗୁଡ଼ିକୁ ଜାଣିଥାଏ । ଆପଣାର ସର୍ବୋତ୍ତମ ଯୋଗ୍ୟତାଟିର ପ୍ରତିପାଦନ କରେ । ତାହାରିଦ୍ୱାରା ହିଁ ଆମ ବିଚାରବୁଦ୍ଧିର ଏକ ଉନ୍ମେଷଣା ସମ୍ଭବ ହୋଇଆସେ । ଆମ ମାନସ ସତ୍ତାଟି ଅନ୍ତର୍ବୋଧର ଉଚ୍ଚତାଟି ମଧ୍ୟକୁ ଆପଣାକୁ ଉତ୍ତୋଳିତ କରିଆଣେ ଏବଂ ତାହାରି ଦ୍ୱାରା ହିଁ sub specie aeternitatis ର ସାମର୍ଥ୍ୟଟିକୁ ଉପଲବ୍ଧି କରିଥାଏ । The Ethic ପୁସ୍ତକରେ ଅନ୍ତର୍ବୋଧକୁ ଜ୍ଞାନ ଉପାର୍ଜନର ଏକ ତୃତୀୟ କିସମ ବୋଲି ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି । ବସ୍ତୁଗୁଡ଼ିକର ଅନ୍ତର୍ସତ୍ୟଟି ବିଷୟରେ ପ୍ରାପ୍ତ ସେହି ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ବୋଧରୁ ହିଁ ତାହାର ଉତ୍ପତ୍ତି । ସ୍ପିନୋଜା ଅନ୍ତର୍ବୋଧକୁ ଜ୍ଞାନଲାଭର ସର୍ବୋଚ୍ଚ କିସମ ବୋଲି କହିବାରେ ଇଉରୋପର ବିଚାରରେ ସର୍ବପ୍ରଥମ ଥିଲେ ସେକଥା ଆଦୌ ନୁହେଁ । ୟାକବ୍ ବ୍ୟୁହତମ ଓ କବି କୀଟ୍ସଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ମଧ୍ୟ ଆମେ ସେହି ବୃତ୍ତିଟିକୁ ଖୁବ୍ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିପାରିବା । ମଧ୍ୟଯୁଗର ଜଣେ ସତ୍ୟରହସ୍ୟ-ଅନ୍ୱେଷଣକାରୀ ମନୁଷ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ତା' ଭିତରୁ ହିଁ କ'ଣ ଗୋଟାଏ ଆପଣାକୁ ଉଦ୍‌ଘାଟିତ କରିଆଣେ ବୋଲି ଘୋଷଣା କରିଛନ୍ତି । ସେ ତାହାକୁ ଆମ ଜ୍ଞାନଲାଭର ସର୍ବୋଚ୍ଚ ପ୍ରକାର ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । ଆମ ଭିତରେ ଓ ଆମ ବାହାରେ ଅନୁଭବର ଯେଉଁ ଦୁଇ ପୃଥିବୀ ରହିଛନ୍ତି, ଉଭୟେ ଏକ ଅନ୍ତର୍ବୋଧ ଦ୍ୱାରା ହିଁ ପରସ୍ପରର ସ୍ପର୍ଶ ଲାଭ କରନ୍ତି ଏବଂ ପରସ୍ପରକୁ ଭେଟନ୍ତି । କିଞ୍ଚିତ୍ ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ହେନ୍‌ରି ବର୍ଗ୍‌ସଁ ମଧ୍ୟ ଅନ୍ତର୍ବୋଧକୁ ଆମର ସେହି ସର୍ଜନାତ୍ମକ ଚେତନା

ବୋଲି କହିଛନ୍ତି, ଯାହାକି ଆମକୁ ଆମ ଜୀବନର ସେହି ଅନ୍ତର୍ଗତତମ ଅଳିନ୍ଦଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟକୁ ପରିଚାଳିତ କରି ନେଇଯାଆନ୍ତି ।

ଭାରତୀୟ ଜ୍ଞାନମୀମାଂସାର ପରମ୍ପରାରେ ଅନ୍ତର୍ବୋଧକୁ ଦିବ୍ୟଦୃଷ୍ଟି ବୋଲି କୁହାଯାଇଛି । କେବଳ ଏକ ତୃତୀୟ ନୟନଦ୍ୱାରା ହିଁ ଆମେ ବସ୍ତୁମାନଙ୍କର ସତ୍ୟଟି ବିଷୟରେ ଯଥାର୍ଥ ଜ୍ଞାନ ଲାଭ କରି ପାରିବା । ଏହି ଅନ୍ତର୍ବୋଧ ହେଉଛି ଏକ ଅପରୋକ୍ଷ ଜ୍ଞାନ । ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ ଯେପରି କହିଛନ୍ତି, ଅନ୍ତର୍ବୋଧକୁ ଆମେ ଆୟତ୍ତ କରୁଥିବା ବିଜ୍ଞାନଗୁଡ଼ିକର ଜ୍ଞାନ ସଦୃଶ କଳ୍ପନା କରି ପାରିବାନାହିଁ;- ଆତ୍ମାଦ୍ୱାରା ହିଁ ଆତ୍ମା ବିଷୟରେ ଏକ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଜ୍ଞାନ,- ତାହାହିଁ ଆମର ଅନ୍ତର୍ବୋଧ । ଭିତରକୁ ଛାଡ଼ି କେବଳ ବାହାର ବିଷୟରେ ଗଦା ଗଦା ଜ୍ଞାନ ଯେପରି ଖଣ୍ଡିଆ, ବାହାରକୁ ଛାଡ଼ି ତଥାକଥିତ କେବଳ ଭିତରଟି ବିଷୟରେ ମଧ୍ୟ ଆମର ଯାବତୀୟ ଜ୍ଞାନ ଓ ଅନୁମାନ, ସେଇଟି ମଧ୍ୟ ଠିକ୍ ସେହିପରି ଖଣ୍ଡିଆ । ତେଣୁ, ଆମେ ଆଦୌ ଅନୁମାନ କରିବାନାହିଁ ଯେ The Ethic ଗ୍ରନ୍ଥର ଶେଷଭାଗକୁ ଆସି ଅନ୍ତର୍ବୋଧର ଏକ ଚର୍ଚ୍ଚା ଦ୍ୱାରା ଆପଣାର ବକ୍ତବ୍ୟଗୁଡ଼ିକୁ ପ୍ରହେଳିକାମୟ କରି ପକାଇଛନ୍ତି । ନାହିଁ, ନିଜ ଜ୍ଞାନମୀମାଂସାର ପଥରେ ଆଗକୁ ଆଗକୁ ଯାଇ ସେ ସ୍ୱାଭାବିକ ଭାବରେ ହିଁ ଅନ୍ତର୍ବୋଧ ପାଖରେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଛନ୍ତି । ଏଣୁ ତାହାକୁ କୌଣସି ଜାଦୁକରି ଅଥବା ଭାବାବେଗ ବୋଲି ମଧ୍ୟ କୁହାଯାଇ ପାରିବନାହିଁ । ଅନ୍ତର୍ବୋଧକୁ ଆମେ ଇନ୍ଦ୍ରିୟଗତ କୌଣସି କୌଶଳ ବୋଲି କହିବାନାହିଁ କିମ୍ବା ତୁଚ୍ଛା କୌଣସି ସଂବେଗ ଦ୍ୱାରା ଆକ୍ରାନ୍ତ ହୋଇ ପଡ଼ିଥିବା ଏକ ସ୍ଥିତି ବୋଲି ଅନ୍ଦାଜ କରି ପକାଇବା ନାହିଁ । ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ରାଧାକୃଷ୍ଣନ୍‌ଙ୍କ କଥାରେ ଅନ୍ତର୍ବୋଧ ଆମର ବୁଦ୍ଧି ଠାରୁ ଅଲଗା ହୋଇ ରହିଥିବା ଏକ ଖାସ୍ କିଛି ବୋଲି ମଧ୍ୟ ବିଚାର କରି ହେବନାହିଁ, କାରଣ ତାହା ଆମର ବୁଦ୍ଧିକୁ ଅବଲମ୍ବନ କରି ହିଁ ଠିଆ ହୋଇ ରହିଥାଏ । ଆମର ଯାବତୀୟ ଅନୁଭବ-କ୍ଷେତ୍ରରେ ରହିଥିବା ଏକ ଅବିଚ୍ଛିନ୍ନତା ଓ ଏକତା, ତାହାହିଁ ଆମ ଅନ୍ତର୍ବୋଧର ସର୍ବମୂଳ କଥା । ଆମର ବୁଦ୍ଧିଗତ ସାମର୍ଥ୍ୟଟିକୁ କାମରେ ଲଗାଇ ଏହି ବିଶ୍ୱମୟ ଜୀବନରେ ରହିଥିବା ମୂଳଭୂତ କାରଣଟିକୁ ଅନୁସନ୍ଧାନ କରିବାରେ ଲାଗିଥିବା, ହୁଏତ ସେହି ପ୍ରୟାସଟି ଆମକୁ ଏକ ଈଶ୍ୱରପ୍ରତ୍ୟୟର ପାଖରେ ନେଇ କାହିଁକି ବା ପହଞ୍ଚାଇ ନଦେବ ?

ସେହି ଅନ୍ତର୍ବୋଧ ଦ୍ୱାରା ଆମର ମନ ଆଉ ପୂର୍ବପରି ସବୁକଥାଟିକୁ ଖଣ୍ଡିତ ଭାବରେ ନଜାଣି ଏକ ଶାଶ୍ୱତ ସମଗ୍ରତାର ବିସ୍ତାର ଦେଇ ଜାଣେ । ଏବଂ, ଏହାରି ଫଳରେ ତାହା ଈଶ୍ୱରଜ୍ଞାନର ସେହି ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ତରରେ ଯାଇ ପହଞ୍ଚିଥାଏ । ସଂଶୟ

ରହିତ ଭାବରେ ତାହା ଏହିପରି ଭାବରେ ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ପରିଚୟ ଲାଭ କରିଥାଏ। ଏବଂ, ସେହି ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ମାଧ୍ୟମ କରି ଆପଣାର ଯାହାକିଛି କଳନା ତଥା କଳ୍ପନା କରିଥାଏ। ତେଣୁ, ଅନ୍ତର୍ବୋଧ ଦ୍ୱାରା ଆମେ ଯାହାକିଛି ଜାଣୁ, ଆମେ ତଦ୍ଦ୍ୱାରା ଏକ ଆନନ୍ଦ ହିଁ ଲାଭ କରିଥାଉ। ଏବଂ, ଆମର ସେହି ଆନନ୍ଦଟି ସହିତ ଏହି ସକଳ ପ୍ରକ୍ରିୟାର କାରଣ ରୂପେ ସେହି ଈଶ୍ୱରବୋଧ ହିଁ ବିଦ୍ୟମାନ ରହିଥାଏ। ଏହିଠାରୁ ଆଉ ଖୋଜେ ଆଗକୁ ପାଦ ବଢ଼ାଇ ସ୍ପିନୋଜା ତାଙ୍କର amor intellectuasis Dei ପାଖରେ ଯାଇ ପହଞ୍ଚିଛନ୍ତି। ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ପ୍ରତି ଏକ ପ୍ରୀତି, ଯାହାକୁ ଆମ ବିଚାରବୁଦ୍ଧିର ଅନୁଶୀଳନ ଦ୍ୱାରା ଆମକୁ ପ୍ରାପ୍ତ ହୁଏ। ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ଜ୍ଞାନ ହିଁ ଈଶ୍ୱର କଳ୍ପନାର ଭୂମିରେ ଏକ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ଆନନ୍ଦ ଲାଭ କରିବାର କାରଣ ହୋଇଥାଏ। ଈଶ୍ୱର ସର୍ବଦା ଉପସ୍ଥିତ ରହିଛନ୍ତି ବୋଲି ଆମେ ଯେଉଁ କଳ୍ପନା କରିଥାଉ, ସେଥିପାଇଁ ଯେତେ ନୁହେଁ, ମାତ୍ର ଆମେ ତାଙ୍କୁ ସଦାଚିରନ୍ତନ ବୋଲି ବୁଝୁଛୁ ବୋଲି ଏକ ସ୍ୱାଭାବିକ ପ୍ରୀତି ହିଁ ଆମକୁ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ କରି ରଖିଥାଏ। ସ୍ପିନୋଜା ତାହାକୁ amor intellectualis Dei ବୋଲି କହିଛନ୍ତି। ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ପ୍ରତି ବୁଦ୍ଧିଦ୍ୱାରା ପ୍ରଣୋଦିତ ଏକ ପ୍ରେମ। ଶାଶ୍ୱତ ଈଶ୍ୱରଙ୍କଠାରେ ହିଁ ସେହି ପ୍ରେମ ଆପଣାକୁ ଅଭିନିବେଶିତ କରି ରଖିଥାଏ। ତେଣୁ, ଈଶ୍ୱର ଯେପରି ଶାଶ୍ୱତ, ସେହି ପ୍ରେମ ମଧ୍ୟ ଠିକ୍ ସେହିପରି ଶାଶ୍ୱତ।

ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ଏହି ସିଦ୍ଧାନ୍ତଟି ବିଷୟରେ ଟୀକାକାର ଓ ସମୀକ୍ଷକମାନେ ବହୁ ମନ୍ତବ୍ୟ ପ୍ରଦାନ କରିଛନ୍ତି। ସେମାନେ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କୁ ଏହି ପୃଥିବୀ-ଜୀବନର ବହୁ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱରେ କେଉଁ ରହସ୍ୟାବୃତ ଶୂନ୍ୟରେ ହିଁ ବିଚରଣ କରୁଥିବା ଜଣେ ନିରାଟ ତତ୍ତ୍ୱବାଦୀ ବୋଲି କହିଛନ୍ତି। ସ୍ପିନୋଜା ମନୁଷ୍ୟର ମନକୁ ନେଇ ନାନା ଅକାଟ୍ୟ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ମଧ୍ୟକୁ ଉଡ଼ି ଯାଇଛନ୍ତି ବୋଲି ତାଙ୍କୁ ଦୋଷ ଦେଇଛନ୍ତି। ଆଉ କେତେ ମନ୍ତବ୍ୟ କରି କହିଛନ୍ତି ଯେ ସ୍ପିନୋଜା ତାଙ୍କର ସିଦ୍ଧାନ୍ତଟିରେ ଏକ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଭାବରେ ଅମର ହୋଇ ରହିବା ବିଷୟରେ ହିଁ କଳ୍ପନା କରିଛନ୍ତି,-ତାହାକୁ ଏକ ଦାର୍ଶନିକ ଗମ୍ଭୀରତା ସହିତ ବ୍ୟକ୍ତ କରିଛନ୍ତି ଏବଂ ସେଇଟିର ସପକ୍ଷରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ କୃତ୍ରିମ ଭାବରେ ଯୁକ୍ତିଗୁଡ଼ିଏ ବାଢ଼ିଛନ୍ତି। ଅନ୍ୟମାନେ ଆପତ୍ତି କରି କହିଛନ୍ତି ଯେ, ସ୍ପିନୋଜା ନିଜେ ଯେଉଁ କଥାଗୁଡ଼ିକୁ କହିଛନ୍ତି, ସେଗୁଡ଼ିକର ମର୍ମକୁ ସେ ଆପେ ମଧ୍ୟ ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବରେ ବୁଝିନାହାନ୍ତି, ତେଣୁ ନିଜେ କହିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରୁଥିବା କଥାଗୁଡ଼ିକୁ ବସ୍ତୁତଃ କହି ପାରିନାହାନ୍ତି। ହୁଏତ ଯାହା କହିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରିନଥାନ୍ତେ, ସେହିପରି କିଛି କଥା କହି ପକାଇଛନ୍ତି। ଏହିସବୁ ମନ୍ତବ୍ୟକୁ ଭିତ୍ତି କରି ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କ ପାଖକୁ ଫେରିଗଲେ

ଆମେ ବର୍ତ୍ତମାନ କହିବା ଯେ, ତାଙ୍କର ଉପସ୍ଥାପନାଟି ଅନୁସାରେ amor intellectualis Dei ର ସୋପାନଟିକୁ ଆସି ମନୁଷ୍ୟର ମନ ତା'ର ସର୍ବୋଚ୍ଚ ସ୍ଥିତିଟିରେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଥାଏ, ସର୍ବୋତ୍ତମ ପ୍ରକାରେ କର୍ମସାମର୍ଥ୍ୟ ମଧ୍ୟ ଲାଭ କରିଥାଏ । ଏବଂ, ସେହି କର୍ମସାମର୍ଥ୍ୟ ହିଁ ଆନନ୍ଦ ଦିଏ । ସର୍ବୋଚ୍ଚ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣତାର ଜ୍ଞାନକୁ ଲାଭ କରିବାରୁ ହିଁ ସେହି ଆନନ୍ଦର ଉପଲବ୍ଧି ହୋଇଥାଏ ।

ସ୍ପିନୋଜା ଆମକୁ ଏହିପରି ଭାବରେ ଜ୍ଞାନଲାଭ କରିବାର ତିନିଗୋଟି ସ୍ତରର ଉପସ୍ଥାପନା କରିଛନ୍ତି : ସୋପାନକ୍ରମରେ ସେଗୁଡ଼ିକ ଗୋଟିଏ ପରେ ଗୋଟିଏ କରି ପରସ୍ପରଠାରୁ ଗୁଣାତ୍ମକ ଭାବରେ ଅଧିକ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି । ଆମ ଜୀବନରେ ବାହାରେ ଥିବା ନାନା କାରଣରୁ ଆମ ଭିତରେ ହେଉଥିବା କ୍ଷିପ୍ର ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ଗୁଡ଼ିକରୁ ଜନ୍ମଲାଭ କରିଥାନ୍ତି । ସେମାନେ ଅଧାପନ୍ତରିଆ ଭାବରେ ଆମକୁ ନାନାଭାବେ ଖଣ୍ଡିଆ ହୋଇ ରହିଥିବା କିଛି ଧାରଣା ଆଣି ଦେଇଥାନ୍ତି । ଦ୍ୱିତୀୟ ପାହାଚ଼ଟି ହେଉଛି ବିଜ୍ଞାନର ପାହାଚ଼, ସ୍ୱାଧୀନ ବିଶ୍ଳେଷଣ ଏବଂ ବୁଦ୍ଧିସାମର୍ଥ୍ୟର ପାହାଚ଼ । ଉଚ୍ଚତମ ବୁଦ୍ଧି ଆମକୁ ସାହସ ପ୍ରଦାନ କରେ, ମନୋବଳ ଆଣି ଦିଏ । ଏବଂ, ତୃତୀୟ ପର୍ଯ୍ୟାୟଟି ଆମକୁ ସେହି ଗାରନ୍ଟିରେ ନେଇ ପହଞ୍ଚାଇ ଦିଏ, ଯେତେବେଳେ ଆମର ମନ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଭାବରେ ହିଁ ସବୁକିଛିକୁ ଅନୁଭବ କରେ । ଆମର ସହଜାତ ପ୍ରବୃତ୍ତିଗୁଡ଼ିକ ସେତେବେଳେ ଅନ୍ତର୍ବୋଧକୁ ରୂପାନ୍ତରିତ ହୋଇ ଯାଆନ୍ତି । ଆବେଗଗୁଡ଼ିକ କର୍ମରୂପେ ବ୍ୟକ୍ତ ହୁଅନ୍ତି । ଅନ୍ତର୍ବୋଧ ଆଦୌ ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ ଏବଂ ବହୁବିଭାଜିତ ହୋଇ ଆମ ପାଖକୁ ଆସେନାହିଁ । ତାହା ଆମ ପ୍ରକୃତିର ସେହି ମୂଳଭୂତ ସମଗ୍ରତାରୁ ହିଁ ନିଷ୍ପନ୍ନ ହୋଇଥାଏ, ଏବଂ ଏହି ସୋପାନଟି ଆମକୁ amor Dei ପାଖରେ ଆଣି ପହଞ୍ଚାଇ ଦିଏ । ଏହିପରି ଭାବରେ ଅନ୍ତର୍ବୋଧକୁ ଆମେ ଆତ୍ମଜ୍ଞାନର ଏକ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ଅବସ୍ଥା ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଥିବାର ସେହି ଖାସ୍ ପରିଣାମ ବୋଲି ହିଁ କହିବା । ବସ୍ତୁତଃ ଆଦୌ କିଛି ନଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଆମେ ତାଙ୍କୁ ଏକ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଶବ୍ଦକୋଷ ରୂପେ କଦାପି କଳ୍ପନା କରି ପାରିବାନାହିଁ । ଅନ୍ତହୀନ କହିଲେ ଏଠାରେ ଆଦୌ ଆୟତନଗତ ଅସରନ୍ତି ଅବସ୍ଥାକୁ ବୁଝାଇବ ନାହିଁ । ସତ୍ତାଗତ ଏକ ଗୁଣାତ୍ମକତାକୁ ହିଁ ବୁଝାଇବ । Amor intellectualis Dei ର ଏହି ତତ୍ତ୍ୱଟି ଆଦୌ ଦାବୀ କରିନଥାଏ ଯେ, ସେଥିରେ ଭୂମିରୂପେ ବିଶ୍ୱଯାକର ସକଳ ବସ୍ତୁ ମହଜୁଦ ହୋଇ ରହିଥିବ । ବିଚାରବୁଦ୍ଧି ଦ୍ୱାରା ପ୍ରେରିତ ଆମର ଇଶ୍ୱରପ୍ରୀତି ଆମକୁ ଏହି ସମଗ୍ର ପ୍ରକୃତିଟି ବିଷୟରେ ଏକ ସମ୍ୟକ୍ ଜ୍ଞାନ ହିଁ ଦେଉଥିବ, ଇଶ୍ୱରଙ୍କର ସେହି ଅନନ୍ତତା ଏବଂ ଅବିନାଶୀ ସତ୍ୟଟି ବିଷୟରେ

ଏକ ଜ୍ଞାନର ଦ୍ୟୋତକ ହୋଇ ରହିଥିବ ।

କେତେଜଣ ସମୀକ୍ଷକ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କୁ ଜଣେ ମିଷ୍ଟିକ୍ ବା ସତ୍ୟଦ୍ରଷ୍ଟା ରହସ୍ୟବାଦୀ ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । ଯଦି ସେ ଜୀବନର ପ୍ରଥମ କାଳରେ ଦେ'କାର୍ତ୍ତଙ୍କର ପ୍ରଭାବକୁ ଆସି ବୈଜ୍ଞାନିକ ରୀତିରେ ଏକ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ଲାଭ କରି ନଥାନ୍ତେ, ତେବେ ସିଏ ନିଶ୍ଚୟ ଜଣେ ମିଷ୍ଟିକ୍ ହୋଇଥାନ୍ତେ ବୋଲି ଗୋଟିଏ ମତ ପ୍ରକାଶ ପାଇଛି । ଆପଣାକୁ ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ଗୋଟିଏ ଅଂଶ ବୋଲି ଜାଣିବା, ତାହାକୁ ହିଁ ଆମ ଯାବତୀୟ ଉପଲବ୍ଧିର ସର୍ବଶୀର୍ଷ ସ୍ତର ବୋଲି କୁହାଯିବ । ମୁଁ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅବସ୍ଥିତ ରହିଛି ଏବଂ ଈଶ୍ୱର ମୋ' ଭିତରେ ଅବସ୍ଥିତ ରହିଛନ୍ତି, ଭାରତୀୟ ଦର୍ଶନରେ ସେହି କଥାଟିକୁ ଏକ ମୂଳଭୂତ ସତ୍ୟରୂପେ ଘୋଷଣା କରାଯାଇଛି । ଅୟମାତ୍ମା ବ୍ରହ୍ମ ଏବଂ ଅହଂ ବ୍ରହ୍ମାସ୍ମି ବୋଲି ଘୋଷିତ ହୋଇଛି । ତଦନ୍ତରସ୍ୟ ସର୍ବସ୍ୟ ବୋଲି ଈଶୋପନିଷଦରେ ଉଲ୍ଲେଖ ରହିଛି ।

ସ୍ପିନୋଜା ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ ଏବଂ ସେହି ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ପାଖରେ ଆସି ଶେଷ କରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ଯେଉଁ ବିଚାରବୁଦ୍ଧି ଦ୍ୱାରା ପରିପ୍ରେରିତ ପ୍ରେମର କଥା କହିଛନ୍ତି, ସେ ପ୍ରେମରେ ସେହି ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ହିଁ ମନ ସ୍ୱତଃସିଦ୍ଧ ଅନୁମାନ ରୂପେ ପ୍ରଥମେ ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି କି ? କାରଣ, ଏହି ପ୍ରବୃତ୍ତିଟି ଏକାଧିକ ଦାର୍ଶନିକ ଆମ ବୁଦ୍ଧିଶକ୍ତିର ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ବାହାରେ ବୋଲି ମନେ କରିଛନ୍ତି ଏବଂ ସେଥିଲାଗି ସେମାନଙ୍କୁ ଏକ ଦ୍ୱିତୀୟ ପ୍ରକାରର ଈଶ୍ୱର-ପକ୍ଷବାଦୀ ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । ସେହି ରହସ୍ୟବାଦକୁ କେତେ ଅବସରରେ ଗୋଟିଏ ପ୍ରକାରର ସଂଶୟବାଦ ସହିତ ଯୋଡି ଦେଖାଇବାର ପ୍ରଚେଷ୍ଟା ମଧ୍ୟ ହୋଇଛି । ଯେଉଁମାନେ ସେମାନେ ଯାବୁଡ଼ି ରହିଥିବା ବୁଦ୍ଧିମାର୍ଗଟିରେ ନିଜକୁ ଆତଯାତ କରୁଥାନ୍ତି, ସେମାନେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବିଷୟକୁ ସଂଶୟବାଦ ବୋଲି କହି ସତେଅବା ଗୋଟାଏ ପାଖକୁ ଆଡ଼େଇ ଦେଇଥାନ୍ତି । ସେମାନେ ପ୍ରବେଶ କରି ପାରୁନଥିବା ଏବଂ ତେଣୁ ବୁଝି ପାରୁନଥିବା ସବୁକିଛିକୁ ସଂଶୟବାଦ ବୋଲି କହନ୍ତି । ଦାର୍ଶନିକ ସ୍ପିନୋଜା ବୁଦ୍ଧି-ଆୟତନର କୌଣସି ସମସ୍ୟାକୁ ହିଁ ପରିତ୍ୟାଗ କରିନଥିଲେ କିମ୍ବା ଆଦୌ କୌଣସି ସଂଶୟ ଭିତରେ ପକାଇ ରଖୁନଥିବା କୌଣସି ଚିନ୍ତାମୁକ୍ତ ଅବସ୍ଥା ମଧ୍ୟକୁ ପଳାୟନ କରୁନଥିଲେ । ବୁଦ୍ଧିର କ୍ଷେତ୍ରଟିକୁ ଆବେଗର କ୍ଷେତ୍ରଟିକୁ ଆଦୌ ପୃଥକ୍‌ଭାବେ ଦେଖୁ ନଥିଲେ । ଜଣେ ଆଲୋଚକଙ୍କ ମତରେ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର amor Dei କଥାଟି' ଆମର ଆବେଗ ଏବଂ ବୁଦ୍ଧି ମଧ୍ୟରେ ଏକ ସମନ୍ୱୟର ହିଁ ପ୍ରୟାସ କରିଛି । ସେଥିରେ ଗୋଟିଏ ପାଖରେ ସକ୍ରେଟିସୀୟ 'ଆପଣାକୁ ଜାଣ' ସତ୍ୟଟିର ଆବେଦନ ରହିଛି ଏବଂ ଅପର ପଟେ ଏହି ସମଗ୍ର ପୃଥିବୀ ତଥା

ମନୁଷ୍ୟ ସହିତ ରହିଥିବା ତା'ର ସମ୍ବନ୍ଧଟି ମଧ୍ୟ ଜଡ଼ିତହୋଇ ରହିଛି । ସମୀକ୍ଷକ କହିଛନ୍ତି, ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ସେହି Intellectual Love of God ର ସୂତ୍ରଟି ମଧ୍ୟରେ ବସ୍ତୁତଃ ଏକ ଧର୍ମସ୍ତରୀୟ ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ଅବସ୍ଥିତ ରହିଛି, କାରଣ ଧର୍ମକୁ ଆଣି ଜ୍ଞାନ ଉପରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ କରି ରଖିବା ପାଇଁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶିତ ହୋଇ ରହିଛି ଓ କୌଣସି ଅଜ୍ଞାନ ଭିତରେ ଜଡ଼ିତ କରି ରଖିବା ନିମନ୍ତେ ଉଦ୍ୟମ କରିନାହିଁ । ମନ ଧର୍ମତଃ ସବୁକିଛିକୁ ବୁଝିବ, ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବରେ ବୁଝିବ, ନାନା ଅଜ୍ଞାନର ଆବେଶ ଭିତରେ ଆଦୌ ବିଶ୍ୱାସ କରିନେବାର ଫନ୍ଦି ଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ ଯାଇ ପଡ଼ି ଯିବନାହିଁ । ତେଣୁ, ବିଜ୍ଞାନ ଏବଂ ଧର୍ମ ମଧ୍ୟରେ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ ରହିବାର କୌଣସି କାରଣ ନାହିଁ । ଧର୍ମ ବିଜ୍ଞାନକୁ ଭୂମି କରି ଦଣ୍ଡାୟମାନ ରହିଛି । କେବଳ ବିଜ୍ଞାନ ଓ ଅନ୍ଧବିଶ୍ୱାସ ମଧ୍ୟରେ ଯାହାକିଛି ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ ରହିଥାଏ ।

ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ଜ୍ଞାନକୁ ସ୍ପିନୋଜା ପ୍ରେମ ସହିତ ଯୋଡ଼ି ଦେଇଥିଲେ । ବେନେଡିକ୍ଟ୍‌ଙ୍କ ସେହି ତତ୍ତ୍ୱଟି ଆମର ଏକାଳ ଯାଏ ମଧ୍ୟ ଅନେକ ଟୀକାକାରଙ୍କ ସକାଶେ ଅବୋଧ୍ୟ ହୋଇ ରହିଛି । ଏହି ଟୀକାକାରମାନେ ଖୁବ୍‌ସମ୍ଭବ ଅନେକ ସମୟରେ ପ୍ରେମ କହିଲେ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ-ସୁଖପ୍ରାପ୍ତିର ପାର୍ଥିବ ମାପକଗୁଡ଼ିକ ଅନୁସାରେ ବୁଝିଛନ୍ତି ଏବଂ ତେଣୁ ଏଇଟିରେ ନାନା ଅସଙ୍ଗତି ଆସି ରହିଯାଇଛି ବୋଲି କହି ଆପତ୍ତି କରିଛନ୍ତି । ଅବଶ୍ୟ, ଏପରି ଗୋଟିଏ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ରହିଛି ଯେ, ଈଶ୍ୱରଦୃଷ୍ଟି ଓ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ-ପରିତୃପ୍ତି ମଧ୍ୟରେ କେବଳ ଗୋଟିଏ ମାତ୍ରାଗତ ପାର୍ଥକ୍ୟ ରହିଥାଏ, କୌଣସି ଗୁଣାତ୍ମକ ପ୍ରଭେଦ ନଥାଏ । ଏବେ ମନୋବିଶ୍ଳେଷଣର କ୍ଷେତ୍ରରେ ମଧ୍ୟ କେତେ ନୂଆ ତଥ୍ୟ ବାହାରିଲାଣି ଏବଂ ଧର୍ମୀୟତ ମଧ୍ୟରେ କିପରି ଇନ୍ଦ୍ରିୟଭୋଗର ଆତୁରତାମାନେ ସର୍ବଦା ଏକାଠି ହୋଇ ରହିଥାନ୍ତି ବୋଲି କୁହାଗଲାଣି । ଉଭୟର ଉତ୍ସ ହେଉଛି ଆମ ସଂବେଗଗୁଡ଼ିକର କ୍ଷେତ୍ରରେ, ଆପଣାର ଅସ୍ମିତାକୁ ଏକ ଅମରତ୍ୱ ପ୍ରଦାନ କରିବାକୁ । ସେହି ଚିନ୍ତାମାନେ ଯେତେବେଳେ ଏକ ଖାସ୍ ପ୍ରଗାଢ଼ତା ଲାଭ କରନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ଧର୍ମର ଅନ୍ୱେଷଣ-କ୍ଷେତ୍ରରେ ତାହା ଜଣେ ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କର ମିଷ୍ଟିକ୍ ବ୍ୟାକୁଳତାଗୁଡ଼ିକୁ ଜାଗ୍ରତ କରି ଆଣିଥାଏ ଏବଂ ଇନ୍ଦ୍ରିୟସମ୍ଭୋଗର କ୍ଷେତ୍ରରେ ମନୁଷ୍ୟର କାମଲାଳସା ଗୁଡ଼ିକୁ । ଅର୍ଥାତ୍, ଯାବତୀୟ କାମବୃତ୍ତି ପଛରେ ଏକ ମିଷ୍ଟିକ୍ ଆବେଦନ ରହିଥାଏ ଓ ଯାବତୀୟ ମିଷ୍ଟିକ୍ ଆକର୍ଷଣ ପଛରେ ଏକ କାମନାଗତ ଉତ୍ସାହ ରହିଥାଏ ବୋଲି କୁହାଯାଇ ପାରିବ କି ?

ଇଂରାଜୀ ମିଷ୍ଟିସିଜ୍‌ମ ଶବ୍ଦଟିକୁ ଅନୁବାଦ କରି ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ କେଉଁମାନେ

ରହସ୍ୟବାଦ ବୋଲି କହିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲେ କେଜାଣି ? ସତ୍ୟକୁ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ କରିବାର ଯେଉଁ ସାଧନା ଏବଂ ଯେଉଁ ଚାରଣା, ତଦ୍ଦ୍ୱାରା ରହସ୍ୟର ଉଦ୍‌ଘାଟନ ହିଁ କରା ଯାଇଥାଏ । ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ତଥା ପ୍ରାଚ୍ୟରେ ଆମେ ମିଷ୍ଟିକ୍ ମାନଙ୍କର ବହୁ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ପାଇବା, ଏକାଧିକ ସାଂପ୍ରଦାୟିକ ଅନୁରୂପ ସଂଗଠନର ମଧ୍ୟ ପରିଚୟରେ ଆସି ପାରିବା, ଯେଉଁଠି କାମବାସନାର ନାନା ସୂଚନାର ଉଦାହରଣ ବେଶ୍ ଦେଖିବାକୁ ମିଳିଥାଏ । ଭାରତବର୍ଷର ବୈଷ୍ଣବସାଧନାରେ ନିତାନ୍ତ ସାଂସାରିକତାର ରଙ୍ଗଗୁଡ଼ିକୁ ଦେଇ କେତେ କେତେ ଉତ୍ସାହରେ ପ୍ରେମିକ ଏବଂ ପ୍ରେମାସ୍ପଦର ଉପମାମାନ ଦିଆଯାଇଛି । ଯୌନ-କାମନା ହେଉଛି ମନୁଷ୍ୟ ଭିତରେ ରହିଥିବା ଏକ କାମନା, ଯାହାକି ଆପଣାକୁ ଚରିତାର୍ଥ କରିବା ଲାଗି ଇଚ୍ଛା କରୁଥାଏ । ତେବେ, ଯୌନ ଚରିତାର୍ଥତାର ସେହି ଇଚ୍ଛା ଓ ମିଷ୍ଟିସିଜ୍‌ମ୍ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରକୃତରେ କି ପାର୍ଥକ୍ୟ ରହିଛି ? ମିଷ୍ଟିସିଜ୍‌ମ୍ ହେଉଛି ସତ୍ୟର ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ କରିବା ଲାଗି ଆମ ମନର ଏପରି ଏକ ଆକର୍ଷଣ, ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ଏକ ଅନ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟିଦ୍ୱାରା ଉଦ୍‌ବୋଧିତ ହେଉଥିବା ଏକ ଏକନିଷ୍ଠ ଆକୁଳଭାବ । ଯୌନ ଚରିତାର୍ଥତାରେ ତ କେବଳ ଏକ କାମନାପୂରଣର ଅସ୍ଥିରତା ହିଁ ସର୍ବପ୍ରଧାନ ହୋଇ ରହିଥାଏ । ସତ୍ୟକୁ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ କରିବାର ଯେଉଁ ଅନ୍ତର୍ଗତ ଅନମନୀୟ ଆଗ୍ରହ, ତାହାକୁ ତ ପୂର୍ଣ୍ଣ ମୂଳଭୂତ ଭାବରେ ଏକ ଆତ୍ମଜାଗରଣ ବୋଲି କୁହାଯିବ, ଏକ ଉପଲବ୍ଧି ବୋଲି କୁହାଯିବ । ଜୀବନରେ ଏହି ଅବସ୍ଥାଟି ଆସିଥାଏ, ଯେତେବେଳେ ଜଣେ ମନୁଷ୍ୟ ନିଜକୁ ସର୍ବବିଧ କାମନା ମଧ୍ୟରୁ ମୁକ୍ତ କରିଥାଏ । ଆପଣାକୁ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ଦେଇ ଦେବାକୁ ହୁଏ । ଏଥିରେ ଯୌନ ବାସନାକୁ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ କରିବାର ସେହି ଖାସ୍ କାମନାଟିର କୌଣସି ଅବକାଶ ହିଁ ନଥାଏ । ଆପଣାକୁ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ଦେଇ ଦେବାକୁ ହୁଏ । କବି ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ ପ୍ରେମକୁ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ବୁଝିବାର ଏକ ଅବସ୍ଥା ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । ଏବଂ ତାହାରିଦ୍ୱାରା ଏକ ଆତ୍ମବିମୋଚନ ତଥା ପରିପୂର୍ଣ୍ଣତା-ଲାଭର ଉପଲବ୍ଧି ହୁଏ । ଏକ ଆନନ୍ଦ ଉପଲବ୍ଧ ହୁଏ, ଏହି ପୃଥିବୀ ସହିତ ଏକ ପୂର୍ଣ୍ଣ ସତ୍ୟର ସ୍ତରରେ ଏକଯୁକ୍ତ ହୋଇ ରହିଥିବାର ଗୋଟିଏ ଆନନ୍ଦ । ସ୍ୱୟଂ ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ସର୍ବୋଚ୍ଚ ଆନନ୍ଦ ବୋଲି ଉପଲବ୍ଧି କରିବା । ଉପନିଷଦର ଭାଷାରେ ତେଣୁ 'ରସୋ ବୈ ସଃ ।' ସକଳ ରସର ଆଧାର, ରସସ୍ୱରୂପ ।

ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତିର ମନ ଯେତେବେଳେ amor Dei ର ସ୍ତରରେ ଉପନୀତ ହୁଏ, ସିଏ ସେତେବେଳେ ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ଏକ ଅଂଶରେ ହିଁ ପରିଣତ ହୋଇଯାଏ । ଆପଣାକୁ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଆବିଷ୍କାର କରିଥାଏ । ଗୋଟିଏ ନଦୀ ଆସି ମହାସମୁଦ୍ର ସହିତ

ସମ୍ମିଳିତ ହୋଇ ଗଲାପରି ଗୋଟିଏ ଏକ ସମଗ୍ର ସହିତ ସମ୍ମିଳିତ ହୋଇଥାଏ। ପ୍ରତ୍ୟେକ ମନୁଷ୍ୟ ଭିତରେ ଥିବା ଈଶ୍ୱରୀୟ ସତ୍ୟ ସେହି ଅନନ୍ତ ସତ୍ୟରୂପଟି ସହିତ ସମ୍ମିଳିତ ହୁଏ। ସେହି ଅର୍ଥରେ ହିଁ ବେନେଡିକ୍ଟ୍ ସ୍ପିନୋଜା 'ଈଶ୍ୱର ହିଁ ଏକ ଅନ୍ତଦୁଃତ ପ୍ରେମରେ ଆପଣାକୁ ପ୍ରେମ କରନ୍ତି' ବୋଲି ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି। ତାଙ୍କର ଗୋଟିଏ ଉକ୍ତି ଅନୁସାରେ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ଲାଗି ମନୁଷ୍ୟମନର ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ବୁଦ୍ଧିପ୍ରେରିତ ପ୍ରେମ ରହିଥାଏ, ତାହାରି ହେତୁ ହିଁ ସେ ଆପଣାକୁ ଭଲ ପାଉଥାନ୍ତି। ତାଙ୍କୁ ଅନ୍ତହୀନ ବୋଲି କଳ୍ପନା କରିବାର ମାଧ୍ୟମରେ ନୁହେଁ, ଏକ ଶାଶ୍ୱତତାର ସ୍ତରରେ ମନୁଷ୍ୟର ମନ ଭିତରେ ରହିଥିବା ସତ୍ୟଟିର ମାଧ୍ୟମରେ ହିଁ ତାଙ୍କର କଳ୍ପନା କରି ହିଁ ତାହା ସମ୍ଭବ ହୁଏ। ଆଉ ପ୍ରକାରେ କହିଲେ, ଏକ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ମନୁଷ୍ୟମନର ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ପ୍ରତି ଯେଉଁ ବୁଦ୍ଧିଦ୍ୱାରା ଉଦ୍ଦୀପିତ ପ୍ରେମ ରହିଛି, ସେଇଟିକୁ ମାଧ୍ୟମ କରି ହିଁ ଈଶ୍ୱର ଯେଉଁ ପ୍ରେମ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରେରିତ ହୋଇ ନିଜକୁ ଭଲ ପାଆନ୍ତି, ତାହାରି ଏକ ଅଂଶରୂପେ ତାହା ପରିପ୍ରେରିତ ହୋଇ ରହିଥାଏ। ଏହି କଥାଟି ତ ପୁରାତନ ପାରସ୍ୟର ଜଣେ ମିଷ୍ଟିକ୍ ହାଲ୍ଲାଜ୍‌ଙ୍କ ତୁଣ୍ଡର ସେହି କଥାଟି ପରି ଶୁଭୁଛି, ଯେଉଁଟିରେ ସେ 'ମୁଁ ହେଉଛି ସ୍ୱୟଂ ଈଶ୍ୱର, ମୁଁ ସେହି ଆପଣାକୁ ହିଁ ଭଲ ପାଉଛି ଏବଂ, ମୁଁ ଯାହାଙ୍କୁ ଭଲ ପାଉଛି ସିଏ ମଧ୍ୟ ବସ୍ତୁତଃ ମୁଁ ନିଜେ। ଆମେ ଉଭୟେ ଗୋଟିଏ ଶରୀର ମଧ୍ୟରେ ରହିଛୁ। ତୁମେ ମୋତେ ଦେଖୁଥିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ତାଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଦେଖୁଛ ଏବଂ ତାଙ୍କୁ ଦେଖିବାଦ୍ୱାରା ଆମ ଉଭୟଙ୍କୁ ଦେଖୁଛ' ବୋଲି ଘୋଷଣା କରିଥିଲେ।

ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ପ୍ରତି ଏହି ଯେଉଁ ସତତ ଓ ଚିରସ୍ଥାୟୀ ପ୍ରେମଦୃଷ୍ଟି ତାହାହିଁ ଆମ ମୁକ୍ତିର କାରଣ ଏବଂ ଆନନ୍ଦର ଆଧାର। ଏବଂ, ସେହି ପ୍ରେମଟି ଆମ ଭିତରେ ସମୃଦ୍ଧି ଲାଭ କରି ଆସୁଥିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ହିଁ ଆମର ସକଳ ଦୁର୍ଗତି ଅପସାରିତ ହୋଇ ଯାଉଥାଏ ଏବଂ ମୃତ୍ୟୁଲାଗି ସର୍ବବିଧ ଭୟ ଦୂରୀଭୂତ ହୁଏ। ଆମରି ଏହି ଶରୀରଟି ଆମ ମରଣଶୀଳ ଜୀବନଟିର ଯେପରି ପ୍ରତୀକଟିଏ ହୋଇ ରହିଛି, ତାହାର ଆଉ କୌଣସି ପୂର୍ବ ମହତ୍ତ୍ୱ ଆଦୌ ରହେନାହିଁ। ନିଜ ଦର୍ଶନଚର୍ଯ୍ୟାର ମୂଳ ପର୍ଯ୍ୟାୟଟିରେ ସ୍ପିନୋଜା ଆମର ଶରୀର ଓ ମନ ଭିତରେ ଏକ ସମଅବସ୍ଥା ବିଦ୍ୟମାନ ରହିଛି ବୋଲି ଘୋଷଣା କରିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଏହି ପରବର୍ତ୍ତୀ ସୋପାନଟିରେ ପହଞ୍ଚି ସେ ମନକୁ ଏକ ଉଚ୍ଚତର ସ୍ଥାନ ପ୍ରଦାନ କରିଛନ୍ତି। ତତ୍ତ୍ୱର ବ୍ୟାଖ୍ୟାକାର ସ୍ପିନୋଜା ପଛକୁ ରହି ଯାଇଛନ୍ତି ଓ ମିଷ୍ଟିକ୍ ସ୍ପିନୋଜା ଅଗ୍ରଭାଗକୁ ଆସିଛନ୍ତି। ଅଥବା, ଏପରି ଏକ ଅନ୍ୟ ଅର୍ଥ ମଧ୍ୟ କରା ଯାଇପାରେ ଯେ, ଯେତେବେଳେ ଆମର ମନ ସକଳ ବସ୍ତୁରେ

ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ହିଁ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ କରିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରେ, ସେତେବେଳେ ତାହା attribute ଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ ଆଉ କୌଣସି ପାର୍ଥକ୍ୟ ଦେଖି ପାରେନାହିଁ। ସ୍ପିନୋଜା ଯେପରି ସୂଚାଇ ଦେଇଛନ୍ତି, ଚର୍ଚ୍ଚାଟିର ପ୍ରଥମ ଭାଗରେ ମୁଁ ସାଧାରଣ ଭାବରେ ସକଳ ବସ୍ତୁ ଏବଂ ତେଣୁ ମନୁଷ୍ୟର ମନ ମଧ୍ୟ ସେମାନଙ୍କର ମୂଳ ସତ୍ୟ ତଥା ଅବସ୍ଥିତି ଉଭୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ଉପରେ ନିର୍ଭରଶୀଳ ରହିଛନ୍ତି ବୋଲି ଦର୍ଶାଇ ଦେଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ, ଯେତେ ନ୍ୟାୟସଙ୍ଗତ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସେହି ପ୍ରତ୍ୟେକଟିର ତଥାପି ଏକ ବିଶେଷ ଅସ୍ତିତ୍ୱ ରହିଛି, ଏକ ବିଶେଷ ପରିଚୟ ମଧ୍ୟ ରହିଛି।

ଆନନ୍ଦ ଆଦୌ ଏକ ସାଧନ ନୁହେଁ, କେବଳ କୌଣସି ମାର୍ଗବତ୍ ନୁହେଁ, ଆନନ୍ଦ ହେଉଛି ଲକ୍ଷ୍ୟ, ଏକ ପୂର୍ଣ୍ଣ ପରିଣାମ। ଏକ ତାତ୍କାଳିକ କାର୍ଯ୍ୟସାଧକ ଆଦୌ ନୁହେଁ ଆନନ୍ଦ ହେଉଛି ଏକ ମୂଲ୍ୟବାନ୍ ଜୀବନସମ୍ପଦ। କେତେକ ଗୁଣର ଅଭ୍ୟାସ ଫଳରେ ଆମେ ଯେ ତା'ପରେ ଯାଇ ଆନନ୍ଦର ଅଧିକାରୀ ହେଉ, ସେକଥା ମୋଟେ ନୁହେଁ। ଅସଲ ଗୁଣ କହିଲେ ପ୍ରକୃତରେ ସର୍ବଦା ସେହି ଆନନ୍ଦକୁ ହିଁ ବୁଝାଇଥାଏ। ଆମେ ଯେ ଆମର କାମନାଗୁଡ଼ିକୁ ଜୟ କରୁ ଓ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ ମଧ୍ୟରେ ରଖିବାକୁ ସମର୍ଥ ହେଉ ଏବଂ ଆନନ୍ଦ ଲାଭ କରୁ ସେକଥା ସତ୍ୟ ନୁହେଁ। ବରଂ ଓଲଟା କଥାଟା ହିଁ ସମ୍ଭବତଃ ସତ୍ୟ,- ଆମେ ସେଗୁଡ଼ିକର ଏକ ଆନନ୍ଦର ଆହରଣ କରିଥାଉ ଏବଂ ସେହି କାରଣରୁ ହିଁ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଆମେ ନିଜର ନିୟନ୍ତ୍ରଣରେ ରଖିବାରେ ସମର୍ଥତା ଲାଭ କରିଥାଉ। ଚାରି ଶହରୁ ଅଧିକ ବର୍ଷ ତଳର ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ଏହି ଉକ୍ତିଟି ଆମ ଆଧୁନିକତମ ଏହି ବିଷୟକ ଜ୍ଞାନଟି ସହିତ କେତେ ମେଳ ଯେ ଖାଇଯାଉଛି, ଭାବିଲେ ପ୍ରକୃତରେ ଭାରି ଆଚମ୍ବିତ ହେବାକୁ ହୋଇଥାଏ।

ଏହିପରି ଭାବରେ ସ୍ପିନୋଜା ଗ୍ରନ୍ଥଟିର ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟାୟଟିରେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଛନ୍ତି: ମନୁଷ୍ୟର ଜୀବନକୁ ଆପଣାବଶ କରି ରଖିବାକୁ ସର୍ବଦା ଉଦ୍ୟତ ହୋଇ ରହିଥିବା ଆବେଗମାନଙ୍କ ଉପରେ ତା'ମନର ଯେ କେତେ ଶକ୍ତି ରହିଛି, ମୁଁ ସେହି ବିଷୟରେ ହିଁ ଯାବତୀୟ କଥା କହି ବର୍ତ୍ତମାନ ପୁସ୍ତକଟିକୁ ଶେଷ କରିବାକୁ ଯାଉଛି। ସେହି ଆବେଗଗୁଡ଼ିକ ଉପରେ ବିଜୟ ଲାଭ କରିବା ଦ୍ୱାରା ହିଁ ଆମର ମନ ପୂର୍ଣ୍ଣମୁକ୍ତ ହେବ। ଜଣେ ପ୍ରଜ୍ଞାମୁକ୍ତ ହେବ। ଜଣେ ପ୍ରଜ୍ଞାଯୁକ୍ତ ମନୁଷ୍ୟ ଯେ ପ୍ରକୃତରେ କେତେ ଶକ୍ତିର ଅଧିକାରୀ ହୋଇ ରହିଥାଏ,- ତା'ର ମନଃକ୍ଷେତ୍ରରେ ସେ କେବେହେଲେ ବିଚଳିତ ହୁଏନାହିଁ ଏବଂ ତାହାରି ଫଳରେ ତା' ଭିତରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ଶାନ୍ତି ବିରାଜମାନ କରୁଥାଏ, ସେହି ସତ୍ୟଟିକୁ ହିଁ ଦର୍ଶାଇ ଦିଆ ହୋଇଛି। ଜଣେ ସତ୍ୟଦ୍ରଷ୍ଟାର

ଅବିଚଳତା ସହିତ ସ୍ପିନୋଜା ପୁସ୍ତକଟିକୁ ଶେଷ କରିଛନ୍ତି: ପୁସ୍ତକଟିରେ ମୁଁ ଯେଉଁ ପଥଟିକୁ ସୂଚାଇ ଦେଇଛି, ଯଦି ତାହା କଷ୍ଟସାଧ୍ୟ ହୋଇଥାଏ, ଯଦି ପ୍ରକୃତରେ କଷ୍ଟସାଧ୍ୟ ବୋଲି ମନେ ହେଉଥାଏ, ତଥାପି ସେଇଟିକୁ ଆବିଷ୍କାର କରାଯାଇ ପାରିବ । ନିଶ୍ଚୟ କଷ୍ଟସାଧ୍ୟ ହେବ,-କାରଣ, ସୁନିଶ୍ଚିତ ଭାବରେ ସେହି କାରଣରୁ ତ କ୍ୱଚିତ୍ କେହି କେହି ପଥଟିର ଆବିଷ୍କାର କରିଛନ୍ତି । ଏବଂ, ମନେ ରଖିଥିବା ଆବଶ୍ୟକ ଯେ, ଯଦି ତୁମ ଦୁଆର ମୁହଁରେ ହିଁ ସେହି ବିମୋଚନ ଅପେକ୍ଷା କରି ରହିଥାନ୍ତା ଏବଂ କଠୋର ଆୟାସ ନକରି ତାହାର ଆବିଷ୍କାର କରି ହେଉଥାଆନ୍ତା, ତେବେ ମନୁଷ୍ୟମାନେ ପ୍ରାୟ ପ୍ରତ୍ୟେକେ କିପରି ତାହାକୁ ଅବହେଳା କରି ରହିଥାଆନ୍ତେ ? ଏବଂ, ସର୍ବଶେଷରେ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ସେହି ସର୍ବାଧିକ ଆଶାବାଦୀ ଆବେଦନଟିକୁ ବହନ କରୁଥିବା ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଉକ୍ତିଟି : ମାତ୍ର, ପୃଥିବୀରେ ଉତ୍ତମ ଏବଂ ଉଚିତ ବୋଲି ଯାହାକିଛି ରହିଛି, ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ହିଁ ତ କଷ୍ଟସାଧ୍ୟ ଏବଂ ଅତ୍ୟନ୍ତ କ୍ୱଚିତ୍ । ଆପଣାର ଆସ୍ପୃହାକ୍ଷେତ୍ରରେ ଯୋଗ୍ୟ ହୋଇଥିଲେ ଯାଇ ଆମେ ସେହି ଉକ୍ତିଟିର ମର୍ମକୁ ହୁଏତ ବୁଝିପାରିବା ।

କଠୋପନିଷଦର ସେହି ସୁପ୍ରଖ୍ୟାତ ବାରତାଟିରେ ମଧ୍ୟ ସକଳ ଅର୍ଥରେ ଠିକ୍ ସେହି କଥାଟି: ପ୍ରଜ୍ଞା ରହିଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ କହନ୍ତି ଯେ, ଉପଲବ୍ଧିର ପଥଟି ହେଉଛି ଗୋଟିଏ କ୍ଷୁର ପରି ଅତିଶୟ ତୀକ୍ଷ୍ଣ । ସେହି ପଥଟିକୁ ଚାଲିବା ତେଣୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ କଷ୍ଟକର । ତଥାପି ତୁ ଉଠ୍, ଜାଗ୍ରତ ହୋଇ ପଥଟିକୁ ଚାଲିବୁ ଏବଂ ଲକ୍ଷ୍ୟରେ ଯାଇ ପହଞ୍ଚିବା ପୂର୍ବରୁ ସେହି ଚାଲିବାରୁ କେବେହେଲେ ନିବୃତ୍ତ ହେବୁନାହିଁ । ଏବଂ, ଯିଏ ସତକୁ ସତ ବାଟଟିଏ ଚାଲୁଛି, ସିଏ ସର୍ବତ୍ର ଏକଥାଟିକୁ ଜାଣିଛି ଯେ, ସେହି ଲକ୍ଷ୍ୟଟା ମଧ୍ୟ କେବେହେଲେ ଆସିବନାହିଁ । ଲକ୍ଷ୍ୟ ଘୁଞ୍ଚି ଘୁଞ୍ଚି ଯାଉଥିବେ, ଦିଗ୍‌ବଳୟମାନେ ପ୍ରସାରିତ ହୋଇଯିବାରେ ଲାଗିଥିବେ, ଆଖିମାନେ ମଧ୍ୟ କାହାଠାରୁ ଭରସା ପାଇ ଆଗକୁ ଆଗକୁ ଲମ୍ବି ଯିବାରେ ଲାଗିଥିବେ । ବାଟଟା ଭାରି ଟାଣୁଥିବ ଓ ଭିତରର ବାଟୋଇଟା ପ୍ରାୟ ଏକ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ମୋହରେ ରାଜୀ ହୋଇ ଯାଉଥିବ । ବାଟ ଭୁଲୁନଥିବା ମଣିଷଟିଏ ସେକଥାକୁ ଆଦୌ ବୁଝି ପାରିବନାହିଁ । ସତକୁ ସତ ବାଟ ଚାଲୁଥିବା ମଣିଷଟିଏ କେବେହେଲେ ଚାଲୁଛି ବୋଲି କୌଣସି କ୍ଲାନ୍ତି ଅନୁଭବ କରିବନାହିଁ । ବରଂ ବାଟ ନଚାଲୁଥିଲେ ହିଁ କ୍ଲାନ୍ତି ଲାଗିବ । ଚାଲିବାର ଜୀବନଟି ହୁଏତ ଏକ ବିଚିତ୍ର ଜୀବନ ଏବଂ ବସ୍ତୁତଃ ଚାଲିଲେ ଯାଇ ତା'ର ଆସ୍ୱାଦନଟିକୁ ଅନୁଭବ କରି ହୁଏ । ଯେଉଁ ଈଶ୍ୱର ଏଠି ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ମଧ୍ୟରେ ମୂଳଭୂତ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି ବୋଲି ଅନୁଭୂତ

ହୁଅନ୍ତି, ଆପଣାର ବିଚାରବୁଦ୍ଧିକୁ କ୍ରମସନ୍ଦୀପିତ କରି ତାଙ୍କୁ ଜୀବନରେ ବଞ୍ଚି ହୁଏ,- ଈଶ୍ୱରଚେତନାରେ ବାଟ ଚାଲି ହୁଏ, ଅସଲ ଉପବୀତ ଗୁଡିକୁ ଧାରଣ କରି ହୁଏ। ସ୍ପିନୋଜା ତାହାକୁ ଏକ ପ୍ରୀତି ବୋଲି କହିଛନ୍ତି। ସେହି ପ୍ରୀତି ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ଲାଗି ଏକ ପ୍ରୀତି, ସିଏ ପୂରି ରହିଥିବା ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ଲାଗି ପ୍ରୀତି, ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ଭର୍ତ୍ତି ଏହି ଖିଳ ଜୀବନଟି ଲାଗି ପ୍ରୀତି। ଅର୍ଥାତ୍, ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଅର୍ଥରେ ଏକ ଈଶ୍ୱରଦର୍ଶନ। ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ବଞ୍ଚିହେବ ବୋଲି କୌଣସି ଅର୍ଥରେ ଏକ ପଳାୟନ ଅଥବା ଆତ୍ମପ୍ରତ୍ୟାହାର ଆଦୌ ନୁହେଁ। କେତେ କେତେ ଅକାରଣରୁ ନୀତିବାଦୀମାନେ ଆମକୁ ଏହି ଜାଣତ ବିଷୟରେ ଉଦାସୀନ କରି ରଖିଛନ୍ତି ବୋଲି ସିନା ଆମେ ଏଠି ଏକ ଅଲିଅଳ ମାୟାବାଦର ସମ୍ମୋହନ ମଧ୍ୟରେ ଭ୍ରମି ରହିଛୁ। ସତେଅବା ରୁଷି ବସିଛୁ। ଏକ ଆରେକଠାରୁ ଲୁଚି ହିଁ ରହିଛୁ। ଜୀବନଟା ଧର୍ମତଃ ଦୁଃଖମୟ ବୋଲି ବିଳାପ କରିବାରେ ଲାଗିଛୁ। ଆମଲାଗି ଉନ୍ମୋଚିତ ହୋଇ ରହିଥିବା ସଂପୃକ୍ତିଗୁଡିକୁ ସ୍ୱୀକାର କରିନେଇ ପାରୁନାହୁଁ। ସଂସ୍କାରମାନଙ୍କର ଚକ୍ରାନ୍ତରେ ପଡ଼ି ଭିଡ଼ଗୁଡ଼ାକ ଭିତରେ ଭାରି ଏକୁଟିଆ ହୋଇ ରହିଛୁ। ସତେଅବା ଆପେ ଆପଣାଦ୍ୱାରା ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାତ ହୋଇ ବୁଲୁଛୁ। ଆପଣାର ଏହି ମନୋଭୂମିଟିକୁ ପାହାଚ ପାହାଚ କ୍ରମରେ ବୁଝି ଉତ୍ତୋଳିତ କରି ଆଣି ଏକ ଅନ୍ୟ ନିର୍ମଳତା ଦ୍ୱାରା କିପରି ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ପାଖକୁ ଆସିହେବ, ତାଙ୍କୁ ଏକ ଭଲ ପାଇବାଦ୍ୱାରା ହିଁ ଜୀବନ ବଞ୍ଚି ହେବ,- ସ୍ପିନୋଜା ଆମକୁ ସେହିପରି ବାଣୀ ଶୁଣାଇବାର ଚେଷ୍ଟା କରିଛନ୍ତି; ସେ ଆମ ଭିତରେ ଆତ୍ମଉତ୍ତୋଳନର ସାହସ ଆଣି ଦେଉଛନ୍ତି, ଆମଲାଗି ଏକ ଅଭିନବ ଗୃହପ୍ରବେଶର କାରଣ ହୋଇ ପାରିଛନ୍ତି।

(ଜ) ସ୍ପିନୋଜା ଓ ଈଶ୍ୱର-ସିଦ୍ଧାନ୍ତ

ଏହି ପ୍ରକରଣଟିକୁ ଆମେ ମହାତ୍ମା ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ଏକ ଉକ୍ତିରୁ ଆରମ୍ଭ କରିବା। ୧୯୪୬ ମସିହାର ଏକ ପୂରା ପୋଖତ ବିବେକ ଏବଂ ପ୍ରତ୍ୟୟର ଖାସ୍ ଉକ୍ତିଟିଏ। ମହାତ୍ମା ଗାନ୍ଧୀ ସେଥିରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଥିଲେ: ମୋ' ନିଜ ବିବେକ ଏବଂ ବୁଦ୍ଧି ସହିତ ସଙ୍ଗତି ରଖୁ ନଥିବା ଆମର ଅତିପୁରାତନ ପବିତ୍ର ଶାସ୍ତ୍ରଗୁଡ଼ିକର ଦୃଢ଼ ଉକ୍ତିଗୁଡ଼ିକୁ ମୁଁ ତଥାପି ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ କରିବି ପଛକେ, ତଥାପି କୌଣସି ସତ୍ୟକୁ ଅକାଟ୍ୟ ବୋଲି କଦାପି ଗ୍ରହଣ କରିବିନାହିଁ। ଜଣେ ମହାତ୍ମାଙ୍କର ମୁଖରୁ ସେଗୁଡ଼ିକର ଉଚ୍ଚାରଣ ହେଉଥିଲେ ମଧ୍ୟ ମୁଁ ତଥାପି ତାହାକୁ ମାନି ନେବିନାହିଁ। ତାହା ସବାଆଗ ମୋ'ର ମସ୍ତିଷ୍କକୁ ଓ ମୋ'ର ହୃଦୟକୁ ଠିକ୍ ବୋଲି ଲାଗିବ, ମୁଁ ତେବେଯାଇ ତାହାକୁ ସ୍ୱୀକାର କରିନେଇ ପାରିବି।

ଯୁଗ ଯୁଗ ଧରି ଆମ ଶାସ୍ତ୍ରମାନେ କ'ଣ ଠିକ୍ ଓ କ'ଣ ଭୁଲ, ସେହି ବିଷୟରେ ଆପଣାର ଅନୁଜ୍ଞାଗୁଡ଼ିକର ଘୋଷଣା କରିଛନ୍ତି ଓ ସମାଜର ଅଧିକାଂଶ ତାହାକୁ ସ୍ୱୀକାର କରି ନେଇଛନ୍ତି । ଶାସ୍ତ୍ରମାନଙ୍କର ଘୋଷଣା ହିଁ ବିଜୟୀ ହୋଇଛି ଓ ମନୁଷ୍ୟର ବିବେକ ପରିପକ୍ୱତା ହାସଲ କରିବା ସକାଶେ ସମୟ ପାଇ ପାରିନାହିଁ । ସପ୍ତଦଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଇଉରୋପୀୟ ମହାଦେଶର ଇହୁଦୀ ସମାଜ ମୂଳକିମିଆ ଏବଂ ଅଲୌକିକତାର ନାନା ଏଣୁତେଣୁ ଭିତରେ ନିମଜ୍ଜିତ ହୋଇ ରହିଥିଲା ଏବଂ ନାନା ଅନ୍ଧବିଶ୍ୱାସ ଦ୍ୱାରା ପୂର୍ଣ୍ଣ ଏକ ଅଜ୍ଞତା ଭିତରେ ବୁଡ଼ୁବୁଡ଼ୁ ହୋଇ ରହିଥିଲା । ଆପଣାର ଧର୍ମୀୟ ଜୀବନରେ ଇହୁଦୀମାନେ ବାଇବେଲ୍ ଗ୍ରନ୍ଥର ପ୍ରଥମ ବାଗଟିକୁ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଉତ୍ସ-ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରୁଥିଲେ । ସେଥିରେ ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ପରମ ପିତା, ସୃଜନକର୍ତ୍ତା ଏବଂ ରକ୍ଷାକର୍ତ୍ତା ବୋଲି ଘୋଷଣା କରା ଯାଇଥିଲା । ଇହୁଦୀ ଧର୍ମରେ ତତ୍ତ୍ୱ କହିଲେ ଏକ ଧର୍ମକୁ ହିଁ ବୁଝାଉଥିଲା । ପରମ କର୍ତ୍ତା ୟେହୋଭା ସ୍ୱର୍ଗରେ ଆସୀନ ରହିଥିଲେ । ୟେହୋଭା ସମୁଦାୟ ସମ୍ପ୍ରଦାୟଟିର ଦେବତା ଥିଲେ,- ସର୍ବଦା ହିଁ ସମର ଏବଂ ସଂଗ୍ରାମରତ ହୋଇ ରହିଥିଲେ । ଜନଗଣ ତାଙ୍କୁ ନାନାପ୍ରକାରେ ତୁଷ୍ଟ ଏବଂ ତୃପ୍ତ କରି ରଖୁଥିଲେ, ସଦାପ୍ରସନ୍ନ କରି ରଖୁଥିଲେ । ମାତ୍ର, ଏତେଟିକିଏ ଅବାଧ୍ୟତାର ଲକ୍ଷଣ ଦେଖିଲେ ତାହାର ଶାସ୍ତିବିଧାନ କରୁଥିଲେ । ବାରୁଖ୍ ସ୍ପିନୋଜା ସମ୍ଭବତଃ ସର୍ବପ୍ରଥମ ଏପରି ଜଣେ ଇହୁଦୀ ଥିଲେ ଯିଏକି ସର୍ବବିଦ୍ୟମାନ୍ ଜଣେ ପରମ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ କଥା କହିଲେ ଏବଂ ତାହାରି ପରିଣାମ ସ୍ୱରୂପ ତାଙ୍କ ସିନାଗଗ୍‌ରୁ ବହିଷ୍କୃତ ହୋଇଥିଲେ । ଏବଂ, ଜଣେ ଟୀକାକାରଙ୍କ ମତରେ ଯଦି ସପ୍ତଦଶ ଶତାବ୍ଦୀ ବଦଳରେ ସ୍ପିନୋଜା ପ୍ରଥମ ଶତାବ୍ଦୀର ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ହୋଇଥାନ୍ତେ, ତେବେ ଇହୁଦୀମାନେ ତାଙ୍କୁ ନିଶ୍ଚୟ କ୍ରୁସ୍‌ବିଦ୍ଧ କରିଥାଆନ୍ତେ ।

ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ସମସାମୟିକ ସମାଜଟି ଏକାଧିକ ପ୍ରକାରେ ବାଇବେଲ୍ ଧର୍ମଗ୍ରନ୍ଥ ପ୍ରତି ଅନୁଗତ ହୋଇ ରହିବାର କ୍ଷେତ୍ରରେ ସର୍ବାଧିକ ପରିମାଣରେ ନିପୀଡ଼ିତ ହୋଇ ରହିଥିଲା । ଶ୍ରୀ ମାର୍ଟିନ୍ ଲୁଥର୍ ପୋପ୍‌ଙ୍କ ବିରୋଧରେ ଯୁଦ୍ଧ ଘୋଷଣା କରି ଯେଉଁ ପ୍ରୋଟେଷ୍ଟାଣ୍ଟ ଧର୍ମର ପ୍ରସାର ଘଟାଇଥିଲେ, ସେଥିରେ କାଥୋଲିକ୍ ଜଗତର ଅଧୀନତାକୁ ଅସ୍ୱୀକାର କରି ସକଳ ସତ୍ୟର ଭଣ୍ଡାର ରୂପେ ବାଇବେଲ୍ ଗ୍ରନ୍ଥର ବାଣୀଗୁଡ଼ିକୁ ହିଁ ମାନି ନିଆ ଯାଇଥିଲା । କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱଟାର ଗାଦୀଟା ବଦଳି ଯାଇଥିଲା, କିନ୍ତୁ ଏକାଚାର ରହିଥିଲା । ଜର୍ମାନ୍ ଲେଖକ ଏବଂ ଚିନ୍ତାନାୟକ ଲେସିଙ୍ଗ୍ ସେହି ଅବସରରେ ସେହି ସ୍ଥିତିଟି ପ୍ରତି ଆପଣାର ପ୍ରତିବାଦ ଜଣାଇ ଏକଦା କହିଥିବାର

ଉଲ୍ଲେଖ ରହିଛି: ହେ ଲୁଥର୍, ଆପଣ ସିନା ଆମକୁ ପୋପ୍‌ଙ୍କର ଆଧିପତ୍ୟ ଭିତରୁ ମୁକ୍ତ କରି ଆଣିଲେ, କିନ୍ତୁ ତା' ବଦଳରେ ବର୍ତ୍ତମାନ ସହ୍ୟ କରିବାକୁ ହେଉଥିବା ଏହି ଧର୍ମପୁସ୍ତକଟିର ଆଧିପତ୍ୟରୁ ଆମକୁ ମୁକ୍ତି ଦେବାଲାଗି ପୁଣି କିଏ କେଉଁଠାରୁ ଆସିବ ? ଧର୍ମସଂସ୍କାରର ସେହି ଆନ୍ଦୋଳନ କାଳରେ ବାଇବେଲ୍ ଧର୍ମପୁସ୍ତକଟିକୁ ଆଣି ସର୍ବୋଚ୍ଚ ଥାନରେ ବସାଇ ଦିଆ ଯାଇଥିଲା । ତାହାକୁ ଆଦୌ କୌଣସି ଅନ୍ୟଭଳି ନଭାବି ମାନିନେବାକୁ ହିଁ ଦାବୀ କରା ଯାଇଥିଲା । ଏବଂ, ବାସ୍ତବ ସତ୍ୟଟି ହେଉଛି ଯେ, ଗ୍ରନ୍ଥଗୁଡ଼ାକର ବହୁତ କିଛି କ୍ରମେ ଯୁଗାନୁକ୍ରମେ ଅର୍ଥହୀନ ହୋଇ ଯାଇଥିଲା ଏବଂ ସେଗୁଡ଼ିକର କୌଣସି ଉପଯୋଗିତା ନଥିଲା ।

ଏକାନ୍ତ ଏକ ସତକଥା ଯେ, ସମାଜରେ ଆମ ଧର୍ମଗ୍ରନ୍ଥ ଗୁଡ଼ିକର ସର୍ବଦା ଏକ ସଙ୍ଗତିଯୁକ୍ତ ସ୍ଥାନ ଅବଶ୍ୟ ରହିଛି । ଅବଶ୍ୟ ଏକ ଉପଯୋଗିତା ରହିଛି । ସେହି ଗ୍ରନ୍ଥମାନେ ନିୟମତଃ ଭାଗବତ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଗୁଡ଼ିକୁ ଲୋକମାନଙ୍କର ଜୀବନସ୍ତରକୁ ବହନ କରି ଆଣନ୍ତି, ଅନୁଜ୍ଞାଗୁଡ଼ିକୁ ଲୋକସ୍ତରରେ ପରିଚିତ କରାଇଥାନ୍ତି ଏବଂ ତାହାରି ଅନୁସାରେ ଲୋକମାନେ ନୈତିକ ବିଧାନଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରତି ଅନୁଗତ ହୋଇ ରହନ୍ତି । ତଥାପି, ସେଗୁଡ଼ିକର ସବୁବେଳେ ଏକ ସୀମାସୂଚକ ବାଡ଼ ମଧ୍ୟ ରହିଥାଏ ଏବଂ ସେହି ବାଡ଼ ମଧ୍ୟରେ ହିଁ ସେମାନେ ସୀମାବଦ୍ଧ ହୋଇ ରହିଥାଆନ୍ତି । ମାତ୍ର, ସେହି ସପ୍ତଦଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ସେଗୁଡ଼ିକ ବସ୍ତୁତଃ ବାଡ଼ ଡେଇଁ ତତ୍ତ୍ୱସିଦ୍ଧାନ୍ତ ମଧ୍ୟକୁ ବେଶ୍ ମାଡ଼ି ଯାଇଥିଲେ ଏବଂ ଯାବତୀୟ ସତ୍ୟାନୁସନ୍ଧାନର ଗଳାକୁ ଚିପି ଧରିଥିଲେ । ଈଶ୍ୱରତତ୍ତ୍ୱର ଆବିଷ୍କାର-କ୍ଷେତ୍ରରେ ଜାଗା ମାଡ଼ି ବସିଥିଲେ । ସମସ୍ତେ ହୁଏତ ଧରି ନେଇଥିଲେ ଯେ, ସ୍ୱୟଂ ଈଶ୍ୱର ହିଁ ଏହି ଧର୍ମଗ୍ରନ୍ଥ ଗୁଡ଼ିକର ମାଧ୍ୟମରେ ଆପଣାକୁ ପୃଥିବୀପୃଷ୍ଠରେ ପରିଚିତ କରାଇଛନ୍ତି, ଅଳ୍ପ କେତେଜଣ ମହିମାଯୁକ୍ତ ଓ ଆଶୀର୍ବାଦପ୍ରାପ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କର ମୁଖରେ ଆପଣାକୁ ପ୍ରସାରିତ କରିଛନ୍ତି,- ଦେବବାଣୀମାନେ ମଧ୍ୟ ମାଧ୍ୟମ ହୋଇଛନ୍ତି, ଯୁଗ ପରେ ଯୁଗ ବଦଳି ଯାଇଛି । ମଣିଷ କେବଳ ମାନିନେବ, ଆଦୌ ଗୋଟିଏ ପ୍ରଶ୍ନ ମଧ୍ୟ କରିବନାହିଁ । ଯିଏ କୁଣ୍ଠାପ୍ରକାଶ କରିବ, ସେଇ ପରମ ବିଧାନର ବରାଦଟି ଅନୁସାରେ ଧର୍ମଦ୍ରୋହୀ ଏବଂ ଈଶ୍ୱରଦ୍ରୋହୀ ହେବ । ସକଳ ପରିଣାମ ନିଶ୍ଚୟ ଭୋଗିବ ଏବଂ ସେଥିରେ କୌଣସି ଅନ୍ୟଥା ହିଁ ହେବନାହିଁ ।

ଆମେ ଭ୍ରମରେ ପଡି ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କୁ ଜଣେ ଅନମନୀୟ ମୂର୍ତ୍ତି ଭଙ୍ଗକାରୀ ବୋଲି ଆଦୌ ଧରି ନେବାନାହିଁ । ନିଜ ଆଗରେ ସେ ଯାହାକିଛି ଦେଖିବାକୁ ପାଇବେ,

ତାହାକୁ ଭାଙ୍ଗି ପକାଇବେ ବୋଲି କେବେହେଲେ ବିଚାରି ନଥିଲେ । ତାଙ୍କର ସେହି କାଳରେ ସକଳ ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ର ବସ୍ତୁତଃ ଏକ ଅଫିମ ପରି କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିଲା ଯାବତୀୟ ତତ୍ତ୍ୱଜିଜ୍ଞାସାର ବାଟକୁ ତାହା ବନ୍ଦ କରି ରଖିଥିଲା । ଏକ ସ୍ୱାଧୀନ ବାସନା ଦ୍ୱାରା ପରିଚାଳିତ ହୋଇ ଯିଏ କିଛି ନା କିଛି ସତ୍ୟରେ ଉପନୀତ ହେବ ବୋଲି ଆଗକୁ ଖୋଜଟାଏ ପକାଉଥିଲା, ସେ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ପାଖରେ ଅପରାଧୀ ହେଲା ବୋଲି ମନେ କରା ଯାଉଥିଲା ଏବଂ ତାହାର କାର୍ଯ୍ୟଟି ସେହି ସ୍ୱର୍ଗବାସୀ ପରମପିତାଙ୍କ ବିଧାନ ଅନୁସାରେ ଏକ ଘୋର ପାପ ବୋଲି ବିବେଚିତ ହେଉଥିଲା । ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ପୂର୍ବବର୍ତ୍ତୀ ଦେ'କାର୍ତ୍ ମଧ୍ୟ ସେହି ଜଞ୍ଜିରଗୁଡ଼ାକର ବାଧାକୁ ଖୁବ୍ ଅନୁଭବ କରିଥିଲେ । ଏବଂ, ବାରୁଖ୍ ସ୍ପିନୋଜା ସେହି ସମାଜ ଲାଗି ଆପଣାର ପ୍ରତିବାଦ ଜଣାଇ ଓ ସର୍ବବିଧ ନିରାପତ୍ତାକୁ ଜଳାଞ୍ଜଳି ଦେଇ ତତ୍‌କାଳୀନ ସମାଜକୁ ଚୁନୌତି ଦେଇଥିଲେ, କର୍ତ୍ତାମାନଙ୍କର ସମ୍ମୁଖରେ ନିଜ ଅନ୍ତର୍ଗତତମ ବିବେକଟିର ପରିଚୟ ଦେଇଥିଲେ । ଆପଣାର ଇସ୍କୁଲରେ ପାଠ ପଢୁଥିବାର ବାଳକ ଅବସ୍ଥାରୁ ହିଁ ନାଆଁ ପକାଇଥିଲେ । ଏକ ଅଲଗା ଧାତୁରେ ଗଢ଼ା ହୋଇଛନ୍ତି ବୋଲି ନିଜକୁ ସେଇଦିନୁ ଧରା ପକାଇ ଦେଇଥିଲେ ।

ବାରୁଖ୍ ସ୍ପିନୋଜା ମୂର୍ତ୍ତିଗୁଡ଼ାକୁ ଭାଙ୍ଗି ଦେବେ ବୋଲି ଇଚ୍ଛା କରୁନଥିଲେ । ଧର୍ମଘର ଗୁଡ଼ିକ କେବଳ ପାପମାନଙ୍କରେ ଲିପ୍ତ ଯାଜକମାନଙ୍କର ଆଖଡ଼ା ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି ବୋଲି କହି ସେ କେବେ କୌଣସି ଗୋଳ ସୃଷ୍ଟି କରିନଥିଲେ । ବିଦ୍ରୂପ କରିବା ଅଥବା ଭାଙ୍ଗି ପକାଇବାର କୌଣସି ଜ୍ୱର ତାଙ୍କୁ କେବେହେଲେ ଆକ୍ରାନ୍ତ କରିନଥିଲା । ହଲାଣ୍ଡର ରାଜଧାନୀ ହେଗ୍ ସହରରେ ସେ ଖୁବ୍ ନିୟମିତ ଭାବରେ ଆନୁଷ୍ଠାନିକ ଉପାସନା ଗୁଡ଼ିକରେ ଯାଇ ଯୋଗ ବି ଦେଉଥିଲେ । ସେଠାରେ ଜଣେ ନିଷ୍ଠାଯୁକ୍ତ ତଥା ସମର୍ପିତ ଯାଜକ ଧର୍ମୋପଦେଶ ଦେଉଛନ୍ତି ବୋଲି ସେ ଅବଶ୍ୟ ପୂର୍ବରୁ ହିଁ ଆପଣାକୁ ଅବଗତ କରାଇ ନେଉଥିଲେ । ଜୀବନର ଯାବତୀୟ ଆୟତନରେ ଏକ ଅବିଚ୍ଛିନ୍ନ ଅଭିବୃଦ୍ଧି,-ସ୍ପିନୋଜୀୟ ଦର୍ଶନର ସେଇଟି ହିଁ ସର୍ବତ୍ର ସର୍ବପ୍ରଧାନ ଆଭିମୁଖ୍ୟ ହୋଇ ରହିଥିଲା । ଯାବତୀୟ ତତ୍ତ୍ୱ ଓ ସିଦ୍ଧାନ୍ତର ଏକ ଆବଶ୍ୟକତା ଅବଶ୍ୟ ରହିଛି, ଏକ ବିଶେଷ ସ୍ଥାନ ରହିଛି, ଆମ ଜୀବନରେ ଧର୍ମର ଯେପରି ସ୍ଥାନଟିଏ ରହିଆସିଛି, ଠିକ୍ ସେହିପରି । ଏବଂ, ଏଇଟି ଯେପରି ଅପରଟି ଉପରକୁ ମାଡ଼ି ନଯାଏ, ସେହି ବିଷୟରେ ସର୍ବଦା ଦୃଷ୍ଟି ରହିଥିବା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆବଶ୍ୟକ । ଗୋଟିଏ ଆରଟି ଉପରକୁ ମାଡ଼ିଯିବ ଏବଂ ତାହାକୁ ଅନାବଶ୍ୟକ ବୋଲି କହିବ, ସର୍ବଦା ସେଇଥିରୁ ହିଁ ବହୁ ବିଡ଼ମ୍ବନାର ଜନ୍ମ

ହୋଇଥାଏ । ତେଣୁ, ଧର୍ମଘରର ଶାସନଟା ଦୌରାତ୍ମ୍ୟ ବିସ୍ତାର କରି ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କର ନ୍ୟାର୍ଯ୍ୟ ସ୍ୱାଧୀନତାଗୁଡ଼ିକ ଉପରେ ଉତ୍ପୀଡ଼ନ ଆରମ୍ଭ କରିବ, ସ୍ପିନୋଜା କେବଳ ତାହାରି ବିରୋଧ କରୁଥିଲେ । ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ମାଥିଉ ଆର୍ନୋଲ୍ଡ୍ ଯେପରି ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କ ବିଷୟରେ ମନ୍ତବ୍ୟ ଦେଇ କହିଛନ୍ତି, ତାଙ୍କର ସମୁଦାୟ ଆତ୍ମା ହିଁ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ଲାଗି ଶ୍ରଦ୍ଧା ଏବଂ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ବିଷୟରେ ଜ୍ଞାନ ଲାଭ କରିବାର ବାସନାରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ରହିଥିଲା । ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ମତରେ, ମନୁଷ୍ୟ ଭିତରର ସବୁକିଛିକୁ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ପରିମାଣରେ ବୁଝିବାଲାଗି ଯେଉଁ ସାମର୍ଥ୍ୟଟି ରହିଛି, ତାହା ହେଉଛି ତା'ର ଏକ ଅସଲ ସାମର୍ଥ୍ୟ, ତା' ଜୀବନର କେନ୍ଦ୍ରରେ ରହିଥିବା ଏକ ସମ୍ପଦ । ଏବଂ, ଯାବତୀୟ ମୁକ୍ତବିକାଶର ପଥରେ ଯାହାକିଛି ପ୍ରତିବନ୍ଧକ ରୂପେ ଠିଆ ହୋଇ ରହିଥିଲା, ସ୍ପିନୋଜା ସେଇଟିକୁ ଆଦୌ ସହି ପାରୁନଥିଲେ ।

ଧର୍ମପୀଠ ଓ ଧର୍ମାନୁଷ୍ଠାନ ଗୁଡ଼ିକର ଯେ ଅବଶ୍ୟ ଏକ ଆବଶ୍ୟକତା ରହିଛି । ଜଣେ ଦୃଷ୍ଟିସମ୍ପନ୍ନ ବିବେକୀ ମଣିଷ ହିସାବରେ ସ୍ପିନୋଜା ସେହି କଥାଟିକୁ ସର୍ବଦା ସ୍ୱୀକାର ହିଁ କରୁଥିଲେ । ସମବେତ ଧର୍ମୋପାସନାର ମଧ୍ୟ ଏକ ଉପଯୋଗିତା ରହିଥିଲା । ସାଧାରଣ ଜନଗଣଙ୍କୁ ତାହା ନିୟମାନୁଗତ କରି ରଖୁଥିଲା । ମାତ୍ର, ତାହା କେବେହେଲେ ଦର୍ଶନକ୍ଷେତ୍ରର ସତ୍ୟଜିଜ୍ଞାସାରେ କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ହସ୍ତକ୍ଷେପ କରୁ ବୋଲି ସେ ଇଚ୍ଛା କରୁନଥିଲେ । ବୃହତ୍ତର ଭାଗଟିର ମଣିଷମାନେ ଜୀବନର ଚରମ ପ୍ରଶ୍ନଗୁଡ଼ିକୁ ନେଇ ମୋଟେ ମଥା ଘୁରାଇ ନଥାନ୍ତି । କେତେଟା ନୀତି ଅର୍ଥାତ୍ କେତେଟା ନୀତି ଚଳି ଆସୁଥାଏ ଓ ସେମାନେ ପ୍ରାୟ ସେହିଗୁଡ଼ିକୁ ଅବଲମ୍ବନ କରି ରହିଥାନ୍ତି । ତେଣୁ, ଜଣେ ସାଧାରଣ ମଣିଷର ନିତ୍ୟନୈମିତ୍ତିକ ଜୀବନରେ ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ର ଏବଂ ଦିବ୍ୟ ଅନୁଶାସନ ଗୁଡ଼ିକର ହିଁ ବହୁତ ମହତ୍ତ୍ୱ ରହିଥାଏ । ଜଣେ ସାଧାରଣ ମନୁଷ୍ୟର ଜୀବନ, ସେଇଟି କେବଳ ବଞ୍ଚିବା ପାଇଁ, ତେଣୁ ବିଧିମୁତାବକ କେତେଟା ନୀତିରେ ରହିଲେ ଆଉ ଭାବିବାର ପ୍ରାୟ କିଛିହେଲେ ନଥାଏ । କିନ୍ତୁ, ସତ୍ୟକୁ ଲୋଡ଼ିବାର ସେହି ଅନ୍ୟ ଆସ୍ପୃହାଟି ନିମନ୍ତେ ସେତିକି ଆଦୌ ଯଥେଷ୍ଟ ହୁଏନାହିଁ । ଯେତିକି ଅଛି ଏବଂ ଲୋକମାନଙ୍କର ମାନ୍ୟତା ପାଉଛି, ଜଣେ ଦାର୍ଶନିକ ପାଇଁ ତାହା କେବେହେଲେ ଯଥେଷ୍ଟ ହୁଏନାହିଁ । ତେଣୁ, ପ୍ରଚଳିତ ଯେତେ ଯାହା ଧର୍ମଗ୍ରନ୍ଥ ଲୋକମାନଙ୍କୁ ଦାନ ଦାକ୍ଷିଣ୍ୟ ଏବଂ ଭକ୍ତିନିବେଦନର ମାର୍ଗ ଦେଖାଉଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତାହାକୁ ଜଣେ ଦାର୍ଶନିକ ଲାଗି ବାଟ ଛାଡ଼ିଦେବାକୁ ହିଁ ପଡ଼ିବ । ସ୍ପିନୋଜା ଗୋଟିଏ ଚିଠିରେ ଯେପରି ଲେଖିଛନ୍ତି, ମୁଁ କେବଳ ଏତିକି କହୁଛି ଯେ, ଧର୍ମଗ୍ରନ୍ଥମାନେ ସାଧାରଣ ଜନସମୂହଙ୍କ ସକାଶେ

ଯେତେ ଉପଯୋଗୀ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଓ ସେମାନଙ୍କର ଚାହିଦାଗୁଡ଼ିକୁ ମେଣ୍ଟାଇ ପାରୁଥିବାରୁ ସେହିମାନଙ୍କୁ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ କରି ପାରିବାର ଶୈଳୀରେ ଲେଖା ହୋଇଥାଏ। କାରଣ, ସାଧାରଣ ମନୁଷ୍ୟମାନେ କେବଳ ସେତିକି ବୁଝନ୍ତି। ଦାର୍ଶନିକ ତଥା ଅନ୍ୟଯେଉଁମାନେ ଉକ୍ତ ନିୟମଗୁଡ଼ିକର ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱରେ ଥାଆନ୍ତି ଅର୍ଥାତ୍ ଯେଉଁମାନେ କେବଳ କେଉଁ ଶାସ୍ତ୍ରରେ ଲେଖା ହୋଇ ରହିଛି ବୋଲି ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଉତ୍ତମ ବୋଲି ମାନିନେଇ ସେଗୁଡ଼ିକର ଅନୁସରଣ କରନ୍ତି ନାହିଁ, ମାତ୍ର ସେଗୁଡ଼ିକୁ ସର୍ବୋତ୍ତମ ବୋଲି ବୁଝି ଏକ ଶ୍ରଦ୍ଧାଦ୍ୱାରା ପ୍ରେରିତ ହୋଇ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି, ସେମାନେ କେବଳ ଶାସ୍ତ୍ରୋକ୍ତ ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକ ପାଖରେ ଆଦୌ ରହି ଯାଇନଥାନ୍ତି।

ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ସେହି ସମୟରେ ଲୋକମାନଙ୍କର ମଥାରେ ଭୂତବିଶ୍ୱାସ ପ୍ରବଳ ହୋଇ ରହିଥିଲା। ଜାଦୁ ଓ କିମିଆ ଆଦିରେ ମଧ୍ୟ କମ୍ ଆସକ୍ତି ନଥିଲା। ଶିକ୍ଷାପ୍ରାପ୍ତ ବିଦ୍ୱାନ୍‌ମାନେ ମଧ୍ୟ ସଂସ୍କାରବଶତଃ ସେଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ ବୁଡ଼ି ରହିଥିଲେ। ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କ ନିକଟକୁ ଆସୁଥିବା ବହୁସଂଖ୍ୟକ ପତ୍ରରେ ମଧ୍ୟ ସେହି ଘଟଣାଟିର ବହୁତ ସୂଚ଼ନା ଅବଶ୍ୟ ମିଳିଯାଇ ପାରିବ। ସ୍ପିନୋଜା ଅନେକ ସମୟରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବିନୋଦପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ସେଗୁଡ଼ିକ ବିଷୟରେ ଆପଣାର ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ଗୁଡ଼ିକୁ ବ୍ୟକ୍ତ ବି କରୁଥିଲେ। ଗୋଟିଏ ପତ୍ରର ଉତ୍ତର ଦେଇ ସେ ଲେଖିଥିଲେ, ଭୂତ ଓ ପ୍ରେତମାନେ ଯଦି ସତକୁ ସତ ଏତେ ଚରମ ପରିମାଣରେ ଈଶ୍ୱରଙ୍କଠାରୁ ପରିତ୍ୟକ୍ତ ହୋଇଥିବେ,- ଯେପରି ଏତେ ଏତେ ମଣିଷ ସେମାନଙ୍କ ବିଷୟରେ କଳ୍ପନା କରିଥାନ୍ତି,- ତେବେ ସେମାନଙ୍କର ଜୀବନ ପ୍ରକୃତରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଶୋଚନୀୟ ହୋଇଥିବ ଏବଂ ଆମେ ସମସ୍ତେ ସେମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରୁ ପ୍ରାର୍ଥନା ମଧ୍ୟ କରିବା ହିଁ ଉଚ଼ିତ ହେବ।

ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ପ୍ରଥମ ପୁସ୍ତକ Tractatus Th'Politicus ୧୬୭୦ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ଲେଖକର ନାମକୁ ଗୁପ୍ତ ରଖି ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିଲା। ପୁସ୍ତକଟି ସର୍ବମନ୍ତେ ଏକ ପ୍ରତିବାଦର ପୁସ୍ତକ ଥିଲା। ଏହି ପ୍ରକାରର ଗୋଟିଏ ସର୍ବପ୍ରଥମ ପୁସ୍ତକ। ପୁରାତନ ଧର୍ମଗ୍ରନ୍ଥ ଗୁଡ଼ିକରେ ରହିଥିବା ବାଣୀଗୁଡିକୁ ଯେ ଆମେ ଆଦୌ ଆଖି ବୁଜି ମାନି ନେବାନାହିଁ, ମୁଖ୍ୟତଃ ସେହି କଥାଟିକୁ ଘୋଷଣା କରା ଯାଇଥିଲା। ଏହି ପ୍ରସଙ୍ଗଟିରେ ସ୍ପିନୋଜା ନିଜର ଏକ ନୂତନ ବ୍ୟାଖ୍ୟା ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ। ସେ ଲେଖିଥିଲେ, ଆମେ ଏହି ପ୍ରକୃତିକୁ ଦେଖି ଏବଂ ବୁଝି ତାହାର ଯେପରି ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରୁଛୁ, ଏହି ଧର୍ମଗ୍ରନ୍ଥ ଗୁଡ଼ିକର ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରିବା। ସେଗୁଡ଼ିକୁ ପଢ଼ିବା, ବୁଝିବା ଓ ଅର୍ଥ ବାହାର କରିବା। ଏହି ଉଭୟ ଅଧ୍ୟୟନ ମଧ୍ୟରେ ବସ୍ତୁତଃ ଆଦୌ କୌଣସି ଫରକ

ରହିବନାହିଁ। ଧର୍ମଗ୍ରନ୍ଥଗୁଡ଼ିକୁ ଏକଦା ଇତିହାସକାରମାନେ ରଚନା କରିଥିଲେ,- ସେଗୁଡ଼ିକର ଅର୍ଥ ଯାହା ହୋଇଥିବ ବୋଲି ବିଚାର କରିଥିଲେ, ସେହିପରି ଭାବରେ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଲିପିବଦ୍ଧ କରି ରଖିଥିଲେ। ଏବଂ, ସେଗୁଡ଼ିକର ଯଥାର୍ଥ ଅର୍ଥଗୁଡ଼ିକୁ ଜାଣିବା ଲାଗି, ସେଗୁଡ଼ିକ ଯେଉଁ ସମୟରେ ଲେଖା ହୋଇଥିଲେ, ଆମକୁ କାଳଟିର ମର୍ମଟିକୁ ମଧ୍ୟ ଜାଣିବାକୁ ହିଁ ପଡ଼ିବ। ଏବଂ, କେଉଁ ଜନଗୋଷ୍ଠୀଟିକୁ ଦୃଷ୍ଟି ସମ୍ମୁଖରେ ରଖି ସେଗୁଡ଼ିକର ପ୍ରଣୟନ ହୋଇଥିଲା, ସେମାନଙ୍କର ଏକ ପରିଚୟ ମଧ୍ୟ ଲାଭ କରିବା। ପୁନଶ୍ଚ, ଆପଣାର ବିବେକଲାଗି ସେଇଟି ପ୍ରତ୍ୟୟର ଯୋଗ୍ୟ ନହେଉଥିବା ଯାଏ ଆମେ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ମୋଟେ ମାନି ନେବାନାହିଁ ବୋଲି ସ୍ପିନୋଜା ସିଧା ଜଣାଇ ଦେଇଥିଲେ। ତାଙ୍କରି ଏକ ଉକ୍ତି ଅନୁସାରେ, ପ୍ରଥମେ ପ୍ରକାଶିତ ହେବା ସମୟରେ ଗୋଟିଏ ଧର୍ମଗ୍ରନ୍ଥ ସେହି ସମୟର ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ମତଗୁଡ଼ିକ ସହିତ ଅବଶ୍ୟ ଖାପ ଖାଉଥିଲା; ଲୋକମାନେ ତାହାକୁ କେତେଦୂର ବୁଝିବେ, ସେବିଷୟରେ ମଧ୍ୟ ନିଶ୍ଚିତ ଭାବରେ ଦୃଷ୍ଟି ରଖା ଯାଉଥିଲା। ତେଣୁ, ପ୍ରତ୍ୟେକ ବ୍ୟକ୍ତି ମୁକ୍ତ ଭାବରେ ଆପଣାର ଜ୍ଞାନଟି ଅନୁସାରେ ତାହାର ଅର୍ଥ କରିବ ଏବଂ ସେଇଟି ସହିତ ଆପଣାର ମତକୁ ଅବଶ୍ୟ ମିଳାଇ କରି ଦେଖିବ। ଉକ୍ତିଟିରୁ ପରିଷ୍କାର ହୋଇଯାଉଛି ଯେ, ଏକ ଦାର୍ଶନିକ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣରୁ ହିଁ ସ୍ପିନୋଜା ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ର ଗୁଡ଼ିକର ବିଚାର କରୁଥିଲେ ଏବଂ ପ୍ରସଙ୍ଗଟିର ଐତିହାସିକ ଦିଗଟି ଉପରେ ମଧ୍ୟ ଧ୍ୟାନ ଦେଉଥିଲେ। ସେଗୁଡ଼ିକୁ ସେ ଅକାଟ୍ୟ ସୂତ୍ରରୂପେ ନୁହେଁ, ସାହିତ୍ୟରୂପେ ବିଚାର କରୁଥିଲେ। ତାଙ୍କର ସେହି କାଳରେ ବିଚାରଟି ଏବଂ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣଟି ସକଳ ଅର୍ଥରେ ଅଭିନବ ହିଁ ଥିଲା ଏବଂ ପ୍ରଚଳିତ ଈଶ୍ୱରସିଦ୍ଧାନ୍ତ ବିଷୟକ ଧାରଣାରେ ଏକ ଝଡ଼ର ସୃଷ୍ଟି କରିଥିଲା।

ଇହୁଦୀ ଓ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ୍ ଧର୍ମରେ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ବିଶେଷ ସତ୍ୟର ପ୍ରକଟନ ଭରପୂର ହୋଇ ରହିଛି ଏବଂ ସେଗୁଡ଼ିକର ମହିମା-କୀର୍ତ୍ତନ କରାଯାଇଛି। ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ମତ ଅନୁସାରେ, ଜଣେ ଜଣେ ଦିବ୍ୟ ବିଭୂତି ଏହି ପୃଥିବୀକୁ ଆସିଥିଲେ ଓ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ବାର୍ତ୍ତାର ଉଦ୍‌ଭାସ ଦେଇ ଯାଇଥିଲେ ବୋଲି ସେହି ଦୁଇ ଧର୍ମର ଶାସ୍ତ୍ରମାନଙ୍କରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି। ସେହି ବର୍ଣ୍ଣନାଗୁଡ଼ିକର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ସର୍ବଦା ଏତିକିଥିଲା ଯେ, ଜନସମୂହ ମୁକ୍ତିର ଗୋଟିଏ ପଥ ମହଜୁଦ ରହିଛି ବୋଲି ଭରସା ପାଇବେ, ସେହି ମାର୍ଗନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଗୁଡ଼ିକରେ ଆପଣାକୁ ବାଧ୍ୟ କରି ରଖିଲେ ସେମାନେ ମୁକ୍ତି ପାଇବେ। ସେମାନେ ଯେ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ମାନିବେ, ତାହା ସେହି ନୈତିକ ନିର୍ଦ୍ଦେଶନାର ଦାର୍ଶନିକ ବ୍ୟାଖ୍ୟା ବା ସ୍ପଷ୍ଟୀକରଣ ଉପରେ ମୋଟେ ନିର୍ଭର

କରୁନଥିଲା । ମାତ୍ର ତାହାହିଁ ସମାଜରେ ନ୍ୟାୟ୍ ଏବଂ ବଦାନ୍ୟତାକୁ ବଜାୟ୍ ରଖିବାର ଏକ ସାଧନରୂପେ ବ୍ୟବହୃତ ହେଉଥିଲା । ମନୁଷ୍ୟସମୂହ ଏକ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ସନ୍ତୋଷଭାବ ସହିତ ଏକ ସର୍ବୋଚ୍ଚ ଈଶ୍ୱରସତ୍ତାରେ ବିଶ୍ୱାସ କରୁଥିଲେ । ସେହି ଈଶ୍ୱରସତ୍ତା ନ୍ୟାୟ୍ ଏବଂ ବଦାନ୍ୟତାର ପ୍ରତୀକ ହୋଇ ରହିଥିଲା ଏବଂ ମନୁଷ୍ୟମାନେ ତାହାକୁ ମାନିବାଲାଗି ବାଧ୍ୟ ହେଉଥିଲେ । ତାହାହିଁ ମୁକ୍ତିର ପଥ ବୋଲି ସ୍ୱୀକୃତ ହେଉଥିଲା । ଲୋକମାନେ ଆପଣାର ପ୍ରତିବେଶୀ ମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ନ୍ୟାୟ୍ ତଥା ବଦାନ୍ୟତାର ପ୍ରଦର୍ଶନ କରି ସେହି ଈଶ୍ୱର-ଉପାସନାର ପଥରେ ରହିଛନ୍ତି ବୋଲି ବିଶ୍ୱାସ ମଧ୍ୟ କରୁଥିଲେ । ଏହିପରି ଏକ ସହଜ ଭକ୍ତିଭାବ ଜନଗଣଙ୍କୁ ଅବଶ୍ୟ ପରିପ୍ରେରିତ କରି ରଖିଥିଲା ସତ, ମାତ୍ର ସେଇଟି ମଧ୍ୟରେ ବିବେକବୁଦ୍ଧିର ସ୍ଥାନ ନଥିଲା ।

ଦାର୍ଶନିକ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବିଚାର କରି ଦେଖିଲେ, ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ର ମାନଙ୍କରେ କୌଣସି ସତ୍ୟର ପ୍ରତିପାଦନ କରା ଯାଇନାହିଁ, ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ଏକ ଉଦ୍‌ବୋଧନ ହିଁ ଦିଆଯାଇଛି, ଯାହାକୁ କି ଆମର ବିବେକବୁଦ୍ଧି ଆଦୌ ହଜମ କରି ପାରିବନାହିଁ । ଇହୁଦୀ ଧର୍ମର ୟେହୋଭା ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତିସତ୍ତା ବିଶିଷ୍ଟ ଈଶ୍ୱର ଏବଂ ଯୀଶୁଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ୍‌ମାନେ ଏକ ଈଶ୍ୱରୀୟ୍ ସ୍ତରକୁ ଉନ୍ନୀତ କରି ଦେଇଥିଲେ । ଏହିପରି ଭାବରେ ଧର୍ମପ୍ରସ୍ତୁକ ଗୁଡ଼ିକରେ ମନୁଷ୍ୟ ଯେ ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ଏକ ମନୁଷ୍ୟରୂପ ପ୍ରଦାନ କରି ଥୋଇ ଦେଇଛି, ସ୍ପିନୋଜା ସେହି କଥାଟିକୁ ଆଦୌ ସ୍ୱୀକାର କରି ପାରିନଥିଲେ । ମନୁଷ୍ୟ ଯେ ନିଜର ଚେହେରାଟିକୁ ସମକ୍ଷରେ ରଖି ତା' ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ତିଆରି କରିଛି, ସେ ସର୍ବଦା ସେହି କଥାଟିକୁ ସ୍ୱୀକାର କରୁଥିଲେ । ସେ ଏକଦା କହିଥିଲେ, ଯଦି ଗୋଟିଏ ତ୍ରିଭୁଜ ପାଖରେ କଥା କହିବାର ଶକ୍ତି ଥାଆନ୍ତା, ଠିକ୍ ସେହି ଧାରାରେ ସିଏ ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ତ୍ରିକୋଣବିଶିଷ୍ଟ ବୋଲି ନିଶ୍ଚୟ୍ କହନ୍ତା । ବୃତ୍ତଟିଏ ମଧ୍ୟ ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ସତ୍ତାଟି ବୃତ୍ତାକାର ବୋଲି ବିଶ୍ୱାସ କରୁଥାନ୍ତା । ଏବଂ, ଏହିପରି ପ୍ରତ୍ୟେକ ବସ୍ତୁ ଆପଣାର ଗୁଣ ତଥା ଆକୃତିକୁ ନେଇ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ଠାରେ ଆରୋପ କରନ୍ତା । ଆଉ ଯାବତୀୟ୍ ବର୍ଣ୍ଣନା ତାକୁ ଏକ ବିକୃତି ବୋଲି ଲାଗନ୍ତା । ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ବହୁ ପୂର୍ବରୁ ପ୍ରାଚୀନ ଗ୍ରୀସ୍‌ର ଦାର୍ଶନିକ ଜେନୋଫେନିସ୍ ମଧ୍ୟ ଲେଖିଥିଲେ ଯେ, ଯଦି ବଳଦ, ଘୋଡ଼ା ଓ ସିଂହମାନଙ୍କର ହାତ ରହିଥାନ୍ତା ଏବଂ ଯଦି ସେମାନେ ଛବିଚିତ୍ରମାନ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରି ଠିକ୍ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କ ପରି ଏକ ସାମର୍ଥ୍ୟ ଦେଖାଇ ପାରନ୍ତେ, ତେବେ ଘୋଡ଼ାମାନେ ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ଗୋଟିଏ ଘୋଡ଼ାର ଆକୃତି ଦେଇ ଚିତ୍ର କରନ୍ତେ, ଏବଂ ବଳଦମାନେ ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ଆଙ୍କିବାକୁ ଯାଇ ବଳଦଟିଏ ଆଙ୍କି ଦିଅନ୍ତେ । ଏଥିଓପିଆର ଅଧିବାସୀମାନେ

ଈଶ୍ୱର ଦେଖିବାକୁ କଳା ବୋଲି କହି ଆସିଛନ୍ତି, ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ନାକ ଅବିକଳ ସେହିମାନଙ୍କର ନାକ ପରି ଅବଶ୍ୟ ହୋଇଥିବ ବୋଲି ଭାବିଛନ୍ତି। ଥ୍ରାସିଆନ୍‌ମାନେ ସେହିପରି ନିଜ ଦେହଲକ୍ଷଣର ଅନୁରୂପରେ ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ଆଖିଗୁଡ଼ିକ ନୀଳବର୍ଣ୍ଣ ଓ ମୁଣ୍ଡର ବାଳ ଲାଲ ରଙ୍ଗର ବୋଲି କହୁଥିଲେ। ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ସର୍ବବିଧ ବ୍ୟକ୍ତି-କଳ୍ପନାକୁ ଆଧୁନିକ ଦର୍ଶନ ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ କରିଛି। ଭଗବାନଙ୍କର ଶରୀର ପ୍ରକୃତରେ କେଉଁଭଳି ହୋଇଥିବ, ତେଣେ ମୁଣ୍ଡ ନଖେଳାଇ ଏକ ଈଶ୍ୱରୀୟ ସତ୍ୟବୋଧରେ ଆଗ୍ରହ ଦେଖାଇଛି। ସକଳ କାଳରେ ପ୍ରଜ୍ଞାସମ୍ପନ୍ନ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ବସ୍ତୁତଃ ତାହାହିଁ କରିଛନ୍ତି। ମହାତ୍ମା ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ଏକ ଉକ୍ତି ଅନୁସାରେ ଈଶ୍ୱର ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ନୁହନ୍ତି,- ରାମ ଏବଂ କୃଷ୍ଣ ଆଦିଙ୍କୁ ତାଙ୍କର ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଅବତାର ବୋଲି ହିଁ କୁହାଯାଏ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କଠାରେ ଦେବଗୁଣ ଗୁଡ଼ିକର ଆରୋପ କରିଥାଉ। ପ୍ରକୃତ ସତ୍ୟ ହେଉଛି ସେମାନେ ମନୁଷ୍ୟର କଳ୍ପନାରୁ ହିଁ ଜନ୍ମଲାଭ କରିଥାନ୍ତି।

ଈଶ୍ୱର କହିଲେ ଆମେ ପ୍ରକୃତରେ ସେହି ଅନ୍ତଃସତ୍ୟକୁ ବୁଝିବା, ପୃଥିବୀବ୍ୟାପୀ ସେହି ଅନ୍ତର୍ଗତ ଉପସ୍ଥିତିଟିକୁ ବୁଝିବା। ଆମର ଚକ୍ଷୁଗୁଡ଼ିକ ଲାଗି ସେ ଦୃଶ୍ୟ ହୁଅନ୍ତିନାହିଁ, କାନକୁ ମଧ୍ୟ ଶୁଭି ପାରନ୍ତିନାହିଁ। ମନୁଷ୍ୟମାନେ ତାଙ୍କୁ ଅନୁଭବ କରି ପାରନ୍ତି, ମାତ୍ର ଆପଣାର ଇନ୍ଦ୍ରିୟଗୁଡ଼ିକୁ ଦେଇ ମୋଟେ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ କରି ପାରନ୍ତିନାହିଁ। ଇଂରାଜୀ କବି ୱାର୍ଡ୍‌ସ୍‌ୱର୍ଥ୍‌ଙ୍କଠାରୁ କଥାଟିଏ ଆଣି କହିଲେ, ଈଶ୍ୱର ହେଉଛନ୍ତି ଏକ ଉପସ୍ଥିତି, ଯାହାକି କେତେ ନା କେତେ ଉତ୍ତୋଳିତ ଭାବନାର ଏକ ଆନନ୍ଦଦ୍ୱାରା ଆମର ଶାନ୍ତିଭଙ୍ଗ କରିବାରେ ଲାଗିଥାଏ। ଅଥବା, ଆହୁରି ଗୋଟିଏ ମନ୍ତବ୍ୟ ଅନୁସାରେ, ଈଶ୍ୱର ହେଉଛନ୍ତି ପୃଥିବୀର ଆତ୍ମା, ଅନ୍ତର୍ଗତ ହୋଇ ରହିଥିବା ଏକ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଉପସ୍ଥିତି, ଏହି ସବୁକିଛିକୁ ପୂର୍ଣ୍ଣତା ପ୍ରଦାନ କରି ସଂଗଠିତ କରି ରଖିଥିବା ଗୋଟିଏ ସର୍ଜନାତ୍ମକ ଶକ୍ତି, ଆମର ନୈତିକ, ଧର୍ମଗତ ତଥା ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟବୋଧଗତ ସକଳ ଆଦର୍ଶର ଉତ୍ପତ୍ତିସ୍ଥାନ। କେଢ଼େ ଆଧୁନିକ ଶୁଣାଗଲା ପରି ସ୍ପିନୋଜା ମଧ୍ୟ କହିଛନ୍ତି, ଠିକ୍ ଯେପରି ଗୋଟିଏ ତ୍ରିଭୁଜ ବିଷୟରେ ମୁଁ ଧାରଣା କରିପାରୁଛି, ଠିକ୍ ସେହିପରି ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବରେ ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ମଧ୍ୟ ଧାରଣା କରିପାରୁଛି କି ବୋଲି ଯଦି ମୋତେ ପଚରାଯାଏ, ତେବେ ମୁଁ ହଁ ବୋଲି ଉତ୍ତର ଦେବି। କିନ୍ତୁ, ଠିକ୍ ଗୋଟିଏ ତ୍ରିଭୁଜକୁ ଆକାରଟିଏ ଦେଇ ସମ୍ମୁଖରେ ଦେଖି ପାରିବା ଭଳି ମୁଁ ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ମଧ୍ୟ କଳ୍ପନା କରିପାରୁଛି କି ନାହିଁ ବୋଲି ଯଦି ମୋତେ ପଚରାଯିବ, ତେବେ ଉତ୍ତରରେ ମୁଁ 'ନାହିଁ' ବୋଲି କହିବି। କାରଣ ଆମେ ଈଶ୍ୱରଙ୍କର କଳ୍ପନା କରି ପାରିବାନାହିଁ, କିନ୍ତୁ

ତାଙ୍କର ଏକ ଧାରଣା ଅବଶ୍ୟ କରିପାରିବା ।

ଦାର୍ଶନିକ ପ୍ଲେଟୋ ଯାବତୀୟ ପ୍ରତିଭାସଦ୍ୱାରା ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ରହିଥିବା ପୃଥିବୀର ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱରେ ରହିଥିବା ଗୋଟିଏ ସତ୍ୟବୋଧର ପୃଥିବୀ ଅବସ୍ଥିତ ରହିଛି ବୋଲି କଳ୍ପନା କରିଥିଲେ । ବାସ୍ତବ ଏବଂ ପ୍ରାତିଭାସିକର ଏକ ଦ୍ୱୈତ ପୃଥ୍ୱୀଧାରଣାରୁ ଆରିଷ୍ଟଟ୍‌ଲ୍ ମଧ୍ୟ ଆପଣାକୁ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ମୁକ୍ତ କରି ପାରିନଥିଲେ । ଏପରି ଏକ ଅପବାଦ ମଧ୍ୟ ଖୁବ୍ ରହିଛି ଯେ ଆମେ ମନୁଷ୍ୟ ମାତ୍ରକେ ସମସ୍ତେ ହେଉଛୁ ଜନ୍ମରୁ ହିଁ ଜଣେ ଜଣେ ପ୍ଲେଟୋଙ୍କ ପରି ଦ୍ୱୈତବାଦୀ । ଆମେ ସମସ୍ତେ ସର୍ବଦା ଆଗ ଏକ ଏପରି ଆଦର୍ଶ ଆୟତନର କଳ୍ପନା କରି ପକାଉ, ଯାହା ଆଡ଼କୁ କି ଏହି ପୃଥିବୀର ସବୁକିଛି ଅଗ୍ରସର ହେବାରେ ଲାଗିଛି ବୋଲି ଅନୁମାନ କରି ନେଉଥାଉ । ଆପଣା ଜୀବନର ନିତ୍ୟନୈମିତ୍ତିକ କ୍ରିୟାତ୍ମକତା ଗୁଡ଼ିକରେ ଆମେ ସେହିପରି ନାନାଭଳି ଲକ୍ଷ୍ୟ ଏବଂ ଆଦର୍ଶକୁ ସ୍ଥାପନା କରି ରଖିଥାଉ, ପାପ ଓ ପୁଣ୍ୟ ଲାଗି ପୁରସ୍କାର ଏବଂ ଦଣ୍ଡବିଧାନର ବରାଦ କରି ରଖିଥାଉ । ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ସମ୍ବନ୍ଧରେ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ଏକ ବୋଧ ଦ୍ୱାରା ପରିଚାଳିତ ହେଉ: ସେହି ଈଶ୍ୱର ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱରେ ସେହି ସ୍ୱର୍ଗରାଜ୍ୟରେ ରହିଛନ୍ତି ବୋଲି କଳ୍ପନା କରୁ, ସେଇଠାରେ ରହି ସେ ଆମ ଏଠାବାସୀ ମାନଙ୍କର କୃତ ତଥା ଅପକୃତ ଗୁଡ଼ିକର ନିଖୁଣ ହିସାବମାନ ରଖୁଛନ୍ତି । ଆମେ ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ଜଣେ ବିଚାରକର ଆସନରେ ନେଇ ବସାଇ ଦେଇଥାଉ । ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ୍ ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ରରେ ଏକ ଅନ୍ତିମ ବିଚାରର ଦିନର କଥା ମଧ୍ୟ କୁହାଯାଇଛି, ଯେଉଁଦିନ ଆମ ପ୍ରତ୍ୟକଙ୍କୁ ବିଚାର ଲାଗି ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ଆଗରେ ଯାଇ ଛିଡ଼ା ହେବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଅବଶ୍ୟ ପ୍ଲେଟୋ-କଳ୍ପନାର ନକ୍ସାଟି ମଧ୍ୟରେ ସେପରି କୌଣସି ମାନବୀୟ ଆରୋପଣର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଦେଖିବାକୁ ମିଳି ନଥାଏ । ସିଏ ତ ଅତ୍ୟନ୍ତ ରୁଷ୍ଟ ଭାବରେ ସେହି ଧର୍ମଗୁରୁ ମାନଙ୍କୁ ଭର୍ତ୍ସନା କରିଛନ୍ତି, ଯେଉଁମାନେ କି ଏପରି ଏକ ଚିତ୍ର ଆଙ୍କି ଥୋଇ ଦେଇଛନ୍ତି, ଯେଉଁଥିରେ ଜୀବନରେ ଧର୍ମର ପଟେ ରହିଥିବା ଅଧୁନା ମୃତ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ମର୍ତ୍ତ୍ୟଜୀବନରେ ଆଚରିଥିବା ସେମାନଙ୍କର ଉତ୍ତମ ଜୀବନର ପୁରସ୍କାର ସ୍ୱରୂପ ପଲଙ୍କ ଉପରେ ଶୋଇ ଆରାମ କରୁଛନ୍ତି ବୋଲି ଦର୍ଶାଇ ଦିଆଯାଇଛି । ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ଧର୍ମ ଆଚରଣ କରିଥିବା ଉତ୍ତମମାନଙ୍କର ଗୋଟିଏ ଭୋଜୀ ଉତ୍ସବରେ ସେଠି ସ୍ୱର୍ଗରାଜ୍ୟରେ ରୁଣ୍ଡ ହୋଇଛନ୍ତି ଏବଂ ଆନନ୍ଦଗୁଡ଼ିକର ଆସ୍ୱାଦନ କରୁଛନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କର ମସ୍ତକରେ ପୁଷ୍ପମାଲ୍ୟମାନ ଶୋଭା ପାଉଛି ଏବଂ ସେମାନେ ଅଖଣ୍ଡ ଭାବରେ ସୁରାପାନ କରିବାରେ ଲାଗିଛନ୍ତି । ମର୍ତ୍ତ୍ୟରେ ବିତାଇଥିବା ଧର୍ମ ଜୀବନର ପ୍ରାପ୍ୟ ପାଉଣା ହିସାବରେ ସେମାନେ

ସେହିସବୁ ଆନନ୍ଦଲାଭର ଅଧିକାରୀ ହୋଇ ପାରିଛନ୍ତି ।

ସ୍ପିନୋଜା ମଧ୍ୟ ଏହିସବୁ ବୁଦ୍ଧିଭ୍ରମର କମ୍ ଭର୍ତ୍ସନା କରିନାହାନ୍ତି । ଆପଣାର ଉତ୍ତମ ଗୁଣାଚାର ଏବଂ ଉତ୍ତମ କାର୍ଯ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ପାଇଁ ଯେଉଁମାନେ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପୁରସ୍କୃତ ହେବେ ବୋଲି ଆଶାୟୀ ହୋଇ ରହିଥାନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କୁ ସେ ବିଦ୍ରୂପ ହିଁ କରିଛନ୍ତି । ଏକ ବହୁ ଗୁଣଦ୍ୱାରା ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ରହିଥିବା ଜୀବନ ଏବଂ ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ସେବାରେ ନିୟୋଜିତ ହୋଇ ରହିବା, ସେହି ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ତାହାକୁ ହିଁ ଏକ ସୁଖର କାରଣ ଓ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ମୁକ୍ତିର ଆସ୍ୱାଦନ ବୋଲି କାହିଁକି ଗ୍ରହଣ କରି ପାରୁନଥାନ୍ତି କେଜାଣି ? ଗୁଣ ଗୁଡ଼ିକର ଅଧିକାରୀ ହେବା ନିମନ୍ତେ ଜୀବନରେ ଏହି ଯାବତୀୟ ଭୀତିର ଭାବ, ସର୍ବବିଧ ନୈତିକ ଜୀବନରୁ ସ୍ପିନୋଜା ସେଗୁଡ଼ିକ ନିମନ୍ତେ ଆଦୌ କୌଣସି ଅବକାଶ ହିଁ ରଖିନାହାନ୍ତି ।

ସତ କଥାଟି ହେଉଛି ଯେ ଈଶ୍ୱର ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ନୁହନ୍ତି ଅଥବା ତାଙ୍କର ବରାଦ ଅନୁସାରେ କୌଣସି ହିସାବ ହେଉଥିବାର ଆଦୌ କୌଣସି ସିରସ୍ତା ମଧ୍ୟ ପ୍ରକୃତରେ ନାହିଁ । ପଥରୁ ବାହାରି ଯାଉଥିବା ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କର ସର୍ବବିଧ ପତନ ଏବଂ ବିଚ୍ୟୁତି ଗୁଡ଼ିକର କୌଣସି ଫର୍ଦ୍ଦ ମୋଟେ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରି ରଖାଯାଉନାହିଁ । ଈଶ୍ୱର ଏଇଠି ଅଛନ୍ତି, ଏହି ପୃଥିବୀରେ ରହିଛନ୍ତି । ରୋମାନ୍ ଦାର୍ଶନିକ ଓ କବି ଲୁକ୍ରେସିଅସ୍ ତ ଏପରି ଏକ କଳ୍ପନା କରିଥିଲେ ଯେ, ଈଶ୍ୱର ଆପଣାର ସେହି ଉଚ୍ଚ ସ୍ୱର୍ଗସ୍ଥ ନିବାସଟିରୁ ହିଁ ତଳକୁ ଦେଖି ବେଶ୍ ଆନନ୍ଦ ଅନୁଭବ କରୁଛନ୍ତି । ସେହି ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ବେନେଡିକ୍ଟ୍ ସ୍ପିନୋଜା ଧରାପୃଷ୍ଠକୁ ଅବତରଣ କରାଇ ଆଣିଛନ୍ତି । ଈଶ୍ୱର ପୃଥିବୀଠାରୁ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱରେ ନାହାନ୍ତି, ସିଏ ଏହି ପୃଥିବୀର ରୂପରେ ଅବସ୍ଥିତ ରହିଛନ୍ତି । ପୃଥିବୀରେ ପରିଣତ ହୋଇଛନ୍ତି । ସେହି ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ମୁକ୍ତ ଇଚ୍ଛା ବୋଲି ପ୍ରକୃତରେ କିଛି ନାହିଁ, ଏପରି କୌଣସି କିଛିଲାଗି ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ପ୍ରୟୋଜନ ହିଁ ନାହିଁ । ଈଶ୍ୱର ଆପଣାର ଖିଆଲ ଅନୁସାରେ ଆଦୌ କିଛିହେଲେ କରୁନାହାନ୍ତି । ଆପଣାକୁ ଏଇଟା ବା ସେଇଟା, ଏତେ ବଡ଼ ଏବଂ ସେତେ ବଡ଼ ବୋଲି ଦେଖାଇବା ନିମନ୍ତେ ତାଙ୍କ ଭିତରେ କୌଣସି ଆକାଙ୍‌କ୍ଷା ହିଁ ନାହିଁ । ଆପଣାର ପ୍ରୟୋଜନଟି ଦ୍ୱାରା ପରିପ୍ରେରିତ ହୋଇ ଈଶ୍ୱର ଯାହାକିଛି କରୁଛନ୍ତି । ସେ ଆପେ ହିଁ ଆପଣାର ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ କରୁଛନ୍ତି ଏବଂ ତେଣୁ ସଦାମୁକ୍ତ ରହିଛନ୍ତି । ବାଛି, ବାଛି ଏଇଟିକୁ ଛାଡ଼ି ସେଇଟିକୁ କିମ୍ବା ସେଇଟିକୁ ଛାଡ଼ି ଏଇଟିକୁ କରିବାର କୌଣସି ଆବଶ୍ୟକତା ନାହିଁ । କୌଣସି ପ୍ରକାର ନୈତିକତା ଦ୍ୱାରା ଈଶ୍ୱର ବାଧ୍ୟ ହୋଇ ରହିନାହାନ୍ତି ।

ଆମେ ପୂର୍ବରୁ ଯେପରି ଜାଣିଛୁ, ସ୍ପିନୋଜା ସର୍ବବିଧ ଚରମ ପରିଣାମର ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ କରିଛନ୍ତି। ତାଙ୍କରି କଥା ଅନୁସାରେ କହିଲେ, ମୁଁ ଯେତେ ଯେତେ ବଦ୍ଧମୂଳ ଧାରଣାକୁ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ଆବରଣ ଭିତରୁ ବାହାର କରି ଆଣି ଦେଖାଇ ଦେବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରୁଛି, ସେଗୁଡ଼ିକ କେବଳ ଏହି ଗୋଟିଏ କଥାକୁ ସ୍ପଷ୍ଟ କରି ଦେଉଛି ଯେ, ଲୋକମାନେ ସାଧାରଣତଃ ପ୍ରକୃତି ମଧ୍ୟରେ ରହିଥିବା ସକଳ ବସ୍ତୁ ଠିକ୍ ସେମାନଙ୍କ ନିଜ ପରି ଆଗରେ କୌଣସି ଖାସ୍ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟଟିଏ ରଖି ହିଁ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁ ଏବଂ ସେହି ଧାରଣାଟି ଦ୍ୱାରା ପରିଚାଳିତ ହୋଇ ସେମାନେ ନିଶ୍ଚିତ ଭାବରେ ଅନୁମାନ ବି କରିନିଅନ୍ତି ଯେ ଈଶ୍ୱର ମଧ୍ୟ ସମ୍ମୁଖରେ କୌଣସି ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ରଖି ସକଳ ବସ୍ତୁର ସଂରଚ଼ନା କରି ରଖିଛନ୍ତି। ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ସେହିପରି କୌଣସି ଚରମତା ଭିତରେ ବାନ୍ଧି ରଖିବାକୁ ମନ କରିବା ଦ୍ୱାରା ଆମେ ବସ୍ତୁତଃ ତାଙ୍କୁ ଭାରି ତଳକୁ ହିଁ ଖସାଇ ଆଣୁ। ଏହିପରି ଏକ ଉଦ୍ୟମର ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ସର୍ବପୂର୍ଣ୍ଣତା ସହିତ କୌଣସି ସଂଗତି ଆଦୌ ରହେନାହିଁ। କାରଣ, ଯଦି ଈଶ୍ୱର ସ୍ଥିରୀକୃତ କୌଣସି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟର ସାଧନ ନିମନ୍ତେ କିଛି କରୁଥାନ୍ତି, ତାହାର ଏହିପରି ଏକ ଅର୍ଥ ହେବ ଯେ, ତାଙ୍କ ପାଖରେ ଅମୁକ ଗୋଟିଏ ବସ୍ତୁ ପ୍ରକୃତରେ ନଥିଲା ବୋଲି ହିଁ ସିଏ ସେଇଟି ଲାଗି ଆକାଙ୍‌କ୍ଷାଟିଏ ରଖିଛନ୍ତି। ତେଣୁ, ଏକ ଅଜ୍ଞାନ ହେତୁ ହିଁ ଆମେ ଏହିପରି ଭାବରେ ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ଗୋଟିଏ ଚରମ ଗାର ମଧ୍ୟକୁ ସୀମାସଙ୍କୁଚ଼ିତ କରି ଆଣିଥାଉ। ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ଏହି ଉକ୍ତିଟିକୁ ଆମେ ସବୁବେଳେ ମନେ ରଖିବା : ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ମୁଁ କେବେହେଲେ କୌଣସି ଅଦୃଷ୍ଟ ମଧ୍ୟକୁ ସଙ୍କୁଚ଼ିତ କରି ନେଇ ଆସିବି ନାହିଁ। ମୁଁ ବିଚାର କରୁଛି ଯେ, ସେହି ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ସ୍ୱଭାବସ୍ଥ ଅବଶ୍ୟମ୍ଭାବିତା ହେତୁ ହିଁ ଏଠି ସବୁକିଛି ଘଟୁଛି। ସିଏ ମୁକ୍ତ ଏବଂ ଏକାଧାରରେ ଅପରିହାର୍ଯ୍ୟ। ବିଶ୍ୱବିଧାନର ସମଗ୍ର ଦୃଷ୍ଟିକୋଣଟିରୁ ବିଚାର କଲେ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣତା କହିଲେ ଏକ ସତ୍ତାଗତ ସର୍ବପୂର୍ଣ୍ଣତାକୁ ବୁଝାଇବ ଏବଂ ମନୁଷ୍ୟମାନେ ନିଜ ସୁବିଧା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବିଚାର କରି ଆପେକ୍ଷିକ ଭାବରେ ଯେଉଁ ପୂର୍ଣ୍ଣତାକୁ ବୁଝନ୍ତି, ସେଇଟି ସହିତ ଏହାର କୌଣସି ସମ୍ବନ୍ଧ ନାହିଁ। ଆପଣା ସମୟର ଈଶ୍ୱରସମ୍ବନ୍ଧୀ ସିଦ୍ଧାନ୍ତଟିର ପରୀକ୍ଷା କରି ସ୍ପିନୋଜା ଯେଉଁ ସମୀକ୍ଷାଟି କରିଛନ୍ତି, ସେଥିରୁ ଆମେ ଏହି କଥାଟିକୁ ନିଶ୍ଚୟ ଜାଣିବା ଯେ ତାଙ୍କ ବିଚାରରେ ଈଶ୍ୱର ହେଉଛନ୍ତି ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ସ୍ୱାଧୀନ। କିନ୍ତୁ ସେ କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ବାଛନ୍ତିନାହିଁ। ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ କେବେହେଲେ କୌଣସି ନକ୍ସା ନଥାଏ, କୌଣସି ନୀତି ବା ଅନୀତି ମଧ୍ୟ ନଥାଏ, ଅର୍ଥାତ୍ କୌଣସି ଅଗ୍ରାଧିକାର ଲାଗି ଅବକାଶ ନଥାଏ।

ଯୀଶୁଖ୍ରୀଷ୍ଟଙ୍କ ବିଷୟରେ ସ୍ପିନୋଜା କ'ଣ କହିଛନ୍ତି ? ଯୀଶୁଖ୍ରୀଷ୍ଟ ଜଣେ ଅନନ୍ୟସାଧାରଣ ପ୍ରଜ୍ଞା ଏବଂ ନୀତିମୟ ଜୀବନର ଉଦାହରଣ ଥିଲେ। ତାଙ୍କରି ଭାଷାରେ କହିଲେ, ମୋ ବିଶ୍ୱାସ ଯୀଶୁଖ୍ରୀଷ୍ଟଙ୍କ ପରି ଅନ୍ୟ କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତି ପରିପୂର୍ଣ୍ଣତାର ଏତେ ଉଚ୍ଚ ସ୍ତରରେ ଯାଇ ପହଞ୍ଚି ପାରିନଥିବେ। ଏକ ଈଶ୍ୱରୀୟ ପ୍ରଜ୍ଞାଶକ୍ତି, ଅର୍ଥାତ୍ ଆମ ମନୁଷ୍ୟସୀମାର ଉଚ୍ଚରେ ରହିଥିବା ଏକ ପ୍ରଜ୍ଞା ଯୀଶୁଖ୍ରୀଷ୍ଟଙ୍କ ଜୀବନରେ ସାକାର ହୋଇ ପାରିଥିଲା ଏବଂ ସକଳ ବନ୍ଧନରୁ ମୁକ୍ତିଲାଭ କରିବାର ଗୋଟିଏ ପଥ ଦେଖାଇ ଦେଇ ପାରିଥିଲା। ମାତ୍ର ଏହି ଗୀର୍ଜାମାନେ ଖ୍ରୀଷ୍ଟଙ୍କୁ ନେଇ ଯେତେସବୁ କଥାର ପ୍ରଚାର କରି ଆସିଛନ୍ତି, ମୋ'ର ସେସବୁ ବିଷୟରେ କିଛିହେଲେ କହିବାକୁ ନାହିଁ। ମୁଁ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଅସ୍ୱୀକାର ମଧ୍ୟ କରୁନାହିଁ। ଅତ୍ୟନ୍ତ ଖୋଲା ଭାବରେ ସ୍ୱୀକାର ମଧ୍ୟ କରୁଛି ଯେ, ସେସବୁ ବିଷୟରେ ମୁଁ ମୋଟେ କିଛି ହିଁ ବୁଝି ପାରେନାହିଁ। ପୁନର୍ବାର ଆପଣାର ଗୋଟିଏ ପତ୍ରରେ ମଧ୍ୟ ସ୍ପିନୋଜା ଲେଖିଛନ୍ତି, ମୋର ମତ ଯେ, ମୁକ୍ତିର ଉପଲବ୍ଧି ନିମନ୍ତେ ଜଣେ ଶରୀରଧାରୀ ଖ୍ରୀଷ୍ଟଙ୍କୁ ବିଶ୍ୱାସ କରିବାର କୌଣସି ଆବଶ୍ୟକତା ନାହିଁ; ବସ୍ତୁତଃ ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ସେହି ଶାଶ୍ୱତ ସନ୍ତାନ ସ୍ୱରୂପ ତାଙ୍କର ସେହି ଶାଶ୍ୱତ ପ୍ରଜ୍ଞାରେ ବିଶ୍ୱାସ କରିବାର ସର୍ବଦା ପ୍ରୟୋଜନ ଅବଶ୍ୟ ରହିଛି। ସେହି ପ୍ରଜ୍ଞା ପ୍ରତ୍ୟେକ ବସ୍ତୁ ମଧ୍ୟରେ ହିଁ ଆପଣାକୁ ପ୍ରକଟ କରାଇଛି, ପ୍ରଧାନତଃ ମନୁଷ୍ୟର ମନୋରାଜ୍ୟରେ ହିଁ ତାହାର ପ୍ରକାଶ ଘଟିଛି। ଏବଂ, ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଲାଭ କରି ତାହା ଯୀଶୁଖ୍ରୀଷ୍ଟଙ୍କର ଜୀବନରେ ପ୍ରତିଭାତ ହୋଇଛି। ସେହି ପ୍ରଜ୍ଞାଟି ବ୍ୟତୀତ କୌଣସି ମନୁଷ୍ୟ ଯଥାର୍ଥ ଭାଗ୍ୟର ଅଧିକାରୀ ହୋଇ ପାରିବନାହିଁ। କାରଣ, ସେହି ପ୍ରଜ୍ଞା ହିଁ ସତ୍ୟ ଏବଂ ମିଥ୍ୟା ତଥା ଭଲ ଓ ମନ୍ଦ ମଧ୍ୟରେ ରହିଥିବା ପାର୍ଥକ୍ୟକୁ ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବରେ ଦେଖାଇ ଦେଇଥାଏ। ଆଉଗୋଟିଏ ପତ୍ରରେ ସ୍ପିନୋଜା ଲେଖିଥିଲେ, କିମିଆ ଏବଂ ସେହି କିସମର ସର୍ବବିଧ ରହସ୍ୟ କଦାପି କୌଣସି ଯଥାର୍ଥ ଧର୍ମର ମୂଳଦୁଆ ହୋଇ କାର୍ଯ୍ୟ କରି ପାରିବନାହିଁ ବୋଲି ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି। "ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ମୋଟେ କୌଣସି ଡାହାଣ କିମ୍ବା ବାଁ ହାତ ନାହିଁ; ଈଶ୍ୱର କେବଳ ଗୋଟିଏ ଥାନରେ ମୋଟେ ନଥାନ୍ତି। ସେ ସବୁ ସ୍ଥାନରେ ଥାଆନ୍ତି। ଏବଂ, ମନୁଷ୍ୟମାନେ ଯେଉଁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ସ୍ଥାନଗୁଡ଼ିକର କଳ୍ପନା କରୁଥାନ୍ତି, ଈଶ୍ୱର କଦାପି ସେହି ସ୍ଥାନଗୁଡ଼ିକରେ ହିଁ ବାନ୍ଧି ହୋଇ ରହିନଥାନ୍ତି। ଯୀଶୁଖ୍ରୀଷ୍ଟ ସର୍ବଦା ଏକ ଶାଶ୍ୱତତାର ବାହକ ହୋଇ ରହିଥିଲେ ଏବଂ ଯାବତୀୟ ମରଣଶୀଳତାରୁ ଆପଣାକୁ ଉତ୍ତୋଳିତ କରି ରଖିଥିଲେ। ନିଜର ଜୀବନ ତଥା ମୃତ୍ୟୁକୁ ମାଧ୍ୟମ କରି ସେ

ପବିତ୍ରତାର ଏକ ଏକକ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଦେଖାଇ ପାରିଥିଲେ ଓ ତାଙ୍କଦ୍ୱାରା ପ୍ରଦର୍ଶିତ ମାର୍ଗଟିକୁ ସ୍ୱୀକାର କରି ନେଇଥିବା ଶିଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ମୃତ୍ୟୁର ସର୍ବପ୍ରକାର ବେଢ ମଧ୍ୟରୁ ଉତ୍ତୋଳିତ କରି ନେଇଥିଲେ।"

ସ୍ପିନୋଜା ସକଳବିଧ ଅନ୍ଧବିଶ୍ୱାସର ବିରୋଧରେ ବିଦ୍ରୋହ ଘୋଷଣା କରିଥିଲେ ଏବଂ ବିଚାରଦ୍ୱାରା ପରିଚାଳିତ ହେଉଥିବା ବୁଦ୍ଧିର ଭୂମି ଉପରେ ଧର୍ମକୁ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ କରାଇଥିଲେ। ନ୍ୟାୟ ଏବଂ ବଦାନ୍ୟତାପୂର୍ଣ୍ଣ ଭୂମି ଉପରେ। ସତ୍ୟର ସିଦ୍ଧାନ୍ତକୁ ସେ ଈଶ୍ୱରତତ୍ତ୍ୱ ସହିତ କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ଗୋଳାଇ ମିଶାଇ ପକାଇ ନଥିଲେ ଏବଂ ଏକ ବିଜ୍ଞାନସମ୍ମତ ଜିଜ୍ଞାସାବୃତ୍ତି ଓ ଦାର୍ଶନିକ ସତ୍ୟାନୁମାନକୁ ବାଧାମୁକ୍ତ ଭାବରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ବାଟ ଛାଡ଼ି ଦେଇଥିଲେ। ତାଙ୍କ ପୂର୍ବରୁ ଲୋକମାନେ ପ୍ରଧାନତଃ ଏକ ଭୀତିଧର୍ମୀ ମନୋଭାବ ଦ୍ୱାରା ପରିଚାଳିତ ହୋଇ ଯାବତୀୟ ଧର୍ମଚାରଣା ଏବଂ ଧର୍ମଭାବନାର ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ହେଉଥିଲେ। ସେମାନେ ନିଜକୁ ନିତାନ୍ତ ଅକିଞ୍ଚନ ବୋଲି ଭାବୁଥିଲେ ଏବଂ ଧର୍ମର ଶରଣ ପଶୁଥିଲେ। ଏହାଦ୍ୱାରା ଧର୍ମଯାଜକ ମାନଙ୍କର କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱଟାକୁ ପୂରା ସ୍ୱାଧୀନତା ମିଳି ଯାଉଥିଲା। ଏବଂ ପରାକ୍ରମ-ବିସ୍ତାରର ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ଅନୁକୂଳତା ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇ ପାରୁଥିଲା। ଜନଗଣ ଧର୍ମକୁ ନେଇ ଏକ ଭୟର ଭାବନା ମଧ୍ୟରେ ହିଁ ଗୁରାଇ ତୁରାଇ ହୋଇ ରହିଥିଲେ। ମୂଳତଃ ଜ୍ଞାନଲାଗି ଏକ ଶ୍ରଦ୍ଧାଦ୍ୱାରା ପରିଚାଳିତ ହୋଇ ସ୍ପିନୋଜା ଧର୍ମର ଆଲୋଚନା ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରବେଶ କରିଥିଲେ। ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ବିଷୟରେ ଯେ ଭୟ କରିବାର ଆଦୌ କିଛି ନାହିଁ, ଈଶ୍ୱରଚେତନାର ଏକ ଭାବଦ୍ୱାରା ପ୍ରେରିତ ହୋଇ ଆମକୁ ଯେ ଜୀବନଟିଏ ବଞ୍ଚିବାକୁ ହେବ, ସ୍ପିନୋଜା ସେହି ବାର୍ତ୍ତାଟିକୁ ବହନ କରି ଆଣିଥିଲେ। ଧର୍ମ ଭିତରେ ରହିଥିବା ଯଥାର୍ଥ ସତ୍ୟଟିକୁ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରିଥିଲେ ଓ ତାଙ୍କର ସେହି ବୁଝିବା ମଧ୍ୟରେ ଅନ୍ଧବିଶ୍ୱାସ ନିମନ୍ତେ କୌଣସି ସ୍ଥାନ ନଥିଲା। ଜର୍ମାନ୍ କବି ଯେପରି ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କ ବିଷୟରେ ଆପଣାର ମତ ଦେଇଛନ୍ତି, ଏକ ଈଶ୍ୱରୀୟ ସ୍ତରରେ ଯୀଶୁଖ୍ରୀଷ୍ଟ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ଜଣେ ଜ୍ଞାତି ହୋଇ ରହିଥିଲେ ଏବଂ ସେ ସ୍ୱୟଂ ମଧ୍ୟ ସେହି ଯୀଶୁଙ୍କ ଜୀବନ ପରି ଏକ ଜୀବନ ମଧ୍ୟ ବଞ୍ଚୁଥିଲେ।

(୯) ରାଜନୀତିକ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଏବଂ ରାଜନୀତି

ସ୍ପିନୋଜା ତାଙ୍କଦ୍ୱାରା ଲିଖିତ ଦୁଇଟି ବିଷୟରେ ଆପଣାର ରାଜନୀତିକ ମତବିଚାର ଗୁଡ଼ିକର ଚର୍ଚ୍ଚା କରିଛନ୍ତି। ଗୋଟିଏ ହେଉଛି Tractatus Th. Politicus

ଯାହା ତାଙ୍କର ନାମର ଉଲ୍ଲେଖ ନକରି ୧୬୭୦ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିଲା । ଦ୍ୱିତୀୟ ପୁସ୍ତକଟିକୁ ସ୍ପିନୋଜା ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ କରି ଲେଖି ପାରିନଥିଲେ ଓ ତାହା ସେହିପରି ଅସମାପ୍ତ କଳେବରରେ ତାଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ଅନ୍ତେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିଲା । ଦୁଇଟିଯାକ ପୁସ୍ତକ ସମସାମୟିକ ଜନଗଣଙ୍କୁ ପ୍ରାୟ ଏକ ଝଡ଼ ପରି ଆସି ଧକ୍କା ଦେଇଥିଲା । ସେମାନେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଉତ୍ତେଜିତ ହୋଇ ଉଠିଥିଲେ ଏବଂ ଜଣେ ତୁଚ୍ଛା ନାସ୍ତିକ ହିଁ ଏପରି ଅପ୍ରୀତିକର କଥାଗୁଡ଼ିକ ଲେଖିଛନ୍ତି ବୋଲି ତୀବ୍ର ପ୍ରତିବାଦ କରିଥିଲେ ।

ନୀତିଶାସ୍ତ୍ର ଉପରେ ରହିଥିବା ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ବିଚାରଗୁଡ଼ିକୁ ଭିତ୍ତି କରି ରାଜନୀତିକ ଚିନ୍ତନ ଗୁଡ଼ିକର ଆଲୋଚନା କରାଯାଇଛି । ଯାବତୀୟ ନୀତିଶାସ୍ତ୍ରର ସବାମୂଳ କଥାଟି ହେଉଛି ଯେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ମନୁଷ୍ୟ ତା'ର ଆପଣା ଜୀବନର ସକଳ ଅବସରରେ ନିଜକୁ ଦୃଢ଼ ପ୍ରତିଷ୍ଠାଟିଏ ଦେବ ଓ ଏକ ପୂର୍ଣ୍ଣ ସୁରକ୍ଷାର ସ୍ଥିତିକୁ ସମ୍ଭବ କରି ପାରୁଥିବ । ଏବଂ, ସର୍ବମନ୍ତେ ଏକ ସମାଜସ୍ଥ ଜୀବନରେ ହିଁ ସେହି ସୁରକ୍ଷାଟି ସର୍ବୋତ୍ତମ ପ୍ରକାରେ ସମ୍ଭବ ହୋଇ ପାରିବ । ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ନିଜ ଭାଷାରେ କହିଲେ, 'ଜଣେ ମନୁଷ୍ୟ ହେଉଛି ଆଉଜଣେ ମନୁଷ୍ୟ ନିମନ୍ତେ ଏକ ଈଶ୍ୱର ସଦୃଶ । ସର୍ବତ୍ର ମନୁଷ୍ୟମାନେ ଏକ ସମାଜରେ ହିଁ ବାସ କରୁଥାନ୍ତି । ଏହି ସମାଜ କେତେକ ଆଇନ୍‌ଦ୍ୱାରା ହିଁ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇ ରହିଥାଏ ଏବଂ ଆପଣାକୁ ସୁରକ୍ଷିତ କରି ରଖିଥାଏ । ସେହି ଧାରାରେ ଗୋଟିଏ ରାଷ୍ଟ୍ର ମୂର୍ତ୍ତ ହୋଇ ଆସିଥାଏ ଏବଂ, ସେହି ରାଷ୍ଟ୍ରର ସୁରକ୍ଷା ମଧ୍ୟରେ ରହିଥିବା ଜନଗଣଙ୍କୁ ନାଗରିକ ବୋଲି କୁହାଯାଇଥାଏ ।'

ଫରାସୀ ସମାଜ-ଦାର୍ଶନିକ ରୁସୋ ଏକଦା ଯେଉଁ ସାମାଜିକ ପାରସ୍ପରିକତାର ରାଜିନାମା ବିଷୟରେ କହିଛନ୍ତି, ସ୍ପିନୋଜା ପ୍ରାୟ ତାହାରି ଗଢ଼ଣର କେତେକ ବିଚାରଦ୍ୱାରା ତାଙ୍କ କାଳରେ ନିଜର ଆଲୋଚନାଟିର ଉପସ୍ଥାପନା କରି ଯାଇଛନ୍ତି । ପ୍ରଥମେ ମନୁଷ୍ୟମାନେ ଏକ ପ୍ରାକୃତିକ ଫୁଙ୍ଗୁଳାପଣ ଭିତରେ ଆପଣାର ଜୀବନଗୁଡ଼ିକୁ ବଞ୍ଚୁଥିଲେ । ଏକ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ଅରାଜକତା ମଧ୍ୟରେ । ଏକଦା ମନୁଷ୍ୟମାନେ ଗୋଟାସୁଦ୍ଧା ନିଜ ଅନ୍ଦାଜଗୁଡ଼ାକୁ ସବୁକିଛି ବୋଲି ଧରିନେଇ ଜୀବନ ବଞ୍ଚୁଥିଲେ, କେହି କାହାରି ସାହାଯ୍ୟ ଲୋଡ଼ୁନଥିଲେ ଅଥବା କାହାରିକୁ ସାହାଯ୍ୟ କରୁନଥିଲେ । ନିଜର ବୁଦ୍ଧିକୁ କାମରେ ଲଗାଇ କିଛି ମାର୍ଗ ବାହାର ବି କରୁନଥିଲେ । ସେହି ଜୀବନ ପ୍ରକୃତରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଶୋଚନୀୟ ହିଁ ହୋଇଥିବ । ଖୁବ୍ ବୁଝିହୋଇ ଯାଉଛି ଯେ ଏକ ପ୍ରୟୋଜନରେ ପଡି ସେମାନେ ନିରାପଦ ଭାବରେ ବଞ୍ଚି ପାରିବାର ଧାରଣାଟିକୁ ପାଇଲେ ଏବଂ ଜଣେ ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ହିସାବରେ ସେମାନଙ୍କୁ ଉପଲବ୍ଧ ହୋଇ ଆସିଥିବା

ଜୀବନଗୁଡିକୁ ଯଥାସମ୍ଭବ ଏକତ୍ର ବଞ୍ଚିବାର ଅନ୍ୟ ବୁଦ୍ଧିଟିକୁ ଲାଭ କରିଥିଲେ । ଏବଂ, ସେମାନଙ୍କର ଜୀବନ କ୍ରମଶଃ କେବଳ ବ୍ୟକ୍ତିର ବାସନା ତଥା ବଳଦ୍ୱାରା ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ ନହୋଇ ଏକ ସମଷ୍ଟିର ବାସନା ଏବଂ ସମଷ୍ଟିଦ୍ୱାରା ପରିଚାଳିତ ହେବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲା । ମନୁଷ୍ୟମାନେ ଏକ ଅପରକୁ ଆବଶ୍ୟକ କରନ୍ତି ଏବଂ ତେଣୁ ଗୋଟିଏ ସମଷ୍ଟି ମଧ୍ୟକୁ ଠୁଳ ହୋଇ ଆସିଥାନ୍ତି । ଯଦି ସେମାନେ ପରସ୍ପରକୁ ସାହାଯ୍ୟ କରି ନପାରୁଥିବେ, ତେବେ ସେମାନଙ୍କର ଜୀବନନାମକ ସ୍ଥିତିଟି ଅତ୍ୟନ୍ତ ଶୋଚ଼ନୀୟ ହୋଇଯିବ । ଏବଂ, ସେମାନଙ୍କର ବୁଦ୍ଧିର କୌଣସି ବିକାଶ ମଧ୍ୟ ଆଉ କିପରି ଭାବରେ ସମ୍ଭବ ହେବ ? ଯଦି ମନୁଷ୍ୟର ସ୍ୱକୀୟ ଧାତୁଟି ଆପଣାର ହିତ ଓ କଲ୍ୟାଣ ଲାଗି ପ୍ରକୃତରେ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ ହୋଇ ରହିଥିବ, ତେବେ ଅବଶ୍ୟ ଏକ ସମଞ୍ଜସତା ଓ ପାରସ୍ପରିକ ଆସ୍ଥାସ୍ଥାପନ ମଧ୍ୟକୁ ଆପେ ଆପେ ଆକର୍ଷିତ ହୋଇ ଆସିବେ । ମାତ୍ର, ବାସ୍ତବ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଯେପରି ହୋଇ ଆସିଛି, ସେଥିରୁ ଆବଶ୍ୟକ ହେଉଛି ଯେ, ଗୋଟିଏ ରାଷ୍ଟ୍ର ଅବଶ୍ୟ ରହିବ, ଶାସକ ଏବଂ ଶାସିତ ଦୁଇଟିଯାକ ପକ୍ଷ ଏକାଠି ମିଶି ଯାହା ସମସ୍ତଙ୍କ ନିମନ୍ତେ କଲ୍ୟାଣକାରକ ହୋଇଥିବ, ସେହିଆଡ଼କୁ କ୍ରିୟାଶୀଳ ହୋଇ ରହିଥିବେ ।

ମାତ୍ର Tr. Politicus ନାମକ ଆପଣାର ଦ୍ୱିତୀୟ ପୁସ୍ତକଟିରେ ସ୍ପିନୋଜା ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଏକ ଅନ୍ୟ ପ୍ରକାରେ ଆମ ସମାଜର ଉତ୍ପତ୍ତି ବିଷୟରେ ନିଜର ମତଟିକୁ ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି । ସ୍ମରଣ ରହିଥିବା ଉଚିତ ଯେ, ସ୍ପିନୋଜା ଏହି ଦ୍ୱିତୀୟ ପୁସ୍ତକଟିକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବା ବେଳକୁ ନିଜ ମସ୍ତିଷ୍କର କ୍ଷେତ୍ରରେ ଅଧିକ ପରିପକ୍ୱତା ମଧ୍ୟ ଲାଭ କରିଥିବେ । ଆପଣାର ଏହି ନିଜସ୍ୱ ତତ୍ତ୍ୱାନୁମାନରେ ସ୍ପିନୋଜା ପ୍ରକୃତରେ ରାଷ୍ଟ୍ର ବିଷୟରେ ହୋଇ ଆସିଥିବା ବ୍ୟାଖ୍ୟାରେ ସତେଅବା ଆଧୁନିକତମ କଥାଗୁଡ଼ିକର ସୂଚ଼ନା ଦେଇଥିବା ପରି ଖୁବ୍ ମନେ ହେବେ । ଜଣେ ମୌଳିକ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷବାଦୀ ଭଳି ସ୍ପିନୋଜା ଘୋଷଣା କରୁଛନ୍ତି ଯେ, ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କର ଜୀବନ ବସ୍ତୁତଃ ଏପରି ଭାବରେ ଗଠିତ ହୋଇ ରହିଛି ଯେ ସେମାନେ କୌଣସି ନା କୌଣସି ପ୍ରକାରର ସାମାଜିକ ଆୟତନର ବାହାରେ ଜୀବନଧାରଣ କରି ଆଦୌ ରହି ପାରିବେ ନାହିଁ । ତାଙ୍କରି ଶବ୍ଦରେ କହିଲେ, ମନୁଷ୍ୟମାନେ, ସେମାନେ ବନ୍ୟ ବା ସଭ୍ୟ ଯାହା ହୋଇଥାନ୍ତୁ ପଛକେ, ସବୁଠାରେ ହିଁ ଏକ ଯୌଥ ଜୀବନର ଆୟତନ ମଧ୍ୟରେ ଅବଶ୍ୟ ବାସ କରନ୍ତି, ଏକତାଗୁଡ଼ିଏ ସମ୍ଭବ କରି ଆଣି ଜୀବନ ବଞ୍ଚନ୍ତି । ଅର୍ଥାତ୍, ପ୍ରକୃତିଦତ୍ତ ଭାବରେ ମନୁଷ୍ୟମାନେ ପ୍ରତ୍ୟେକେ ଏକାଧାରରେ ଜଣେ ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ଏବଂ କୌଣସି କୌଣସି

ସମୁଦାୟରେ ବାସ କରୁଥିବା ସଦସ୍ୟ। ସମାଜ ଆମ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କର ଅହଂସଚେ୍ତନତାକୁ ଆଦୌ ନଷ୍ଟ କରି ଦିଏନାହିଁ ବା ଅପର ପକ୍ଷରେ ଆମ ଅହଂସଚେ୍ତନତା ଆମକୁ ଏକ ସମ୍ମିଳିତ ଜୀବନରେ ବହୁଙ୍କ ସହିତ ବାସ କରିବାର ସତ୍ୟଟିକୁ କଦାପି ଦୂର କରି ରଖି ନଥାଏ। ଅର୍ଥାତ୍, ଗୋଟିଏ ବ୍ୟକ୍ତି ହିସାବରେ ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତିର ଜୀବନ ଏକ ସମଷ୍ଟି ମଧ୍ୟରେ ତା'ର ଜୀବନର କଦାପି ବିରୋଧୀ ହୋଇ ନଥାଏ। ତେଣୁ, ଏକ ସମାଜରେ ହିଁ ବ୍ୟକ୍ତି-ଅଧିକାରର କଳ୍ପନା କରା ଯାଇପାରେ। ଆଗ ଏକ ସମାଜ ଭିତରେ ହିଁ ଆଦୌ କୌଣସି ଅଧିକାର ଓ କର୍ତ୍ତବ୍ୟର କୌଣସି ପ୍ରାସଙ୍ଗିକତା ଥାଏ।

ଏକ ପ୍ରୀତି ଏବଂ ସହାନୁଭୂତି, ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ଆପଣା ଆଭିମୁଖ୍ୟହିଁ କହିଲେ ଆମେ ସେହି କଥାଟିକୁ ବୁଝିବା। ରାଜନୀତିର କ୍ଷେତ୍ରରେ ମଧ୍ୟ ସେହି ସର୍ବମୂଳ ପ୍ରେରଣାଟି ସବାଆଗରେ ରହିଥାଏ। ବାହାରେ ବାହାରେ ଥାଇ ପରାମର୍ଶମାନ ଦେଉଥିବା ପରି ସେ ସମାଜ ସମ୍ପର୍କରେ ଆଦୌ ନାନା ତତ୍ତ୍ୱ ବଖାଣି ନାହାନ୍ତି। ସେ ଯେପରି ତତ୍ତ୍ୱପରାମର୍ଶ ଦେବେ, ମନୁଷ୍ୟମାନେ ନିଜକୁ ସେହିପରି ମଣ କରି ବାଟ ଅବଶ୍ୟ ଯେ ଚାଲିବେ, ଏପରି କୌଣସି ଉତ୍ସୁକତାର ବଶବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ ସେ କିଛି କହିନାହାନ୍ତି। ସେ କହିଛନ୍ତି, ଆପଣାର ଅନୁଗାମୀ ମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଜାଲମାନ ବିଛାଇ ସେମାନଙ୍କୁ ଫାଶ ଭିତରେ ରଖିବା ବିଷୟରେ ରାଜନୀତି କ୍ଷେତ୍ରର ବିଶେଷ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କର ଏକ ଖାସ୍ ସୁନାମ ରହିଥାଏ। ସେମାନେ କ୍ୱଚିତ୍ ହିଁ ଅନୁଗାମୀ ମାନଙ୍କର ସ୍ୱାର୍ଥଗୁଡ଼ିକ ଉପରେ ନିଘା ରଖନ୍ତି, ସେମାନେ ଆଦୌ କୌଣସି ପ୍ରଜ୍ଞା ଅଥବା ବୁଦ୍ଧିଦ୍ୱାରା ପରିଚାଳିତ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ, କେବଳ ଏକ ଧୂର୍ତ୍ତତା ହିଁ ଅବଲମ୍ବନ କରନ୍ତି। ସେମାନେ ତ ଏହି ବାସ୍ତବ ଜଗତ ଭିତରୁ ଏହି ଶିକ୍ଷାଟିକୁ ପାଇଥାନ୍ତି ଯେ ଆମର ଏଠାରେ ମନୁଷ୍ୟମାନେ ରହିଥିବା ଯାଏ ନାନାବିଧ ପାପାଚରଣ ନିଶ୍ଚୟ ରହିବ। ବାସ୍ତବତା ବିଷୟରେ ଦୂରବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ ରହିଥିବା କୌଣସି ପ୍ରସଙ୍ଗ ବିଷୟରେ କିଛି ନକହି ଥିବାରୁ ସ୍ପିନୋଜା ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରଶଂସା କରିଥିଲେ।

ଯଦି ଗୋଟିଏ ସମାଜରେ ବାସ କରୁଥିବା ସବୁ ମଣିଷ କେବଳ ବୁଦ୍ଧିଶକ୍ତିର ବୋଲ ମାନି ଜୀବନ ବଞ୍ଚୁଥାନ୍ତେ, ତେବେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବ୍ୟକ୍ତି ଭିତରେ ପୃଥିବୀରେ ତିଷ୍ଠିରହିବା ନିମନ୍ତେ ଯେଉଁ ଇଚ୍ଛାଟି ରହିଛି, ତାହା ସମାଜକୁ ସୁରକ୍ଷିତ କରି ରଖିବାର ସେହି ଅନ୍ୟ ଇଚ୍ଛାଟି ବିଷୟରେ ମୋଟେ କୌଣସି ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ ସୃଷ୍ଟି କରୁନଥାନ୍ତା। ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କର ସେହି ଦୁଇଟିଯାକ ଇଚ୍ଛା ପରସ୍ପରର ପରିପୂରକ ହୋଇ ରହନ୍ତେ।

କିନ୍ତୁ, ବର୍ତ୍ତମାନ ପୃଥିବୀ ଯେଉଁପରି ଏକ ସ୍ଥିତିରେ ରହିଛି, ସେଥିରେ ଆମେ ଦେଖିବାକୁ ପାଇବା ଯେ ମନୁଷ୍ୟର ବୁଦ୍ଧିମତ୍ତା ଅଗଣିତ ନାନା ଆବେଗ ଏବଂ ପ୍ରବେଗ ଦ୍ୱାରା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୋଷଯୁକ୍ତ ହୋଇଯାଇଛି ଓ ସେଥିରେ ବହୁ ବକ୍ରତା ଆସି ପ୍ରବେଶ କରିଛି। ତେଣୁ, ବହୁତ ସମୟରେ ହିଁ ଆମର ଇଚ୍ଛା ଏବଂ ସ୍ୱାର୍ଥମାନେ ଏକ ଆରେକ ସହିତ ଧକ୍କା ଖାଇବାରେ ଲାଗିଛନ୍ତି। ତେଣୁ, ଉପରେ ଥାଇ ଆୟତ୍ତ କରି ରଖିବ ବୋଲି ଏକ ରାଷ୍ଟ୍ରର ଆବଶ୍ୟକତା ରହିଛି। ରାଷ୍ଟ୍ରଟିଏ ଉପରେ ଥିଲେ ଆମେ ମନୁଷ୍ୟମାନେ ଆପଣା ଆପଣା ମନକୁ ଉପଯୁକ୍ତ ଭାବରେ ଖାପ ଖୁଆଇ ରଖିପାରିବା। ସମଷ୍ଟି ଜୀବନରେ ରାଷ୍ଟ୍ର ଶାନ୍ତି ବଜାୟ ରଖିବ ଏବଂ ଆଉଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ଲାଗି ପ୍ରତିବନ୍ଧକ ହୋଇ ଛିଡ଼ା ନହୋଇଥିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରତ୍ୟେକ ମନୁଷ୍ୟ ଆପଣାର ଜୀବନକୁ ସୁରକ୍ଷିତ କରି ବି ରଖିପାରିବ।

ଆମେ ରାଜନୀତିକୁ କଦାପି ନୀତିଗତ ଜୀବନ ସହିତ ସମତୁଲ କରି ବିଚାର କରି ପାରିବାନାହିଁ। ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କର ଯେଉଁପରି ଭାବରେ ଆପଣାର ଜୀବନକୁ ବଞ୍ଚିବା ଉଚିତ, ନୀତିସମ୍ପର୍କିତ ଜୀବନାଚାରଟି ସେହି ବିଷୟର ଚର୍ଚ୍ଚା କରିଥାଏ। କିନ୍ତୁ, ମନୁଷ୍ୟମାନେ ବାସ୍ତବ ଜୀବନର କ୍ଷେତ୍ରରେ ଯେଉଁପରି ହୋଇ ରହିଥାନ୍ତି ରାଜନୀତି ଆପଣାକୁ ସେଇଟି ସହିତ ସଂପୃକ୍ତ କରିରଖିଥାଏ। ଜୀବନର ନୀତିକ୍ଷେତ୍ରରେ ମନୁଷ୍ୟମାନେ ଉପଯୁକ୍ତ ଭାବରେ ସମର୍ଥ ହୋଇ ପାରିନଥିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯେ ରାଜନୀତି ସେହି ବିଷୟରେ ଆଦୌ କିଛିହେଲେ କରିବନାହିଁ, ସେକଥା ଆଦୌ ନୁହେଁ। ବରଂ ବିଚାରବନ୍ତ ଭାବରେ ଆମେ ରାଜନୀତିକୁ ଏହି କ୍ଷେତ୍ରରେ କାମରେ ଲଗାଇ ପାରିବା ଏବଂ ଏକ ନୀତିସ୍ଥ ଜୀବନ ସମ୍ଭବ କରିପାରିବା। ସମାଜ ଭିତରେ ଶୃଙ୍ଖଳା ରକ୍ଷା କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ରାଷ୍ଟ୍ର ତା'ର ଜନସମୂହଟିକୁ ଆବଶ୍ୟକ ଶୃଙ୍ଖଳା ଖଟାଇ ନୀତିର କ୍ଷେତ୍ରରେ ମଧ୍ୟ ପରିଚାଳିତ କରିନେଇ ପାରିବ। ତେଣୁ, ଏକ ସରକାର ଲାଗି ଏକ ଉତ୍ତମ କଥା ଅବଶ୍ୟ ହେବ ଯେ ତାହା ସମ୍ମୁଖରେ ଆସି ପହଞ୍ଚୁଥିବା ଘଟଣା ଏବଂ ସମସ୍ୟାଗୁଡ଼ିକ ବିଷୟରେ ନିଶ୍ଚିତ ବ୍ୟବସ୍ଥାମାନ କରିବ ଅର୍ଥାତ୍, ଅବସ୍ଥାଗୁଡ଼ିକ ଯେପରି ଆସି ପହଞ୍ଚିଥିବେ, ସରକାର ଉପଲବ୍ଧ ଅନେକ ପ୍ରତିକାର ମଧ୍ୟରୁ ସମ୍ଭାବ୍ୟ ସର୍ବୋତ୍ତମଟିକୁ ପ୍ରକୃତରେ ଗ୍ରହଣ କରି ପାରୁଥିବେ। ହଁ, ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତିର ଜୀବନରେ ସବାବଡ଼ କଥା ହେଉଛି ଯେ ସିଏ ଏକ ମୁକ୍ତ ଜୀବନ ଯାପନ କରିବ ଏବଂ ଆପଣାର ମନୋବଳକୁ ଅତୁଟ ରଖିବ; ମାତ୍ର ଗୋଟିଏ ସରକାର ନିମନ୍ତେ ସର୍ବୋତ୍ତମ ପଦକ୍ଷେପଟି ହେଉଛି ଯେ ତାହା ନିରାପତ୍ତାର ଏକ ବାତାବରଣକୁ ବଜାୟ ରଖିଥିବ।

ଏକ ସମାଜ ସକାଶେ ଯାହା ଭଲ ବା ମନ୍ଦ ବୋଲି ବିବେଚିତ ହେଉଥିବ, ତାହାହିଁ ସେହି ସମାଜରେ ବାସ କରୁଥିବା ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଠିକ୍ ବା ଭୁଲ ବୋଲି ଗଣା ହେବ। ଆଧୁନିକ ରାଜନୀତି-ଦର୍ଶନରେ ଅନେକ ସମୟରେ ତାହାକୁ ଏକ ସକାରାତ୍ମକ ନୈତିକତା ବୋଲି ମଧ୍ୟ କୁହାଯାଇଛି। ଏକ ରାଷ୍ଟ୍ର ଯାହାକୁ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ବା ନ୍ୟାୟ୍ୟ ବୋଲି କହି ତାହାର ନାଗରିକମାନେ ସେହିଗୁଡ଼ିକୁ ମାନନ୍ତୁ ବୋଲି ଇଚ୍ଛା କରୁଥିବ, ନାଗରିକମାନେ ମଧ୍ୟ ସେଗୁଡିକୁ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଏବଂ ନ୍ୟାୟ୍ୟ ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତୁ ବୋଲି ସର୍ବଦା ହିଁ ଇଚ୍ଛା କରିବ। କାରଣ, ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କ ମତରେ, ରାଷ୍ଟ୍ର ହିଁ ସେହିଭଳି ଏକ ସ୍ଥିତିରେ ଆପଣାର ନାଗରିକମାନଙ୍କର ଭଲ ହେବ ବୋଲି ଆଇନ୍‌ଗୁଡ଼ିକୁ ସ୍ଥିର କରି ଦେବାର କ୍ଷମତାଟିକୁ ରଖିଥିବ। ଯେଉଁମାନେ ଅମାନ୍ୟ କରିବେ ଏବଂ ସାଧାରଣ ନିରାପତ୍ତାଟି ଉପରେ ହସ୍ତକ୍ଷେପ କରି ବାହାରିବେ, ସେମାନେ ଦଣ୍ଡ ପାଇବେ। ସେମାନେ ଅପରାଧୀ ବୋଲି ଘୋଷିତ ହେବେ ଏବଂ ଉପଯୁକ୍ତ ଦଣ୍ଡ ମଧ୍ୟ ପାଇବେ।

ଏହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ସ୍ପିନୋଜା ଏକ ଏକଛତ୍ର ରାଷ୍ଟ୍ରଶାସନକୁ ସମର୍ଥନ କରୁଛନ୍ତି ବୋଲି ଟୀକାକାରମାନେ ସନ୍ଦେହ ବ୍ୟକ୍ତ କରିଛନ୍ତି। ସ୍ପିନୋଜା କ'ଣ ରାଷ୍ଟ୍ର କହିଲେ ଗୋଟାଏ ପୂରା ଯାନ୍ତ୍ରିକ ବ୍ୟବସ୍ଥାକୁ ବୁଝୁଛନ୍ତି, ଯେଉଁଥିରେ କି ଜନଗଣ ଖାଲି ଧାର୍ଯ୍ୟ କରି ଦିଆ ଯାଇଥିବା ଆଇନ୍‌ଗୁଡ଼ାକୁ ମାନିବେ। ମନୁଷ୍ୟମାନେ କେବଳ ପୋଷା ଜନ୍ତୁମାନଙ୍କ ପରି ବାଧ୍ୟ ହୋଇ ରହିଥିବେ। ଆମ ପୃଥିବୀଟା ତ କେଉଁ ଆଦିକାଳରୁ ହିଁ ନାନାଭଳି କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱର ଅଧୀନ ହୋଇ ରହି ଆସିଛି ଏବଂ ତେଣୁ ଆଦୌ କୌଣସି କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱର ବେଢ଼ ଭିତରେ ରହିବା ବିଷୟରେ ଶୁଣିବାମାତ୍ରେ ହିଁ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କର ହୃତ୍‌କମ୍ପ ଜାତ ହେଉଛି। ଗୋଟାଏ ଏକଛତ୍ରବାଦୀ ରାଜା ରାଷ୍ଟ୍ରର ଶାସନ କରିବ ବୋଲି ସ୍ପିନୋଜା ଆଦୌ ଚିନ୍ତା କରିନଥିଲେ। ଆପଣା ଦାର୍ଶନିକ ଜୀବନର ଆରମ୍ଭ ପୂର୍ବରୁ ହିଁ ସେ ଏକ ମୁକ୍ତ ଏବଂ ସ୍ୱାଧୀନ ଜୀବନକୁ ଭଲ ପାଉଥିଲେ, ସ୍ୱାଧୀନତାକୁ ସର୍ବପ୍ରଥମେ କାମ୍ୟ ବୋଲି ବିଚାର କରୁଥିଲେ। ତାଙ୍କର ସେହି ଦୃଷ୍ଟିକୋଣଟିକୁ ପ୍ରମାଣିତ କରିଦେବା ଲାଗି ତାଙ୍କର ସର୍ବପ୍ରଥମ ପୁସ୍ତକ Tr. Th. Politicus ରୁ ହିଁ ଆମକୁ ବହୁ ନଜିର ମିଳିଯାଇ ପାରିବ। ତାଙ୍କରି କହିବା ଅନୁସାରେ, ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ପାଖରେ ହିଁ ସବୁଯାକ କ୍ଷମତା ସଂକେନ୍ଦ୍ରିତ ହୋଇ ରହିଲେ ସେଥିରୁ ପରିଣାମତଃ ଏକ ଦାସତା ହିଁ ଜନ୍ମଲାଭ କରିବ ଏବଂ ଶାନ୍ତି ବୋଲି ଆଉ ମୋଟେ କିଛିହେଲେ ରହିବନାହିଁ। ପ୍ରଜାମାନଙ୍କ ଲାଗି ଏକ ରାଷ୍ଟ୍ରର ନୀତିଗୁଡ଼ିକ ଗୋପନୀୟ ହୋଇ ରହିବାର ଅର୍ଥ ହେଉଛି ଯେ ଗୋଟିଏ

ଶାସନର ଦାୟିତ୍ୱକୁ ଶତ୍ରୁ ହାତରେ ହିଁ ଛାଡ଼ି ଦିଆଯିବ । ଏଥିରେ କୌଣସି ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ଯେ ଏକ ରାଷ୍ଟ୍ର ଲୋକମାନଙ୍କର ଜୀବନରେ କେତେଯାଏ ଆପଣାର କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱକୁ ଜାରି କରି ରଖିଛି, ତାହାର ସର୍ବଦା ଏକ ସୀମା ରହିଥିବ । କାରଣ, ଏକଥାଟି ମଧ୍ୟ ଅତ୍ୟାବଶ୍ୟକ ଯେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବ୍ୟକ୍ତି ପରି ଗୋଟିଏ ରାଷ୍ଟ୍ର ମଧ୍ୟ ଏକ ବିଚାରବୁଦ୍ଧି ଦ୍ୱାରା ପରିଚାଳିତ ହେଉଥିବ । ସାମାଜିକ ଏକବଦ୍ଧତା ଏବଂ ଏକ ସୁସ୍ଥ ଜୀବନର ଅନୁକୂଳ ହୋଇ ରହିଥିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ହିଁ ସଂପୃକ୍ତ ଅଧିବାସୀମାନେ ତାହାର ନିର୍ଦ୍ଦେଶଗୁଡ଼ିକୁ ମାନି ଚଳୁଥିବେ । ମୋ'ର ଏହି ଟେବୁଲଟିକୁ ମୁଁ ଯେପରି ଇଚ୍ଛା କରିବି, ସେହିପରି କରିପାରିବି ବୋଲି କହିବାର ଅର୍ଥ ନୁହେଁ ଯେ ମୁଁ ତାହାକୁ ଘାସ ଖାଇବାକୁ ବାଧ୍ୟ କରି ପାରିବି । ତେଣୁ ଗୋଟିଏ ରାଷ୍ଟ୍ର ତା'ର ନାଗରିକମାନଙ୍କୁ ସବୁପ୍ରକାରେ ଯେ ବାଧ୍ୟ କରି ରଖିବ, ତାହାକୁ କଦାପି ସମର୍ଥନ କରାଯାଇ ପାରିବନାହିଁ । ମନୁଷ୍ୟର ପ୍ରକୃତି ମଧ୍ୟରେ ରହିବାକୁ ହିଁ ପଡ଼ିବ । ଏବଂ ଯଦି ସେକଥା ନହୁଏ, ତେବେ ନାଗରିକମାନେ ରାଷ୍ଟ୍ରର ସୀମା ଭିତରେ ଆଉ ଆୟତ୍ତ ହୋଇ ରହିବେନାହିଁ, ହୁଏତ ବିଦ୍ରୋହ ମଧ୍ୟ କରିବେ ।

ସ୍ପିନୋଜା ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ପ୍ରକାରର ଶାସନ ବିଷୟରେ ଚର୍ଚ୍ଚା କରିଛନ୍ତି । ଜଣେ ରାଜାର ଶାସନ ହେଉଛି ରାଜତନ୍ତ୍ର ଏବଂ ରାଜାଙ୍କର ପରାମର୍ଶଦାତାମାନେ ରହିଥାନ୍ତି, ଯେଉଁମାନେ ତାଙ୍କୁ ପରାମର୍ଶମାନ ଦିଅନ୍ତି । ଆଉଗୋଟିଏ ପ୍ରକାର ହେଉଛି ସମ୍ଭ୍ରାନ୍ତତନ୍ତ୍ର, ଯେଉଁଟିରେ ବଛା ବଛା ନାଗରିକମାନେ ଶାସନର ଦାୟିତ୍ୱ ଗ୍ରହଣ କରିଥାନ୍ତି । ଗଣତନ୍ତ୍ର ହେଉଛି ଲୋକପ୍ରତିନିଧିମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଶାସନ । ଯେତେବେଳେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବ୍ୟକ୍ତି ଆପଣାର ସକଳ କ୍ଷମତାକୁ ଶାସକମାନଙ୍କ ପାଖରେ ନେଇ ସମର୍ପି ଦେଇଥାଏ, ତେବେ ଶାସକମାନେ ସର୍ବବିଧ ବସ୍ତୁ ଉପରେ ଅଖଣ୍ଡ କ୍ଷମତା ବିସ୍ତାର କରି ଶାସନ କରନ୍ତି । ସେତେବେଳେ ଆଉ କାହାରି ହେଲେ କୌଣସି ସ୍ୱାଧୀନତା ରହେନାହିଁ, ତୁଣ୍ଡ ଖୋଲିବାର ଆଉ କୌଣସି ବାଟ ନଥାଏ ଏବଂ ତୁଣ୍ଡ ଖୋଲିଲେ କଠୋରତମ ଶାସ୍ତି ଭୋଗ କରିବାକୁ ପଡ଼ିଥାଏ । ଗଣତନ୍ତ୍ରରେ ସମାଜର ସମସ୍ତଙ୍କ ପାଖରେ କ୍ଷମତା ନ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ ରହିଥାଏ । ଲୋକମାନଙ୍କ ମତ ନେଇ ଶାସନ ଚାଲେ । ଅର୍ଥାତ୍, ପ୍ରତ୍ୟେକ ପ୍ରକାରେ ହିଁ ଏକ ଗଣତନ୍ତ୍ରରେ ସବୁ ନାଗରିକ ଭାଗ ନେବାର ଅବକାଶ ଥାଏ । ସେହି ରୀତିଟି ଅନୁସାରେ ଦାୟିତ୍ୱ ମଧ୍ୟ ରହିଥାଏ । ଭୋଟ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରତିନିଧିମାନେ ନିର୍ବାଚିତ ହୁଅନ୍ତି ଏବଂ ଭୋଟ ଦେଇ ପାରିବା ଲାଗି ଏକ ବୟସ ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ ହୋଇ ରହିଥାଏ । ନାରୀମାନଙ୍କର ଭୋଟ ଦେଇ ପାରିବାର ଅଧିକାର

ବିଷୟରେ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ଏହିପରି ଗୋଟିଏ ମତ ମଧ୍ୟ ରହିଥିଲା : ନାରୀମାନେ ସ୍ୱଭାବତଃ ପୁରୁଷମାନଙ୍କର ପ୍ରଭାବଛାୟାରେ ରହିଥାନ୍ତି ବା ସମାଜର ଚଳଣି ଅନୁସାରେ ସେମାନଙ୍କୁ ନ୍ୟୂନ ବୋଲି ବିଚାର କରା ଯାଇଥାଏ, ଆମେ ସର୍ବଦା ଆପଣାକୁ ଏହିଭଳି ପ୍ରଶ୍ନଟିଏ ଅବଶ୍ୟ ପଚାରି ପାରିବା। ଅବଶ୍ୟ ଆମର ଅଭିଜ୍ଞତାମାନେ ଆମକୁ କହିବେ ଯେ ନାରୀମାନେ ବାସ୍ତବ କ୍ଷେତ୍ରରେ ପୁରୁଷମାନଙ୍କର ତୁଳନାରେ ଏକ ଦୁର୍ବଳତାର ହିଁ ପରିଚୟ ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତି। ଯଦି ନାରୀମାନେ ସ୍ୱଭାବତଃ ପୁରୁଷମାନଙ୍କର ସମକକ୍ଷ ହୋଇଥାନ୍ତେ, ତେବେ ପୃଥିବୀର ଏତେ ଏତେ ଜାତିଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅନ୍ତତଃ କେତୋଟି ଜାତି ରହିଥାନ୍ତେ, ଯେଉଁଠାରେ କି ପୁରୁଷ ଓ ନାରୀ ସମାନ ଦକ୍ଷତାର ପରିଚୟ ଦେଖାଇ ପାରୁଥାନ୍ତେ। ଏପରିକି କେତେକ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଏପରି ମଧ୍ୟ ରହିଥାନ୍ତା ଯେଉଁଠାରେ କି ପୁରୁଷମାନେ ନାରୀମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଶାସିତ ହେଉ ଥାଆନ୍ତେ। କିନ୍ତୁ, ସେପରି କେଉଁଠାରେ ହେଲେ ଆମର ଦୃଷ୍ଟିଗୋଚର ହେଉ ନଥିବାରୁ ଆମେ ଏପରି ଏକ ସିଦ୍ଧାନ୍ତରେ ଆସି ପହଞ୍ଚି ପାରିବା ଯେ, ପ୍ରକୃତି ନିର୍ଦ୍ଦେଶିତ ଭାବରେ ହିଁ ନାରୀମାନଙ୍କର ପୁରୁଷମାନଙ୍କର ସମତୁଲ ହେବାଭଳି କୌଣସି ଅଧିକାର ନାହିଁ। ହଁ, ମାତ୍ର ଯଦି ସ୍ପିନୋଜା ଆମର ଏହି ସମୟଟିରେ ପୃଥିବୀକୁ ଆସନ୍ତେ, ତେବେ ନିଶ୍ଚୟ ଦେଖିପାରନ୍ତେ ଯେ, ତାଙ୍କର ସେହି ସେକାଳର ଅନୁମାନଟି ପ୍ରକୃତରେ ଠିକ୍ ନୁହେଁ। ତାଙ୍କ ଯୁଗଟିରେ ପୁରୁଷ ହିଁ ନାରୀଠାରୁ ଅଧିକ ସମର୍ଥ ବୋଲି କଳ୍ପନା କରା ଯାଉଥିଲା ଏବଂ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ମୁଖରେ ସେହି କଥାଟି ହିଁ ଧ୍ୱନିତ ହୋଇଛି। ସ୍ପିନୋଜା ତାଙ୍କର ବିଚାରବୁଦ୍ଧି ଦ୍ୱାରା ପରିଚାଳିତ ଏକ ଜୀବନ ଏବଂ **amor intellectualis Dei** ର କ୍ଷେତ୍ରରେ ମଧ୍ୟ ନାରୀମାନଙ୍କୁ ସାମିଲ୍ କରୁଥିଲେ କି ନାହିଁ, ସେହି କଥାଟିକୁ ଜାଣିବା ମଧ୍ୟ ଆମଲାଗି ବେଶ୍ ଆଗ୍ରହୋଦ୍ଦୀପକ ହୋଇ ପାରନ୍ତା।

ସ୍ପିନୋଜା ଲୋକଶାସନ ବା ଗଣତନ୍ତ୍ରକୁ ସର୍ବୋତ୍ତମ ବୋଲି ବୁଝିଥିଲେ। ସେମାନେ ବାଛିଥିବା ପ୍ରତିନିଧି ମାନଙ୍କୁ ମାଧ୍ୟମ କରି ଯେଉଁଶାସନ, ସେଇଟି ହେଉଛି ଗଣତନ୍ତ୍ର। ତାଙ୍କରି ଶବ୍ଦରେ କହିଲେ, ମୋର ବିଶ୍ୱାସ ଦେଶଶାସନର ଏକାଧିକ ବ୍ୟବସ୍ଥା ମଧ୍ୟରେ ଲୋକତନ୍ତ୍ର ହେଉଛି ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ପରିମାଣରେ ସ୍ୱାଭାବିକ ଏବଂ ସମୁଚିତ। ବ୍ୟକ୍ତିର ସ୍ୱାଧୀନତା ସହିତ ଲୋକତନ୍ତ୍ର ହିଁ ସର୍ବାଧିକ ସଂଗତି ରକ୍ଷା କରିପାରିବ। ଗଣତାନ୍ତ୍ରିକ ଅବସ୍ଥାରେ କାହାରିକୁ ମୋଟେ ଆପଣାର ସ୍ୱାଭାବିକ ଅଧିକାରଟିକୁ ହରାଇବାକୁ ପଡ଼ିନଥାଏ। ଆପଣା ସମୂହଟିର ଶାସନରେ ତା'ର ଏକ

ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଭୂମିକା ଅବଶ୍ୟ ରହିଥାଏ । ଆପଣାର ଅଧିକାରଟିକୁ କେବଳ ସଂଖ୍ୟାଧିକ ପକ୍ଷଟି ହାତରେ ସମର୍ପି ରଖିବାକୁ ହୋଇଥାଏ । ଏବଂ, ସେହି ସଂଖ୍ୟାଗରିଷ୍ଠ ପକ୍ଷରେ ମଧ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଏକକରୂପେ ସକ୍ରିୟ ଓ ସଂଯୁକ୍ତ ହୋଇ ରହିଥାନ୍ତି । ଅର୍ଥାତ୍ ସମସ୍ତେ ସ୍ୱୀକୃତ ହିଁ ହୁଅନ୍ତି ଏବଂ ମର୍ଯ୍ୟାଦା ପାଆନ୍ତି ।

ଏହିପରି ଏକ ଗୋଷ୍ଠୀଶାସନରେ ଶାନ୍ତି ଏବଂ ସୁରକ୍ଷା ଏକ ଲକ୍ଷ୍ୟ ହୋଇ ରହିଥାନ୍ତି । ସେଥିରେ ସାମିଲ ହୋଇ ରହିଥିବା ମନୁଷ୍ୟମାନେ ପରସ୍ପର ସହିତ ଏକ ସଦ୍ଭାବ ମଧ୍ୟରେ ବାନ୍ଧି ହୋଇ ବାସ କରୁଥାନ୍ତି ଏବଂ ସମୂହର ବିଧାନଗୁଡ଼ିକୁ ମାନନ୍ତି । ଶାନ୍ତି ରହିଥିବ ଓ ଜୀବନରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ସୁରକ୍ଷା ମଧ୍ୟ ମିଳି ପାରୁଥିବ, ତାହାହିଁ ଗୋଟିଏ ରାଷ୍ଟ୍ରର ସାଧାରଣ ଲକ୍ଷ୍ୟରୂପେ ଗୃହୀତ ହୁଏ । ଏବଂ ସେହି ଶାନ୍ତି ଯେପରି ଅବ୍ୟାହତ ହୋଇ ରହିବ, ସେଥିଲାଗି, ସମସ୍ତେ ଯେପରି ବିଧାନଗୁଡ଼ିକୁ ମାନିବେ, ଏକ ରାଷ୍ଟ୍ର ତାହା ହିଁ ଆଶା କରୁଥାଏ । ମାତ୍ର, ଆପଣାର ଉପଯୁକ୍ତତାଟିକୁ ସମ୍ଭବ କରିବା ସକାଶେ ଆଇନ୍‌ମାନେ ମଧ୍ୟ ବସ୍ତୁତଃ ଏକ ବିବେକବୁଦ୍ଧି ଉପରେ ଛିଡ଼ା ହୋଇଥାଆନ୍ତି । ଆଦୌ ଯାଦୃଚ୍ଛିକ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ ଏବଂ ଅନ୍ଧ ପରି ମୋଟେ କିଛି କରନ୍ତିନାହିଁ । ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ଶବ୍ଦରେ, ସେହି ରାଷ୍ଟ୍ରକୁ ତ ଆମେ ସର୍ବାଧିକ ପରିମାଣରେ ମୁକ୍ତ ବୋଲି କହିବା, ଯେଉଁଠାରେ ବିଧାନଗୁଡ଼ିକ ବିଚାରବୁଦ୍ଧିକୁ ଭୂମି କରି ଗଢ଼ାହୋଇ ଥାଆନ୍ତି ଏବଂ ସେହି କାରଣରୁ ହିଁ ସମୂହରେ ବାସ କରୁଥିବା ପ୍ରତ୍ୟେକ ବ୍ୟକ୍ତି ଆପଣାକୁ ସ୍ୱାଭାବିକ ଭାବରେ ମୁକ୍ତ ବୋଲି ହିଁ ଅନୁଭବ କରନ୍ତି । ସେମାନେ ବୁଦ୍ଧିଦ୍ୱାରା ପରିଚାଳିତ ହୋଇ ଆପଣାର ପୂର୍ଣ୍ଣ ସମ୍ମତି ସହିତ ସେହି ସମୂହଟିରେ ବାସ କରୁଥାନ୍ତି ।

ବିଧାନଗୁଡ଼ିକୁ ପାଳନ କରି ଜୀବନ ବଞ୍ଚୁଥିବାରୁ ଜଣେ ନାଗରିକକୁ ଗୋଟିଏ ରାଷ୍ଟ୍ରର ଦାସ ବୋଲି କଦାପି କୁହା ଯିବନାହିଁ । ସର୍ବାଧିକ ସଂଗତି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବିଚାର କରି ଦେଖିଲେ କୌଣସି ରାଷ୍ଟ୍ରର ସବୁଯାକ ବିଧାନ ଏବଂ ବିବେକବୁଦ୍ଧି ଦ୍ୱାରା ପରିଚାଳିତ ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତିର ଆପଣା ଜୀବନର ରୀତିଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ ନିୟମତଃ କୌଣସି ବିରୋଧ ମୋଟେ ରହିବନାହିଁ । ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର କଥାରେ, ଜଣେ ସ୍ୱଭାବଦାସ ତ ନିଜର ସୁଖ ଅନୁଭବ କରିବାର ଲୋଭରେ କୁଆଡ଼େ ମନ କୁଆଡ଼େ ହୁଡି ବୁଲୁଥାଏ; ଯେଉଁଗୁଡ଼ିକ ଦ୍ୱାରା ତା' ଆପଣାର ଭଲ ହେବ, ସେଗୁଡ଼ିକ ଆଡ଼େ କୌଣସି ନଜର ଦିଏନାହିଁ ଏବଂ ସେହି ମୁତାବକ ଆଦୌ କିଛି କରୁନଥାଏ । ଏବଂ, ଆମେ ସେହିପରି ଜଣେ ମନୁଷ୍ୟକୁ ମୁକ୍ତ ବୋଲି କହିବା ଯିଏ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରକାରେ ଏକ ଉଚିତ ବୁଦ୍ଧିଦ୍ୱାରା ପରିଚାଳିତ ହୋଇ

ଆପଣାର ପୂର୍ଣ୍ଣ ଓ ମୁକ୍ତ ସମ୍ମତି ସହିତ ଜୀବନ ବଞ୍ଚି ପାରୁଥାଏ। ଏକ ସୁସ୍ଥ ରାଷ୍ଟ୍ରବ୍ୟବସ୍ଥାରେ ସେଥିରେ ବାସ କରୁଥିବା ସବୁ ମନୁଷ୍ୟଙ୍କର ହିତ ଲାଗି ଦୃଷ୍ଟି ଦିଆଯାଏ; ଏବଂ, ଯେଉଁମାନେ ଶାସନରେ ଥାଆନ୍ତି, କେବଳ ସେହିମାନେ ହିଁ ସକଳ ସୁଖର ଅଧିକାରୀ ହୋଇ ରହିନଥାନ୍ତି। ଦେଶର ଆଇନ୍‌ମାନେ ମଧ୍ୟ ସେହି ଅନୁସାରେ ତିଆରି ହୋଇଥାନ୍ତି ଏବଂ ଶାସନର ସାର୍ବଭୌମ କ୍ଷମତା ପ୍ରତି ଅନୁଗତ ହୋଇ ରହିଲେ କେହି କଦାପି ଏକ ଦାସ ହୋଇ ଯାଇନଥାଏ। ସେ କେବଳ ଜଣେ ପ୍ରଜା ବୋଲି ହିଁ ଗଣ୍ୟ ହୁଏ।

ମାତ୍ର, ଗୋଟିଏ ରାଷ୍ଟ୍ର କେବେହେଲେ ଆପଣା ଶାସନରେ ରହିଥିବା ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ କେବଳ ନିଜର ଆଇନ୍‌ଗୁଡ଼ିକ ଦ୍ୱାରା ଅଡାଇ ନେବାରେ ଗୁଡ଼ାଏ ମହତ୍ତ୍ୱ ଦେବନାହିଁ। ପ୍ରଜାମାନେ ବାଧ୍ୟ ହେବା ଅପେକ୍ଷା ବରଂ ସ୍ୱେଚ୍ଛାପ୍ରଣୋଦିତ ଭାବରେ ସବୁ ବିଧାନକୁ ସ୍ୱୀକୃତି ଦେଇ ନିଜର ରାଜ୍ୟଟିରେ ବାସ କରିବେ ଏବଂ ସେଇଟି ଅଧିକ କାମ୍ୟ ବୋଲି ବିବେଚିତ ହେବ। ସ୍ପିନୋଜା କହିଛନ୍ତି ଯିଏ ସବୁକିଛିକୁ ଆଇନ୍ ଦ୍ୱାରା ହିଁ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରିବା ଲାଗି ମନ କରେ ସିଏ ଆଦୌ କୌଣସି ସଂସ୍କାରକୁ ସମ୍ଭବ କରିବା ଅପେକ୍ଷା ପ୍ରକୃତରେ ନୂଆ ନୂଆ ଆହୁରି କେତେ ଅପରାଧ ନିମନ୍ତେ ବାଟ ଫିଟାଇ ଦେଇଥାଏ। ତେଣୁ ଆପଣାର କ୍ଷେତ୍ରରେ ଗୋଟିଏ ରାଷ୍ଟ୍ର ସକାରାତ୍ମକ ହିଁ ହେବ। ଗୁଡ଼ାଏ ନିଷେଧଗୁଡ଼ିକୁ ନେଇ ଲଦି ଦେବନାହିଁ ଏବଂ ମୋଟେ ଆପଣାର ଏକ ନକାରାତ୍ମକ ପରିଚୟ ଦେବାଲାଗି ତା'ର କୌଣସି ଆଗ୍ରହ ନଥିବ। ସ୍ପିନୋଜା ତେଣୁ କହିଛନ୍ତି, ଗୋଟିଏ ରାଷ୍ଟ୍ର ଆଗରେ ରହିଥିବା ଅସଲ ଲକ୍ଷ୍ୟଟି ହେଉଛି ଯେ ତାହା ଜନଗଣଙ୍କୁ ଯାବତୀୟ ଭୟରୁ ମୁକ୍ତ କରି ରଖିବ, ଯେପରିକି ସେମାନେ ସର୍ବବିଧ ସକାରାତ୍ମକ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଆପଣାକୁ ସୁରକ୍ଷିତ ବୋଲି ଅନୁଭବ କରିବେ ଏବଂ ସୁରକ୍ଷିତ ଭାବରେ ଜୀବନ ବଞ୍ଚି ପାରିବେ। ନାଗରିକମାନେ ହେଉଛନ୍ତି ଜଣେ ଜଣେ ମନୁଷ୍ୟ, ସେମାନଙ୍କ ଭିତରେ ମନୁଷ୍ୟୋଚିତ ବୁଦ୍ଧି ରହିଛି ଏବଂ ବିବେକ ମଧ୍ୟ ରହିଛି। ତେଣୁ ସେମାନଙ୍କୁ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ପଶୁ ବା ଯନ୍ତ୍ରବତ୍ ଆଉକିଛିରେ ପରିଣତ କରି ରଖିବା କଦାପି ଲକ୍ଷ୍ୟ ହୋଇ ରହିବନାହିଁ। ନାହିଁ, ମନୁଷ୍ୟମାନେ ଏକ ମୁକ୍ତ ବିବେକ ଦ୍ୱାରା ପରିଚାଳିତ ହେବେ ଓ ଜୀବନ ବଞ୍ଚିବେ, ଗୁଡ଼ାଏ ବୃଥା ଘୃଣା, ରାଗରୋଷ ବା କପଟଦ୍ୱାରା ସେମାନେ ମୋଟେ ଶକ୍ତିକ୍ଷୟ କରିବେନାହିଁ ଏବଂ ପରସ୍ପର ପ୍ରତି ଅସମୀଚୀନ ହେବେନାହିଁ। ସୁତରାଂ, କୌଣସି ରାଷ୍ଟ୍ରର ପ୍ରକୃତ ଲକ୍ଷ୍ୟ ହେଉଛି ଯେ ତାହା ମୂଳତଃ ସ୍ୱାଧୀନତାର ପ୍ରତିନିଧିତ୍ୱ କରିବ। ପୁନଶ୍ଚ, ସେହି ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର

କଥାରେ ଯେଉଁ ରାଷ୍ଟ୍ରଶାସନ ପ୍ରଧାନତଃ ନାନା ଭୟର ପ୍ରଦର୍ଶନ ଦ୍ୱାରା ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ ପରିଚାଳିତ କରି ରଖିବାର ଅଭିପ୍ରାୟ ରଖିଥାଏ, ତାହା ସମସ୍ତ ପ୍ରକାରର ଦୋଷରୁ ହୁଏତ ମୁକ୍ତ ରହି ପାରୁଥିବ ସିନା, ମାତ୍ର ଆପଣାର ଗୁଣ ବୋଲି ତା'ଠାରେ ଆଦୌ ପ୍ରାୟ କିଛିହେଲେ ନଥିବ । ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କର ପରିଚାଳନା ଏପରି ଭାବରେ ହେଉଥିବା ଉଚିତ ଯେ, ସେମାନଙ୍କୁ ଆଉ କେହି କୌଣସି କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱ ବଳରେ ଚଳାଇ ନେଇଯାଉଛି ବୋଲି ସେମାନେ ଆଦୌ ଅନୁଭବ ହିଁ କରୁନଥିବେ, ସେମାନେ ଆପଣାର ମନଦ୍ୱାରା ପରିଚାଳିତ ହେଉଛନ୍ତି ଏବଂ ନିଜର ମୁକ୍ତ ସଂକଳ୍ପ ଦ୍ୱାରା ହିଁ ବାଟ ଚାଲୁଛନ୍ତି ବୋଲି ଅନୁଭବ କରିବେ, ସ୍ୱାଧୀନ ଭାବରେ ବଞ୍ଚିବାର ଏକ ଶ୍ରଦ୍ଧା ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଉଜ୍ଜୀବିତ ହୋଇ ରହିଥିବ ।

ଯୁଦ୍ଧ ଏବଂ ଶାନ୍ତି ବିଷୟରେ ସେ ଲେଖିଥିବା ଏକ ପୁସ୍ତିକାରେ ସ୍ପିନୋଜା କହିଛନ୍ତି ଯେ, ସଂପ୍ରତି ମନୁଷ୍ୟର ପ୍ରକୃତି ଯେଉଁ ସ୍ତରରେ ଅଛି, କେବଳ ବଳର ପ୍ରୟୋଗ କରି ଶାନ୍ତିରକ୍ଷା କରିବା ସମ୍ଭବ ହୋଇ ପାରିବ । କିନ୍ତୁ, ତାହାକୁ ଆମେ ମୋଟ ଗୋଟିଏ ଯଥାର୍ଥ ବାଟ ବୋଲି ଆଦୌ କୁହା ଯିବନାହିଁ । ଆହୁରି ଏକ ପ୍ରକୃତରେ କାମ୍ୟ ବାଟ ମଧ୍ୟ ରହିଛି । ସେ ଲେଖିଛନ୍ତି, ଯଦି ଦାସତା, ନୃଶଂସତା ଏବଂ ଧ୍ୱଂସସାଧନକୁ ଶାନ୍ତି ବୋଲି କୁହାଯାଏ, ତେବେ ସେହି ସ୍ଥିତିକୁ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କ ଲାଗି ଏକ ଘୋର ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ବୋଲି କୁହାଯିବ । ବସ୍ତୁତଃ ମାଲିକ ଓ ଦାସମାନଙ୍କ ଭିତରେ ଯେଉଁ ବିବାଦ ଇତ୍ୟାଦି ଲାଗିଥାଏ, ସେଗୁଡ଼ିକ ଅପେକ୍ଷା ପିତାମାତା ଏବଂ ସେମାନଙ୍କର ସନ୍ତାନବର୍ଗଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ତା'ଠାରୁ ଅଧିକ ସଂଖ୍ୟାରେ ଅଧିକ ତୀବ୍ର କେତେ କେତେ କଳହ ଏବଂ ତକରାଳ ଲାଗିବାର ଦୃଷ୍ଟିଗୋଚର ହୁଏ । କିନ୍ତୁ ତା' ବୋଲି ତଥାପି ବାପାମାନଙ୍କୁ ଜଣେ ଜଣେ ମାଲିକର ଭୂମିକାରେ ରଖି ସନ୍ତାନମାନଙ୍କୁ ସେମାନଙ୍କର ଦାସ କରି ରଖିବାକୁ କେହି କଦାପି ଗୋଟିଏ ଉତ୍ତମ ଘରକରଣା ବୋଲି ବିଚାର କରିବନାହିଁ । ଶାନ୍ତି କହିଲେ ସ୍ପିନୋଜା ମୋଟେ କୌଣସି କ୍ରୁର ଶାସନଦ୍ୱାରା ଲୋକମାନଙ୍କୁ ସାଧ୍ୟ କରି ରଖିବାକୁ ବୁଝୁନଥିଲେ । ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ ହତ୍ୟା କରି ଏକ ଶ୍ମଶାନର ଶାନ୍ତିକୁ ଜାରି କରି ରଖିବାକୁ ମଧ୍ୟ ବୁଝୁନଥିଲେ । ଉପରେ ଗୋଟାଏ ପ୍ରବଳ ରାଷ୍ଟ୍ର ସେମାନଙ୍କୁ ଶକ୍ତିବଳରେ ଭୟଭୀତ କରି ରଖିଛି ବୋଲି ଯେଉଁ ରାଜ୍ୟର ପ୍ରଜାମାନେ ବିଦ୍ରୋହ କରନ୍ତି ନାହିଁ; ସେମାନେ ଶାନ୍ତିରେ ରହିଛନ୍ତି ବୋଲି ନକହି ଯୁଦ୍ଧ କରୁନାହାନ୍ତି ବୋଲି ଅଧିକ ସଂଗତିପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ କୁହାଯାଇ ପାରିବ । କାରଣ, ଏହିପରି ଏକ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ମରଣୀୟ ବାକ୍ୟରେ ସ୍ପିନୋଜା ଯେଉଁ କଥାଟିକୁ କହିଛନ୍ତି, 'ଯୁଦ୍ଧ ହେଉନାହିଁ ବୋଲି

ଯେ ତାହାକୁ ଏକ ଶାନ୍ତିର ଅବସ୍ଥା ବୋଲି କୁହାଯିବ ସେକଥା ମୋଟେ ସତ୍ୟ ନୁହେଁ; ଶାନ୍ତି ହେଉଛି ଯଥାର୍ଥରେ ସେହି ଅତ୍ୟନ୍ତ ସକାରାତ୍ମକ ଅନ୍ୟ ବ୍ୟବସ୍ଥାଟି, ଏକ ଉଦାର ମନର ଭାବଦୃଷ୍ଟି ଯାହାକୁ ଜନ୍ମ ଦେଇଥିବ ଏବଂ ଏକ ସାଧାରଣ ଲୋକଇଚ୍ଛା ଯେଉଁଠି ସଂପୃକ୍ତ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଆନୁଗତ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ବାନ୍ଧି ରଖିଥିବ। ପୁନଶ୍ଚ, ଯେଉଁ ରାଜ୍ୟରେ ବିରାଜମାନ କରୁଥିବା ଏକ ଶାନ୍ତି ସେଠାରେ ବାସ କରୁଥିବା ପ୍ରଜାମାନଙ୍କର ଆଳସ୍ୟ ଉପରେ ନିର୍ଭରଶୀଳ ହୋଇ ରହିଥିବ ଏବଂ ଯେଉଁଠାରେ ପ୍ରଜାମାନଙ୍କୁ ଗୋଟିଏ ମେଣ୍ଢାପଲ ପରି ଅଡ଼ାଇ ନିଆ ଯାଉଥିବ, ସେଠାରେ ସମସ୍ତେ ନାନା ଦାସତା ମଧ୍ୟରେ ହିଁ ପଡ଼ି ରହିଥିବେ, ତାହାକୁ ବସ୍ତୁତଃ ଗୋଟାଏ ଜଙ୍ଗଲ ବୋଲି କୁହାଯିବ। ଯେଉଁଠାରେ ଜନଗଣ, ଯଥାର୍ଥ ଶାନ୍ତିରେ ବାସ କରୁଥାଆନ୍ତି, ଆମେ ସେହି ରାଜ୍ୟର ଶାସନକୁ ହିଁ ସର୍ବୋତ୍ତମ ବୋଲି କହି ପାରିବା। ଖାଲି ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କର ଶରୀର ଗୋଟିଏ ରକ୍ତର ହୋଇ ବା ସେହି କାଟର ଆଉକିଛି ହୋଇ ରହିଥିଲେ ସେମାନଙ୍କୁ ଆମେ ସଂହତିସମ୍ପନ୍ନ ବୋଲି କହି ପାରିବାନାହିଁ। ନାଇଁ, ସେମାନେ ସତକୁ ସତ ବିବେକବୁଦ୍ଧି ଦ୍ୱାରା ସର୍ବାଧିକ ମାତ୍ରାରେ ପରିଚାଳିତ ହେଉଥିବେ ଏବଂ ନିଜ ମାନସିକତାର ଏକ ଉତ୍କର୍ଷ ଦ୍ୱାରା ମଧ୍ୟ ଜୀବନଯାପନ କରୁଥିବେ।' ସବୁ ମଣିଷଙ୍କ ଭିତରେ ସେହି ଏକା ରକ୍ତ ରହିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସେସବୁ କିଛି ହେବନାହିଁ। ଗୁଣର ଭୂମିରେ ଯାଇ ଅସଲ ଉପଲବ୍ଧିଟି ମିଳି ପାରିବ। ଆମର ଏହି ସାଂପ୍ରତିକ ଶତାବ୍ଦୀମାନଙ୍କରେ ମଧ୍ୟ ଏପରି ରାଷ୍ଟ୍ରମାନେ ଅଛନ୍ତି ଯେଉଁମାନେ କି ରକ୍ତଗତ ଏକତା ଭିତ୍ତିରେ ଆପଣାକୁ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ କରି ରଖିଛନ୍ତି। ସେମାନେ ଗୋଟାଏ ଗୋଟାଏ ଜଙ୍ଗଲର ସ୍ତରରେ ରହିଛନ୍ତି। ମାତ୍ର ସ୍ପିନୋଜା କହୁଥିଲେ ଯେ ଉଚିତ ଗୁଣଗୁଡ଼ିକର ଭୂମି ଉପରେ ମନୁଷ୍ୟମାନେ ଯାବତୀୟ ବାସ୍ତବ ଅର୍ଥରେ ଏକ ହୋଇ ରହିପାରିବେ ଏବଂ ସଚ୍ଚା ମନୁଷ୍ୟତାର ପରିଚୟ ଦେଇପାରିବେ।

ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା କଳ୍ପିତ ରାଷ୍ଟ୍ରରେ କୌଣସି ଧର୍ମୀୟ ମିଛପ୍ରଦର୍ଶନକୁ ସ୍ଥାନ ଦିଆ ଯାଇନାହିଁ। ଧର୍ମର ଦ୍ୱାହି ଦେଇ ଯେତେ ଯେତେ ଦାବୀମାନ କରା ଯାଇଥାଏ, ସେଗୁଡ଼ିକୁ ବର୍ଜନ କରାଯାଇଛି। ଧର୍ମର କୌଣସି ଦରବାର ରହିଥିବ ଏବଂ ଲୋକପକ୍ଷଟିରେ ହସ୍ତକ୍ଷେପ କରୁଥିବ, ସ୍ପିନୋଜା ସେପରି କୌଣସି ସ୍ଥିତିକୁ ସ୍ୱୀକୃତି ଦେଇନାହାନ୍ତି। ରାଷ୍ଟ୍ର କୌଣସି ମାର୍କାର କୌଣସି ଧର୍ମସଂସ୍ଥାକୁ ବିଶେଷ ପୃଷ୍ଠପୋଷକତା ଦେଖାଇବ ନାହିଁ। ଧର୍ମାଚରଣ ପ୍ରତ୍ୟେକ ମନୁଷ୍ୟର ଏକ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଆୟତନ ହୋଇ ରହିବ। ତାହାକୁ ଏକ ସାମୂହିକତାର ଅନୁଷ୍ଠାନରେ ପରିଣତ କଲେ

ହିଁ ତାହା ନାନା ପ୍ରମାଦର କାରଣ ହେବ। ସ୍ପିନୋଜା ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବରେ କହିଛନ୍ତି ଯେ, ଧର୍ମୋପାସନାର ଥାନଗୁଡ଼ିକୁ ମଧ୍ୟ ରାଷ୍ଟ୍ର ନିର୍ମାଣ କରିବନାହିଁ। ସ୍ୱୟଂ ଉପାସକମାନେ ହିଁ ନିଜର ଅର୍ଥଦେଇ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ତିଆରି କରିବେ। ମାତ୍ର, କୌଣସି ଧର୍ମୀୟ ମାର୍ଗକୁ ଏକ ରାଷ୍ଟ୍ର ସମର୍ଥନ ଦେବନାହିଁ ବୋଲି କହିଲେ ଆମେ ସେଥିରୁ କଦାପି ବୁଝିବାନାହିଁ ଯେ, ଧର୍ମଜୀବନର କ୍ଷେତ୍ରରେ ସର୍ବଦା ଏକ ସହିଷ୍ଣୁତାଭାବ ମଧ୍ୟ ରହିବନାହିଁ, ଚିନ୍ତନର କୌଣସି ସ୍ୱାଧୀନତା ମଧ୍ୟ ରହିନଥିବ।

ଏକ ଉପଯୁକ୍ତ ବିବେକବୁଦ୍ଧିର ଜୀବନ ଲାଗି ସମର୍ଥତା ଅର୍ଜନ କରିବାକୁ ନାଗରିକମାନେ ଉପଯୁକ୍ତ ଶିକ୍ଷା ଅବଶ୍ୟ ପାଇବେ। ଆମେ ଏକାନ୍ତ ଅଭ୍ୟସ୍ତ ଭାବରେ ଯେଉଁ କ୍ଳାନ୍ତିଦାୟକ ନୀରସ ଜୀବନ ମଧ୍ୟରେ ପଡି ରହିଛୁ, ଆପଣାକୁ ଉଚିତ ଶିକ୍ଷା ଦେଇ ନାଗରିକମାନେ ସେଇଟି ଭିତରୁ ମୁକୁଳି ଆସି ପାରୁଥିବେ। ପାଠନାମରେ ଗୁଡ଼ାଏ ସାମଗ୍ରୀକୁ ବାଧ୍ୟ ହୋଇ ଗିଳିବାରେ ଲାଗିଥିବା ଏବଂ ପ୍ରକୃତ ଶିକ୍ଷା ଲାଭ କରିବା ମଧ୍ୟରେ ରହିଥିବା ପାର୍ଥକ୍ୟଗୁଡ଼ିକୁ ସ୍ପିନୋଜା ସବୁବେଳେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବରେ ଦେଖାଇ ଦେଇଛନ୍ତି। ଗିଳି ପକାଉଥିବାର ସେହି ପ୍ରଥମ ପ୍ରକାରଟିରେ ଗୋଟାଏ ରୁଟିନ୍ ହିଁ ମୁଖ୍ୟ ପ୍ରକ୍ରିୟାରୂପେ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥାଏ। ଗୋଟାଏ ପଟ ଅଜାଡ଼ି ଦିଏ ଏବଂ ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷଟି ନେବାରେ ଲାଗିଥାଏ। କିନ୍ତୁ ପ୍ରକୃତ ଶିକ୍ଷା ହେଉଛି ଏକ ପାରସ୍ପରିକତା। ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ସମ୍ଭାବନା ଗୁଡ଼ିକର ବିକାଶସାଧନ, ତାହାହିଁ ଶିକ୍ଷିତ ହେବାର ଯଥାର୍ଥ ମାର୍ଗ। ସ୍ପିନୋଜା ଲେଖିଛନ୍ତି, ଶାସନର ତରଫରୁ ଶିକ୍ଷାଦାନର କୌଣସି ପ୍ରତିଷ୍ଠାନ ତିଆରି ହେବନାହିଁ। କାରଣ, ସେଗୁଡ଼ିକ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରତିଭାକୁ ପ୍ରୋତ୍ସାହିତ କରା ନଯାଇ ଅଧିକତର ପରିମାଣରେ ଦବାଇ ଦିଆ ଯାଇଥାଏ। ପ୍ରତ୍ୟେକ ବ୍ୟକ୍ତି ଯାହାସବୁ ଶିକ୍ଷା ଦେଇ ପାରିବ ବୋଲି ଭାବିବ, ସିଏ ସେହିଗୁଡ଼ିକ ବିଷୟରେ ହିଁ ଶିକ୍ଷାଦାନ କରିବ। ଏବଂ ତାହାରି ଦ୍ୱାରା ସକଳ କଳା ଓ ବିଜ୍ଞାନର ଯଥାର୍ଥ ଅଗ୍ରଗତି ହୋଇ ପାରିବ। ଏହି କଥାଟିର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଆମେ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ନିଜ ଜୀବନରୁ ହିଁ ପାଇ ପାରିବା। ତାଙ୍କର ଲାଟିନ୍ ଭାଷା ଶିଖିବାର ସମୟରୁ ଏବଂ ବନ୍ଧୁମାନଙ୍କର ମେଳରେ ବସି ଦର୍ଶନର ମୁକ୍ତ ଚର୍ଚ୍ଚାଲୋଚନା କରିବାର ତାଙ୍କର ରୀତିଟିରୁ।

ଭାବନା ମୁକ୍ତ ହେବ, ସ୍ପିନୋଜା ସକଳ ଅବସରରେ ତାହାକୁ ଅପରିହାର୍ଯ୍ୟ ବୋଲି ଜାଣିଥିଲେ। ନିଜର ମାନସିକ ସ୍ୱାଧୀନତାକୁ ବଜାୟ ରଖିବାରେ ତାଙ୍କୁ ବହୁ ଦୁଃଖଯାତନାର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବାକୁ ହୋଇଥିଲା। ମୁକ୍ତ ଦାର୍ଶନିକ ବିଚାରଗୁଡିକୁ ବ୍ୟକ୍ତ କରିବା ଏବଂ ସ୍ୱାଧୀନ ଭାବରେ ସେଗୁଡିକୁ ସମସ୍ତଙ୍କର ସମକ୍ଷକୁ ଆଣିବା, ତାହାହିଁ

ତାଙ୍କର Tr. Th. Politicus ପୁସ୍ତକଟିକୁ ରଚନା କରିବାର ଏକ ମୁଖ୍ୟ କାରଣ ହୋଇ ରହିଥିଲା । କର୍ତ୍ତାମାନଙ୍କର ଅତି ମାତ୍ରାର କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱପଣ ଓ ଧର୍ମପ୍ରଚାରକ ମାନଙ୍କର ଆନୁଷ୍ଠାନିକ ଯାବତୀୟ ପରାକ୍ରମ, ଏମାନେ ସର୍ବବିଧ ମୁକ୍ତ ଚିନ୍ତାକୁ ସର୍ବଦା ଦବାଇ ରଖିବାରେ ଲାଗିଥିଲେ । ମୁକ୍ତ ଚିନ୍ତାକୁ ବାଟ ଛାଡ଼ିଦେଲେ ତାହା କଦାପି ରାଷ୍ଟ୍ରର ଶାସନରେ ବାଧା ସୃଷ୍ଟି କରିବନାହିଁ ବୋଲି ସ୍ପିନୋଜା ଆପଣାର ରଚନାରେ ଦୃଢ଼ ଭାବରେ ଘୋଷଣା କରିଛନ୍ତି । ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ରର ଅସଲ ଅର୍ଥଟି କହିବ ଯେ, ଯେଉଁମାନେ ଯଥାର୍ଥ ବାଟରେ ରହିଥିବା ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ ସେମାନଙ୍କର ମତଗୁଡ଼ିକ ସକାଶେ ଦଣ୍ଡ ଦିଅନ୍ତି, ପ୍ରକୃତରେ ସେହିମାନେ ହିଁ ଖ୍ରୀଷ୍ଟବିରୋଧୀ ହୁଅନ୍ତି । ନ୍ୟାୟନିଷ୍ଠ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କ ସେମାନଙ୍କ ଠାରୁ ଭିନ୍ନ ମତ ରହିଥାଏ ଏବଂ ସେମାନେ ଅନୁରୂପ ବିଧିରେ ଧର୍ମର ସୂତ୍ରଗୁଡ଼ିକୁ ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତିନାହିଁ ବୋଲି ଦଣ୍ଡ ପାଆନ୍ତି । ଯେଉଁମାନେ ନ୍ୟାୟରେ ରହିଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କୁ ଶାସ୍ତି ଦିଅନ୍ତି, ବସ୍ତୁତଃ ସେହିମାନଙ୍କୁ ହିଁ ଖ୍ରୀଷ୍ଟ ପରିପନ୍ଥୀ ବୋଲି କୁହାଯିବ । ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ଗୋଟିଏ ଉକ୍ତିରେ ଯେପରି ରହିଛି, ଯଥାର୍ଥରେ ସମ୍ମାନାସ୍ପଦ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କୁ ଜଣେ ଜଣେ ମହା-ଅପରାଧୀ ପରି ନିର୍ବାସନକୁ ପଠାଇ ଦିଆ ଯାଉଥିବ, ଗୋଟିଏ ରାଷ୍ଟ୍ର ପାଇଁ ଏକ ଅଧିକ ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟ ପ୍ରକୃତରେ ଆଉ କ'ଣ ରହିଛି ! ଏପରି ଘଟିବାର ଏକମାତ୍ର କାରଣ ହେଉଛି ଯେ ସେମାନେ ନିଜର ମତଗୁଡ଼ିକୁ ଲୁଚାଇ ନରଖି ସମସ୍ତଙ୍କ ଆଗରେ ପ୍ରକାଶ କରି ଦେଉଛନ୍ତି ଓ କର୍ତ୍ତା ଦଣ୍ଡଦାତା ମାନଙ୍କ ଠାରୁ ଭିନ୍ନ ମତମାନ ପୋଷଣ କରୁଛନ୍ତି । ସେ ପୁନର୍ବାର କହିଛନ୍ତି, ମତଭେଦମାନେ ହୋଇଥାନ୍ତି, ତାହାର କାରଣ ନୁହେଁ ଯେ ସଂପୃକ୍ତ ପକ୍ଷଗୁଡ଼ିକ ସତ୍ୟର ଅଧ୍ୟୟନ କରିଥାଆନ୍ତି । ସତ୍ୟର ଅଧ୍ୟୟନ ତ ଆମକୁ ବିନୟ ଆଣି ଦିଅନ୍ତା ଏବଂ ସହନଶୀଳ ମଧ୍ୟ କରନ୍ତା । ଆମେ ହିଁ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଯଥାର୍ଥ ସତ୍ୟଟି କ'ଣ, ସେକଥା ବତାଇବାରେ ଲାଗିଥିବା ଏବଂ ତେଣୁ ଆପଣାକୁ ଯଥାର୍ଥ ସମ୍ମାନର ଅଧିକାରୀ ବୋଲି ହିଁ ବିଚାରୁଥିବା, ତାହାହିଁ ସର୍ବବିଧ ବିବାଦକୁ ଜନ୍ମ ଦିଏ । ଯେଉଁମାନେ ଅନ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କର ରଚନାର ନିନ୍ଦା କରୁଥାନ୍ତି ଏବଂ ସେମାନଙ୍କର ବିରୋଧରେ ସାଧାରଣ ଲୋକପଲଟାକୁ ମତାଇବାରେ ଲାଗିଥାନ୍ତି, ସକଳ ଅର୍ଥରେ ସେହିମାନଙ୍କୁ ହିଁ ଯାବତୀୟ ବିବାଦର କାରଣ ବୋଲି କୁହାଯିବା ଉଚିତ । ସେହିମାନେ ଶାନ୍ତିଭଙ୍ଗ କରନ୍ତି, ସେହିମାନେ ହିଁ ଗୋଟିଏ ମୁକ୍ତ ରାଜ୍ୟରେ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କର ବିଚାର-ସ୍ୱାଧୀନତାର ଅପହରଣ କରନ୍ତି । ଯେଉଁ ବିଚାରଗୁଡ଼ିକୁ କେବେହେଲେ ଦାବି ନଦେବା ଉଚିତ, ସେହି ବିଚାରଗୁଡ଼ିକର ସ୍ୱାଧୀନତାକୁ ।

ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ସେହି ସମାଜରେ ଜଣେ ଦାର୍ଶନିକ ଓ ମୁକ୍ତ ଚିନ୍ତନରେ ଶ୍ରଦ୍ଧା ରଖିଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ଯେ କେତେ ପ୍ରତିକୂଳତା ମଧ୍ୟରେ ତିଷ୍ଠି ରହିବାକୁ ହୁଏ, ସେକଥାଟିକୁ ଅବଶ୍ୟ ଅନୁମାନ କରାଯାଇ ପାରିବ । ରାଜନୀତିକ ଜୀବନରେ କିପରି ଚଳଣି ଇତ୍ୟାଦି ରହିବା ଉଚ଼ିତ, ସେହିସବୁ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ଉକ୍ତି ଏବଂ ଦୃଷ୍ଟିଗୁଡ଼ିକ ଯେଉଁ ପ୍ରତିକ୍ରିୟାମାନ ସୃଷ୍ଟି କରିଥିବ, ତାହା ତାଙ୍କୁ ଆପଦଶୂନ୍ୟ ଭାବରେ ଜୀବନଯାପନ କରିବା ସକାଶେ ବାଟ ଛାଡ଼ିଦେଇ ନଥିବ । ରାଷ୍ଟ୍ର ଏବଂ ଧର୍ମର ଗାଦୀମାନେ ତାଙ୍କ ଉପରେ ଯାବତୀୟ ପ୍ରକାରର ବିଷୋଦ୍‌ଗାର କରିଥିବେ, ସେଥିରେ ଆମେ ମୋଟେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟାନ୍ୱିତ ହେବାନାହିଁ ।

ସମାଜ ବିଷୟରେ ଚିନ୍ତା କରୁଥିବା ସକଳ ରାଜନୀତିକୁ ସ୍ପିନୋଜା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦର୍ଶନର ଦର୍ପଣ ଉପରେ ଦେଖୁଥିଲେ । ମନୁଷ୍ୟର ଜୀବନକୁ ଏକ ଅଧିକ ପ୍ରଶସ୍ତି ଆୟାମ ଦେଇ ଦେଖୁଥିଲେ । ଯେକୌଣସି ଅବସ୍ଥାୟତନରେ ଗୋଟିଏ ସମୂହ କିପରି ଜୀବନର ଶୃଙ୍ଖଳାଗୁଡ଼ିକୁ ଆଖି ଆଗରେ ରଖି ଆପଣାକୁ କ୍ରିୟାଶୀଳ କରିବାକୁ ଅଭିଳାଷ ରଖିଛି, ତାହାର ରାଜନୀତିକ ଅନୁଷ୍ଠାନମାନେ ତାହାରି ଅନୁରୂପ ହୋଇଥିବା ଉଚ଼ିତ । ତା' ନହେଲେ ଗୋଟିଏ ସମାଜ ନାନାପ୍ରକାରେ ଅସୁସ୍ଥ ହେବ ଏବଂ ସ୍ଥିରୀକୃତ ଓଳମଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟ ହାତଛଡ଼ା ହୋଇ ଯିବେ । ଆଗରେ ସାର୍ବଜନୀନ ଜୀବନକୁ ନେଇ ଏକ ଉଚ୍ଚତର ନକ୍ସା ରହିଥିବ, ଯେଉଁଟି ସମଗ୍ରତଃ ଜୀବନର ଦିଗ୍‌ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରୁଥିବ । ନହେଲେ ନାନା ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ ଆସି ପହଞ୍ଚିବ, ଉଭୟ ବ୍ୟକ୍ତି ଏବଂ ସମଷ୍ଟିର ବ୍ୟବସ୍ଥାରେ । ସଂହତି ବୋଲି ବିଶେଷ କିଛି ସମ୍ଭବ ହେବନାହିଁ । ଏପରି କୌଣସି ବିଡ଼ମ୍ବନା ଆସି ଛିଡ଼ା ହେବନାହିଁ, ଯେତେବେଳେ ପ୍ରବଳ ସ୍ୱେଚ୍ଛାଚାର ଗୁଡ଼ାଏ ହିଁ ଅଧୀଶ୍ୱର ହୋଇ ବସିବାଲାଗି ଆସି ପହଞ୍ଚିଯିବେ । ଦୃଷ୍ଟିଗତ ସକଳ ନକ୍ସାକୁ ଚୂନା କରିଦେବେ, ପଥ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରୁଥିବା ଦର୍ଶନଗୁଡ଼ିକୁ ହଡ଼ପ କରିନେବେ ଏବଂ ବାଧ୍ୟ କରି ରଖିବେ । ଏକ ସୁସ୍ଥ ସମାଜ ମୀମାଂସା ତ ଯେତେବେଳେ ସମ୍ଭବ ହେବ, ଯେତେବେଳେ ଏକ ସଙ୍ଗତିଯୁକ୍ତ ଦର୍ଶନ ହିଁ ନିୟାମକ ହୋଇ ରହିଥିବ ଏବଂ ଜଣେ ଦାର୍ଶନିକ ଆପଣାକୁ ଜଣେ ନାଗରିକ ବୋଲି ସ୍ୱୀକାର କରି ଗୌରବ ଅନୁଭବ କରୁଥିବ । ପୂର୍ବରୁ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଥିବା ସେହି ଘଟଣାଟି ଅନୁସାରେ, ଏକଦା ଯେତେବେଳେ ଗୋଟିଏ କୋପାନ୍ୱିତ ଜନସମୂହ ଦ୍ୱାର ଭାଙ୍ଗି ତାଙ୍କ ଘର ଭିତରକୁ ପଶିବା ନିମନ୍ତେ ଉଦ୍ୟତ ହୋଇ ଦୁଆରେ ଆସି ପହଞ୍ଚି ଯାଇଥିଲା, ସେତେବେଳେ ସ୍ପିନୋଜା କେବେ ସ୍ଥିର ଭାବରେ ଘରୁ ବାହାରକୁ ବାହାରି ଆସିଥିଲେ ଏବଂ ମୁଁ ଏହି

ରାଜ୍ୟର ଜଣେ ଉତ୍ତମ ନାଗରିକ ବୋଲି ଘୋଷଣା କରିଥିଲେ । ଲୋକମାନେ ବୁଝି ଯାଇଥିଲେ ଏବଂ ଶାନ୍ତ ହେଲେ ।

ସମାଜରେ ଶାସନର ଏକ ଛାଞ୍ଚ ରୂପେ ସ୍ପିନୋଜା ଲୋକତନ୍ତ୍ରକୁ ହିଁ ରାଜତନ୍ତ୍ର ଠାରୁ ଏକ ଅଧିକ ସମୁଚିତ ବ୍ୟବସ୍ଥା ବୋଲି ସ୍ୱୀକାର କରିଛନ୍ତି । କେତେ ସହଜ ମୁଦ୍ରାରେ ପୂରା ସଳଖ ହୋଇ ସେ ଗୋଟିଏ ଅବସରରେ କହିଛନ୍ତି ଯେ, ଗଣତାନ୍ତ୍ରିକ ଶକ୍ତି ହେଉଛି ବ୍ୟକ୍ତିଜୀବନକୁ ସର୍ବବିଧ ବନ୍ଧନରୁ ମୁକ୍ତ କରି ରଖିବାକୁ ହେଲେ ସେହି ସର୍ବୋତ୍ତମ ମୂଳଦୁଆ, ଯାହାକି ଆମକୁ ପ୍ରକୃତ ପଥଗୁଡ଼ିକ ଉପରେ ପରିଚାଳିତ କରି ଅଗ୍ରସର କରାଇ ନେଇପାରିବ । ଗଣତନ୍ତ୍ରହିଁ ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ପ୍ରଶସ୍ତ ଭାବରେ ରାଷ୍ଟ୍ରର ଯାବତୀୟ ଶକ୍ତିକୁ ସୁବିତରିତ କରି ରଖିବା ସକାଶେ ସମର୍ଥ ହୁଏ । କ୍ଷମତାକୁ କୌଣସି ଗୋଟିଏ ସ୍ଥାନରେ ସଂକେନ୍ଦ୍ରିତ ହେବାକୁ ଦିଏନାହିଁ । କୌଣସି ନ୍ୟସ୍ତ ସ୍ୱାର୍ଥକୁ ଏକାଧିପତ୍ୟ ପ୍ରଦାନ କରେନାହିଁ, ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ଏକାଧିକ ଶତାବ୍ଦୀ ପରେ ମଧ୍ୟ ପୃଥିବୀରେ ସେହି କ୍ଷେତ୍ରରେ କେତେ କେତେ ପ୍ରମାଦ ବଳବତ୍ତର ହୋଇ ରହିଛି । ଗଣତନ୍ତ୍ରର ପଇତା ପିନ୍ଧି ମଧ୍ୟ ବହୁ ଅଗଣତାନ୍ତ୍ରିକତା ଆମ ପୃଥିବୀକୁ ଅଧିକାର କରି ରହିଛି । ଗଣତନ୍ତ୍ରର ଧ୍ୱଜା ଧରି ଯୁଦ୍ଧମାନେ ଲାଗି ରହିଛନ୍ତି । ରାଜନୀତି ଏବଂ ଅର୍ଥନୀତି ଦୁଇଟିଯାକ କ୍ଷେତ୍ରରେ । ଦେଶ ଦେଶ ମଧ୍ୟରେ ଦୂରତାମାନେ ରହିଛନ୍ତି । ଜ୍ଞାନ ଓ ବିଜ୍ଞାନରେ ଅଭିବୃଦ୍ଧି ଘଟୁଛି, କିନ୍ତୁ ମିଛ ଭୟମାନେ, ରାଷ୍ଟ୍ରମାନେ ହିଂସ୍ର ହେବାରେ ଲାଗିଛନ୍ତି । ନୂଆ ନୂଆ ଆଦର୍ଶ ନୂଆ ନୂଆ ଭ୍ରାନ୍ତିମାନଙ୍କୁ ଉତ୍ତେଜନା ପ୍ରଦାନ କରୁଛନ୍ତି । ମନୁଷ୍ୟମାନେ ସତେଅବା କ'ଣସବୁ ଅପଦେବତା ମାନଙ୍କର ମନ୍ଦ ପାଞ୍ଚ ଭିତରେ ଯାଇ ପଡ଼ି ଯାଇଥିବା ପରି ଆପଣାକୁ ଜଣେ ଜଣେ ବିବେକ ଦ୍ୱାରା ପରିଚାଳିତ ବ୍ୟକ୍ତି ବୋଲି ନଭାବି ବହୁ ଧୂର୍ତ୍ତତାର ଗୁଳା ଭିତରେ ଯାଇ ଖାପ ଖାଇ ରହିଯିବାକୁ ବୁଦ୍ଧିମାନ୍ ମାନଙ୍କର ଏକ କାର୍ଯ୍ୟ ବୋଲି ମାନି ନେଉଛନ୍ତି । ଏକ ନାସ୍ତିକତା ହିଁ ବଢୁଛି । ଏବଂ, ଯେଉଁ ପାରସ୍ପରିକ ପ୍ରତ୍ୟୟ ଉପରେ ପୃଥିବୀରେ ଗଣତନ୍ତ୍ରର ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଚାରଟି ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇ ରହିଛି, ସେଇଟି ଚାଲି ଯାଉଥିବା ପରି ଲାଗୁଛି । ମଣିଷ ଭିତରେ ସେହି ଅସଲ ସାହସୀଟି ଅପେକ୍ଷା କରି ରହିଛି । ଯେଉଁ ଜୀବନଦର୍ଶନ ସାହସ ବଢ଼ାନ୍ତା, ପରସ୍ପର ଲାଗି ଥାନ କରିଦେଇ ପାରନ୍ତା, ସେଇଟି ନିମନ୍ତେ ପ୍ରତୀକ୍ଷା ରହିଛି । ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ଜୀବନ ବସ୍ତୁତଃ ସେହି ସହସ୍ରପୂର୍ଣ୍ଣ ଉଦ୍‌ବୋଧନଟିକୁ କାଳେ କାଳେ ଆଣି ଦେଇ ଯାଉଥିବ । ଏକ ଜୀବନଦର୍ଶନ ନିମନ୍ତେ କ୍ଷେତ୍ର ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେଉଥିବ, ଏବଂ ସ୍ପିନୋଜା ତେଣୁ ଅବଶ୍ୟ ପାଖେ ପାଖେ ରହିଥିବା ପରି ଲାଗିବେ । ଜଣେ ମନୁଷ୍ୟ

ଆଉଜଣେ ମନୁଷ୍ୟ ପାଇଁ ଏକ ଭଗବାନର କାର୍ଯ୍ୟ ହିଁ କରିପାରନ୍ତି ବୋଲି କେବଳ ସାହସଯୁକ୍ତ ଗୋଟିଏ ଦର୍ଶନ ହିଁ ଘୋଷଣା କରିପାରିବ। ଗଣତନ୍ତ୍ର ହେଉଛି ସେହି ସାହସୀ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କର ତନ୍ତ୍ର। ସାହସୀ ଦାର୍ଶନିକମାନେ ସେଥିଲାଗି ଚର୍ବିଳ କଳ୍ପନାଗୁଡ଼ିକୁ ବଖାଣି ପକାଇ ଆଦୌ କାମ ସାରି ଦିଅନ୍ତି ନାହିଁ। ସେମାନେ ଏକ ଦର୍ଶନ ଅନୁସାରେ ଜୀବନ ବଞ୍ଚନ୍ତି। ସଂପୃକ୍ତ ସକଳ ମନୁଷ୍ୟ ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ଅବଶ୍ୟ ରହିଥିବା ପରି ଅପରୋକ୍ଷ ଭାବରେ ଦର୍ଶନ କରି ସେମାନେ ଅଗ୍ରଣୀ ହୋଇ ବାହାରି ଥାଆନ୍ତି। ସେମାନେ ଈଶ୍ୱର ଏବଂ ପୃଥିବୀକୁ ଅଭେଦ କରି ଦେଖୁଥାଆନ୍ତି। ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗର ପୃଥିବୀ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କୁ ଏକ ନିର୍ବାସନ ମଧ୍ୟକୁ ଠେଲି ଦେଇଥିଲା, ମାତ୍ର ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ଆକାଶଟିରେ ପୃଥିବୀ ନିମନ୍ତେ ଅଗାଧ ଶ୍ରଦ୍ଧା ସଦାଜାଗ୍ରତ ହୋଇ ରହିଥିଲା। ପ୍ରକୃତରେ ଏକ ଈଶ୍ୱରଶ୍ରଦ୍ଧା, ଯାହାକୁ ସର୍ବବିଧ ଅର୍ଥରେ ଏକ ଜୀବନଶ୍ରଦ୍ଧା ବୋଲି କୁହାଯାଇ ପାରିବ। ଏକ ସକାରାତ୍ମକ ବିଶ୍ୱାସ ଏବଂ ସାହସ। ଯାବତୀୟ ପ୍ରକୃତ ଦର୍ଶନ ମଧ୍ୟରେ ଏପରି ଏକ ଆସ୍ତିକତା ଭରି ରହିଥାଏ, ଯାହାକି ଶ୍ରଦ୍ଧା ଆଣିଦିଏ, ବହୁ ଶକ୍ତି ଆଣି ଦେଇଥାଏ। କୌଣସି ପ୍ରକୃତ ଦର୍ଶନ ତୁଚ୍ଛା ଆକାଶକୁ ଉଡ଼ି ପଳାଇ ଯାଏନାହିଁ ଅଥବା ଆକାଶକୁ ଅସ୍ୱୀକାର କରି କୌଣସି ବିଶେଷତା ଭିତରେ ଯାଇ ଗୁଞ୍ଜିହୋଇ ରହେନାହିଁ। ଏକ ସେତୁର କାର୍ଯ୍ୟ କରେ, ଆମ ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କୁ ସେତୁଟିଏ ହେବାର ପ୍ରେରଣା ଦେଉଥାଏ।

❖❖

ତୃତୀୟ ଅଧ୍ୟାୟ

.ସ୍ପିନୋଜା ଯୁଗେ ଯୁଗେ

ଶ୍ରୀ ବର୍ଟ୍ରାଣ୍ଡ୍ ରସେଲ୍ କୌଣସି ଏକ ଅବସରରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଥିଲେ ଯେ ପୃଥିବୀରେ ଆମେ ମନୁଷ୍ୟମାନେ ଏକ ବିଚାରକୁ ହିଁ ଭୟ କରୁଥାଉ । ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ବିଲୁପ୍ତ ହୋଇଯିବା ଠାରୁ ହିଁ କୌଣସି ବିଚାରକୁ ଅଧିକ ଭୟ କରୁ । ଏପରିକି ମୃତ୍ୟୁଠାରୁ ମଧ୍ୟ ଅଧିକ ଡରୁ । ବିଚାରଟାଏ ଆସି ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ସବୁକିଛିକୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ନିର୍ମମ ଭାବରେ ଭାଙ୍ଗି ରୁଜି ଦିଏ । ବିପ୍ଳବର ସୂତ୍ରପାତ କରେ, ସତେଅବା ପୂର୍ବରୁ ରହି ଆସିଥିବା ଆଦୌ କିଛି ନରହୁ ବୋଲି ଇଚ୍ଛା କରୁଥାଏ ଏବଂ ଭୟାନକ ଲାଗେ । ଆଦୌ କୌଣସି ଦୟା ନରଖି ଚଳି ଆସିଥିବା ବିଶେଷ ବିଶେଷ ଅନେକାନେକ ସୁଯୋଗ, ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୃଢ଼ ହୋଇ ରହିଥିବା ବହୁ ଅନୁଷ୍ଠାନ ଏବଂ ଲୋକେ ପୂରା ନିଦକ ହୋଇ ଯାବୁଡ଼ି ରହିଥିବା ଅଭ୍ୟସ୍ତତାମାନଙ୍କୁ ଖତମ କରିବାଲାଗି ଆସି ପହଞ୍ଚିଯାଏ । ସତେଅବା ଏକ ଅରାଜକତାକୁ ଡାକି ଆଣିଥାଏ, ଚଳୁଥିବା ବିଧାନଗୁଡ଼ିକୁ ଚୁନୌତି ଦିଏ । ସମାଜସ୍ଥ କ୍ଷମତାସୀନ ମାନଙ୍କୁ ଭ୍ରୂକ୍ଷେପ କରେନାହିଁ, ଯୁଗଯୁଗରୁ ସ୍ୱୀକୃତି ପାଇ ଆସିଥିବା ଜ୍ଞାନଗୁଡ଼ିକ ପାଖରେ ମୋଟେ ଅଟକି ରହି ଯାଏନାହିଁ । ବିଚାର ନରକଟାର ଗର୍ଭ ମଧ୍ୟକୁ ଅନାଇ ଦେଖିବାକୁ ସାହସୀ ହୋଇଥାଏ ଓ ତଥାପି କୌଣସି ଭୟ କରେନାହିଁ ।

ଯୁଗେ ଯୁଗେ ଆମ ମହାନ୍ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ଯଦି ପରମ୍ପରାରେ ପରିଣତ ହୋଇ ରହିଥିବା ଚିହ୍ନା ଗୁଳା ଛାଞ୍ଚଗୁଡ଼ିକ ସହିତ ଖାପ ଖାଇ ନପାରିଲେ ତେବେ ସେମାନଙ୍କର ନାନା ପ୍ରକାରେ ନିନ୍ଦାବାଦ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଆମ ପୃଥିବୀରେ ବହୁସଂଖ୍ୟକ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ରହିଛି । ପ୍ରାଚ୍ୟରେ ରହିଛି, ପାଶ୍ଚାତ୍ୟରେ ମଧ୍ୟ ରହିଛି । ଇତିହାସରେ ନାନା ଉଦାହରଣ ରହିଛି ଯେତେବେଳେ ଏକ ନୂଆ ବିଚାରର ଉଦ୍ଘାଟନା ଦେଇ ଆବିର୍ଭୂତ ହେଉଥିବା ମହାନ୍‌ମାନଙ୍କୁ ବହୁବିଧ ନିର୍ଦ୍ଦୟତା ଦେଖାଇ ମାରି ଦିଆଯାଇଛି, ଦେଶଭକ୍ତ ମାନଙ୍କୁ ନିର୍ବାସିତ କରାଯାଇଛି ଏବଂ ତ୍ରାଣକର୍ତ୍ତା ମାନଙ୍କୁ ନିଆଁରେ ପକାଇ ହତ୍ୟା କରାଯାଇଛି । ଯେଉଁ କ୍ୱଚିତ୍‌ମାନେ ସତେଅବା ସେମାନଙ୍କର ଉଚିତ ସମୟଟି ଆସିବା ପୂର୍ବରୁ ପୃଥିବୀରେ ଆବିର୍ଭୂତ ହୋଇଛନ୍ତି ସେମାନଙ୍କୁ ଗୁଳିରେ ଉଡ଼ାଇ ଦିଆଯାଇଛି ଅଥବା ବଳପୂର୍ବକ ବାଧ୍ୟ କରି ରଖାଯାଇଛି । ସ୍ପିନୋଜା ସେହିପରି ନିଜର ସମୟଟି

ଆସିବା ପୂର୍ବରୁ ପୃଥିବୀକୁ ଆସିଥିଲେ କି ? ଏକ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନବହୁଳ ଜନରାଜ୍ୟରେ ସେ ବଂଶଗତ ପରିଚୟରେ ଜଣେ ଇହୁଦୀ ଥିଲେ। ଏବଂ, ଏକ ବ୍ୟତିକ୍ରମ ରୂପେ ତାହାର ମୂଲ୍ୟ ଦେବାକୁ ହୋଇଥିଲା। ଜଣେ ସ୍ୱାଧୀନମନା ଏବଂ ନିଜ ପ୍ରଜ୍ଞାଦ୍ୱାରା ପରିଚାଳିତ ବ୍ୟକ୍ତି ହୋଇଥିବାରୁ ତାହାର ପରିଣାମଟିକୁ ଭୋଗ କରିବାକୁ ପଡ଼ିଲା।

ବେନେଡିକ୍ଟ୍ ସ୍ପିନୋଜା ବଞ୍ଚିଥିବା ସମୟରେ ଖୁବ୍ କମ୍‌ସଂଖ୍ୟକ ବ୍ୟକ୍ତି ତାଙ୍କର ଯୋଗ୍ୟତା ବିଷୟରେ ଅବହିତ ରହିଥିଲେ। ଅଭାଗାର ଚିହ୍ନା ଆୟତନ କହିଲେ ସକଳ ଅର୍ଥରେ ତାଙ୍କର ସେହି ବନ୍ଧୁମେଳଟିକୁ ବୁଝାଉଥିଲା। ଯେଉଁମାନେ କି ତାଙ୍କୁ ମଝିରେ ବସାଇ ଏକତ୍ର ଆସି ବୁଝୁଥିଲେ ଏବଂ ଚର୍ଚ୍ଚାମାନେ ଲାଗି ରହିଥିଲେ। ଆପଣା ବିଚାରଜିଜ୍ଞାସାର ଜଗତଟି ମଧ୍ୟରେ ସର୍ବଦା ଅନ୍ୱେଷଣରତ ହୋଇ ରହିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସେହି କାଳଟିର ଦର୍ଶନ ତଥା ବିଜ୍ଞାନର ଚଳନ୍ତି ଆୟତନଟି ପାଇଁ ପ୍ରକୃତରେ ବହୁଦୂର ହୋଇ ମନେ ହେଉଥିଲେ। ସେମାନଙ୍କ ସକାଶେ ସ୍ପିନୋଜା ବହୁ ପରିମାଣରେ ଏକ ଆହ୍ୱାନ ହୋଇ ଦୃଷ୍ଟିଗୋଚର ହେଉଥିଲେ। ଅତ୍ୟନ୍ତ କୌତୁହଳୀ ହୋଇ ସେହି ଅନ୍ୟମାନେ ସେହି ସ୍ୱଭାବନୀରବ ଇହୁଦୀ ବ୍ୟକ୍ତିଟି ସମ୍ବନ୍ଧରେ କେତେ କ'ଣ ଅନୁମାନ କରିବାରେ ଅବଶ୍ୟ ସକ୍ରିୟ ହୋଇ ରହିଥିବେ। ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ସମକାଳୀନ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଲାଇବ୍‌ନିତ୍‌ଜ୍ ସେହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ କେତେ ଅନ୍ୟ ପ୍ରକାରର ନଥିଲେ। ବହୁବିତ୍ତର ଅଧିକାରୀ ଥିଲେ ଏବଂ ଶାସନର ଏକ ଉଚ୍ଚ ଗାଦୀରେ ଆସୀନ ହୋଇ ରହିଥିଲେ। ପୁନଶ୍ଚ, ସ୍ପିନୋଜା କୌଣସି ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଅଧ୍ୟାପନା ମଧ୍ୟ କରୁନଥିଲେ। ଏକାଧିକ ପ୍ରକାରେ ଜଣେ ବିଚିତ୍ର ବ୍ୟକ୍ତି ଥିଲେ, ସେହି ଯୁଗଟି ସହିତ ମୋଟେ ଅନୁକୂଳ ନଥିଲେ। ଆପଣାର ଦୈନନ୍ଦିନ ଜୀବନନିର୍ବାହରେ ସେ କେତେ ଅଳ୍ପ ଭିତରେ ଥିଲେ। ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ପରିତୃପ୍ତ ହୋଇ ରହିଥିଲେ, କିନ୍ତୁ ଆପଣାର ମାନସିକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଜଣେ ବିପ୍ଳବୀହିଁ ହୋଇ ରହିଥିଲେ। ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ସମକାଳୀନ ସମାଜରେ ବହୁତଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟି ଆକର୍ଷଣ କରୁଥିଲେ, ସେହିମାନେ ହିଁ ପ୍ରକୃତରେ ବିଶେଷ ବୋଲି ସ୍ୱୀକୃତି ପାଉଥିଲେ। ଏକ ଶାନ୍ତ ପରିବେଶରେ ହିଁ ସ୍ପିନୋଜା ନିଜର ଦାର୍ଶନିକ ବିଚାର-ପରିଚୟ ମଧ୍ୟରେ ସତତ ଅଭିବୃଦ୍ଧି ଲାଭ କରିବାରେ ଆଗ୍ରହୀ ଥିଲେ। ସେଇଥି ସକାଶେ ନିନ୍ଦା ପାଇଲେ। ତାଙ୍କୁ ଉଚିତ ପ୍ରକାରେ ବୁଝିବା ନିମନ୍ତେ ହୁଏତ ବହୁତଙ୍କର ବିଶେଷ ଆଗ୍ରହ ନଥିଲା।

ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ସେହି ବନ୍ଧୁମେଳରେ ଏବଂ ତାଙ୍କ ସହିତ ପତ୍ରବିନିମୟ କରୁଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ଭିତରେ ବିଜ୍ଞାନ ଏବଂ ଦର୍ଶନକ୍ଷେତ୍ରର ଏକାଧିକ ବ୍ୟକ୍ତି ଥିଲେ। ପତ୍ରମାନଙ୍କରେ କେତେ କେତେ ମତ ଭିନ୍ନତାର ଚର୍ଚ୍ଚା ହେଉଥିଲା। ଦାର୍ଶନିକ ଲାଇବ୍‌ନିତ୍‌ଜ୍ ଏକଦା ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କ ସହିତ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଭାବରେ ସାକ୍ଷାତ ମଧ୍ୟ

କରିଥିଲେ । ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଲିଖିତ କେତୋଟି ଗ୍ରନ୍ଥକୁ ପାଠ ବି କରିଥିଲେ । ଏବଂ ତା'ପରେ ଏକଦା ମତ ଦେଇଥିଲେ ଯେ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ଦର୍ଶନତତ୍ତ୍ୱ ପ୍ରକୃତରେ ବିଚିତ୍ର ଥିଲା ଏବଂ ସେଗୁଡ଼ିକ ବହୁ ପରସ୍ପରବିରୋଧୀ କଥାରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ରହିଥିଲା । ସ୍ପିନୋଜା ଲେଖିଥିବା ଗ୍ରନ୍ଥଗୁଡ଼ିକ ରାଜକର୍ତ୍ତୃତ୍ୱ ଦ୍ୱାରା ନିନ୍ଦିତ ହିଁ ହୋଇଥିଲା ଓ ସେଗୁଡ଼ିକ ନାସ୍ତିକତାର ପ୍ରଚାର କରାଯାଇଛି ବୋଲି ଅପବାଦ ମଧ୍ୟ ଦିଆଯାଇଥିଲା । Theo. Tr. Politicus ପୁସ୍ତକରେ ପ୍ରଧାନତଃ ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ନେଇ ସିଦ୍ଧାନ୍ତଟିଏ କରାଯାଇଥିଲା । ଇତିହାସର ଆଦିକାଳରୁ ହିଁ ଲୋକମାନେ ମୁଖ୍ୟତଃ ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ନେଇ ନାନା ତତ୍ତ୍ୱର ବିଚାର କରି ଆସିଛନ୍ତି । ଧର୍ମବିଷୟରେ ସେମାନେ ପ୍ରାୟ ଅଶେଷ ଭାବରେ ଚିନ୍ତା କରିଛନ୍ତି । ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ନେଇ ନାନା ତତ୍ତ୍ୱର ଅନ୍ୱେଷଣ ବିଷୟରେ ପ୍ରୟାସ କରାଯାଇଛି । ଏହି ବିଷୟରେ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ଆଲୋଚନା ପ୍ରଚଳିତ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଭୂମିଟିକୁ ହିଁ ବଦଳାଇ ଦେଇଥିଲା । ଏହି ବିଷୟରେ ରହି ଆସିଥିବା ସାଧାରଣ ଧାରଣାଟିକୁ ଓଲଟାଇ ଦେଇଥିଲା । ଈଶ୍ୱରତତ୍ତ୍ୱର ସର୍ବବିଧ କଳ୍ପନା ଓ ଜଳ୍ପନା ଯେପରି ବିଜ୍ଞାନ ଏବଂ ଦର୍ଶନ ମଧ୍ୟକୁ କୌଣସି ଅନଧିକାର ପ୍ରବେଶ ନକରିବ, ସ୍ପିନୋଜା ସେହି ବିଷୟରେ ସାବଧାନ ହୋଇ ରହିଥିଲେ । ସ୍ୱୀକୃତ ଧର୍ମଗ୍ରନ୍ଥ ଗୁଡ଼ିକର ମଧ୍ୟ ଏକ ବୁଦ୍ଧିଦ୍ୱାରା ପ୍ରଣୋଦିତ ବିଶ୍ଳେଷଣ ହେବାର ପଦକ୍ଷେପ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ହଁ, କେବଳ ମନୁଷ୍ୟର ବିଚାରବୁଦ୍ଧି ହିଁ ତହିଁରେ ମାନଦଣ୍ଡ ହୋଇ ରହୁ । ମାତ୍ର, ତା'ହେଲେ ଧର୍ମଗ୍ରନ୍ଥ ଗୁଡ଼ିକର ଆଉ କୌଣସି ପବିତ୍ରତା ରକ୍ଷା କରାଯାଇ ପାରିବ କି ? ସମକାଳୀନ କ୍ଷେତ୍ରପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ପ୍ରକୃତରେ ସେହିପରି ପ୍ରଶ୍ନଟିଏ କରିଥିଲେ । ଲୋକମାନେ ଆତଙ୍କିତ ହୋଇ ଉଠିଲେ ଏବଂ ସେହି ପ୍ରୟାସଟିକୁ ଗୋଟାସୁଦ୍ଧା ଏକ ଧର୍ମଦ୍ରୋହ ବୋଲି ଧରି ନେଇଥିଲେ । ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ଏହି ଅଯୁକ୍ତିଗୁଡ଼ିକୁ ନେଇ ପ୍ରତିବାଦ ହେଲା ଏବଂ ବହୁ ସଂଖ୍ୟାରେ ପୁସ୍ତକ ଓ ପତ୍ରିକାମାନ ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିଲା । ହଁ, ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ରଚନା ପବିତ୍ର ଧର୍ମର କ୍ଷେତ୍ରରେ କେବଳ ଦ୍ରୋହୀ ହେବ, ନାସ୍ତିକତାର ପ୍ରସାର କରାଇବ, କେବଳ ପ୍ରତାରିତ ହିଁ କରିବ ଏବଂ ଆପଣାର ଆତ୍ମାକୁ ନେଇ ଜୀବନକୁ ବଞ୍ଚିବାର ମାର୍ଗଟିକୁ ଛିନ୍ନଭିନ୍ନ କରିଦେବ । ଧର୍ମର ତତ୍କାଳୀନ ରକ୍ଷକମାନେ ଏହିପରି ଭାବରେ ସ୍ୱର-ଉତ୍ତୋଳନ କଲେ । ଜଣେ ପ୍ରତିବାଦକାରୀ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କୁ ଆମ ପୃଥିବୀରେ ବିଚରଣ କରୁଥିବା ମହାଖଳ ମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଜଣେ ବୋଲି ଘୋଷଣା କରିଥିଲେ । ଆଉଗୋଟିଏ ପତ୍ରିକାରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିଲା ଯେ, ଖୁବ୍ ମନେ ହେଉଛି ସତେ ଯେପରି ଧର୍ମରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ସେହି ମହାଶଇତାନଟା ହିଁ ନାସ୍ତିକତାର ପ୍ରଚାର କରିବା ସକାଶେ ଏହି ସ୍ପିନୋଜା-ନାମକ ମନୁଷ୍ୟଟିକୁ ନିଯୁକ୍ତ

କରି ପୃଥିବୀପୃଷ୍ଠକୁ ପ୍ରେରଣ କରିଛି। କେହି କେହି କ୍ଷିପ୍ତ ହୋଇ ତାଙ୍କୁ ସେହି ନରକଟାର ଗୋଟାଏ ସନ୍ତାନ ବୋଲି କହି ତୀବ୍ର ଭର୍ତ୍ସନା ମଧ୍ୟ କରିଥିଲେ। ତାଙ୍କୁ କୁକୁର ବୋଲି କୁହା ଯାଇଥିଲା, ପୃଥିବୀପୃଷ୍ଠର ଗୋଟାଏ କୀଟ ଓ କଳଙ୍କ ବୋଲି ଅଭିହିତ କରା ଯାଇଥିଲା। ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ହେବା ପରେ ମଧ୍ୟ କେତେକ ବ୍ୟକ୍ତି ସେହି ଦୁର୍ଦ୍ଦାନ୍ତ ଧର୍ମଦ୍ରୋହୀଟାର କବର ଉପରକୁ ଛେପ ପକାଇ ବି ଆପଣାର ଘୃଣାକୁ ବ୍ୟକ୍ତ କରିଥିଲେ। ସେମାନେ ବସ୍ତୁତଃ ଗୋଟାଏ ରୁଟିନ୍‌ର ନିୟମକୁ ପାଳୁଥିବା ପରି ଖୁବ୍ ନିଷ୍ଠାପର ଭାବରେ ସେହି କାର୍ଯ୍ୟଟିକୁ କରିବାକୁ ଯାଉଥିଲେ।

ଲେଖକଙ୍କର ନାମ ନଥାଇ ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିବା ରଚନାଟିକୁ ଯେ ସ୍ପିନୋଜା ହିଁ ଲେଖିଛନ୍ତି, ସେଥିରେ ସତେଅବା କାହାରି ହେଲେ ସନ୍ଦେହ ନଥିଲା ଏବଂ ତୀବ୍ର ଭାବରେ କୋପମାନ ବ୍ୟକ୍ତ କରି ତୀକ୍ଷ୍ଣ ମନ୍ତବ୍ୟମାନ ହୋଇଥିଲା। ଏହି ଧରଣର ଗୋଟିଏ ମନ୍ତବ୍ୟ ମୁତାବକ, ସେହି ଧର୍ମଭାବ-ବିବର୍ଜିତ ଲେଖକଙ୍କ ବିଷୟରେ ଟିକିଏ ଚିନ୍ତା କର, ଯିଏକି ଆପଣାର ଗୋଟାଏ ସଂଯମହୀନ ବାଜେ ଖିଆଲରେ ଏଡ଼େ ଅସାଧୁ ଓ ବିବେକଶୂନ୍ୟ ଭାବରେ କହିବାକୁ ବାହାରି ପଡ଼ିଛନ୍ତି ଯେ, ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ସନ୍ଦେଶକୁ ଏହି ଧରଣୀପୃଷ୍ଠକୁ ବାହି ଆଣିଥିବା ମହାନ୍‌ମାନେ ତୁଚ୍ଛା ଆପଣାର ଖିଆଲଗୁଡ଼ାକ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରେରିତ ହୋଇ ସବୁକିଛି କହିଛନ୍ତି। ସେମାନେ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ନିଜର ଜ୍ଞାନ ତଥା ଲାଭ କରିଥିବା ଆଲୋକଟି ଅନୁସାରେ ସବୁ କରିଛନ୍ତି ଓ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ଠାରୁ କୌଣସି ସତ୍ୟର ସିଧା ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ପାଇନାହାନ୍ତି। ସେହି ସମୟରେ ବାସ କରୁଥିବା ଲୋକସାଧାରଣଙ୍କର ପହୁଞ୍ଚ ଅନୁସାରେ ହିଁ ସେମାନେ ଧର୍ମକୁ ଅନୁରୂପ ଭାବରେ ଖାପ ଖୁଆଇ ରଖିଛନ୍ତି ଏବଂ ସେତେବେଳର ପରିଚିତ ନୀତି ତଥା ଶୈଳୀଗୁଡ଼ିକ ଅନୁସାରେ ତାହାକୁ ରୂପମାନ ପ୍ରଦାନ କରିଛନ୍ତି।

୧୭୦୫ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ହଲାଣ୍ଡୀୟ ଭାଷାରେ ସର୍ବପ୍ରଥମ ଭାବେ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ଗୋଟିଏ ଜୀବନୀପୁସ୍ତକ ପ୍ରକାଶିତ ହେଲା। ଲେଖକ ଲୁଥରାନ୍ ଧର୍ମଗୋଷ୍ଠୀର ଜଣେ ଯାଜକ ଥିଲେ। ବହିଟିରେ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ଏବଂ ଦୈନନ୍ଦିନ ଜୀବନ ବିଷୟରେ ଟିକିନିଖି କେତେଗୁଡ଼ିଏ ସୂଚନା ପ୍ରଥମେ ଦେଇ ଏହି ଜୀବନୀକାର O Tr. Theol. Pol. ବହିଟି ବିଷୟରେ ନିଜର ଗୋଟିଏ ମନ୍ତବ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତ କରିଛନ୍ତି। ସେ କହିଛନ୍ତି, ସ୍ପିନୋଜା କହିଥିବା କଥାମାନ ଯଦି ସତ୍ୟ ହୋଇଥାନ୍ତା, ତେବେ ଜଣେ ମଣିଷ ଏପରି ମଧ୍ୟ ନିଶ୍ଚୟ କହିପାରନ୍ତା ଯେ, ଆମର ଧର୍ମପୁସ୍ତକ ବାଇବେଲ ହେଉଛି ମହମ ଦ୍ୱାରା ତିଆରି ହୋଇଥିବା ଗୋଟିଏ ନାକପରି, ଯାହାକୁ କି ତୁମେ ଆପଣାର ଇଚ୍ଛାମତେ ଏପାଖକୁ କିମ୍ବା ସେପାଖକୁ ବଙ୍କାଇ ଦେଇ ପାରିବ। ଏକାଧିକ ପ୍ରକାରେ ତାହା କରିପାରିବ। ତାହା ଏପରି ଗୋଟିଏ କାଚ, ଯାହାର ମଧ୍ୟଦେଇ ତୁମେ ଯାହା

ଦେଖିବାକୁ ମନ କରିବ ଅବଶ୍ୟ ଦେଖିବାକୁ ସମର୍ଥ ହେବ, ଅଥବା ଏପରି ଗୋଟିଏ ବିଶେଷ ଟୋପି, ଯାହାକୁ ଜଣେ ଶହେଥର ଯାଏ ମଧ୍ୟ ଏପଟ ସେପଟକୁ ବୁଲାଇ ନିଜ ମୁଣ୍ଡ ଉପରେ ପିନ୍ଧି ପାରିବ। ହେ ବାବୁ ଶଇତାନ, ପରମ ଭଗବାନଙ୍କର ଅବତରଣ ଘଟୁ ଓ ସେ ତୋ' ମୁହଁକୁ ବନ୍ଦ କରିଦିଅନ୍ତୁ। ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କ ସହିତ ପତ୍ର ବ୍ୟବହାର କରୁଥିବା ଆଉଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ସେହି ପୁସ୍ତକରେ ନିଜର ମତ ଦେଇ କହିଥିଲେ ଯେ, ପୁସ୍ତକଟିର ଲେଖକ ଏପରି କରି ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ୍ ଧର୍ମକୁ ତାହାର ଆସନରୁ ଟାଣି ଆଣି ଉଠାଇ ଦେବାକୁ ହିଁ ଇଚ୍ଛା କରୁଛନ୍ତି ଏବଂ ତାହାଉପରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇ ରହିଥିବା ଆମର ସବୁକିଛି ଆଶାକୁ ପରାହତ କରି ପକାଉଛନ୍ତି।

ଏହି କେତୋଟି କଥାରୁ ଏକ ନଜିର ମିଳିଯିବ ଯେ, ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଲିଖିତ ଏହି ପ୍ରଥମ ପୁସ୍ତକଟି ସେହି ସମୟରେ କିପରି କେତେ କ'ଣକୁ ପୂରା ଦୋହଲାଇ ଦେଇଥିଲା ଏବଂ ବହୁ ଅଶାନ୍ତି ସୃଷ୍ଟି କରିଥିଲା। ସେତେବେଳର ସ୍ଥାଣୁ ବିଶ୍ୱାସଗୁଡ଼ିକର କ୍ଷେତ୍ରରେ ବହୁ ଆତଙ୍କକୁ ସୃଷ୍ଟି କରିଥିଲା। ତଥାପି ଏହି କଥାଟି ମଧ୍ୟ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ସତ୍ୟ ଯେ ସେହି ପୁସ୍ତକଟିକୁ କେହିହେଲେ ଯଥେଷ୍ଟ ଗମ୍ଭୀରତା ସହିତ ପାଠ କରି ନଥିଲେ। ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ବିଷୟରେ ରହିଥିବା ବଦ୍ଧ ବିଶ୍ୱାସଗୁଡ଼ିକୁ ତାହା ଖୁବ୍ ଆନ୍ଦୋଳିତ କରି ଦେଇଥିଲା ଏବଂ ତାହାହିଁ ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ପ୍ରୟୋଗ କରା ଯାଇଥିବା ଭର୍ତ୍ସନା ଇତ୍ୟାଦିର କାରଣ ହେଲା।

ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ଅବଶିଷ୍ଟ ରଚନାଚୟ ତାଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ପରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିଲା ଏବଂ ସତେଅବା ସମୁଦାୟ ପୃଥିବୀଟା ହିଁ ଫଅଁ ଫଅଁ ହୋଇ ଉଠିଥିଲା। ହଲାଣ୍ଡ ଦେଶର ସରକାର ସଙ୍କଳନଟିକୁ ଧର୍ମପଥରୁ ଭ୍ରଷ୍ଟ, ନାସ୍ତିକତାର ପ୍ରଚାରକ ଏବଂ ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ଦ୍ରୋହ କରୁଥିବା ଏକ ଭୟାନକ ସର୍ଜନା ବୋଲି ଘୋଷଣା କରିଥିଲେ ଏବଂ ଦେଶରେ ତାହାକୁ ନିଷିଦ୍ଧ କରି ରଖା ଯାଇଥିଲା। ସରଳ ଧର୍ମପଥସ୍ଥ ମାନଙ୍କୁ ତାହା ବହୁ ଅବାଟକୁ ଭ୍ରଷ୍ଟ କରି ନିଆ ଯାଇଥିଲା ବୋଲି ଅପବାଦ ଦିଆଗଲା।

ତଥାପି ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ନୂତନ ସତ୍ୟାନୁମାନ ଗୁଡିକ ଆଡ଼କୁ କେତେକ କ୍ରମେ ଆକୃଷ୍ଟ ହୋଇ ଆସୁଥିଲେ ଏବଂ ଅଧିକ ସହାନୁଭୂତି ସହିତ ତାଙ୍କର ଉପସ୍ଥାପନ ଗୁଡ଼ିକୁ ବୁଝିବାରେ ଆଗ୍ରହୀ ମଧ୍ୟ ହେଉଥିଲେ। କିନ୍ତୁ ସେତିକି ସମର୍ଥନକୁ ମଧ୍ୟ ସରକାର ନିରାପଦ ବୋଲି ଭାବୁନଥିଲେ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରକାଶିତ ପ୍ରଚାରପତ୍ର ଗୁଡ଼ିକୁ ନିଆଁରେ ପକାଇ ପୋଡି ଦିଆଯାଉ ବୋଲି ଆଦେଶ ଦେଇଥିଲେ। ଆହୁରି କିଛି ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଆଧୁନିକ ସ୍ପିନୋଜାବାଦୀ କହି ଶାସ୍ତିମାନ ଦିଆ ଯାଇଥିଲା। ଏପରି କୁହାଯାଇ ପାରିବ ଯେ ଆପଣା ମୃତ୍ୟୁର ମୋଟାମୋଟି ଗୋଟିଏ ଶତାବ୍ଦୀ ଯାଏ ସ୍ପିନୋଜା ବିସ୍ମୃତପ୍ରାୟ ହୋଇ ରହିଥିଲେ। ତାଙ୍କ ରଚିତ ପୁସ୍ତକଗୁଡିକୁ

କୌଣସି ଦାର୍ଶନିକ ପାଠ କରୁନଥିଲେ। ବାଇବେଲ ଧର୍ମପୁସ୍ତକଟିର ସେ ଯେଉଁ ନିଜସ୍ୱ ବ୍ୟାଖ୍ୟାଟିକୁ କରିଥିଲେ, ରକ୍ଷଣଶୀଳ ତତ୍ତ୍ୱକାରମାନେ ସେହି କାରଣରୁ ତାଙ୍କୁ ଜଣେ ଶତ୍ରୁ ବୋଲି ଦେଖୁଥିଲେ। ଆପଣାର ଚର୍ଚ୍ଚାମାନଙ୍କରେ ସ୍ପିନୋଜା ଯେପରି ସ୍ୱାଧୀନ ଭାବରେ ସକଳ ବିଷୟରେ ମତମାନ ବ୍ୟକ୍ତ କରୁଥିଲେ, ଦେକାର୍ତ୍-ପନ୍ଥୀମାନେ ମଧ୍ୟ ସେଥିଲାଗି ତାଙ୍କ ଉପରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଶ୍ୱାସ ସ୍ଥାପନ କରୁନଥିଲେ। କାଳେ ସେମାନେ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ଅନୁଗାମୀ ବୋଲି ନିନ୍ଦିତ ହେବେ, ସେମାନେ ହୁଏତ ସେହି ଭୟରେ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କ ଠାରୁ ଦୂରବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ ରହୁଥିଲେ। ଦାର୍ଶନିକ ଲାଇବ୍‌ନିତ୍‌ଜ୍ କାଚରୁ ଲେନ୍‌ସ୍ ତିଆରି କରିବାର କ୍ଷେତ୍ରରେ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କ ଠାରେ ରହିଥିବା କୁଶଳତାର ବହୁତ ପ୍ରଶଂସା କରୁଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସ୍ପିନୋଜା ଦେ' କାର୍ତ୍ତଙ୍କର କେତେକ ଉପାଦାନ ବିଷୟରେ କିଛି ମତ ଦେବା ବ୍ୟତୀତ ବସ୍ତୁତଃ ଦର୍ଶନରେ ଆଉ ସେପରି କିଛି କରିନାହାନ୍ତି ବୋଲି ମନ୍ତବ୍ୟଟିଏ ଦେଉଥିଲେ। ପ୍ରକୃତିବାଦର ଆଲୋଚନାରେ ଦେ'କାର୍ତ୍ ଯେଉଁଠାରେ ଶେଷ କରିଛନ୍ତି, ସ୍ପିନୋଜା ସେଇଠାରେ ଆରମ୍ଭ କରିଛନ୍ତି ବୋଲି ସେ କହିଥିଲେ।

ଦାର୍ଶନିକମାନେ ସର୍ବଦା ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କ ବିଷୟରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅସଂଲଗ୍ନ ଭାବରେ ଭଳି ଭଳି ମତ ପ୍ରକାଶ କରି ଆସିଛନ୍ତି। ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କ ସମୟରେ ଇଂଲଣ୍ଡରେ ସେତେବେଳେ ମୁଖ୍ୟତଃ ଇନ୍ଦ୍ରିୟପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷବାଦର ବାନା ଉଡୁଥିଲା ଓ ତାହାକୁ ପ୍ରାୟ ଏକମାତ୍ର ସମୁଚିତ ମାର୍ଗ ବୋଲି ବିଚାର କରା ଯାଉଥିଲା। ଲକ୍, ବର୍କ୍‌ଲେ ଏବଂ ହ୍ୟୁମ ଆଦି ଦାର୍ଶନିକବୃନ୍ଦ ପ୍ରକୃତରେ ଘଟୁଥିବା ଘଟଣାଗୁଡ଼ିକୁ ଭୂମି କରି ସର୍ବବିଧ ଦର୍ଶନ ଆଲୋଚନାର ଆରମ୍ଭ କରୁଥିଲେ। ସେମାନଙ୍କର ବୃତ୍ତଟି ମଧ୍ୟକୁ ଯେତିକି ଅବବୋଧ ସମ୍ଭବ ହୋଇ ଆସୁଥିଲା, ସେତିକି ଉପରେ ହିଁ ସେମାନେ ଆପଣାର ସତ୍ୟଟିକୁ ଆଧାରିତ କରି ରଖୁଥିଲେ। ଉପରର ତିନିଜଣଯାକ ଦାର୍ଶନିକ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କ ବିଷୟରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅସଂଲଗ୍ନ ଭାବରେ ଏଠି ସେଠି କିଛି ମନ୍ତବ୍ୟ ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି, ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କୁ ନେଇ ହୋଇଥିବା ନିନ୍ଦାବାଦ ଗୁଡ଼ିକୁ ଲକ୍ ଉଚିତ ବୋଲି କହିଛନ୍ତି; ବର୍କ୍‌ଲେ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ଉଚିତ ଗ୍ରନ୍ଥମାନଙ୍କୁ ଗୁଡ଼ାଏ ଶୃଙ୍ଖଳା ନଥିବା କଳ୍ପନା ବୋଲି ଘୋଷଣା କରିଛନ୍ତି, ସେଥିରେ ଏକ ଆଧୁନିକ ଈଶ୍ୱରବାଦର ଆଲୋଚନା କରାଯାଇଛି ବୋଲି କହିଛନ୍ତି ଓ ହ୍ୟୁମ୍ ନିଜର ଅଜ୍ଞତାକୁ ପୂରା ପ୍ରକାଶ କରି ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କୁ ଜଣେ ବିଖ୍ୟାତ ନାସ୍ତିକ ବୋଲି ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି। ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ମୂଳ ତତ୍ତ୍ୱଗୁଡ଼ିକୁ ସେ ଏକ ଅତିଅସ୍ପଷ୍ଟ ସତ୍ୟାନୁମାନ ବୋଲି ମତ ଦେଇଛନ୍ତି। ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ଦର୍ଶନରେ ଥିବା ସମଗ୍ର ପୃଥ୍ୱୀଚିତ୍ରଟିକୁ ସେମାନେ ଆଦୌ ଦେଖିନାହାନ୍ତି।

ଫରାସୀ ଦର୍ଶନ-ଜଗତଟି ମଧ୍ୟ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅଳପ ହିଁ ବୁଝିଛନ୍ତି। ସ୍ପିନୋଜା ପ୍ରକୃତ ତତ୍ତ୍ୱଆଡ଼କୁ ଆଗ୍ରହ ଦେଖାଇ ନାହାନ୍ତି ଏବଂ ଭ୍ରମାତ୍ମକ ଏକ

ଜ୍ୟାମିତିକ ଶୈଳୀକୁ ଗ୍ରହଣ କରି ଭୁଲ କରିଛନ୍ତି ବୋଲି ଏକ ଆକ୍ଷେପ କରାଯାଇଛି। ସ୍ପିନୋଜା ମୁଖ୍ୟତଃ ଏକ ଅତି ସାମାନ୍ୟ କଥାକୁ ଅତିରିକ୍ତ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଇଛନ୍ତି ଓ ବେଶ୍ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ଦେଖାଉଥିବା ପରି ଏଣୁତେଣୁ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ବିଶେଷ ଶବ୍ଦର ସହାୟତାରେ ନିଜକୁ ଅବୋଧ୍ୟ କରି ରଖିଛନ୍ତି ବୋଲି ଅପବାଦ ମଧ୍ୟ ଦିଆଯାଇଛି। କୁହାଯାଇଛି ଯେ, ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ସଂଜ୍ଞାମାନେ ନାନାଭାବେ ବହୁତ ହୁଗୁଳା ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି, ତାଙ୍କର ଗୃହୀତ ସ୍ୱତଃସିଦ୍ଧମାନେ ସତ୍ୟଠାରୁ ବହୁ ଦୂରବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି ଏବଂ ତାଙ୍କର ନିଷ୍ପାଦନମାନେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବିସ୍ମୟପୂର୍ଣ୍ଣ ଓ ଶୂନ୍ୟଗର୍ଭ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି। ଭଲ୍‌ଟାୟାର୍ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଜୀବନର ଖୁବ୍ ପ୍ରଶଂସା କରିଛନ୍ତି, ମାତ୍ର ତାଙ୍କର ଦାର୍ଶନିକ ସୂତ୍ରମାନଙ୍କରେ ସାଧୁତା ନାହିଁ ବୋଲି ମତ ଦେଇଛନ୍ତି। ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ମଣ୍ଟେସ୍କୁ ଗୋଟିଏ ବୈଜ୍ଞାନିକ ପ୍ରଣାଳୀ ପ୍ରୟୋଗ କରି ଐତିହାସିକ ତଥା ରାଜନୀତିକ ସମସ୍ୟାମାନଙ୍କର ଆଲୋଚନା କରିବାର ସାହସ ଦେଖାଇ ଥିବାରୁ ତାଙ୍କୁ ଜଣେ ସ୍ପିନୋଜାବାଦୀ ବୋଲି କହି ଦୋଷ ଦିଆଯାଇଛି। ରୁସୋ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଲିଖିତ ରଚନାଗୁଡ଼ିକୁ ନିଶ୍ଚୟ ପାଠ କରିଥିଲେ ବୋଲି ସ୍ପଷ୍ଟ ପ୍ରମାଣ ମିଳିଯାଉଛି। ରୁସୋ ଖୁବ୍ ସମ୍ଭବ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କୁ ଖୁବ୍ ଆଗ୍ରହୋଦ୍ଦୀପକ ବୋଲି ଅନୁଭବ କରିଥିବେ। ଏକ ଉପସଂହାର କରି କହିଲେ, ସ୍ପିନୋଜା କହିଲେ ସେହି ସମୟରେ ସ୍ୱୀକୃତ ଈଶ୍ୱରତତ୍ତ୍ୱର ବିରୋଧାଚରଣ କରିବାକୁ ହିଁ ମୁଖ୍ୟତଃ ବୁଝାଉଥିଲା ଓ ସ୍ପିନୋଜା ବସ୍ତୁତଃ କ'ଣ ସବୁ କହିଛନ୍ତି, ସେକଥା ଜାଣିବାପାଇଁ ପ୍ରାୟ କେହିହେଲେ ଚେଷ୍ଟା କରିନଥିଲେ। ବସ୍ତୁତଃ ବାଦ ଏବଂ ଛାଞ୍ଚ ଗୁଡ଼ାଏ ଉପରେ ମଣିଷର ବିଚାର କରୁଥିଲେ। ପ୍ରକୃତ ବିଚାରଟା ଯେ ଗୁଳାମାନଙ୍କର ବାହାରେ ରହିଛି, ସେହି କଥାଟିକୁ କଳ୍ପନା କରି ପାରୁନଥିଲେ।

ମାତ୍ର ୧୭୮୦ ମସିହାଠାରୁ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କୁ ବୁଝିବାର ଏକ ନୂତନ ପର୍ବ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିଲା। ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କ ବିଷୟରେ ଆଗ୍ରହ ବଢ଼ିଲା। ଜର୍ମାନୀରେ ଲୁଥର୍‌ଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରଚାରିତ ପ୍ରୋଟେଷ୍ଟାଣ୍ଟ୍ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ୍ ମାର୍ଗଟି ଲାଗି ଏକ ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ବ୍ୟକ୍ତ କରି ତାହା ସାକାରତା ଲାଭ କରିଥିଲା। ମାର୍ଟିନ୍ ଲୁଥର୍ ପୋପ୍‌ଙ୍କର ବିରୋଧରେ ବିଦ୍ରୋହ ଘୋଷଣା କରି ବାଇବେଲ୍ ଗ୍ରନ୍ଥଟି ହିଁ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ ସମୁଚିତ ମାର୍ଗଟିରେ ପରିଚାଳିତ କରିପାରିବ ବୋଲି କେଡ଼େ ଦୃଢ଼ ଭାବରେ ପ୍ରଚାର କରିଥିଲେ। ପୁରୁଣା ଅଫିମଟାର ଏକ ନୂଆ ଅଫିମର ଉଦ୍‌ବୋଧନ ଦେଇଥିଲେ। ସେହି ନୂତନ ଉତ୍ପୀଡ଼ନଟାର ପ୍ରତିକାର ଖୋଜି ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ବିଜ୍ଞାନସମ୍ମତ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣଟି ଆଡ଼କୁ ଆକର୍ଷିତ ହୋଇଥିଲେ। ନୂତନଧରଣର ଏକ ଚିନ୍ତନ ଜନ୍ମଲାଭ କଲା। ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ବିଚାର-ବିଶ୍ଳେଷଣ ମଧ୍ୟରେ ସେମାନଙ୍କୁ ଏକ ନୂତନ ପ୍ରେରଣା ହିଁ ଉପଲବ୍ଧ ହୋଇଥିଲା ଏବଂ ପ୍ରାୟ ଏକ ଅଭ୍ୟସ୍ତ ଶୈଳୀ ପରି ତାଙ୍କୁ ଯେପରି ପ୍ରାୟ ଆଖିମାନଙ୍କୁ ବନ୍ଦ କରି ନାସ୍ତିକ

ବୋଲି କୁହା ଯାଇ ଆସୁଥିଲା ଏବଂ ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ କରା ଯାଉଥିଲା, କ୍ରମେ ସେଥିରେ ଏକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଦୃଷ୍ଟିଗୋଚ଼ର ହେଲା । ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କ ସହିତ ପରିଚୟଗୁଡ଼ିକରେ ବୃଦ୍ଧି ଘଟିଥିଲା ଏବଂ ସତେଅବା ଏକ ନୂତନ ପବନର ଅନୁଭବ କରାଇଥିଲା ।

କର୍ମାନ୍ ଚିନ୍ତାନାୟକ ଲେସିଙ୍ଗ୍ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଯତ୍ନର ସହିତ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କୁ ଅଧ୍ୟୟନ କରିଥିଲେ । ଗୋଟିଏ କଥୋପକଥନ ସମୟରେ ସେ ଏହିପରି ଗୋଟିଏ ମତ ମଧ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତ କରିଥିଲେ : ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କୁ ବୁଝିବାକୁ ହେଲେ ପ୍ରକୃତରେ ଯେଉଁପରି ଗୋଟିଏ ମାନସିକ ପ୍ରୟାସର ଆବଶ୍ୟକତା ରହିଛି, ସେଇଟି ଲାଗି ଲୋକମାନଙ୍କର ସାଧାରଣତଃ ଯଥେଷ୍ଟ ଦୃଢ଼ତା ନଥାଏ । ସେମାନେ ସେଥିଲାଗି ଏତେ ସମୟ ମଧ୍ୟ ଦେଇ ପାରନ୍ତିନାହିଁ । ଏବଂ, ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି The Ethic ପୁସ୍ତକଟିର ଗୋଟିଏ ଧାଡ଼ୀ ମଧ୍ୟ ତା' ଲାଗି ଅସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇ ରହିଯାଇଛି ବୋଲି କହୁଛି, ସେ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କୁ ସତକୁ ସତ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ବୁଝିନାହିଁ ବୋଲି ସର୍ବଦା କୁହାଯାଇ ପାରିବ । ଆଉଗୋଟିଏ ମତ ଅନୁସାରେ, ଲେସିଙ୍ଗ୍ ତଥା ତାଙ୍କର ବହୁସଂଖ୍ୟକ ଅନୁଗାମୀ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ଦର୍ଶନ ମଧ୍ୟରେ ସୁନିଶ୍ଚିତ ଭାବରେ ଏପରି ଗୋଟିଏ ପ୍ରତ୍ୟୟର ପରିଚ଼ୟ ଲାଭ କରିଥିଲେ, ଯାହାକି ସେମାନଙ୍କୁ ସେହି କାଳର ନୀରସ ଏବଂ ନିତାନ୍ତ ଅଗଭୀର ନୈତିକତା ମଧ୍ୟରୁ ମୁକ୍ତ କରି ଆଣିଥିଲା । ଅନ୍ୟମାନଙ୍କର ତୁଳନାରେ ସ୍ପିନୋଜା ହିଁ ଜଣେ ଲେଖକ ହିସାବରେ ସେମାନଙ୍କୁ ଉଦ୍‌ବୁଦ୍ଧ କରି ଆଣିଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କର ବିଚାରରେ ସ୍ପିନୋଜା ହିଁ ଆମ ଜୀବନର ବୃହତ୍ ସମସ୍ୟାଗୁଡ଼ିକୁ ଏକ ବିଶ୍ୱଜନୀନ ପ୍ରସ୍ଥ ଦେଇ ବିଚାର କରୁଥିଲେ, ଆଦୌ କୌଣସି ପ୍ରୟୋଜନବାଦୀ ଏବଂ ନୈତିକତାଯୁକ୍ତ ଅଳ୍ପତା ଦ୍ୱାରା ଏଡ଼ି ଦେଇ ପଳାଉ ନଥିଲେ । ତାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସୂଚ଼ିତ ସେହି sub specie aeternitatis ର ମାପକାଠିଟିର ସାହାଯ୍ୟରେ ସେଗୁଡ଼ିକର ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ହେଉଥିଲେ ।

ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଲେସିଙ୍ଗ୍‌ଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁର ପ୍ରାୟ ଦଶବର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ସ୍ପିନୋଜା ଜର୍ମାନୀ ଦେଶର ସାମାଜିକ ବିଚାରର କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏକ ପ୍ରଭାବଯୁକ୍ତ ସ୍ଥାନର ଅଧିକାରୀ ହୋଇଥିଲେ । ସମକାଳୀନ ଆଉଜଣେ ଦାର୍ଶନିକ ହେଅର୍ଡ୍‌ର୍ ଖୁବ୍ ବିଶ୍ୱାସ କରୁଥିଲେ ଯେ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ବିଚାରଗୁଡ଼ିକ ହିଁ ଭବିଷ୍ୟତରେ ସମଗ୍ର ବିଶ୍ୱରେ ଏକ ଧର୍ମରୂପେ ନୁହେଁ, ମାତ୍ର ଦର୍ଶନରୂପେ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଲାଭ କରିବ ଏବଂ ଅନ୍ୟ ଯାବତୀୟ ଦାର୍ଶନିକ ମତ ସେଇଟି ମଧ୍ୟରେ ଐକ୍ୟବିଧାୟକ ରୂପେ ସ୍ୱୀକୃତ ହେବ । ଜର୍ମାନୀର ଜଣେ ଅନନ୍ୟ ପ୍ରତିଭା ଥିବା ଦାର୍ଶନିକ ଇମାନୁଏଲ୍ କାଣ୍ଟ୍‌ଙ୍କର ଅଭ୍ୟୁଦୟ ସତ୍ତ୍ୱେ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ଦର୍ଶନ କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ଗୌଣ ହୋଇ ଯାଇନଥିଲା । ବରଂ ତରୁଣ ମନଗୁଡ଼ିକ ଲାଗି ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ଆବେଦନ ଏପରି ଶକ୍ତିଶାଳୀ ହୋଇ ରହିଥିଲା ଯେ, କାଣ୍ଟ୍‌ଙ୍କୁ ବହୁତ

ପରିମାଣରେ ସାବଧାନ ହେବାକୁ ପଡିଥିଲା । ବେଶ୍ ସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇ ବି ଯାଉଥିଲା ଯେ, ତାଙ୍କର ବହୁ ଅନୁଗାମୀ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କ ବିଚାର ଦ୍ୱାରା ଆକର୍ଷିତ ହୋଇ ତାଙ୍କୁ ଛାଡ଼ି ଚାଲି ବି ଯାଉଥିଲେ । ଏପରି ମନ୍ତବ୍ୟଟିଏ ରହିଛି ଯେ, ଆପଣାର ଜୀବନଯାକ କାଣ୍ଟ୍ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କୁ ଦୁଇ ଆଖିରେ ଦେଖି ପାରୁନଥିଲେ । ଏକ ଗାଣିତିକ ପଦ୍ଧତିର ଅନୁସରଣ କରିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସ୍ପିନୋଜା ଶ୍ରୀ କାଣ୍ଟ୍‌ଙ୍କ ଲାଗି ଏକ ପ୍ରହେଳିକା ପରି ହୋଇ ରହିଥିଲେ । ଜଣେ ସମୀକ୍ଷକ ଏପରି ମଧ୍ୟ କହିଛନ୍ତି ଯେ, ସେତେବେଳେ ଦର୍ଶନଚର୍ଚ୍ଚାର କ୍ଷେତ୍ରରେ ସାଧାରଣତଃ ଦୁଇଟି ଶ୍ରେଣୀ ରହିଛନ୍ତି ବୋଲି ବିଚାର କରା ଯାଉଥିଲା । ଗୋଟିଏ କାଣ୍ଟ୍‌ବାଦୀ ଏବଂ ଆଉଗୋଟିଏ ସ୍ପିନୋଜାବାଦୀ । ଦୁଇ ଦାର୍ଶନିକଙ୍କର ଏକ ତୁଳନା କରି କେହି କହିଛନ୍ତି ଯେ, ଆମର ଏହି ବୁଦ୍ଧିଦ୍ୱାରା ପରିଚାଳିତ ହେଉଥିବା ପୃଥିବୀଟିରେ ଅଧିକତର ସଂଖ୍ୟାରେ ହିଁ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ପକ୍ଷଭୁକ୍ତମାନେ ରହିଛନ୍ତି । କାଣ୍ଟ୍ ତ ଦାର୍ଶନିକ ବିଚାରର ଗୋଟିଏ ମାର୍ଗ ହିଁ ବାହାର କରିଥିଲେ, ମାତ୍ର ସ୍ପିନୋଜା ଏକ ନୂତନ ସଂସ୍କୃତି ତଥା ନୂତନ ଧର୍ମର ପଥକୁ ଉନ୍ମୋଚିତ କରିଦେଇଛନ୍ତି । କାଣ୍ଟ୍ ଆମ ଜାଣିବାର ପ୍ରକ୍ରିୟାର ଅନ୍ୱେଷଣ କରିଛନ୍ତି, ସ୍ପିନୋଜା ଏକ ବିମୋଚନ-ମାର୍ଗର ସନ୍ଧାନ ଆଣି ଦେଇଛନ୍ତି । ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ମନୁଷ୍ୟର ଆଗ୍ରହ ରହିବ, ଏବଂ କେବଳ ଦାର୍ଶନିକମାନେ ହିଁ କାଣ୍ଟ୍‌ଙ୍କ ଲାଗି ଆଗ୍ରହୀ ହେବେ ।

କାଣ୍ଟ୍ ମାର୍ଗର ପରବର୍ତ୍ତୀମାନେ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କୁ ବହୁତ ସମ୍ମାନ ଦେଇ ସ୍ୱୀକାର କରିଛନ୍ତି । ପଦ୍ଧତି ତଥା ପ୍ରାପ୍ତ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ମାନଙ୍କର କ୍ଷେତ୍ରରେ ଫିକ୍‌ଟେ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କ ଠାରୁ ବହୁ ଭିନ୍ନ ମତ ପୋଷଣ କରୁଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତଥାପି ସ୍ପିନୋଜା ଲେଖିଥିବା ଗ୍ରନ୍ଥଗୁଡ଼ିକୁ ଅଧ୍ୟୟନ କରିଥିଲେ । ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ସତ୍ୟବ୍ୟାଖ୍ୟା ବିଷୟରେ ମଧ୍ୟ ସେ ଆପଣାର ଗୋଟିଏ ଟୀକା ଲେଖି ଯାଇଛନ୍ତି । ଫିକ୍‌ଟେଙ୍କ ପରେ ହେଗେଲ୍ ଏବଂ ଗେଲିଙ୍ଗ୍ । ହେଗେଲ୍ ସ୍ୱୀକାର କରିଛନ୍ତି ଯେ, ସେ କାଣ୍ଟ୍‌ଙ୍କୁ ଅଧ୍ୟୟନ କରି ଯାହା ପାଇ ପାରିନଥିଲେ, ତାହାକୁ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ହିଁ ଆବିଷ୍କାର କରିପାରିଲେ । ଜ୍ଞାନ ଓ କର୍ମ ମଧ୍ୟରେ ଯେଉଁ ସଦା ସଂଯୋଗଟି ରହିଛି, ତତ୍ତ୍ୱ ଏବଂ ଜୀବନରେ ଯେଉଁ ଖିଅଟି ପ୍ରକୃତରେ ଲାଗି ରହିଛି, ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କ ଠାରୁ ସେଇଟିକୁ ଲାଭ କଲେ । ଆପଣାର ମତ ଅନୁସାରେ ସେ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କୁ ଯାବତୀୟ ଦର୍ଶନର ଆବିଷ୍କାର କରିଥିଲେ ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । ଗୋଟିଏ ସ୍ଥାନରେ ଲେଖିଛନ୍ତି ଯେ, ଜଣେ ଦାର୍ଶନିକ ହେବାକୁ ଇଚ୍ଛା କଲେ ମନୁଷ୍ୟକୁ ଅବଶ୍ୟ ଜଣେ ସ୍ପିନୋଜାବାଦୀ ହେବାକୁ ହିଁ ପଡ଼ିବ । ହେଗେଲ୍‌ଙ୍କ ବିଚାରରେ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ଛାପଟିଏ ଅବଶ୍ୟ ରହିଛି ।

ଜଣେ ନିରାଶାବାଦୀ ରୂପେ ପ୍ରଖ୍ୟାତ ଶୋପେନ୍‌ହାଓ୍ବାର ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କ ବିଚାରରେ କେବଳ ଏକ ଆଶାବାଦ ହିଁ ରହିଛି ବୋଲି ଘ୍ରାଣ କରିଥିଲେ। ତାଙ୍କର ଏକ ଉକ୍ତି ଅନୁସାରେ ସର୍ବେଶ୍ୱରବାଦ ହେଉଛି ମୂଳତଃ ଏକ ଆଶାବାଦ। ସ୍ପିନୋଜା ଯେଉଁ ଶାଶ୍ୱତ ସତ୍ୟବସ୍ତୁ ବିଷୟରେ ଆଲୋଚନା କରିଛନ୍ତି, ସେ ତାହାକୁ ହିଁ ଏହି ପୃଥିବୀର ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ଲକ୍ଷଣ ବୋଲି କହିଛନ୍ତି ଏବଂ ତାହାକୁ ସେ ଈଶ୍ୱରରୂପେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି। ବସ୍ତୁତଃ ସେହି ଈଶ୍ୱର ହେଉଛନ୍ତି ଇହୁଦୀ ଧର୍ମର ଯେହୋଭ୍, ଈଶ୍ୱରରୂପୀ ସୃଷ୍ଟି କର୍ତ୍ତା। ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟିରେ ପୃଥିବୀ ଏବଂ ଏଥିମଧ୍ୟରେ ଥିବା ସବୁକିଛି ପ୍ରକୃତରେ ଏକ ପ୍ରକୃଷ୍ଟ ପ୍ରକାରର। ସର୍ବୋତ୍ତମ ଏବଂ ସବୁକିଛି ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବରେ ପ୍ରମାଣ କରିଦେଉଛି ଯେ ସ୍ପିନୋଜୀୟ ଦର୍ଶନ ହେଉଛି ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ଗୋଟିଏ ଆଶାବାଦୀ ଦର୍ଶନ। ଖୁବ୍ କବିତ୍ୱପ୍ରବଣ ଭାବରେ ସେ ସବାଶେଷରେ କହିଛନ୍ତି ଯେ, ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ନିଜ ଭୂମିଟି ପ୍ରକୃତରେ ଗଙ୍ଗାନଦୀରେ ଅବସ୍ଥିତ ରହିଛି।

ଦାର୍ଶନିକ ନିତ୍‌ଶେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଉତ୍ସାହିତ ଭାବରେ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କ ବିଷୟରେ ବହୁତ କଥା କହିଥିଲେ। ସତେଯେପରି ଆନନ୍ଦରେ ବିଭୋର ହୋଇ ସେ ନିଜର କଥାଗୁଡ଼ିକୁ କହିଛନ୍ତି। ନିଜର ବହୁ ପରିଚିତ ଏକ ପୁସ୍ତିକାରେ ସେ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି : ମୋ'ର ପ୍ରକୃତରେ କେତେ ଆନନ୍ଦ କାରଣ ମୋ'ର ଜଣେ ପୂର୍ବଗାମୀଙ୍କୁ ମୁଁ ଆବିଷ୍କାର କରିଛି। ମୁଁ ଏକଦା ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କୁ ମୋଟେ ଜାଣିନଥିଲି। ପ୍ରାୟ ଏକ ସହଜାତ ପ୍ରବୃତ୍ତି ଦ୍ୱାରା ପ୍ରେରିତ ହୋଇ ତାଙ୍କର ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ହେଲି। ଜଣେ ଖୁବ୍ ବିଚିତ୍ର ଏବଂ ଅସାଧାରଣ ଓ ନିଜ ଜୀବନରେ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଏକାକୀ ଏବଂ ବର୍ତ୍ତମାନ ସେ ମୋ' ଲାଗି ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି। ମନୁଷ୍ୟର ସ୍ୱାଧୀନ ଇଚ୍ଛାଶକ୍ତିକୁ ସେ ଅସ୍ୱୀକାର କରିଛନ୍ତି। ମୋ'ର ଏକାକିତ୍ୱରେ ମୁଁ ଦ୍ୱିତୀୟ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କୁ ଆବିଷ୍କାର କରିଛି।

ବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀ ଯାଏ ସ୍ପିନୋଜା ଦର୍ଶନ-ବିଚାର କ୍ଷେତ୍ରରେ ଜଣେ ପ୍ରମୁଖ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ହୋଇ ରହିଥିଲେ। ଇଂଲଣ୍ଡର ହେଅର୍‌ବର୍ଟ୍ ତାଙ୍କଦ୍ୱାରା ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇଛନ୍ତି। ଜର୍ମାନୀରେ ମନୋବିଜ୍ଞାନର ପ୍ରଥମ ପ୍ରୟୋଗଶାଳାର ସ୍ଥାପନା କରିଥିବା ଭୁଣ୍ଟ୍ ଏବଂ ଫରାସୀ ଦାର୍ଶନିକ ବର୍ଗ୍‌ସଁ ତାଙ୍କର ଚିନ୍ତାମାର୍ଗଟି ଦ୍ୱାରା ଅନେକ ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇଛନ୍ତି। କିନ୍ତୁ, ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ଚର୍ଚ୍ଚାଜଗତରେ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟବୋଧକୁ କୌଣସି ସ୍ଥାନ ଦିଆ ଯାଇନାହିଁ ବୋଲି ଏକ ଅଭିଯୋଗ ମଧ୍ୟ ରହିଛି। କୁହାଯାଇଛି ଯେ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କ ଠାରେ କବିତା ସକାଶେ ଆଦୌ କୌଣସି ସ୍ଥାନ ନଥିଲା। ମନ୍ତବ୍ୟ କରାହୋଇଛି ଯେ ଜୀବନର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଦିଗଟି ବିଷୟରେ ସ୍ପିନୋଜା ବସ୍ତୁତଃ ପ୍ରାୟ କୌଣସି ଚିନ୍ତା କରିନାହାନ୍ତି। ତଥାପି ଏଇଟି ଏକ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବିସ୍ମୟକର ଘଟଣା ଯେ ଇଉରୋପୀୟ ସବୁ ଦେଶର କବି ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଆକର୍ଷିତ ହୋଇଛନ୍ତି। ଗୋଟିଏ ମନ୍ତବ୍ୟ

ଅନୁସାରେ, ସ୍ପିନୋଜା-ଦର୍ଶନର ଆତ୍ମାଟି ମଧ୍ୟରେ ଏପରି ଏକ ଉପାଦାନ ରହିଛି, ଯାହାକି ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ଏକ ଗଭୀରତର ଉତ୍ସରେ ଯାଇ ପହଞ୍ଚାଇ ଦେଉଛି ଏବଂ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟବୋଧ ବିଷୟରେ ରହିଥିବା ଆମର ଚଳି ଆସିଥିବା ବୋଧଟିର ଗାରଗୁଡ଼ିକୁ ଅତିକ୍ରମ କରି ଆହୁରି ଆଗକୁ ଚାଲିଯାଉଛି । ସେତେବେଳେ ସାହିତ୍ୟ ଭିତରେ ଯେଉଁ ରୀତିପ୍ରଧାନ ଶୈଳୀ, ରସହୀନ ଔଚିତ୍ୟ-ବିଚାର ଏବଂ କୃତ୍ରିମତା ଭର୍ତ୍ତି ହୋଇ ରହିଥିଲା, ସ୍ପିନୋଜୀୟ ଜୀବନଦୃଷ୍ଟି ସେଥିରେ ସତେଅବା କୌଣସି ଜାଦୁ ପରି କାର୍ଯ୍ୟ କରିଥିଲା । ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ଈଶ୍ୱର ଏବଂ ପ୍ରକୃତିବୋଧ ମଧ୍ୟରେ ଏକ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ସର୍ବପ୍ରେରଣା ସତେଅବା ସବୁକିଛିକୁ ସ୍ପର୍ଶ କରି ରହିଥିଲା । ଆମ ପୃଥିବୀର ସକଳ ବସ୍ତୁ ଏକ ଈଶ୍ୱରୀୟ ମହିମାରେ ଯେ ଅନୁସ୍ୟନ୍ଦିତ ହୋଇ ରହିଛି, ସେହି ଅଭିନବ କଳ୍ପନାଟି ଅଷ୍ଟାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର କବିମାନଙ୍କୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ଅଭିଭୂତ କରି ଦେଇଥିଲା । "ମୋ' ମଧ୍ୟରେ ଈଶ୍ୱର ବିଦ୍ୟମାନ ରହିଛି ଏବଂ ମୁଁ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବିଦ୍ୟମାନ ରହିଛି",-ଏହି ଉଚ୍ଚାଟନକାରୀ ସତ୍ୟବାକ୍ୟଟି ତତ୍କାଳୀନ କବିକଳ୍ପନାର ଜଗତଟିକୁ କେତେ କୁଆଡ଼େ ସଂପ୍ରସାରିତ କରି ନେଇଗଲା, ଏକ ରୋମାଣ୍ଟିକ୍ ଆଲୋଡ଼ନ ଆଡ଼କୁ ଦ୍ୱାର ଉନ୍ମୋଚିତ କରିଦେଲା ।

ତେଣୁ, ଏହି କଥାଟିରେ ଆମେ ଆଦୌ ବିସ୍ମିତ ହୋଇ ଯିବାନାହିଁ ଯେ, ପ୍ରଚଳିତ ଦର୍ଶନଧାରାଟି ମଧ୍ୟରେ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କ ଲାଗି ସେପରି କୌଣସି ସ୍ୱୀକୃତି ସେପରି ସମ୍ଭବ ହେବା ପୂର୍ବରୁ ହିଁ ସାହିତ୍ୟରେ ତାଙ୍କର ପ୍ରଭାବମୟ ଉପସ୍ଥିତିଟି ଅନୁଭୂତ ହୋଇଥିଲା ଏବଂ ଅନୁଗାମୀ ମାନଙ୍କର ଆବିର୍ଭାବ ହେଲା । ନୂତନ ସାହିତ୍ୟଟି ମଧ୍ୟରେ ଏକାଧିକ କବି ତାଙ୍କ ଭିତରେ ଏକ କବିତାମୟତା ପୂରି ରହିଥିବାର ଆବିଷ୍କାର କରିପାରିଲେ । ଚିରାଚରିତ ଭାବରେ କବିତା ଓ ଦର୍ଶନର ଆୟତନ ମଧ୍ୟରେ ଯେଉଁ ବ୍ୟବଧାନ ରହି ଆସିଥିଲା, ଗୋଟିଏ ସେତୁ ପଡ଼ି ତାହାର ଅବସାନ ହିଁ ଘଟିଲା । ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କ ପୂର୍ବରୁ କାବ୍ୟରେ ପ୍ରକୃତିର ବର୍ଣ୍ଣନା ମୁଖ୍ୟତଃ ଗୁଡ଼ାଏ ବାହ୍ୟ ବର୍ଣ୍ଣନାର ସମଷ୍ଟି ଦ୍ୱାରା ପରସ୍ପର ସହିତ ଗୁନ୍ଥା ହୋଇ ରହିଥିଲା । ସତେଅବା କବିତାର କୌଣସି ଆତ୍ମା ନଥିଲା ଏବଂ ଆମେ ବାହାର ଆଖିରେ ଦେଖୁଥିବା ବସ୍ତୁମାନଙ୍କର ଏକ ପରିଚୟମାତ୍ର ପ୍ରଦାନ କରା ଯାଇଥିଲା । ସ୍ପିନୋଜା ଗଣ୍ଠିଗୁଡ଼ିକୁ କାଟି ସେଥିରେ ଏକ ଏକତ୍ୱ ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ ଏବଂ ଆମ ଅବବୋଧର ପୃଥିବୀଟିକୁ ଏକ ଦିବ୍ୟତା ମଧ୍ୟକୁ ସମାହିତ କରି ଆଣିଥିଲେ । ସେହି ନୂତନ ପର୍ବଟି ଜର୍ମାନୀ ଦେଶରେ ଗୁଏଟେ, ଲେସିଙ୍ଗ୍ ଓ ଶିଲର୍‌ଙ୍କ ଠାରୁ ହିଁ ମୂର୍ତ୍ତ ହୋଇ ଆସିଥିଲା ।

ମହାକବି ଗୁଏଟେ ତାଙ୍କର ଗୋଟିଏ ସ୍ୱୀକାରୋକ୍ତିରେ କହିଛନ୍ତି ଯେ, ଏକ କାଳରେ ବହୁ ବର୍ଷ ଧରି ବହୁ ଅଶ୍ୱସ୍ତି ମଧ୍ୟରେ ଧାଇଁ ବୁଲିବା ପରେ ସେ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କ

ପାଖକୁ ଆସି ସାନ୍ତ୍ୱନା ପାଇ ପାରିଥିଲେ। ସତେଅବା ଆପଣାର ଏକ ନିର୍ଭରଯୋଗ୍ୟ ଆଶ୍ରୟ ପାଇବା ପରି ସେ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କ ପାଖରେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଥିଲେ। ଅବିଚ୍ଛିନ୍ନ ଭାବରେ ବହୁ ସପ୍ତାହଯାଏ ତାଙ୍କର Ethic ମଧ୍ୟରେ ଆପଣାକୁ ନିମଜ୍ଜିତ କରି ରଖିଥିଲେ। ଆପଣାର ସଂସ୍କାରଗତ ସବୁକିଛିକୁ ଏକ ସ୍ୱଚ୍ଛତା ଆଣି ଦେଇ ପାରିଥିଲେ। ଏକ ଗଭୀରତା ପ୍ରଦାନ କରି ପାରିଥିଲେ। ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ଜଗତଟି ମଧ୍ୟରେ ବହୁ ନୂତନ ଏବଂ ଅପ୍ରତ୍ୟାଶିତ କେତେ କ'ଣର ସାକ୍ଷାତ ଲାଭ କରି ପାରିଥିଲେ। ଏକ ଅଭୂତପୂର୍ବ ନୂତନ ପ୍ରେରଣା ଦ୍ୱାରା ଆପଣାକୁ ଅନୁସିକ୍ତ କରି ପାରିଲେ। ସର୍ବାଧିକ ପରିମାଣରେ ତାଙ୍କୁ ଯେଉଁ କଥାଟି ପ୍ରଭାବିତ କରିଥିଲା, ସେଇଟି ହେଉଛି ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ଅନାସକ୍ତ ସେହି ଶ୍ରଦ୍ଧାର ଭାବଟି, ଯାହାକି ତାଙ୍କ ରଚ଼ନାର ପ୍ରତ୍ୟେକ ବାକ୍ୟରେ ହିଁ କଥାମାନ କହି ପାରୁଥିଲା। "ଯିଏ ପ୍ରକୃତରେ ଇଶ୍ୱରଙ୍କୁ ଭଲ ପାଇବ, ଇଶ୍ୱର ମଧ୍ୟ ସତେଅବା ପ୍ରତିବଦଳରେ ତାକୁ ଅବଶ୍ୟ ଭଲ ପାଇବେ ବୋଲି ସିଏ ଆଦୌ ଆଶା ରଖିବନାହିଁ"-ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ଉକ୍ତ ବାକ୍ୟଟି ଗୁଏଟେଙ୍କର ମାନସ ଜୀବନକୁ ପୂର୍ଣ୍ଣ କରି ରଖିଥିଲା। ଗୁଏଟେ ଯେପରି ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କ ସହିତ ଆପଣାକୁ ନିବିଡ଼ କରି ବାନ୍ଧି ରଖିଥିଲେ, ଶିଲର୍ ମଧ୍ୟ ଅନେକତଃ ସେହିପରି ଭାବରେ ଦାର୍ଶନିକ କାଣ୍ଟ୍ଙ୍କ ସହିତ ନିଜକୁ ଯୁକ୍ତ କରି ରଖିଥିଲେ। ଗୁଏଟେଙ୍କର କହିବା ଅନୁସାରେ, ସ୍ପିନୋଜା କେବେହେଲେ ମଧ୍ୟ ଜଣେ ନିରୀଶ୍ୱରବାଦୀ ନଥିଲେ। ସେ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରକାରେ ଜଣେ ଆସ୍ତିକ ହିଁ ଥିଲେ। ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ୍ ମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସମସ୍ତଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ଅଧିକ ଗଭୀର ଭାବରେ ଜଣେ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ୍ ଥିଲେ। ମୁଁ ପରିଚ଼ୟରେ ଆସିଥିବା ପୁସ୍ତକମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ କେଉଁଟି ମୋ' ମତ ସହିତ ସର୍ବାଧିକ ପରିମାଣରେ ମିଳିଯାଉଛି ବୋଲି ମୋତେ ପଚରାଗଲେ ମୁଁ କହିବି ଯେ, ମୁଁ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା Ethic ହେଉଛି ସେହି ଗ୍ରନ୍ଥ ବୋଲି ସର୍ବଦା ଜବାବ ଦେବି। ଏହି ନାସ୍ତିକଙ୍କ ସହିତ, ତଥାକଥିତ ନିରୀଶ୍ୱରବାଦୀଙ୍କ ସହିତ ଏକାଠି ହୋଇ ଇଶ୍ୱରଙ୍କର ଉପାସନା କରିବାକୁ ହିଁ ଅଧିକ ଇଚ୍ଛା କରିବି,- ଗୁଏଟେ ଏପରି ଗୋଟିଏ କଥା ଏହିପରି ଭାବରେ କହିଛନ୍ତି। ତାଙ୍କର ବହୁ କବିତାରେ ସେହି କଥାଟି ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇ ଉଠିଛି। ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ ନିମ୍ନୋକ୍ତ କେତୋଟି ଧାଡ଼ୀରେ:-

ଏକମାତ୍ର ସେହି ଇଶ୍ୱରହିଁ ଅନ୍ତର୍ଗତ ପୃଥିବୀଟିକୁ ଗତିଶୀଳ କରନ୍ତି,
ଏହି ପ୍ରକୃତି ତାଙ୍କରି ମଧ୍ୟରେ ରହିଛି, ସିଏ ମଧ୍ୟ ଏହି ପ୍ରକୃତି ମଧ୍ୟରେ ।।
ଶ୍ରଦ୍ଧାର ବଶବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ ଇଶ୍ୱର ତାହା କରନ୍ତି, ଏହି ପ୍ରକୃତିକୁ ଚାକ୍ଷୁଷ
କରାନ୍ତି।

ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ଭାବଧାରା ଦ୍ୱାରା ଜର୍ମାନୀରେ ଅନ୍ୟ ଯେଉଁମାନେ ବିଶେଷ ଭାବରେ ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇଥିଲେ, ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଆମେ ଶ୍ଲାୟର୍‌ମାଖର ହାଇନେ ଏବଂ ନୋଭାଲିସ୍‌ଙ୍କର ନାମ ଉଲ୍ଲେଖ କରି ପାରିବା । ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କ ଠାରୁ ପ୍ରେରଣା ଆଣି ଫରାସୀ ସାହିତ୍ୟରେ ପ୍ରକୃତିବାଦର ପ୍ରବେଶ ଘଟିଥିଲା । ଏବଂ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟବୋଧର ମୂଲ୍ୟାୟନ-କ୍ଷେତ୍ରରେ ପରିବେଶର ଅବଦାନ ବିଷୟରେ ଆଲୋଚନା ହୋଇଥିଲା । ଶ୍ରୀ ଭିକ୍ଟର୍ ହିଉଗୋ ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ଏକ ଶାଶ୍ୱତ ସତ୍ତା ବୋଲି କହିଲେ ଯାହାଙ୍କ ସଂଜ୍ଞାକୁ କେବେହେଲେ ନିରୂପଣ କରାଯାଇ ପାରିବନାହିଁ । ତାଙ୍କର ଏକ ଉକ୍ତି ଅନୁସାରେ ମାନବମୁଖର କୌଣସି ଶବ୍ଦ ଦେଇ ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ପ୍ରଶଂସା ଗାନ କରିବାକୁ ମଧ୍ୟ ଏକ ଦ୍ରୋହ ବୋଲି କୁହାଯିବ । ଇଂରାଜୀ ସାହିତ୍ୟରେ ରୋମାଣ୍ଟିକ୍ ଭାବକଳ୍ପନାର ପୁନରାଗମନରେ ମଧ୍ୟ ସ୍ପିନୋଜୀୟ ପ୍ରେରଣାର ଏକ ପ୍ରମୁଖ ପ୍ରେରଣା ରହିଥିଲା । ସେହି ଯୁଗରେ ପ୍ରକୃତିକୁ ଭଲ ପାଇବା ବିଷୟରେ ଯେଉଁ ଅବଦାନଟି ରହିଛି, ତାହା କବିତା ମଧ୍ୟରେ ଏକ ଦିବ୍ୟସ୍ତରୀୟ ଆତ୍ମୀୟତାକୁ ଆମନ୍ତ୍ରିତ ହିଁ କରି ଆଣିଛି । ସେଥିରେ ଥିବା ମାନବପ୍ରେମ ଏକ ନୂତନ ଦିଗ୍‌ନିର୍ଦ୍ଦେଶନା ଲାଭ କରି ସବୁ ମନୁଷ୍ୟଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ରହିଥିବା ଏକତାର ମଧ୍ୟ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛି । କେବଳ କବି କୀଟ୍‌ସ୍‌ଙ୍କୁ ଛାଡ଼ିଦେଲେ ସେହି ଗୋଷ୍ଠୀଟି ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ଅନ୍ୟ ସମସ୍ତେ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ଈଶ୍ୱରବିଷୟକ ଧାରଣାଟି ମଧ୍ୟରୁ ବହୁ ଉପାଦାନ ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି । ସେହି ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବସ୍ତୁ ଅବସ୍ଥିତ ରହିଛି ବୋଲି ସେଇଟିରେ ଘୋଷଣା କରାଯାଇଛି । କବି ୱାର୍ଡ୍‌ସ୍‌ୱର୍ଥ୍‌ଙ୍କର କଳ୍ପନାରେ ପ୍ରକୃତି ବିଷୟରେ ଯେଉଁ ଆଦର୍ଶଟିର ବର୍ଣ୍ଣନା ରହିଛି, ତାହା ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ଭାବଧାରା ଦ୍ୱାରା ବହୁତ ପରିମାଣରେ ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇଛି । ୱାର୍ଡ୍‌ସ୍‌ୱର୍ଥ୍‌ଙ୍କର କଳ୍ପନାରେ ଈଶ୍ୱର କହିଲେ ଆମେ ସେହି ଚିରନ୍ତର ଉପସ୍ଥିତ ପ୍ରଜ୍ଞାକୁ ହିଁ ବୁଝିବା, ସମଗ୍ର ବିଶ୍ୱର ସେହି ଅନ୍ତରାତ୍ମାକୁ ହିଁ ବୁଝିବା, ଯାହାକି ଏଠାରେ ସବୁକିଛିକୁ ରୂପ ଦେଇଛି, ସବୁକିଛିକୁ ଜୀବନ ଦେଇଛି ଏବଂ ଗତିଶୀଳ କରି ରଖିଛି । କବି କୋଲ୍‌ରିଜ୍‌ଙ୍କର ଭାଷାରେ, ଈଶ୍ୱର ହେଉଛନ୍ତି ସେହି ସର୍ବଚେତନ ତତ୍ତ୍ୱଟି, ଯାହାକୁ ଅବଲମ୍ବନ କରି ଏହି ବିଶ୍ୱ ଅବସ୍ଥିତ ରହିଛି । ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର Ethic ଗ୍ରନ୍ଥଟିକୁ କୋଲ୍‌ରିଜ୍ ଖ୍ରୀଷ୍ଟପର ସବୁଯାକ ଗ୍ରନ୍ଥ ମଧ୍ୟରେ ତିନିଗୋଟି ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଭିତରୁ ଗୋଟିଏ ବୋଲି ମଧ୍ୟ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି । କବି ବାଇରନ୍‌ଙ୍କ ଭାଷାରେ, ଏହି ବିଶ୍ୱକୁ ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣ କରି ହିଁ ସେ ତାହାର ଆବିଷ୍କାର କରି ପାରିଛନ୍ତି । ଏକ ମୁକ୍ତ ସ୍ୱୀକାରୋକ୍ତି ଦ୍ୱାରା ବାଇରନ୍ ଏକଦା କହିଥିଲେ ଯେ, ଜଣେ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ୍ ହୋଇ ରହିବା ଅପେକ୍ଷା

ସେ ବରଂ ଜଣେ ସ୍ପିନୋଜା-ମାର୍ଗୀ ହୋଇ ରହିବାକୁ ହିଁ ଅଧିକ ଇଚ୍ଛା କରିବେ। ଆପଣାର ପ୍ରଖ୍ୟାତ 'ଚାଇଲ୍ଡ୍ ହେରଲ୍ଡ୍' କବିତାରେ ବାଇରନ୍ ଲେଖିଛନ୍ତି, ମୁଁ ଆଦୌ ଆପଣାର ଅଲଗା କୌଣସି ବାଡ଼ ମଧ୍ୟରେ ବାସ କରୁନାହିଁ, ମାତ୍ର ମୋ' ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ଅବସ୍ଥିତ ଏହି ସମୁଦାୟଟି ମଧ୍ୟରେ ଏକ ଅଂଶରେ ହିଁ ପରିଣତ ହୋଇ ଯାଉଛି।

ସେହି ରୋମାଣ୍ଟିକ୍ କାଳଟିର ମୁଖ୍ୟତମ କବି ଶେଲୀ ଏହି ଜୀବନକୁ ଏକ ବହୁଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟଯୁକ୍ତ ଗମ୍ବୁଜ ବୋଲି କଳ୍ପନା କରିଥିଲେ ଯାହାକି ସେହି ଶାଶ୍ୱତତାର ସଦା-ସନ୍ଦୀପନଟିକୁ ବିଚ୍ଛୁରିତ କରି ରଖିଛି। ଏକ ବିଶେଷ ଉତ୍ସାହ ସହିତ ଶେଲୀ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର Tr. Thed. Politicus ପୁସ୍ତକଟିକୁ ପାଠ କରିଥିଲେ। ଶେଲୀ ଲେଖିଥିବା ତାଙ୍କର ସର୍ବପ୍ରଥମ ପୁସ୍ତିକା In Defence of Atheism (ନାସ୍ତିକତାର ପକ୍ଷ ସମର୍ଥନ କରି) ଏକାଧିକ ଭାବରେ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ଉକ୍ତ ପୁସ୍ତକଟି ଦ୍ୱାରା ଅବଶ୍ୟ ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇଛି। ନିଜର ଗୋଟିଏ ରଚନାର ଟିପ୍ପଣୀରେ ସେ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ଉପରଲିଖିତ ପୁସ୍ତକରୁ ଏକ ଉଦ୍ଧୃତି ଆଣି ଦେଇଛନ୍ତି। କିଛି ପ୍ରମାଣ ମଧ୍ୟ ମିଳୁଛି ଯେ, କବି ଶେଲୀ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଲିଖିତ ସେହି ପୁସ୍ତକର ଏକ ଇଂରାଜୀ ଅନୁବାଦ ମଧ୍ୟ ଆରମ୍ଭ କରି ଦେଇଥିଲେ। ସେଥିରେ କବି ବାଇରନ୍ ଗୋଟିଏ ମୁଖବନ୍ଧ ଲେଖିବେ ବୋଲି ବିଚାର ହୋଇଥିଲା। କିନ୍ତୁ, ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟବଶତଃ, ଶେଲୀଙ୍କର ଅକାଳରେ ମୃତ୍ୟୁ ଘଟିବାରୁ ଯୋଜନାଟି ପ୍ରକୃତରେ ସମ୍ଭବ ହେଲାନାହିଁ। ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ଭାବଧାରା ଗୁଡ଼ିକ ଦ୍ୱାରା ଶେଲୀ ଯେ ବହୁ ପରିମାଣରେ ପ୍ରେରଣା ପାଇଥିଲେ, ତାଙ୍କର ନାନା କବିତାରୁ ତାହାର ପ୍ରମାଣ ମିଳିଯିବ। ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇଥିବା ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଆମେ କାର୍ଲାଇଲ୍ ଏବଂ ମାଥିଉ ଆର୍‌ନୋଲ୍ଡ୍‌ଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଅନ୍ତର୍ଗତ କରି ପାରିବା। ପ୍ରାୟ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କ ପରି ଏକା ଭାବମଣ୍ଡଳଟିଏ ସୃଷ୍ଟି କରି ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଜନ୍ ଟୋଲାଣ୍ଡ 'ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ସେହି ଗୋଟିଏ ସତ୍ୟ ଓ ସେହି ଗୋଟିଏ ସତ୍ୟ ହିଁ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ' ବୋଲି କେଡ଼େ ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବରେ ଘୋଷଣା ମଧ୍ୟ କରିଛନ୍ତି।

ଯୁକ୍ତରାଜ୍ୟ ଆମେରିକାରେ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ପ୍ରଭାବ ବିଷୟରେ ଆଲୋଚନା କରିବା ସମୟରେ ଏମରସନ୍ ହିଁ ସବାଆଗ ଆମ ଆଗରେ ଆସି ଉଭା ହେବେ। ଏକଦା ଏମର୍‌ସନ୍ ଉଲ୍ଲେଖ କରି କରିଥିଲେ ଯେ ସିଏ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କୁ ଆପଣାର ଜଣେ ସନ୍ଥରୂପେ ସ୍ୱୀକାର କରି ନେଇଛନ୍ତି। ୱାଲ୍‌ଡେନ୍ ହ୍ରଦକୂଳର ଏକାନ୍ତବାସୀ ଶ୍ରୀ ଥୁରୋ ମଧ୍ୟ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ସନ୍ଥସଦୃଶ ଜୀବନ ଏବଂ ସକଳ ପ୍ରକାର ମୋହରୁ ମୁକ୍ତ

ବିଚାରଗୁଡ଼ିକ ଦ୍ୱାରା ସମ୍ୟକ୍ ଭାବରେ ମୁଗ୍ଧ ଏବଂ ଆଚ୍ଛନ୍ନିତ ହୋଇ ଯାଇଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ, କବି ହୁଇଟ୍‌ମାନଙ୍କୁ ହିଁ ଆମେ ସୁନିଶ୍ଚିତ ଭାବରେ ସବା ଆଗରେ ରହିଥିବା ଶିଷ୍ୟ ବୋଲି ସ୍ୱୀକାର କରିନେଇ ପାରିବା । ନିଜ ଜୀବନର ଆରମ୍ଭରୁ ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଶ୍ରୀ ୱାଲଟ୍ ହୁଇଟ୍‌ମାନ୍ ଜଣେ ସ୍ପିନୋଜା-ଅନୁଗାମୀ ପରି ଈଶ୍ୱର, ମନୁଷ୍ୟ ଏବଂ ପ୍ରକୃତି ମଧ୍ୟରେ ମୂଳଭୂତ ଏକତାଟିକୁ ଘୋଷଣା କରିଛନ୍ତି ।

ଆଦୌ କୌଣସି କୁଣ୍ଠିତ ଭାବ ନରଖି ଆମେ କହିପାରିବା ଯେ, ବେକନ୍‌ଙ୍କ ପରେ ବେନେଡିକ୍ଟ୍ ସ୍ପିନୋଜା ହିଁ ଆଧୁନିକ ବିଜ୍ଞାନକୁ ପ୍ରଭାବିତ କରିଛନ୍ତି । ବିଜ୍ଞାନର ବିକଳ୍ପ ପଥଟି ପାଇଁ ବାଟ ଛାଡ଼ିଦେବା ନିମନ୍ତେ ସେ ସର୍ବଦା ଅମିତ ସାହସର ସହିତ ଆହ୍ୱାନ ଦେଇଛନ୍ତି; ସମଗ୍ର ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡକୁ ସ୍ପିନୋଜା ଗୋଟିଏ ପ୍ରକ୍ରିୟା ବୋଲି ଘୋଷଣା କରିଛନ୍ତି । ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡନାମକ ଏକତ୍ୱଟି ସେହି ଗୋଟିଏ ବିଧାନଦ୍ୱାରା ହିଁ ଚାଲୁଛି । ସେହି ସବାମୂଳ ସତ୍ୟାନୁମାନଟି ବୈଜ୍ଞାନିକ ଯାବତୀୟ ଅଧ୍ୟୟନ ନିମନ୍ତେ ବହୁମୂଲ୍ୟ ଏବଂ ବହୁସମ୍ଭାବନାମୟ ଦ୍ୱାରଗୁଡ଼ିକର ଉନ୍ମୋଚନ ଘଟାଇଛି । ସେହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବିଚାର କରି ଦେଖିଲେ ଆଧୁନିକ ବିଶ୍ୱତତ୍ତ୍ୱର ବହୁବିଧ ଗବେଷଣା ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କଠାରେ ଅବଶ୍ୟ ଋଣୀ ହୋଇ ରହିଥିବ । ତାଙ୍କରିଠାରୁ ଅନ୍ତଃପ୍ରେରଣା ଲାଭ କରି ମନୋବୈଜ୍ଞାନିକ ସମସ୍ୟାମାନଙ୍କ ଲାଗି ଏକ ଶରୀର ବୈଜ୍ଞାନିକ ଜିଜ୍ଞାସାର ପଥ ବାହାର କରିବାର ଆଗ୍ରହମାନେ ଜନ୍ମଲାଭ କରିଛନ୍ତି । ଫରାସୀ ଦାର୍ଶନିକ ବର୍ଗସ୍ଁ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ଏକ ଶରୀରବିଜ୍ଞାନର ପ୍ରଣାଳୀରେ ସ୍ୱପ୍ନବିଷୟରେ ଆପଣାର ଅଧ୍ୟୟନମାନ କରିଛନ୍ତି । ଆମର ଏହି ବିଗତ ଶତାବ୍ଦୀଟିରେ ବିଖ୍ୟାତ ବୈଜ୍ଞାନିକ ଆଲ୍‌ବର୍ଟ୍ ଆଇନ୍‌ଷ୍ଟାଇନ୍ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ଈଶ୍ୱର-କଳ୍ପନାଟିରେ ତାଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସ ରହିଛି ବୋଲି ଘୋଷଣା କରିଛନ୍ତି । ଆହୁରି ଆଗକୁ ଆସିଲେ, ପଦାର୍ଥବିଜ୍ଞାନୀ ମାକ୍ସ୍ ପ୍ଲାଙ୍କ୍ ମଧ୍ୟ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ବିଶ୍ୱଚିତ୍ରଟି ଦ୍ୱାରା ପ୍ରଭୂତ ପରିମାଣରେ ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇଛନ୍ତି । ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ଈଶ୍ୱର ଏବଂ ଏହି ବିଶ୍ୱବ୍ୟାପୀ ପ୍ରକୃତି ପରସ୍ପର ସହିତ ସହାବସ୍ଥିତ ଭାବରେ ରହିଛନ୍ତି । ଆମେ ଯେପରି ଭାବରେ ଓ ଯେଉଁ ପ୍ରଣାଳୀରେ ମଧ୍ୟ ସତ୍ୟକୁ ଜାଣିବାଲାଗି ପ୍ରୟାସ କରୁଥିବା ପଛକେ, ସେଥିପାଇଁ ଏହି ବିଶ୍ୱନାମକ ସତ୍ୟଟିର ଆତ୍ମା ଓ ତେଣେ ବିଶ୍ୱନାମକ ଭୂତଜଗତ ମଧ୍ୟରେ ଆଦୌ କୌଣସି ବାଛବିଚାର କରି ପାରିବାନାହିଁ । ସକଳ କ୍ଷେତ୍ରରେ ହିଁ ଆମେ ସେହି ଗୋଟିଏ ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ହିଁ ପରିଚର୍ଯ୍ୟା କରୁଛୁ । ଯେଉଁ ଈଶ୍ୱର ହେଉଛନ୍ତି ନ୍ୟାୟତଃ ଏକ ଏବଂ ଅବିଚ୍ଛେଦ୍ୟ । ଜଣେ ଟୀକାକାର ମନ୍ତବ୍ୟଟିଏ ପ୍ରକାଶ କରି ଯଥାର୍ଥରେ କହିଛନ୍ତି ଯେ, ଯେପରି ବୁଝି ହେଉଛି, ସ୍ପିନୋଜା କ୍ରମେ

ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ପରିମାଣରେ ବିଜ୍ଞାନରେ ରହିଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଜଣେ ଦାର୍ଶନିକ ହେବା ପାଇଁ ରୂପାନ୍ତରିତ ହେବାରେ ଲାଗିଛନ୍ତି ।

ଜୀବନକୁ ବୁଝିବାର ଏକାବେଳେକେ ସେହି ଆରମ୍ଭ କାଳରୁ ହିଁ ସ୍ପିନୋଜା ଇହୁଦୀ ସମାଜର ଚଳନ୍ତି ବିଶ୍ୱାସ ଏବଂ ପରମ୍ପରା ଗୁଡ଼ିକୁ ପୂର୍ଣ୍ଣ ମନରେ ଗ୍ରହଣ କରି ପାରିନଥିଲେ ଏବଂ, ଗୋଟିଏ ସମୟ ଆସିଥିଲା, ଯେତେବେଳେ କି ତାଙ୍କର ସଂପ୍ରଦାୟ ତାଙ୍କୁ ସମଷ୍ଟିଟି ମଧ୍ୟରୁ ବାହାର କରି ଦେଇଥିଲା । ସ୍ପିନୋଜା ସହସ୍ର ଭର୍ତ୍ସନାର ଶିକାର ହୋଇଥିଲେ, ଜଣେ ପୂରା ନାସ୍ତିକ ବୋଲି ସାବ୍ୟସ୍ତ ହେଲେ ଏବଂ ସିନାଗଗ୍‌ର ବାହାରେ ଏକ ଏକାକୀ ଜୀବନ ଯାପନ କରିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ, ବର୍ତ୍ତମାନ ଚାରିଆଡ଼କୁ ଦୃଷ୍ଟିପାତ କଲେ ସୁସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବରେ ଜାଣି ହୋଇଯାଏ ଯେ ଇହୁଦୀ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ସମାଜଟି ସତେଅବା ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ସ୍ପିନୋଜା-ଅନୁରାଗୀ ହୋଇ ରହିଛି । ଇହୁଦୀ ଜୀବନ ଏବଂ ସଂସ୍କୃତିରେ ଆଧୁନିକ କାଳରେ ହୋଇଥିବା ପ୍ରମୁଖ ଉଦ୍‌ବେଳନଗୁଡ଼ିକ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କ ଠାରୁ ପ୍ରେରଣା ଲାଭ କରିଛି । ସାଂପ୍ରତିକ ଇହୁଦୀ ଜୀବନ ଆଉ ମୋଟେ ଆଗଭଳି ଧର୍ମୀୟତାର ରକ୍ଷଣଶୀଳତା ମଧ୍ୟରେ ଆପଣାକୁ କଡ଼ିତ କରି ରଖିନାହିଁ ଓ ଏହି ପୃଥିବୀ ଉପରର ଜୀବନଟି ସହିତ ନିଜକୁ ସଂପୃକ୍ତ କରିପାରିଛି । ଇହୁଦୀ ଧର୍ମକୁ ତାହା ଆଉ ଆଦୌ ସେହି ଧର୍ମୀୟ ଯାଜକମାନଙ୍କର ଶାସନ ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରୁନାହିଁ । ଯାହା ପୂର୍ବେ ରହି ଆସିଥିଲା, ତାହା ଏବେ ଇତିହାସର ପୁସ୍ତକମାନଙ୍କରେ ହିଁ ଲିପିବଦ୍ଧ ହୋଇ ରହିଛି । ଆଧୁନିକ ଇହୁଦୀ ସାହିତ୍ୟ ମଧ୍ୟ ବହୁ ପରିମାଣରେ ଏକ ସ୍ପିନୋଜୀୟ ଜୀବନଦୃଷ୍ଟି ଏବଂ ଜୀବନାଗ୍ରହ ଦ୍ୱାରା ପରିପ୍ଳୁତ ହୋଇ ରହିଥିବାର ଅବଶ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟିଗୋଚର ହୋଇଥାଏ । ଇହୁଦୀ ଜାଗରଣର ଆଧୁନିକ ସକଳ କ୍ରିୟାଶୀଳତାରେ ସ୍ପିନୋଜା ହିଁ ନେତୃତ୍ୱ ଦେଉଥିବା ପରି ଖୁବ୍ ଅନୁଭବ ହୋଇଥାଏ । ସମ୍ଭବତଃ ସ୍ପିନୋଜା ହେଉଛନ୍ତି ସର୍ବପ୍ରଥମ ବ୍ୟକ୍ତି ଯିଏକି ଇହୁଦୀ ସମାଜକୁ ପଶ୍ଚିମ ଇଉରୋପରେ କେବଳ ଗୋଟିଏ ଧର୍ମଗତ ସମୂହ ନୁହେଁ, ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ପ୍ରଜାତିଗତ ସମୂହ-ଆୟତନ ରୂପେ ମଧ୍ୟ ପରିଚିତ କରାଇ ପାରିଥିଲେ ।

ଏପରି ସ୍ପଷ୍ଟ ସୂଚନାଟିଏ ମିଳୁଛି ଯେ ଜର୍ମାନୀକୁ ଏକ ବହୁଖଣ୍ଡ ସ୍ଥିତିରୁ ଗୋଟିଏ ଏକକରୂପେ ପରିଣତ କରିଥିବା ସେହି ସୁବିଖ୍ୟାତ ନେତା ବିସ୍‌ମାର୍କ୍ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ବହୁ ପରିମାଣରେ ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇଥିଲେ । ଏପରି ଏକାଧିକ ଉଦାହରଣ ରହିଛି ଯେ, ନିଜର ନିରାଶ ମୁହୂର୍ତ୍ତ ଗୁଡ଼ିକରେ ବିସ୍‌ମାର୍କ୍ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର Ethic ଗ୍ରନ୍ଥଟିକୁ ପାଠ କରି ବହୁ ଆତ୍ମବିଶ୍ୱାସ ଲାଭ କରୁଥିଲେ, ପୂର୍ବ ଉତ୍ସାହକୁ ଫେରି

ପାଉଥିଲେ। ବହୁ ସଂଶୟ ମଧ୍ୟରୁ ମୁକୁଳି ବାହାରି ଆସି ପାରୁଥିଲେ। ଆପଣାର ଛାତ୍ର-ଅବସ୍ଥାରେ ସେ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କୁ ଅଧ୍ୟୟନ କରିଥିଲେ ଏବଂ ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ମଧ୍ୟ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ବହୁ ସମାଧାନ ପାଇ ପାରୁଥିଲେ।

ସ୍ପିନୋଜା ଆପଣାର ବିଚାରଗୁଡ଼ିକୁ କୌଣସି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ମାର୍କା ଦେଇ ନିଜସ୍ୱ ମାର୍ଗ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିନାହାନ୍ତି। ତାଙ୍କ ଅନ୍ତେ ତାଙ୍କର ବହୁସଂଖ୍ୟକ ଶିଷ୍ୟ ଏକଜୁଟ ହୋଇ ରହନ୍ତୁ ଏବଂ ତାଙ୍କ ଦର୍ଶନର ପ୍ରଚାରରେ ଆପଣାକୁ ନିୟୋଜିତ କରନ୍ତୁ ବୋଲି ସେ କୌଣସି ଯୋଜନା କରିନଥିଲେ। ତେଣୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ଘଟଣାଟିଏ ଯେ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କୁ ଏବଂ ତାଙ୍କର ଦାର୍ଶନିକ ବିବେକଗୁଡ଼ିକୁ ପ୍ରକୃତରେ ଏତେ ଏତେ ବ୍ୟକ୍ତି ଓ ଗୋଷ୍ଠୀଙ୍କଠାରୁ ଏହିପରି ପ୍ରଭୂତ ସ୍ୱୀକୃତିମାନ ଉପଲବ୍ଧ ହୋଇ ପାରିଛି। ଯେତେବେଳେ ସେ ଆପଣାର ଏକାକୀ ଜୀବନଟି ମଧ୍ୟରେ ରହିଥିଲେ ଏବଂ ଏତେ ଏତେଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଅବହେଳିତ ହେଉଥିଲେ ତାଙ୍କର ଶତ୍ରୁମାନେ ଏକତ୍ର ହୋଇ ତାଙ୍କର କେବଳ ନିନ୍ଦା ହିଁ କରୁଥିଲେ। ଏବଂ, ଯେତେବେଳେ ତାଙ୍କର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ଓ ଦର୍ଶନକୁ ସ୍ୱୀକୃତି ମିଳିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲା, ସେତେବେଳେ କେତେଭଳି ମନନ ତଥା ମତବାଦର ସତେଅବା ସମସ୍ତେ ହିଁ ତାଙ୍କର ସ୍ୱାଗତ ହିଁ କଲେ। ସତ୍ୟସନ୍ଧାନୀମାନେ କଲେ, ନୀତିବାଦୀମାନେ କରିଥିଲେ। ସମାଜର ସାଧାରଣ ମନୁଷ୍ୟମାନେ କଲେ, ବୈଜ୍ଞାନିକମାନେ ମଧ୍ୟ ଆକୃଷ୍ଟ ହୋଇ ଆସିଥିଲେ। ସେମାନେ ସତେଅବା ସମସ୍ତେ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଆପଣାର ନିଜ ଉପାଦାନର କିଛି ରହିଥିବାର ଦେଖିବାକୁ ପାଇଥିଲେ। ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ମେଦିନୀଟି ମଧ୍ୟରେ ସତେଅବା ସେମାନଙ୍କର ଗୋଟିଏ ସ୍ଥାନ ରହିଥିଲା ତଥା ସେମାନଙ୍କ ନିଜ ଭିତରେ ମଧ୍ୟ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କ ସ୍ଥାନଟିଏ ରହିଥିଲା। ନ୍ୟାୟତଃ, ଜଣେ ଦାର୍ଶନିକ ଏବଂ ତାଙ୍କର ଦର୍ଶନ ସେତେ ପରିମାଣରେ ଗ୍ରହଣଶୀଳ ହୋଇ ରହି ପାରୁଥିଲେ ଯାଇ ତାହା ସମ୍ଭବ ହେବ।

ଏକାବେଳେ ଆମର ଏହି ଆଧୁନିକ ସମୟଟି ଉପରେ ଦୃଷ୍ଟି ପକାଇଲେ ମଧ୍ୟ ଆମେ ଗବେଷଣା ମାନଙ୍କରେ ସେହି ସ୍ପିନୋଜୀୟ ଅନ୍ତଃପ୍ରକୃତିଟି ନିହିତ ହୋଇ ରହିଥିବାର ଦେଖିବାକୁ ପାଇବା। କଦାପି ଏପରି ଗୋଟିଏ ଅର୍ଥ କରାଯିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ ଯେ ଆଧୁନିକ ଏହି ସର୍ବବିଧ ତତ୍ତ୍ୱକୁ ସ୍ପିନୋଜା ତାଙ୍କର ସେହି ନିଜ ସମୟରୁ ହିଁ ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରି ଯାଇଛନ୍ତି। ହଁ, ସେଗୁଡ଼ିକର ପୂର୍ଣ୍ଣ ଉପସ୍ଥାପନାମାନ କରିଛନ୍ତି ଓ ଏକାଳର ଗବେଷକମାନେ ସେଗୁଡ଼ିକର ପୁନରାବୃତ୍ତି କରୁଛନ୍ତି। ନାହିଁ, ଜ୍ଞାନର କ୍ଷେତ୍ରରେ କେବେହେଲେ କୌଣସି ନୂତନ ସତ୍ୟର ଅଚାନକ ଆବିର୍ଭାବ ଆଦୌ ଘଟେନାହିଁ। ସର୍ବଦା ଏକ ବିବର୍ତ୍ତନର ପ୍ରକ୍ରିୟା ଲାଗି ରହିଥାଏ। କୌଣସି ଜାଦୁଗରର

ମୁଣି ଭିତରୁ ଜ୍ଞାନ ବାହାରେ ଆସି ପହଞ୍ଚି ଯାଏନାହିଁ । କେବଳ ପହୁଣ୍ଡ ପହୁଣ୍ଡ ହୋଇ ଅଗ୍ରସର ହେଉଥାଏ । ବହୁ ବର୍ଷରୁ ହିଁ ବହୁତଙ୍କର ମନନ ଏବଂ ଅନୁସନ୍ଧାନ ଦ୍ୱାରା ଦାନା ବାନ୍ଧି ଆସିବାରେ ଲାଗିଥାଏ । ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ତତ୍ତ୍ୱ ତଥା ଉପଲବ୍ଧି ସେହିପରି ଏକ ରୀତିରେ ସେହି ପୁରାତନ ସମୟରୁ ହିଁ ବିବର୍ଦ୍ଧିତ ହୋଇ ଆସିଛି । ଏବଂ, ଏଠାରେ ପହଞ୍ଚିବା ପରେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରକ୍ରିୟାଟି ଲାଗି ରହିଛି । ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କ ବେଳକୁ ମଧ୍ୟ ବସ୍ତୁତଃ ସେହି କଥାଟି ଘଟିଛି ।

ବିଜ୍ଞାନର ଆଧୁନିକ ବହୁ ସତ୍ୟ ଏବଂ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ, ଯେଉଁଗୁଡ଼ିକ କି ଆମ ଏବର ଜଗତଟିର ବୃହତ୍ ଆଲୋଡ଼ନମାନ ସୃଷ୍ଟି କରିଛି, ଯେତେ ପରୋକ୍ଷ ଭାବରେ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସେଗୁଡ଼ିକର ସୂଚନାଗୁଡ଼ିକୁ ଆମେ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ ଖୁବ୍ ଆଘ୍ରାଣ କରି ପାରିବା । ସ୍ପିନୋଜା Ethic ର ଏକ ସ୍ଥାନରେ ଲେଖିଛନ୍ତି: ଆମେ ସମସ୍ତେ ଆମ ପରିବେଶ ଓ ସଂସ୍କାର ହେତୁ ସେହି ଗୋଟିଏ ଶବ୍ଦକୁ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଅର୍ଥରେ ଗ୍ରହଣ କରିଥାଉ । ପ୍ରସୀମନ ଗୁଡ଼ିକ ଏହିପରି ଭାବରେ ଆମର ଅବବୋଧ ତଥା ଆଚରଣଗୁଡ଼ିକୁ ଆକାର ଦେବାରେ ଲାଗିଥାନ୍ତି । ସପ୍ତଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ସେହି ଈଶ୍ୱରତତ୍ତ୍ୱବିତ୍‌ମାନେ କେତେ ଅଳପ ହିଁ ଘ୍ରାଣ କରି ପାରିଥାନ୍ତେ ଯେ, ଏପରି ଏକ ଉକ୍ତିଦ୍ୱାରା ଏପରି ଏକ ସତ୍ୟାନୁମାନର ଆଭାସ ଆଣି ଦେଉଛନ୍ତି, ଯାହାକି ବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଶ୍ରୀ ଆଇଭାନ୍ ପାଉଲୋଭ୍‌ଙ୍କର ଗବେଷଣା ଦ୍ୱାରା ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଲାଭ କରିଥିଲା । ଆଉଗୋଟିଏ ଉଦାହରଣ ଦେଇ କହିଲେ, ସ୍ପିନୋଜା ସେହି ପୁସ୍ତକରେ କହିଛନ୍ତି, ଏହା ସୁନିଶ୍ଚିତ ଭାବରେ ଗୋଟିଏ ସତକଥା ଯେ ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ଅତି ମାତ୍ରାରେ ଗୌରବ ଲାଭ କରିବା ସକାଶେ ଆଶା କରୁଥାନ୍ତି, ସେମାନେ ପ୍ରାୟ ସଚ୍‌ରାଚ୍‌ର ପୃଥିବୀଟା ଯାକ ଭର୍ତ୍ତି ହୋଇ ରହିଥିବା ମନ୍ଦ ଏବଂ ଦମ୍ଭଗୁଡ଼ାକ ବିଷୟରେ ନିନ୍ଦା ବର୍ଷଣ କରିବାରେ ଲାଗିଥାନ୍ତି । ସେହିପରି ଭାବରେ ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ତା'ର ପତ୍ନୀଠାରୁ ଉତ୍ତମ ବ୍ୟବହାର ପାଉନଥାଏ, ସିଏ ଅନୁଚିତ ବ୍ୟବହାର କହିଲେ ସବୁବେଳେ ନାରୀମାନଙ୍କର ବ୍ୟବହାରକୁ ହିଁ ବୁଝେ; ନାରୀମାନଙ୍କୁ ଯେ କଦାପି ବିଶ୍ୱାସ କରାଯାଇ ପାରିବନାହିଁ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କ ଭିତରେ ବହୁ ଅସମର୍ଥତା ଭରି ରହିଛି, ସେହି କଥାଟିକୁ ଗାଇ ହେଉଥାଏ । ଏବଂ, ନିଜ ପତ୍ନୀଠାରୁ ପୁନର୍ବାର ଉତ୍ତମ ବ୍ୟବହାର ପାଇଲେ ତାହାର ସେହି ମତଗୁଡ଼ିକ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ବଦଳିଯାଏ । ଆଧୁନିକ ମନୋବିଜ୍ଞାନର ସିଦ୍ଧାନ୍ତଟି ସହିତ ଏହି କଥାଟି କେତେ ମିଳି ନଯାଉଛି ! ଏହି ଯୁଗଟିରେ ମଧ୍ୟ ଆମେ ବିଚ୍‌ରା ମନୁଷ୍ୟମାନେ ସେହି କଥାଟିକୁ ସର୍ବଦା ହିଁ ଅଙ୍ଗେ ନିଭାଇଥାଉ । ଆମର ନିଜ ଆବେଗ ପ୍ରବେଗମାନେ ହିଁ

ଆମ ଉପରେ ଅତ୍ୟାଚାର କରିବାରେ ଲାଗି ଥାଆନ୍ତି । ଆପଣା ଅହଂର ଦୁରାଚାରଟା ଦ୍ୱାରା ଆମେ ବାହାର ପୃଥିବୀଟାକୁ ଗଞ୍ଜଣା ହିଁ ଦେଉ ।

ଗୋଟିଏ ତ୍ରିଭୁଜ ଯଦି ନିଜର ଧାରଣାଗୁଡ଼ିକୁ ବ୍ୟକ୍ତ କରି ପାରନ୍ତା, ତେବେ ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ନିଶ୍ଚୟ ତ୍ରିଭୁଜାକାର ବୋଲି କହନ୍ତା । ଶ୍ରୀ ଭଲ୍‌ଟେଆର୍‌ଙ୍କ ଠାରୁ ଉକ୍ତିଟିକୁ ଆଣି କହିଲେ, ଭଗବାନ ଆପଣାର ଅନୁକୃତିରେ ମଣିଷର ସର୍ଜନା କରିଥିଲେ ଓ ମଣିଷମାନେ ସତେଅବା ତାହାର ପ୍ରତିବଦଳରେ ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ନିଜର ଅନୁକୃତି ଗଢ଼ି ଥୋଇଦେଲେ । ଆପଣାର ଗୋଟିଏ ଚିଠିରେ, ତ୍ରିଭୁଜଟାଏ ଯେ ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ତ୍ରିଭୁଜାକାରରେ ଅବଶ୍ୟ ଅନ୍ଦାଜ କରିବ, ସ୍ପିନୋଜା ସେହି କଥାଟିକୁ ଅନୁମାନ କରିଛନ୍ତି । **Tr. Th. Politicus** ପୁସ୍ତକରେ ଆମେ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କୁ ଏପରି କହିଥିବାର ଦେଖିବାକୁ ପାଇବା ଯେ, ଜଣେ ଈଶ୍ୱର-ବାର୍ତ୍ତାବହଙ୍କ କଥା ମଧ୍ୟରେ ଆମେ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ବିଷୟରେ ଯାହା ଜାଣିଥାଉ, ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ତୁଳନାରେ ତାଙ୍କ ନିଜ ବିଷୟରେ ହିଁ ଅଧିକ ଜାଣିପାରୁ । ତାଙ୍କରି ଗୋଟିଏ ଉକ୍ତି ଅନୁସାରେ ଆମେ ଆମ ବାହାରେ ରହିଥିବା ବସ୍ତୁଗୁଡ଼ିକ ବିଷୟରେ ଯେଉଁ ଧାରଣାମାନ କରୁ, ତାହା ସେହି ବାହାରର ବସ୍ତୁଗୁଡ଼ିକର ତୁଳନାରେ ଆମ ନିଜର ଦେହଗଢ଼ଣଟି ବିଷୟରେ ପ୍ରକୃତରେ ଅଧିକ ପରିଚୟ ପ୍ରଦାନ କରିଥାଏ । ସାଧାରଣ ଜୀବନରୁ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଦେଇ ସେ କହିଛନ୍ତି ଯେ ପଲ୍ ନାମକ ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ପିଟର ନାମକ ଆଉଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ବିଷୟରେ ଯେଉଁ ଧାରଣାଟିକୁ କରିଥାଏ, ସେଥିରେ ପିଟର୍ ବିଷୟରେ ବ୍ୟକ୍ତ କରା ଯାଇଥିବା କଥାଗୁଡ଼ିକ ତୁଳନାରେ ସ୍ୱୟଂ ପଲ୍ ବିଷୟରେ ଅଧିକ କଥା ବ୍ୟକ୍ତ ହୋଇଥାଏ । ଆମେ ଅଧିକାଂଶ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏହିପରି କଳ୍ପନାଗୁଡ଼ିକରେ ସର୍ବଦା ପୋତି ହୋଇ ରହିଥାଉ । ଏହି କଥାଟି ଆଧୁନିକ ଗବେଷଣାରେ ମଧ୍ୟ କେତେ ଅଧିକ ପରିମାଣରେ ସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇ ଯାଇଛି ।

ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ସନ୍ଦୀପନାପୂର୍ଣ୍ଣ ଅବଦାନଟି ହେଉଛି ଯେ, ସେ ଆମ ମନକ୍ଷେତ୍ରର ସର୍ବବିଧ ଜିଜ୍ଞାସାକୁ ଯାବତୀୟ ଭାବପ୍ରବଣତାରୁ ମୁକ୍ତ କରି ଆଣିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କରି ନିର୍ଦ୍ଦେଶଟି ହେଉଛି ଯେ ଆମେ ଆମର ମନକୁ ସକଳ ପ୍ରକାରର ଆବେଗ ଓ ପ୍ରବେଗର ସଂକ୍ରମଣରୁ ମୁକ୍ତ କରି ରଖିବା । ସେହି ଆବେଗ ଓ ପ୍ରବେଗଗୁଡ଼ିକର କାରଣଚୟକୁ ଜାଣିବା । ସର୍ବବିଧ ବ୍ୟାପାରର କୌଣସି ନା କୌଣସି କାରଣ ରହିଛି ଏବଂ ଆମେ ସେହି କାରଣଗୁଡ଼ିକୁ ଜାଣିବା, ଆମେ କାରଣଗୁଡ଼ିକୁ ବୁଝିବା । ଦୈନନ୍ଦିନ ଜୀବନରେ ଘଟୁଥିବା ପ୍ରତ୍ୟେକ ବ୍ୟାପାର ଗୁଡ଼ିକର କାରଣମାନଙ୍କୁ ଆମେ ଆବିଷ୍କାର କରିବା ।

ପୃଥିବୀପୃଷ୍ଠରେ ଏପରି ଜଣେ ହେଲେ ବ୍ୟକ୍ତି ନାହିଁ, ଯାହାର ମନ ସତେଅବା ଆଦ୍ୟରୁ ହିଁ କାହାଠାରୁ କୌଣସି ଅଭିଶାପ ପାଇଛି, ଯାହା ମନକୁ ଭୂତମାନେ ମାଡ଼ି ବସିଛନ୍ତି। ଯେଉଁସବୁ ଅବସ୍ଥାକୁ ଆମେ ଅସୁସ୍ଥ ବା ଅବାଞ୍ଛନୀୟ ବୋଲି କହୁଛୁ, ତା'ପଛରେ ପୂର୍ବରୁ ଘଟି ଯାଇଥିବା କାରଣମାନେ ଅବଶ୍ୟ ଅଛନ୍ତି ଏବଂ ସେହି କାରଣଗୁଡ଼ିକୁ ଜାଣିବାକୁ ପଡ଼ିବ। ତେଣୁ, ସ୍ପିନୋଜା ପରାମର୍ଶ ଦେଇ କହିଛନ୍ତି, ତେଣୁ ଆମର ଏହି ମନଟା ସମୁଚିତ ଅବସ୍ଥାରେ ରହି ପାରିଲାନାହିଁ ବୋଲି ତାକୁ ଆମେ ଭର୍ତ୍ସନା କରିବାନାହିଁ ଏବଂ ଜଣେ ଚିକିତ୍ସାବିତ୍ ଡାକ୍ତରଙ୍କ ପରି ତାକୁ ବୁଝିବା, ତା'ର କ୍ରିୟାଶୀଳତା ପଛରେ ରହିଥିବା କାରଣମାନଙ୍କର ପୂରା ପରିସର ଗୁଡ଼ିକ ବିଷୟରେ ଅବଗତ ହେବା।

ଆମ ଜୀବନର ତିନି ଆବେଗକ୍ଷେତ୍ରକୁ ସ୍ପିନୋଜା ବାସନା, ଆନନ୍ଦ ଏବଂ ଦୁଃଖ ବୋଲି କହିଛନ୍ତି। ସେଥିମଧ୍ୟରୁ ପ୍ରଥମଟିକୁ ହିଁ ସର୍ବାଧିକ ଗୁରୁତ୍ୱ ପ୍ରଦାନ କରିଥିବା ପରି ସେ କହିଛନ୍ତି ଯେ, ଆମେ ପୋଷଣ କରିଥିବା ବାସନାରୁ ହିଁ ଆମର ଅସଲ ପରିଚୟଟି ମିଳିଥାଏ। ପ୍ରାୟ ସେହିପରି ଏକ ବିଚାରଦ୍ୱାରା ସିଗ୍‌ମଣ୍ଡ୍ ଫ୍ରଏଡ୍ ମଧ୍ୟ ଏକ ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ କହିଥିଲେ ଯେ ଆମ ଜୀବନର ଯାବତୀୟ ଆବେଗ ଆମ ଇଚ୍ଛାପୂରଣର ସେହି ଗୋଟିଏ ବାସନାଦ୍ୱାରା ହିଁ ସଞ୍ଚାଳିତ ହୋଇଥାଏ। ଆମ ମନର ସେହି ଯାବତୀୟ ବିକ୍ଷୋଭର ପ୍ରତିକାରଟିକୁ ବତାଇ ଦେଉଥିବା ପରି ସ୍ପିନୋଜା ପ୍ରସ୍ତାବ ଦେଇଛନ୍ତି ଯେ ଆପଣାର ଆବେଗମାନଙ୍କୁ ଆମେ ଏପରି ଭାବରେ ବ୍ୟବସ୍ଥିତ ଏବଂ ସଂଯୋଜିତ କରି ରଖିବା ଯେ ସେଗୁଡ଼ିକ ଯଥାସମ୍ଭବ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ସମୁଚିତ ମାର୍ଗ ପାଇଯିବେ। ଆମ ଭିତରେ ବିଚାରବୁଦ୍ଧିର ଯେଉଁ ସାମର୍ଥ୍ୟଟି ରହିଥାଏ ଓ ଆମକୁ ପ୍ରକୃତରେ ଯେଉଁ ମାନସିକ ସାହସ ଓ ବଳ ମଧ୍ୟ ଯୋଗାଇଦିଏ ଆମକୁ ତାହାହିଁ ଏହି ଯାବତୀୟ ଆବେଗର ଜଞ୍ଜାଳ ଗୁଡ଼ିକରୁ ମୁକ୍ତି ଆଣି ଦିଏ।

ପୃଥିବୀ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ଏହି ଛବିଟି ମାନବଜାତିର ସମ୍ମୁଖରେ ସମୁଜ୍ଜ୍ୱଳ ତାରକାଟିଏ ପରି ହୋଇ ରହିଥିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଜିଜ୍ଞାସୁମାନଙ୍କ ଲାଗି ତାହା ସତ୍ୟଦୃଷ୍ଟିର ନୂଆ ନୂଆ ଦ୍ୱାରକୁ ଉନ୍ମୋଚିତ କରି ଦେଉଥିବ। ଜଣେ ସମୀକ୍ଷକ ଯେପରି କହିଛନ୍ତି, ଅଣ-ବୈଜ୍ଞାନିକ ସ୍ପିନୋଜା ବସ୍ତୁତଃ ଇଉରୋପୀୟ ଭୂମିଟି ଉପରେ ବିଗତ ଦେଢ଼ଶହ ବର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ବୈଜ୍ଞାନିକ ପ୍ରକ୍ରିୟାକୁ ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଆକାର ପ୍ରଦାନ କରିଛନ୍ତି ଏବଂ ପୃଥିବୀ ଉପରେ ଦୃଷ୍ଟିପାତ କରିବାର ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ନକ୍ସା ଆଙ୍କିଦେଇ ପାରିଛନ୍ତି। ଏହି ଜଗତର ସବୁକିଛି ଗୋଟିଏ ସମଗ୍ରରୂପେ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ହିଁ ଏକ ଅସଲ ପରିଚୟରେ ଅବସ୍ଥିତ ରହିଛନ୍ତି ବୋଲି ଘୋଷଣା କରିଥିବା ସ୍ପିନୋଜା ଏହି ଖିଳ

ପ୍ରକୃତିର ବିଜ୍ଞାନକ୍ଷେତ୍ରଟିକୁ ଗଭୀର ଭାବରେ ପ୍ରଭାବିତ କରିଛନ୍ତି, ଅଥଚ ତାଙ୍କର ଏକାଧିକ ସମକାଳିକଙ୍କ ପରି ସିଧା ବିଜ୍ଞାନ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରବେଶ କରିନାହାନ୍ତି। ଯାହାକିଛି ପ୍ରକୃତ ସତ୍ୟ, ତାହା ଦର୍ଶନକ୍ଷେତ୍ରର ସକଳ ଅଧ୍ୟୟନକୁ ଧର୍ମତଃ ବର୍ଜନ କରିବ ବୋଲି ରହି ଆସିଥିବା ବଦ୍ଧଧାରଣାକୁ ପ୍ରତିହତ କରି ପାରିଛନ୍ତି। ସାଧାରଣ ଅର୍ଥାତ୍ ପ୍ରଚଳିତ ଗବେଷଣାର କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏହିପରି ଧାରଣାଟିଏ ଦୃଢ଼ ହୋଇ ରହି ଆସିଥିଲା ଯେ, ସବୁକିଛି ବୈଜ୍ଞାନିକ ଗବେଷଣା କେବଳ କୌଣସି ଲାବୋରେଟରି କିମ୍ବା କ୍ଲିନିକ୍‌ରେ ସମ୍ଭବ ହୋଇ ପାରିବ, ଯେଉଁଠାରେ କି ଜଣେ ଗବେଷକ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ନୈର୍ବ୍ୟକ୍ତିକ ଭାବରେ ସଂପୃକ୍ତିଶୂନ୍ୟ ହୋଇ ଓ ଆବଶ୍ୟକ କେତେକ ଯନ୍ତ୍ରପାତି ଧରି ସତ୍ୟଗୁଡ଼ିକୁ ଲାଭ କରି ପାରିବ।

୧୮୭୭ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁର ଦୁଇଶହ ବର୍ଷ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଉଥିବାର ଅବସରରେ ହଲାଣ୍ଡ ଦେଶର ରାଜଧାନୀ ଦି ହେଗ୍ ନଗରରେ ତାଙ୍କର ଗୋଟିଏ ପ୍ରତିମୂର୍ତ୍ତି ନିର୍ମାଣ କରିବାର ପ୍ରସ୍ତାବଟିଏ ଆସିଥିଲା। ସେଥିପାଇଁ ଦେଶବିଦେଶରୁ ଅର୍ଥରାଶିମାନ ଆସି ପହଞ୍ଚି ଯାଇଥିଲା। ଯଥାସମୟରେ ନିର୍ମାଣକାର୍ଯ୍ୟଟି ହୋଇଗଲା ଓ ମୂର୍ତ୍ତିଟିର ପ୍ରତିଷ୍ଠା ହେଲା। ଏକ ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କ ନାମରେ ଗୋଟିଏ ସଂଘ ମଧ୍ୟ ଜନ୍ମଲାଭ କଲା। ସ୍ପିନୋଜା ସୋସାଇଟି ନାମକ ସେହି ଅନୁଷ୍ଠାନଟିର ମୁଖ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟାଳୟ ଯୁକ୍ତରାଜ୍ୟ ଆମେରିକାରେ ରହିଲା। ସଂଗଠନଟିର ମାଧ୍ୟମରେ ସ୍ପିନୋଜା-ବିଚାରର ବହୁ ଆଲୋଚନା କରା ଯାଇଥିଲା। ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ମାର୍ଗଦୃଷ୍ଟିଟିକୁ ସେଥିରେ Biosophy ବୋଲି କୁହାଗଲା। ପତ୍ରିକାଟିଏ ପ୍ରକାଶ ପାଇଲା, ଯେଉଁଥିରେ ମାନବୀୟ ଜୀବନ, ବିଶ୍ୱଶାନ୍ତି ତଥା ଶିକ୍ଷା ବିଷୟରେ ଚର୍ଚ୍ଚା ହେଉଥିଲା।

ଆମ ମନୁଷ୍ୟଗଣଙ୍କର ମନ, ତାହା ହେଉଛି ଏକ ସଦାଗତିଶୀଳ ସତ୍ୟ। ସେହି ମନଟି ସ୍ୱଭାବତଃ ଏକ ଗଠନସମର୍ଥ ବସ୍ତୁ ହୋଇ ରହିଥାଏ। କେତେ କ'ଣ ଗଢ଼ି ହୋଇ ଯାଉଥାଏ ଓ ପୁଣି କେତେ କ'ଣ ବଦଳି ବି ଯାଉଥାଏ। ସତ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ବିଷୟରେ ଧାରଣାସବୁ ଆସନ୍ତି ଏବଂ ପୁରୁଣା ହୋଇ ଚାଲି ଯାଆନ୍ତି। ତେଣୁ, ଆମେ ଯଦି ଆମର ଏହି ଏବ ଯୁଗଟିର ମାପ ଓ ଅନୁମାନ ଗୁଡ଼ିକୁ ପକାଇ ସପ୍ତଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଜଣେ ବୃହତ୍ ଦାର୍ଶନିକଙ୍କୁ ମାପି ବସିବା, ତେବେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବୁଦ୍ଧିହୀନତାର କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା। ପଦାର୍ଥବିଜ୍ଞାନ, କ୍ୱାଣ୍ଟମ୍ ତତ୍ତ୍ୱ ଓ ହାଇସେନ୍‌ବର୍ଗଙ୍କର ଅନିର୍ଦ୍ଧେଶ୍ୟବାଦର ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ଦ୍ୱାରା ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର କାରଣବାଦ ବିଷୟକ ବ୍ୟାଖ୍ୟା ଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ ନିଶ୍ଚୟ କେତେ ଅଳ୍ପତା ରହିଛି ବୋଲି ଅନୁମାନ କରାଗଲାଣି ସତ, କିନ୍ତୁ କେବଳ ଏବେସିନା

ସେଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରମୁଖ ସତ୍ୟ ବୋଲି ପ୍ରତୀତ ହେଉଛନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ସେଗୁଡ଼ିକ ହିଁ ଅନତିକ୍ରମଣୀୟ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ସତ୍ୟ ବୋଲି ଆଦୌ ଦାବୀ କରାଯାଇ ପାରିବନାହିଁ। ଏପରି କୌଣସି ଯୁଗ ନାହିଁ, ଯାହାକି ଆପଣାର ମାପକାଠି ମାନଙ୍କର ସୀମାରେ ସତ୍ୟକୁ ସବୁକାଳ ସକାଶେ ବାନ୍ଧି ରଖି ପାରିଛି। ଆମେ ଯେଉଁମାନେ ପୂର୍ବତନ ଶତାବ୍ଦୀ ମାନଙ୍କର ସତ୍ୟଗୁଡ଼ିକୁ ଲଂଘନ କରି ଆସିଛୁ, ସେହି ଚିରଦିନ ପରି ଆମେ ମଧ୍ୟ ଆଗକୁ ରହିଥିବା ଶତାବ୍ଦୀଗୁଡ଼ିକର ଆଡାଟି ଭିତରେ ବିଚାର ନିମନ୍ତେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ରହିଛୁ। ଏହିପରି ଏକ ପୂର୍ଣ୍ଣତର ଆୟତନର ଭୂମି ଉପରେ ଆମ ଇତିହାସ କେତେ କେତେ ମହାନ୍ ମନୁଷ୍ୟଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ରହିଛି। ସେମାନଙ୍କ ସତ୍ୟଜିଜ୍ଞାସାର ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ମାର୍ଗ ଆମର ଏହି ପୃଥିବୀର ଜ୍ଞାନଭଣ୍ଡାରଟିକୁ ଅବିଚ୍ଛିନ୍ନ ଭାବରେ ପୂର୍ଣ୍ଣତର କରି ଆସିଛନ୍ତି। ତେଣୁ ଆମର ମହାନ୍‌ମାନେ ସର୍ବଦା ହିଁ ପ୍ରଭାସ୍ୱର ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି, ସମାନ ଭାବରେ ଆମ ସନ୍ଦୀପନର କାରଣ ହୋଇଛନ୍ତି। ପରବର୍ତ୍ତୀ ପୀଢ଼ିଗୁଡ଼ିକ ଲାଗି ସେମାନେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ନୂତନ ପଥ ତଥା ଉପାୟଗୁଡ଼ିକର ଦ୍ୟୋତନା ଯୋଗାଇ ଦେଉଛନ୍ତି। ପ୍ରାଚୀନ ଗ୍ରୀସ୍‌ର ହେରାକ୍ଲିଟସ୍‌ଙ୍କ ଠାରୁ ପ୍ରେରଣା ଲାଭ କରି ହେଗେଲ୍ ସମ୍ଭବତଃ ତାଙ୍କ ଦର୍ଶନର ସମଗ୍ର ସୌଧଟିକୁ ଠିଆ କରାଇଛନ୍ତି। ତେଣୁ, ଜ୍ଞାନ କେବେହେଲେ ପୁରୁଣା ହୋଇ ଯାଏନାହିଁ, ଦର୍ଶନର ଜିଜ୍ଞାସା ମଧ୍ୟ ପୁରୁଣା ହୁଏନାହିଁ, ବିଜ୍ଞାନର ପାଦମାନେ ମଧ୍ୟ କୌଣସି ଏକ ଖାସ୍ ଥାନକୁ ଆସି ମୋଟେ ରହି ଯାଆନ୍ତିନାହିଁ। ତେଣୁ, ବେନେଡିକ୍ଟ୍ ସ୍ପିନୋଜା ମଧ୍ୟ ମୋଟେ ପୁରୁଣା ହୋଇଯାଇ ନାହାନ୍ତି। ପୃଥ୍ୱୀଚେତନାର ସକଳ ଅବସରରେ ଲୋଡ଼ା ହେବାକୁ ଯାଉଛନ୍ତି। ହୁଏତ ଅଧିକ ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ଭାବରେ।

ହଁ, ଅଧିକ ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ଭାବରେ। ଆମ ଜୀବନର ଯାବତୀୟ ଦୃଷ୍ଟି ସକଳ ଅର୍ଥରେ ଏକ ସମଗ୍ରତାର ବୋଧଆଡ଼କୁ ଅଗ୍ରସର ହେବାରେ ଲାଗିଛି। ବିଜ୍ଞାନର ନାନା ଉଦ୍‌ଘାଟନ ଆଉ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଖୋପରେ ବିଭାଜିତ ହୋଇ ନରହି ଏକ ସମଗ୍ର ଜୀବନାବେଦନ ମଧ୍ୟକୁ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରିବାରେ ଲାଗିଛି। ଦର୍ଶନ ମଧ୍ୟ କେବଳ ଏକ ବିଶେଷ ବଖରାର ବସ୍ତୁ ହୋଇ ନରହି ଅଧିକ ତ୍ୱରାରେ ଜୀବନ ସହିତ ଏକ ସମଗ୍ର ସଂପୃକ୍ତି ମଧ୍ୟକୁ ରୂପାନ୍ତରିତ ହୋଇଯାଉଛି। ସମଗ୍ର ବିଶ୍ୱକୁ ଏକକରୂପେ ସମକ୍ଷରେ ରଖି ପୃଥିବୀ ନିମନ୍ତେ ଯୋଜନାସବୁ ହେଲାଣି। ରାଜନୀତିଟା ଯେତେ ସ୍ଥାନୀୟ ହୋଇ ରହିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରୁଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତଥାପି ଆପଣାର ନୂଆ ଗବାକ୍ଷଗୁଡ଼ିକୁ ଦେଇ ସମଗ୍ର ବିଶ୍ୱକୁ ହିଁ ଦେଖିବାଲାଗି କ୍ରମଶଃ ମଣ ହେବାକୁ ସଜ ହେଲାଣି। ଧର୍ମମାନେ ଏପରି ଏକ ନୂଆ ସମଗ୍ର ଆଉକିଛିକୁ ଠଉରାଇ ନେଇ ତାହାକୁ ଅଧ୍ୟାତ୍ମ ବୋଲି କହିଲେଣି।

ଏପରି ଏକ ସମଗ୍ର ଅନ୍ଦାଜ କ୍ରମେ ଆଗାମୀ ଆସ୍ପୃହାରୂପେ ସାକାର ହୋଇ ଆସୁଛି, ଯାହା ଆମ ଜୀବନକୁ ସକଳ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏକ ଅନ୍ୟ ସତ୍ୟ ମଧ୍ୟକୁ ପରିଚାଳିତ କରି ନେଇଯିବ । ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ଚିନ୍ତାରେ ସେହି ସମଗ୍ରତା ହିଁ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ଅନ୍ତର୍ନୀତୀ ପରି ହୋଇ ରହିଥିଲା । ଭୌତିକ ଠାରୁ ଏକ ଜୀବନମୟ ଈଶ୍ୱରୋପଲବ୍ଧି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେ ଏକ ସମଗ୍ରତା ମଧ୍ୟରେ ଏଠାରେ ଆମର ସକଳ ପ୍ରୟାସକୁ ଠୁଳ କରି ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ କରିଥିଲେ । ବାହାରକୁ କେତେ ଏକାକୀ ହୋଇ ରହିଥିଲେ ସତ, ମାତ୍ର ସବୁଯାକ ଖିଅ ସତକୁ ସତ ଏକ ସମଗ୍ରର ସହଜ ମହିମାରେ ହିଁ ସଦାସମାହିତ ହୋଇ ରହିଥିଲା । ଆଗକୁ ଆଗକୁ ଆମେ ତାଙ୍କ ଜୀବନ ତାଙ୍କର ଦର୍ଶନ ମଧ୍ୟରେ ସେହି ଉପାଦାନଟିକୁ ଅବଶ୍ୟ ଲୋଡ଼ିବା ଏବଂ ବଳ ପାଇବା । ଆମ ଦେଖିବା ଭିତରେ ସେହି sub specie aeternitatis ର ଆହ୍ୱାନଟିକୁ ଅନୁଭବ କରି ଶିଖିବା । ଆମ ଜୀବନର ଯାବତୀୟ ପ୍ରୀତି ଏକ ଈଶ୍ୱରୀୟ ପ୍ରସ୍ତର ଆୟତନ ମଧ୍ୟକୁ ଉତ୍ତୋଳିତ ହୋଇଯିବ ଏବଂ ସେହି ଉତ୍ତୋଳନର ପ୍ରକ୍ରିୟାରେ ଆଦୌ କୌଣସି ଖଣ୍ଡବିଶ୍ୱାସ ନୁହେଁ, ଆମର ବିଚାରବୁଦ୍ଧି ହିଁ ଆମକୁ ବାଟ ଦେଖାଇ ନେଉଥିବ । ଆମ ପୁରୁଣା ଖାତାର ଧର୍ମମାନେ ତ ଆମକୁ ଏଠା ଛାଡ଼ି ସେଠାକୁ ଚାଲିଗଲେ ଯାଇ ଯଥାର୍ଥ ମୁକ୍ତି ପ୍ରାପ୍ତ ହେବ ବୋଲି କେତେ ଚଗଲା ହୋଇ କହିଛନ୍ତି । ସେମାନେ ପୃଥିବୀର ଦୁଃଖ ବଢ଼ାଇଛନ୍ତି । ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ଆମ ପହୁଞ୍ଚ ଗୁଡ଼ାକର ବାହାରେ ନେଇ ଥୋଇ ଦେଇଛନ୍ତି । ମନୁଷ୍ୟର ବୁଦ୍ଧି ଏବଂ ବିଚାରଭାବନାକୁ ଅସମର୍ଥ ବୋଲି ଘୋଷଣା କରିଛନ୍ତି । ଅତ୍ୟନ୍ତ ଭାଗ୍ୟର କଥା ଯେ, ଆପଣାର ବୁଦ୍ଧିଦ୍ୱାରା ମନୁଷ୍ୟ ଶ୍ରଦ୍ଧାର ସହିତ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ଯାଏ ଆସିଛି । ତା'ର ଏହି ଜୀବନ ବଞ୍ଚିବାର ସମଗ୍ର ପ୍ରୟାସଟିରେ ହିଁ ସେ ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ଆବିଷ୍କାର କରିଛି । ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ଜୀବନ ଓ ଦର୍ଶନ ଉକ୍ତ ଆବିଷ୍କାରଯାତ୍ରାରେ ଏକ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ହୋଇ ରହିଛି । ତେଣୁ, ଆମର ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି ।

❋❋❋

ଚତୁର୍ଥ ଅଧ୍ୟାୟ

ସ୍ପିନୋଜା, ଏକ ପୁନର୍ମୂଲ୍ୟାୟନରେ

ବେନେଡ଼ିକ୍ଟ୍ ସ୍ପିନୋଜା ହେଉଛନ୍ତି ସପ୍ତଦଶ ଶତାବ୍ଦୀ ଇଉରୋପର ଗୋଟିଏ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ। ପ୍ରାୟ ସାଢ଼େ ତିନିଶହ ବର୍ଷ ପୂର୍ବର। ସିଏ ତ ବର୍ତ୍ତମାନ କୌଣସି ମିଉଜିଅମ୍‌ର ଏକ ବସ୍ତୁ ରୂପେ ସାଇତା ହୋଇ ରହି ଥାଆନ୍ତେ। ତେଣୁ ତାଙ୍କ ବିଷୟରେ କୌଣସି ଅଧ୍ୟୟନ କରିବାର କୌଣସି ପ୍ରୟୋଜନ ମଧ୍ୟ କ'ଣ ପାଇଁ ରହିଥାନ୍ତା ? ଆମର ଏହି ପୃଥିବୀରେ ତ କେତେ ନା କେତେ ଘଟଣା ଘଟି ଘଟି ଚାଲିଛି, ପୃଥିବୀ ବଦଳି ଯାଉଛି। ମଣିଷ ବଦଳୁଛି ଏବଂ ତା'ର ସର୍ବବିଧ ଧାରଣା ମଧ୍ୟ ବଦଳି ଯାଉଛି। ଆଗର ମାନଦଣ୍ଡମାନେ ବଦଳୁଛନ୍ତି, ମୂଲ୍ୟ-ସାରଣୀମାନେ ବଦଳୁଛନ୍ତି। ତେବେ ସାଢ଼େ ତିନିଶହ ବର୍ଷ ପୂର୍ବର ଜଣେ ଦାର୍ଶନିକଙ୍କ ବିଷୟରେ ଚର୍ଚ୍ଚା କରିବାପାଇଁ ପ୍ରକୃତରେ କେଉଁ କାରଣ ରହିଛି ?

ଦର୍ଶନର ଇତିହାସ କେତେ ନା କେତେ ସତ୍ୟବୋଧର କାହାଣୀକୁ ଲିପିବଦ୍ଧ କରି ରଖିଛି। ନୂଆ ନୂଆ ସତ୍ୟମାନେ ସମ୍ମୁଖକୁ ଆସିଛନ୍ତି ଓ କାଳ କାଳର କେତେ ଜଞ୍ଜିରକୁ ଛିଣ୍ଡାଇ ଦେଇଛନ୍ତି। ସେହି ପ୍ରକ୍ରିୟାଟି ଭିତରେ ବୈଜ୍ଞାନିକ ଅଛନ୍ତି, ଦାର୍ଶନିକମାନେ ମଧ୍ୟ ରହିଛନ୍ତି। ପୃଥିବୀଟି ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହେବାର ପ୍ରକ୍ରିୟାରେ ସେମାନଙ୍କର ବିଶେଷ ଥାନମାନ ରହିଛି। ଆମ ମଣିଷମାନଙ୍କର ମନକୁ ସେମାନେ ବିସ୍ମୟ ଏବଂ ପ୍ରେରଣାରେ ଭରି ରଖିଛନ୍ତି। ସେହି ଆଦିମ ଅତିପୁରାତନ କାଳରେ ଯେଉଁ ମନୁଷ୍ୟଟି ଅଗ୍ନିର ଆବିଷ୍କାର କଲା ଓ ତାହାର ଉପଯୋଗିତା ଗୁଡ଼ିକୁ ଦେଖାଇ ଦେଇଥିଲା, ତାକୁ ତ ସେହି ଭଗବାନ ହିଁ ସ୍ୱର୍ଗରୁ ମର୍ତ୍ତ୍ୟକୁ ଅବଶ୍ୟ ପଠାଇଥିବେ ବୋଲି ତତ୍କାଳୀନ ଗୁମ୍ଫାବାସୀମାନେ ଅବଶ୍ୟ ଅନୁମାନ କରିଥିବେ। ସେହି ଆଦିକାଳରେ ପଶୁର ଚମଡ଼ା ଦ୍ୱାରା ପ୍ରବଳ ଶୀତରୁ ଦେହକୁ ରକ୍ଷା କରାଯାଇ ପାରିବ ବୋଲି ସେହି ଯେଉଁ ପ୍ରଥମ ଆବିଷ୍କାରଟି ହୋଇଥିବ, ସେହିଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଆଧୁନିକ ଯୁଗର ପେନସିଲିନ୍‌ର ଉଦ୍‌ଭାବନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏହି ସବୁକିଛି ଆମ ଲାଗି ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ବିସ୍ମୟର କାରଣ ହୋଇ ରହିଛି। ସେହି ପୁରାତନ ପ୍ରସ୍ତରଯୁଗରୁ ଆଗକୁ ଆଗକୁ ପାଦ ପକାଇ ମନୁଷ୍ୟ ହିଁ ଆପଣା ମଧ୍ୟରୁ ଦାର୍ଶନିକକୁ ଜନ୍ମ ଦେଇଛି। ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗର ପୃଥିବୀଟିକୁ ଅବଲୋକନ କରି ନିଜର ଅନୁମାନ ଗୁଡ଼ିକୁ କରିବାର ସେହି ପ୍ରଥମ

ତତ୍ପରତା ଗୁଡ଼ିକ ହିଁ ଏକ ବିକାଶକ୍ରମରେ ଆଧୁନିକ ପ୍ରୟୋଗଶାଳାର ସୋପାନରେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଛି। ଭାବନା ଏବଂ ବିଚାରର ଇତିହାସରେ ଆମର ଏହି ଯୁଗଟିକୁ ତେଣୁ ଆମେ ଗୋଟିଏ ସିଡ଼ିର ସବା ଉପରର କାଠି ସହିତ ତୁଳନା କରିପାରିବା। ଏବଂ, ସିଡ଼ିର ତଳ କାଠି ଗୁଡ଼ିକର ମଧ୍ୟ ଅବଶ୍ୟ ଏକ ସମାନ ମହତ୍ତ୍ୱ ରହିଛି, କାରଣ ସେହିମାନେ ତ ସବା ଉପରଟିକୁ ଅବଲମ୍ବନ ଦେଇ ସମ୍ଭାଳି ରଖିଛନ୍ତି !

ମନୁଷ୍ୟମାତ୍ରକେ ଆମ ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କର ଗୋଟିଏ ମନ ରହିଛି ଏବଂ ସେହି ମନକୁ ଭୂମି କରି ଆମର ଯାବତୀୟ ଭାବନା। ସେହି ମନ ନାମକ ସାମର୍ଥ୍ୟଟି ଦ୍ୱାରା ଆମେ କେବଳ ବର୍ତ୍ତମାନଟି ମଧ୍ୟରେ ସୀମିତ ନରହି ଆଗକୁ ଆଗକୁ ମଧ୍ୟ ଚିନ୍ତା କରୁ। ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ଅବସ୍ଥିତ ବସ୍ତୁମାନଙ୍କର ଅନ୍ତଃପ୍ରବେଶ କରିଥାଉ। କେବଳ ବସ୍ତୁଗୁଡ଼ିକ ବିଷୟରେ ସତ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଜାଣିବାକୁ ଯଥେଷ୍ଟ ବୋଲି ସ୍ୱୀକାର କରି ନନେଇ ଆମେ ସେଗୁଡ଼ିକର ସତ୍ୟଗୁଡ଼ିକର ବି ଅନ୍ୱେଷଣ କରିଥାଉ।

ଆମର ଏହି ସଭ୍ୟତା ବିଗତ ବହୁ ଶତାବ୍ଦୀ ଧରି କ୍ରମବିକଶିତ ହୋଇ ଆସିଛି। ସେକାଳର ଅବଶେଷ ଗୁଡ଼ିକ ସାକ୍ଷ୍ୟ ଦେଉଛନ୍ତି ଯେ ସେହି ଅତିପ୍ରାଚୀନ କାଳର ମନୁଷ୍ୟମାନେ ମଧ୍ୟ ଚିନ୍ତା କରୁଥିଲେ ଓ ସିଦ୍ଧାନ୍ତଗୁଡ଼ିକରେ ଉପନୀତ ହେଉଥିଲେ। ମନୁଷ୍ୟର ସମାଜ ଯେତିକି ପ୍ରାଚୀନ, ତେଣୁ ଦର୍ଶନ ମଧ୍ୟ ପ୍ରକୃତରେ ସେତିକି ପ୍ରାଚୀନ, ନୀଳନଦୀ, ଇଉଫ୍ରେଟିସ୍ ତଥା ସିନ୍ଧୁ ନଦୀର ଉପତ୍ୟକାରେ, ଗ୍ରୀକ୍ ନଗରରାଷ୍ଟ୍ର ଗୁଡ଼ିକରେ ବାସ କରୁଥିବା ମନୁଷ୍ୟମାନେ ମଧ୍ୟ ବସ୍ତୁଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ ନିହିତ ହୋଇ ରହିଥିବା ସତ୍ୟଟି ବିଷୟରେ ଗମ୍ଭୀର ଭାବରେ ଚିନ୍ତା କରିଛନ୍ତି। ପୃଥିବୀ ଜଳରୁ ସୃଷ୍ଟ ହୋଇଛି ବୋଲି କହିଥିବା ପୁରାତନ ଗ୍ରୀସ୍‌ର ଥେଲିସ୍‌ଙ୍କ ଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ସମ୍ପ୍ରତି ଆମେ ଇଲେକ୍ଟ୍ରନ୍ ଏବଂ ପ୍ରୋଟୋନ୍ ଯାଏ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲୁଣି। ହୁଏତ ଶେଷ ଉତ୍ତରଟିଏ ତଥାପି ମିଳିନାହିଁ, ଜିଜ୍ଞାସୁ ମନୁଷ୍ୟମାନେ ଏବେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରଶ୍ନମାନ ପଚାରିବାରେ ଲାଗିଛନ୍ତି। ଗତିଶୀଳ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି।

ତଥାପି, ଏତେ ଏତେ ପ୍ରୟାସ ପରେ ଆମେ ବସ୍ତୁତଃ କେତେ କ'ଣ ଜାଣିଛୁ ? ଗଦା ଗଦା ପରିମାଣର କେତେ କ'ଣ ଜାଣିଛୁ, ତଥାପି କେତେ କ'ଣ ତଥାପି ଅସ୍ପଷ୍ଟ ଓ ରହସ୍ୟବତ୍ ହୋଇ ରହିଛି। ପ୍ରତ୍ୟେକ ଯୁଗରେ ଆମ ବୈଜ୍ଞାନିକମାନେ ପ୍ରକୃତି ବିଷୟରେ ଆମର ଜ୍ଞାନଗୁଡ଼ିକୁ ବଢାଇବାରେ ଲାଗିଛନ୍ତି, ତଥାପି ବହୁତ କିଛି ସର୍ବଦା ହିଁ ରହିଛି। ବହୁ ସମ୍ଭାବନା ଏବେ ମଧ୍ୟ ଉଦ୍‌ଘାଟିତ ହେବା ଲାଗି ଅପେକ୍ଷା କରି ରହିଛି। ବୈଜ୍ଞାନିକ ନିଉଟନ୍ ଯେପରି ଏକଦା କହିଥିଲେ ଯେ, କେବଳ ଗୋଟିଏ ସାନ ପିଲା ପରି ହିଁ ସେ ସମୁଦ୍ରବେଳାରେ କ୍ରୀଡ଼ାରତ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି, ବେଳେ ବେଳେ

ଗୋଟିଏ ଚିକଣ ପଥର ଅଥବା ସୁନ୍ଦର ଶାମୁକାଟିଏ ପାଇ ଯାଉଛନ୍ତି ଏବଂ ସତ୍ୟର ବୃହତ୍ ସମୁଦ୍ରଟି ତଥାପି ଅନାବିଷ୍କୃତ ହୋଇ ରହିଛି । ଏତେ ଏତେ ଜାଣିବା ପରେ ଆମେ ଏହି ସତ୍ୟଟିକୁ ଉପଲବ୍ଧି କରିଛୁ ଯେ, ଆମେ ପ୍ରକୃତରେ ବହୁତ ଅଳପ ହିଁ ଜାଣିଛୁ । ଆଉଜଣେ ଆଧୁନିକ ବିଚାରକଙ୍କ ଭାଷାରେ କହିଲେ, ଏତେ ଅଧିକ ସଂଖ୍ୟାର ମନୁଷ୍ୟ ଏତେ ଏତେ ବିଷୟରେ ଅନିଶ୍ଚିତ ହୋଇ ରହିଥିବାର ଏହି ଯେଉଁ ବର୍ତ୍ତମାନ ସମୟଟି ପୃଥିବୀକୁ ପୂର୍ବରୁ କେବେ ମଧ୍ୟ ଆସି ନଥିଲା । ଆଉଜଣେ ମଧ୍ୟ ଯେପରି କହିଛନ୍ତି, ଆମେ ସମସ୍ତେ ସତେ ଯେପରି କୌଣସି ଭଉଁରୀରେ ପଡ଼ି ବୁଲିବାରେ ଲାଗିଛୁ, ଯେଉଁଟିରେ ମୋଟେ କିଛିହେଲେ ଥିର ହୋଇ ରହିନାହିଁ; ଏପରିକି ଯେଉଁ ସୁଅରେ ପଡ଼ି ଆମେ ସମସ୍ତେ ଭାସି ଚାଲି ଯାଉଛୁ, ସେଇଟି ଯେ ଆମକୁ କୁଆଡକୁ ନେଇ ଯାଉଛି, ସେବିଷୟରେ ମଧ୍ୟ ଆମେ କିଛି ଜାଣିନାହୁଁ । ସବୁକିଛି କେବଳ ଧାଇଁବାରେ ଲାଗିଛି, ଆମର ପ୍ରାପ୍ତ ତଥ୍ୟ ଏବଂ ସିଦ୍ଧାନ୍ତଗୁଡ଼ିକୁ ବୋକା ବନାଇ ଦେଉଛି । ସେକାଳର ସେହି ପ୍ରଥମ ଦାର୍ଶନିକଟି ଯେଉଁ କାହିଁକିଟିକୁ ନେଇ ନିଜ ଦର୍ଶନଟିର ଅନୁମାନ କରିଥିଲା, ସେଇଟି ଏବେ ମଧ୍ୟ ବିଦ୍ୟମାନ ରହିଛି ଓ ଆମର ସମସ୍ତ ପ୍ରୟାସକୁ ପରାଭୂତ କରି ରଖିଛି । ଆମର ସର୍ବବିଧ ଅଧ୍ୟୟନ ଆମକୁ ନୂଆ ନୂଆ ପ୍ରଶ୍ନବାଚୀ ମଧ୍ୟରେ ନେଇ ପକାଇ ଦେଇଛି ।

ମାତ୍ର ଏହିସବୁ ଯାବତୀୟ କଥା ଆମକୁ କୌଣସି ନିରାଶାବାଦ ଭିତରେ ନେଇ ପକାଇଦେବା ଆଦୌ ଉଚିତ ହେବନାହିଁ । ଆମକୁ ମୋଟେ କୌଣସି ସଂଶୟବାଦୀ ନିଷ୍କ୍ରିୟତା ମଧ୍ୟରେ ମୋଟେ କିଳି ରଖିବନାହିଁ । ସର୍ବବିଧ ଜ୍ଞାନଲାଭକୁ ଆମେ ରହସ୍ୟମାନଙ୍କର ଏକ ଉଦ୍‌ଘାଟନ ବୋଲି ହିଁ ଜାଣିବା । ସେହି ରହସ୍ୟ ଆମ ଆଗରେ ସର୍ବଦା ଏକ ଚ୍ୟାଲେଞ୍ଜ ପରି ହୋଇ ରହିଥିବ ଏବଂ ସେଗୁଡ଼ିକର ଉଦ୍‌ଘାଟନ ନିମନ୍ତେ ଆମର ଉଦ୍ୟମମାନେ ମଧ୍ୟ ସତତ ତାହାରି ଅନୁରୂପ ଦୃଢ଼ ଏବଂ ବୃହତ୍ ହୋଇ ରହିଥିବେ । ଆମର ଏହି ଆଧୁନିକ ଯୁଗର ଏକ ଖାସ୍ ବିଶେଷତ୍ୱ ହେଉଛି ଯେ, ମୁଖ୍ୟତଃ ଜ୍ଞାନଲାଭର ଏକ ଆନନ୍ଦ ସକାଶେ ହିଁ ଯାବତୀୟ ଜ୍ଞାନର ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ହେବାରେ ଲାଗିଛି । ପୁରାତନ ଯୁଗର ସଂସ୍କାରଟା ପରି ପୃଥିବୀଟା ଏତେ ବୃହତ୍ ଓ ବିଶାଳ ବୋଲି ଜାଣିବାକୁ ପାଇ ଆଦୌ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହେଉନାହିଁ ଅଥବା ତା' ଆଗରେ ସିଏ କେତେ କ୍ଷୁଦ୍ର ତଥା ଅଳପ ବୋଲି ଦେଖି ଆଦୌ ଭୟଭୀତ ହୋଇ ପଡୁନାହିଁ । ସତେଅବା ଆମର ଏହି ଯୁଗଟିକୁ ଆଧାର କରି ଏକ ବୃହତ୍ ଜାଗରଣ ଯୁଗ ଆରମ୍ଭ ହେବାକୁ ଯାଉଛି !

ତେଣୁ ସାରାଂଶ ହେଉଛି, ଏହି ପୃଥିବୀରେ ଆମେ କ୍ରମେ ବହୁତ ବହୁତ କଥା

ଜାଣିଲୁଣି, ତଥାପି ବହୁତ କିଛି ଜାଣିବାକୁ ରହିଛି। ଆମ ଚିନ୍ତନଜଗତର ସେହି ଆରମ୍ଭ କାଳରୁ ହିଁ କେତେ କେତେ ବ୍ୟକ୍ତି ନାନାବିଧ ଜିଜ୍ଞାସା ଦ୍ୱାରା ସେହି ଏକାଭଳି ମୂଳପ୍ରଶ୍ନ ଗୁଡ଼ିକର ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ହେଉଛନ୍ତି ଏବଂ ଆପଣାର ଲବ୍ଧ ଜ୍ଞାନଚୟକୁ ଭବିଷ୍ୟତର ବଂଶଧରମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଲିପିବଦ୍ଧ କରି ଯାଇଛନ୍ତି। ସତ୍ୟର ଆବିଷ୍କାର ଆଦୌ କୌଣସି ଶେଷ ପ୍ରାନ୍ତରେ ଆସି ମୋଟେ ପହଞ୍ଚି ଯାଉନାହିଁ ଏବଂ ଆମର ଯାତ୍ରାଟି ମୋଟେ ଶେଷ ହେଉନାହିଁ। ଯଦି ପ୍ରକୃତରେ ସେପରି କିଛି ହୋଇଥାନ୍ତା, ତେବେ ଆମ ଅର୍ଜନର ଯାବତୀୟ ଦର୍ଶନ ଓ ବିଜ୍ଞାନ କୋଉ କାଳରୁ ହିଁ ସ୍ଥାଣୁ ହୋଇ ଗୋଟିଏ ଜାଗାରେ ରହି ଯାଇଥାନ୍ତା। ତେଣୁ ସର୍ବଶେଷ ସତ୍ୟଟି ଆଦୌ ଉପଲବ୍ଧ ହୋଇନାହିଁ ଏବଂ ଆମ ପୃଥିବୀ ମଧ୍ୟ ଏପରି ଏକ ସନ୍ତୋଷର ଅଧିକାରୀ ହୋଇନାହିଁ, ଯାହାଫଳରେ କି ସେହି ଏକା ସମସ୍ୟାଗୁଡ଼ିକ ବିଷୟରେ ତା'ର ଚିନ୍ତାଗୁଡ଼ିକୁ ବର୍ଜନ କରି ଚାଲି ଆସିଛି। ଅର୍ଥାତ୍, ସତ୍ୟର ଅନୁସନ୍ଧାନ-କ୍ଷେତ୍ରରେ ଉପଲବ୍ଧ ଏକମାତ୍ର ସତ୍ୟଟି ହେଉଛି ଯେ, ସେଇଟିର ନାନାବିଧ ମାର୍ଗ ବଳବତ୍ତର ରହିଛି ଏବଂ ଏକାଧିକ ପ୍ରକାରେ ଆମେ ଅଗ୍ରସର ହୋଇ ଆସିଛୁ। ବାଇବେଲ୍‌ରୁ ଉକ୍ତିଟିଏ ନେଇ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କ ବିଷୟରେ ଲେଖିଥିବା ଗୋଟିଏ ପ୍ରବନ୍ଧରେ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ମାଥିଉ ଆର୍ନୋଲଡ୍ ଯେପରି କହିଛନ୍ତି, "ମୋ' ପିତା ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ସଦନରେ ବହୁସଂଖ୍ୟକ ଅଟ୍ଟାଳିକା ବିଦ୍ୟମାନ ରହିଛି।"

ଫ୍ରେଡ଼େରିକ୍ ଏଙ୍ଗେଲ୍‌ସ୍‌ଙ୍କ କଥାରେ କହିଲେ, ବିଜୟ ଲାଭ କରି ଏକ ଶତ୍ରୁଦୁର୍ଗକୁ ନିଜର ଅଧିକାରକୁ ଆଣିବା ପରି ଆମେ ଆଦୌ ପ୍ରକୃତିକୁ ଜୟ କରି ନିଜର ବଶ କରି ରଖୁନାହିଁ। ସତେ ଯେପରି ଆମେ ପ୍ରକୃତି ବାହାରେ କେଉଁଠି ରହିଛୁ ଓ ପ୍ରକୃତି ଉପରେ ବିଜୟ ହାସଲ କରୁଛୁ, ସେପରି କେବେ ହୁଏନାହିଁ। ବରଂ, ଠିକ୍ ବିପରୀତ କଥାଟି ହିଁ ଘଟିଥାଏ ଯେ, ଆମେ ପ୍ରତ୍ୟେକେ ଆପଣାର ମାଂସ, ରକ୍ତ ଏବଂ ମସ୍ତିଷ୍କରେ ପ୍ରକୃତିର ଏକ ଅଂଶରୂପେ ପ୍ରକୃତି ଭିତରେ ରହିଥିବାରୁ କେବଳ ଅନ୍ୟ ସର୍ବବିଧ ସତ୍ତାଠାରୁ ଏକ ଅଲଗା ପ୍ରକାରେ ପ୍ରକୃତିର ରହସ୍ୟଗୁଡ଼ିକୁ ଆବିଷ୍କାର କରୁ ଏବଂ ସେହି ମୁତାବକ ସମୁଚିତ ଭାବରେ ସେଗୁଡ଼ିକୁ କାମରେ ଲଗାଇଥାଉ। ଆମେ ସମସ୍ତେ ଆଦ୍ୟରୁ ହିଁ ପ୍ରକୃତି ମଧ୍ୟରେ ରହିଛୁ, ପ୍ରକୃତିର ନିୟମଗୁଡ଼ିକ ଆମେ ପୃଥିବୀକୁ ଆସିବା ଆଗରୁ ବଳବତ୍ତର ରହିଛି, ଆମେ ଅର୍ଜନ କରିଥିବା ଜ୍ଞାନଗୁଡ଼ିକର ଅନୁପାତରେ ହିଁ ଆମେ ସେଗୁଡ଼ିକ କେତୋଟିକୁ ଜାଣିଛୁ। ତେଣୁ ନିଜର ପୂର୍ଣ୍ଣନିଷ୍ଠା ସହିତ ଏକ ଅନୁରୂପ ଜିଜ୍ଞାସା ଦ୍ୱାରା ପ୍ରେରିତ ହୋଇ ଆମଭିତରୁ ଯିଏ ସେହି ପ୍ରକୃତିର ମନ୍ଦିରଟି ଭିତରେ ପ୍ରବେଶ କରି ପାରିଛି, ଆମେ ଯୁଗଯୁଗର ବହୁ ମାର୍ଗ ମଧ୍ୟରେ ହିଁ

ତା'ର ମାର୍ଗଟିକୁ ମଧ୍ୟ ଗୋଟିଏ ବୋଲି ଜାଣିବା ଏବଂ ଗ୍ରହଣ କରିବା। ବ୍ୟାଖ୍ୟାଗୁଡ଼ିକର ଏକାଧିକ ସ୍ଥାନରେ ଆମ ମତଠାରୁ ସେଇଟି ଭିନ୍ନ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତାହାକୁ ଅବଶ୍ୟ ସମ୍ମାନ ଦେବା, ସ୍ୱୀକୃତି ପ୍ରଦାନ କରିବା।

ଦର୍ଶନର ଇତିହାସରେ ଅନେକେ ଏକ ସମ୍ମୋହନ ମଧ୍ୟରେ ପଡ଼ିଯିବା ପରି ଗୋଟିଏ ଭୁଲ କରିଛନ୍ତି; ସେମାନେ ନିଜ ମୂଲ୍ୟବୋଧର ମାପକଟିକୁ ଦେଇ ଆଉ ଜଣକର ବିଚାର କରିଛନ୍ତି। ଜ୍ଞାନଜିଜ୍ଞାସାର ସକଳ କ୍ଷେତ୍ରରେ ସେହି ଘଟଣାଟିକୁ ଦେଖିବାକୁ ମିଳୁଛି। ଆମେ ପ୍ରତ୍ୟେକେ ଯେ ତୁଚ୍ଛା ନିଜର ଅତିଶ୍ରଦ୍ଧା ତଥା ବଦ୍ଧଧାରଣା-ଗୁଡ଼ିକ ଦ୍ୱାରା ଭରପୂର ହୋଇ ରହିଛୁ, ଏଥିରୁ ତାହାର ଏକ ପ୍ରମାଣ ମିଳିଯାଉଛି। ଅନେକ ସମୟରେ ଆମ ବିଦ୍ୱାନମାନେ ବସ୍ତୁମାନଙ୍କ ବିଷୟରେ ଯାବୁଡ଼ି ଧରିଥିବା ନିଜ ନିଜର ଖାସ୍ ପ୍ରିୟ ସିଦ୍ଧାନ୍ତଗୁଡ଼ିକ ଭିତରେ ବାନ୍ଧି ହୋଇ ରହି ଆଉଜଣେ ଅନ୍ୱେଷଣକାରୀର ବିଚାରଗୁଡ଼ିକ ବିଷୟରେ କୌଣସି ନ୍ୟାୟବିଚାର କରନ୍ତିନାହିଁ; ଆଉ ଜଣକର ବିଚାର କେତେଦୂର ସେମାନଙ୍କର ନିଜ ବିଚାରଗୁଡ଼ିକ ସହିତ ମେଳ ଖାଉଛି କି ନାହିଁ, କେବଳ ସେଇଟିକୁ ଦେଖାଇ ଦେବାରେ ଉତ୍ସାହୀ ହୋଇ ରହିଥାନ୍ତି। ତେଣୁ, ଏଥିରେ ବିସ୍ମିତ ହେବାର କୌଣସି କାରଣ ନଥାଏ ଯେ, ଦର୍ଶନର ଇତିହାସରେ ସର୍ବବିଧ ଆଲୋଚନା ଗୁଡ଼ିକରେ କେବଳ ସ୍ୱୟଂ ସେହି ଆଲୋଚକଙ୍କର ମତଗୁଡ଼ିକୁ ହିଁ ଜାଣିହୁଏ। ମୋ' ଆପଣା ଉପସ୍ଥାପନାଟି ହେଉଛି ଏକମାତ୍ର ଠିକ୍ ଏବଂ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କର ଉପସ୍ଥାପନା ପ୍ରମାଦଯୁକ୍ତ ବୋଲି ଦେଖାଇବାର ସେହି ପ୍ରବୃତ୍ତିଟି ଆମ ରୋଗଗ୍ରସ୍ତ ମସ୍ତିଷ୍କଟିରେ ସତେଅବା ଘାଆଟିଏ ହୋଇ ରହିଥାଏ। ସେହି ରୋଗଟିକୁ ଆମେ କୌଣସି ଏକ ଉତ୍ତରାଧିକାର-ସୂତ୍ରରେ ଆମର କେଉଁ ଆଦିମ ପୂର୍ବପୁରୁଷ ମାନଙ୍କ ଠାରୁ ଲାଭ କରିଥାଉ କି ? ଦର୍ଶନର କୌଣସି ଗୋଟିଏ ଚର୍ଚ୍ଚାରେ କଦାପି ସବୁଯାକ ସମ୍ଭାବନା ଅନ୍ତର୍ଗତ ହୋଇ ରହିନଥାଏ ଏବଂ ତେଣୁ ଆଦୌ କୌଣସିଟିକୁ ଆମେ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ଦାବୀ କରି ପାରିବାନାହିଁ। ସେଥିଲାଗି ଆପଣାର ସୀମାଗୁଡ଼ିକୁ ଜାଣି ଆମେ ସର୍ବଦା ଅନ୍ୟମାନଙ୍କର, ସେହି ସହଯାତ୍ରୀ ମାନଙ୍କ ବିଷୟରେ ସର୍ବଦା ସହିଷ୍ଣୁ ହେବା। ସେମାନଙ୍କର ମତ ଆମ ମତଠାରୁ ଯେତେ ଭିନ୍ନ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସହିଷ୍ଣୁ ହେବା।

ଗୋଟିଏ ମନ୍ତବ୍ୟ ଅନୁସାରେ, ବିଜ୍ଞାନ ହିଁ ଆମକୁ ଗୋଟିଏ କଥା ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବରେ ବୁଝାଇ ଆସିଛି ଯେ, ବସ୍ତୁତଃ ଗୋଟିଏ ଚିରସ୍ଥାୟୀ ସମତାବସ୍ଥା ବୋଲି ଆଦୌ କିଛି ନାହିଁ; ପୃଥିବୀରେ ନାହିଁ କିମ୍ବା ଆମ ମନଭିତରେ ନାହିଁ। ତେଣୁ କୌଣସି ଖାସ୍ ଦର୍ଶନ ମଧ୍ୟରେ ଆମେ ମୋଟେ ସିଷ୍ଟେମ୍‌ଗୁଡ଼ିକୁ ଖୋଜି ଯିବାନାହିଁ। ସେଥିରେ ରହିଥିବା

ବିଚାରଗୁଡ଼ିକ ସହିତ ହିଁ ପରିଚିତ ହେବା । ତେଣୁ, ଯାବତୀୟ ଦର୍ଶନର ମୂଲ୍ୟ-ନିରୂପଣ କରୁଥିବା ବେଳେ ସେଥିରେ ପ୍ରକଟ କରା ଯାଇଥିବା ସତ୍ୟଗୁଡିକୁ ଆମେ ଜାଣିବା । ଏବଂ ସ୍ପିନୋଜା-ଦର୍ଶନର ବ୍ୟାଖ୍ୟାରେ ମଧ୍ୟ ତାହାହିଁ ଆମର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ହୋଇ ରହିବ । ଆମ ନିଜ ବିଚାର ଓ ଧାରଣାର ଆଇନା ଉପରେ ପ୍ରତିଫଳିତ କରି ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ବିଚାରଚୟର ପରୀକ୍ଷା କରିବାନାହିଁ । ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ନିଜ ମୁଦ୍ରାଗୁଡ଼ିକ ଅନୁସାରେ ଆମେ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ବିଚାର କରିବା । ସତ୍ୟର ଅନ୍ୱେଷଣରେ ସ୍ପିନୋଜା ନିଜ ସରଣୀଟି ଉପରେ ନିଜ ଶୈଳୀରେ କେତେ କୁଆଡ଼େ ଯାଇ ଉପନୀତ ହୋଇଛନ୍ତି, ଆମେ ସେଇଟିର ମର୍ମପ୍ରବେଶ କରିବା । ପୁଣିଥରେ ଏହି କଥାଟିକୁ ସ୍ମରଣରେ ରଖିଥିବା ଯେ, ଯାହା ସତ୍ୟ, ତାହା ସର୍ବଦା କେତେ କେତେ ଆଡ଼କୁ ବିସ୍ତୃତ ଏବଂ ପ୍ରସାରିତ ହୋଇ ରହିଥାଏ । ସେହି ସତ୍ୟର ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ହେବାଲାଗି ସ୍ପିନୋଜା ମଧ୍ୟ ନିଜସ୍ୱ ଏକ ମାର୍ଗରେ ଅଗ୍ରସର ହୋଇ ଯାଇଛନ୍ତି ଏବଂ ମୂଳଭୂତ ସମସ୍ୟାଗୁଡ଼ିକୁ ଖୋଜି ବାହାର କରିଛନ୍ତି । ସମାଧାନମାନ ମଧ୍ୟ କରିଛନ୍ତି ।

Tr. Theol. Politicus ପୁସ୍ତକରେ ସ୍ପିନୋଜା ଧର୍ମପୁସ୍ତକ ମାନଙ୍କର ଏକ ଇତିହାସ-ଭିତ୍ତିକ ଅଧ୍ୟୟନ ହେଉ ବୋଲି ଦାବୀ କରିଛନ୍ତି । ଦର୍ଶନର ଅଧ୍ୟୟନ-କ୍ଷେତ୍ରରେ ମଧ୍ୟ ଠିକ୍ ସେହିପରି ହେବା ଉଚିତ । ଦାର୍ଶନିକ ସ୍ପିନୋଜା ଗୋଟିଏ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଯୁଗରେ ବାସ କରୁଥିଲେ; ସିଏ ଏପରି ଗୋଟିଏ ସମାଜରେ ବାସ କରୁଥିଲେ, ଯେଉଁଠାରେ ଲୋକମାନଙ୍କର ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ମନୋଦୃଷ୍ଟି ରହିଥିଲା । ଆମ ଏଯୁଗଟି ସହିତ ମିଳାଇ ଦେଖିଲେ ଆମକୁ ସେହି ସମାଜଟି ଖୁବ୍ ବିଚିତ୍ର ବୋଲି ହିଁ ଲାଗିବ । ଏବର ପଦାର୍ଥବିଜ୍ଞାନ, ଦର୍ଶନ ଏବଂ ମନୋବିଜ୍ଞାନ ତ ସେହି ସମାଜକୁ କେତେ ପଛରେ ପକାଇ ଦେଇ ଆଗକୁ ଆସିଗଲେଣି । ଏବଂ, ସେହି ସପ୍ତଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଭୂମିଟି ଉପରେ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କୁ ଦେଖିପାରିଲେ ହିଁ ଆମେ ତାଙ୍କୁ ସମୁଚିତ ଭାବରେ ଦେଖି ପାରିବା ।

ଶବ୍ଦମାନେ ହେଉଛନ୍ତି ଚତୁର ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କର ମଥାରୁ ବାହାରିଥିବା ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଉଦ୍ଭାବନ, ଯାହା ଜଣେ ସାଧାରଣ ପାଠକକୁ ଖୁବ୍ ବିଭ୍ରାନ୍ତିରେ ପକାଇ ରଖିଥାଏ । ଦାର୍ଶନିକମାନଙ୍କର ପାଖରେ ମଧ୍ୟ ସେହି କଥାଟି ବହୁତ ପରିମାଣରେ ରହିଥାଏ ଏବଂ ଦର୍ଶନର ନାନାବିଧ ସମସ୍ୟା ତାହାରି ଦ୍ୱାରା ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥାଏ । ତେଣୁ, ଏପରି ମଧ୍ୟ ବେଶ୍ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ ଯେ, ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଦାର୍ଶନିକ ସେହି ସମାନ ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକୁ ବ୍ୟବହାର କରିଛନ୍ତି, ଅଥଚ ସେଥିରେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଅର୍ଥବ୍ୟଞ୍ଜନାମାନ ଦେଇଛନ୍ତି । ଈଶ୍ୱର, ପ୍ରକୃତି, ପରମ ସତ୍ୟ, ଏଗୁଡ଼ିକ ସେହିପରି କେତୋଟି ପରିଚିତ

ଶବ୍ଦ, ଦାର୍ଶନିକମାନେ ଯେଉଁଗୁଡ଼ିକୁ ବ୍ୟବହାର କରିଛନ୍ତି ଓ ସେଥିରେ ଆପଣାର ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ବ୍ୟଞ୍ଜନାମାନ ନେଇ ଯୋଡ଼ି ରଖିଛନ୍ତି। ତେଣୁ, କ୍ରମେ ଦର୍ଶନରେ ରହିଥିବା ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକର କ୍ରମେ ଭାଷାଭିତ୍ତିକ ଆଲୋଚନାମାନ କରାଗଲାଣି। 'ଭଗବାନ୍ ଅଛନ୍ତି କି ?'-ଏହି ପ୍ରଶ୍ନଟି ମଧ୍ୟରେ ରହିଥିବା 'ଅଛନ୍ତି' କଥାଟିର ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଅର୍ଥଟିକୁ ଠିକଣା ଭାବରେ ବୁଝିବାକୁ ପଡୁଛି। ନହେଲେ ଏକ ଭୁଲବୁଝାମଣା ସୃଷ୍ଟି ହେବାର ଆଶଙ୍କା ରହିଛି। ଦର୍ଶନର ଛାତ୍ରମାନେ ଜଣେ ଦାର୍ଶନିକଙ୍କର ବିଚାରଚୟକୁ ବୁଝିବାର କ୍ଷେତ୍ରରେ ବହୁତ ସମୟରେ ଏହିପରି ଏକାଧିକ ଶବ୍ଦର ସମ୍ମୁଖୀନ ହୁଅନ୍ତି ଏବଂ ଭାରି ତରତର ହୋଇ ସେଗୁଡ଼ିକର ଆପଣାର ନିଜସ୍ୱ ଅର୍ଥଗୁଡ଼ିକୁ ନେଇ ଭରି ଦେଇଥାନ୍ତି। ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକୁ କେଉଁ ବିଶେଷ ଅର୍ଥରେ ବ୍ୟବହାର କରାଯାଇଛି, ସେହି ବ୍ୟାପାରଟିକୁ ପାସୋରି ପକାନ୍ତି। ତାହାରି ହେତୁ ଖାଲି ସମସ୍ୟାଗୁଡ଼ାକ ମଧ୍ୟରେ ଘାଣ୍ଟି ହେଉଥାନ୍ତି।

ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ବିଶ୍ଳେଷଣକାରୀମାନେ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ଅଧ୍ୟୟନ କରୁଥିବା ସମୟରେ ସେହିପରି କେତେକେତେ ଆଡ଼କୁ ହୁଡ଼ି ଯାଇଛନ୍ତି। ଈଶ୍ୱର, ପ୍ରକୃତି, ସତ୍ୟ ଏବଂ ପ୍ରେମ ଆଦି ଶବ୍ଦକୁ ଯେଉଁଭଳି ଅର୍ଥରେ ବ୍ୟବହାର କରିଛନ୍ତି, ସେମାନେ ତାହାକୁ ଭୁଲି ଯାଇଛନ୍ତି। ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ, ସିଏ ବ୍ୟବହାର କରିଥିବା 'ପ୍ରେମ' ଶବ୍ଦଟିକୁ ସେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ବୁଝିବା ଅର୍ଥରେ ବୁଝିଛନ୍ତି। ସେହି ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ଅର୍ଥରେ ବୁଝିବା ଅର୍ଥାତ୍ ପ୍ରେମରୁ ହିଁ ଯାହାକିଛି ଯଥାର୍ଥ ଆନନ୍ଦ ସମ୍ଭବ ହୋଇଥାଏ। ଈଶ୍ୱର କହିଲେ ସ୍ପିନୋଜା ପ୍ରକୃତିକୁ ବୁଝନ୍ତି,- ଅର୍ଥାତ୍ ବିଶ୍ୱ-ଅସ୍ତିତ୍ୱର ଏହି ଶାଶ୍ୱତ ବିସ୍ତାରଟିକୁ। ସେହି ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ଭଲ ପାଇବା କହିଲେ, ଆମ ସମ୍ମୁଖରେ ବିସ୍ତାରିତ ହୋଇ ରହିଥିବା ଏହି ଜଗତ୍-ଅସ୍ତିତ୍ୱ ବିଷୟରେ ସଦାସଚେତନ ହୋଇ ରହିବା। ଭଲ ପାଇବା କହିଲେ ଅନେକାନେକ ମେଧାସମ୍ପନ୍ନ ବ୍ୟକ୍ତି ଯେଉଁପରି ବୁଝିଥାନ୍ତି, ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ବୋଧଭୂମିଟି ଠାରୁ ତାହା ପ୍ରକୃତରେ ବହୁତ ଭିନ୍ନ। ପ୍ରେମ ବିଷୟରେ ଆମର ଯାବତୀୟ ଭାବନାକୁ ଆମେ ଆଦୌ ଆମର ଅଭ୍ୟସ୍ତ ଅଳ୍ପତାଗୁଡ଼ିକୁ ଦେଇ ବୁଝିବାନାହିଁ, ପୃଥିବୀକୁ ଏକ ବୃହତ୍ ସମଗ୍ର ଗଠନରୂପେ ଅନୁଭବ କରିବା। ଏବଂ ସେହି ସତ୍ୟଟିକୁ ଉପଲବ୍ଧି କରିପାରିଲେ ବିଶୃଙ୍ଖଳା ଏବଂ ଅସମଞ୍ଜସତା ବିଷୟରେ ରହି ଆସିଥିବା ଆମର ଚିରାଚରିତ ଧାରଣାଗୁଡ଼ିକ ଆମକୁ ଛାଡ଼ି ଚାଲିଯିବେ ଏବଂ ଆମେ ନିଜର ଜୀବନଟିକୁ ଏକାବେଳେକେ ବଞ୍ଚିବାକୁ ମଧ୍ୟ ଆରମ୍ଭ କରିବା। ମୋଟେ କେବଳ ନିଜଭିତରେ କିଳିହୋଇ ରହିବାନାହିଁ,- ଏହି ବୃହତ୍ତର ବିଶ୍ୱ ସଂସାର ମଧ୍ୟରେ ଜଣେ ସହଯୋଗୀ ହୋଇ ବାସ କରିବା। ଆପଣାର ମନୋଜଗତରେ ସେହି ସ୍ତରଟିକୁ ଆସିବାକୁ ସ୍ପିନୋଜା ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ଲାଗି ଆମର ସମଗ୍ର ବୁଦ୍ଧିଦ୍ୱାରା ପରିପ୍ରେରିତ ପ୍ରେମ ଅର୍ଥାତ୍

Amor intellectualis Dei ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । ଆମର ଏହି ନିତ୍ୟସାଧାରଣ ଭଲ ପାଇବାର ସୁପରିଚିତ ଭଲ ପାଇବା ସହିତ ସେଇଟିକୁ ଗୋଳାଇ ମିଶାଇ ଦେଉଥିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆମେ ଆପଣାର ଭାବନାମଧ୍ୟରେ ନିତାନ୍ତ ଦରିଦ୍ର ହୋଇ ରହିଥିବା ।

ଦର୍ଶନର ଇତିହାସ କହିଲେ କେବଳ ଗୋଟିଏ ଅତିକ୍ରାନ୍ତ ହୋଇ ଯାଇଥିବା କାଳ ପର୍ଯ୍ୟାୟର ଇତିବୃତ୍ତିକୁ ଜାଣିବାକୁ ବୁଝାଇବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ଆମର ଏହି ବର୍ତ୍ତମାନ ଯୁଗଟିର ଜୀବନଦର୍ଶନଟିକୁ ଗଠନ କରି ଆଣିବାରେ ତାହା ଆମକୁ ସାହାଯ୍ୟ କରି ପାରୁଥିବା ମଧ୍ୟ ଉଚିତ । ପୁରାତନ କାଳର ଦାର୍ଶନିକଗଣ ବିଶ୍ୱବ୍ୟବସ୍ଥାଟି ବିଷୟରେ ଯେଉଁ ତତ୍ତ୍ୱଗୁଡ଼ିକୁ ବଖାଣି ଯାଇଛନ୍ତି, ସେଗୁଡ଼ିକ ଆମକୁ ନ୍ୟାୟତଃ ଏକ ପୃଷ୍ଠଭୂମି ହିଁ ଆଣି ଯୋଗାଇଦେବେ, ଯେଉଁଟି ଉପରେ ଆମେ ଆମର ବିଶ୍ୱକଳ୍ପନା ଗୁଡ଼ିକର ନିର୍ମାଣ କରି ପାରୁଥିବା । ତେଣୁ, ଆମେ ସେକାଳର ଦାର୍ଶନିକ ମାନଙ୍କୁ କେବଳ ସେକାଳର ବୋଲି କହି ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ କରି ପାରିବାନାହିଁ । ସେହି ସେକାଳର ଦାର୍ଶନିକମାନଙ୍କର ସତ୍ୟବୋଧ ଗୁଡ଼ିକୁ ଆମେ କେଉଁ ପ୍ରକାରର ମୂଲ୍ୟ ଦେଇ ଦେଖିବାରେ ସମର୍ଥ ହେଉଛୁ, ଆମ ନିଜର ଉକ୍ତ ଆୟତନଟିର ମୂଲ୍ୟ-ଅବଧାରଣର କ୍ଷେତ୍ରଟି ମଧ୍ୟ ସେଇଟି ଉପରେ ନିର୍ଭରଶୀଳ ହୋଇ ରହିବ । ଅର୍ଥାତ୍, ତଥାକଥିତ ସାମ୍ପ୍ରତିକଟି ମଧ୍ୟରେ ଅତୀତ ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ ହୋଇ ରହିଥିବ, ଆମର ଜୀବନଦର୍ଶନକୁ ଏକ ପୂର୍ଣ୍ଣତର ସଙ୍ଗତିଯୁକ୍ତ ଅବୟବ ମଧ୍ୟ ପ୍ରଦାନ କରୁଥିବ । ଆମର ଆଖିକୁ ତାହା ସୁସ୍ଥ କରି ରଖିବ ।

II

ଏହି ସମୁଦାୟ ବିଶ୍ୱପ୍ରସାର ଏବଂ ସେଇଟି ଆମ ଆଗରେ ଆଣି ଉପସ୍ଥାପିତ କରୁଥିବା ଆହ୍ୱାନଗୁଡ଼ିକ ଉପରେ ସ୍ପିନୋଜା ଆପଣା ବିଶ୍ୱଚିତ୍ରଟିକୁ ଆଣି ଛିଡ଼ା କରିଛନ୍ତି । ଏହି ବାସ୍ତବ ଜଗଦ୍‌ବୋଧର ସମଗ୍ର ଅର୍ଥ ତଥା ନିହିତାର୍ଥକୁ ଏକତ୍ର ଏକ ପୂର୍ଣ୍ଣ ବ୍ୟଞ୍ଜନା ଦେଇ ସ୍ପିନୋଜା ଗୋଟିଏ ଆୟତନ ମଧ୍ୟରେ ଈଶ୍ୱର, ପ୍ରକୃତି ଓ ସତ୍ୟର ଠାବ କରିଛନ୍ତି । ସେହି ତିନୋଟିଯାକକୁ ସେ ଅଭିନ୍ନ ବୋଲି ଘୋଷଣା କରିଛନ୍ତି । ସେହି ଗୋଟିଏ ପ୍ରକୃତିର ବିଧାନ ଏହି ବିଶ୍ୱରେ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ହୋଇ ରହିଛି ଏବଂ ତାହାର modes ଗୁଡ଼ିକର ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିଛି । ଆମେ ମନୁଷ୍ୟମାନେ ହେଉଛୁ ପ୍ରକୃତିର ସେହିପରି ଏକ mode, ଆଦୌ ତାହା ବାହାରେ ମୋଟେ ଆଉକିଛି ନୁହେଁ । ମନୁଷ୍ୟକୁ ପ୍ରକୃତିର ବିଧାନଠାରୁ ବାହାରେ ବୋଲି କଳ୍ପନା କରିବାର ଅର୍ଥ ହେଉଛି ଯେ ଆମେ ଗୋଟିଏ ବିଶ୍ୱ ଭିତରେ ଅଲଗା ଆଉଗୋଟାଏ ବିଶ୍ୱ ଆସି ରହିଥିବା ପରି ଭାବୁଥିବା । କେବଳ ମନୁଷ୍ୟମାନେ ହିଁ ଏକ ଅନ୍ୟ ବୁଦ୍ଧିର ବଶବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ ନିଜର

ଗୋଟାଏ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଦର୍ଶନକୁ ଅନ୍ଦାଜ ଦେଇ ଗଢ଼ିଥାନ୍ତି ଏବଂ ତେଣୁ ସବୁକିଛିକୁ ହିଁ ଆପଣାକୁ ସୁହାଇବା ଭଳି ଓ ସ୍ୱାର୍ଥଗୁଡ଼ାକୁ ଖାପ ଖାଇବାଭଳି ମୁହାଁଇ ରଖନ୍ତି । ସେମାନେ ଆପେ ହିଁ ଏହି ପୃଥିବୀଟା ଉପରେ ରଜା ହୋଇ ବସିଛନ୍ତି ବୋଲି ଭାବୁଥାନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ପ୍ରକୃତ ସତ୍ୟକଥାଟି ହେଉଛି ଯେ, ପ୍ରକୃତି ଆଦୌ ଏପରି ଏକ ବସ୍ତୁ ନୁହେଁ, ଯାହାଉପରେ ଆମେ ବିଜୟ ହାସଲ କରିପାରିବା, ଯାହାକୁ ଆପଣାର ଅଧୀନ କରି ରଖିପାରିବା । ଅର୍ଥାତ୍, ମନୁଷ୍ୟ ହେଉଛି ପ୍ରକୃତିର ଗୋଟିଏ ଅଂଶ ଏବଂ ମୂଳତଃ ସେ ସେହି ପ୍ରକୃତିର ହିଁ ପ୍ରତିନିଧିତ୍ୱ କରୁଛି ।

ସ୍ପିନୋଜା ଏହି ପୃଥ୍ୱୀ-ପ୍ରସାରଟି ବିଷୟରେ ଯେଉଁ ଚିତ୍ରଟି ଆଙ୍କିଛନ୍ତି, ତାହାକୁ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ କ୍ଷେତ୍ରର ପ୍ରଖ୍ୟାତ ଜିଜ୍ଞାସୁମାନେ ସମୁଚିତ ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି । ସେହି ଚିତ୍ରଟିକୁ ସେମାନେ ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ବାସ୍ତବବାଦୀ ବୋଲି ସ୍ୱୀକାର କରିଛନ୍ତି । ମାତ୍ର, ଯେଉଁ ଅଳ୍ପସଂଖ୍ୟକମାନେ ଆପଣାକୁ ସତେଅବା ଏକ ସଦାକାଳୀନ ସନ୍ଦେହ ମଧ୍ୟରେ ଡାଙ୍କି ରଖିଛନ୍ତି, ସେମାନେ ସେଇଟିକୁ ବଡ଼ ଅସ୍ପଷ୍ଟ ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । ପ୍ରାୟ ମୂଳରୁ ହିଁ ସେମାନେ ହୁଏତ ସବୁକିଛିକୁ ଠିକ୍ ନୁହେଁ ବୋଲି କହିବାର ଆପଣାର ଅତି ପ୍ରିୟ ମାର୍ଗଟିକୁ ଯାବୁଡ଼ି ଧରିଥିବା ପରି ସେମାନେ ନିଜ ନିଜର ସ୍ୱୀକୃତ ଛାଞ୍ଚଗୁଡ଼ିକ ସହିତ ତାହାର ତୁଳନା କରିଛନ୍ତି ଓ ତାହାକୁ ବର୍ଜନ କରିଛନ୍ତି । ଆଉଗୁଡ଼ିଏ ଯଦି ସେହି ଛାଞ୍ଚଗୁଡ଼ିକ ସହିତ ଖାପ ନଖାଇଲା, ସେମାନେ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ପ୍ରମାଦଯୁକ୍ତ ବୋଲି ଧରି ନେଇଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଏହି କଥାଟିକୁ ସର୍ବଦା ହିଁ ଆଦୌ କୌଣସି ସନ୍ଦେହ ନରଖି କୁହାଯାଇ ପାରିବ ଯେ ପ୍ରକୃତ ପ୍ରଜ୍ଞା ରହିଥିବା ମହାନ୍ ବିଚାରକମାନେ ପିତୁଳାମାନଙ୍କୁ ଭାଙ୍ଗିବା ଲାଗି ହିଁ ପୃଥିବୀକୁ ଆସିଛନ୍ତି, ସେମାନେ ପୂର୍ବରୁ ରହି ଆସିଥିବା ଧାରଣାଗୁଡିକୁ ମୋଟେ ଆଖି ବୁଜି ମାନି ନେଇନାହାନ୍ତି ।

ସ୍ପିନୋଜା-ଦର୍ଶନର substance ନାମକ ସତ୍ୟଟିକୁ ଅନେକ ସମୟରେ ଏପରି ଗୋଟିଏ ସିଂହର ଗୁମ୍ଫା ପରି କଳ୍ପନା କରାଯାଇଛି, ଯେଉଁଠାରେ ଯାବତୀୟ ପାଦ କେବଳ ଭିତରକୁ ପଡ଼ିଛି, କିନ୍ତୁ ଗୁମ୍ଫା ଭିତରୁ ବାହାରକୁ କ୍ୱଚିତ୍ କୌଣସି ପାଦ ଦୃଷ୍ଟିଗୋଚର ହେଉଛି । ଏକ ଅଭିଯୋଗ କରି କୁହାଯାଇଛି ଯେ ଏହି ସୃଷ୍ଟିରେ ସବୁକିଛି ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ଅନ୍ତର୍ଗତ ହୋଇ ରହିଛି, ସେହି ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ଭିତରେ ହିଁ ସବୁକିଛି ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ରହିଛି । ମାତ୍ର, ବସ୍ତୁତଃ ସେହି ପ୍ରକ୍ରିୟାଟି ମଧ୍ୟ କ'ଣ, ଯେଉଁଟି ଅନୁସାରେ ବସ୍ତୁସକଳ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ନିଷ୍ପନ୍ନ ବି ହେଉଛନ୍ତି ? ବୁଦ୍ଧିର ଜଗତରେ ସ୍ପିନୋଜା ଏପରି ଗୋଟିଏ ଅନୁମାନର ଅବତାରଣା ହୁଏତ କରୁଛନ୍ତି କି, ଯେଉଁଠି ଆମେ ସତେଅବା ଗୋଟିଏ ଅନ୍ଧଗଳି ମଧ୍ୟକୁ ପଶିଯାଉଛୁ ଏବଂ ମୋଟେ ଆଉ ଆଗକୁ ଯାଇ

ପାରୁନାହୁଁ ? ତାହାରି ଭିତରେ ପଶିଯାଇ ସର୍ବବିଧ ପଦାର୍ଥ ଗୋଟି ଗୋଟି ହୋଇ ଏକାଠି ଘାଣ୍ଟି ହୋଇ ଯାଉଛନ୍ତି ଏବଂ ଆପଣା ଆପଣାର ଅସ୍ତିତ୍ୱ ହରାଇ ବସୁଛନ୍ତି ? ଏହି ଯୁକ୍ତିଟି ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରକୃତରେ ଏହି ଅବିବେକିତାଟିଏ ରହିଛି ଯେ, ଆମେ ସେଥିରେ ଆମର ମନୁଷ୍ୟ ଗୁଣଟିର ଆରୋପ କରି ପକାଉଛୁ ଏବଂ ଆମ ମନୁଷ୍ୟସୁଲଭ ଦୈନନ୍ଦିନ ଅଭ୍ୟାସଟି ପରି ବିଚାରଟିକୁ ବିକୃତ କରି ପକାଉଛୁ । ଆମ ପୃଥିବୀର ଚଳନ୍ତି ରୀତିଟି ଅନୁସାରେ ସତ୍ୟର ସିଦ୍ଧାନ୍ତଗୁଡ଼ିକୁ ବୁଝିବା ଲାଗି ପ୍ରଯାସ କରୁଛୁ ।

ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ଜଗତକୁ କେବଳ ମୃତ୍ୟୁ ହିଁ ଆଚ୍ଛାଦିତ କରି ରଖିଯାଇଛି ବୋଲି ଆପତ୍ତି ହୋଇଛି । ସେହି ଜଗତରେ ଈଶ୍ୱର ଆଦୌ କିଛିହେଲେ କରୁନାହାନ୍ତି ଓ କେବଳ ମୃତପ୍ରାୟ ଅବସ୍ଥିତ ରହିଛନ୍ତି । ସମ୍ଭବତଃ ସତ କଥାଟି ହେଉଛି ଯେ ଆମ ନିଜର ଆଖିମାନେ ନିଜ ନିଜର ଅଭ୍ୟସ୍ତ ଚାହାଣିଗୁଡ଼ିକ ଭିତରେ କିଳି ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି ଏବଂ ଈଶ୍ୱର ସେଗୁଡ଼ିକ ସହିତ ଖାପ ଖାଇ ପାରୁନାହାନ୍ତି । ଈଶ୍ୱର ଏପରି ହୋଇଥିବେ ଯେ ତାଙ୍କଠାରେ ଆପଣାର କୌଣସି ଇଚ୍ଛା ନଥିବ ଏବଂ କୌଣସି ବୁଦ୍ଧିଗତ କ୍ରିୟାଶୀଳତା ମଧ୍ୟ ନଥିବ, ସେମାନେ ସେହି କଥାଟିକୁ ବୁଝି ପାରୁନାହାନ୍ତି । ଆପଣାର ସଦାପ୍ରିୟ ଅଭ୍ୟାସଟା ଅନୁସାରେ ମନୁଷ୍ୟର ଅନ୍ଦାଜଟା ଭାବୁଛି ଯେ ପ୍ରକୃତ ଈଶ୍ୱର ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ୍ ହୋଇଥିବେ ଓ ତାଙ୍କରି ଆଦେଶରେ ହିଁ ସବୁକିଛି ଆତଯାତ ହେଉଥିବ । ସିଏ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କର ସହଯୋଗୀ ହୋଇଥିବେ ଏବଂ ଆପଣାର ଅତିମାନବୀୟ ବହୁ ବୀରପଣ ଦ୍ୱାରା ନିଜର ସାହସିକତାପୂର୍ଣ୍ଣ ସାମର୍ଥ୍ୟଟାକୁ ପ୍ରତିପାଦିତ କରି ପାରୁଥିବେ । ସେହି ମନୁଷ୍ୟର କଳ୍ପନାକୁ ଖାପ ଖାଇବା ପାଇଁ ଈଶ୍ୱର ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ସ୍ୱାଧୀନ ହୋଇଥାନ୍ତେ, ଠିକ୍ କୌଣସି ଖିଆଲୀ ପିଲା ପରି ସ୍ୱାଧୀନ ହୋଇଥାଆନ୍ତେ ଏବଂ ମନୁଷ୍ୟମାନେ ତାଙ୍କୁ ତୃପ୍ତ କରି ରଖିବା ନିମନ୍ତେ ତାଙ୍କ ପାଇଁ ଭୋଗ ଏବଂ ନୈବେଦ୍ୟମାନ ବାଢ଼ି ଦେଉଥାଆନ୍ତେ । ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ଏହିପରି ଭାବରେ ସକଳ ନିୟମ ଓ ବିଧାନର ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ବାହାରେ ରହିଥିବାର ଯେଉଁ କଳ୍ପନା କରାଯାଇଛି, ମନସ୍ତାତ୍ତ୍ୱିକ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଦେଖିଲେ ତାହାକୁ ମନୁଷ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ରହି ଯାଇଥିବା ଏକ ଅବଶେଷ ରୂପେ ବିଚାର କରି ପାରିବା, ଯାହାକି ମନୁଷ୍ୟ ଭିତରେ ସେହି ଆଦିମ କାଳରୁ ରହିଥିଲା, ଯେତେବେଳେ କି ନୀତି ବୋଲି କିଛି ନଥିଲା କିମ୍ବା ଆଚରଣ-ବିଧି ବୋଲି ମଧ୍ୟ କିଛି ନଥିଲା । ସେତେବେଳେ ସେ ପୃଥିବୀପୃଷ୍ଠରେ ଅନ୍ୟ ସ୍ତନ୍ୟପାୟୀ ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କ ପରି ଜୀବନଯାପନ କରୁଥିଲା । ଏବଂ ଏଯୁଗ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମଧ୍ୟ ସେହି ସହଜାତ ପ୍ରବୃତ୍ତିଟି ମନୁଷ୍ୟ ଭିତରେ ରହି ଆସିଛି, ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଖତମ କରି ଆପେ ତିଷ୍ଠି ରହିବାର ପ୍ରବୃତ୍ତିଟି । ସଂଗ୍ରାମ ଦ୍ୱାରା ଜୟଲାଭ କରି ତିଷ୍ଠି ରହିବାର ସେହି

ପ୍ରବୃତ୍ତି। ସେହି ସହଜାତ ପ୍ରବୃତ୍ତିଟି ଦ୍ୱାରା ଚାଳିତ ହୋଇ ସେ ନିଜକୁ ଆପଣାର ପରିପାର୍ଶ୍ୱଟି ଉପରେ ସମ୍ରାଟ ବୋଲି ଭାବୁଛି, ପ୍ରକୃତି ଉପରେ ମାଲିକ ହୋଇ ବସିଛି ବୋଲି ଅନୁଭବ କରୁଛି। ଏବଂ ତେଣୁ ତା' କଳ୍ପନାର ଈଶ୍ୱର ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ସ୍ୱର୍ଗ ରାଜ୍ୟରେ ଅଧୀଶ୍ୱର ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି, ଜଣେ ଦୁର୍ଦ୍ଧର୍ଷ ସର୍ବବୃହତ୍ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି, ଏପରି ଜଣେ ଶାସନକର୍ତ୍ତା ରୂପେ, ଯିଏକି ଆପଣାର ଶକ୍ତିଗୁଡ଼ିକୁ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିବାରେ ଲାଗିଛନ୍ତି ଏବଂ ଏହି ପୃଥିବୀର ଜଣେ ସାର୍ବଭୌମ ଶାସକରୂପେ ସତେଅବା ଏକ ଆତ୍ମଶ୍ଲାଘା ଅନୁଭବ କରୁଛନ୍ତି।

ଏହିଭଳି ଏକ ବିଶ୍ୱଚିତ୍ରରେ ସେହି ଆଦର୍ଶ ବ୍ୟବସ୍ଥାଟି ମଧ୍ୟ ଈଶ୍ୱର ଉତ୍ପୀଡ଼କ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି ଓ ମନୁଷ୍ୟ ମଧ୍ୟ ଆମର ଏହି ବାସ୍ତବ ଜଗତଟିରେ ଜଣେ ଉତ୍ପୀଡ଼କ ହୋଇ ରହିଛି। ଏହିପରି ଏକ ଅହେତୁକ ଉଚ୍ଚ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱରୁ ଯେତେବେଳେ ସ୍ପିନୋଜା ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ପ୍ରଥମ କରି ନିମ୍ନକୁ ନେଇ ଆସିଲେ, ଜଣେ ଶାସନକର୍ତ୍ତା ବୋଲି ନକହି ଯେତେବେଳେ ଈଶ୍ୱର ହିଁ ବୋଲି କହିଥିଲେ, ସେତେବେଳେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ମନୁଷ୍ୟ ଭିତରେ ଅବସ୍ଥାନ କରୁଥିବା ଉତ୍ପୀଡ଼କଟି ବସ୍ତୁତଃ ବିଦ୍ରୋହ କରି ଉଠିଥିଲା। ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ନେଇ ମନୁଷ୍ୟର ଯାବତୀୟ ମୂର୍ତ୍ତିକଳ୍ପନା, ସେଇଟି ସେମାନଙ୍କର ଗର୍ବରୁ ହିଁ ଜନ୍ମ ନେଇଛି। ଜଣେ ସର୍ବସାମର୍ଥ୍ୟଯୁକ୍ତ ମନୁଷ୍ୟର କଳ୍ପନାକୁ ମଡେଲ୍ ପରି ବ୍ୟବହାର କରି ହିଁ ମନୁଷ୍ୟମାନେ ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ସର୍ବବିଧ ନକ୍ସାକୁ ଆଣି ଥୋଇ ଦେଇଛନ୍ତି। ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି-ଈଶ୍ୱର ହିଁ ହାତରେ ଏକ ଲୌହଦଣ୍ଡ ଧରି ଏବଂ ପୁରସ୍କାର ତଥା ଦଣ୍ଡବିଧାନର ବରାଦମାନ କରି ରହିଛନ୍ତି ବୋଲି ସେହି କଳ୍ପନାଟି ବ୍ୟତୀତ ମନୁଷ୍ୟ ହୁଏତ ଆପଣାର କୌଣସି ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଅନ୍ଦାଜ ମଧ୍ୟ କଦାପି କରି ପାରୁନଥାନ୍ତା। ଈଶ୍ୱରଙ୍କର କଳ୍ପନାଟି ବ୍ୟତୀତ ସିଏ ସତେଅବା ଗୋଟିଏ ରଜ୍ଜୁପଥ ଉପରେ ଅବଲମ୍ବନଶୂନ୍ୟ ଭାବରେ ଶୂନ୍ୟରେ ଝୁଲି କରି ରହିଥାନ୍ତା। ସେହି କାରଣରୁ ସିଏ ଏଡ଼େ ସହଜରେ ଗୋଟିଏ ବ୍ୟକ୍ତି-ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ସ୍ୱୀକାର କରିନେଇଛି ଓ ନିଜ ଜୀବନର ସକଳବିଧ କ୍ରିୟାକଳାପ, ଆପଣାର ଯାବତୀୟ ପ୍ରୀତି ଏବଂ ଘୃଣାଭାବ, ପୁଣ୍ୟ ଏବଂ ପାପ ତଥା ଭଲ ଏବଂ ମନ୍ଦକୁ ମାପକାଠି କରି ଆପଣାର ସେହି ବ୍ୟକ୍ତି-ଈଶ୍ୱରରୂପୀ ଆଦର୍ଶଟିର ସମୀପବର୍ତ୍ତୀ ହେଉଛି ଅଥବା ସେଇଟିଠାରୁ ଦୂରକୁ ଚାଲିଯାଉଛି। ସ୍ପିନୋଜା ଏକ ବୈଜ୍ଞାନିକ ପଦ୍ଧତିର ଅନୁସରଣ କରି ଏଇଟି ସମ୍ପର୍କରେ ଆପଣାର ବିଚାରଟିକୁ ଆରମ୍ଭ କରିଛନ୍ତି। ବିଜ୍ଞାନକୁ ନିଜର ଆଖି ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରିଥିବା ଜଣେ ମନୁଷ୍ୟ ଈଶ୍ୱର ଏହି ଜଗତର ସର୍ଜନା କରିଛନ୍ତି ବୋଲି ଆଦୌ ମାନିନେଇ ପାରିବନାହିଁ। ଏବଂ ସେତିକିରେ ପୂରା ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ଭାବରେ ଏକ ଆନନ୍ଦପୂର୍ଣ୍ଣ ବିସ୍ମୟ ସହିତ ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ସେହିଟି ଉପରେ

ଦୃଷ୍ଟିପାତ କରିବନାହିଁ । ଜଣେ ଈଶ୍ୱର-ଉପାସକ ଲାଗି ସେତିକି ହୁଏତ ବେଶ୍ ସୁବିଧାଜନକ ହୋଇପାରିବ ସିନା, ମାତ୍ର ଜଣେ ଦାର୍ଶନିକର ଚିତ୍ତକୁ ତାହା ଏକ ନିର୍ଭରଯୋଗ୍ୟ ପ୍ରତ୍ୟୟ ଆଣି ଦେବନାହିଁ ।

ଆମେ ଏକ ଜୀବନର ଅଧିକାରୀ ହୋଇ ଏହି ପୃଥିବୀକୁ କେଉଁଠାରୁ ଆସିଛୁ, ଆମେ ସେହି ବିଷୟରେ କିଛି ଜାଣିନାହୁଁ । ଏହା ପରେ ମଧ୍ୟ କେଉଁଠାକୁ ଯିବୁ, ସେ ବିଷୟରେ ମଧ୍ୟ କ'ଣ ଜାଣିଛୁ ? ବିଶ୍ୱବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡକୁ ନେଇ ବାହାର କରା ଯାଇଥିବା ଯେତେ ଯେତେ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ, ସେଗୁଡ଼ିକରେ ପ୍ରମାଦ ଭର୍ତ୍ତି ହୋଇ ରହିଛି, ନାନା ବଦ୍ଧ ଅଭ୍ୟସ୍ତ ବିଶ୍ୱାସରେ ଭରି ରହିଛି । ଆମର ଏହି ପୃଥ୍ୱୀବାସ୍ତବଟିର କାରଣ ଖୋଜି ଖୋଜି ଆମେ ସୁନିଶ୍ଚିତ ଭାବରେ ଏପରି ଏକ ସ୍ଥାନରେ ଆସି ପହଞ୍ଚୁ, ଯେଉଁଠାରୁ ଆଗକୁ ଆଉ ଆଦୌ ଯାଇ ହୁଏନାହିଁ । କେବଳ କେତେକ ଅନୁମାନରେ ହିଁ ଶେଷ କରିଦେବାକୁ ପଡ଼ିଥାଏ । ଦର୍ଶନ ଅଥବା ବିଜ୍ଞାନ ଯାହା ହେଉ ପଛକେ, ସର୍ବତ୍ର କେବଳ ସେହିପରି କେତେକ ଅନୁମାନ ହିଁ କରାଯାଇଛି । ସେହି ଅନୁମାନକୁ ସୂଚାଇ ଦେଉଥିବା କେତେଟା ନାମରେ ଶେଷ କରି ଦିଆଯାଇଛି । ବୈଜ୍ଞାନିକ ନିଉଟନ୍ ଏବଂ ଗାଲିଲିଓ, ସେମାନେ ମଧ୍ୟ ଈଶ୍ୱର ଅଛନ୍ତି ବୋଲି ବିଶ୍ୱାସ କରୁଥିଲେ । ଏବଂ ଆଧୁନିକ ସଂଶୟର ଜନକ ଦେ'କାର୍ତ୍‌ଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଆପଣା ତତ୍ତ୍ୱକ୍ଷେତ୍ରର ସଂଶୟଗୁଡ଼ିକର ସମାଧାନ ନିମନ୍ତେ ଏକ ଈଶ୍ୱରକଳ୍ପନାର ସାହାଯ୍ୟ ନେବାକୁ ହୋଇଥିଲା । ଜଣେ ଦିବ୍ୟସ୍ତରର ମଥା ପୃଥିବୀକୁ ସୃଷ୍ଟି କରିଥିବ ବୋଲି ଆମ ବିଜ୍ଞାନ ମଧ୍ୟ କହିବାଲାଗି ଉଦ୍ୟତ ହେଲାଣି । ପ୍ରାଚ୍ୟ ଦର୍ଶନରେ ଆମେ ଜୈନ ନ୍ୟାୟରେ ଥିବା ସ୍ୟାତ୍-ବାଦର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତଟିକୁ ଦେଇପାରିବା, ଯାହା ଆପଣାର ସ୍ୱୀକୃତ ସତ୍ୟବାକ୍ୟ ମାନଙ୍କରେ ସର୍ବଦା ଏକ ବ୍ୟତିକ୍ରମ ଲାଗି ସ୍ଥାନଟିଏ ମଧ୍ୟ ରଖିଥାଏ । ଶ୍ରୀମଦ୍‌ଭଗବଦ୍ ଗୀତାରେ ମଧ୍ୟ ଅବ୍ୟକ୍ତାଦୀନି ଭୂତାନି ବ୍ୟକ୍ତମଧ୍ୟାନି... ଅବ୍ୟକ୍ତା ନିଧନାନି ବୋଲି ଘୋଷଣା କରାଯାଇଛି । "ବସ୍ତୁମାନେ ପ୍ରକୃତରେ କେଉଁଠାରୁ ଆସନ୍ତି, ଏଠାରୁ ପୁଣି କେଉଁଠାକୁ ଯାଆନ୍ତି ? କେବଳ ଏହି ପୃଥିବୀରେ ଅବସ୍ଥାନ କରୁଥିବାର ସମୟଟିରେ ସେମାନେ ଆମ ଜ୍ଞାନ ନିମନ୍ତେ ଯାହା ଗୋଚର ହୋଇଥାନ୍ତି ।"

ଏହି ବସ୍ତୁସକଳର ପଶ୍ଚାତରେ ପ୍ରକୃତରେ କ'ଣ ଯେ ଅବସ୍ଥିତ ରହିଛି, ତାହା ତଥାପି ଅନବଜ୍ଞାତ ହୋଇ ରହିଛି । ବହୁତ ସମୟରେ ଏପରି ବି ଅନୁମାନ କରାଯାଉଛି ଯେ ଅଣୁଗୁଡ଼ିକର ମଧ୍ୟ ଗୋଟିଏ ମନ ରହିଛି । କେବଳ ଭୌତିକ ସ୍ତରରେ ହିଁ ଆମଦ୍ୱାରା ଆବିଷ୍କୃତ ନିୟମଗୁଡ଼ିକର ଯାହା ପ୍ରାସଙ୍ଗିକତା ରହିଛି । କିନ୍ତୁ ଆମେ କେତେଦୂର ଜାଣିବା ବା ନଜାଣିବା ତାହାର ଅପେକ୍ଷା ନରଖି ବିଶ୍ୱବ୍ୟବସ୍ଥାର

ରଚ଼ନାଟି ବଳବତ୍ତର ରହିଛି । ସେହି ସର୍ବକାଳଗତ ଅସ୍ତିତ୍ୱଟି ବିଷୟରେ ଆମର କୌଣସି ନିଶ୍ଚିତ ଜ୍ଞାନ ନାହିଁ । ତାହାର ସତକୁ ସତ ଏକ ଆରମ୍ଭ ରହିଛି କି ? ବିଶ୍ୱନାମକ ସେହି ସତ୍ୟଟିକୁ ସ୍ପିନୋଜା ଏକ ଦିବ୍ୟ ସ୍ତରକୁ ଉନ୍ନୀତ କରି ନେଇଛନ୍ତି । ତାହାକୁ ସେ Substance ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । Causa Sui ଅର୍ଥାତ୍ ଆପେ ନିରିମାଣ ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । ସେହି ବିଶାଳ ଅଜ୍ଞାତଟି କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ହିଁ ପ୍ରକୃତିର ବିଧାନଗୁଡ଼ିକରେ ହସ୍ତକ୍ଷେପ କରୁନାହିଁ । ସେହି ପ୍ରକୃତି ହେଉଛି ଇଶ୍ୱର । ଇଶ୍ୱର ଓ ଇଶ୍ୱରଙ୍କର ବିଧାନ,-ଉଭୟେ ହେଉଛନ୍ତି ଅଭିନ୍ନ । ସେହି ଗୋଟିଏ ବିଧାନ ହିଁ ପୃଥିବୀରେ କ୍ରିୟାଶୀଳ ହୋଇ ରହିଛି । ସେହି ଗୋଟିଏ ବିଧାନ ସମସ୍ତ ବିଶ୍ୱବ୍ୟବସ୍ଥା ଶୃଙ୍ଖଳା ଓ ସମଞ୍ଜସତା ମଧ୍ୟରେ ବାନ୍ଧି ରଖିଛି । ସେଇଟି ମଧ୍ୟରେ ତ ଏହି ମନୁଷ୍ୟକୁ ଗୋଟିଏ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସାନ ଓ ସାମାନ୍ୟ କୀଟ ବୋଲି ହିଁ କୁହାଯିବ, ଯାହାକି ଆମର ଏହି ରକ୍ତସଞ୍ଚାଳନର ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ବ୍ୟବସ୍ଥାଟିରେ ଗୋଟିଏ ଅଂଶ ହୋଇ ରହିଛି । ଏହି ସମୁଦାୟ ବିଶ୍ୱ-ଅସ୍ତିତ୍ୱକୁ ସମ୍ଭବ କରୁଥିବା ବିଧାନଟିକୁ ଆମେ ସୁନିଶ୍ଚିତ ଭାବରେ ବିଶାଳ ବୋଲି କହିବା । ଏହାହିଁ ଆମର ସର୍ବବିଧ ବୁଦ୍ଧିଗତ କ୍ରିୟାଶୀଳତାକୁ ଜନ୍ମ ଦେଇଛି । ସ୍ପିନୋଜା ତାହାକୁ ଆପଣାର ଇଶ୍ୱର ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । ଏବଂ mode ବୋଲି ଗୋଟି ଗୋଟି ହୋଇ ଯାହାକିଛି ରହିଛି, ସେଗୁଡ଼ିକ ସେହି ଇଶ୍ୱରଙ୍କର ବିଶ୍ୱସ୍ଥ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ପ୍ରକାଶରୂପେ ଅବସ୍ଥିତ ଅଛନ୍ତି ।

ଆମ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କର ପହୁଞ୍ଚଗୁଡ଼ିକ ସର୍ବଦା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅଳପ ହୋଇ ରହିଥାନ୍ତି, ତେଣୁ ଆମକୁ କେବଳ ନାନା ଅର୍ଦ୍ଧସତ୍ୟମାନ ଆଣି ଦିଅନ୍ତି । ଆମର ଦୃଷ୍ଟିକୁ ସବୁବେଳେ ବହୁଭାବରେ ବିଖଣ୍ଡିତ କରି ରଖିଥାନ୍ତି ଓ ଆମର ପ୍ରାପ୍ତ ସକଳ ଜ୍ଞାନକୁ ନାନା ଭୁଲ ଅନୁମାନଦ୍ୱାରା ରଙ୍ଗ ବୋଳି ରଖନ୍ତି । ଅର୍ଥାତ୍, ଆମେ ଯେତେବେଳେ ଯାହାକିଛି ଜାଣୁ ତାହାକୁ କେବଳ ଆଂଶିକ ଭାବରେ ଜାଣୁ ଓ ତାହାରି ଫଳରେ ନିଜର ଜୀବନଟିକୁ ଆଂଶିକ ଭାବରେ ବଞ୍ଚିଥାଉ । ଅର୍ଥାତ୍ ଆମର ବୁଦ୍ଧିଗ୍ରାମଟି ବସ୍ତୁଗୁଡ଼ିକୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ଦେଖିବା ପାଇଁ ସମର୍ଥ ହେବ ଏବଂ ତେବେ ଯାଇ ଆମେ ବିଶ୍ୱବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡଟିରେ ବ୍ୟାପ୍ତ ହୋଇ ରହିଥିବା ସେହି ଶାଶ୍ୱତ ନିୟମଟିର ଯଥାର୍ଥ ଉପଲବ୍ଧି କରିବା । Amor Intellectualis Dei ର ଅବତାରଣା କରି ସ୍ପିନୋଜା ସେହି କଥାଟିକୁ ସୂଚାଇ ଦେଇଛନ୍ତି । ଅର୍ଥାତ୍ ସେତେବେଳେ ଆମର ସର୍ବବିଧ ଆବେଗ ତଥା ପ୍ରବେଗ ଏପରି ଏକ ସ୍ତରକୁ ଉତ୍‌ଥିତ ହେବ, ଯେତେବେଳେ କି ଆମେ ସବୁକିଛିକୁ ଗୋଟିଏ ବୋଲି ଜାଣିବା, ସବୁକିଛି କେବଳ ଗୋଟିଏ ବିଧାନଦ୍ୱାରା ପରିଚାଳିତ ହେଉଛି ବୋଲି ଉପଲବ୍ଧି କରିବା । ଇଶ୍ୱରଙ୍କୁ ଉପଲବ୍ଧି କରିବା କହିଲେ ସେହି କଥାଟିକୁ ବୁଝିଛନ୍ତି ।

ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ସର୍ବପ୍ରଥମ ସ୍ୱତଃସିଦ୍ଧ ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରି ସ୍ପିନୋଜା ନିକର ଦର୍ଶନର ଚର୍ଚ୍ଚାଟିକୁ ଆରମ୍ଭ କରିଛନ୍ତି ଏବଂ ସେହି ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ଉପଲବ୍ଧିରେ ଶେଷ କରିଛନ୍ତି। ଏହି ପୃଥିବୀ ବର୍ତ୍ତମାନ ଯେଉଁପରି ଏକ ଗଢ଼ଣରେ ପ୍ରତୀତ ହେଉଛି, ସ୍ପିନୋଜା ତାହାକୁ ମୂଳ ବୋଲି ଧରି ଆରମ୍ଭ କରିଛନ୍ତି; ଆମର ଇନ୍ଦ୍ରିୟଗତ ଧାରଣାମାନଙ୍କରେ ତାହା ଯେପରି ଦିଶୁଛି, ସେହିଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରିଛନ୍ତି, ତାହାକୁ ବୁଝିଛନ୍ତି ଓ ଆଧାର ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି, ସେପରି ହେଉଥିବାର କାରଣଟିକୁ ଉଦ୍‌ଘାଟିତ କରିଛନ୍ତି ଏବଂ ଏକ କ୍ରମଉଦ୍‌ଘାଟନର ମାର୍ଗରେ ଅଗ୍ରସର ହୋଇ ବସ୍ତୁଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ ନିହିତ ଯଥାର୍ଥ ସତ୍ୟଟିରେ ଯାଇ ଉପନୀତ ହୋଇଛନ୍ତି। ସେ ତାହାକୁ ଈଶ୍ୱର-ଉପଲବ୍ଧି ବୋଲି ଘୋଷଣା କରିଛନ୍ତି। ଏକ ଉତ୍ତୋଳିତ ସମଗ୍ରତର ଦୃଷ୍ଟିରେ ସେହି ଈଶ୍ୱର ଉପଲବ୍ଧ ହୁଅନ୍ତି,- ଯେଉଁ ଦୃଷ୍ଟିଟି ଯଥାର୍ଥ ଭାବରେ ଜାଣେ, ଅନୁଭବ କରେ; କେବଳ ଗୋଟିଏ ବିଶ୍ୱବ୍ୟବସ୍ଥାକୁ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ କରୁଥାଏ, ମନ ତଥା ଶରୀର ଦୁଇଟିଯାକ ସୋପାନରେ ଗୋଟିଏ ଉପସ୍ଥିତିକୁ ହିଁ ବଞ୍ଚୁଥାଏ।

ଦେ'କାର୍ତ୍ତ୍‌ଙ୍କ ପରି ଆଦୌ ବାହାରେ ରହିଥିବା କୌଣସି ଦେବକଳ୍ପନାର ସହାୟତାକୁ ଗ୍ରହଣ କରି ସ୍ପିନୋଜା ଏହି କ୍ଷେତ୍ରରେ ଆଦୌ କିଛି କରିନାହାନ୍ତି। ଦେ'କାର୍ତ୍ତ୍ ମୂଳତଃ ଗୁଡ଼ିଏ ସନ୍ଦେହରୁ ହିଁ କଥାମାନ ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ ଏବଂ ସତେଅବା ଅଗତ୍ୟା ଜଣେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଆବାହନ କରି ଆଣିଲେ। ସତେଅବା ତୁଚ୍ଛା ଏକ ସଂଶୟର ପ୍ରୟୋଜନରେ ହିଁ ସେ ସେହି ଭଗବାନଙ୍କୁ ଡାକି ଆଣିଥିଲେ। ସେହି ଭଗବାନ ବସ୍ତୁ ସକଳର ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱରେ ରହିଛନ୍ତି, ବାହାରେ ଯାଇ ରହିଛନ୍ତି। ବାହାରୁ ଆସି ଏହି ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡରେ ଆସୀନ ରହିଛନ୍ତି। ତାଙ୍କୁ ଉପଲବ୍ଧି କରିବାର କୌଣସି କାରଣ ନାହିଁ, ତାଙ୍କୁ ଆମେ କେବଳ ଜଣେ ସର୍ବୋଚ୍ଚ ଶାସକ ହିସାବରେ ସ୍ୱୀକାର ହିଁ କରିନେବା। କିନ୍ତୁ ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷରେ, ସ୍ପିନୋଜା ଏହି ପୃଥିବୀରୁ ହିଁ ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ, ସେ ଏହାକୁ ଏକମାତ୍ର ବ୍ୟବସ୍ଥା ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରି ନେଇଥିଲେ। ସେହି ପୃଥିବୀକୁ ଆଉ ସବୁକିଛିର ଉତ୍ସ ବୋଲି କହିଥିଲେ। ଏବଂ ଏଠାରେ ରହିଥିବା ଗୋଟି ଗୋଟି କରି ଯାବତୀୟ ବସ୍ତୁ, ଆପଣା ଆପଣାର ଅସ୍ତିତ୍ୱଗତ କ୍ରମରେ, ସେହି ସମଗ୍ର ବ୍ୟବସ୍ଥାଟିର ଅନ୍ତର୍ଗତ ହୋଇ ରହିଛି,- ଆଦୌ ନିମ୍ନରେ ନାହିଁ କିମ୍ବା ବାହାରେ ନାହିଁ। କିନ୍ତୁ ଏଠାରେ ନିଶ୍ଚୟ ପ୍ରଶ୍ନଟିଏ ଆସିବ ଯେ, ଯଦି ସକଳ ବସ୍ତୁ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅବସ୍ଥାନ କରୁଛି, ତେବେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବ୍ୟକ୍ତି ମଧ୍ୟ କାହିଁକି ଅନୁଭବ ନକରୁଛି ଯେ ସିଏ ମଧ୍ୟ ସେହି ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ଭିତରେ ରହିଛି ! ଏପରି ହେଉଛି, କାରଣ ଆମେ ନିଜର ବହୁବିଧ ଆବେଗ ଏବଂ ପ୍ରବେଗଗୁଡ଼ିକ ଦ୍ୱାରା ଆକ୍ରାନ୍ତହୋଇ ରହିଛୁ। ତେଣୁ, Ethic ଗ୍ରନ୍ଥର ଶେଷ ତିନି ଭାଗରେ ସ୍ପିନୋଜା ଆମକୁ ସେହି ମାର୍ଗଟିକୁ ଦେଖାଇ ଦେଇଛନ୍ତି, ଯହିଁରୁ

କି ଆମେ କେଉଁଠାରେ ରହିଛୁ ଓ କ'ଣ ହୋଇ ପାରିବା, ସେହି କଥାଟିକୁ ପ୍ରକୃତରେ ବୁଝି ପାରିବା ।

କଳ୍ପନା ଏବଂ ବୁଦ୍ଧିଶକ୍ତି, ଏହି ଦୁଇଟି ପରେ ସ୍ପିନୋଜା ଆମକୁ ତୃତୀୟଟି ସହିତ ପରିଚିତ କରାଇ ଦେଇଛନ୍ତି, ସେଇଟିକୁ ସିଏ ବିଜ୍ଞାନସମ୍ମତ ଅନ୍ତର୍ବୋଧ ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । ଅନ୍ତର୍ବୋଧ କହିଲେ ମୋଟେ କୌଣସି ଅଜ୍ଞାତ ମଧ୍ୟକୁ ଲମ୍ଫ ଦେବାକୁ ବୁଝାଇବ ନାହିଁ । ଆମ ବୁଝିବାର ସ୍ତରଟିରୁ ଉପଲବ୍ଧିର ସ୍ତରକୁ ଏକ ସୁନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଯାତ୍ରା, ସେଇଟି ହେଉଛି ଆମର ଅନ୍ତର୍ବୋଧ। ତେଣୁ ପୂର୍ଣ୍ଣ ବୁଦ୍ଧିଗତ ବିଚାରର ସ୍ତରଟିକୁ ଅତିକ୍ରମ କରି ଆମେ ଏକ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ-ଅନୁଭବର ଏକ ପରବର୍ତ୍ତୀ ସ୍ତରରେ ଯାଇ ପହଞ୍ଚିପାରୁ ଅର୍ଥାତ୍ ଏକ ଜ୍ଞାନର ସୋପାନରେ ସିଧା ଯାଇ ପହଞ୍ଚି ଯାଇଥାଉ ଏବଂ ସକଳ ବସ୍ତୁ ତଥା ଭାବନା ମଧ୍ୟରେ ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ଉପଲବ୍ଧି କରୁ । ଏହି ପୃଥିବୀ ମଧ୍ୟରେ ତଥା ନିଜ ଭିତରେ ତାଙ୍କୁ ଉପଲବ୍ଧି କରିଥାଉ। ଜ୍ଞାନ-ଆହରଣର ସେହି ତୃତୀୟ ମାର୍ଗଟିରେ ଆମେ ନିଜକୁ ଆମର ଦିବ୍ୟ ପରିଚୟରେ ହିଁ ଚିହ୍ନିବାରେ ସମର୍ଥ ହେଉ, ଆପଣା ମଧ୍ୟରେ ଜ୍ୟାମିତି, ତ୍ରିଭୁଜ ଓ ବର୍ଗକ୍ଷେତ୍ର ଗୁଡ଼ିକ ଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଆମେ ଅଗ୍ରସର ହୋଇ ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ସୋପାନଟିରେ ଯାଇ ପହଞ୍ଚୁ। ଏହିପରି ଭାବରେ ଗୋଟାସୁଦ୍ଧା ଜଣେ ନାସ୍ତିକର ସ୍ତରରୁ ଜଣେ ନାସ୍ତିକର ମାର୍ଗ ଦେଇ ଆମେ ସେହି ସର୍ବୋଚ୍ଚ ଜ୍ଞାନ ତଥା ପ୍ରଜ୍ଞାର ସୋପାନରେ ପହଞ୍ଚିଥାଉ। ଏହି କ୍ଷେତ୍ରରେ ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ତୁଚ୍ଛା ବାହାର ହୋଇ ରହିଥିବା ବାସ୍ତବଟା ମଧ୍ୟରୁ କ'ଣ ସବୁ କାରଣରୁ ଏକ ଦୃଢ଼ ବିଶ୍ୱାସର ଜଗତରେ ଯାଇ ପହଞ୍ଚି ଗଲା କି ବୋଲି ନିଶ୍ଚୟ ବିସ୍ମିତ ହେବାକୁ ହିଁ ପଡୁଥିବ ।

ଯାହା ଅଜ୍ଞାତ ଥିଲା, ତାହା ତଥାପି ଅଜ୍ଞାତ ହୋଇ ରହିଲା ବୋଲି ଖୁବ୍‌ସମ୍ଭବ ତଥାପି ବେଶ୍ ଗୋଟିଏ ଅଭିଯୋଗ କରାଯିବ। ଈଶ୍ୱର ଯେଉଁପରି ଥିଲେ, ସକଳ ଅର୍ଥରେ ଠିକ୍ ସେହିପରି ହୋଇ ରହିଛି। ଆମ ଅନ୍ତର୍ବୋଧ-ସ୍ତରର ଏକ ଅନୁଭବ ଦ୍ୱାରା ତାଙ୍କର ଯାହା ଏକ ସଙ୍କେତ ହିଁ ମିଳି ପାରିବ । ତେବେ ସ୍ପିନୋଜା ଆଉ ଅଧିକ କ'ଣ ଆଣି ଦେଲେ ? ସମସ୍ତେ ଅବଶ୍ୟ ସ୍ୱୀକାର କରିବେ ଯେ, ଆମର ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନେ ଆମକୁ ଯେତିକି ଜ୍ଞାନ ଆଣି ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତି, ତାହା ଆମ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଆଦୌ ପୂର୍ଣ୍ଣ ସନ୍ତୋଷ ଦେଇ ପାରେନାହିଁ । ସେପରି ହୋଇଥିଲେ ଦର୍ଶନ କେବଳ ସେହି ଇନ୍ଦ୍ରିୟ-ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଯାଏ ଆସି ରହି ଯାଇଥାନ୍ତା, ମୋଟେ ଅଧିକ ଆଗକୁ ଯାଇ ନଥାନ୍ତା । ମାତ୍ର ପ୍ରାୟ ସବୁ ଦାର୍ଶନିକ ଏହି କଥାଟିକୁ ଅନୁଭବ କରିଛନ୍ତି ଯେ, ଆମର ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନେ ଆମକୁ ଯେତିକି ସତ୍ୟର ସମ୍ବାଦ ଆଣି ଦେଇ ପାରୁଛନ୍ତି, ସେତିକିଠାରୁ ବହୁତ କିଛି

ଅଧିକ ମଧ୍ୟ ରହିଛି । ଗୋଟିଏ ଫୁଲର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ, ଏକ କବିତାର ମୁଗ୍ଧକାରୀ ଶକ୍ତି, ଜଣେ ମନୁଷ୍ୟର ମୁଖମଣ୍ଡଳ ଉପରେ ଫୁଟି ଉଠୁଥିବା ଏକ ଦୀପ୍ତି, ଏଗୁଡ଼ିକ ଏପରି ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ସମ୍ପଦ, ଯେଉଁଗୁଡ଼ିକୁ କି ଆମେ କେବଳ ଅନୁଭବ କରିପାରିବା । ଜ୍ୟାମିତି-ଶାସ୍ତ୍ରର ଉକ୍ତିମାନଙ୍କୁ ଖଟାଇ ଆମେ ସେଗୁଡ଼ିକୁ କଦାପି ଜାଣି ପାରିବାନାହିଁ । ସେଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ ରହିଥିବା ସତ୍ୟଗୁଡ଼ିକର ସମ୍ମୁଖୀନ ହୋଇ ଆମର ବୁଦ୍ଧି ନିଶ୍ଚୟ ହତବାକ୍ ହୋଇ ଯାଉଥିବ । ଏବଂ, ସେହି କାରଣରୁ ସ୍ପିନୋଜା ଅନ୍ତର୍ବୋଧ ଲାଗି ସ୍ଥାନ ଛାଡ଼ି ଦେଇଛନ୍ତି, କାରଣ କେବଳ ସେହି ଅନ୍ତର୍ବୋଧ ଦ୍ୱାରା ହିଁ ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ଆଦୌ କୌଣସି ଉପଲବ୍ଧି ସମ୍ଭବ ହେବ । ମାତ୍ର, ସେପରି କରି ସେ ବିଚାରବୁଦ୍ଧିର ମୂଲ୍ୟକୁ କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ନ୍ୟୂନ କରି ଦେଖିନାହାନ୍ତି । ବୁଦ୍ଧି ଲାଗି ବୁଦ୍ଧିର ଯଥୋଚିତ ସ୍ଥାନକୁ ଛାଡ଼ି ଦେଇଛନ୍ତି ।

ଈଶ୍ୱର ଏବେ ମଧ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟତଃ ଏକ ସ୍ୱୀକୃତ ବିଶ୍ୱାସରୂପେ ବିଦ୍ୟମାନ ରହିଛନ୍ତି । ଆଜି ରହିଛନ୍ତି, କାଲି ମଧ୍ୟ ରହିବେ । ଆମେ ସଂଶୟବାଦୀ ହୋଇ ରହିଥିବା ଯାଏ ଠିକ୍ ସେହିପରି ରହିଥିବେ । ମାତ୍ର ଆମର ପୃଥିବୀଟିକୁ ମଧ୍ୟ ଆମେ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ବୁଝିବା । ସେଥିରେ ଥିବା କୌଣସିଟିକୁ ବାଦ୍ ଦେବାନାହିଁ । ଆମ ଇନ୍ଦ୍ରିୟପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷର ବାହାରେ ମଧ୍ୟ ଯାହା ରହିଛି, ଆମେ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ବୁଝିବା । ସଂଶୟବାଦୀମାନେ ତାହାକୁ ଅନ୍ଧବିଶ୍ୱାସ ବୋଲି କହି ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ କରିବାରେ ଲାଗିଥିବେ । ଏହିପରି ଭାବରେ ଯେତେଭଳି ନାମକରଣ କରା ଯାଉଥିଲେ ମଧ୍ୟ, ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଏଡି ଆମର ବିଶ୍ୱଜ୍ଞାନ ଆଦୌ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ପାରିବନାହିଁ । ଦାର୍ଶନିକ ଇମାନୁଏଲ୍ କାଣ୍ଟ୍ ମଧ୍ୟ ସେହି କାରଣରୁ ତାଙ୍କର antinomy ଗୁଡ଼ିକ ନିମନ୍ତେ ମଧ୍ୟ ସ୍ଥାନଟିଏ ରଖିଥିଲେ, ଯେଉଁମାନଙ୍କର କି ବୁଦ୍ଧିଦ୍ୱାରା କୌଣସି ସମାଧାନ ସମ୍ଭବ ହେବନାହିଁ । ଏପରି ଏକ ମତ ରହିଛି ଯେ, ଯେକୌଣସି ଦର୍ଶନ ହେଉ ପଛକେ, ଯଦି ତାହା ଅନିଶ୍ଚିତତା, ପ୍ରଭେଦ ଏବଂ ବିରୋଧଗୁଡ଼ିକ ନିମନ୍ତେ ସ୍ଥାନଟିଏ ଛାଡ଼ି ନଦେଇଛି ଓ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଏଡ଼ି ଚାଲିଯିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଛି, ତାହା କାର୍ଯ୍ୟତଃ ଏକ ଦୁଃସାହସ ମଧ୍ୟରେ ଆପଣାକୁ ବାନ୍ଧି ରଖିଛି,-ଏପରି ଏକ ପିଲାବୁଦ୍ଧି ମଧ୍ୟରେ ଆଶ୍ରୟ ନେଇଛି, ଯାହାକୁ ଆମେ କଦାପି ମାନି ନେବାନାହିଁ ।

ପୁରାତନ କାଳର ଜଣେ ମନୁଷ୍ୟ ବିସ୍ମୟରୁ ହିଁ ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲା ଏବଂ ଏକ ଆକର୍ଷଣ ଭିତରେ ପଡ଼ି ଯାଇ ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ସର୍ବୋଚ୍ଚ କର୍ତ୍ତା ବୋଲି ମାନି ନେଇଥିଲା । ନିଜର ନୈତିକ ଜୀବନରେ ସେ ନାନା ଭୟକୁ ସ୍ୱୀକାର କରି ନେଇଥିଲା ଏବଂ ସେଥିଲାଗି ଈଶ୍ୱରନାମକ ସେହି କର୍ତ୍ତାଙ୍କୁ ପରିତୁଷ୍ଟ କରି ରଖିବା ଲାଗି ଚେଷ୍ଟା ମଧ୍ୟ

କରୁଥିଲା । ତା'ପରେ ଏକ ବିଜ୍ଞାନ-ଯୁଗ ଆସି ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କର ଚିତ୍ତବୃତ୍ତି ଗୁଡ଼ିକୁ ତାହାର ଠିକ୍ ବିପରୀତ ପ୍ରାନ୍ତଟିକୁ ଚାଳିତ କରି ନେଲା । ତୁଚ୍ଛା ବୁଦ୍ଧିର ବାଡ଼ିଗୁଡ଼ାକ ବୁଲାଇ ଅନମନୀୟ ଭାବରେ କେବଳ ନାହିଁ ନାହିଁ ବୋଲି କହିଥିଲା । ଦୁଇଟି ମଧ୍ୟରୁ କୌଣସି ଗୋଟିଏ ମଧ୍ୟ ପ୍ରକୃତ ପନ୍ଥା ହୋଇ ପାରିବନାହିଁ । ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ଗୁଡ଼ାଏ ଅନ୍ଧବିଶ୍ୱାସ ନୁହେଁ ଅଥବା ଆମେ ସବୁକିଛି ଜାଣିଲୁ ବୋଲି ଏକ ଆତ୍ମସନ୍ତୋଷ ମଧ୍ୟ ନୁହେଁ । ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷଟିକୁ ଅନ୍ଧବିଶ୍ୱାସ ଦ୍ୱାରା ଗ୍ରସ୍ତ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି ବୋଲି ଭର୍ତ୍ସନା କରୁଥିବା ସଂଶୟବାଦୀମାନେ ବସ୍ତୁତଃ ଦର୍ଶନ ଲାଗି ମୋଟେ କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟର ହୋଇ ପାରନ୍ତିନାହିଁ । ସେମାନେ ନିଜର ଗୋଟିଏ ଖାସ୍ ଆୟତନ ବାଛି ନେଇଥାନ୍ତି, ସେତିକି ଭିତରେ ବନ୍ଦୀ ହୋଇ ରହିଥାନ୍ତି ଏବଂ ସବୁକିଛି ଜାଣିଛନ୍ତି ବୋଲି ଭାବିବାରେ ଲାଗିଥାଆନ୍ତି । ସ୍ପିନୋଜା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ଦର୍ଶନର ଭୂମିରେ ଏକ ଅନ୍ୟଭଳି ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି । ପ୍ରତ୍ୟେକଟିକୁ ସେ ସେଗୁଡ଼ିକର ସମୁଚିତ ସ୍ଥାନ ପ୍ରଦାନ କରିଛନ୍ତି, ନିଜର ବିଶ୍ୱଭାବନା ମଧ୍ୟରୁ କୌଣସିଟିକୁ ବାଦ୍ ଦେଇନାହାନ୍ତି । ନ୍ୟାୟତଃ ସଚେତନ ଥିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଜଣେ ମନୁଷ୍ୟର କଳ୍ପନାଶକ୍ତିକୁ ସ୍ଥାନଟିଏ ଦେଇଛନ୍ତି, ଆମର ବୁଦ୍ଧିଲାଗି ମଧ୍ୟ ଉଚିତ ସ୍ଥାନଟିଏ ଛାଡ଼ି ଦେଇଛନ୍ତି, ବିଜ୍ଞାନ ନିମନ୍ତେ ବାଟ ଛାଡ଼ି ଦେଇଛନ୍ତି ଏବଂ ଆହୁରି ଆଗକୁ ଯାଇ ପୁନର୍ବାର ପାହାଚଟିଏ ଉଠି ଏକ ଅନ୍ତର୍ବୋଧକୁ ସ୍ୱୀକାର କରିଛନ୍ତି । ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଆମେ ଆପଣାର ପ୍ରେମଦ୍ୱାରା ଉପଲବ୍ଧି କରିପାରିବା ବୋଲି ଘୋଷଣା କରିଛନ୍ତି । ଆମର ମଥାବୁଦ୍ଧିଟା ସେଯାଏ ନଯାଇ ପାରୁଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତାହା ଅବଶ୍ୟ କରିପାରିବା । ଆମେ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କୁ ଆଖି ବୁଜି ଦେଇ କେବେହେଲେ ଜଣେ ମିଛବିଶ୍ୱାସୀ ବୋଲି କହି ପାରିବାନାହିଁ । ସମୀକ୍ଷକମାନେ ଯେପରି କହିଛନ୍ତି, ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ଉପଲବ୍ଧି ମଧ୍ୟରେ ଏକ ଧର୍ମଚେତନା ସର୍ବଦା ଅନୁସିକ୍ତ କରାଇ ବିଦ୍ୟମାନ୍ ରହିଛି । ସେ ଅର୍ଜନ କରିଥିବା ସତ୍ୟଦୃଷ୍ଟିଟି ତାଙ୍କର ଦର୍ଶନକୁ ସମୁଜ୍ଜ୍ୱଳ କରି ରଖିଛି । ଆମ ଭିତରେ ଏକ ତତ୍ତୁଲ୍ୟ ସତ୍ୟଦୃଷ୍ଟି ରହିଥିଲେ ଯାଇ ଆମେ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର Substance ନାମକ ସତ୍ୟଟିର ମର୍ମପ୍ରବେଶ କରି ପାରିବା । ଆପଣାଠାରୁ ଭିନ୍ନ ସକଳ କିଛିକୁ ଅନ୍ଧବିଶ୍ୱାସ ବୋଲି କହିବାରେ ଲାଗିଥିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆମେ ଏକ ଅନ୍ୟ ଉତ୍ସାହର ଫାନ୍ଦରେ ପଡ଼ି ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କୁ ଅନ୍ଧବିଶ୍ୱାସୀ ବୋଲି କହି ହୁଏତ ଏକ ସାନ୍ତ୍ୱନା ହିଁ ଲାଭ କରୁଥିବା । ହଁ, ସ୍ପିନୋଜା ପୂର୍ଣ୍ଣ ସମର୍ପିତ ଭାବରେ ଆପଣାର ଦୃଢ଼ ଈଶ୍ୱରବୋଧ ଏବଂ ବୁଦ୍ଧିର ପ୍ରଚୋଦନା ଦୁଇଟିଯାକକୁ ସ୍ୱୀକାର କରି ନେଇଥିଲେ ।

ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ଈଶ୍ୱର ହେଉଛନ୍ତି ଆପେ-ନିରିମାଣ । ସେ ଆପେ ହିଁ

ଆପଣାଦ୍ୱାରା ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ ହୁଅନ୍ତି। କୌଣସି ଯାଦୃଚ୍ଛିକ ଇଚ୍ଛାଶକ୍ତି ଦ୍ୱାରା ଚାଳିତ ହୋଇ ସେ କିଛି କରନ୍ତିନାହିଁ। ଆପଣା ଶାଶ୍ୱତ ସତ୍ୟର ପ୍ରୟୋଜନ ଦ୍ୱାରା ଯାହାକିଛି କରନ୍ତି। ଏହି ପୃଥିବୀ ହେଉଛି ତାଙ୍କଦ୍ୱାରା ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିବା ଏକମାତ୍ର ପୃଥିବୀ। ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ଆମେ ଆଦୌ ଜଣେ ବାଜିଗର ବୋଲି କଳ୍ପନା କରିବାନାହିଁ ଯିଏକି ତାଙ୍କର ଏହି ସୃଷ୍ଟିର ଭେଳିକି ଗୁଡ଼ାକୁ ଦେଖାଇ ପୃଥିବୀଟାକୁ ବାଉଳା କରି ରଖିବାକୁ ମନ କରୁଥାନ୍ତି। ଆମେସବୁ ଆମ ସଂସ୍କାରଗୁଡ଼ିକର ବଶବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ଜଣେ ଅତିଶକ୍ତିଶାଳୀ ଜାଦୁଗର ବୋଲି କଳ୍ପନା କରୁ, କାରଣ ତାଙ୍କୁ ଆମେ ସର୍ବଦା ଆମର ବାହାରେ ରହିଥିବାର କଳ୍ପନା କରିବାରେ ଲାଗିଥାଉ। କିନ୍ତୁ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ଈଶ୍ୱର ଏହି ସୃଷ୍ଟିଠାରୁ ଭିନ୍ନ ନୁହନ୍ତି। ବସ୍ତୁତଃ ସକଳ ବସ୍ତୁକୁ ଆମେ ଯେଉଁପରି ଭାବରେ ଦେଖୁଛୁ, ଈଶ୍ୱର ସେହିପରି ଭାବରେ ହିଁ ଏଠାରେ ପ୍ରକଟ କରି ରଖିଛନ୍ତି। ତେଣୁ, ଏହି ବସ୍ତୁମାନେ ଯେପରି ରହିଛନ୍ତି, ସେମାନେ ତାହାଠାରୁ ଭିନ୍ନ ଭାବରେ କିମ୍ବା ଭିନ୍ନ ରୂପରେ ପ୍ରକଟ ହୋଇଥାଆନ୍ତେ ବୋଲି କଳ୍ପନା କରିବସିଲେ ତଦ୍ଦ୍ୱାରା ଆମେ ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ଶକ୍ତିକୁ ପ୍ରକୃତରେ କିଞ୍ଚିତ୍ ଊଣା କରି ହିଁ ଦେଖୁ। ଈଶ୍ୱର କଦାପି ଅନ୍ୟ କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ପୃଥିବୀକୁ ସୃଷ୍ଟି କରିନଥାନ୍ତେ। ସ୍ପିନୋଜା ଏହି ବିଷୟରେ ଯେପରି ସତର୍କ କରିଦେଇ କହିଛନ୍ତି, ଭଗବାନଙ୍କୁ ସେ ଆଦୌ କୌଣସି ଅଦୃଷ୍ଟର ଅଧୀନ କରି ଦେଖୁନାହାନ୍ତି, କାରଣ ସେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବରେ କଳ୍ପନା କରି ପାରୁଛନ୍ତି ଯେ, ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ମୂଳଭୂତ ସ୍ୱଭାବଟିରୁ ହିଁ ଅନିବାର୍ଯ୍ୟ ଏକ ଅବଶ୍ୟମ୍ଭାବିତା ଦ୍ୱାରା ହିଁ ଏଠାରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ କିଛିର ସର୍ଜନା ହୋଇଛି। ଈଶ୍ୱର ଯେଉଁପରି ରହିଛନ୍ତି, ସେଇଟିଠାରୁ କୌଣସି ଭିନ୍ନ ପ୍ରକାରେ ତାଙ୍କର ଅସ୍ତିତ୍ୱ ଆଦୌ ସମ୍ଭବ ହୋଇ ନଥାନ୍ତା।

ଦାର୍ଶନିକ ବର୍ଗସଁଙ୍କର ପୃଥିବୀରେ କେବଳ ଗତି ହିଁ ଗତି। ସବୁ ଚାଲିଛି, ସବୁ ବଦଳି ଯିବାରେ ଲାଗିଛି। ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ପୃଥିବୀ ଅଛି, ଏକ ଅସ୍ତିତ୍ୱ ଧାରଣ କରି ରହିଛି। ଅନେକେ ମନ୍ତବ୍ୟ ପ୍ରକାଶ କରି କହିଥାନ୍ତି ଯେ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ପୃଥିବୀ ସ୍ଥାଣୁ ହୋଇ ରହିଛି ଏବଂ ସେ ଯେଉଁ ଈଶ୍ୱରଙ୍କର କଳ୍ପନା କରିଛନ୍ତି, ତାଙ୍କର କୌଣସି ଜୀବନ ହିଁ ନାହିଁ। ଏହାର ଉତ୍ତର ଦେଇ କୁହାଯାଇ ପାରିବ ଯେ, ପ୍ରତ୍ୟେକ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ବଦଳି ଯାଉଥିବା ଏକ ଜଗତର ତୁଳନାରେ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ପୃଥିବୀ ବସ୍ତୁତଃ ଅନେକ ଅଧିକ ବୃହତ୍। ତାହା ପ୍ରକୃତରେ ଗୋଟିଏ ବୃହତ୍ତର ସମଞ୍ଜସତା ଯାହାଭିତରେ କି ଯାବତୀୟ କ୍ଷଣକ୍ଷଣର ବଦଳିଯିବା ଅନ୍ତର୍ଗତ ହୋଇ ରହିଛି। ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ବିଚାରଦୃଷ୍ଟିରେ ଯାବତ ପରିବର୍ତ୍ତନଶୀଳ ହେଉଛି ବାସ୍ତବତାର କେବଳ ଗୋଟିଏ ହିଁ ବିଭାବ। ଏକ ବାସ୍ତବତା, ଯାହାକି ସର୍ବଦା ହିଁ ସ୍ଥାୟୀ ହୋଇ ରହିଛି। ସର୍ବବିଧ

ପରିବର୍ତ୍ତନଶୀଳତାକୁ ଧାରଣ କରି ରହିଛି। ମାତ୍ର, ସେହି ବାସ୍ତବତା ମଧ୍ୟରେ ସବୁକିଛି କ୍ରିୟାଶୀଳ ରହିଛି। ଜଣେ ମୁକ୍ତ ମନୁଷ୍ୟ ସର୍ବଦା ହିଁ ସକ୍ରିୟ ଥାଏ, କଦାପି କୌଣସି ନିଷ୍କ୍ରିୟତା ଭିତରେ ପଡ଼ି ରହେନାହିଁ। ତେଣୁ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ଦର୍ଶନରେ କ୍ରିୟାଶୀଳତା ହେଉଛି ବାସ୍ତବ ସତ୍ୟସ୍ଥିତିର ଗୋଟିଏ ମୂଳଭୂତ ଲକ୍ଷଣ। ଆମେ ପ୍ରତ୍ୟେକେ ନିଜକୁ ଯେତିକି ଯାଏ କ୍ରିୟାଶୀଳ କରି ରଖିଥାଉ, ଆମେ ସେତିକିଯାଏ ହିଁ ଗୋଟିଏ ବସ୍ତୁକୁ ଯଥେଷ୍ଟ ଭାବରେ ଜାଣିବାଲାଗି ସମର୍ଥ ହେଉ। ସ୍ପିନୋଜା ନିଜ ଦର୍ଶନର ବିଶ୍ଳେଷଣରେ Substance ଓ Attribute ମାନଙ୍କୁ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଶକ୍ତି ବୋଲି ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି। ସେହି Substance ବା ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ସେ ଶକ୍ତି ସହିତ ହିଁ ସମତୁଲ କରି ଦେଖିଛନ୍ତି। ନିଜର ଏକ ପତ୍ରରେ ସେ ଯେପରି ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି, ଜଡ଼କୁ ଏକ ଜୀବନହୀନ ଆୟତନ ବୋଲି କଳ୍ପନା କରିଥିବ। ଦେ'କାର୍ତ୍ତ୍‌ଙ୍କର ମତକୁ ସେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ଖଣ୍ଡନ ମଧ୍ୟ କରିଛନ୍ତି। ମୂଳତଃ ଜଡ଼ ହେଉଛି ଗୋଟିଏ ଭୌତିକ ଶକ୍ତି ବୋଲି ସେ ଘୋଷଣା କରିଛନ୍ତି।

ସ୍ପିନୋଜାଦର୍ଶନରେ ଆଉଗୋଟିଏ ସ୍ମରଣଯୋଗ୍ୟ କଥା ହେଉଛି ଯେ, ସେଥିରେ ଦର୍ଶନରେ କୌଣସି ପୂର୍ବଲକ୍ଷ-ସ୍ଥାପନାର ଅବକାଶ ନାହିଁ। ଈଶ୍ୱର ନିଜ ଆଗରେ ମୂଳରେ କୌଣସି ଲକ୍ଷ୍ୟକୁ ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ କରି ରଖି କିଛି କରୁନାହାନ୍ତି। ସେ ଆପଣା ଅସ୍ତିତ୍ୱର ସ୍ୱଭାବଟିକୁ ଅନୁସରଣ କରି ହିଁ ଯାହାକିଛି କରୁଛନ୍ତି। ତେବେ ସେ କ'ଣ ପାଇଁ ଅଛନ୍ତି ? ସେହି କଥାଟିର କୌଣସି ବ୍ୟାଖ୍ୟା ନାହିଁ। ଗୋଟିଏ କୀଟ ଆମ ଦେହର ରକ୍ତସଂଚାଳନ ବିଷୟରେ କ'ଣ ବା ଧାରଣା କରିପାରିବ ଓ କହିପାରିବ ? ତେଣୁ ଏକ ଚରମ ଲକ୍ଷ୍ୟର ଅବସ୍ଥିତି ବିଷୟରେ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କର ବୁଦ୍ଧି ଯେପରି କଳ୍ପନା କରିଥାଏ, ସ୍ପିନୋଜା ତାହାକୁ ସ୍ୱୀକାର କରିନାହାନ୍ତି। ଏହି ଶାଶ୍ୱତ ସୃଷ୍ଟିଶୃଙ୍ଖଳାରେ ଆମେ କେବଳ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ mode ହୋଇଥିବାରୁ ଆମେ ଯେ ଆଖର କେଉଁଠି ଯାଇ ପହଞ୍ଚିବୁ, ଆମେ ମନୁଷ୍ୟମାନେ ସେହି ବିଷୟରେ ଆଦୌ କିଛିହେଲେ କହି ପାରିବାନାହିଁ। ଏହିଟିକୁ ଭାରତୀୟ ସୃଷ୍ଟିଦର୍ଶନଟି ମଧ୍ୟରେ ସାଧାରଣତଃ ଲୀଳା ବୋଲି କୁହାଯାଇଛି କି ? ଆମର ଯାବତୀୟ ଖଣ୍ଡକଳ୍ପନାଟି ସହିତ ତାହାର ଏକ ବିବାଦ ଅବଶ୍ୟ ରହିବ। ଅବଶ୍ୟ ଭବିଷ୍ୟ ବୋଲି ଆଦୌ କିଛି ରହିଛି ବୋଲି ଏହାଦ୍ୱାରା ଆଦୌ ଅସ୍ୱୀକାର କରା ଯାଉନାହିଁ। ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କର ମନ ସେଇଟିକୁ ନେଇ କୌଣସି ଖାସ୍ ନକ୍ସାଟାଏ ଯେ ତିଆରି କରିବନାହିଁ, କେବଳ ସେତିକି କୁହାଯାଉଛି। ପ୍ରକୃତିର ଅବଶ୍ୟ ଏକ ବିବେକ ରହିଛି ଏବଂ ଏହା ଅନିଶ୍ଚିତ ଭାବରେ ଗୋଟାଏ କେଉଁଆଡ଼େ ଧାଇଁବାରେ ଲାଗିଛି ବୋଲି ମୋଟେ ଧରିନେଇ

ହେବନାହିଁ । ପ୍ରକୃତି ମୋଟେ ଅନ୍ଧ ନୁହେଁ ।

ମନୁଷ୍ୟର ଆତ୍ମସତ୍ତା Substance ମଧ୍ୟରେ ଆପଣାର ଉପଲବ୍ଧି କରିବ ଏବଂ ସେହି ଉପଲବ୍ଧିର ସର୍ବଦା ଗୋଟିଏ ଦିଗ ମଧ୍ୟ ଅବଶ୍ୟ ରହିଛି । କିନ୍ତୁ ସେହି ଦିଗନିର୍ଣ୍ଣୟ ବାହାରୁ ନୁହେଁ, ଭିତରୁ ହିଁ ହେଉଛି । ଆପଣାର ଉପଲବ୍ଧି-ମାର୍ଗରେ ଏହି କଥାଟି ସତେଅବା ଜ୍ୟାମିତି ପରି ଆଦୌ ସ୍ପଷ୍ଟ ହେଉନାହିଁ ଯେ, ଆମେ ବସ୍ତୁତଃ ପ୍ରତ୍ୟେକେ ଏକ ଈଶ୍ୱର-ଉପଲବ୍ଧି ଆଡ଼କୁ ପ୍ରେରିତ ହୋଇ ଚାଲିଛୁ, ମାତ୍ର ଆମ ଭିତରର ଉତ୍ତୋଳିତ ଆତ୍ମା ସର୍ବଦା ହିଁ ଆପଣା ଆସ୍ପୃହାର ମାର୍ଗରେ amor intellectualis Deiର ଏକ ପରିପୂର୍ତ୍ତିରେ ଯାଇ ପହଞ୍ଚିବା ନିମନ୍ତେ ଗତିଶୀଳ ହୋଇ ରହିଛି । ଏବଂ ସେଠାରେ ଆମେ କେବଳ ଏକମେବକୁ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ କରୁଛୁ । ଜୀବନଟିଏ ବଞ୍ଚିବା କହିଲେ ସାଧାରଣତଃ ଯାହାକିଛିକୁ ବୁଝାଇଥାଏ, ତାହା ସତତ ଲାଗି ରହିଛି । ବାହାରେ ତ ନାନା ଗୋଳ ଲାଗି ରହିଛି, ଠିକ୍ ଭୁଲ ଏବଂ ବଙ୍କା ସିଧାର ଭଳି ଭଳି ଗୋଳ ଏବଂ ବିବାଦ । ସେହିଗୁଡ଼ିକ ହେତୁ ଆମେ କେତେ ପ୍ରକାରେ ନାଚିବାରେ ଲାଗିଛୁ । ମାତ୍ର ଭିତରେ ଆମକୁ ପୁଞ୍ଜିରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରି ପ୍ରକୃତି କ୍ରିୟାଶୀଳ ହୋଇ ରହିଛି ଓ ଆମକୁ ଗତିଶୀଳ କରି ରଖିଛି । ଆମ ଅସଲ ସମ୍ମତିଟିକୁ ଲାଭ କରିଥିବା ପରି ସେହି କ୍ରିୟାଶୀଳତା ଲାଗି ହିଁ ରହିଛି । ପ୍ରତ୍ୟେକ ମନୁଷ୍ୟ ଭିତରେ ଅବ୍ୟାହତ ରହିଛି । ସକଳ କ୍ଷଣକ୍ଷଣର ଯାବତୀୟ ବିକ୍ଷେପ ସତ୍ତ୍ୱେ ଲାଗି ରହିଛି । ତେଣୁ ଏକ ମୂଳ ଲକ୍ଷ୍ୟ ଓ ସେହି ଅନୁସାରେ ଏକ କ୍ରିୟାଶୀଳତା ଲାଗି ରହିଛି । ଆମକୁ ଭୂମିରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିନେଇ ଈଶ୍ୱର କ୍ରିୟାଶୀଳ ରହିଛନ୍ତି, ଏହି ପୃଥିବୀନାମକ ଅବଲମ୍ବନଟି ଉପରେ ପ୍ରକୃତିନାମକ ସତ୍ୟଟି ସଦାଗତିଶୀଳ ହୋଇ ରହିଛି । ଆମେ ପ୍ରତ୍ୟେକେ ମଧ୍ୟ କେଡ଼େ ସ୍ୱଭାବସିଦ୍ଧ ଭାବରେ ସେହି ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ଲୀଳାଟି ମଧ୍ୟରେ ସାମିଲ ହୋଇ ରହିଛୁ !

III

ସାଧାରଣ ମନୁଷ୍ୟଟିଏ ସବୁବେଳେ କୌଣସି ସ୍ଥାନରେ ମୁଣ୍ଡ ନୁଆଁଇ ମାନିନେବାରେ ଭାରି ଅସମ୍ମତ ହୋଇ ରହିଥାଏ । ଭାରି ଅଶ୍ରଦ୍ଧା ପ୍ରକଟ କରେ । ଏହି ସୃଷ୍ଟିରେ ଆହୁରି ବହୁତଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସିଏ କେବଳ ଗୋଟିଏ ମାତ୍ର ସର୍ଜନା ଏବଂ ତେଣୁ ମୋଟେ ଏକମାତ୍ର ସର୍ଜନା ନୁହେଁ ବୋଲି ବିଶ୍ୱାସ କରିବାକୁ ଆଦୌ ରାଜୀ ହୁଏନାହିଁ । ତେଣୁ ଏହି ଘଟଣାଟି ମୋଟେ ଆକସ୍ମିକ ନୁହେଁ ଯେ ଆରମ୍ଭ କାଳର ପ୍ରଥମ ମନୁଷ୍ୟ ଆପଣାର ଆଙ୍କିଥିବା ଛବିରେ ନିଜକୁ ଜଣେ କେଡ଼େ ଉଚ୍ଚ ରାଜାପରି ନେଇ ବସାଇ ଦେଇଥିଲା । ଏହି ପୃଥିବୀରେ କେବଳ ତାହାରି ସକାଶେ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଓ ଚନ୍ଦ୍ର ଆଲୋକ

ପ୍ରଦାନ କରୁଥିଲେ, ତାହାରି ସକାଶେ ମୌସୁମୀ ବାୟୁମାନେ ବର୍ଷା କରାଉଥିଲେ ଏବଂ ସିଏ ଯାହାଙ୍କୁ ଈଶ୍ୱର ବୋଲି କହୁଥିଲା, ସେହି ସର୍ବଶକ୍ତିଶାଳୀ ସତ୍ତାଟି ମଧ୍ୟ କେବଳ ତାହାରି ଜଣେ ସହଯୋଗୀ ହୋଇ ଯାହାକିଛି କରୁଥିଲା। ଏହି ଆତ୍ମଆରୋପିତ ବଡ଼ପଣର ଭାବନାଟା ମନୁଷ୍ୟର ମନକୁ ଏତେ ଗଭୀର ଭାବରେ ଜାରି ରଖିଥିଲା ଯେ, ଯେତେବେଳେ ଚାର୍ଲ୍ସ୍ ଡାର୍‌ଉଇନ୍ ମନୁଷ୍ୟକୁ ଏକ ଦୀର୍ଘ ବିବର୍ତ୍ତନକ୍ରମରେ ଯୁକ୍ତ କରି ନିଜର ସିଦ୍ଧାନ୍ତଟିକୁ ଘୋଷଣା କଲେ ଏବଂ ଆମିଓବାର ସ୍ତରରୁ ଜୀବସମୁଦାୟଟି ମନୁଷ୍ୟସ୍ତର ଯାଏ ଲମ୍ବି ଆସିଛି ବୋଲି କହିଥିଲେ, ସେତେବେଳେ ତାଙ୍କର ସମକାଳୀନମାନେ ତାହାର ତୀବ୍ର ପ୍ରତିବାଦ କରିଥିଲେ। ବିଜ୍ଞାନର ଜ୍ଞାନ ଏବଂ ଗବେଷଣା ଯେତେ ଅନ୍ୟପ୍ରକାରେ କହୁ ପଛକେ, ମାତ୍ର ମନୁଷ୍ୟକୁ ତା'ର ସ୍ୱୀକୃତ ସେହି ଉଚ୍ଚ ସିଂହାସନଟିରୁ ବଞ୍ଚିତ କରିବା ସକଳ ପ୍ରୟାସକୁ ଗୋଟାଏ ଦ୍ରୋହ ବୋଲି ବିଚାର କରା ଯାଉଥିଲା ଏବଂ ଏକ ସଙ୍କଟ ବୋଲି ଧରି ନିଆ ଯାଉଥିଲା।

ଏହି ବିଶ୍ୱସର୍ଜନାରେ ଏକ ସର୍ବମୟ ସତ୍ୟ ନିହିତ ହୋଇ ରହିଛି ବୋଲି ସ୍ପିନୋଜା କହିଥିଲେ। ଏହି ସମଗ୍ର ଅସ୍ତିତ୍ୱରେ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ସ୍ତର ଅବଶ୍ୟ ରହିଛି ବୋଲି ସ୍ୱୀକାର କରୁଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସମୁଦାୟ ଅସ୍ତିତ୍ୱଟିକୁ ସେ ଏକ ବୃହତ୍ତମ ଏକକ ଅଭିନ୍ନତା ମଧ୍ୟରେ ଠୁଳ କରି ଆଣିଥିଲେ ଏବଂ ତାକୁ Substance ବୋଲି କହିଥିଲେ। ଯାହାକିଛି ଅଛି, ଥିଲା ଏବଂ ରହିବ, ସବୁଟିକୁ ଏକତ୍ର କରି ଦେଖିଲେ ଯାହା ଦୃଷ୍ଟିଗୋଚର ହେବ, ସେଇଟି ବିଶ୍ୱ। ଆଶୟ ସେଇ, ବିଷୟଟି ମଧ୍ୟ ସେଇ। ସେଇ ହେଉଛି ଭାବନା, ସେଇ ହେଉଛି ସକଳ ଭାବନାର କର୍ତ୍ତା, ସ୍ରଷ୍ଟା ଓ ସୃଷ୍ଟି, ବିନାଶକର୍ତ୍ତା ଓ ରକ୍ଷାକର୍ତ୍ତା, ପୁଣି ବିନଷ୍ଟ ହୋଇ ଯାଉଥିବା ବସ୍ତୁଟି ଏବଂ ସଂରକ୍ଷିତ ହୋଇ ରହୁଥିବା ବସ୍ତୁଟି। ତାହାରି ମଧ୍ୟରେ ହିଁ ସକଳ କାରଣ, modes, ସର୍ବବିଧ ଗତିଶୀଳତା ଏବଂ ପରିଣାମ ଅନ୍ତର୍ଗତ ହୋଇ ରହିଛି। ସବୁକିଛି ହିଁ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ଠାରୁ ନିଷ୍ପନ୍ନ ହୋଇ ଆସୁଛି,- ଅତିକ୍ଷୁଦ୍ର ଅଣୁଜୀବଟି ଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ମନୁଷ୍ୟ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ। ଏହି ସବୁକିଛି ଯେ ମନୁଷ୍ୟ ପାଇଁ ମହଜୁଦ ହୋଇ ରହିଛି, ସେକଥା ମୋଟେ ନୁହେଁ। ମନୁଷ୍ୟ ନିଜେ ନିଜପାଇଁ ପୃଥିବୀଟିଏ ତିଆରି କରି ରହିବ ବୋଲି ଈଶ୍ୱର ଆଦୌ ତାହାର ଜଣେ ସହକର୍ମୀ ହୋଇ ରହିନାହାନ୍ତି। ମନୁଷ୍ୟ କେବଳ ଏକ ବିଭାବ, ଗୋଟିଏ mode ଏକ ବ୍ୟକ୍ତିସତ୍ତା ଧାରଣ କରିଥିବା ବସ୍ତୁ।

ଆପଣା ବିଷୟରେ ମନୁଷ୍ୟ ଭିତରେ ରହିଥିବା ଦମ୍ଭଭାବନା ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ସେହି ବିଶ୍ୱତୋଦୃଷ୍ଟିକୁ ଆଦୌ ସହଜରେ ସହ୍ୟ କରି ପାରିନଥିଲା। ତାକୁ ଇତର ଅବରମାନଙ୍କ ସହିତ କେହି ସମତୁଲ କରି ଦେଖିବ, ମନୁଷ୍ୟକୁ କେହି ରାଜୀ କରାଇ

ପାରିବନାହିଁ । ଯିଏ ସେପରି କରିବ, ତାକୁ ଜଣେ ଦ୍ରୋହୀ ବୋଲି କୁହାଯିବ । ଏବଂ, ତାହାର ଦର୍ଶନକୁ ମିଥ୍ୟା ବୋଲି କୁହାଯିବ । ତେଣୁ ସ୍ପିନୋଜା ମନୁଷ୍ୟକୁ କ୍ଷୁଦ୍ର କରି ଦର୍ଶାଇଛନ୍ତି ବୋଲି ଏକାଧିକ ପ୍ରକାରେ ନିନ୍ଦା କରାଯାଇ ଆସିଛି, ତାକୁ ସକଳ ପ୍ରକାରେ ଗୋଟିଏ ସାମାନ୍ୟ mode ର ସ୍ତରକୁ ଖସାଇ ଅଣାଯାଇଛି ବୋଲି ଅଭିଯୋଗ ହୋଇଛି ଯେ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ଈଶ୍ୱର ହେଉଛନ୍ତି ଶାଶ୍ୱତ ଓ ଅନନ୍ତ ଏବଂ ମନୁଷ୍ୟକୁ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ନକ୍ସାଟି ମଧ୍ୟରେ କେବଳ ଏକ ଅଂଶ ବୋଲି କହି ତା'ର ବ୍ୟକ୍ତିବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟଟିକୁ ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ କରାଯାଇଛି । ଦର୍ଶନର ପରିଭାଷାରେ ଏହି ସମସ୍ୟାଟି ହେଉଛି ବିଶ୍ୱକଳ୍ପନା ଏବଂ ଏକକଳ୍ପନା ମଧ୍ୟରେ ରହିଥିବା ଗୋଟିଏ ସମସ୍ୟା ଯାହାକିଛି ଏକ ବା ଏକକ ହୋଇ ରହିଛି, ସେଇଟି ମଧ୍ୟ ଈଶ୍ୱର । ପୁନର୍ବାର ସେହି କଳ୍ପନାଟିକୁ ସମକ୍ଷରେ ରଖି କୁହାଯିବ ଯେ, ଈଶ୍ୱର ହେଉଛନ୍ତି ସେହି ଗୁମ୍ଫା ଭିତରେ ବାସ କରୁଥିବା ଉକ୍ତ ସିଂହ ପରି, ଯାହା ଭିତରକୁ ସବୁଯାକ ପାଦ ସିନା ପଡ଼ିଛି, କିନ୍ତୁ ଗୋଟିଏହେଲେ ମଧ୍ୟ ବାହାରକୁ ପଡ଼ିନାହିଁ । ତେଣୁ ସମୀକ୍ଷା କରି କୁହାଯାଇଛି ଯେ, ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ଦର୍ଶନରେ ମନୁଷ୍ୟ ଓ ଏହି ପ୍ରକୃତି, ଏଗୁଡ଼ିକ କେବଳ ବାହାରେ ପ୍ରକଟ ହେଉଥିବା ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ବସ୍ତୁ, ସେହି ସର୍ବମୂଳ Substance ର ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ attributes,- ବିସ୍ମୟ ପ୍ରକାଶ କରାଯାଇଛି ଯେ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କୁ ଯେପରି ଭାବରେ ଜଣେ ନିରୀଶ୍ୱରବାଦୀ ବୋଲି ଘୋଷଣା କରାଯାଇଛି, ସିଏ ମୋଟେ ତାହା ନୁହନ୍ତି, ବରଂ ଅପର ପକ୍ଷରେ ସେ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ବିଷୟରେ ଆପଣାର ଭାବନାଟିକୁ କେଡ଼େ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ଭାବରେ ବ୍ୟକ୍ତ କରିଛନ୍ତି ଏବଂ ସେ ଯେ ଜଣେ ମନୁଷ୍ୟ, ସେହି କଥାଟିକୁ ଭୁଲି ଯାଇଛନ୍ତି । ନାନା ସୀମାଦ୍ୱାରା ଆବଦ୍ଧ ହୋଇ ରହିଥିବା ସବୁକିଛି ତାଙ୍କୁ ଅଯୋଗ୍ୟ ଏବଂ ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟହୀନ ବୋଲି ବୋଧ ହୋଇଛି ଏବଂ ସେହି ଚିରନ୍ତନ ଏକମାତ୍ର ସତ୍ତାଟି ବ୍ୟତୀତ ତାଙ୍କ ଆଗରେ ଆଉ କିଛିହେଲେ ଯଥାର୍ଥ ବୋଲି ଦେଖା ଯାଉନାହିଁ ।

ଏକକ ଯାବତୀୟ ବସ୍ତୁର ଏବଂ ବିଶେଷ କରି ମନୁଷ୍ୟର ମୂଲ୍ୟକୁ ଏତେ ଅଳପ କରି ଦେଖାଇବାର ପ୍ରବୃତ୍ତିଟି ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କ ଭିତରେ ରହିଛି ବୋଲି ଅନୁମାନ କରି କେତେ ସମୀକ୍ଷକ ଅତ୍ୟନ୍ତ ରୁଷ୍ଟ ବି ହୋଇଛନ୍ତି । ସେହି ରୁଷ୍ଟତା ଦ୍ୱାରା ବେଶ୍ ଉତ୍ତେଜିତ ହୋଇ ସେମାନେ ଅଭିଯୋଗ କରିଛନ୍ତି ଯେ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର କଳ୍ପନାରେ ଧର୍ମ ମନୁଷ୍ୟକୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅସହାୟ ଭାବରେ ଏକ ଅଜ୍ଞାତ ସତ୍ତା ପାଖରେ ଆଣି ସମର୍ପିତ କରିଦେବ, ତାହାର ବିଧାନଗୁଡ଼ିକୁ ମୋଟେ ନବୁଝି ସେଗୁଡ଼ିକୁ ସ୍ୱୀକାର ହିଁ କରିନେବ ବୋଲି କୁହାଯାଇଛି । ସ୍ପିନୋଜା କେବଳ ଏକ ବିକୃତ ଅର୍ଥରେ ଜଣେ ଧର୍ମବାଦୀ ବୋଲି

ଅଭିଯୋଗ କରାଯାଇଛି । ତାଙ୍କ ମତରେ ପ୍ରକୃତ ଧର୍ମସ୍ଥତା ହେଉଛି, ଈଶ୍ୱର କିପରି ଭାବରେ ମନୁଷ୍ୟ ଏବଂ ପୃଥିବୀ ସହିତ ସମ୍ପୃକ୍ତଯୁକ୍ତ ହୋଇ ଧର୍ମ ଜାଣିବନାହିଁ, ମାତ୍ର ଏହି ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ଭିତରେ ସେ ନିଜକୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟଶୂନ୍ୟ ବୋଲି ଅନୁଭବ କରିବ । ବିନମ୍ର ଏବଂ ବିନୀତ ହୋଇ ରହିଥିବ । କୃପାର ପାତ୍ରଟିଏ ହୋଇ ରହିଥିବ । ଏହି ବୃହତ୍ ଏବଂ ଦୂରଦୂରକୁ ପ୍ରସାରିତ ହୋଇ ରହିଥିବା ଭବନଟିରେ ନିଜକୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅତିସାମାନ୍ୟ ବୋଲି ଅନୁଭବ କରି ପାରୁଥିଲେ ଯାଇ ତାକୁ ଧର୍ମସ୍ଥ ବୋଲି କୁହାଯିବ । ସେହି ଅନୁଭବଟି ବୌଦ୍ଧ ଧର୍ମରେ ରହିଛି ଏବଂ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ଧର୍ମସମ୍ବନ୍ଧୀ ବୋଧଟି ମଧ୍ୟରେ ଅଛି ବୋଲି ମତ ବ୍ୟକ୍ତ କରାଯାଇଛି । ସ୍ପିନୋଜା-ଦର୍ଶନର ଅସଲ ମର୍ମଟିକୁ ବୁଝି ନପାରିଥିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବସ୍ତୁତଃ ସେହିପରି ଏକ ଅଭିଯୋଗ କରାଯାଇ ପାରିବ ।

ଅଭିଯୋଗର ସେହି ଗୁଳାରେ ଆହୁରି ଆଗକୁ ଯାଇ କହିଲେ, ଅଧିକତମ ଦର୍ଶନବିତ୍ ମନୁଷ୍ୟକୁ କେତେ ନା କେତେ ଗୌରବ ଦେଇ ଦେଖିଛନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ସ୍ପିନୋଜା ତାକୁ କେବଳ ଏକ ସାମାନ୍ୟ ଅନୁମାନ ସ୍ତରକୁ ଖସାଇ ଆଣିଛନ୍ତି ଏବଂ ଏପରି କରି ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ନୀତିଶାସ୍ତ୍ରର ମର୍ଯ୍ୟାଦାଟିକୁ କ୍ଷୁନ୍ନ କରିଛନ୍ତି । କେବଳ ଗୋଟିଏ mode ବୋଲି କହି ଏକ ଅନ୍ଧ ନିୟତି-କଳ୍ପନାର ଖିଆଲ ମଧ୍ୟକୁ ସିଏ ମନୁଷ୍ୟକୁ ଖସାଇ ଆଣିଛନ୍ତି । ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟହୀନ ହୋଇ ସେହି ମନୁଷ୍ୟ କେବଳ ଭ୍ରମିବାରେ ହିଁ ଲାଗିଛି । ତାହାରି ଫଳରେ ସ୍ପିନୋଜା ଏତେ ପରିମାଣରେ ବିବାଦୀୟ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି । ବସ୍ତୁଚୟର ଏହି ଅନ୍ତହୀନ ଭୁବନଟି ମଧ୍ୟରେ ମନୁଷ୍ୟ ଆଦୌ କୌଣସି ମହତ୍ତ୍ୱ ନଥିବା କୀଟଟିଏ ହୋଇ ରହିଛି ।

କେତେ ଅଗଭୀର ପ୍ରକୃତରେ ଏହି ଟୀକା ଏବଂ ସମୀକ୍ଷାଗୁଡ଼ିକ ! ଏହି ବିଶ୍ୱବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ଗୋଟିଏ ଅନ୍ଧ ନିୟତି ଦ୍ୱାରା ସୃଷ୍ଟ ହୋଇଛି ଏବଂ ଆଦୌ କୌଣସି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ନଥାଇ ଚାଲିଛି ବୋଲି କହି ଏକ ଭ୍ରାନ୍ତିର ସୃଷ୍ଟି କରାଯାଇଛି । ଏହାଦ୍ୱାରା ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ବିଚାରକୁ ଏକ ତୁଚ୍ଛା ଅଦୃଷ୍ଟବାଦ ମଧ୍ୟକୁ ଟାଣି ଅଣାଯାଇଛି । ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା କଳ୍ପିତ ମନୁଷ୍ୟକୁ ଖିଆଲରୁ ହିଁ ନିଷ୍ଫଳ ଏକ ସର୍ଜନା ବୋଲି କୁହାଯାଇଛି । ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ବିଶ୍ୱବିଶ୍ଳେଷଣ ମଧ୍ୟରେ 'ସର୍ଜନା' ଶବ୍ଦଟିର ମଧ୍ୟ କୌଣସି ଅର୍ଥ ନାହିଁ । ଏପରି ଏକ ଧାରଣା କେଉଁଠାରେ ନାହିଁ ଯେ ଏକଦା ଏହି ବିଶ୍ୱଭୁବନ ପ୍ରକୃତରେ ନଥିଲା ଏବଂ ତା'ପରେ ଯାଇ ତାହାର ସର୍ଜନା ହୋଇଥିଲା । ଯେଉଁମାନେ ସତେଅବା ଅଭ୍ୟାସରେ ପଡି ପୃଥିବୀକୁ କାଳର କୌଣସି ମୁହୂର୍ତ୍ତରୁ ପୃଥିବୀ ଏକ ଅସ୍ତିତ୍ୱ ଲାଭ କଲା ବୋଲି କହନ୍ତି, ସେମାନେ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟିକୁ ଆଦୌ ବୁଝି ପାରନ୍ତିନାହିଁ । ସେମାନେ ପୃଥ୍ୱୀନାମକ ଏହି ଅସ୍ତିତ୍ୱଟିକୁ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ଠାରୁ

ଭିନ୍ନ କରି ଦେଖନ୍ତି ଏବଂ ସେପରି କରି ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ନକ୍ସାଟିକୁ ଭଣ୍ଡୁର କରି ପକାନ୍ତି ।

ପୂର୍ବର ଅନୁମାନଟି ମଧ୍ୟରେ ଦୃଢ଼ ହୋଇ ରହି ଆସିଥିବା ଚିତ୍ରଟି ତ ନ୍ୟାୟତଃ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ ଧର୍ମର ସେହି ଅନୁମାନଟିକୁ ଆଣି ସ୍ମରଣ କରାଇ ଦିଅନ୍ତି ଯେ, ଈଶ୍ୱର ଏକଦା ହଠାତ୍ ଏକ ପୃଥିବୀକୁ ସୃଷ୍ଟି କରିବା ଲାଗି ମନ କଲେ । ସେ ଆଲୋକର ସୃଷ୍ଟି ହେଉ ବୋଲି କହିଲେ ଏବଂ ଆଲୋକ ଆବିର୍ଭୂତ ହୋଇଥିଲା । ବାଇବେଲ୍ ଶାସ୍ତ୍ରର ଘୋଷଣାଟି ଅନୁସାରେ ଈଶ୍ୱର ନିଜର ସର୍ବଶେଷ ଏବଂ ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ସର୍ଜନା ରୂପେ ମନୁଷ୍ୟକୁ ହିଁ ରଚନା କରିଥିଲେ । ମନୁଷ୍ୟ ହିଁ ଏହି ବିଶ୍ୱତମାମର ଶାସନକର୍ତ୍ତା ହୋଇ ରହିବ ବୋଲି ଘୋଷଣା ହୋଇ ଯାଇଥିଲା । ଆମେ ମନୁଷ୍ୟମାନେ ଯେପରି ଭାବରେ ସେହି ଆଦ୍ୟ ସେକାଳରୁ ଅନୁଭବ କରି ଆସିଛୁ, ବ୍ୟାପାରଟିକୁ ଆମେ ତାହାର ଏକ ପ୍ରତିଫଳନ ବୋଲି ଧରି ନେଇ ପାରିବା । ଏହି ଜାତିର ଯାବତୀୟ ଈଶ୍ୱର କଳ୍ପନାକୁ ସ୍ପିନୋଜା ଦର୍ଶନଠାରୁ ଅଲଗା କରି ଦେଖିଥିଲେ ଏବଂ ବିଶ୍ୱନାମକ ଅସ୍ତିତ୍ୱଟିକୁ ଏକ ସଦାବର୍ତ୍ତମାନତାର ଭୂମି ଉପରେ ସେହି ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ଠାରୁ ଅଭିନ୍ନ କରି ଦେଖିଲେ । ଅତୀତ, ବର୍ତ୍ତମାନ ଓ ଭବିଷ୍ୟତକୁ ସେ ଏକତ୍ର କରି ସେହି ଶାଶ୍ୱତ ଏକୈବ Substance ମଧ୍ୟରେ ଦେଖିଥିଲେ । ଏବଂ ଏହି ସେହି ବିଶ୍ୱ-ଅସ୍ତିତ୍ୱର ସକଳ ରୂପାୟନକୁ ସେ ତତ୍ତ୍ୱତଃ ଏକ ଦିବ୍ୟ ସ୍ତରକୁ ଉତ୍ତୋଳିତ କରି ନେଇଥିଲେ ।

ସେହିପରି ଭାବରେ ମନୁଷ୍ୟ ମଧ୍ୟ ଦିବ୍ୟ ହେଲା । ଏହି ପୃଥିବୀର ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱରେ ଅଲଗା ହୋଇ ଆଦୌ କୌଣସି ଈଶ୍ୱର ନାହାନ୍ତି । ଏପରି ଗୋଟିଏ ଈଶ୍ୱର ଯାହାଙ୍କୁ ଆମେ ଭୟ କରିବା ଏବଂ ଯାହାଙ୍କର ତୃପ୍ତିବିଧାନ ନିମନ୍ତେ ଆମେ ପୂଜା ଓ ଉପାସନା ଆଦି କରୁଥିବା । ମନୁଷ୍ୟ ହେଉଛି ସ୍ୱୟଂ ଈଶ୍ୱର । ନିଜର ବିଚାରବୁଦ୍ଧି ଏବଂ ଅନ୍ତର୍ବୋଧ ଦ୍ୱାରା ନିଜ ଭିତରେ ହିଁ ଆମେ ତାଙ୍କୁ ଉପଲବ୍ଧି କରିବା । ଜଣେ ମନୁଷ୍ୟ ଆଦୌ ଏପରି ଭାବରେ ଏହି ଜଗତରେ ବାସ କରୁନାହିଁ ଯେ ଯେଉଁଟି ପାଇଁ ସେ ଏଠି ସୃଷ୍ଟ ବସ୍ତୁଗୁଡ଼ିକର ଏକ ବିରୋଧପ୍ରକଟକାରୀ ସମଷ୍ଟି ମଧ୍ୟରେ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ଠାରୁ ତା' ନିଜ ପ୍ରତି ନାନା ଆନୁଗତ୍ୟର ଦାବୀ କରିବାରେ ଲାଗିଥିବ । ସିଏ ତ ମର୍ମତଃ ଏହି ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଅସ୍ତିତ୍ୱଟି ସହିତ ବାନ୍ଧି ହୋଇ ରହିଥିବ । ଏହିପରି ଭାବରେ ସେ ଏକ ବୃହତ୍ତର ସମଷ୍ଟିର ଅଂଶରେ ପରିଣତ ହୋଇ ଆମେ ମଧ୍ୟ ବୃହତ୍ ହୋଇଥିବା ଅସ୍ତିତ୍ୱରୂପୀ ବିଶ୍ୱଆୟତନଟିରେ କେବଳ ଗୋଟିଏମାତ୍ର ସାଧନ ଭଳି ନହୋଇ ବରଂ ଏକ ଆଲୋକ-ବିକୀରଣର ଉତ୍ସ ହୋଇ ରହିଥିବ । ଭାରତୀୟ ଦର୍ଶନରେ ଜୀବନକୁ ବିପୁଳ ବୋଲି କୁହାଯାଇଛି : ପ୍ରାଣୋ ବିରାଟ୍ ଯଃ ଚ଼ ଅସ୍ମିନ୍ ଆକାଶେ, ଯଃ ଚ଼ ଅସ୍ମିନ୍ ଆତ୍ମନି ତେଜୋମୟଃ ଅମୃତମୟଃ ପୁରୁଷଃ ସର୍ବାନୁଭୂଃ । ସେହି ତେଜୋମୟ ପୁରୁଷ

କେବଳ ଆକାଶରେ ନାହାନ୍ତି, ସିଏ ଏହି ଭିତରେ ଆତ୍ମାରେ ମଧ୍ୟ ଅବସ୍ଥାନ କରୁଛନ୍ତି ।

ମନୁଷ୍ୟ ଆପଣା ଭିତରେ ସେହି ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ମର୍ମଟିକୁ ମଧ୍ୟ ବହନ କରୁଛି ଏବଂ ସେହି କାରଣରୁ ସେ ଏକ ଯଥାର୍ଥ ଗୌରବର ଅଧିକାରୀ ହୋଇଛି । ସମୀକ୍ଷକମାନେ ସେହି ବୋଧଟିର ସମର୍ଥ ହୋଇନାହାନ୍ତି ଏବଂ ସେହି କାରଣରୁ ଅଭିଯୋଗ କରିଛନ୍ତି ଯେ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ପୃଥିବୀଟିରେ ମନୁଷ୍ୟକୁ ଆଦୌ କୌଣସି ମୂଲ୍ୟ ନଥିବା ଗୋଟିଏ ସାମାନ୍ୟ mode ର ସ୍ତରକୁ ଖସାଇ ଦିଆଯାଇଛି । ସମୀକ୍ଷକମାନେ ବିଚାରୁଛନ୍ତି ଯେ କେବଳ ସମଗ୍ର ସୃଷ୍ଟିଟି ଉପରେ ଶାସନକର୍ତ୍ତା ହୋଇ ବସିଲେ ଯାଇ ମନୁଷ୍ୟ ତା'ର ଉଚିତ ମୂଲ୍ୟଟିକୁ ଲାଭ କରି ପାରିବ । ତା'ର ମଥା ଭିତରେ ଏହି ସୃଷ୍ଟି ମଧ୍ୟରେ ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ଯୋଗ୍ୟ ବୋଲି ବିବେଚିତ ହୋଇ ପାରିଲେ ଯାଇ ଏଠାରେ ଜୀବନସଂଗ୍ରାମରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ହୋଇ ପାରିବାର ଗୋଟାଏ ଭ୍ରାନ୍ତ ବୋଧ ତାକୁ କାମୁଡ଼ି କରି ଅବଶ୍ୟ ରହିଥିବ । ତେଣୁ ସେ ମନୁଷ୍ୟର ପୃଥିବୀକୁ ଆଦୌ ଗୋଟିଏ ବନ୍ଧୁସଙ୍ଗତି ବୋଲି କଳ୍ପନା ହିଁ କରି ପାରୁନାହିଁ ଯେଉଁଠାରେ ମନୁଷ୍ୟ ସମେତ ସକଳ ଅସ୍ତିତ୍ୱ ଆପଣା ମଧ୍ୟରେ ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ସାରସତ୍ୟଟିକୁ ପ୍ରକୃତରେ ବହନ କରୁଥିବେ । ସ୍ପିନୋଜା ସକଳ ଦିବ୍ୟତାକୁ ଏହି ପୃଥିବୀ ଉପରକୁ ଅବତରଣ କରାଇ ଆଣିଥିଲେ, ଏହି ପୃଥ୍ୱୀ-ଅସ୍ତିତ୍ୱକୁ ଏକ ଖାସ୍ ଶ୍ରେଷ୍ଠତା ଆଣି ଦେଇଥିଲେ । ଈଶ୍ୱର ଆଦୌ କୌଣସି ଦୂରସ୍ଥ ବସ୍ତୁ ହୋଇ ଆଦୌ ନାହାନ୍ତି ଯେ ତାଙ୍କୁ ଏଠି ଏହି ତଳେ ରହିଥିବା ଅପୂର୍ଣ୍ଣତାଯୁକ୍ତ ତଥା ପାପଲିପ୍ତ ଆତ୍ମାମାନେ ଆକୁଳ ହୋଇ ଲୋଡ଼ିବାରେ ହିଁ ଲାଗିଥିବେ । ଏବଂ ମନର ଉତ୍ତରୋତ୍ତର ଆଲୋକନ ଦ୍ୱାରା ଅନ୍ତର ମଧ୍ୟରେ ତାଙ୍କୁ ଉପଲବ୍ଧି କରାଯାଇ ପାରିବ । ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ବିଷୟରେ ପ୍ରାୟ କିଛି ବି ଜାଣି ନଥିବା ଆମେ ତାଙ୍କର ସେହି କୋପଟି ଦ୍ୱାରା ଭୟଭୀତ ହୋଇ ଆଦୌ ରହିବାନାହିଁ । ନାଇଁ, ଆମେ ସତ କଥାଟିକୁ ଜାଣିବା ଓ ପ୍ରସନ୍ନତା ସହିତ ଜୀବନଗୁଡ଼ିକୁ ବଞ୍ଚିବା । ଆମେ sub specie aeternitatis ର ଯୋଗ୍ୟ ହେବା । ସ୍ପିନୋଜା ଏହିପରି ଭାବରେ ମନୁଷ୍ୟର ଏକ ପବିତ୍ର ବୋଧକୁ ଆଣି ଆମ ଆଗରେ ଉପସ୍ଥାପିତ କରିଛନ୍ତି । ମନୁଷ୍ୟର ସେହି ସମୁଚିତ ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟଟି ବିଷୟରେ ଆମେ ଅବହିତ ରହିବା । ସେହି ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟଟି ତା' ଭିତରେ ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ ହୋଇ ରହିଛି । ଉପରର ଢାଙ୍କୁଣିଟା ଖୋଲିବ ଏବଂ ଯଥାର୍ଥ ଉଦ୍‌ଘାଟନଟି ସମ୍ଭବ ହେବ ବୋଲି ଅପେକ୍ଷା ରହିଛି ।

ଟୀକାକାରମାନେ ଭାରି ତରତର ହୋଇ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କୁ ଜଣେ ନିରାଶାବାଦୀ ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ଦର୍ଶନରେ ମନୁଷ୍ୟ ସତେଅବା ଅସ୍ତିତ୍ୱର ଗୋଟାଏ

ହାଟ ଭିତରେ ଯାଇ ହଜିଯାଉଛି। ମନୁଷ୍ୟକୁ ଉଚ୍ଚ ଓ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ବୋଲି ଅନୁଭବ କରିବାର କୌଣସି ଅବକାଶ ନାହିଁ। ଗୋଟାଏ ପଥରଖଣ୍ଡ ପରି ତା' ଜୀବନର କୌଣସି ଭବିଷ୍ୟତ ନାହିଁ, କୌଣସି ସମ୍ଭାବନା ମଧ୍ୟ ନାହିଁ। ମନୁଷ୍ୟ ଏବଂ ଖଣ୍ଡେ ପଥର, ଉଭୟେ ତ ସମାନ ଭାବରେ ସେହି ଜଣେ ଇଶ୍ୱରଙ୍କ ସତ୍ୟକୁ ବ୍ୟକ୍ତ କରୁଛନ୍ତି, ତେଣୁ ମନୁଷ୍ୟକୁ ଆଉ କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ଅଧିକ ବୋଲି କହିବାର କାରଣ ବା କାହିଁକି ରହିବ ! ମୂଳ ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ରରେ ତ ମନୁଷ୍ୟକୁ କେତେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଓ କେତେ ଅଧିକ ବୋଲି ଘୋଷଣା କରାଯାଇଛି। ସେଥିରେ ଭବିଷ୍ୟତର ଏକ ଚିତ୍ର ରହିଛି, ଏକ କ୍ରମ-ବିବର୍ତ୍ତନର ଆଶା ସଞ୍ଚାରିତ ହୋଇ ରହିଛି। ଭବିଷ୍ୟରେ ସମୟକ୍ରମେ ଏପରି ଜଣେ ମସିହଙ୍କର ଆବିର୍ଭାବ ଘଟିବ ବୋଲି କୁହାଯାଇଛି, ଯିଏକି ଏହି ପୃଥିବୀ ଲାଗି ଏକ ନୂତନ ଆଲୋକକୁ ବହନ କରି ଆଣିଥିବେ। ସେଥିପାଇଁ ତ ଇହୁଦୀମାନେ ଆପଣାର ସକଳ ଅନ୍ଧାକରେ ଆଶାବାଦୀ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି। ସ୍ପିନୋଜା ଜଣେ ଇହୁଦୀର ସବୁକିଛି ଆଶାକୁ ଓଲଟାଇ ଦେଇଛନ୍ତି। ମସିହମାନଙ୍କୁ ଅସ୍ୱୀକାର କରିଛନ୍ତି। ସ୍ପିନୋଜା ଯେ ଏପରି ଭାବରେ ଜଣେ ନିରାଶାବାଦୀ ହୋଇଗଲେ, ଜଣେ ସମୀକ୍ଷକ ତାହାର କାରଣଟିଏ ଦେବାକୁ ମଧ୍ୟ ବାହାରି ଆସିଛନ୍ତି। ସ୍ପିନୋଜା ଗୋଟିଏ ସହରତଳି ଅଞ୍ଚଳରେ ବାସ କରୁଥିଲେ, କାଚ଼ମାନଙ୍କୁ ଘଷି ଲେନ୍ସ୍ ତିଆରି କରୁଥିଲେ, ସାମାନ୍ୟ ରୁଟି ଏବଂ କ୍ଷୀରରେ ବଞ୍ଚି ରହିଥିଲେ,-ଆପଣାର ସମାଜରୁ ବାଛନ୍ଦ ହୋଇ ରହିଥିଲେ, ଅନ୍ୟ ମନୁଷ୍ୟମାନେ ତାଙ୍କୁ ସନ୍ଦେହର ଚକ୍ଷୁରେ ଦେଖୁଥିଲେ ଏବଂ ଇଉରୋପର ଯାଜକ-ସଂପ୍ରଦାୟ ତାଙ୍କୁ ଘୃଣା ହିଁ କରୁଥିଲେ। ଇତ୍ୟାଦି, ଇତ୍ୟାଦି।

ଅନୁମାନଟିର ଖଣ୍ଡନ କରି ସର୍ବପ୍ରଥମେ ଏତିକି କୁହାଯିବ ଯେ, ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ଦାର୍ଶନିକ ଚିତ୍ରଟିରେ ଏକକ ଗୁଡ଼ିକର କଳ୍ପନାକୁ ବସ୍ତୁତଃ ଏକ ଉଚ୍ଚ ସମ୍ମାନର ସ୍ଥାନ ହିଁ ଦିଆଯାଇଛି। ଅଲଗାମାନେ ଆଦୌ ତୁଚ୍ଛା ଗୋଟିଏ ଠାରୁ ଆଉଗୋଟିଏ ଭିନ୍ନ ଏବଂ ଅସଂଲଗ୍ନ ହୋଇ ରହିନାହାନ୍ତି ଏବଂ ପ୍ରତ୍ୟେକେ ଏକ ସବିସ୍ତାର ସମଗ୍ରରୂପେ ଅବସ୍ଥାନ କରୁଛନ୍ତି। ମନୁଷ୍ୟ ଇଶ୍ୱରଙ୍କର ଅଂଶ ହୋଇ ରହିଛି, ଏକ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଇଶ୍ୱରୀୟ ମର୍ଯ୍ୟାଦାର ଅଧିକାରୀ ହୋଇଛି। ପୁନଶ୍ଚ ଏହି ଦିବ୍ୟତାଟିକୁ ଉପଲବ୍ଧି କରିବାର ସାମର୍ଥ୍ୟ ମଧ୍ୟ ତାହାରି ଭିତରେ ରହିଛି। ପ୍ରତ୍ୟେକ ମନୁଷ୍ୟ ଭିତରେ ରହିଛି। ପୂର୍ଣ୍ଣ ଜ୍ଞାନର ଅଧିକାର ଲାଭ କରିବାର ଯୋଗ୍ୟତାଗୁଡ଼ିକ ସମ୍ଭାବନାଗୁଡ଼ିକ ନିହିତ ହୋଇ ରହିଛି। ଏହାଠାରୁ ଆଉ କ'ଣ ଅଧିକ ହେଲେ ଯାଇ ତାହାକୁ ଆଶାବାଦ ବୋଲି କୁହାଯାଇ ପାରିବ ? Ethic ଗ୍ରନ୍ଥରେ ଆମେ ଏକାଧିକ ସ୍ଥାନରେ ସେହି କଥାଟିକୁ ଦେଖିବାକୁ ପାଇବା। ଇଶ୍ୱରଙ୍କର ସେହି ଅନନ୍ତ ଏବଂ ଶାଶ୍ୱତ ସତ୍ୟକୁ ସ୍ୱକୀୟ କରିପାରିବା ନିମନ୍ତେ

ମନୁଷ୍ୟମନର ଶକ୍ତି ରହିଛି।... ଜଣେ ମୁକ୍ତ ମନୁଷ୍ୟ ମୃତ୍ୟୁ ବିଷୟରେ ନୁହେଁ, ସର୍ବଦା ଜୀବନ ବିଷୟରେ ହିଁ ମନନ କରେ ଏବଂ ଆପଣାର ପ୍ରଜ୍ଞାର ପ୍ରତିପାଦନ କରୁଥାଏ। ପ୍ରତ୍ୟେକ ମନୁଷ୍ୟ ନିଜକୁ ବୁଝିବ, ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ପଷ୍ଟ ଓ ନିର୍ମଳ ଭାବରେ ବୁଝିବ, ତାକୁ ଘାରି ରହିଥିବା ପ୍ରବେଗ ଏବଂ ଆବେଗଗୁଡ଼ିକୁ ମଧ୍ୟ ବୁଝି ପାରୁଥିବ, ଏବଂ ତାହାଦ୍ୱାରା ସେ ସେଗୁଡ଼ିକ ହେତୁ ଭୋଗ କରୁଥିବା ସନ୍ତାପଗୁଡ଼ିକୁ ହ୍ରାସ କରି ଆଣି ପାରିବ। କ୍ଷଣ କ୍ଷଣର ସେହି ନାନା ଆବେଗଗୁଡ଼ିକର ତ ଜଣେ ମନୁଷ୍ୟ କଷ୍ଟ ପାଏ; ସେଗୁଡ଼ିକରେ ଲିପ୍ତ ହୋଇପଡ଼େ ଏବଂ କଷ୍ଟ ପାଏ। ସେଥିକୁ ଅବଶ୍ୟ ନିଷ୍କୃତି ମିଳିବ, ତୁଚ୍ଛା ଭାବପ୍ରବଣତା ଗୁଡ଼ାକୁ କର୍ମମଧ୍ୟକୁ ରୂପାନ୍ତରିତ କରାଇ ତାହା ସମ୍ଭବ ହେବ। ଏବଂ ତଦ୍ୱାରା ଦୁଃଖର ଅବସାନ ଘଟିବ। ତେଣୁ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ଦର୍ଶନରେ ଯେଉଁମାନେ କେବଳ ଏକ ନିରାଶାବାଦ ଦେଖନ୍ତି, ସେପରି କରି ସେମାନେ ବସ୍ତୁତଃ ନିଜ ଭାବପ୍ରବଣତାର ପରିଚୟ ଦିଅନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କର ନିଜ ଭିତରେ ଟାଣ ଓ ବଦ୍ଧମୂଳ ହୋଇ ରହିଥିବା ଧାରଣାଗୁଡ଼ିକୁ ହିଁ ଧରା ପକାଇ ଦିଅନ୍ତି। ସେମାନେ ଯଥେଷ୍ଟ ସହାନୁଭୂତି ସହିତ ବିଚାର କରି ପାରନ୍ତିନାହିଁ। ଅନ୍ୟର ବିଚାର ଭିତରେ ନିଜର ପ୍ରତ୍ୟୟ ଗୁଡ଼ିକୁ ଖୋଜିବାକୁ ଯାଇ ସେମାନେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ପଷ୍ଟ ସତ୍ୟମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଅସ୍ପଷ୍ଟ କରି ରଖିଥାନ୍ତି। ଅତ୍ୟନ୍ତ ବଞ୍ଚିତ ହୋଇ ରହିଥାନ୍ତି। ଏକ ପ୍ରମାଦଦ୍ୱାରା ପରିପୂରିତ ମୂଲ୍ୟାୟନ ମଧ୍ୟରେ ବଣା ହୋଇ ରହିଯାଆନ୍ତି। ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ଏକେଶ୍ୱରବାଦକୁ ସେମାନେ ଉଚିତ ଅର୍ଥ ଦେଇ ବୁଝି ନପାରିଥିବାରୁ ସେମାନେ କେତେ ପରି ମିଥ୍ୟା-ଅନୁମାନ ଭିତରେ ଯାଇ ପଶି ଯାଇଛନ୍ତି।

ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଭଲ ଭଲ କଥା କହି ଖୁସୀ କରିବା ଲାଗି ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ଦର୍ଶନ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ ହୋଇ ରହି ନଥିଲା। ଏହି ପୃଥିବୀର କୌଣସି କ୍ଷମତାପନ୍ନ କର୍ତ୍ତାର ତୋଷଣ ସକାଶେ ମଧ୍ୟ ଅଭିପ୍ରେତ ନଥିଲା। ତାହା କେବଳ ସତ୍ୟର ପରିଚର୍ଯ୍ୟା ହିଁ କରୁଥିଲା ଏବଂ ସ୍ପିନୋଜା ଏପରି ଏକ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅନୁରକ୍ତି ସହିତ ସେହି ପରିଚର୍ଯ୍ୟାଟିକୁ କରୁଥିଲେ ଯେ, ପ୍ରାପ୍ତ ସିଦ୍ଧାନ୍ତଗୁଡ଼ିକରେ ଆସି ପହଞ୍ଚିବା ଲାଗି ସେ କଦାପି ବିରତ ହେଉନଥିଲେ। ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ଉପଲବ୍ଧି ସକଳ ଅବକାଶରେ ହିଁ ସତ୍ୟକୁ ସବାଆଗ ଦେଖୁଥିଲା ଏବଂ ତା'ପରେ ଯାଇ ମନୁଷ୍ୟର ବିଚାର କରୁଥିଲା। ଏବଂ ସେହି ସତ୍ୟର ଅନୁଶୀଳନରେ ସେ ସବୁବେଳେ ଆଶାବାଦୀ ଥିଲେ। ମନୁଷ୍ୟର ଜୀବନରେ ଆଶାବାଦୀ ହୋଇ ରହିବା ଲାଗି ଗୁଡ଼ାଏ କଳ୍ପନାରେ କୁଆଡ଼େ ମନ କୁଆଡ଼େ ଉଡିଯିବାକୁ ମୋଟେ ଇଚ୍ଛା କରୁନଥିଲେ। ମନୁଷ୍ୟର ଏହି ପୃଥିବୀସ୍ଥ ଜୀବନକ୍ଷେତ୍ରଟିକୁ ସେ ଜଣେ ବାସ୍ତବବାଦୀ ହୋଇ ଆଲୋଚନା କରୁଥିଲେ। ତେଣୁ ସେଇଟି ମଧ୍ୟରେ ଏକ ମିଛ ହାହାକାରବାଦର

କୌଣସି ରୋମାଣ୍ଟିକ୍ ଅଗଭୀରତା ନଥିଲା । ଏହି ପୃଥିବୀ ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ଭଲ ନୁହେଁ କିମ୍ବା ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ଖରାପ ମଧ୍ୟ ନୁହେଁ । ତାହାର ଏହି ବର୍ତ୍ତମାନର ଦୁଃଖ ଏବଂ କ୍ଷତଗୁଡ଼ାକୁ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ବିଲୁପ୍ତ କରି ପାରିବନାହିଁ ସିନା, ମାତ୍ର ଏଥିରେ ଅନ୍ତତଃ କିଞ୍ଚିତ ପରିମାଣରେ ଅବଶ୍ୟ ଉନ୍ନତିବିଧାନ ସମ୍ଭବ କରିପାରିବ ।

ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ୍ ଧର୍ମ କାହାଣୀର ପ୍ରସ୍ତାବଟି ଅନୁସାରେ ସ୍ପିନୋଜା ପ୍ରତ୍ୟେକ ମନୁଷ୍ୟ ଏହି ପୃଥିବୀରେ ଏକ ପାପକୁ ବହନ କରି ହୋଇଛନ୍ତି ବୋଲି ମୋଟେ ବିଶ୍ୱାସ କରିନାହାନ୍ତି କିମ୍ବା ଅପର ପକ୍ଷରେ, ମନୁଷ୍ୟର ହାତରେ ସବୁ ସଫଳତାକୁ ଅଲବତ ସମ୍ଭବ କରୁଥିବା ଗୋଟାଏ ବିଶେଷ ତାବିଜ ଆଣି ପିନ୍ଧାଇ ଦେବାର ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ଆଣି ଦେଇନାହାନ୍ତି । ଏପରି ଏକ ତାବିଜ, ଯାହାକି ଆମେ ଇଚ୍ଛା କରିବା ମାତ୍ରକେ ସକଳ ଅକାମ୍ୟକୁ ଖାଣ୍ଟି ସୁନାରେ ପରିଣତ କରିଦେଇ ପାରିବ । ସିଏ ବସ୍ତୁତଃ ଏପରି ଗୋଟିଏ ପୂର୍ଣ୍ଣତାଯୁକ୍ତ ଅଥଚ୍ ବୋଧଗମ୍ୟ ପୃଥ୍ୱୀ-ବ୍ୟବସ୍ଥାର ଗୋଟିଏ ନକ୍ସାକୁ ଟାଣି ଦେଇଛନ୍ତି, ଯେଉଁଥିରେ କି ସକଳ ପ୍ରକାରର ବସ୍ତୁ ଏକ ଦିବ୍ୟ ସତ୍ୟର ବାହକ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି । ଦିବ୍ୟତା ନାମକ ସେହି ଉପାଦାନଟିକୁ ଏହି ପୃଥ୍ୱୀଉପରକୁ ଅବତରଣ କରାଇ ଅଣାଯାଇଛି,- ସକଳ ମନୁଷ୍ୟଙ୍କର ପହୁଞ୍ଚ ଭିତରକୁ ଯେଉଁମାନେ କି ସେଇଟି ପାଇଁ ଆବଶ୍ୟକ ପ୍ରସ୍ତୁତିଗୁଡ଼ିକୁ କରିବେ । ଏଥିରେ ମନୁଷ୍ୟର ମନ ଭିତରେ ସତ୍ୟକୁ ଉପଲବ୍ଧି କରିବାର ସାମର୍ଥ୍ୟ ନିଶ୍ଚୟ ରହିଛି ବୋଲି ଘୋଷଣା କରାଯାଇଛି, ବସ୍ତୁଚୟର ଶାଶ୍ୱତ ବ୍ୟବସ୍ଥାଟି ମଧ୍ୟରେ ଆପଣାକୁ ଉପଲବ୍ଧି କରିପାରିବେ ବୋଲି କୁହାଯାଇଛି । ମନୁଷ୍ୟମାନେ ସାଧାରଣତଃ ମୁକ୍ତି କହିଲେ ଯେଉଁପରି ବିଚାର କରନ୍ତି ଉକ୍ତ ଉପଲବ୍ଧିଟି ତାହାରି ଭଳି ହୋଇଥିବ ବୋଲି ଭାବିବା ମୋଟେ ଉଚିତ ହେବନାହିଁ; କୌଣସି ଏକ ଜାଦୁ ଭଳି ପଳାୟନ କରିବାଦ୍ୱାରା ମୁକ୍ତି ଲାଭ କରିବା ବୋଲି ଆଦୌ କୁହାଯିବ ନାହିଁ । ନାହିଁ, ଏକ ପୂର୍ଣ୍ଣତମ ବୁଝିବାଦ୍ୱାରା ଦ୍ୱାରାହିଁ ଏକ ଅମରତ୍ୱର ଅଧିକାରୀ ହେବାକୁ ହେବ ।

IV

ସ୍ପିନୋଜା ଯେଉଁ ବିଶ୍ୱ-ଅସ୍ତିତ୍ୱର କଳ୍ପନା କରିଛନ୍ତି, ତାହା ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଏହି ପ୍ରକାରର ହେବ ବୋଲି ନ୍ୟାୟତଃ ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ ହୋଇ ରହିଛି । ଏପରିକି ସେ ଯେଉଁ ଈଶ୍ୱର ବା substance ର କଳ୍ପନା କରିଛନ୍ତି, ସେଇଟି ମଧ୍ୟରେ ବି ଆଦୌ କୌଣସି ସ୍ୱାଧୀନ ଇଚ୍ଛା ନିହିତ ହୋଇ ରହିନାହିଁ । ସେ ବସ୍ତୁତଃ ଆପଣାର ଶାଶ୍ୱତ ସତ୍ୟ ଏବଂ ଅସ୍ତିତ୍ୱର ବିଧାନମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ହିଁ ପରିଚାଳିତ ହେଉଛନ୍ତି । ଈଶ୍ୱର ଯେତେବେଳେ ଯାହା ଇଚ୍ଛା କରିବେ, ତାହା ସିଏ ନିଶ୍ଚୟ ସୃଷ୍ଟି କରି ପାରିବେ ବୋଲି କହିବା

ସମୟରେ ଆମେ କେବଳ ଭୁଲ ଭାବରେ ହିଁ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ଶକ୍ତିର ତର୍ଜମା କରୁଛୁ। ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ପରେ ଏକ ମୁକ୍ତ ଇଚ୍ଛାଶକ୍ତିର ଆରୋପ କରି ଆମେ ତାଙ୍କ ସର୍ବଶକ୍ତିମତ୍ତାର ତୁଚ୍ଛା ସୀମାରେଖାଟାଏ ହିଁ ଟାଣି ଦେଉଛୁ। ଆମର ଏହି ସୃଷ୍ଟ ଗୋଟିଏମାତ୍ର ପୃଥିବୀରେ ହିଁ ଈଶ୍ୱର ସୃଷ୍ଟ ସକଳବସ୍ତୁର ରୂପାୟନ ଘଟାଇଛନ୍ତି।

ଏହି ସୃଷ୍ଟିକୁ ଆମେ ଏକ ଜାଦୁକାରିତାରୁ ସମ୍ଭବ ହୋଇଥିବା ଏକ ଦ୍ରବ୍ୟ ବୋଲି ମୋଟେ କହିବାନାହିଁ। ଏହି ବିଶ୍ୱସଂସାର ଅବଶ୍ୟ ଗୋଟିଏ ବିଧାନ ଅନୁସାରେ ଚାଲୁଛି ଏବଂ ବିଧାନଟି ନଥିଲେ ଅସ୍ତିତ୍ୱଟା କେବଳ ଅନ୍ଧବିଶ୍ୱାସର ଅଧୀନ ହୋଇ ରହିଥାନ୍ତା। ସ୍ପିନୋଜା ପ୍ରମାଣ କରିବାଲାଗି ଇଚ୍ଛା କରିଥିଲେ ଯେ ପୃଥିବୀଟି କୌଣସି କିମିଆ ଦ୍ୱାରା ନୁହେଁ, ମାତ୍ର ବିଜ୍ଞାନ ଦ୍ୱାରା ଅସ୍ତିତ୍ୱ ଧାରଣ କରି ରହିଛି। ତେଣୁ ସେ ଏହି ସତ୍ୟଟିର ଘୋଷଣା କରିଥିଲେ ଯେ, ପ୍ରକୃତି ଆଦୌ ସ୍ୱାଧୀନ ନୁହେଁ, ପ୍ରକୃତି ପଛରେ ଏକ ବିଧାନ ରହିଛି ଏବଂ ପ୍ରକୃତିର ପରିଚାଳନା କରୁଛି। ଏକ ବିଧାନ ସର୍ବତ୍ର ବିଦ୍ୟମାନ ରହିଛି, ଏହି ଆକାଶ ମଧ୍ୟରେ ରହିଛି, ମନୁଷ୍ୟ ଭାବନାର ସର୍ବବିଧ ପ୍ରକ୍ରିୟାରେ ରହିଛି ଏବଂ ଏହି ଅସ୍ତିତ୍ୱର ସକଳ ସଚଳତା ଓ ପରିବର୍ତ୍ତନରେ ବିଦ୍ୟମାନ ରହିଛି। ପରସ୍ପର ସହିତ ଆଦୌ କୌଣସି ସଂଯୋଗ ନଥିବା ଘଟଣାମାନଙ୍କର ଏକ ସମଷ୍ଟି ଆମର ଏହି ପୃଥିବୀ ବିଷୟରେ କେବେହେଲେ କୌଣସି ବ୍ୟାଖ୍ୟା ଆଣି ଦେଇପାରିବ ନାହିଁ।

ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ଯାବତୀୟ ମନୋଦୃଷ୍ଟିର ପଥପ୍ରଦର୍ଶନ କରୁଥିବା ବୈଜ୍ଞାନିକ ଦୃଷ୍ଟିଟି ହିଁ ସେ ଆପଣାର ଏହି ସିଦ୍ଧାନ୍ତରେ ଆସି ଉପନୀତ ହୋଇଥିଲେ। ଜଣେ ହେତୁବାଦୀ ହିସାବରେ ଏହି ପୃଥିବୀରେ ଘଟୁଥିବା ଘଟଣାର ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱରେ ସେ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଗୋଟିଏ ବିଧାନରେ ବାନ୍ଧି ରଖିଥିବା ସମଗ୍ର ସୂତ୍ରଟିକୁ ଦେଖି ପାରିଥିଲେ। ଆମର ପୃଥିବୀଟି ଯଦି କେବଳ ନାନା ଆକସ୍ମିକତାର କବଳ ମଧ୍ୟରେ ରହିଥିବ, ତେବେ ଆଦୌ କୌଣସି ବିଚାରବୁଦ୍ଧିର ସମ୍ଭାବନା ନଥିବା ସର୍ବବିଧ ବିଧାନରୁ ବର୍ଜିତ ହୋଇ ରହିଥିବା ଗୋଟିଏ ସଂସାରରେ ମନୁଷ୍ୟ କେବଳ ଘୋର ଅଜ୍ଞାନର ତମିସ୍ରାରେ ବୁଡ଼ି ରହିବ ଏବଂ ତା'ର ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଜୀବନ ସର୍ବବିଧ ବାସ୍ତବତାରେ ତୁଚ୍ଛା ଖିଆଲମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପରିଚାଳିତ ହେଉଥିବା ଗୋଟିଏ ଦେବତାର ରଜ୍ଜୁରେ ନାଚିବାରେ ହିଁ ଲାଗିଥିବ। କିନ୍ତୁ ବସ୍ତୁମାନେ ଯଦି ଏକ ବିଶ୍ୱ-ପ୍ରୟୋଜନର ବେଢ଼ ମଧ୍ୟରେ ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ହୋଇ ରହିଥିବେ, ଅର୍ଥାତ୍ ଏକ ସୁସ୍ପଷ୍ଟ ବିଧାନଦ୍ୱାରା ପରିଚାଳିତ ହେଉଥିବେ, ତେବେ ଆମ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କର ଜୀବନରେ ଏକ ବିଜ୍ଞାନ ଅବଶ୍ୟ ନିୟାମକ ହୋଇ ରହିଥିବ

ଏବଂ ବହୁ ପରିମାଣରେ ବୈଜ୍ଞାନିକ ପଦ୍ଧତିଟିଏ ହିଁ ଆମ ଜୀବନରେ ନିୟାମକ ହୋଇ ରହିଥିବେ ।

କିନ୍ତୁ ଯେଉଁ ମୂଳ ସୂତ୍ରଟି ଦ୍ୱାରା ସ୍ପିନୋଜା ଆମ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ ନିଜ ନିଜ ଜୀବନରେ ଅଧିକ ସୁନିଶ୍ଚିତ ଶକ୍ତିମନ୍ତ ହୋଇ ରହିବାରେ ସମର୍ଥ କରି ଆଣିବା ଲାଗି ଅଭିପ୍ରାୟ ରଖିଥିଲେ, ସମସାମୟିକ ଉତ୍ତମମାନେ ତାହାକୁ ଅନ୍ୟପ୍ରକାରେ ହିଁ ବୁଝିଲେ, ଉଭୟ ଧର୍ମଶାସକମାନେ ଏବଂ ବାହାରର ଆହୁରି ଅନ୍ୟମାନେ । ଏମାନେ ଆପତ୍ତି କଲେ ଯେ ଏଇ ନୂଆ ନିରୂପଣଟି ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କ ଜୀବନରୁ ସମସ୍ତ ନୈତିକ ଓ ଧର୍ମଗତ ମୂଲ୍ୟକୁ ଅପହରଣ କରି ନେଇଯାଉଛି ସେତେବେଳେ ବିଜ୍ଞାନ ମଧ୍ୟ ଧର୍ମମାହାଲର ଉଚ୍ଚ କର୍ତ୍ତାମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଅତ୍ୟନ୍ତ କ୍ଷୀଣବଳ ହୋଇ ରହିଥିଲା ଏବଂ ସେହି କାରଣରୁ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ବୈଜ୍ଞାନିକ ତତ୍ତ୍ୱଟି ବିଷୟରେ ସଂପୃକ୍ତ ସମସ୍ତେ ହିଁ ପ୍ରତିବାଦ କରିବାକୁ ବାହାରି ଆସିଥିଲେ ।

ଏପରିକି ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ନିକଟବର୍ତ୍ତୀମାନେ ମଧ୍ୟ ବିଚଳିତ ହୋଇ ପଡ଼ିଥିଲେ । ଯାବତୀୟ ବସ୍ତୁ ସୃଷ୍ଟିର ପଶ୍ଚାତରେ ସକ୍ରିୟ ହୋଇ ରହିଥିବା ବିଧାନଗୁଡ଼ିକ ଦ୍ୱାରା ସର୍ବଦା ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ ହେଉଛି ବୋଲି ସ୍ପିନୋଜୀୟ ଉକ୍ତିଟିରେ ସେମାନେ ସତେଅବା ଆତଙ୍କିତ ହୋଇ ଉଠିଥିଲେ । ଏପରି ହେଲେ ପୃଥିବୀରେ ଆଉ ସ୍ୱାଧୀନତା ବୋଲି ମୋଟେ କିଛିହେଲେ ରହିବନାହିଁ । ଏପରିକି ଜଣେ ମନୁଷ୍ୟ ପ୍ରତିଦିନ ଯେଉଁ ଦାନ୍ତଘଷା ବ୍ରଶ୍‌ଟିଏ ବ୍ୟବହାର କରୁଛି, ସେହି ବ୍ୟାପାରଟି ମଧ୍ୟ କ'ଣ ଏକ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡସ୍ତରର ନିୟମ ଦ୍ୱାରା ପରିଚାଳିତ ହେଉଛି, ଏପରି କେତେ ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍‌ଥାପନ ମଧ୍ୟ କରା ହୋଇଥିଲା । ଦାନ୍ତଘଷା ବ୍ରଶ୍‌ଟି ତ ବଜାରରେ ବିକ୍ରି ହେଉଥିବା ଗୋଟିଏ ଦ୍ରବ୍ୟ ଏବଂ ତାହାର କ୍ରୟବିକ୍ରୟ ତ କେବଳ ବଜାରର କେତେଟା ଚଳନ୍ତି ମାମଲତ ଉପରେ ହିଁ ନିର୍ଭର କରୁଛି ! ସ୍ପିନୋଜା ଯେଉଁ ଅବଶ୍ୟମ୍ଭବିତା କଥା କହିଛନ୍ତି, ପ୍ରକୃତିର ସ୍ତରରେ ବିଧାନଗୁଡ଼ିକ ଯେ ସର୍ବଦା ଏକରୂପ ହୋଇ ରହିବ ହିଁ ରହିବ, ସିଏ ସେହି ସତ୍ୟଟିକୁ ହିଁ ତଦ୍ଦ୍ୱାରା ସୂଚିତ କରି ଦେଇଛନ୍ତି । ସେହି ସତ୍ୟଟିକୁ ଅସ୍ୱୀକାର କରିଥିଲେ ବିଜ୍ଞାନର କ୍ଷେତ୍ରରେ ଆଦୌ କୌଣସି ସ୍ଥିର ସତ୍ୟନିରୂପଣ ଆଦୌ ସମ୍ଭବ ହୋଇ ନଥାନ୍ତା । ଯଦି ଏହି ବିଶ୍ୱପ୍ରକୃତି ଗୋଟାଏ ଖିଆଲ ଦ୍ୱାରା ପରିଚାଳିତ ହେଉଥାନ୍ତା, ତେବେ ଭବିଷ୍ୟତ ସମ୍ବନ୍ଧରେ କୌଣସି ଅନୁମାନ କରିବା କଦାପି ସମ୍ଭବ ହୁଅନ୍ତା ନାହିଁ । ଯେଉଁ ବାସ୍ତବ ବିଧାନଟି ବଳରେ ପୃଥିବୀଟି ଆଜି ରହିଛି ଓ ଚଳୁଛି, ସେଇଟି ଆସନ୍ତା କାଲିକୁ ଅବଶ୍ୟ ସେହିପରି ରହିବ ବୋଲି ପ୍ରତ୍ୟୟଟିଏ ଦୃଢ଼ ହୋଇ ରହିଥିବାରୁ ସିନା ଆମେ ଆସନ୍ତା କାଲି ବିଷୟରେ କିଛି ଭାବିପାରୁଛୁ ଓ କିଛି ସାଧାରଣ ନିୟମ ମଧ୍ୟ କରିପାରୁଛୁ ।

ସ୍ପିନୋଜା-ଦର୍ଶନର ମାନଚିତ୍ରଟିରେ ଈଶ୍ୱର ଏବଂ ପ୍ରକୃତି ଦୁଇଟି ଅଲଗା ଅଲଗା ତତ୍ତ୍ୱ ନୁହନ୍ତି। ସେମାନେ ଗୋଟିଏ। ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ବୈଜ୍ଞାନିକ ମନୋଦୃଷ୍ଟିକୁ ହିଁ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ଠାରୁ ସକଳ ସ୍ୱାଧୀନ ଇଚ୍ଛାଶକ୍ତିକୁ ବହିଷ୍କୃତ କରି ନେଇଛି। ଆମେ ମନୁଷ୍ୟମାନେ କେବଳ ନିଜ ଅଭ୍ୟାସଟାର ଆରୋପଣ ଦ୍ୱାରା ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ରୂପ ଇତ୍ୟାଦିର କଳ୍ପନା କରୁଥାଉ ବୋଲି ତାଙ୍କୁ ଏହି ସବୁକିଛିର ସର୍ବୋଚ୍ଚ ଶାସକରୂପେ ଏକ ଆସନ ଉପରେ ନେଇ ବସାଇଦେଉ ଏବଂ ଏହିପରି ଭାବରେ ତାଙ୍କଠାରେ ଏକ ଇଚ୍ଛାର ଆରୋପଣ କରିଥାଉ। କିନ୍ତୁ ସ୍ପିନୋଜା ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ଏହି ବିଶ୍ୱସୃଷ୍ଟିଟି ଠାରୁ କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ଅଲଗା କରି ଦେଖିନାହାନ୍ତି। ଏହି ଯାବତୀୟ ବସ୍ତୁ, ନ୍ୟାୟତଃ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସୃଷ୍ଟ ହୋଇନାହାନ୍ତି। ଈଶ୍ୱର ତାଙ୍କର କୌଣସି ବିଶ୍ୱାତୀତ ପ୍ରୟୋଗଶାଳାରେ ଆଦୌ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ସୃଷ୍ଟି କରିନାହାନ୍ତି। ଏବଂ ସ୍ୱୟଂ ଈଶ୍ୱର ମଧ୍ୟ ଅଲଂଘନୀୟ ନାନା ବିଧାନ ଓ ଶାସନର ଅଧୀନ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି। ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କ ଆଖିରେ ଈଶ୍ୱର ଯାହା ତାଙ୍କର ସେହି ବିଧାନଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟ ସେଇଆ। ଈଶ୍ୱର ତାଙ୍କଠାରେ ନିହିତ ସତ୍ୟଟିର ଆଦେଶ ପାଳନ କରି ହିଁ ଯାବତୀୟ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଛନ୍ତି। ଅର୍ଥାତ୍ ସେ ଆପଣାର ନିର୍ଦ୍ଦେଶନାକୁ ମାନି ସବୁ କରୁଛନ୍ତି, ଅର୍ଥାତ୍ ମୁକ୍ତ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି। ପୂର୍ଣ୍ଣ ମୁକ୍ତ ଭାବରେ ସେ ଆପଣାର ସବୁକିଛି କରୁଛନ୍ତି।

ଏହିଠାରେ ହିଁ ଗୋଟିଏ ପ୍ରହେଳିକା ପରି ଆମ ମନରେ ନିଶ୍ଚୟ ଏକ ପ୍ରଶ୍ନ ଆସି ଉପସ୍ଥିତ ହେବ: ଯଦି ପୃଥିବୀର ଯାବତୀୟ ସବୁକିଛି, ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ସମେତ, ବିଧାନର ଅଧୀନ ହୋଇ ରହିଛି, ତେବେ ମନ୍ଦ ବୋଲି ସେହି ଅନ୍ୟ ପଦାର୍ଥଟି ପୁଣି କେଉଁପରି ଏହି ପୃଥିବୀ ମଧ୍ୟକୁ ଆସିଛି ! ଯଦି ଆପଣା ମନର ଗତିଶୀଳତା ଉପରେ ଜଣେ ମନୁଷ୍ୟର କୌଣସି ଅକ୍ତିଆର ନଥାଏ, ତେବେ ଚୋରି କରିଥିବାରୁ ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ଆମେ ଆଦୌ କିପରି ଚୋର ବୋଲି କହିପାରିବା। ଜଣେ କାମୁକ ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ମଧ୍ୟ କିପରି ତା'ର କାମବାସନା ଲାଗି ଦାୟୀ କରି ପାରିବା। ତେବେ ତ ବ୍ୟକ୍ତିର ସ୍ତରରେ ଆଉ କୌଣସି ସ୍ୱାଧୀନତା ରହିବନାହିଁ ଏବଂ ଏହି ପୃଥିବୀର ନୈତିକ ଜୀବନରେ ଅରାଜକତା ଆସି ପଶିଯିବ। ଯେକୌଣସି କର୍ମସମ୍ପାଦନର କ୍ଷେତ୍ରରେ ବ୍ୟକ୍ତିର ନିଜ ଇଚ୍ଛାଟିଏ ହିଁ ସର୍ବମୂଳ ହୋଇ ରହିଥିବ, ଯେପରିକି କାର୍ଯ୍ୟଟିର ପରିଣାମ ବିଷୟରେ ଆମେ ସଂପୃକ୍ତ ମନୁଷ୍ୟଟିକୁ ହିଁ ଦାୟୀ କରିପାରିବା। ପୃଥିବୀର ସକଳ ଧର୍ମରେ ନୀତି-ଅନୀତିର ସିଦ୍ଧାନ୍ତଗୁଡ଼ିକୁ ଘାଣ୍ଟି ତ' ମନ୍ଦ ବିଷୟରେ କେତେ ମଥା ଏବଂ ମେଧାର ଲଢ଼ାଇ ସବୁକାଳେ ହୋଇ ଆସିଛି ଓ ଏବେ ମଧ୍ୟ ହେଉଛି। ଠିକ୍ ନିଜ ଜୀବନର ମଡ଼େଲଟାକୁ ସମ୍ମୁଖରେ ରଖି ପଣ୍ଡିତମାନେ ଜଣେ ପୂର୍ଣ୍ଣଶୁଦ୍ଧ ଏବଂ ସର୍ବଗୁଣର ଆଧାର

ଈଶ୍ୱରଙ୍କର କଳ୍ପନା କରିଛନ୍ତି। ଆମେ ତାଙ୍କୁ କେବେହେଲେ ଆମେ କରୁଥିବା ପାପଗୁଡ଼ିକରେ ଭାଗୀ କରି ପାରିବାନାହିଁ। ତେଣୁ ପୃଥିବୀର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଧର୍ମରେ ମନ୍ଦ ଏବଂ ପାପକୁ ଗୋଟାଏ ସ୍ୱଭାବଦୁଷ୍ଟ ଶଇତାନର ବ୍ୟକ୍ତିକଳ୍ପନା ସହିତ ଆଣି ଯୋଡ଼ି ଦିଆଯାଇଛି। ତା' ନହେଲେ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କ ଉପରେ ଆଣି ଲଦାଯାଇଛି। ପାର୍ସୀ ଧର୍ମକଳ୍ପନାରେ ତ ଜଣେ ଭଲ ଭଗବାନ୍ ଓ ଆଉଜଣେ ମନ୍ଦ ଭଗବାନଙ୍କର କଳ୍ପନାଟିଏ ବି ହୋଇଛି। ଦୁଇ ଭଗବାନ ନିରନ୍ତର ସମରରତ ହୋଇ ରହିଥିବାର କଳ୍ପନା କରାଯାଇଛି। ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ୍ ଧର୍ମକାହାଣୀର ତ ମୂଳରୁ ହିଁ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କ ସହିତ ପାପକୁ ଯୋଡ଼ି ଦିଆଯାଇଛି। ତେଣୁ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ବୈଜ୍ଞାନିକ ବ୍ୟାଖ୍ୟାଟିକୁ ହଜମ କରି ପାରିବା ଯେ ସହଜରେ ଆଦୌ ସମ୍ଭବ ହୋଇ ନଥାନ୍ତା, ଖୁବ୍ ସହଜରେ ହିଁ ସେକଥାଟିକୁ ବୁଝି ହେଉଛି।

ଏବଂ ବସ୍ତୁତଃ ଏହି ସ୍ୱାଧୀନତା ଓ ସ୍ୱାଧୀନ ଇଚ୍ଛା କହିଲେ ଆମେ କ'ଣ ବୁଝିବା ? ତଦ୍ୱାରା ଆମେ କ'ଣ ଏପରି ଗୋଟିଏ ଜୀବନକୁ ବୁଝିବା, ଯେଉଁଠାରେ କି ଜଣେ ମନୁଷ୍ୟର ତା'ର ବାସନା ଏବଂ କାମନାମୟ ଜୀବନ ଉପରେ କୌଣସି ଲଗାମ ହିଁ ନଥିବ। ଯେଉଁ ମନୁଷ୍ୟବ୍ୟକ୍ତି ତା'ର ଇଚ୍ଛା ଅନୁସାରେ ଯଦି ଯାହା ଇଚ୍ଛା ତାହା କରିପାରିବ, ତେବେ ଜୀବନର ପ୍ରକୃତ ଦଶାଟି ପୁଣି କିପରି ହେବ ? ଏହାକୁ କେବେହେଲେ ସ୍ୱାଧୀନତା ବୋଲି କହି ହେବନାହିଁ। ସେଇଟା ହେଉଛି ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ହୁଗୁଳା ହୋଇ ଗୋଟାଏ ଜୀବନ ବଞ୍ଚିବା। ଏହି କ୍ଷେତ୍ରରେ ଜଣେ ସ୍ୱାଧୀନ ମନୁଷ୍ୟକୁ ତେବେ ଜଣେ ଗୋଲାମର ଜୀବନଠାରୁ ଅଧିକ ଦୟନୀୟ ବୋଲି କୁହାଯିବ। ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କ ସମୟର ଶହେବର୍ଷ ପରେ ଫ୍ରାନ୍ସ୍‌ର ରୁସୋ ଏକ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ୱାଧୀନତାର କଳ୍ପନା କରିଥିଲେ। ମନୁଷ୍ୟମାନେ ଏକ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଜ୍ଞାନର ଦାସ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି ଏବଂ ସେତେବେଳେ ଏକ ପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ୱାଧୀନତାର କଥା କହି ରୁସୋ ସମାଜକୁ ସତେଅବା ଏକ ଅରାଜକତାର ମଧ୍ୟରେ ଆଣି ପକାଇ ଦେଇଥିଲେ କି ? ପ୍ରାଚୀନ ଗ୍ରୀକ୍ ଦର୍ଶନରେ ମଧ୍ୟ ସେହି ସମସ୍ୟାଟିର କେତେକ ଆଲୋଚନା ହୋଇଥିବାର ଦେଖିବାକୁ ମିଳିବ। ଇଉରୋପୀୟ ମଧ୍ୟଯୁଗର ନୀତିବାଦୀମାନେ କେଡ଼େ କୋଳାହଳ କରି ସ୍ୱାଧୀନ ଇଚ୍ଛା ବିଷୟରେ ମଧ୍ୟ କେତେ କଥା କହିଛନ୍ତି। ସେହି ସ୍ୱାଧୀନତା ସକଳବିଧ ନୈତିକତା ଓ ଧର୍ମର ଭୂମି ସଦୃଶ ହୋଇ ରହିବ ବୋଲି ସେମାନେ ଏକ ଦୃଢ଼ ବିଶ୍ୱାସ ପ୍ରକଟ କରିଛନ୍ତି। କିନ୍ତୁ ସମୁଚିତ ଭାବରେ ଦୃଷ୍ଟିପାତ କଲେ ଆମେ ଅବଶ୍ୟ ବୁଝିବାକୁ ସମର୍ଥ ହେବା ଯେ, ପ୍ରାୟ ଏକ ବିକୃତ ପ୍ରକାରର ସ୍ୱାଧୀନତା ହିଁ ଯାବତୀୟ ନୈତିକତାକୁ ସଚରାଚର ଖୁବ୍ ଦୋହଲାଇ ଦେଇଛି। ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କର ଜୀବନରେ କୌଣସି

ଦୃଢ଼ତା ଆଣି ଦେବାର ପରିବର୍ତ୍ତେ ସବୁ ନୈତିକତାକୁ ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ କରି ଭାଙ୍ଗି ଦେବାକୁ ଆସିଛି। ଯାବତୀୟ ଦାୟିତ୍ୱ ବିଷୟରେ ବିମୁଖ ହୋଇ ରହିଥିବା ମନୁଷ୍ୟର ମନ ଉପରେ କୌଣସି ନୈତିକତାକୁ ଲଦି ଦିଆଯାଇ ପାରିବନାହିଁ। ଯଦି ଜଣେ ମନୁଷ୍ୟର ସ୍ୱାଧୀନ ଇଚ୍ଛାଟିଏ ରହିଥିବ ଓ ପ୍ରକୃତିଗତ କୌଣସି ଶୃଙ୍ଖଳା ନଥିବ, ତେବେ ତା'ଠାରୁ ଆମେ ସେ କୌଣସି ଦାୟିତ୍ୱ ନେବାଲାଗି ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇପାରିବ ବୋଲି ବିଶ୍ୱାସ କରାଯାଇ ପାରିବାନାହିଁ। ଆମ ମନଗୁଡ଼ାକ କେବଳ ସ୍ୱାଧୀନ ହୋଇଥିଲେ, ସେଗୁଡ଼ିକ ଉପରେ ଯେକୌଣସି ଶିକ୍ଷାର ମଧ୍ୟ କୌଣସି ପ୍ରଭାବ ପଡ଼ିବନାହିଁ। ଅର୍ଥାତ୍, ଏକ ଜଙ୍ଗଲର ରାଜତ୍ୱ ହିଁ ଚାଲିଥିବ, ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅରାଜକତା ରାଜା ହୋଇଥିବ।

ତେଣୁ ଆଦୌ ଏକ ଦାୟିତ୍ୱହୀନତା ନୁହେଁ, ପ୍ରକୃତରେ ଦାୟିତ୍ୱ ଗ୍ରହଣ କରିବାର ସଦାସମ୍ମତ ଗୋଟିଏ ଆଗ୍ରହ। ଏକ ବିଶ୍ୱସନୀୟତା, ଏକ ନିଷ୍ଠିତତା,-ତାହାହିଁ ହେଉଛି ସକଳ ନୈତିକତାରେ ଆମ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କର ଜୀବନରେ ଆବଶ୍ୟକ ସବାଆଗର ସତ୍ୟଟି। ତେଣୁ ଏକ ମୁକ୍ତ ଇଚ୍ଛା ନୁହେଁ, ଏକ ଦୃଢ଼ତାଯୁକ୍ତ ଇଚ୍ଛା। ଏକ ଅନ୍ତର୍ଗତ ସ୍ୱାଧୀନତା, ଯାହା ବିନା ବାହାରର ଏହି ସବୁକିଛି ସ୍ୱାଧୀନତା ପ୍ରକୃତରେ ମୂଲ୍ୟହୀନ ହୋଇ ରହିଥାଏ। ଏକ ଯଥୋଚିତ ଅର୍ଥରେ ଗୋଟିଏ ସଚ୍ଚେତନତା, ଏକ ଏପରି ଆନୁଗତ୍ୟ ଯାହାକି ଆମ ଅନ୍ତର୍ବୋଧଶକ୍ତିର ଉଚ୍ଚତର ଆତ୍ମପ୍ରକାଶ ଗୁଡ଼ିକ ଲାଗି ସମ୍ମତ ହୋଇ ରହିଥାଏ। ତେବେଯାଇ ଜଣେ ମନୁଷ୍ୟ ତା'ର ପ୍ରକୃତିଟି ସହିତ ଯଥାର୍ଥ ସମଞ୍ଜସତାର ରକ୍ଷା କରିବାରେ ସମର୍ଥ ହୁଏ ଏବଂ ଯଥାର୍ଥ ସ୍ୱାଧୀନତା ଏବଂ ସୁଖର ଭାଜନ ହୋଇପାରେ। ଏହି ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଆମେ ଜଣେ ସ୍ୱାଧୀନ ମନୁଷ୍ୟ ହିସାବରେ ମହାତ୍ମା ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ଜୀବନ ଉପରେ ଏକ ଦୃଷ୍ଟିପାତ କରିପାରିବା। ତାଙ୍କ ଜୀବନର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଦିବସ ଏକ ନିୟମବଦ୍ଧ ରୁଟିନ୍ ପରି ହୋଇ ରହିଥିଲା। ପ୍ରାତଃକାଳୀନ ଭ୍ରମଣରେ, ଶୋଇବାରେ, ଭୋଜନରେ ଏବଂ ସୂତା କାଟିବାରେ କେତେ ସମୟ ନିୟୋଜିତ କରିବେ, ତାହା ପୂରା ମିନିଟ୍‌ଗୁଡ଼ିକ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ ହୋଇ ରହିଥିଲା। ସେ ଖଣ୍ଡେ ସିଗାରେଟ୍ ପିଇ ପାରୁନଥିଲେ। ମାଂସ ଆହାର କରି ପାରୁନଥିଲେ। ଅଣ୍ଡା ଏବଂ ଏଇଟା ବା ସେଇଟା ଆଦୌ ଖାଇ ପାରୁନଥିଲେ। ଇଚ୍ଛାମତେ ଛୁଟୀରେ କୁଆଡ଼େ ଚାଲିଯାଇ ପାରୁନଥିଲେ। ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସମୟଗୁଡ଼ିକ ବ୍ୟତୀତ ନିଜର ବନ୍ଧୁ ଏବଂ ସହକର୍ମୀମାନଙ୍କୁ ଭେଟି ପାରୁନଥିଲେ। ଯେତେବେଳେ ଯାହା ଖୁସୀ ମୋଟେ କହି ପାରୁନଥିଲେ, ଯାହା ଖୁସୀ ତାହା ଖାଇ ପାରୁନଥିଲେ ଓ ଯାହା ଖୁସୀ ତାହା ପିନ୍ଧି ପାରୁନଥିଲେ। ତାଙ୍କ ଜୀବନରେ ସବୁକଥାର ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦେଶିତ ସ୍ଥାନ ରହିଥିଲା।

ଏହିସବୁ କାରଣରୁ କ'ଣ ମହାତ୍ମା ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଆମେ ଜଣେ ମୁକ୍ତ ଓ ସ୍ୱାଧୀନ

ମନୁଷ୍ୟ ବୋଲି କହିବାନାହିଁ ? ସକଳ ଅର୍ଥରେ ସିଏ ପ୍ରକୃତରେ ଜଣେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ୱାଧୀନ ବ୍ୟକ୍ତି ହିଁ ଥିଲେ । ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ, ଧର୍ମ ତଥା ବିବେକବୁଦ୍ଧିର ନିୟମଗୁଡ଼ିକୁ ନିଜର ଜୀବନରେ ସ୍ୱୀକାର କରିନେଇ ସେ ଆପଣାର ମନଃକ୍ଷେତ୍ରରେ ଏକ ଉଚ୍ଚତମ ସ୍ୱାଧୀନତାର ଅଧିକାରୀ ହୋଇଥିଲେ । ବାହ୍ୟ ସ୍ୱାଧୀନତା ଗୁଡ଼ିକରୁ ବାହାରି ଆସି ସେ ଆପଣାର ଅନ୍ତର୍ଜୀବନରେ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ୱାଧୀନ ଥିଲେ । ଆପଣାକୁ ଆପଣାର ବଶରେ ରଖି ସେ ନାନା ଆବେଗର ମଦୋତ୍ସାହରୁ ନିଜକୁ ମୁକ୍ତ କରି ରଖିଥିଲେ । ସେ ସଦାମୁକ୍ତ ଥିଲେ, ଅର୍ଥାତ୍ ସେ ଆପଣାର ବିବେକଦ୍ୱାରା ପରିଚାଳିତ ହେଉଥିଲେ । ସ୍ପିନୋଜା ଯେପରି କହିଛନ୍ତି ଯେ ସ୍ୱାଧୀନତା କହିଲେ, ଆମ ଇଚ୍ଛାଟାର କୌଣସି ମୁକ୍ତ ଚରିତାର୍ଥତାକୁ କଦାପି ବୁଝାଇବ ନାହିଁ, ତାହା ଆମ ଆବଶ୍ୟକତାର ଏକ ସ୍ୱାଭାବିକ ସ୍ୱାଧୀନତାକୁ ବୁଝାଇବ । ତାଙ୍କର ବିବେଚନାରେ ବସ୍ତୁତଃ ଇଚ୍ଛାଶକ୍ତି ଏବଂ ବିଚାରବୁଦ୍ଧି ମଧ୍ୟରେ ଆଦୌ କୌଣସି ପ୍ରଭେଦ ହିଁ ନାହିଁ । ତାଙ୍କର ବିଚାରଟି ଅନୁସାରେ ଇଚ୍ଛାଶକ୍ତି ହେଉଛି, ପ୍ରୟୋଜନ ଦ୍ୱାରା ବାଧ୍ୟ ହୋଇ ଏକ ନିଷ୍ପତ୍ତି ଗ୍ରହଣ କରୁଥିବା ସମୟରେ ଯେଉଁ ସାମର୍ଥ୍ୟଟି ଆମ ସହିତ ଏକ ସମ୍ମତି ଅଥବା ଅସମ୍ମତି ବ୍ୟକ୍ତ କରିଥାଏ ।

ଏହି ଅବକାଶରେ ଅନିବାର୍ଯ୍ୟତା ଓ ଦାସତା ମଧ୍ୟରେ ରହିଥିବା ସେହି ବିରୋଧଟିକୁ ବେଶ୍ ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବରେ ଦେଖାଇ ଦିଆଯାଇ ପାରିବ । ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ତା' ନିଜ ବିଚାରବୁଦ୍ଧିର ବୋଲ ମାନି ଅନିବାର୍ଯ୍ୟ ଭାବରେ ନାନା କାର୍ଯ୍ୟ କରିଥାଏ । କିନ୍ତୁ ଜଣେ ଦାସ ସର୍ବଦା ଆଉ କାହାର ଅଧୀନ ହୋଇ ରହିଥାଏ ଓ ତାହାରି ନିର୍ଦ୍ଦେଶମାନଙ୍କର ପାଳନ ହିଁ କରେ । ଯାହାର ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ମାନୁଥାଏ, ତା' ଉପରେ ତା'ର ଆଦୌ କୌଣସି ବଳ ନଥାଏ । ତେଣୁ ଅନିବାର୍ଯ୍ୟତା ଏବଂ ସ୍ୱାଧୀନତାକୁ ଆମେ ପରସ୍ପର ବିରୋଧୀ କଥା ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରିବାନାହିଁ । ସ୍ୱାଧୀନତା ଏବଂ ଦାସତା ହିଁ ପରସ୍ପରର ବିରୋଧୀ ହୋଇ ରହିଥିବେ । ଆପଣାର ବିବେକବୁଦ୍ଧି ଦ୍ୱାରା ପରିଚାଳିତ ହୋଇ ଗୋଟିଏ ମୀମାଂସା ଗ୍ରହଣ କରିବା, ଅସଲ ସ୍ୱାଧୀନତା କହିଲେ ଆମେ ତାହାକୁ ହିଁ ବୁଝିବା । ଭାରତୀୟ ଶାସ୍ତ୍ର-ଅର୍ଥରେ ଏହି କ୍ଷେତ୍ରରେ ସ୍ୱାଧୀନ ଓ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଶବ୍ଦ ଦୁଇଟିକୁ ଯେପରି ବ୍ୟବହାର କରାଯାଇ ଆସିଛି, ଏଠାରେ ଆମେ ସେହି କଥାଟିକୁ ଅବଶ୍ୟ ସ୍ମରଣ ରଖିଥିବା । ସ୍ପିନୋଜା ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି, ଅସଲ ଦାସ ତ ସେଇ ବ୍ୟକ୍ତିଟି ଯିଏ ଆପଣାର ସୁଖ ଓ ଭୋଗ ଗୁଡ଼ିକରୁ ଆନନ୍ଦ ଲାଭ କରୁଛି । ଆପଣା ନିମନ୍ତେ ଯାହା କଲ୍ୟାଣକର ହେବ, ସେଇଟିକୁ ମୋଟେ ଦେଖୁନାହିଁ । ତେଣୁ ସେହି ମୁତାବକ କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟ ମଧ୍ୟ ସେ କରୁନାହିଁ । ତେଣୁ ସେହି ବ୍ୟକ୍ତିଟି ହେଉଛି ପ୍ରକୃତରେ ସ୍ୱାଧୀନ ଯିଏକି ସ୍ୱବିବେକର ନିର୍ଦ୍ଦେଶକୁ ମାନି ମୁକ୍ତ ହୋଇ ନିଜର ଜୀବନକୁ ବଞ୍ଚୁଛି ।

ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କ ବିରୋଧରେ ଏକ ଅଭିଯୋଗ ହୋଇଥାଏ ଯେ ଆପଣାର ସେହି ଅନିବାର୍ଯ୍ୟତା ନାମକ ତତ୍ତ୍ୱଟି ଦ୍ୱାରା ସେ ନୈତିକତା ସମ୍ପର୍କରେ ଆପଣାର ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ତତ୍ତ୍ୱଟିକୁ ଖଣ୍ଡନ ମଧ୍ୟ କରିଛନ୍ତି । ଯେଉଁ ମଣିଷଟି ନିଜର ଇଚ୍ଛାଦ୍ୱାରା ପ୍ରବୃତ୍ତ ହୋଇ ମୋଟେ କିଛିହେଲେ କରୁନାହିଁ, ତା'ର ଜୀବନରେ ନୈତିକତାର ବା ଆଉ କିପରି କେଉଁ ଅର୍ଥ ରହିବ ? ବସ୍ତୁତଃ ସେହି ଅଭିଯୋଗ ପଶ୍ଚାତରେ ମଧ୍ୟ କୌଣସି ଯୁକ୍ତି ନାହିଁ । ଅନିବାର୍ଯ୍ୟତା କହିଲେ ସ୍ପିନୋଜା ସର୍ବଦା ନୈତିକତାର କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏକ ସ୍ୱକୀୟ ନିଷ୍ପତ୍ତି କରିବାର ସାମର୍ଥ୍ୟକୁ ବୁଝିଛନ୍ତି, ଜଣେ ମନୁଷ୍ୟର ଆଦୌ କୌଣସି ସ୍ୱାଧୀନତା ରହିବନାହିଁ ଅର୍ଥରେ ଆଦୌ କିଛି ଭାବିନାହାନ୍ତି । ତାଙ୍କ Ethic ଗ୍ରନ୍ଥର ଶେଷ ଭାଗରେ ସେ ବିବେକବୁଦ୍ଧିର ଶକ୍ତି ବିଷୟରେ କହିଛନ୍ତି; ଆମ ଆବେଗ ଏବଂ ସଂବେଗମାନଙ୍କ ଉପରେ ତାହାର କେତେ କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱ ରହିଛି, ତାହାର ଆଲୋଚନା କରିଛନ୍ତି । ଆମର ବିଚାରବୁଦ୍ଧିଟି ତ ସେହି ଆବେଗମାନଙ୍କୁ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ ମଧ୍ୟରେ ରଖିଛି ଏବଂ ସେଗୁଡ଼ିକ ଉପରେ ଶାସନ କରୁଛି: ଏଥିରୁ ଖୁବ୍ ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବରେ ପ୍ରତିପାଦିତ ହୋଇଯାଉଛି ଯେ ସ୍ପିନୋଜା ଆମ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କର ମନକୁ ଆଦୌ ଶକ୍ତିହୀନ ବୋଲି ବିଚାର କରିନାହାନ୍ତି । ସିଏ ଆଉଗୋଟିଏ ଅବସରରେ କହିଛନ୍ତି ଯେ, ପ୍ରକୃତିଦତ୍ତ ଏକ ଉଚ୍ଚତମ ଅଧିକାର ବଳରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ମନୁଷ୍ୟ ଯେଉଁଥିରେ ତା'ର ଭଲ ହେବ, ତାହା କରିବାପାଇଁ ଏକ ସାମର୍ଥ୍ୟକୁ ବହନ କରି ରହିଛି । ତେଣୁ ମନୁଷ୍ୟର ଜୀବନରେ ସ୍ପିନୋଜା ନୀତିନିମନ୍ତେ କୌଣସି ସ୍ଥାନ ରଖୁନାହାନ୍ତି ବୋଲି କଦାପି ଅନୁମାନ କରିବାନାହିଁ । ମନୁଷ୍ୟର ଜୀବନରେ କୌଣସି ନୈତିକତାକୁ କୌଣସି ଥାନ ଦେଇ ନାହାନ୍ତି ବୋଲି ଆଦୌ ଦୋଷାରୋପ କରିବାନାହିଁ ।

ଜଣେ କୁମ୍ଭାର ଯେପରି ମାଟି ଉପରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱ ରଖିଥାଏ ଓ ମାଟି ନିଜର ଇଚ୍ଛାନୁରୂପ ଭାବରେ ମୋଟେ କିଛି ହୋଇ ପାରେନାହିଁ, ମନୁଷ୍ୟମାନେ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ଭାବରେ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ଲାଗି ପୁଳାଏ ମାଟି ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି ବୋଲି ସ୍ପିନୋଜା କଳ୍ପନା କରିଛନ୍ତି ବୋଲି ଏକ ଆପତ୍ତି ମଧ୍ୟ କରାଯାଇଛି । ସ୍ପିନୋଜା ଏକ ପତ୍ରରେ ତାହାର ଉତ୍ତର ଦେଇ କହିଛନ୍ତି ଯେ, କୁମ୍ଭାର ହାତରେ ରହିଥିବା ମାଟି ପରି ମନୁଷ୍ୟର କଳ୍ପନା କରି ସେ ଏହି କଥାଟିକୁ ସ୍ପଷ୍ଟ କରି ଦେଇଛନ୍ତି ଯେ, ଆମର ପ୍ରକୃତିଟା ଦୃଢ଼ ହୋଇ ପାରିଲାନାହିଁ କିମ୍ବା ମନଟା ଯଥେଷ୍ଟ ବଳରେ ସମର୍ଥ ହେଲାନାହିଁ ବୋଲି ଆମେ ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ଆଦୌ ଦୋଷ ଦେଇ ପାରିବାନାହିଁ । ଗୋଟିଏ ବୃତ୍ତ ଯେପରି ତା'ଠାରେ ଗୋଟିଏ ଗୋଲାକାର ମଣ୍ଡଳର ଉପାଦାନ ରହିଛି ବୋଲି ଅଭିଯୋଗ କରି ପାରିବନାହିଁ, ସେହିପରି ଏକ ଦୁର୍ବଳ ମନ ରହିଥିବା ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ମଧ୍ୟ ଈଶ୍ୱର ହିଁ

ତାକୁ ବଳ ଦେଇନାହାନ୍ତି ଓ ଯଥାର୍ଥ ଜ୍ଞାନରୁ ତାକୁ ବଞ୍ଚିତ କରି ରଖିଛନ୍ତି ବୋଲି ଆପତ୍ତି କରି ପାରିବନାହିଁ । ଅଥବା, ଈଶ୍ୱର ତା' ପ୍ରକୃତିକୁ ଏପରି ଅସମର୍ଥ କରିଛନ୍ତି ଯେ ସିଏ ନିଜର ବାସନାମାନଙ୍କୁ ନିଜ ନିୟନ୍ତ୍ରଣକୁ ଆଣି ପାରୁନାହିଁ । ସେ ପୁଣି କହିଛନ୍ତି, ମନୁଷ୍ୟମାନେ ସେହି ସହଜ ଆନନ୍ଦଯୁକ୍ତତାରୁ ବଞ୍ଚିତ ହୋଇ ଯେ ଏକାଧିକ ପ୍ରକାରେ ପୀଡ଼ା ହିଁ ପାଉଛନ୍ତି, ସେଥିଲାଗି ମଧ୍ୟ ସେମାନଙ୍କୁ କ୍ଷମା ପ୍ରଦାନ କରାଯାଇ ପାରିବ । ଠିକ୍ ଯେପରି ମନୁଷ୍ୟଟିଏ ନହୋଇ ଘୋଡ଼ାଟିଏ ହୋଇଥିବାରୁ ଗୋଟିଏ ଘୋଡ଼ାକୁ ମଧ୍ୟ କ୍ଷମା ଦେଇହେବ । ଯାହା ହୋଇଥିଲେ ତାକୁ ଏକ ମନୁଷ୍ୟ ନୁହେଁ, ଘୋଡ଼ାଟିଏ ହୋଇ ହିଁ ରହିବାକୁ ହେବ । ...ଯେଉଁମାନେ ନିଜର ବାସନା ଗୁଡ଼ିକୁ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ ମଧ୍ୟରେ ରଖିବାରେ ସମର୍ଥ ହୋଇ ପାରନ୍ତିନାହିଁ ଏବଂ ପ୍ରଚଳିତ ବିଧାନମାନଙ୍କୁ ଭୟ କରି ସେଗୁଡ଼ିକର ପାଳନ କରି ପାରନ୍ତିନାହିଁ, ସେମାନଙ୍କର ସେହି ଅସମର୍ଥତା ସକାଶେ ଆମେ ସେମାନଙ୍କୁ କ୍ଷମା ସିନା ଦେବା, କିନ୍ତୁ ଏଥିରେ କୌଣସି ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ଯେ ସେମାନେ ଆପଣାର ମନ ଭିତରେ କୌଣସି ଶାନ୍ତି ଲାଭ କରିବେନାହିଁ, ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ବିଷୟରେ ଅନବଜ୍ଞାତ ହୋଇ ରହିଥିବେ, ତାଙ୍କ ପ୍ରେମର ଯୋଗ୍ୟ ହୋଇ ପାରିବେନାହିଁ ଏବଂ ନିଶ୍ଚୟ ବରବାଦ ହୋଇଯିବେ ।

ଏହିପରି ଭାବରେ ଆମର ଜୀବନଟି ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ ହୋଇ ରହିଥିଲେ ମଧ୍ୟ, ଆମର ଇଚ୍ଛା ବସ୍ତୁତଃ ଅଧିକ ଉତ୍ତମ ତଥା ନୈତିକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଅଧିକ ଶକ୍ତିଯୁକ୍ତ ହେବ କି ନାହିଁ, ତାହା ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ଆମ ନିଜଉପରେ ଅବଶ୍ୟ ନିର୍ଭର କରିବ । ସ୍ୱୟଂ ଈଶ୍ୱର ଆମକୁ ଏପରି ଅଳ୍ପବଳ କରି ରଖିଛନ୍ତି ବୋଲି ଆମେ କେବେହେଲେ କହି ପାରିବାନାହିଁ । ଆମମାନଙ୍କର ନାନା ସ୍ଖଳନ ବିଷୟରେ ଈଶ୍ୱର ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଅବଗତ ଅଛନ୍ତି ସତ, କିନ୍ତୁ ଆମେ କଦାପି ଧାରଣା କରି ନେବାନାହିଁ ଯେ ସେହି ସ୍ଖଳନଗୁଡ଼ିକ ସକାଶେ ମଧ୍ୟ ଆମେ ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଦାୟୀ କରିପାରିବା ।

ଏକ ମୁକ୍ତ ଆତ୍ମା ଖୁସୀ ହୋଇ ହିଁ ବନ୍ଧନଗୁଡ଼ିକୁ ସ୍ୱୀକାର କରି ନେଇଥାଏ । ଆମେ ଆପଣାର ନିର୍ଣ୍ଣୟଗୁଡ଼ିକୁ ଆପେ କରିବା, ତାହାହିଁ ଆମକୁ ମୁକ୍ତି ଦେଇ ପାରୁଥିବ । ଏକ ଆତ୍ମନିର୍ଣ୍ଣୟ, ତାହାହିଁ ମୁକ୍ତି । ସ୍ପିନୋଜା କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ସ୍ୱାଧୀନତା ଏବଂ ଅନିବାର୍ଯ୍ୟତା ମଧ୍ୟରେ କୌଣସି ବ୍ୟବଧାନ ରଖିନାହାନ୍ତି । ରୁସୋ ଯେପରି କହୁଥିଲେ, ମନୁଷ୍ୟମାନେ ଆଦୌ ସ୍ୱାଧୀନ ହୋଇ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରିନାହାନ୍ତି, ମାତ୍ର ସେମାନେ ଅବଶ୍ୟ ସ୍ୱାଧୀନତା ହାସଲ କରି ପାରିବେ । ଗୋଟିଏ କଥାକୁ ଯଥାର୍ଥ ଏବଂ ଉତ୍ତମ ବୋଲି ବିବେଚନା କରୁଥିବାରୁ ହିଁ ଯେତେବେଳେ ଆମେ ଆକର୍ଷିତ ହୋଇ ଆସୁ, ସେତିକିବେଳେ ହିଁ ସର୍ବୋତ୍ତମ ପରିମାଣରେ ଆମେ ଆପଣାକୁ ସ୍ୱାଧୀନ ବୋଲି

ଅନୁଭବ କରିଥାଉ। ଅର୍ଥାତ୍, ଏହି ଆତ୍ମନିୟନ୍ତ୍ରଣ କେବେହେଲେ କୌଣସି ସ୍ୱାଧୀନତାକୁ କ୍ଷୁନ୍ନ କରେନାହିଁ, ତାହାର ଅଭିବୃଦ୍ଧି ସାଧନ ହିଁ କରିଥାଏ। ଏକ ଆଧୁନିକ ପରିଭାଷାରେ କହିବାକୁ ମନ କଲେ, ଆପେ କୌଣସି ନିଷ୍ପତ୍ତିରେ ପହଞ୍ଚି ପାରୁନଥିଲେ ହିଁ ଆମେ ବାହାରର ପରିସ୍ଥିତିଗୁଡ଼ାକ ଦ୍ୱାରା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଶୋଚନୀୟ ପ୍ରକାରେ ପ୍ରପୀଡ଼ିତ ହୋଇଥାଉ ଏବଂ ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷରେ, ଯେତେବେଳେ ଗୋଟିଏ ଥିର ନିଷ୍ପତ୍ତିରେ ଯାଇ ଉପନୀତ ହୋଇଥାଉ, ସେତିକିବେଳେ ହିଁ ଏକ ପୂର୍ଣ୍ଣତମ ଅର୍ଥରେ ଏକ ସ୍ୱାଧୀନ ସତ୍ତା ବୋଲି ଅନୁଭବ କରୁ। ପୁନଶ୍ଚ, ଆପଣାର ଏହି ସମାଜବ୍ୟବସ୍ଥାଟି ମଧ୍ୟରେ ନିଜଲାଗି ଗୋଟିଏ ସୁବିବେଚିତ ସ୍ଥାନ ବାଛିନେଇ ଆମେ ଯେତେବେଳେ ନିଜକୁ ଆବଶ୍ୟକ କେତେକ ସୀମାମଧ୍ୟକୁ ନିଜକୁ ନେଇ ଆସିଥାଉ, ସେତେବେଳେ ଉକ୍ତ ସୀମାଗୁଡ଼ିକ ଦ୍ୱାରା କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ସଙ୍କୁଚିତ ଅନୁଭବ ନକରି ନିଜକୁ ଆପଣାର ସମାଜ ମଧ୍ୟରେ ଜଣେ ସମ୍ମତ ସେବକ ରୂପେ ପ୍ରେରିତ କରି ରଖି ଆମେ ପରିବେଶଗୁଡ଼ିକ ଉପରେ ଆପେ ହିଁ ଅଧୀଶ୍ୱର ହୋଇ ରହିଥାଉ।

ହଁ, ଜଣେ ଜଣେ ମନୁଷ୍ୟ ହିସାବରେ ଆମ ଇଚ୍ଛାଶକ୍ତିକୁ ସ୍ୱାଧୀନ ବୋଲି କହିବାରେ ଏକ ବିରୋଧାଭାସ ପ୍ରକୃତରେ ନିହିତ ହୋଇ ରହିଥାଏ। କାରଣ ପ୍ରକୃତ ଜୀବନରେ ସଚରାଚର ଏପରି ହୁଏ ଯେ ଆମର ମନ ଯେତିକି ଅଧିକ ପରିମାଣରେ ଆପଣାକୁ ଶୃଙ୍ଖଳାବଦ୍ଧ କରି ରଖିଥାଏ ଓ କୁଶଳତା ହାସଲ କରିଥାଏ, ଆମେ ସେତିକି ଅଧିକ ପରିମାଣରେ ଏବଂ ଅଧିକ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ବିକଳ୍ପଗୁଡ଼ିକୁ ମଧ୍ୟ ଦେଖିବାରେ ସମର୍ଥ ହେଉ ଏବଂ ସେତିକି ତ୍ୱରାର ସହିତ ଆମେ ସେଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରୁ ଗୋଟିଏ ବାଛିନେବାରେ ସମର୍ଥ ବି ହେଉ,-ସେତିକି ଅଧିକ ସ୍ୱାଧୀନ ଅନୁଭବ କରୁ। ତେଣୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଯଥାର୍ଥ ଭାବରେ କୁହାଯାଇ ପାରିବ ଯେ, ଗୋଟିଏ ମୁକ୍ତ ସମାଜ ହେଉଛି ଆପଣାକୁ କେତେକ ଶୃଙ୍ଖଳା ଭିତରେ ନେଇ ରଖି ପାରିଥିବା ସମାଜ। ତୁଚ୍ଛା ସ୍ୱାଧୀନତାର ଅବସ୍ଥା କାର୍ଯ୍ୟତଃ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ଆଦୌ କୌଣସି ଶୃଙ୍ଖଳା ରହି ନଥିବା ଏକ ଅରାଜକତା ହୋଇ ରହିଥିବ। ତେଣୁ ଆମେ ନିଜକୁ ନାନା ଆବଶ୍ୟକ ସୀମା ଭିତରେ ହିଁ ରଖିଥିବା, ମନୁଷ୍ୟର ବୁଦ୍ଧିଦ୍ୱାରା ସମର୍ଥିତ ଏକ ସାର୍ବଜନୀନ ବିଧାନର ଅନୁଗତ ରହିଥିବା, ତାହାହିଁ ହେଉଛି ଯଥାର୍ଥ ସ୍ୱାଧୀନତା, ଏକ ସ୍ଥାୟୀ ସ୍ୱାଧୀନତା। ସ୍ପିନୋଜା ମନୁଷ୍ୟ ମନକୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ହିଁ ବୁଝିଥିଲେ। ପୂର୍ଣ୍ଣ ସହାନୁଭୂତି ଥିବା ଜଣେ ଡାକ୍ତର ପରି ସେ ମନୁଷ୍ୟଜୀବନରେ ସ୍ୱାଧୀନତାର ପ୍ରକୃତ ଅର୍ଥଟିକୁ ବୁଝିଥିଲେ। ସେହି ସନ୍ଦର୍ଭଟି ଉପରେ ହିଁ ସେ ଆପଣାର ନୈତିକତା ବିଷୟକ ସତ୍ୟବୋଧ ଗୁଡ଼ିକୁ ଏକ ଗଠନରୂପ ମଧ୍ୟ ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ। ମନୁଷ୍ୟର ଦୁର୍ବଳତା

ଗୁଡ଼ିକ ଆଡ଼କୁ ଦୃଷ୍ଟିପାତ କରି ଆଦୌ କ୍ରନ୍ଦନ କରିନଥିଲେ ଏବଂ ସମାଧାନ ସ୍ୱରୂପ ତାକୁ କୌଣସି ପ୍ରକାରର ସ୍ୱପ୍ନମୟ କଳ୍ପନାକାଶ ମଧ୍ୟକୁ ଉଡ଼ାଇନେଇ ନଥିଲେ। ମନୁଷ୍ୟର ସ୍ୱଭାବ ପ୍ରକୃତରେ ଯେଉଁପରି, ସେଇଟିର ଆବଶ୍ୟକତା ଗୁଡ଼ିକର ପୂରଣ ନିମନ୍ତେ ସେ ତାଙ୍କର Ethic ଗ୍ରନ୍ଥଟିର ରଚନା ମଧ୍ୟ କରିଥିଲେ। ଏକ ଆଧୁନିକ ଅବଲୋକନ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରେରିତ ହୋଇଥିଲେ।

V

ଈଶାବାସ୍ୟମିଦଂ ସର୍ବଂ ଯତ୍କିଂ ଚ଼ ଜଗତ୍ୟାଂ ଜଗତ୍,-ଅଭିବ୍ୟକ୍ତ ହୋଇଥିବା ଏହି ଯାହାକିଛି ଏଠାରେ ରହିଛି, ତାହା ସେହି ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଆଚ୍ଛାଦିତ ହୋଇ ରହିଛି। ସେହି ଈଶ୍ୱର ଗୋଟିଏ; ତାଙ୍କୁ ଯେତେ ଯାହା ବିଶ୍ଳେଷଣ ଦେଇ ବିଚାର କରାଯାଉ ପଛକେ, ସେ ପ୍ରକୃତରେ ଗୋଟିଏ। ସେହି ଉପନିଷଦରେ ଯେପରି କୁହାଯାଇଛି, ସ ପର୍ଯ୍ୟଗାତ୍ ଶୁକ୍ର ଅକାୟ୍ ଅବ୍ରଣମ୍ ଅସ୍ନାବିରମ୍ ଶୁଦ୍ଧଂ ଅପାପବିଦ୍ଧମ୍-ସେ ସର୍ବତ୍ର ବିଦ୍ୟମାନ୍, ତାଙ୍କର ଖାସ୍ କୌଣସି ଶରୀରରୂପ ନାହିଁ, ପାପର କୌଣସି ଅବକାଶ ନାହିଁ, ସଦା ସନ୍ଦୀପିତ, ସଦା ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ଏବଂ ସଦା ହିଁ ଶୁଦ୍ଧ। ଏବଂ, ତା'ପରେ, ସେ ହେଉଛନ୍ତି କବି, ମନୀଷୀ, ସ୍ୱୟମ୍ଭୂ ଏବଂ ପରିଭୂ-ସର୍ବଦ୍ରଷ୍ଟା, ସକଳ କିଛିର ଜ୍ଞାତା, ଆପେ-ବିରାଜିତ ଏବଂ ସକଳ ସବୁକିଛିକୁ ଧାରଣ କରି ରହିଛନ୍ତି। ଉପନିଷଦର ସେହି 'ସଃ'କୁ ଆମେ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର Substance, Nature ତଥା God ସହିତ ସମତୁଲ କରି ବିଚାର କରି ପାରିବା କି ? ସେ ସକଳ ବସ୍ତୁରେ ବ୍ୟାପ୍ତ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି,- ବୃହତ୍ ତଥା କ୍ଷୁଦ୍ର ନିର୍ବିଶେଷରେ ସକଳ ବସ୍ତୁରେ।

ସାଧାରଣ ଆଖିମାନଙ୍କୁ ଏହି ବିଶ୍ୱଜଗତ ସର୍ବଦା ଦୁଇଟା ହୋଇ ଦିଶେ। ଗୋଟାଏ ଆଦର୍ଶ ଓ ଆଉଗୋଟାଏ ବାସ୍ତବ; ଗୋଟାଏ ପକ୍ଷରେ ଈଶ୍ୱର ଏବଂ ଅପର ପକ୍ଷରେ ଶଇତାନ ବା Lucifer। ତେବେ ଏହି ଦୁଇଟାଯାକ ହିଁ ସେହି ଗୋଟିଏ ଉପସ୍ଥିତି ଦ୍ୱାରା ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ରହିଛି ବୋଲି ପୁଣି କିପରି କହିହେବ ? ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କ ଠାରୁ ଯେଉଁପରି ଭାବରେ ଏକ ଉତ୍ତର ମିଳିବ, ସେଇଟି ହେଉଛି, ଆମର ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନେ ଆମକୁ ଭ୍ରମରେ ହିଁ ପକାଇ ରଖନ୍ତି। ଆମେ କେବଳ ନିଜର ପ୍ରଚ୍ଛୁ ଗୁଡ଼ିକୁ ମାଧ୍ୟମ କରି ହିଁ ସବୁକିଛି ଦେଖୁଥାଉ। କେବଳ ଆମ ନିଜକୁ ଦେଖୁ। ସକଳ ଦେଖିବା ଭିତରେ ଆମର ନିଜ ଭାବନା ଓ ଅବବୋଧ ଗୁଡ଼ାକୁ ଦେଖୁ ଏବଂ ସତକୁ ସତ କିଛି ଦେଖିଲୁ ବୋଲି ଭାବୁ। ମାତ୍ର ଅନ୍ୟପକ୍ଷରେ ଯେତେବେଳେ ଆବେଗମାନଙ୍କରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇ, ଆପଣାର ନାନା ବଦ୍ଧମୂଳ ପୂର୍ବଧାରଣା ତଥା କ୍ଷୁଦ୍ର ସୀମାମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇ ଦେଖିବାରେ ସମର୍ଥ ହେଉ, ସେତେବେଳେ ଏହି ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅସ୍ତିତ୍ୱଟି ଆମକୁ ଅବିଭାଜିତ

ଗୋଟିଏ ହୋଇ ଦିଶିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରେ, କେବଳ ଗୋଟିଏ ବିଧାନ ଦ୍ୱାରା କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ହୋଇ ରହିଥିବାର ଦୃଷ୍ଟିଗୋଚର ହୁଏ । ଶଙ୍କରାଚାର୍ଯ୍ୟ ଦେଇଥିବା ଏକ ଉପମାକୁ ବ୍ୟବହାର କରି କହିଲେ, "ଚହଲା ପାଣିଉପରେ ଯେପରି ଗୋଟିଏ ମାତ୍ର ଚନ୍ଦ୍ରମା ବହୁ ସଂଖ୍ୟାରେ ଚନ୍ଦ୍ରମା ହୋଇ ଦେଖା ଯାଉଥାଏ, ଘଟଣାଟି ସେହିପରି ହୋଇଯାଏ । ମାତ୍ର ପ୍ରକୃତରେ ସେହି ଗୋଟିଏ ଚନ୍ଦ୍ରମା ରହିଥାଏ ।" ସେ ଯେପରି ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି : ଏକ ଏକ ଚ ଭୂତାତ୍ମା ଭୂତେ ଭୂତେ ବ୍ୟବସ୍ଥିତ, ଏକଧା ବହୁଧା ଚାପି ଦୃଶ୍ୟତେ ଜଳଚନ୍ଦ୍ରବତ୍ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ବସ୍ତୁ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରକୃତରେ ସେହି ଗୋଟିଏ ହିଁ ଅବସ୍ଥିତ ରହିଛି, ଜଳ ମଧ୍ୟରେ ଠିକ୍ ଗୋଟିଏ ମାତ୍ର ଚନ୍ଦ୍ର ପରି । ସେହି ଗୋଟିଏ ହିଁ ଅନେକ ହୋଇ ଦେଖାଯାଉଛି । ଆମ ନିଜର ଭାବନାଗତ ଏବଂ ସ୍ଥାନସମ୍ବନ୍ଧୀ ଧାରଣାମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରେରିତ ହୋଇ ଆମେ ସତ୍ୟକୁ ଅସୁମାରି ନାନା ଆକାରରେ ଦେଖୁଛୁ । ଏହିସବୁ ଆକାର, ତାହାକୁ କଦାପି ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ବିଭାଜନ ବୋଲି କୁହା ଯିବନାହିଁ । ଏହିପରି ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ବିଭାବଦ୍ୱାରା ଆମେ ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ଜାଣୁଛୁ । କିନ୍ତୁ ଈଶ୍ୱର ସର୍ବଦା ସେହି ଏକ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି ।

ଭାରତୀୟ ଦର୍ଶନର ଅନେକ ସମୟରେ ଏକ ତିର୍ଯ୍ୟକ୍ ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରି କୁହା ଯାଇଥାଏ ଯେ, ପୃଥ୍ୱୀନାମକ ଏହି ଅସ୍ତିତ୍ୱଟି ହେଉଛି ମାୟା ଏବଂ ଯାହା ବସ୍ତୁତଃ ସତ୍ୟ, ତାହା ହେଉଛି ପୃଥିବୀର ବାହାରେ, ସତେ ଯେପରି ଆଉ କେଉଁଠାରେ । ମାତ୍ର, ତାହାର ଉତ୍ତର ଦେଇ କହିହେବ ଯେ, ଉପନିଷଦରେ ଯେଉଁ ବ୍ରହ୍ମଙ୍କର କଳ୍ପନା କରାଯାଇଛି, ସେ ଏହି ସବୁକିଛି ରୂପେ ବ୍ୟାପ୍ତ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି ଏବଂ ସବୁକିଛିକୁ ହିଁ ଏକ ଦିବ୍ୟ ମହିମା ଦ୍ୱାରା ସମୁଜ୍ଜ୍ୱଳ କରି ରଖିଛନ୍ତି । ଜଳ, ଅଗ୍ନି, ବନସ୍ପତି ଏବଂ ପର୍ବତରାଜି ସତ୍ୟର ଉପଲବ୍ଧି କରିଥିବା ଜଣେ ମଣିଷର ଆଖିକୁ ବ୍ରହ୍ମ ରୂପେ ହିଁ ପ୍ରତିଭାତ ହେଉଛି । ତାହା ଆଉ ମାୟା ହୋଇ ଦେଖା ଯାଉନାହିଁ । ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭ୍ରମରହିତ ଭାବରେ ବ୍ରହ୍ମ ଏହି ପୃଥିବୀରେ ହିଁ ବିଦ୍ୟମାନ ରହିଛନ୍ତି । ବିଦ୍ୟମାନ ରହିଛନ୍ତି, ଏହି ସବୁକିଛିକୁ ଆଲୋକିତ କରି ରଖିଛନ୍ତି ଏବଂ ଏକ ଦିବ୍ୟ ଅଭିଧା ପ୍ରଦାନ କରୁଛନ୍ତି : ତମେବ ଭାନ୍ତଂ ଅନୁଭାତି ସର୍ବଂ ତସ୍ୟ ଭାସା ସର୍ବମିଦଂ ବିଭାତି । ସକଳ ବସ୍ତୁରେ ଈଶ୍ୱର ଅବସ୍ଥିତ ଅଛନ୍ତି । ଯେଉଁମାନଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟିଟି ମାୟା ଦ୍ୱାରା ଆଚ୍ଛନ୍ନ ହୋଇ ରହିଛି, କେବଳ ସେହିମାନେ ହିଁ ତାଙ୍କର ଉପସ୍ଥିତିକୁ ଅନୁଭବ କରି ପାରୁନାହାନ୍ତି । ତେଣୁ ମାୟାକୁ ଆଦୌ ବ୍ରହ୍ମରେ ରହିଥିବା ଗୋଟିଏ ଦୋଷ ବୋଲି କୁହା ଯିବନାହିଁ, ଦୋଷ ତ ସେହି ଲୋଚନମାନଙ୍କରେ ରହିଛନ୍ତି ଯେଉଁମାନେ ତାଙ୍କୁ ସେହିପରି ଭାବରେ ଦେଖୁଛନ୍ତି । ଶଙ୍କରାଚାର୍ଯ୍ୟଙ୍କର ଆଉଗୋଟିଏ ଉପମା ଦେଇ କହିଲେ, ଆମେ ପାଣି

ଉପରେ ବାଉଁଶଟିଏ ପକାଇ ତାହାଦ୍ୱାରା ପାଣି ଦୁଇଭାଗ ହୋଇଯାଏ ବୋଲି କହୁ ସିନା, କିନ୍ତୁ ଆଗ ପରି ଏକ ଏବଂ ଅବିଭକ୍ତ ହୋଇ ରହିଥାଏ ଏବଂ ବାଉଁଶଟିକୁ କାଢ଼ି ନେଇଗଲେ ପ୍ରକୃତ ସତ୍ୟଟି ପୁନର୍ବାର ସତ୍ୟ ହିଁ ହୋଇଯାଏ। ଠିକ୍ ସେହିପରି, ଏହି ପୃଥିବୀ ଆମ ଆଖିକୁ ଅନେକ ହୋଇ ଦିଶୁଛି କାରଣ ଦୃଷ୍ଟିଟି ବିକାରଯୁକ୍ତ ହୋଇ ରହିଛି ଏବଂ ଯେତେବେଳେ ତାହା ସ୍ୱଚ୍ଛ ଏବଂ ମଳମୁକ୍ତ ହୋଇ ପାରୁଛି, ସେତେବେଳେ ଆମେ ସେହି ପରମ ଏକଙ୍କୁ ହିଁ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ କରି ପାରୁଛୁ। ଶଙ୍କରାଚାର୍ଯ୍ୟ ଯେପରି ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି : ଘନାଛନ୍ନଦୃଷ୍ଟିଃ ଘନାଛନ୍ନ ଅର୍କମ୍ ଯଥା ନିଷ୍ପ୍ରଭମ୍ ମନ୍ୟତେ, ଚ଼ ଅତିମୂଢଃ ତଥାବତ୍ ଭାତି ଯଃ ମୂଢଦୃଷ୍ଟେଃ ସ ନିତ୍ୟୋପଲବ୍ଧିସ୍ୱରୂପଃ ଅହମାତ୍ମା। ମେଘ ଆଛନ୍ନ ହୋଇ ରହିଥିବା ଗୋଟିଏ ଦିନରେ ଆମେ ଭ୍ରମରେ ପଡ଼ି କହିଥାଉ ଯେ ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କୁ ମେଘମାନେ ଆସି ଢାଙ୍କି ରଖିଛନ୍ତି। ମାତ୍ର ସେଦିନ ମଧ୍ୟ ପୃଥିବୀର ଯେଉଁ ସ୍ଥାନମାନଙ୍କରେ ମେଘ ନଥାଏ, ସେଠାରେ ସେତେବେଳେ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟିଗୋଚର ହୋଇ ରହିଥାନ୍ତି ଏବଂ ଆଲୋକ ପ୍ରଦାନ କରୁଥାନ୍ତି।

ଅର୍ଥାତ୍, ମେଘମାନେ ବାଧା ସୃଷ୍ଟି କରୁଥିବାରୁ ହିଁ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଆମ ଆଖିରୁ ଅନ୍ତରାଳ ହୋଇ ରହି ଥାଆନ୍ତି। ଠିକ୍ ସେହିପରି ଭାବରେ, କୌଣସି ମାୟା କେବେହେଲେ ଇଶ୍ୱରଙ୍କୁ ଆଛନ୍ନ କରି ରଖି ପାରିବ ନାହିଁ। ମାୟା ତ କେବଳ ଆମର ଆଖିମାନଙ୍କରେ ଥାଏ। ତେଣୁ ଆଗରେ ବାଧା ସୃଷ୍ଟି କରୁଥିବା ମେଘଟାକୁ ହଟାଇଦେଲେ ପୁନର୍ବାର ଆମେ ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କୁ ଦେଖି ପାରିବା। ସେହି ମୂଢ଼ତାଯୁକ୍ତ ବକ୍ର ଦୃଷ୍ଟିଟି ମଧ୍ୟରୁ ବାହାରି ଆସିଲେ ବ୍ରହ୍ମ ଉପଲବ୍ଧ ହୋଇ ଆସିବେ। ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ଇଶ୍ୱର-ଉପଲବ୍ଧିର ପ୍ରକ୍ରିୟାଟିରେ ମଧ୍ୟ ସେହି କଥାଟିର ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇଛି। ସକଳ ଜ୍ଞାନଲାଭକୁ ସେ ତିନୋଟି ପ୍ରକାରରେ ବିଭକ୍ତ କରିଛନ୍ତି। ତିନି ପ୍ରକାରର କଳ୍ପନା ଏବଂ ସେହି ଅନୁସାରେ ତିନି ଜାତିର ଜ୍ଞାନ। ପ୍ରଥମଟି ଅନୁମାନ ଏବଂ ତା'ପରେ ବୁଦ୍ଧି ଏବଂ ଶେଷରେ ଅନ୍ତର୍ବୋଧ। ପ୍ରଥମଟି ଅତ୍ୟନ୍ତ ବିମିଶ୍ରିତ ଏବଂ ତେଣୁ ବିକାରଯୁକ୍ତ; ପୃଥିବୀଟାକୁ କେବଳ ପ୍ରକାର ଭେଦରେ ଦେଖିବାରେ ଲାଗିଥାଏ। ତେଣୁ ଇଶ୍ୱରଙ୍କର ଉପଲବ୍ଧିରେ ସମର୍ଥ ହୁଏନାହିଁ। ଇଶ୍ୱର ଅର୍ଥାତ୍ ସେହି ସର୍ବବ୍ୟାପୀ ସମଗ୍ର ସତ୍ୟଟି, ସକଳ ସତ୍ୟ ତଥା ରୂପାକୃତିର ଆଧାର ହେଉଛନ୍ତି ସେହି ଇଶ୍ୱର। କିନ୍ତୁ ଯେତେବେଳେ ଆମେ ବୁଦ୍ଧି ଏବଂ ଅନ୍ତର୍ବୋଧଦ୍ୱାରା ଜାଣିବାର ଯୋଗ୍ୟ ହୋଇଯାଉ, ସେତେବେଳେ ଆମ ପାଇଁ ଏହି କଥାଟି ମଧ୍ୟ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ ଯେ, ଏହି ଯାବତୀୟ ପ୍ରକାରର ସତ୍ୟ ଏବଂ ରୂପାୟନ କେବଳ ଇଶ୍ୱରଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅବସ୍ଥିତ ଅଛନ୍ତି, ତାଙ୍କରି ଠାରୁ ଆସିଛନ୍ତି ଏବଂ ଆତଯାତ ହେଉଛନ୍ତି।

କବି ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ ଲେଖିଥିଲେ, ଅସତ୍ୟ ଅବଶ୍ୟ ରହିଛି; ମାତ୍ର ତାହା ବିଶ୍ୱବ୍ୟବସ୍ଥାରେ ନାହିଁ, ବୁଝିବାଲାଗି ରହିଥିବା ଆମର ସାମର୍ଥ୍ୟରେ ରହିଛି । ତେବେ ସତ୍ୟକୁ ଜାଣିବାର ପ୍ରକୃତ ମାର୍ଗଟି ପୁଣି କ'ଣ ? ଯଥାର୍ଥ ଉତ୍ତରଟି ହେଉଛି ଯେ, ଆମ ବୁଝିବାର ଶକ୍ତିରେ ଏକ ଉତ୍ତୋଳନ ଘଟାଇ ଆମେ ସତ୍ୟକୁ ଜାଣି ପାରିବା । କେବଳ ଜ୍ଞାନଦ୍ୱାରା ହିଁ ଆମେ ନିଜ ଦୃଷ୍ଟିକୁ ଅସତ୍ୟ ମଧ୍ୟରୁ ମୁକ୍ତ କରି ଆଣିପାରିବା । ଆପଣାର ଚେତନାରେ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ଅଭିବୃଦ୍ଧି ଘଟିଲେ ଜଣେ ମନୁଷ୍ୟ ସେହି ସମର୍ଥତାଟିକୁ ହାସଲ କରିପାରିବ । ଆପଣାର ପରିପାର୍ଶ୍ୱଟି ସହିତ ଏବଂ ପରିପାର୍ଶ୍ୱ ମଧ୍ୟକୁ ଅଭିବୃଦ୍ଧି ଲାଭ କରିବାକୁ ହେବ । ସକଳ ବସ୍ତୁରେ ବିଦ୍ୟମାନ୍ ସତ୍ୟଟିକୁ ଜାଣି ହିଁ ଆମେ ସେହି ବୃଦ୍ଧିଟିକୁ ଘଟାଇ ପାରିବା । ଆମେ ଗୋଟିଏ ବସ୍ତୁର କାରଣଟିକୁ ଜାଣିବା ବୋଲି କହି ସ୍ପିନୋଜା ସେହି କଥାଟିକୁ କହିଛନ୍ତି,- ଏହି ପୃଥିବୀର ଦୁରବସ୍ଥା ଦେଖି ଆମେ ରୋଦନ କରିବାନାହିଁ, ଛି ବୋଲି ମଧ୍ୟ କହିବାନାହିଁ । ଆମ ଭାଗ୍ୟଟାକୁ ଅଭିଶାପ ଦେବା ଅଥବା ଅଭିଶାପ ଦେବାଦ୍ୱାରା ମଧ୍ୟ କୌଣସି ଲାଭ ହେବନାହିଁ । ବସ୍ତୁଗୁଡ଼ିକର ମୂଳସ୍ଥ କାରଣ ଗୁଡ଼ିକୁ ଜାଣିଲେ ଯାଇ ଆମେ ଯଥାର୍ଥ ଏକ ଆଲୋକନ ସମ୍ଭବ କରିପାରିବା ଓ ଏକ ମୁକ୍ତ ଜୀବନ ବଞ୍ଚି ପାରିବା । ଭୂତେଷୁ ଭୂତେଷୁ ବିଚିନ୍ତ୍ୟଃ ଅର୍ଥାତ୍ ପ୍ରତ୍ୟେକଟି ଏବଂ ସବୁଟି ମଧ୍ୟରେ ଉପଲବ୍ଧି କରି ।

ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର reason ଅର୍ଥାତ୍ ବିବେକବୁଦ୍ଧିର ବିଶ୍ଳେଷଣ ଆମକୁ sub specie actcrnitatis ର ବିସ୍ତାରଟି ମଧ୍ୟରେ ନେଇ ପହଞ୍ଚାଇ ଦିଏ । ସକଳ ସମୟର ବାଡ଼କୁ ଅତିକ୍ରମ କରି ତାହା ସର୍ବବିଧ କ୍ଷୁଦ୍ର ଆବେଗର ବନ୍ଧନ ତଥା ସଂସ୍କାରକୁ ଡ଼େଇଁ ଚାଲିଯାଏ । ସେହି ଅବିଚ୍ଛିନ୍ନତାର ମହାପ୍ରସାର ମଧ୍ୟରେ ଅନେକଟିକୁ ଜାଣେ । ଆଗର ଉପଦ୍ରବକାରୀ ଆତୁରତାମାନେ ଅନ୍ତର୍ହିତ ହୋଇ ଯାଆନ୍ତି, ଯାବତୀୟ ଦୈନ୍ୟର ଅପନୋଦନ ହୁଏ,-କାରଣ ଆମେ ଆପଣାର ଯାବତୀୟ ଆନନ୍ଦ ଏବଂ ନିରାନନ୍ଦର ଉପଲବ୍ଧି କରୁ, ଆପଣାର ସର୍ବବିଧ ଭାବନା ତଥା ଅସ୍ତିତ୍ୱକୁ ଏହି ବୃହତ ଏବଂ ଚିରନ୍ତନ ବିଶ୍ୱବ୍ୟବସ୍ଥାର ଏକ ଅଂଶରୂପେ ଦେଖିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରୁ । ସେହି ଉପଲବ୍ଧି ଆମକୁ ସମଗ୍ରଟି ସହିତ ନେଇ ସମ୍ମିଳିତ କରିଦିଏ ଏବଂ ଏକ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଶାନ୍ତିର ଅବତରଣ ଘଟାଇ ଆଣେ । ତେ ସର୍ବଗଂ ସର୍ବତଃ ପ୍ରାପ୍ୟଧୀରାଃ ଯୁକ୍ତମନାଃ ସର୍ବମେବାଭିଶନ୍ତି- ସେହିମାନଙ୍କୁ ଯଥାର୍ଥରେ ଆମେ ଋଷି ବୋଲି କହିବା, ଯେଉଁମାନେ ସକଳ ବିଭାବରୁ ସେଇ ସର୍ବୋଚ୍ଚ ଈଶ୍ୱରସାମୀପ୍ୟରେ ଯାଇ ପହଞ୍ଚିଛନ୍ତି, ଏକ ଶାଶ୍ୱତ ଶାନ୍ତିର ଅଧିକାରୀ ହୋଇଛନ୍ତି, ଏହି ସକଳକିଛି ସହିତ ଏକତ୍ର ଲାଭ କରିଛନ୍ତି, ଏହି ବିଶ୍ୱଜୀବନ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରବେଶ କରିଛନ୍ତି । ଉପନିଷଦମାନେ ସେହି ସମ୍ମିଳିତ ହୋଇ

ପାରିବାର ମହିମାଗାନ କରିଛନ୍ତି । ବସ୍ତୁତଃ ଏହି ସବୁଟି ସହିତ ସେହି ସମ୍ମିଳନଟିକୁ ଘଟାଇ ସକଳ ଯାତନା ମଧ୍ୟରୁ ଏକ ବିମୋଚନ ସମ୍ଭବ ହେବ ଏବଂ ତାହାରି ଦ୍ୱାରା ଆମେ ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ଉପଲବ୍ଧି କରିପାରିବା । ଈଶୋପନିଷଦର ନିମ୍ନୋକ୍ତ ଦୁଇଟିଯାକ ସ୍ତୋତ୍ରରେ ମଧ୍ୟ ସେହି କଥାଟି ଉଚ୍ଚାରିତ ହୋଇଛି : ଯସ୍ତୁ ସର୍ବାଣି ଭୂତାନି ଆତ୍ମନ୍ୟେବାନୁପଶ୍ୟତି, ସର୍ବଭୂତେଷୁ ଆତ୍ମାନଂ ତତୋ ନ ବିଦୁଗୁପ୍ସତେ, ଏବଂ, ଯସ୍ମିନ୍ ସର୍ବାନି ଭୂତାନି ଆତ୍ମନୈବାଭୂତ୍‌ବିଜାନତଃ, ତତ୍ର କୋ ମୋହ କଃ ଶୋକ ଏକତ୍ୱଂ ଅନୁପଶତଃ । ପ୍ରଜ୍ଞାଦ୍ୱାରା ପରିଚାଳିତ ଯେଉଁ ମନୁଷ୍ୟ ସକଳ ବସ୍ତୁକୁ ଆପଣାଠାରୁ ଅଭିନ୍ନ ବୋଲି ଦେଖେ ଏବଂ ଆପଣାର ଆତ୍ମାକୁ ମଧ୍ୟ ସକଳ ସତ୍ତାଠାରୁ ଅଭିନ୍ନ ବୋଲି ଦେଖେ, ସେହି କାରଣରୁ ସେ ଆଦୌ କିଛିହେଲେ ଘୃଣା କରେ ନାହିଁ । ଏବଂ ଯେଉଁ ପ୍ରଜ୍ଞାବାନ୍ ବ୍ୟକ୍ତି ଆଦୌ କୌଣସି ବିଭ୍ରାନ୍ତି କିମ୍ବା ଦୁଃଖ ମଧ୍ୟରେ କଦାପି ରହେନାହିଁ, ଯିଏ ସକଳ ବସ୍ତୁରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇ ରହିଥିବା ଏକତ୍ୱକୁ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ କରୁଥାଏ ଏବଂ ସକଳ ସତ୍ତାକୁ ନିଜର ଆତ୍ମା ବୋଲି ମଧ୍ୟ ଦେଖୁଥାଏ ।

ଏକ ଅସମର୍ଥ ମନ ଦୁଃଖ ପାଏ, କାରଣ ସେ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ବସ୍ତୁକୁ ଆପଣାର ଅଧିକାରକୁ ଆଣିବ ବୋଲି ସତତ ବ୍ୟଗ୍ର ହୋଇ ରହିଥାଏ । କୌଣସି ବସ୍ତୁକୁ ଜୟ କରି ନିଜ ଅଧୀନକୁ ଆଣିବା, ସେଇଥିରେ ହିଁ ଆନନ୍ଦ ଲାଭ କରେ । ଏହିପରି ଭାବରେ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ଭୂମି ଜୟ କରେ, ଦେଶ ଏବଂ କାଳକୁ ଜୟ କରେ, ପ୍ରକୃତି ଉପରେ ବି ବିଜୟୀ ହୁଏ । ରାଜନୀତିରେ ଅନ୍ୟ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ ନିଜର କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱ ମଧ୍ୟକୁ ଜୟ କରି ଆଣେ, ନିଜ ସମାଜ ମଧ୍ୟରେ ନିଜର ପଡ଼ୋଶୀଗଣଙ୍କୁ ନିଜ ଫାଇଦା ଲାଗି ଜୟ କରେ ଧର୍ମରେ ଅନ୍ୟ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଧର୍ମ ହୀନ ବୋଲି ବିଚାରେ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କୁ ଆପଣାର ପଲଟି ମଧ୍ୟକୁ ଜୟ କରି ଆଣେ । ତା'ର ଜୀବନଦର୍ଶନ ଏହିପରି ଭାବରେ ଗୋଟାସୁଦ୍ଧା ବ୍ୟକ୍ତିବାଦୀ ହୋଇ ରହିଥାଏ,-ସିଏ ସେହି ବିଛିନ୍ନ ବ୍ୟକ୍ତିଜୀବନଟାର ଜୟଗାନ କରୁଥାଏ, ଯିଏକି ପୃଥିବୀଟାକୁ ନିଜ ଅକ୍ତିଆର ଭିତରେ ରଖି ଆହ୍ଲାଦିତ ହୋଇ ରହିଥାଏ । ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷରେ, ଏକ ସମୁଚିତ ପରିପକ୍ୱତା ହାସଲ କରିଥିବା ମନ ସର୍ବଦା ସମ୍ମିଳିତ ହୋଇ ରହିବା ସକାଶେ ଆସ୍ପୃହା ରଖିଥାଏ । ବସ୍ତୁଗୁଡ଼ିକୁ ଆପଣାର ଅଧୀନ କରି ଆଣିବା ପରିବର୍ତ୍ତେ ସିଏ ବୃହତ୍ତର ବ୍ରହ୍ମସତ୍ତାଟି ସହିତ ଯୁକ୍ତ ହୋଇ ଆପଣାକୁ ଏକ ବୃହତ୍ତର ଅଧିକାରୀ କରାଇଥାଏ । ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥଙ୍କ କଥା ଅନୁସାରେ, ଏହି ସୃଷ୍ଟି ମଧ୍ୟରେ ମନୁଷ୍ୟ ଯେ ସମସ୍ତଙ୍କ ଠାରୁ ଅଧିକ ସମର୍ଥ ହୋଇ ରହିଛି ତାହା ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ବସ୍ତୁକୁ ଆପଣା ଅଧୀନ କରି ରଖିବାର ବଳରେ ଆଦୌ ନୁହେଁ, ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ପରିମାଣରେ ଏହି ସବୁଟି ସହିତ ସମ୍ମିଳିତ ହୋଇ ରହିବାର ସାମର୍ଥ୍ୟ

ହେତୁ ହିଁ ସେ ସେହି ଶକ୍ତିଟିକୁ ହାସଲ କରି ପାରିଛି। ଏକ ଶାଶ୍ୱତ ବିଶ୍ୱବ୍ୟବସ୍ଥା ସହିତ ନିଜକୁ ସମ୍ମିଳିତ କରି ରଖିବାର ସତ୍ୟଟିକୁ ଘୋଷଣା କରି ସ୍ପିନୋଜା ସେହିପରି ଏକ ଦୃଷ୍ଟିର ସଙ୍କେତ ପ୍ରଦାନ କରିଛନ୍ତି।

ବସ୍ତୁଚୟକୁ sub specie aetentatis ର ସତ୍ୟଟି ଦ୍ୱାରା ଜାଣିବାର ମାର୍ଗଟିକୁ ସୂଚାଇ ଦେଇ ସ୍ପିନୋଜା କହିଛନ୍ତି ଯେ, ଜଣେ ମନୁଷ୍ୟ ତାହାରି ଦ୍ୱାରା ହିଁ ଆପଣାକୁ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଆବିଷ୍କାର କରେ ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ନିଜ ଭିତରେ ମଧ୍ୟ ଆବିଷ୍କାର କରିଥାଏ। ସିଏ ଈଶ୍ୱରରେ ହିଁ ପରିଣତ ହୁଏ। ଭାରତୀୟ ଦର୍ଶନରେ ମଧ୍ୟ ସେହି କଥାଟିର ଏକାଧିକ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଦେଖିବାକୁ ପାଇଥାଉ। ଈଶ୍ୱର ତଥା ତାଙ୍କର ଶାଶ୍ୱତ ବିଧାନଗୁଡ଼ିକୁ ଜାଣି ଆମେ ନିଜକୁ ମଧ୍ୟ ଈଶ୍ୱର ବୋଲି ଜାଣୁ। ବ୍ରହ୍ମବିତ୍ ବ୍ରହ୍ମୈବ ଭବିତି- ବ୍ରହ୍ମଙ୍କୁ ଜାଣିଲେ ଜଣେ ମନୁଷ୍ୟ ବ୍ରହ୍ମ ହିଁ ହୁଏ। ଏହିପରି ଭାବରେ ବ୍ୟକ୍ତିର ଆତ୍ମା ବିଶ୍ୱମୟ ଆତ୍ମାଟି ସହିତ ସମ୍ମିଳିତ ହୁଏ। ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥଙ୍କର ଜୀବନଦେବତା ଓ ବିଶ୍ୱଦେବତାର କଳ୍ପନା ଦୁଇଟି ସେହିଠାରୁ ହିଁ ଉତ୍ସାରିତ ହୋଇ ଆସିଛି।

ସେହି ଉପଲବ୍ଧିଟି ହିଁ ଆନନ୍ଦର କାରଣ ହୁଏ। ସ୍ପିନୋଜା ତାହାକୁ beatitude ଅର୍ଥାତ୍ ସମ୍ମିଳିତ ହୋଇ ପାରିଥିବାର ଏକ ବାସ୍ତବ ଉଲ୍ଲାସମୟ ସ୍ଥିତି ବୋଲି କହିଛନ୍ତି। ଶଙ୍କରାଚାର୍ଯ୍ୟ ମଧ୍ୟ ସେହି ସ୍ଥିତିଟିର ଚର୍ଚ୍ଚା କରିଛନ୍ତି। ସେହି ବ୍ରହ୍ମୈବ କେବଳମ୍‌ର ସ୍ଥିତିର। ଉପନିଷଦରେ ସେହି ସର୍ବବ୍ୟାପୀ ସ ଭଗବାନ୍ ତସ୍ମାତ୍ ସର୍ବଃଗତଃ ଏବ ବୋଲି ଘୋଷଣା କରାଯାଇଛି : ସେହି ସର୍ବୋଚ୍ଚ ସତ୍ତା ସର୍ବତ୍ର ବ୍ୟାପ୍ତ ହୋଇ ରହିଛି। ସେଇ ହେଉଛି ଏହି ସକଳ କିଛିର ଅନ୍ତର ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ପରମ ଶୁଭ ଓ ପରମ ଉତ୍ତମ। ପ୍ରଜ୍ଞାବାନ୍‌ମାନେ ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ତେଣୁ ରସ ବୋଲି ଉପଲବ୍ଧି କରିଛନ୍ତି।

Ethic ପୁସ୍ତକର ପଞ୍ଚମ ଭାଗରେ ସ୍ପିନୋଜା ସେହି ବିଷୟଗୁଡ଼ିକର ଚର୍ଚ୍ଚା କରିଛନ୍ତି, ଯେତେବେଳେ କି ମନୁଷ୍ୟର ମନ ତାହାର ଦେହ ସହିତ ଆଦୌ କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ସମ୍ବନ୍ଧଯୁକ୍ତ ହୋଇ ରହିନଥାଏ। ତାହା ହେଉଛି ଏପରି ଏକ ସ୍ଥିତି, ଯେତେବେଳେ ମନ ଆମ ଦୈହିକ ଜୀବନରୁ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରକାରେ ମୁକ୍ତ ହୋଇ ରହିଥାଏ। ଚେତନା ଥାଏ, ମାତ୍ର ଭାବନା ନଥାଏ। ବେଦାନ୍ତରେ ଉତ୍କ୍ରାନ୍ତି ନାମକ ଏକ ଅବସ୍ଥା ବିଷୟରେ କୁହାଯାଇଛି, ଯେତେବେଳେ କି ମନ ଶରୀରଠାରୁ ଏକାବେଳକେ ଅଲଗା ହୋଇ ରହିଥାଏ। ସ୍ପିନୋଜା ଚର୍ଚ୍ଚା କରିଥିବା intuition ଅର୍ଥାତ୍ ଅନ୍ତର୍ବୋଧର ଅବସ୍ଥାଟି ଦ୍ୱାରା ସେହିପରି କିଛିର କଳ୍ପନା କରିଛନ୍ତି କି ? ବେଦାନ୍ତ ଦିବ୍ୟଦୃଷ୍ଟିକୁ ଜ୍ଞାନଲାଭର ସର୍ବୋଚ୍ଚ ପ୍ରକାର ବୋଲି କହିଛି ଓ ସେହି ଦିବ୍ୟଦୃଷ୍ଟି ଦ୍ୱାରା ହିଁ ଈଶ୍ୱର-ଉପଲବ୍ଧି ସମ୍ଭବ ହୁଏ ବୋଲି ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛି।

ଗୋଟିଏ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ସମୀକ୍ଷା- ପୁସ୍ତକରେ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କୁ ଗୌତମ ବୁଦ୍ଧଙ୍କର ଖୁବ୍ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ବୋଲି ପ୍ରମାଣ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରାଯାଇଛି ଏବଂ କୁହାଯାଇଛି ଯେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଜଗତର ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଦାର୍ଶନିକ ବୁଦ୍ଧଙ୍କର ସେତେ ନିକଟକୁ ଆସି ପାରିନାହାନ୍ତି । କେଉଁ ସୂତ୍ରଟି ଦେଇ ସ୍ପିନୋଜା ବୁଦ୍ଧବିଚାରର ପ୍ରଭାବମଣ୍ଡଳକୁ ଆସି ପାରିଛନ୍ତି, ତାହାକୁ ସିଦ୍ଧ କରିବା ନିମନ୍ତେ ପ୍ରମାଣମାନ ଖଞ୍ଜି ଦିଆଯାଇଛି । ଏବିଷୟରେ ଆମେ ଏଠାରେ ଏତିକି ଅବଶ୍ୟ କହିବା ଯେ, ଅନେକ ସମୟରେ ସେହି ଗୋଟିଏ ବିଚାର ଦୁଇଟି ଦର୍ଶନମାର୍ଗରେ କେତେ ସ୍ୱାଭାବିକ ଭାବରେ ବ୍ୟକ୍ତ ହୋଇଥାଏ, ଏକାବେଳେକେ ଦୁଇଟି ଭିନ୍ନ ସମୟର ବିଚାରରେ । ତାହାର ଆଦୌ ଏପରି ଅର୍ଥ ତଥାପି ହେବନାହିଁ ଯେ ସେହି ବିଚାରର ଗୋଟିଏ ଦେଶରୁ ବା ଗୋଟିଏ ଯୁଗରୁ ଆଉଗୋଟିଏ ଦେଶକୁ କିମ୍ବା ଯୁଗକୁ ସରବରାହ ହୋଇଛି ବୋଲି ଏପରି ଦୃଷ୍ଟିଗୋଚର ହେଉଛି ।

ବୁଦ୍ଧ ଏବଂ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ବିଚାରରେ ସମ୍ଭବତଃ କେତେକ ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ରହିଥିବାର ପରିଲକ୍ଷିତ ହୋଇଥାଏ । ମାତ୍ର ତାହାର କାରଣ ନୁହେଁ ଯେ ଜଣେ ଦାର୍ଶନିକ ଆଉଜଣେ ଦାର୍ଶନିକଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସତକୁ ସତ ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇଛନ୍ତି । ଉଭୟଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟି ବହୁ ଅନ୍ତର୍ବୋଧର ସମର୍ଥ ହୋଇଥିବାରୁ ସେପରି ଏକ ଘଟଣା ଘଟିଛି । ଅନେକ ଅର୍ଥରେ ଉଭୟେ ଏକ ଏକାଭଳି କାଳରେ ପୃଥିବୀକୁ ଆସିଥିଲେ, ନାନା ବାହ୍ୟ ବିଧିବିଧାନ ଏବଂ ଅନ୍ଧବିଶ୍ୱାସରେ ଲୋକମନ ବହୁପ୍ରକାରେ ବୁଡ଼ି ରହିଥିଲା । ଉଭୟେ ନିଜ ନିଜ ସମୟର ଧର୍ମୀୟ ଅତିରିକ୍ତତା ତଥା ଜାଗଯଜ୍ଞ ବିରୋଧରେ ପ୍ରତିବାଦ କରିଥିଲେ, ମନୁଷ୍ୟମାନେ ନାନାବିଧ ଇହଫଳ ପାଇବାର ଲୋଭରେ ଦେବତାମାନଙ୍କୁ ତୁଷ୍ଟ ମଧ୍ୟ କରୁଥିଲେ । ସେମାନେ ଦୁହେଁ ଘୋଷଣା କରିଥିଲେ ଏହି ପୃଥିବୀ ଗୋଟାସୁଦ୍ଧା ଭଲ ନୁହେଁ ଅଥବା ଗୋଟାସୁଦ୍ଧା ମନ୍ଦ ମଧ୍ୟ ନୁହେଁ, ହୃଦୟହୀନ ନୁହେଁ ଅଥବା ବୁଦ୍ଧିଦ୍ୱାରା ବର୍ଜିତ ନୁହେଁ । ଏବଂ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ନୁହେଁ କିମ୍ବା କେବଳ ସୁନ୍ଦର ମଧ୍ୟ ନୁହେଁ । ଉଭୟେ ଘୋଷଣା କରିଥିଲେ ଯେ ମନୁଷ୍ୟମାନେ ନିଜର ଅନ୍ଦାଜମାନଙ୍କୁ ଦେଇ ଏଠାରେ ସତ୍ୟ ଏବଂ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ବିଷୟରେ କଳ୍ପନାମାନ କରିଛନ୍ତି, ଏହି ସମଗ୍ର ବିଶ୍ୱବ୍ୟବସ୍ଥାଟିର ଚିତ୍ରମାନ ଆଙ୍କି ଥୋଇ ଦେଇଛନ୍ତି ।

ନାଗାର୍ଜୁନଙ୍କର ନିର୍ବାଣ-କଳ୍ପନା ସହିତ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର substance ସହିତ ବହୁତ ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ରହିଥିବା ପରି ମନେ ହୋଇଥାଏ । ବୌଦ୍ଧ ମହାଯାନ-ମତଟି ମଧ୍ୟ ପ୍ରକୃତ ସତ୍ୟଟି ଭିତରେ ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ ହୋଇ ରହିଥାଏ ବୋଲି ଘୋଷଣା କରିଥିଲା । Sub specie aeternitatis ର ସ୍ପିନୋଜୀୟ ଆମେ ଗୌତମ ବୁଦ୍ଧଙ୍କର ବ୍ରହ୍ମ ବିହାର ସହିତ

ସମବାଟୀ କରି ବିଚାର କରି ପାରିବା। ବ୍ରହ୍ମ ବିହାର ଅର୍ଥାତ୍ ବ୍ରହ୍ମ ମଧ୍ୟରେ ବଞ୍ଚିବା, ଆତଯାତ ହେବା, ସେଇଥିରୁ ଆନନ୍ଦ ଲାଭ କରିବା। ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ବିଚାର ଅନୁସାରେ ମନୁଷ୍ୟ ମାତ୍ରକେ ସବୁରି ମନର ସାମର୍ଥ୍ୟ ଅଛି ଯେ ତାହା ବସ୍ତୁଗୁଡ଼ିକ ବିଷୟରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ଜ୍ଞାନ ହାସଲ କରି ପାରିବ ଅର୍ଥାତ୍ ପ୍ରତ୍ୟେକ ମନୁଷ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ଈଶ୍ୱର-ଉପଲବ୍ଧିର ସାମର୍ଥ୍ୟ ଅବଶ୍ୟ ରହିଛି। ଆପଣାର ଏକ ପ୍ରବଚନରେ ଗୌତମ ବୁଦ୍ଧ ମଧ୍ୟ ଆପଣାର ଶିଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ କହିଛନ୍ତି ଯେ, ପ୍ରତ୍ୟେକ ଜୀବ ଭିତରେ ବୁଦ୍ଧତ୍ୱ-ପ୍ରାପ୍ତିର ମୂଳଭୂତ ଉପାଦାନ ଗୁଡ଼ିକ ସର୍ବଦା ମହଜୁଦ ହୋଇ ରହିଛି। ବୌଦ୍ଧଧର୍ମରେ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ବିଶ୍ୱପ୍ରେମର କଥାଟି ରହିଥିବାର ଖୁବ୍ ଆଭାସ ମିଳି ଯାଇଥାଏ। ବୁଦ୍ଧ-ବିଚାରର ଜଣେ ଆଲୋଚକଙ୍କର ଉକ୍ତି ଅନୁସାରେ, ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ତାହାରି ପରି ଅନ୍ୟ ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କ ଲାଗି ଏକ ପ୍ରୀତିଭାବ ରଖିଥାଏ, ସେ ସେହି ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ଠାରେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରୀତିର ସଞ୍ଚାର କରିଥାଏ ଏବଂ ତାହାରିଦ୍ୱାରା ନିର୍ବାଣର ଅଧିକାରୀ ହୁଏ।

ତେବେ ଏହି ନିର୍ବାଣ କହିଲେ ଆମେ କ'ଣ ବୁଝିବା ? ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ନିର୍ବାପିତ ହୋଇ ଯିବାର ଏକ ସ୍ଥିତିକୁ ତାହା ବୁଝାଇବ କି ? ଏହି ବହୁଯାତନା ଦ୍ୱାରା ପୂର୍ଣ୍ଣ ପୃଥିବୀରୁ ମୃତ୍ୟୁ ଲାଭ କରି ପଳାୟନ କରିବାକୁ ବୁଝାଇବ କି ? ଏକାଧିକ ସମୀକ୍ଷକ କହିଛନ୍ତି ଯେ, ନିର୍ବାଣ କହିଲେ ମୃତ୍ୟୁବରଣ କରି ଏହି ପୃଥିବୀରୁ ଆଦୌ ଚାଲିଯିବାକୁ ବୁଝାଇବ ନାହିଁ। ତାହା ଅନ୍ୟପକ୍ଷରେ ଏକ ଦିବ୍ୟତାଯୁକ୍ତ ଜୀବନକୁ ବୁଝାଇବ, ଯାହା ସକଳ ଆସକ୍ତିରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇ ପାରିଥାଏ, ପ୍ରୀତି ଏବଂ ସେବାରେ ଆପଣାକୁ ନିୟୋଜିତ କରି ରଖିଥାଏ। ବୁଦ୍ଧ ମଧ୍ୟ ଆପଣାର ବୋଧିଲାଭ ପରେ ଏହି ପୃଥିବୀରେ ରହିଥିଲେ ଓ ଆପେ ପ୍ରାପ୍ତି ହୋଇଥିବା ବାର୍ତ୍ତାଟିର ପ୍ରଚାର କରିଥିଲେ। ଜୀବନ୍ମୁକ୍ତ, ଅର୍ହତ୍ ଏବଂ ସ-ଉପାଧିଶେଷ ନିର୍ବାଣ ସୂଚାଇ ଦେଇଥାନ୍ତି ଯେ ନିର୍ବାଣ କହିଲେ ବସ୍ତୁତଃ ଏକ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଉପଲବ୍ଧିର ଅବସ୍ଥାକୁ ହିଁ ବୁଝାଏ ଯାହାକି ପୂର୍ଣ୍ଣ ଜ୍ଞାନଲାଭ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରାପ୍ତ ହୁଏ ଏବଂ ଯାହାଦ୍ୱାରା ସକଳ ଦୁଃଖର ଅବସାନ ଘଟିଥାଏ। ନାଗାର୍ଜୁନଙ୍କର ଗୋଟିଏ ଉକ୍ତି ଅନୁସାରେ, ନାନା କାରଣ ତଥା କାର୍ଯ୍ୟର ପରିଣାମ ହେତୁ ଯାହାକୁ ସଂସାର ବୋଲି କୁହାଯାଏ, ସେହି କାରଣ ଏବଂ କାର୍ଯ୍ୟର ପ୍ରଭାବରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇ ଆସିଲେ ଯେଉଁ ସ୍ଥିତିଟି ଉପଲବ୍ଧ ହୁଏ, ତାହା ହେଉଛି ନିର୍ବାଣ। ନିର୍ବାଣର ଅର୍ଥ ହେଉଛି ଯେ ଆମେ ପୁରୁଣାଟି ମଧ୍ୟରୁ ବାହାରି ଆସିବା ଏବଂ ଏକ ନୂତନ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରବେଶ କରିବା। ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର amor intellectualis Dei ସକଳ ସବୁକିଛିକୁ ସେହି ଗୋଟିଏ ପୂର୍ଣ୍ଣମୁକ୍ତ ବସ୍ତୁ ଅର୍ଥାତ୍ ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ପ୍ରକାଶ ବୋଲି ଜାଣେ। ସେହି ଉପଲବ୍ଧିଟିକୁ ଆମେ ଏହି ଅର୍ଥରେ ନିର୍ବାଣର ଏକ ଅବସ୍ଥା ବୋଲି କହିପାରିବା।

ଆଲ୍‌ବର୍ଟ୍ ଶ୍ୱାଇତ୍‌ଜର୍, ବେନେଡିକ୍ଟ୍ ସ୍ପିନୋଜା ଓ ଚୀନ୍‌ର ଚୁଆଙ୍ଗ ତ୍‌ସୁଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଏକ ବିଚାରସାମ୍ୟ ଥିବାର ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିଛନ୍ତି । ଚୁଆଙ୍ଗ୍ ତ୍‌ସୁଙ୍କର ତାଓର ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର substance ସହିତ ଅନେକ ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ରହିଛି ବୋଲି ସେ କହିଛନ୍ତି । ତାଓ ହେଉଛି ଏକ ଚିରନ୍ତନ ସତ୍ୟ ଓ ତାହାର ଆରମ୍ଭ ବୋଲି କିଛି ନାହିଁ । ସ୍ୱର୍ଗ ଏବଂ ଏହି ପୃଥିବୀ ସୃଷ୍ଟ ହେବାର ବହୁ ପୂର୍ବରୁ ତାଓ ବିଦ୍ୟମାନ ଥିଲା । ମାତ୍ର ସ୍ପିନୋଜା ଜଣେ ଗୁଣସମ୍ପନ୍ନ ବ୍ୟକ୍ତି ଲାଗି ଜ୍ଞାନ ଏବଂ କର୍ମର ଏକ ଜୀବନର ପରାମର୍ଶ ଦେଇଛନ୍ତି ଏବଂ ସକଳ ପ୍ରକାର ଆଳସ୍ୟର ନିନ୍ଦା କରିଛନ୍ତି, ଚୁଆଙ୍ଗ୍ ତ୍‌ସୁଙ୍କର ଶିକ୍ଷାରେ ସେପରି କୌଣସି ପରାମର୍ଶ-ପ୍ରଦାନ କରା ଯାଇନାହିଁ । ସ୍ପିନୋଜା ମନୁଷ୍ୟଠାରେ ନିହିତ ହୋଇ ରହିଥିବା ଶକ୍ତିର କେତେ ପ୍ରଶଂସା ହିଁ କରିଛନ୍ତି ଏବଂ କର୍ମତତ୍ପରତାକୁ ସକଳ ଆନନ୍ଦର ଉତ୍ସ ବୋଲି ଦେଖିଛନ୍ତି ।

କେତେକ କାରଣରୁ ବାହାରର ଆଲୋଚକମାନେ ଭାରତୀୟ ଦର୍ଶନକୁ ଯଥାର୍ଥ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖି ପାରିନାହାନ୍ତି । ଭାରତୀୟ ଦର୍ଶନକୁ ଏକ ଧର୍ମ ବୋଲି କହି ତାହା ପ୍ରକୃତରେ ଏକ ଦର୍ଶନ ବୋଲି ଆଦୌ ସ୍ୱୀକାର କରିନାହାନ୍ତି । ଜ୍ଞାନ ନୁହେଁ, ମୋକ୍ଷ ହିଁ ତାହାର ଲକ୍ଷ୍ୟ ବୋଲି ଦୋଷାରୋପ କରିଛନ୍ତି । ଏପରିକି ଶ୍ରୀ ଶ୍ୱାଇତ୍‌ଜର୍ ମଧ୍ୟ ଭାରତୀୟ ଦର୍ଶନରେ ପୃଥିବୀ ତଥା ଜୀବନ ବିଷୟରେ କେବଳ ଏକ ଅସ୍ୱୀକାରାତ୍ମକ ଅନୁମାନ ରହିଛି ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । ଖୁବ୍ ସମ୍ଭବ ସେହିପରି କୌଣସି ମୂଳ ଭ୍ରମ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରେରିତ ହୋଇ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କୁ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଜଗତର ଜଣେ ଦାର୍ଶନିକ ବୋଲି କୁହାନଯାଇ ବରଂ ଜଣେ ପ୍ରାଚ୍ୟ ଭୂଖଣ୍ଡର ଧର୍ମବାଦୀ ବୋଲି କୁହାଯିବା ଉଚିତ ବୋଲି ଏକମତ ମଧ୍ୟ ରହିଛି । ମାତ୍ର ଏହାଦ୍ୱାରା ଜଣେ ମହାନ୍ ଦାର୍ଶନିକଙ୍କ ବିଷୟରେ ପ୍ରକୃତରେ ଅବିଚାର କରାଯାଇଛି । ଏହାଦ୍ୱାରା ଭାରତୀୟ ଦର୍ଶନ ଏବଂ ସ୍ପିନୋଜା-କାହାରିକୁ ସମୁଚିତ ଭାବରେ ବୁଝିବାଲାଗି ଉଦ୍ୟମ ହୋଇନାହିଁ । ଭାରି ତରତର ହୋଇ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କୁ ଭାରତବର୍ଷର ଜଣେ ମୁନି, ପାରସ୍ୟର ଜଣେ ସୁଫି ଏବଂ ଜଣେ ଉତ୍ସାହୀ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ବୋଲି କୁହା ମଧ୍ୟ ଯାଇଛି । କେଡ଼େ ଖୁସୀ ହୋଇ କେତେ ବ୍ୟକ୍ତି ସବାଆଗ ଆପଣାର କଳ୍ପନା ମଧ୍ୟରେ ନାନାଭଳି ମାର୍କାମାନ ଗଢ଼ି ରଖି ଦେଇଥାନ୍ତି ଏବଂ ସେଥିଲାଗି ଖୁବ୍ ଭ୍ରମରେ ପଡ଼ନ୍ତି । ଅସଲ ଧର୍ମ, ଅସଲ ଦର୍ଶନ-ଏସବୁ ମୋଟେ ଜୀବନକୁ ପରିହାର କରି ନୁହେଁ, ଜୀବନ ସହିତ ସଂପୃକ୍ତ ହୋଇ। ପୋଖତ ବିଚାରଟିଏ ମଧ୍ୟ ଜୀବନଧର୍ମଟି ସହିତ ଆପଣାକୁ ଜଡ଼ିତ କରି। ଅସଲ ଜ୍ଞାନ କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ଏକ ଉଦାସୀନତା ନୁହେଁ । ଏକ ଜୀବନାଗ୍ରହ । ସ୍ପିନୋଜା ଜୀବନକୁ ଦର୍ଶନଠାରୁ ପୃଥକ କରି କିଛିହେଲେ ଚିନ୍ତା କରିନାହାନ୍ତି । ସତ୍ୟର ବିଶ୍ଳେଷଣ ହିଁ କରିଛନ୍ତି, ଏକ ଅନ୍ୱେଷଣ ଦ୍ୱାରା ସତ୍ୟର ଆବିଷ୍କାର ମଧ୍ୟ କରିଛନ୍ତି ।

ପଞ୍ଚମ ଅଧ୍ୟାୟ

ଜୀବନ ଏବଂ ଦର୍ଶନ

ଆମେରିକାର ଥୁରୋ କୌଣସି ଅବସରରେ କହିଛନ୍ତି ଯେ ଜଣେ ଦାର୍ଶନିକ ହେବାର ଅର୍ଥ ନୁହେଁ ଯେ ଆମେ କେବଳ କେତେକ ସୂକ୍ଷ୍ମ ବିଚାର ମଧ୍ୟରେ ଭାସି ବୁଲୁଥିବା ଓ ଏପରିକି ଏକ ବିଶେଷ ଦର୍ଶନ ମତର ପ୍ରତିଷ୍ଠା ମଧ୍ୟ କରିଥିବା। ଦାର୍ଶନିକଟିଏ ହେବା, ଅର୍ଥାତ୍ ଉପଲବ୍ଧ ଗୋଟିଏ ସତ୍ୟ ଅନୁସାରେ ଜୀବନଟିଏ ମଧ୍ୟ ବଞ୍ଚିବା,- ସହଜ, ସ୍ୱାଧୀନ ତଥା ବିଶ୍ୱାସବଳିଷ୍ଠ ହୋଇ ଆପଣାର ଜୀବନକୁ ବଞ୍ଚିବା। ପ୍ରଖ୍ୟାତ୍ କଳାବିତ୍ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ନନ୍ଦଲାଲ ବୋଷଙ୍କ ବିଷୟରେ ଗୋଟିଏ ଆଲୋଚନାରେ କବି ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ ଦାର୍ଶନିକ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଦେଇ ଲେଖିଛନ୍ତି ଯେ ସ୍ପିନୋଜା ସତ୍ୟର ଅନ୍ୱେଷଣ କରୁଥିଲେ। ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ଇଛା କଲେ ନିଜର ଦର୍ଶନକୁ ତା' ଜୀବନଠାରୁ ଅଲଗା କରି ରଖିପାରିବ। ଅର୍ଥାତ୍ ତା' ଦର୍ଶନ ସହିତ ତା' ଜୀବନର ଆଦୌ କୌଣସି ସମ୍ପର୍କ ନଥିବ। କିନ୍ତୁ ଆମ ଜୀବନ ସହିତ ଆମ ଦର୍ଶନର ଏକ ସମ୍ପର୍କ ରହିଲେ ଯାଇ ଆମ ଜୀବନ ଓ ଆମ ଦର୍ଶନ,- ଦୁଇଟିଯାକର ପ୍ରକୃତରେ ଏକ ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ରହିଥିବ। ତାଙ୍କ ତରୁଣ ଅବସ୍ଥାରେ ହିଁ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କୁ ତାଙ୍କ ସିନାଗଗ ବାହାର କରି ଦେଲା। ମାତ୍ର ଘୋରତମ ଦୁର୍ଦ୍ଦିନରେ ମଧ୍ୟ ସେ ସତ୍ୟରୁ ବିଚଳିତ ହୋଇ ନଥିଲେ। ଅତି ସାମାନ୍ୟ ସମ୍ବଳରେ ନିଜ ଜୀବନର ନିର୍ବାହ କରୁଥିଲେ। ଜୀବନରେ ଏକାଧିକ ପ୍ରଲୋଭନ ଆସିଥିଲା, କିନ୍ତୁ ସ୍ପିନୋଜା ଟଳି ଯାଇ ନଥିଲେ। ଜଣେ ଦାର୍ଶନିକ ଓ ଆପଣାର ଜୀବନଟିଏ ବଞ୍ଚୁଥିବା ଜଣେ ମନୁଷ୍ୟ,- ଦୁଇଟି ଯାକରେ ରହିଥିବା ପୂର୍ଣ୍ଣ ସଙ୍ଗତିଟିକୁ ଦେଖିଲେ ଯାଇ ଆମେ ତାଙ୍କର ଜୀବନରେ ସତ୍ୟର ଅନ୍ୱେଷଣ କରୁଥିବାର ଖାସ୍ ମହିମାଟିକୁ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରିପାରିବା ଏବଂ ବୁଝିବାକୁ ସମର୍ଥ ହେବା ଯେ ତାଙ୍କର ସକଳ ସାଧନାର ପ୍ରୟାସ କେବଳ ଏକ ବୁଦ୍ଧିଦ୍ୱାରା ମୋଟେ ପ୍ରେରିତ ନଥିଲା ଓ ତାଙ୍କର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଜୀବନକୁ ହିଁ ଅନୁସିକ୍ତ କରି ରଖିଥିଲା।

ଅର୍ଥାତ୍, ଦର୍ଶନାନୁରାଗୀ ସ୍ପିନୋଜା ଏବଂ ଜୀବନାନୁରାଗୀ ସ୍ପିନୋଜା ମଧ୍ୟରେ ଧର୍ମତଃ କୌଣସି ବ୍ୟବଧାନ ନଥିଲା। ସ୍ପିନୋଜା ତାଙ୍କର Ethic ଗ୍ରନ୍ଥରେ ଯେଉଁ

ନୀତିସତ୍ୟର ଆଲୋଚନା କରୁଥିଲେ ସେହି ଅନୁରୂପ ଜୀବନଟିଏ ବଞ୍ଚୁଥିଲେ। ସମାଜଟା ତ ଆଳସ୍ୟଗୁଡ଼ାକରେ ମଜ୍ଜି ରହିଥିବା ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପୂରି ରହିଥିଲା ଯେଉଁମାନେ କି ବାହାରୁ ଲଦି ଦିଆ ଯାଇଥିବା ଗୁଡ଼ାଏ ଅଭ୍ୟସ୍ତତା ମଧ୍ୟରେ ଭାରି ତୃପ୍ତିରେ କାଳଟାକୁ କଟାଇ ଦେଉଥିଲେ। ସେମାନଙ୍କ ସକାଶେ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ଜୀବନ ଏକ ଆହ୍ୱାନ ହୋଇ ରହିଥିଲା। ବହୁ ବିପଦ ଦ୍ୱାରା ବିପନ୍ନ ହୋଇ ରହିଥିବା ବେଳେ ମଧ୍ୟ ସେ ନିଜ ଜୀବନଟିକୁ ଆନନ୍ଦର ସହିତ ବଞ୍ଚୁଥିଲେ, ଜୀବନକୁ ଏକ ଯଥାର୍ଥ ବୁଦ୍ଧିର ବିବେକ ସହିତ ବଞ୍ଚୁଥିଲେ, ଏକାଗ୍ର ତଥା ପ୍ରତ୍ୟୟପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ବଞ୍ଚୁଥିଲେ। ତାଙ୍କର ପ୍ରଶସ୍ତ ମନଟିକୁ ତତ୍କାଳୀନ ସମାଜ ମୋଟେ ଜାଗା ଛାଡ଼ି ଦେଇନଥିଲା, ସେହି କଥାଟି ଅବଶ୍ୟ ସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇ ଯାଉଛି।

ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଏତେ ନିନ୍ଦିତ ଓ ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାତ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ସ୍ପିନୋଜା ସଂସାରରୁ ଯିବା ଯାଏ ସେହି ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଭଲ ପାଇଥିଲେ। ତାଙ୍କର ବନ୍ଧୁମାନେ ତାଙ୍କୁ କେତେ ଆପଣାର ବୋଲି ମନେ କରୁଥିଲେ। ଆପଣାର ପତ୍ରପ୍ରେରକମାନେ ତାଙ୍କୁ ବୁଝି ପାରୁନଥିଲେ ସିନା, ମାତ୍ର ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ସେ ସର୍ବଦା ହିଁ ସହାନୁଭୂତିଶୀଳ ହୋଇ ରହିଥିଲେ। ଜଣେ ମନୁଷ୍ୟର ଦୁର୍ବଳତାକୁ ସେ ଖୁବ୍ ଭଲ ରୂପେ ଜାଣିଥିଲେ, ଆପଣା ଭିତରେ ରହିଥିବା ଅପୂର୍ଣ୍ଣତା ଗୁଡ଼ିକ ବିଷୟରେ ମଧ୍ୟ ସବୁବେଳେ ସଚେତନ ରହିଥିଲେ। ତେଣୁ ଅଧିକାଂଶତଃ ଯେପରି ଦେଖିବାକୁ ମିଳିଥାଏ, ବୁଦ୍ଧି ଏବଂ ବିଚକ୍ଷଣତାର ଗୋଟିଏ ଉଚ୍ଚ ଆସନରେ ବସି ସେ ଅଜ୍ଞାନ ଭିତରେ ରହିଥିବା ମନୁଷ୍ୟଗଣଙ୍କ ଲାଗି ଢ଼େଲା ଓ ପଥର ମଧ୍ୟ ପକାଇ ନଥିଲେ। ପୃଥିବୀରେ ଏତେ ଏତେ ବିଶୃଙ୍ଖଳା ରହିଛି ବୋଲି ସେ କେବେହେଲେ ରୋଦନ କରିନଥିଲେ, ସେଥିଲାଗି କାହା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ବିଦ୍ରୂପ ମଧ୍ୟ କରି ନଥିଲେ, ମାତ୍ର ଏକ ଦାର୍ଶନିକ ସ୍ଥିର ଚେତନାରେ ସେଗୁଡ଼ିକର କାରଣ ଜାଣିବାଲାଗି ଚେଷ୍ଟା କରୁଥିଲେ। ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅଳ୍ପ କଥା କହୁଥିଲେ, ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅଳପରେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ରହୁଥିଲେ, ଆପଣାର ଆବେଗ ଗୁଡ଼ିକ ଉପରେ ତାଙ୍କର ପୂର୍ଣ୍ଣ କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱ ରହିଥିଲା, କେବେହେଲେ ଦୁଃଖରେ ଅଭିଭୂତ ହୋଇ ପଡୁନଥିଲେ ଅଥବା ଗୁଡ଼ାଏ ଖୁସୀରେ ଭାସି ବି ଯାଉନଥିଲେ, ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଶ୍ୱାସର ସହିତ ନିଜ ଦର୍ଶନ ତାଙ୍କୁ ଦର୍ଶାଇ ଦେଉଥିବା ମାର୍ଗ ମାନଙ୍କରେ ବାଟ ଚାଲୁଥିଲେ, ନିଜର ଦୈନନ୍ଦିନ ଜୀବନରେ ମଧ୍ୟ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ପ୍ରତିଫଳିତ କରି ରଖିଥିଲେ।

ସ୍ପିନୋଜା ସତ୍ୟକୁ ହିଁ ମାର୍ଗଦର୍ଶକ ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କ ଜୀବନରେ ସତ୍ୟ ହିଁ ଈଶ୍ୱର ଥିଲା । ନିଜର ବହୁ ସ୍ୱୀକୃତ ବିଶ୍ୱାସକୁ ଜଳାଞ୍ଜଳି ଦେଉଥିଲେ ପଛକେ, ସତ୍ୟ ସହିତ କଦାପି ସାଲିଶ୍ କରୁନଥିଲେ । ଧର୍ମରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇ ରହି ଆସିଥିବା ସଂସ୍କାରଗୁଡ଼ିକୁ ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ କରୁଥିଲେ ସିନା, ମାତ୍ର ସତ୍ୟକୁ ପରିତ୍ୟାଗ କରୁନଥିଲେ । ବହୁ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତରେ ସେଥିପାଇଁ ଅତୁଟ ସାହସର ପରିଚୟ ଦେଉଥିଲେ । ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର ଅଧ୍ୟାପକ ପଦକୁ ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ କରିଥିଲେ । ଆର୍ଥିକ ଲାଭର ପ୍ରଲୋଭନ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କୁ କେବେହେଲେ ଆକୃଷ୍ଟ କରି ନଥିଲା ବରଂ ଅଳ୍ପ ସମ୍ବଳରେ ଜୀବନର ନିର୍ବାହ କରୁଥିଲେ, କିନ୍ତୁ ତେଣେ କୌଣସି ସ୍ଥିତିରେ ମଧ୍ୟ ଗୋଡ଼କୁ ଖସାଇ ଦେଇନଥିଲେ । ଦାର୍ଶନିକ ଲାଇବନିତ୍‌ଜଙ୍କର ଗୋଡ଼ ଖସିଥିଲା; ଇମାନୁଏଲ୍ କାଣ୍ଟ୍ ମଧ୍ୟ ଗୋଟିଏ ସମୟରେ ଜର୍ମାନ୍ ରାଜକର୍ତ୍ତା ମାନଙ୍କ ପାଖରେ ନତମସ୍ତକ ହୋଇଥିଲେ ଏବଂ ଆପଣାର କେତେକ ମୁକ୍ତ ବିଚାରକୁ ପ୍ରତ୍ୟାହାର କରିନେଇ ସମ୍ଭାବ୍ୟ ଏକ ଶାସ୍ତିବିଧାନକୁ ଏଡ଼ି ପାରିଥିଲେ । ମାତ୍ର ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କୁ ସେପରି କୌଣସି ଭୟ ଆଦୌ ବଶ କରି ପାରିନଥିଲା । ଜୀବନରେ ଉପଲବ୍ଧ ସତ୍ୟ ଏବଂ ଦର୍ଶନକୁ ସେ ସର୍ବଦା ସର୍ବୋଚ୍ଚ ସ୍ୱୀକୃତି ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ । ସତ୍ୟ ହିଁ ପଥ-ପ୍ରଦର୍ଶନ କରୁଥିଲା ଏବଂ ତାଙ୍କର ଇଚ୍ଛାଶକ୍ତି ତାହାରି ଅନୁସରଣ କରୁଥିଲା ।

ଦାର୍ଶନିକ ଅନ୍ୱେଷଣର ମାର୍ଗଟିକୁ ଏକ ଜୀବନ୍ତତା ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ ଓ ତୁଚ୍ଛା ବୁଦ୍ଧିଗତ ଶୁଷ୍କତା ମଧ୍ୟରୁ ତାହାକୁ ମୁକୁଳାଇ ଆଣିଥିଲେ । ନିଜର ସର୍ବପ୍ରଧାନ ଗ୍ରନ୍ଥଟିକୁ ସେ Ethic ବୋଲି ନାମକରଣ କରିଛନ୍ତି ଏବଂ ତାହାରି ଦ୍ୱାରା ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବରେ ସୂଚାଇ ଦେଇଛନ୍ତି ଯେ ଯାବତୀୟ ଦର୍ଶନର ଆମ ଜୀବନଟି ସହିତ ଏକ ସମ୍ବନ୍ଧ ସବୁବେଳେ ଅବଶ୍ୟ ରହିଛି । ତେଣୁ ଗୁଡ଼ିଏ ସିଦ୍ଧାନ୍ତକୁ ଏକାଠି କରି ଥୋଇଦେଲେ ଜଣେ ଦାର୍ଶନିକର କାର୍ଯ୍ୟ କଦାପି ସରି ଯାଏନାହିଁ । ମନୁଷ୍ୟର ନିର୍ମାଣ,- ତାହାହିଁ ଏକ ଦର୍ଶନର ଅସଲ ଲକ୍ଷ୍ୟ ହୋଇ ରହି ପାରୁଥିବା ଉଚିତ । ଜୀବନ ସହିତ ସମ୍ପର୍କ ନଥିବା ନାନାଭଳି ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ସତ୍ୟରେ ଆପଣାର କାର୍ଯ୍ୟ ସମାପ୍ତ କରି ଦେଉଥିବା ଆମର ତଥାକଥିତ ଯାବତୀୟ ବୁଦ୍ଧି ଓ ପ୍ରକାର କେବଳ ଅସଦ୍‌ବ୍ୟବହାର ହିଁ ହୁଏ । ଏହି ପୃଥିବୀରେ ପ୍ରଜ୍ଞାଗତ କେତେ କେତେ ଚମତ୍କାର ତ ରହିଛି, ମାତ୍ର ସେଗୁଡ଼ିକ କେତେ ପରିମାଣରେ ଓ କେତେ ନିଷ୍ଠାର ସହିତ ଆମ ଜୀବନରେ ଆସି ଲାଗି ପାରୁଛନ୍ତି ତାହାହିଁ କାଳେ କାଳେ ଗୋଟିଏ ମୁଖ୍ୟ ପ୍ରଶ୍ନ ହୋଇ ରହି ଆସିଛି । ମହାତ୍ମା ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ଗୋଟିଏ ଉକ୍ତି ଅନୁସାରେ, ପୃଥିବୀରେ ଆଉ ଅଧିକ ଶାସ୍ତ୍ରର କୌଣସି ଆବଶ୍ୟକତା

ନାହିଁ । ବର୍ତ୍ତମାନ ସମେତ ସବୁକାଳେ ଯାହା ଅତ୍ୟାବଶ୍ୟକ ହୋଇ ରହିଛି, ସେଇଟି ହେଉଛି ଯେ ଆମେ ନିଷ୍ଠାର ସହିତ ପ୍ରକୃତରେ କିଛି କରିବା ଅର୍ଥାତ୍ ସତକୁ ସତ ସେହି ଅନୁସାରେ ଏକ ଜୀବନ ମଧ୍ୟ ବଞ୍ଚିବା । ସ୍ପିନୋଜା କେବେହେଲେ ସେହି ଆହ୍ୱାନଟି ପାଖରୁ ପଳାଇ ଯାଇନଥିଲେ । ବସ୍ତୁତଃ ଆପଣାର ସିଦ୍ଧାନ୍ତକୁ ସେ ଆପଣାର ବଞ୍ଚିବାର ଭୂମି ଉପରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ କରି ରଖିଥିଲେ ।

ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ଜୀବନ ଜ୍ଞାନ ଓ କର୍ମର ଏକ ସହଜ ସମନ୍ୱୟ ହୋଇ ରହିଥିଲା । ବସ୍ତୁଗୁଡ଼ିକର ପଶ୍ଚାତ୍‌ରେ ରହିଥିବା କାରଣମାନଙ୍କୁ ସେ ବୁଝୁଥିଲେ ଏବଂ ସେହି ଆବଶ୍ୟକ ଜ୍ଞାନଟିକୁ ଲାଭ କରି ତାହାକୁ ଆପଣାର ଦୈନନ୍ଦିନ ଜୀବନରେ ପ୍ରୟୋଗ କରୁଥିଲେ । ଆପଣା ଜୀବନନିର୍ବାହର ସଂସ୍ଥାନଟିକୁ ସ୍ୱୟଂ କମାଉଥିଲେ । ଆମେ ମୁକ୍ତ ଭାବନାକୁ ଆପଣାର ଜୀବନରେ ସର୍ବଦା ଯଥେଷ୍ଟ ସ୍ଥାନ ଦେଉଥିବାରୁ ସେ ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କର ମୁକ୍ତ ଭାବନାକୁ ମଧ୍ୟ ସ୍ୱୀକୃତି ଦେଉଥିଲେ । ଆପଣାର ମେଳଟିରେ ନିଜର ମତକୁ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ଉପରେ ନେଇ ଲଦି ଦେଉନଥିଲେ,-ଆପଣାର ବାହ୍ୟ ଆବଶ୍ୟକତା ଗୁଡ଼ିକର ପୂରଣ ଲାଗି ନୁହେଁ କିମ୍ବା ନିଜର ବୌଦ୍ଧିକ ପ୍ରତ୍ୟୟଗୁଡ଼ିକର କ୍ଷେତ୍ରରେ ମଧ୍ୟ ନୁହେଁ । ସ୍ପିନୋଜା ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଅର୍ଥରେ ପ୍ରଜ୍ଞାଯୁକ୍ତ ଥିଲେ, ଏହି ପୃଥିବୀ ଓ ସେଥିରେ ଆତଯାତ ହେଉଥିବା ମନୁଷ୍ୟଜୀବନକୁ ସମୁଚିତ ଭାବରେ ବୁଝିବାହିଁ ସେଥିରେ ସର୍ବପ୍ରଧାନ ଧର୍ମରୂପେ ଗୃହୀତ ହୋଇଥିଲା । ଆପଣାର ଆଦର୍ଶରେ ସ୍ଥିର ରହିବାରେ ସେ ଅନନ୍ୟ ଥିଲେ । ଏବଂ ତା' ସହିତ ସେ ଏକ ଏପରି ଅନନ୍ୟ ଗୁଣର ମଧ୍ୟ ଅଧିକାରୀ ଥିଲେ ଯାହା ଏକ ଦୃଢ଼ ପ୍ରତ୍ୟୟ ସହିତ ତଦନୁସାରେ ଜୀବନଟିଏ ବଞ୍ଚୁଥିଲା ।

ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ବୁଦ୍ଧିସାଧନାରେ ପ୍ରୟୋଜନବାଦର କୌଣସି ସ୍ଥାନ ନଥିଲା । ଯଥାସମ୍ଭବ ଜ୍ଞାନର ଅଧିକାରୀ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ସେ କେବେହେଲେ ନିଜର ଅଜ୍ଞାନଗୁଡ଼ିକୁ ଅସ୍ୱୀକାର କରୁନଥିଲେ । ଏକ ପତ୍ରରେ ସ୍ପିନୋଜା ଲେଖିଛନ୍ତି, ଆପଣାର ଦର୍ଶନକୁ ମୁଁ କେବେହେଲେ ସର୍ବୋତ୍ତମ ବୋଲି ଧରି ନେଇନାହିଁ । ଏକ ଜିଜ୍ଞାସୁର ମନ ନେଇ ସେ ଦର୍ଶନ ଭିତରକୁ ଆସିଛନ୍ତି । ଆଉଏକ ପତ୍ରରେ ସେ ଯେଉଁପରି ଲେଖିଥିଲେ, ନିଜର ପ୍ରାପ୍ତ ସତ୍ୟଗୁଡ଼ିକୁ ପ୍ରମାଦଯୁକ୍ତ ବୋଲି ଜାଣିଲେ ମଧ୍ୟ ମୁଁ ବିଚ୍ଳିତ ହୋଇ ପଡ଼ିବିନାହିଁ । ମୋ' ଜୀବନରେ ଦୁଃଖ ଏବଂ ପରିତାପର କୌଣସି ସ୍ଥାନ ନାହିଁ, ମୁଁ ସ୍ଥିର ମନୋଭୂମିଟିଏ ଚାହେ, ପ୍ରସନ୍ନତା ହିଁ କାମନା କରେ ଏବଂ ତାହାରି ସାହାଯ୍ୟରେ ନିଜ ଜୀବନରେ ଗୋଟିଏ ସୋପାନ ଉଠିଯିବାକୁ ସମର୍ଥ ହୁଏ । ଆପଣାର ଦର୍ଶନ ତଥା

ଜୀବନକୁ ସ୍ପିନୋଜା ଏକ ଆତ୍ମିକ ଉଚ୍ଚତା ଆଣି ଦେଇଛନ୍ତି । ସତେଅବା ନିଜଦ୍ୱାରା ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ହିଁ ସେ ସାକ୍ଷାତ ଲାଭ କରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଦର୍ଶନବ୍ୟାଖ୍ୟାରେ ଦର୍ଶନ ଏପରି ଏକ ଉଚ୍ଚତାକୁ ଲାଭ କରିପାରିଛି, ଯାହାକି ଅତି କ୍ୱଚିତ୍ ପରିଦୃଷ୍ଟ ହୋଇଥାଏ । ଏବଂ ବିଚାରଗୁଡ଼ିକ ଅନୁସାରେ ଏକ ଅନୁରୂପ ଶବ୍ଦପ୍ରୟୋଗ ମଧ୍ୟ ପ୍ରାଞ୍ଜଳ ହୋଇ ଉଠିଛି ।

ଜଣେ ସମୀକ୍ଷକଙ୍କ କଥାରେ ଉପସଂହାର କରି କହିଲେ, ଏହି ପୂର୍ଣ୍ଣ ପୃଥିବୀର ଉଦାତ୍ତ ଆତ୍ମା ହିଁ ତାଙ୍କର ସମଗ୍ର ଚେତନାକୁ ଭେଦି ରହିଥିଲା । ସେ ଅନନ୍ତଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଶେଷରେ ସେହି ଅନନ୍ତଙ୍କର ପାଖରେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଥିଲେ । ଏକ ବିଶ୍ୱମୟ ସଚ୍ଚଳତାର ପ୍ରସାର ମଧ୍ୟରେ ସେ ଗଭୀର ପ୍ରୀତିରେ ନିମଗ୍ନ ହୋଇ ରହିଥିଲେ । ଏକ ପୂର୍ଣ୍ଣଗଭୀର ସହଜତା ତଥା ବିନୟଭାବନା ସହିତ ନିଜ ଜୀବନକୁ ବଞ୍ଚୁଥିଲେ, ଏକ ଚିରନ୍ତନ ପୃଥ୍ୱୀଜୀବନ ମଧ୍ୟରେ ଆପଣାର କଳ୍ପନା କରୁଥିଲେ । ସେ ଆପଣାକୁ ଏପରି ଗୋଟିଏ ଦର୍ପଣ ସଦୃଶ କରି ରଖିଥିଲେ, ଯାହା ଉପରେ ତାଙ୍କ ଜୀବନର ଶୁଦ୍ଧ ପ୍ରୀତିଭାବଟି ହିଁ ପ୍ରତିଫଳିତ ହୋଇ ରହିଥିଲା । ସକଳ ଅର୍ଥରେ ଧର୍ମାନୁରାଗୀ ଚେତନାଦ୍ୱାରା ସେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ରହିଥିଲେ । ଦର୍ଶନର ଅଧ୍ୟାପକଟିଏ ହୋଇଥିଲେ ସମ୍ଭବତଃ ସ୍ପିନୋଜା ଏପରି ହୋଇ ପାରି ନଥାନ୍ତେ । ଜୀବନ ଓ ଦର୍ଶନ ମଧ୍ୟରେ ଏକ ପ୍ରୟୋଜନବାଦୀ ବ୍ୟବଧାନକୁ ତିଆରି କରି ରଖିଥାନ୍ତେ ଏବଂ ଏକ ବୃହତ୍ ସଫଳତା ହାସଲ କରି ପାରିଛନ୍ତି ବୋଲି ଆପଣାକୁ ହୁଏତ ଧନ୍ୟବାଦ ପ୍ରଦାନ କରି ବି ଥାଆନ୍ତେ । ସେ ଯାହା ସତକୁ ସତ ହେଲେ, ତାହା ତେବେ ଆଦୌ ସମ୍ଭବ ହୋଇନଥାନ୍ତା ।

ଷଷ୍ଠ ଅଧ୍ୟାୟ

ଚିରନ୍ତନ ବେନେଡ଼ିକ୍ଟ୍ ସ୍ପିନୋଜା

ପ୍ରାଚୀନ ଜାପାନର ଗୋଟିଏ ବୌଦ୍ଧ କବିତାରେ ଏହିପରି କୁହାଯାଇଛି : ପାହାଡ଼ଟିର ଶିଖରକୁ ଅନେକ ରାସ୍ତା ପଡ଼ିଛି । କିନ୍ତୁ ଆମେ ଯେତେବେଳେ ଶିଖରଟି ଉପରେ ଯାଇ ପହଞ୍ଚିଯିବା, ସେତେବେଳେ ଆମେ କେବଳ ପୃଥିବୀସାରା ବିଛୁରିତ ହୋଇ ପଡ଼ିଥିବା ଜହ୍ନର ଆଲୋକଟିକୁ ହିଁ ଦେଖିବାକୁ ପାଇବା । ବାଇବେଲ୍‌ରେ ଗୋଟିଏ ଉକ୍ତିରେ କୁହାଯାଇଛି ଯେ ବିଶ୍ୱପିତାଙ୍କର ଗୃହଟିରେ ଅନେକ ଅନେକ ଅଟ୍ଟାଳିକା ରହିଛି । ସେଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରୁ ଯେକୌଣସିଟିରେ ଯାଇ ପହଞ୍ଚିବାକୁ ହେଲେ ଆମପାଖରେ ଅନୁରୂପ ଡ଼େଣାମାନେ ରହିଥିବା ଏକାନ୍ତ ଆବଶ୍ୟକ । ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କ ପାଖରେ ସେହି ଡ଼େଣାଗୁଡ଼ିକ ରହିଥିଲା । ତାଙ୍କର ପାଦ ଏହି ମାଟି ଉପରେ ଥିଲା ଏବଂ ଆଖି ଏକ ପରମ ପ୍ରାପ୍ତିର ଉଲ୍ଲାସ ମଧ୍ୟରେ ନିବଦ୍ଧ ହୋଇ ରହିଥିଲା ।

ପୁସ୍ତକଟିର ଏହି ଶେଷ ଭାଗଟିରେ ଆମେ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ସେହିପରି ଏକ ସମଗ୍ର ପରିଚୟ ପାଇବାଲାଗି ଚେଷ୍ଟା କରିବା । ସ୍ପିନୋଜା-ଦର୍ଶନର ବିଭିନ୍ନ ବିଭାବଗୁଡ଼ିକ ସହିତ ଆମେ ପୁସ୍ତକଟିରେ ପରିଚିତ ହୋଇଛୁ । ତାଙ୍କର ବିଶ୍ୱ ବିଷୟରେ ନିଜସ୍ୱ ଦୃଷ୍ଟିଟି, ତାହାକୁ ଖୁବ୍ ସ୍ପଷ୍ଟ କରି ଦେଉଥିବା ମନସ୍ତାତ୍ତ୍ୱିକ ବ୍ୟାଖ୍ୟାମାନ ଏବଂ ସେଇଥିରୁ ମନୁଷ୍ୟର ମନୋରାଜ୍ୟଟିର ନାନା ପ୍ରକୃତି ଏବଂ ସମ୍ଭାବନା ସକଳ । ବର୍ତ୍ତମାନ କେବଳ ଏକ ସମଗ୍ର ନାମଟିଏ ଦେଇ ଚିହ୍ନିବା ହୁଏତ ବାକୀ ରହିଛି ।

ଗୋଟାଏ ନାଆଁ ଦେଇ ଏବଂ ମାର୍କାଟିଏ ଲଗାଇ ଦେଇ ପୂରା ଚିହ୍ନାଟାଏ ହୋଇଗଲା ବୋଲି ଆମେ ଅନେକେ କେଡ଼େ ସହଜରେ ଭାବି ନନେଉ । ଦାର୍ଶନିକମାନଙ୍କର ମୂଲ୍ୟାୟନ କରୁଥିବା ସମୟରେ ମଧ୍ୟ ସମୀକ୍ଷକମାନେ ଅନେକ ସମୟରେ ମାର୍କାଟାଏ ମାରିଦେଇ ଖୁବ୍ ତୃପ୍ତି ଅନୁଭବ କରିଥାନ୍ତି । ତେଣୁ, ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କ ବେଳକୁ ମଧ୍ୟ ଆମେ କ'ଣ ସେହିପରି କିଛି କରି କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ସମାପନ କରିଦେବା ? ତାଙ୍କ ଦର୍ଶନକୁ ସର୍ବେଶ୍ୱରବାଦ, ଏକେଶ୍ୱରବାଦ ବା ନିରୀଶ୍ୱରବାଦ ବୋଲି କହିବା ? ତାଙ୍କର ଦର୍ଶନରେ ଅନେକ ଈଶ୍ୱରଙ୍କର କଳ୍ପନା କରାଯାଇଛି, ଈଶ୍ୱର ଗୋଟିଏ ବୋଲି

ଘୋଷଣା ହୋଇଛି ନା ଈଶ୍ୱର ବୋଲି କେଉଁଠି କିଛି ନାହିଁ ବୋଲି କୁହାଯାଇଛି ? ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କୁ ସେପରି କୌଣସି ଛାଞ୍ଚରେ ପକାଇ ହେଉନାହିଁ ବୋଲି କେତେ ସମୀକ୍ଷକ ବିବ୍ରତ ହୋଇ ପଡ଼ିଛନ୍ତି । ସେମାନେ ବିଚାର କରି ନେଇଛନ୍ତି ଯେ ଯାବତୀୟ ଦର୍ଶନ ହଁ ବା ନାହିଁର ଗୋଟାଏ ଛାଞ୍ଚରେ ଅବଶ୍ୟ ପଡ଼ି ପାରୁଥିବ । ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ବିଚାର ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ଗୋଟିଏ ବୋଲି ସ୍ୱୀକାର କରିଛି, ପୁଣି ଅନେକ ବୋଲି ବି କହିଛି । ବୁଦ୍ଧିକୁ ସ୍ୱୀକାର କରିଛି ଏବଂ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ସତ୍ୟସାକ୍ଷାତକାର କଥା ମଧ୍ୟ କହିଛି । ଅର୍ଥାତ୍ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ବିଚାର ମଧ୍ୟରେ ମୂଳତଃ ଏକ ବିରୋଧ ହିଁ ରହିଛି ବୋଲି ସେମାନେ ଅଭିଯୋଗ କରିଛନ୍ତି । ତେଣୁ ଆମେ ସ୍ଥୂଳ ଭାବରେ ଏପରି କ'ଣ କହିପାରିବା ଯେ, ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ଦର୍ଶନ ପ୍ରାୟ ସବୁକିଛିରୁ କିଛି ନା କିଛି ଗ୍ରହଣ କରିଛି ଓ ତଥାପି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଭାବରେ କୌଣସିଟିକୁ ଆଦୌ ଗ୍ରହଣ କରିନାହିଁ ?

ଆପଣାର ବିଚାର ମଧ୍ୟରେ ସ୍ପିନୋଜା ଯେ କେତେ କ'ଣକୁ ସ୍ପର୍ଶ କରିଛନ୍ତି, ସେକଥା ଦେଖି ବହୁତଙ୍କର ମଥା ହୁଏତ ବାଉଳା ପରି ହୋଇଯିବ । ସ୍ପଷ୍ଟତଃ ସେହି କାରଣରୁ ହିଁ ତାଙ୍କୁ ଆମର ଚିହ୍ନା ଗୋଟିଏ ଛାଞ୍ଚରେ ନେଇ ପକାଇଦେବା ଅତ୍ୟନ୍ତ କଷ୍ଟକର ହୁଏ । ଯାବତୀୟ ଦର୍ଶନସମୀକ୍ଷାରେ ଜଣେ ଦାର୍ଶନିକଙ୍କୁ ବୁଝିବା ସୁବିଧାଜନକ ହେବ ବୋଲି ଆମେ କେତେବେଳେ ଗୋଟିଏ ଚିହ୍ନା ଏବଂ ବାଦ ଭିତରେ ପକାଇ କଳନା କରିବାକୁ ଉତ୍ସାହ ଦେଖାଉ, ସେତେବେଳେ ଆମେ ପ୍ରକୃତରେ କ'ଣ କରୁ ? ଏହି ବାଦଗୁଡ଼ିକର ଅର୍ଥପରିଧି ଗୁଡ଼ିକ ସର୍ବଦା ବଦଳି ଯାଉଥାନ୍ତି । ଏକାଧିକ ସର୍ବେଶ୍ୱରବାଦୀ ସର୍ବେଶ୍ୱରବାଦର ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଦୈର୍ଘ୍ୟ ଏବଂ ପ୍ରସ୍ଥ ଦେଇ ବିଚାର କରିଛନ୍ତି । ଏକେଶ୍ୱରବାଦ ବେଳକୁ ତାହାହିଁ ହୋଇଛି । ପୁନଶ୍ଚ ଆହୁରି କୌତୁହଳର କଥାଟିଏ ହେଉଛି ଯେ, ଜଣେ ଈଶ୍ୱରବିଶ୍ୱାସୀ ତା'ଠାରୁ ଭିନ୍ନ ଈଶ୍ୱରବିଶ୍ୱାସୀ ଆଉଜଣକୁ ତଥା ଆଉମାନଙ୍କୁ ପରମ ଉତ୍ସାହରେ ନାସ୍ତିକ ବୋଲି କହିଛି ଏବଂ ହୃଷ୍ଟ ଅନୁଭବ କରିଛି । ତେଣୁ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ବିଚାରକମାନେ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କୁ ଯେ ନାସ୍ତିକ ଓ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ପରେ ଅଗାଧ ବିଶ୍ୱାସ ସ୍ଥାପନ କରିଥିବା ଜଣେ ସନ୍ଥ ବୋଲି ଅନୁମାନ କରି ନେଇଛନ୍ତି, ସେଥିରେ ବିସ୍ମିତ ହେବାର କାରଣ ରହିବା ଆଦୌ ଉଚିତ ହେବନାହିଁ ।

କାରଣ ପ୍ରତ୍ୟେକ ମହାନ୍ ବ୍ୟକ୍ତି ଏବଂ ଦାର୍ଶନିକଙ୍କ ଜୀବନରେ ପ୍ରକୃତରେ ସେହିପରି ଘଟେ । ସିଏ ଆମ ଅନେକଙ୍କର ପରିଚିତ ତଥା ପ୍ରିୟ ବାଦକଳ୍ପନାର ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱରେ ଯାଇ ରହିଥାନ୍ତି ଏବଂ ତାଙ୍କର ବିଚାରଗୁଡ଼ିକ ତାଙ୍କର ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଜୀବନକୁ ଅନୁସିକ୍ତ କରି ରଖିଥାଏ । ଆପଣାର ପରିଚୟରେ ସେମାନେ ଅନନ୍ୟ ହୋଇ

ରହିଥାନ୍ତି । ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କ ବିଷୟରେ ମଧ୍ୟ ଆମେ ସେହିପରି ବୁଝିବା । ତାଙ୍କୁ ଏକେଶ୍ୱରବାଦୀ, ସର୍ବେଶ୍ୱରବାଦୀ ବା ନିରୀଶ୍ୱରବାଦୀ ଖାସ୍ କିଛି ବି କହିବାନାହିଁ । ଆମେ ତାଙ୍କୁ ସ୍ପିନୋଜା ବୋଲି କହିବା, ଏବଂ ସ୍ପିନୋଜା ରୂପେ ବୁଝିବା । ଆଦୌ କୌଣସି ଛାଞ୍ଚ ଭିତରେ ନେଇ ପକାଇବାର ଧୃଷ୍ଟତା କରିବାନାହିଁ ଏବଂ ଏକ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ସମଗ୍ର ହିସାବରେ ବୁଝିବା, ତାଙ୍କର ଜୀବନସନ୍ଦେଶକୁ ସମଗ୍ରତାର ଏକ ଭୂମିଉପରେ ବୁଝିବାଲାଗି ସମର୍ଥ ହେବା ।

ଆଗରୁ ଯେପରି କୁହାଯାଇଛି, ଇଉରୋପୀୟ ସପ୍ତଦଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଶ୍ରୀ ସ୍ପିନୋଜା ସେହି ସମୟର ଦର୍ଶନଧାରାଟିରେ ଆଦୌ ଅନ୍ୟ କାହାପରି ହିଁ ନଥିଲେ । ତେବେ, ଆମର ଏହି ନିଜ ସମୟଟିରେ ମଧ୍ୟ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର କେଉଁ ଅବଦାନ ରହିଛି ? ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ବିଚାରଦର୍ଶନରେ ପ୍ରକୃତରେ ଏପରି କିଛି ରହିଛି ଯାହାକି ଏହି ଉପସ୍ଥିତ କାଳଟି ଉପରେ ମଧ୍ୟ ଆଗକୁ କିଛି ଆଲୋକପାତ କରି ପାରିବ ? ତେବେଯାଇ ଆମେ ତାଙ୍କୁ ଯଥାର୍ଥରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରାସଙ୍ଗିକ ବୋଲି ସିନା ଅନୁଭବ କରିବା ! ଜଣେ ପ୍ରକୃତ ଦାର୍ଶନିକର ଦର୍ଶନରେ ତ ଏଭଳି ଶକ୍ତିଟିଏ ରହିଥିବା ଉଚିତ ଯେ ତାହା ସବୁ ଯୁଗର ମନୁଷ୍ୟଙ୍କୁ ପ୍ରେରଣା ଦେଇ ପାରିବ ଏବଂ ତେଣୁ ସଦା ପ୍ରସାଙ୍ଗିକ ହୋଇ ରହିଥିବ ।

ଆମ ଏ ସମୟର ଜଣେ ଆକଳନକାରୀ ଏହି ବର୍ତ୍ତମାନର ପୃଥିବୀଟି ବିଷୟରେ ଏକ ଚିତ୍ର ପ୍ରଦାନ କରିଛନ୍ତି । ସେ ଲେଖିଛନ୍ତି : ସମ୍ପ୍ରତି ଧର୍ମଜୀବନର ଅବକ୍ଷୟ ଘଟିଛି ଏବଂ ବହୁ ମନ୍ଦ ଆମ ଜୀବନଗୁଡ଼ିକ ଉପରେ ପ୍ରଭାବ ବିସ୍ତାର କରି ରହିଛନ୍ତି । ଶୁଦ୍ଧ ବୁଦ୍ଧିକୁ ଲଗାଇ ଘୋର ଓ ଗମ୍ଭୀର ଗବେଷଣାମାନ ହେଉଛି ଏବଂ ଜୀବନର ନୈତିକ ଦିଗଟି ସହିତ ସେଗୁଡ଼ିକର ଆଦୌ କୌଣସି ସମ୍ପର୍କ ନାହିଁ । କ୍ଷୁଦ୍ରରୁ ଆହୁରି କ୍ଷୁଦ୍ର କୀଟମାନଙ୍କୁ ନେଇ ନାନା ଗବେଷଣା ଓ ଅଧ୍ୟୟନ ଲାଗିରହିଛି ସତ, କିନ୍ତୁ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ ନାନା ଉତ୍ପୀଡ଼ନକାରୀ ବାସନା ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରକୁପିତ କରି ରଖିଥିବା ପ୍ରବୃତ୍ତିଗୁଡ଼ିକର କିପରି ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବା ସମ୍ଭବ ହେବ, ସେହି ବିଷୟରେ କୌଣସି ଉଦ୍ୟମ ନାହିଁ । ବିଜ୍ଞାନର ଅନୁସନ୍ଧାନ-କ୍ଷେତ୍ରରେ ନୈତିକତାର ସ୍ଥାନ ନାହିଁ । ରକ୍ଷଣଶୀଳ ପ୍ରଚାରକମାନେ ସତେଅବା ଅନ୍ୟ ଆଡ଼କୁ ମୁହଁ କରି ରହିଛନ୍ତି ଏବଂ ଧର୍ମ ମଧ୍ୟରେ ଆନୁଷ୍ଠାନିକ ବକ୍ତାମାନେ ସେହି ପୁରୁଣା ଶାସ୍ତ୍ରର ବାକ୍ୟଗୁଡ଼ାକର ପୁନରାବୃତ୍ତି କରୁଛନ୍ତି । କୌଣସି ବିଦ୍ୟାଳୟ ଆମ ପିଲାମାନଙ୍କର ସେହି ବିଷୟରେ କିଛି କହୁନାହାନ୍ତି ଏବଂ ତେଣୁ ପିଲାମାନେ ମଧ୍ୟ ଜାଗରୂକ ହୋଇ ଆଗକୁ ଅନାଇ ଦେଖିବା ଲାଗି ସମର୍ଥ ହେଉନାହାନ୍ତି ।

ନିଜର ବୁଦ୍ଧିମତ୍ତାକୁ ସର୍ବବିଧ ସମର୍ଥତାର କାରଣ ବୋଲି ମାନି ନେଇ ଆମେ ସମସ୍ତେ ଯାବତୀୟ ପ୍ରକାରେ ଉତ୍ପୀଡିତ ହେବାରେ ଲାଗିଛୁ । ଅପରିମିତ ଦୁଃଖ ବୋଧ କରୁଛୁ, କାରଣ ନିଜ ବୁଦ୍ଧି ବଳରେ ଯେଉଁସବୁ ବସ୍ତୁକୁ ଗଢ଼ି ଆମ ଚାରିପାଖରେ ଠିଆ କରି ରଖିଛୁ, ସେଗୁଡ଼ିକ ବିଷୟରେ ଆମର କୌଣସି ଜ୍ଞାନ ହିଁ ନାହିଁ । ଏହି ବୃହତ୍ ଏବଂ ଅତିବୃହତ୍ ସର୍ଜନାମାନ ଆଉ ମୋଟେ ଆମ ନିୟନ୍ତ୍ରଣରେ ରହି ପାରୁନାହିଁ । ସେଗୁଡ଼ାକୁ ଏତିକିରେ ଅଟକାଇ ରଖିବାକୁ ମଧ୍ୟ ଆମର ବଳ ପାଉନାହିଁ । ମଣିଷମାନେ ମେସିନ୍‌ର ଦାସ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି ଏବଂ ଆପଣାକୁ ମଧ୍ୟ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରକାରେ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ମେସିନ୍ ବୋଲି ଧରି ନେଉଛନ୍ତି । କଳା, ସାହିତ୍ୟ ଏବଂ ଦର୍ଶନ ଗଦା ଗଦା ରହିଛି । ଆପଣାର ଜୀବନକୁ ବହୁବିଧ ଭୋଗ ଏବଂ ପ୍ରାଚୁର୍ଯ୍ୟରେ ଭରି ରଖିବାଲାଗି ଆମ ପାଖରେ ସାଧନ ଭର୍ତ୍ତି ହୋଇ ରହିଛି । ମାତ୍ର ମନଟା ସମର୍ଥ ହୋଇ ପାରିନାହିଁ, ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବରେ କୌଣସି ନୈତିକତା ନାହିଁ ଯାହା ଆମକୁ ବାଟ କଢ଼ାଇ ନେଉଥିବ । ତେଣୁ ସବୁ ମାଟି ହୋଇଯାଉଛି । ଆମର ଏହି ଅତୁଳ ଧନସମ୍ପତ୍ତି, ଭାଡ଼ି ଭାଡ଼ି ଜ୍ଞାନାର୍ଜନ ଏବଂ ଧର୍ମଚର୍ଯ୍ୟା ବୃଥା ହୋଇ ଯାଉଛି ।

ପ୍ରବଳ ବୁଦ୍ଧିଶକ୍ତି ଦ୍ୱାରା ଆମେ କେତେ କ'ଣସବୁ ଉଦ୍‌ଭାବନ କରି ଚାଲିଛୁ । କିନ୍ତୁ ତଦ୍ଦ୍ୱାରା ପୃଥିବୀରେ ଯୁଦ୍ଧ ପରେ ଯୁଦ୍ଧ ଲାଗିରହିଛି । ହତ୍ୟାର ଅନ୍ତ ହିଁ ନାହିଁ । ଜୀବନକୁ ଅଧିକ ଆରାମ ଆଣି ଦେବା ପାଇଁ ଅପର୍ଯ୍ୟାପ୍ତ ବହୁ ବସ୍ତୁର ଭିଆଣମାନ ହେଉଛି, ମାତ୍ର ସୁଖ ନାହିଁ । ମନଗୁଡ଼ାକ ବସ୍ତୁତଃ କାହା ଜାଲରେ ଯାଇ ପଡ଼ି ଯାଇଛନ୍ତି କେଜାଣି ? ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ କିସମ କିସମର ବ୍ୟାଧିଗ୍ରସ୍ତତା ଏବଂ ଅବକ୍ଷୟ । ମନୁଷ୍ୟ ମନୁଷ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ଅସଦ୍‌ଭାବ ଏବଂ ଘୃଣା । ସାମାଜିକ ଜୀବନରେ ସାମାଜିକତା ବୋଲି ସତେଅବା କିଛିହେଲେ ନାହିଁ । ତେବେ ଆଗକୁ ବାଟ କ'ଣ ? ସତକୁ ସତ କ'ଣ ସବୁ ଆଚରଣ ଦ୍ୱାରା ଆମେ ମନୁଷ୍ୟ-ପଦବାଚ୍ୟ ହୋଇ ପାରିବା ଏବଂ ଏହି ଦୁଷ୍ଟ ସମୟଟାକୁ ପାର ହୋଇଯିବା ? ସତକୁ ସତ ଘରକୁ ଫେରିବା ।

ଅଧିକ ସଙ୍ଗତି ସହିତ ଜଣେ ଜଣେ ମନୁଷ୍ୟ ହେବା । ଅଧିକ ସହନଶୀଳ ହେବା, ଅଧିକ ହିଁ ବୁଝିବା । ଏହି ସମୁଦାୟ ପୃଥିବୀଟିକୁ ନିଜର ଜୀବନରେ ସ୍ୱୀକାର କରିନେବା । ଏକାଠି ବଞ୍ଚିବା, ପରସ୍ପରର ସମୀପବର୍ତ୍ତୀ ହେବା, ଏକତ୍ର କର୍ମରତ ହୋଇ ରହିବା । ହଁ, ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ବୁଝିବା, ତାହା ହିଁ ପ୍ରକୃତରେ ଆମର ମୁକୁଳି ବାହାରି ଆସିବାର ବାଟ । ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ ଆବଶ୍ୟକତା । ଏବଂ ଦାର୍ଶନିକ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ବିଚାର ମଧ୍ୟରେ ସର୍ବତ୍ର ହିଁ ଏହି କଥାଗୁଡ଼ିକ ମୁଖ୍ୟ ହୋଇ ରହିଛି ।

କେଡ଼େ ଅନ୍ତର୍ଗତ ଭାବରେ ସେ ଆମକୁ ସେହିଗୁଡ଼ିକର ଉଦ୍‌ବୋଧନ ଦେଇଛନ୍ତି। ଆମେ ଆଉ ଏତେଗୁଡ଼ାଏ ନିନ୍ଦା କରିବା ନାହିଁ, ଏତେ ପରିମାଣରେ ହତାଶ ହେବାନାହିଁ। ଆମେ ସମସ୍ତେ ଅଧିକ ଏବଂ ଆହୁରି ଅଧିକ ବୁଝିବା ବୋଲି ନିବେଦନ କରିଛନ୍ତି। ବୁଝିବାର ସେହି ଆଗ୍ରହ ଓ ଆଚାରଟି ହେଉଛି ପ୍ରୀତି। ଭଲ ପାଇବା। ଭଲ ପାଇବା ଦ୍ୱାରା ହିଁ ଆମେ ସଙ୍କଟରୁ ରକ୍ଷା ପାଇବା। ଦୃଢ଼ ପ୍ରତ୍ୟୟ ସହିତ ସ୍ପିନୋଜା ସେଥିଲାଗି କହିଛନ୍ତି ଯେ କୌଣସି ଅସ୍ତ୍ରର ବଳରେ ଆମେ ମନଗୁଡ଼ିକ ଉପରେ ବିଜୟଲାଭ କରି ପାରିବାନାହିଁ। ପ୍ରେମଦ୍ୱାରା ହିଁ କରି ପାରିବା, ଉଦାରତା ଦ୍ୱାରା କରିପାରିବା।

ତେଣୁ ହିଂସାଚରଣ ନୁହେଁ ହିଂସାର ବର୍ଜନ। ତାଙ୍କୁ ଆମେ କ୍ରୋପଟ୍‌କିନ୍‌ଙ୍କର ଜଣେ ପୂର୍ବଗାମୀ ବୋଲି କହିପାରିବା। କ୍ରୋପଟ୍‌କିନ୍ ଏପରି ଗୋଟିଏ ମନୁଷ୍ୟ ସମୁଦାୟର କଳ୍ପନା କରିଥିଲେ, ଯେଉଁଟିରେ ଏକ ପାରସ୍ପରିକତା ହିଁ ସବୁ କଥାର ମୀମାଂସା କରିବ। ସେହି ସମାଜରେ କୌଣସି ଆଇନ୍ ତିଆରି କରି ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଶୃଙ୍ଖଳା ଦ୍ୱାରା ପରିଚାଳିତ କରିବା ଆଉ ଆବଶ୍ୟକ ହେବନାହିଁ। ସେଥିଲାଗି ସ୍ପିନୋଜା man is a god to man ବୋଲି କହିଛନ୍ତି। ଜଣେ ମନୁଷ୍ୟ ସହିତ ଆଉଜଣେ ମନୁଷ୍ୟର ସମ୍ପର୍କ ହେଉଛି ଏକ ଈଶ୍ୱରୀୟ ସମ୍ପର୍କ। ଏବଂ ଯଦି ସକଳ ମନୁଷ୍ୟ ଆପଣା ଆପଣାର ଯଥାର୍ଥ ବୁଦ୍ଧି ଦ୍ୱାରା ପରିଚାଳିତ ହୁଅନ୍ତି, ତେବେ ସମାଜରେ କୌଣସି ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ ରହିବନାହିଁ। କେବଳ ବାହାରର ଭୌତିକ ପରିବେଶ ମାନଙ୍କୁ ବଦଳାଇ ଦେବାଦ୍ୱାରା ସ୍ୱୟଂ ମନୁଷ୍ୟଟା ବଦଳିଯିବ, ସ୍ପିନୋଜା ସେଥିରେ ବିଶ୍ୱାସ କରି ପାରୁନଥିଲେ। କିନ୍ତୁ ଯଥାର୍ଥ ପରିବର୍ତ୍ତନଟା ମଧ୍ୟ ମୋଟେ ସହଜ ନୁହେଁ। ସେଥିଲାଗି ଆତ୍ମପ୍ରଶିକ୍ଷଣରେ ଏକ ଦୀର୍ଘ ପ୍ରକ୍ରିୟାର ପ୍ରୟୋଜନ ରହିବ, ଏହି ବୃହତ୍ତର ପୃଥିବୀର ଭୂମି ଉପରେ ନିଜକୁ ଜାଣିବାର ସର୍ବଦା ଆହ୍ୱାନଟିଏ ରହିଥିବ। ସେଇଟି ହେଉଛି ସର୍ବୋତ୍ତମ ଶିକ୍ଷା। କେବଳ ଏକା ଏକା ନୁହେଁ, ମାତ୍ର ଏହି ସମୁଦାୟ ପୃଥିବୀରେ ଜଣେ ମନୁଷ୍ୟ, ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟିରେ ସେଇଟି ସବୁକିଛି ଉପଲବ୍ଧିର ଅସଲ କଥା। ଅସଲ ବ୍ୟକ୍ତି ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗର ଏହି ପୃଥିବୀଟିରେ ହିଁ ଆପଣାକୁ ପ୍ରଶିକ୍ଷିତ କରି ନେଉଥିବ।

ଯଥାର୍ଥ ବୁଦ୍ଧି ଆମକୁ ଧର୍ମ ମଧ୍ୟକୁ ପଥ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରି ନେଇଯିବ। ଏକ ସାମାଜିକ ସ୍ୱଭାବଇଚ୍ଛା ହିଁ ଆମକୁ ଏକ ଈଶ୍ୱରୀୟତା ବିଷୟରେ ସଚେତନ କରି ଆଣିବ। ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଆମେ କେବେହେଲେ କୀଟ ଏବଂ ପତଙ୍ଗ ବୋଲି

ଭାବିବାନାହିଁ । ଆମେ ଜଣେ ଜଣେ ମନୁଷ୍ୟ ହିସାବରେ ଅନ୍ୟ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କ ସହିତ କେବଳ ସମ୍ମିଳିତ ହିଁ ହୋଇ ପାରିବା । ଏତିକି ସତ୍ୟକୁ ଜାଣିବା, ଆପଣାକୁ ଏହିପରି ଭାବରେ sub specie aeternitatis ଜାଣିବାରେ ସମର୍ଥ ହେବା, ଆମକୁ ତାହାହିଁ ବୁଦ୍ଧିଦ୍ୱାରା ପରିପ୍ରେରିତ ଈଶ୍ୱରପ୍ରୀତିର ସ୍ଥିତିଟି ମଧ୍ୟକୁ ପରିଚାଳିତ କରିନେବ । ସେହି ପ୍ରୀତିକୁ ସ୍ପିନୋଜା ଧର୍ମ ବୋଲି ଘୋଷଣା କରିଛନ୍ତି ଏବଂ ତାହାରିଦ୍ୱାରା ହିଁ ଆମେ ଏକ ଅନନ୍ୟ ଉପଲବ୍ଧିର ଉଲ୍ଲାସମୟ ଅନୁଭବ-ଭୂମିକୁ ଉତ୍ତୋଳିତ ହୋଇଯାଇ ପାରିବା । ଏକ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ବୋଧର ସେହି ସ୍ତରଟି । ଆମ ଉପସ୍ଥିତ ପୃଥିବୀଟିରେ ମଧ୍ୟ ସେହି ଧର୍ମଟିର, ସେହି ବୋଧଟିର ଆବଶ୍ୟକତା ରହିଛି । ଏକ ସମୁଦାୟ ଜୀବନକୁ ସ୍ପର୍ଶ କରି ପାରୁଥିବା ଧର୍ମ । କବି ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ ତାହାକୁ 'ମନୁଷ୍ୟର ଧର୍ମ' ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । ଆଲ୍‌ବର୍ଟ୍ ଶ୍ୱାଇତ୍‌ଜର୍ ସେହି ଅର୍ଥରେ reverence for life ବା ଏକ ଜୀବନଶ୍ରଦ୍ଧା ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ରାଧାକୃଷ୍ଣନ୍‌ଙ୍କ ଭାଷାରେ ଧର୍ମ କହିଲେ ଗୋଟିଏ ବ୍ୟକ୍ତିଜୀବନର କୌଣସି ମାମୁଲି ଅଧ୍ୟାତ୍ମ-ସ୍ଥିତିକୁ ବୁଝାଇବ ନାହିଁ, ସକଳ ମନୁଷ୍ୟଙ୍କର ମେଳରେ ରହି ହିଁ ଏକ ଜୀବନଧାରାର ସ୍ୱାଭାବିକ ଅନୁଶୀଳନ ହେଉଛି ଯଥାର୍ଥ ଧର୍ମ । ତେଣୁ ଆମେ ଅବଶ୍ୟ ସ୍ମରଣ ରଖିଥିବା ଯେ, ସେହି ଏକମାତ୍ର ବିଶ୍ୱମୟ ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ଏକ ଗଭୀର ଜୀବନମୟ ବୋଧ, ବର୍ତ୍ତମାନ ମଧ୍ୟ ସେହି ଧର୍ମଚେତନାର ପୂର୍ଣ୍ଣ ଆବଶ୍ୟକତା ରହିଛି ।

ପୃଥିବୀପୃଷ୍ଠରେ ସେହିପରି ଗୋଟିଏ ଦିବ୍ୟ ଚମତ୍କାରିତାର ପ୍ରତିଷ୍ଠା ହେବ ବୋଲି ସ୍ପିନୋଜା ମଧ୍ୟ ଏକ ପୂର୍ଣ୍ଣାୟତନ ଦର୍ଶନର ବ୍ୟାଖ୍ୟା ଦ୍ୱାରା ଘୋଷଣା କରିଛନ୍ତି । ସେହିପରି ଏକ ଧର୍ମର ଆଲୋଡ଼ନ ଆମ ଏବଯୁଗର ବହୁ ଅଡୁଆ ଭିତରୁ ବାଟ ଦେଖାଇ ବାହାରକୁ ନେଇଯିବ । କ୍ରମେ ଆଧୁନିକ ସମୟର କେତେ ବୈଜ୍ଞାନିକ ବିଶ୍ଳେଷଣରେ ମଧ୍ୟ ସେହିଭଳି ଏକ ଧ୍ୱନି ଶୁଭିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲାଣି । କୁହାଗଲାଣି ଯେ, ଆଗାମୀ ମନୁଷ୍ୟର ନୂତନ ଧର୍ମଟି ଆମକୁ ଆମର ଅହଂଗୁଡ଼ାକୁ ପଛରେ ପିଙ୍ଗି ଆସିବା ଲାଗି ଉଦ୍‌ବୋଧନ ଦେଉଛି । ଆମ ଭିତରେ ରହିଥିବା ଆକ୍ରମକ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱଟିକୁ ଏକ ସାର୍ବଜନୀନ ସର୍ଜନାତ୍ମକ କ୍ରିୟାଶୀଳତାରେ ନିୟୋଜିତ କରି ରଖିବା ନିମନ୍ତେ ଆହ୍ୱାନ ପ୍ରଦାନ କରୁଛି । ଏପରି ଗୋଟିଏ ଆହ୍ୱାନ ଯେଉଁଟିକୁ ଗ୍ରହଣ କରି ପାରିଲେ ଏହି ପୃଥିବୀସ୍ଥ ଜୀବନ ସତକୁ ସତ ସକ୍ରିୟ ହୋଇ ଉଠିବ । ଏହିପରି ଏକ ନୂତନ ଅଭିଳାଷକୁ ଗ୍ରହଣ କରି ନେଇ ପାରିଲେ ମନୁଷ୍ୟମାନେ ଆଉ ଆପଣା କଳ୍ପନାଗୁଡ଼ାକୁ ଦେଇ ଗୋଟାଏ ଈଶ୍ୱରକୁ ଫାନ୍ଦି ସେଇଟି ମଧ୍ୟରେ ଛନ୍ଦି ହୋଇ ରହିବା ପାଇଁ ଆଦୌ

ମନ କରିବେ ନାହିଁ, ଈଶ୍ୱରନାମକ ଶବ୍ଦଟିକୁ ସେମାନେ ମୋଟେ ନିଜର ମୋଟା ଖିଆଲମାନଙ୍କ ଅର୍ଥରେ ବ୍ୟବହାର ମଧ୍ୟ କରିବେନାହିଁ ।

ସ୍ପିନୋଜା ତେଣୁ ଅବିନାଶୀ ହୋଇ ରହିଥିବେ । ସାଢ଼େ ଚାରିଶହ ବର୍ଷ ପରେ ମଧ୍ୟ ଆମର ସମସାମୟିକ ହୋଇ ରହିଥିବେ ଏବଂ ଆକର୍ଷିତ କରିବେ । ଏକ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ସତକଥା ଯେ ପୃଥିବୀର ମହାନ୍ ଚିନ୍ତାନାୟକ ମାନଙ୍କର ବିଚାର କଦାପି ପୁରୁଣା ହୁଏନାହିଁ । ସବୁକାଳରେ ହିଁ ଲୋଡ଼ା ହେଉଥାଏ ଏବଂ ପ୍ରାସଙ୍ଗିକ ଲାଗେ । ଠିକ୍ ସେହିପରି ବେନେଡିକ୍ଟ୍ ସ୍ପିନୋଜା ମୋଟେ ପୁରୁଣା ହୋଇ ଯାଇନାହାନ୍ତି । ତାଙ୍କର ବିଚାର ଗୁଡ଼ିକ ପରି ଅମର ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି । ସମୟର ସୀମାଗୁଡ଼ିକ ଅତିକ୍ରମ କରି ଯାଇଛନ୍ତି । ନିରାଶାବାଦୀ ଏପରିମାନେ ମଧ୍ୟ ଥାଆନ୍ତି ଯେଉଁମାନେ କି ସକଳାଙ୍ଗ ଭାବରେ ଗୋଟାଏ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତର ଛାଞ୍ଚ ଦେଇ ଗୋଟାଏ କ'ଣ ବ୍ୟକ୍ତି ବା ବିଚାରର ଭେଟ ପାଇବେ ବୋଲି ଭାରି ଆଗ୍ରହୀ ହୋଇ ରହିଥାନ୍ତି । ସେହି କାରଣରୁ ହିଁ ନିରାଶ ହୁଅନ୍ତି । ଏବଂ ଭବିଷ୍ୟତ-କଳ୍ପନା ବିଷୟରେ ଉଚ୍ଚ ଉଚ୍ଚ ବହୁତ ବହୁତ ସ୍ୱପ୍ନଚିତ୍ରରେ ଭ୍ରମି ବୁଲୁଥାନ୍ତି । ସେହିମାନେ ହିଁ ଅଶେଷ ଆଗ୍ରହରେ ଅଭାବଗୁଡ଼ାକୁ ଉଖାରି ଉଖାରି ଦେଖନ୍ତି । ଦାର୍ଶନିକମାନେ କାହିଁକି ଏପରି ଭାବରେ ଅପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ରହିଲେ ବୋଲି ସେମାନଙ୍କୁ ଭର୍ତ୍ସନା କରୁଥାନ୍ତି । ସ୍ପିନୋଜା ଦର୍ଶନଜଗତର କେହି କେହି ସମୀକ୍ଷକ ସେହିପରି ଏକ ଅରୀତି ଭିତରେ ପଡ଼ି ଆପଣାର ଚିହ୍ନା ଛାଞ୍ଚଗୁଡ଼ିକୁ ଦେଇ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ମୂଲ୍ୟାନୁମାନ କରିଛନ୍ତି ଏବଂ ତାଙ୍କୁ ଖାପ ଗୁଡ଼ିକର ବାହାରେ ଥିବା ଗୋଟିଏ ବ୍ୟତିକ୍ରମ ବୋଲି ସତେଅବା ଏକ ଅଭିଯୋଗ କରିଛନ୍ତି । ସିଏ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କୁ ପ୍ରାଚ୍ୟ ଜଗତରେ ଜଣେ ସ୍ୱପ୍ନଚାରୀ ବୋଲି ନିନ୍ଦା କରିଛନ୍ତି, ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ନାନା ବିରୋଧ ଭର୍ତ୍ତି ହୋଇ ରହିଛି ବୋଲି କହିଛନ୍ତି ।

ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ପୂର୍ବଗାମୀ ଦେ'କାର୍ତ୍ ସଂଶୟ ଏବଂ ଅବିଶ୍ୱାସରୁ ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ ଓ ସେହି କାରଣରୁ କେବଳ ନିଜ ବିଷୟରେ ନିଶ୍ଚିତ ହୋଇ ପାରିଥିଲେ । ଏବଂ, 'ମୁଁ ଭାବୁଛି ଏବଂ ତେଣୁ ମୋ'ର ଅବଶ୍ୟ ଏକ ଅସ୍ତିତ୍ୱ ରହିଛି'ରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ସେ କେଡ଼େ କେଡ଼େ କଳ୍ପନାନୁମାନକୁ ପ୍ରାୟ ବାଧ୍ୟ ହୋଇ ମାନି ନେଇଥିଲେ । ଆମେ କଦାପି କେବଳ ଗୁଡ଼ାଏ ସଂଶୟକୁ ଆଶ୍ରୟ କରି ପ୍ରାସଙ୍ଗିକତାପୂର୍ଣ୍ଣ ଏକ ଜୀବନକୁ ବଞ୍ଚି ପାରିବାନାହିଁ । କେବଳ ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ ପରେ ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନକୁ ଅବଲମ୍ବନ କରି ରହିଥିଲେ ଜୀବନଟା ନକାରାତ୍ମକ ହୋଇ ରହିବ । ଏହି ବିଶ୍ୱଜଗତର ସମଗ୍ର ଜୀବନଟି ମଧ୍ୟରେ ଆମେ ପ୍ରତ୍ୟେକେ ହିଁ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଅଂଶ ହୋଇ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ

ହୋଇଛୁ, ତେଣୁ କେବଳ ବର୍ଜନର ଏକ ଖାସ୍ ଅଭ୍ୟାସ ବା ସଂସ୍କାର ଭିତରେ ପଡ଼ି ଆମେ ବସ୍ତୁତଃ ଜଣେ ସର୍ବନିନ୍ଦୁକ ହୋଇ ରହିଯିବା ଏବଂ ତୁଚ୍ଛା ନିଜଟା ବ୍ୟତୀତ ମୋଟେ କିଛି ହିଁ ଦେଖି ପାରିବାନାହିଁ । ଆପଣାର କ୍ଷୁଦ୍ର ଦ୍ୱୀପଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ କିମ୍ବା ଖୁବ୍ ବେଶୀ ହେଲେ କେତୋଟି ଅତିସୀମାବଦ୍ଧ ମେଳମାନଙ୍କରେ ପଡ଼ି ରହିଥିବା । ମାତ୍ର କେତୋଟି ନ୍ୟସ୍ତସ୍ୱାର୍ଥତା ଭିତରେ ବାନ୍ଧି ହୋଇ ରହିଥିବା, ସଂକୀର୍ଣ୍ଣ ନୈତିକତା ମଧ୍ୟରେ ମୁହଁ ମାଡ଼ି ପଡ଼ି ରହିଥିବା । ଆଧୁନିକ କାଳଟିର ଆହ୍ୱାନମାନେ ତ ଦାବୀ କରୁଛନ୍ତି ଯେ ଗ୍ରହଣଶୀଳତା ଏବଂ ଏକ ସ୍ୱୀକାରାତ୍ମକ ଇଚ୍ଛା ହିଁ ଆମକୁ ଆମ ଅସଲ ବଞ୍ଚିବାର ଗୌରବଟିକୁ ଆଣି ଦେଇପାରିବ । ଏହି ଜଗତ୍‌ଅସ୍ତିତ୍ୱର ସ୍ୱରୂପଟି ଯେଉଁପରି ହୋଇ ରହିଛି, ସେଇଟିକୁ ସ୍ୱୀକାର କରି ନେବାର ଏକ ସହଜ ହଁ ଦ୍ୱାରା ହିଁ ଆମେ ବୃହତ୍ତାଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ ଆପଣାର ଯଥାର୍ଥ ଆବିଷ୍କାର କରିପାରିବା । ଏବଂ ସବୁଟିକୁ ସତକୁ ସତ ଏକ ଅନ୍ତର୍ନିଷ୍ଠା ସହିତ ସ୍ୱୀକାର କରିନେବାର ଯେଉଁ ସକାରାତ୍ମକ ଦୃଷ୍ଟିଟି, ବେନେଡିକ୍ଟ ସ୍ପିନୋଜା ସର୍ବବିଧ ଅର୍ଥରେ ସେହି ସତ୍ୟଟିକୁ ହିଁ ସ୍ୱୀକାର କରି ନେଇଥିଲେ ।

ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ସତ୍ୟବ୍ୟାଖ୍ୟାଟି ମଧ୍ୟରେ ସମବାଚ୍ୀ ତିନୋଟି ନାମ ଅନ୍ତର୍ଗତ ହୋଇ ରହିଛି । ପ୍ରଥମଟି ହେଉଛି ପ୍ରକୃତି, ଏକ ବୈଜ୍ଞାନିକ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ଯାହା ବସ୍ତୁସମୂହର ଏହି ଜଗତକୁ ଗୋଟିଏ ସୂତ୍ରରେ ବାନ୍ଧି ରଖିଛି । ଦ୍ୱିତୀୟଟି ଈଶ୍ୱର, ଯେଉଁଟିରେ ଧର୍ମର ଆହ୍ୱାନ ତଥା ଆବେଦନଟିଏ ନିହିତ ରହିଛି । ଈଶ୍ୱର ହେଉଛନ୍ତି ସକଳ କାରଣର ସେହି ଜୀବନ୍ତ ଏକକତ୍ୱ ଅର୍ଥାତ୍ ଏକୀଭୂତତ୍ୱ । ତୃତୀୟଟି ହେଉଛି substance ଏକ ସିଦ୍ଧାନ୍ତର ସୂଚନା ଆଣି ଦେଉଛି ଯାହାକି ସବୁକିଛିକୁ ଭୂମିର ପ୍ରତିଷ୍ଠାଟିଏ ଆଣି ଯୋଗାଇ ଦେଉଛି । ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ବିଜ୍ଞାନ ଧର୍ମକୁ ସ୍ୱୀକୃତି ପ୍ରଦାନ କରିଛି ଏବଂ ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ତାଙ୍କର ଧର୍ମ ମଧ୍ୟ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଦ୍ୱାରା ଅନୁଭୂତ ହେଉଥିବା ଆମର ଏହି ଜଗତଟିକୁ ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ କରୁନାହିଁ । ସମାନ ନିଷ୍ଠାର ସହିତ ସ୍ପିନୋଜା ସର୍ବଥା ଏକ ସଂସାରବିମୁଖ ବୈରାଗ୍ୟ ଏବଂ ତୁଚ୍ଛା ବିଳାସମୟତାର କୀଟବତ୍ ଜୀବନକୁ ବର୍ଜନ କରିଛନ୍ତି । ଆମ ଇଚ୍ଛାସ୍ତରର ଯାବତୀୟ ହିଂସୁକତା, ଆବେଗ-ପ୍ରବଣତା ଓ ଜ୍ଞାନର ଦ୍ୱାହି ଦେଇ ପ୍ରୀତିହୀନ ସର୍ବବିଧ ଶ୍ରମକୁ ଏଡି ଦେଇଛନ୍ତି । ନିଜର ବୁଦ୍ଧିଯୁକ୍ତ ବିବେକ ତଥା ପ୍ରେମର ଶକ୍ତିଦ୍ୱାରା ପରିପ୍ରେରିତ ହୋଇ ଏକ ଆନନ୍ଦ-ଅନୁସିକ୍ତ ଜୀବନ ଆଡ଼କୁ ଗତି କରୁଥିବାର ନିର୍ଦ୍ଦେଶନା ଦେଇଛନ୍ତି ଏବଂ ଆମ ଜୀବନରେ ଯେ ବଳଦାୟକ ଆହାର ତଥା ତୃପ୍ତି ପ୍ରଦାନ କରୁଥିବା ପ୍ରୟୋଜନପୂରଣର

ଆବଶ୍ୟକତା ରହିଛି ସେ ସେଗୁଡ଼ିକ ଆଡ଼େ ଆଖି ବୁଜି ଦେଇନାହାନ୍ତି । ଏହି ପୃଥିବୀର ନିବିଡ଼ ବନ୍ଧନଟିକୁ ତୁଚ୍ଛ ମଣି ପଳାୟନ କରିବାର ପଥ ତେଣୁ ଆଦୌ କେଉଁଠି ହେଲେ ନାହିଁ । ଆସକ୍ତି ଅବଶ୍ୟ ରହିବ, କିନ୍ତୁ ସେଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ ଆମେ ଲିପ୍ତ ହୋଇ ରହି ଯିବାନାହିଁ। ସମାଜରେ ଜୀବନ ଧାରଣ କରୁଥିବା ଆମ ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ସ୍ପିନୋଜା ସେହିପରି ଏକ ଚିତ୍ରର ବାସ୍ତବ ବୋଧ ଆଣି ଦେଇଛନ୍ତି ।

ଏହିପରି ଏକ ସମଗ୍ରତା ଦେଇ ଜୀବନକୁ ଦେଖିବା ଓ ବଞ୍ଚିବା, ସ୍ପିନୋଜା ଦର୍ଶନରେ ସେହି ଖାସ୍ ଆହ୍ୱାନଟି ହିଁ ଏକାଧିକ ଆଲୋଚକଙ୍କୁ ଆକୃଷ୍ଟ କରିଛି । ଏବେ ମଧ୍ୟ କରୁଛି । ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ଉପଲବ୍ଧିମାର୍ଗ ସକଳବିଧ ଆତାଙ୍କ୍ଷୀମାନଙ୍କୁ ଆଖିରେ ରଖିଛନ୍ତି । ଦର୍ଶନର କ୍ଷେତ୍ରରେ ସେ ବୁଦ୍ଧିର ସାଧନା ବିଷୟରେ ଏକ ଅଗ୍ରଗତିକାମୀ କର୍ମର ଆଲୋଚ଼ନା କରିଛନ୍ତି ଏବଂ ଜଣେ ସାଧାରଣ ସଂସାର-ମନୁଷ୍ୟ ଲାଗି ବିଶ୍ୱାସ ତଥା ଆତ୍ମ-ସମ୍ମତିର ସହଜତର ପଥଟିକୁ ଦେଖାଇଛନ୍ତି । ଏବଂ ଯୁଗପତ୍ ସ୍ୱୟଂ ଯେଉଁ ଜୀବନଟିକୁ ବଞ୍ଚୁଥିଲେ, ତାହାରି ପୂରଣଟିକୁ ମାଧ୍ୟମ କରି ସେ ଆପଣାର କଳ୍ପିତ ସତ୍ୟଗୁଡ଼ିକର ବାସ୍ତବ ପ୍ରମାଣମାନ ଦେଇ ଯାଇଛନ୍ତି । ସ୍ପିନୋଜା ଏକାଧାରରେ ଜ୍ଞାନ, ଧର୍ମବିଶ୍ୱାସ ଏବଂ କର୍ମାଚ଼ରଣର ଏକ ସମନ୍ୱୟ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି ।

ଶ୍ରୀ ରୋମାଁ ରୋଲାଁ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କୁ ଜଣେ ଇଉରୋପୀୟ କୃଷ୍ଣ ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । ଭାରତୀୟ ଦର୍ଶନର ପରିଭାଷାରେ ତାହାକୁ ଆମେ ଜ୍ଞାନ, ଭକ୍ତି ଏବଂ କର୍ମର ଏକ ସୌଷମ୍ୟ ବୋଲି କହିପାରିବା । ଜଣେ ଯେଉଁଟିର ଆରମ୍ଭ କରୁ ପଛକେ, ଆଖର ସେହି ଗୋଟିଏ ଶିଖରରେ ଯାଇ ଅବଶ୍ୟ ପହଞ୍ଚିବ । ଭଗବଦ୍‌ଗୀତାରେ ଆମ ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କୁ ସେହି ପ୍ରତିଶ୍ରୁତିଟି ହିଁ ପ୍ରଦାନ କରାଯାଇଛି :

ଯତ୍ ସାଂଖ୍ୟୈଃ ପ୍ରାପ୍ୟତେ ସ୍ଥାନଂ ତତ୍ ଯୋ ଗୈରପି ଗମ୍ୟତେ
ଏକଂ ସାଂଖ୍ୟଂ ଚ଼ ଯୋଗଂ ଚ଼ ଯଃ ପଶ୍ୟତି ସ ପଶ୍ୟତି ।

ହଁ, ଯଃ ପଶ୍ୟତି 'ସ ପଶ୍ୟତି ।' ସକଳ ସାଧନାରେ ଏବଂ ସବୁ ପରିବେଶରେ । ଦର୍ଶନରେ ଓ ଜୀବନ ମଧ୍ୟରେ, ଜୀବନରେ ଓ ଦର୍ଶନ ମଧ୍ୟରେ । ସେହି ଅନୁରଣଟି ଦେଇ ଦେଖିଲେ ପ୍ରକୃତରେ ଆମେ କାହିଁକି କେଉଁଟିକୁ କେବଳ ସ୍ଥାନୀୟ ବୋଲି କହିବାକୁ ମନ କରିବା ? ଜୀବନରୂପୀ - ଏହି ଆହ୍ୱାନଟିକୁ ପ୍ରାଚ଼୍ୟ ବା ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ବୋଲି କହି ବୋଧ ଦେବା ? ବେନେଡିକ୍ଟ୍ ସ୍ପିନୋଜା ସାନ ହଲାଣ୍ଡ୍‌ର ଏକ ସ୍ଥାନୀୟ ଇହୁଦୀ ସମ୍ପ୍ରଦାୟରେ ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲେ। ସମ୍ପ୍ରଦାୟତା କ'ଣସବୁ ସ୍ଥାନୀୟତାକୁ ଯାବୁଡ଼ି ଧରି ତାଙ୍କର ତରୁଣ ବୟସରେ ତାଙ୍କୁ ଆପଣାର ସାନ ସୀମାଟି ମଧ୍ୟରୁ

ନିର୍ବାସିତ କରି ଦେଇଥିଲା । ତାଙ୍କୁ ସମସ୍ତ ବିଶ୍ୱଦର୍ଶନର ଏକ ସ୍ୱମ୍ପଦରୂପେ ତିଆରି ହେବାକୁ ତଦ୍ଦ୍ୱାରା ସହାୟତା କରିଥିଲା କି ? ଦର୍ଶନ କହିଲେ ହୁଏତ ଏବେ ମଧ୍ୟ ଆମେ ଅନେକେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଦର୍ଶନ ବୋଲି ବୁଝିଥାଉ । ଏବଂ ଜୀବନକୁ ଦର୍ଶନର ସାହାଯ୍ୟ ଦ୍ୱାରା ବୁଝିବା ଲାଗି ପ୍ରୟାସ କରିଥାଉ । ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ଜୀବନ ଦ୍ୱାରା ଏକ ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ଅନ୍ୱେଷଣ ଲାଗି ପ୍ରେରିତ ହେବା,- ସେଇଟି ମଧ୍ୟ କାହିଁକି ସମ୍ଭବ ନହେବ । ଏକାଧିକ ବିପର୍ଯ୍ୟୟ ଦ୍ୱାରା ବିଚଳିତ ନହୋଇ ସ୍ପିନୋଜା ଜୀବନକୁ ହିଁ ଖୋଜୁଥିଲେ । ଜୀବନଟିଏ ବଞ୍ଚିବାର ସ୍ୱାଭାବିକତା ଦ୍ୱାରା ସେ ଜୀବନର ସତ୍ୟଗୁଡ଼ିକର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେଉଥିଲେ । କେବଳ ଆପଣା ପାଣ୍ଡିତ୍ୟର କୌଣସି ଗୁମ୍ଫା ଭିତରେ ଆବଦ୍ଧ ହୋଇ ନୁହେଁ, ଏକ ସତ ଜୀବନର କ୍ରମୋପଲବ୍ଧି ଦ୍ୱାରା ହିଁ ସ୍ପିନୋଜା ଦର୍ଶନ ମଧ୍ୟକୁ ଆସିଲେ । ସେଇଥି ଲାଗି ହିଁ ସେ ଅନ୍ୟ ଦାର୍ଶନିକଙ୍କ ପରି ମୋଟେ ହୋଇ ପାରିଲେନାହିଁ । ଖାସ୍ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଦର୍ଶନର ଆୟତନଟି ମଧ୍ୟରେ ରହି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ବଞ୍ଚିବାର ଅନୁରାଗପୂର୍ଣ୍ଣ ଉପଲବ୍ଧି ଦ୍ୱାରା ଏକ ସମଗ୍ର ଦର୍ଶନର ପରିଚୟ ପାଇଲେ । ସବୁକାଳ ଲାଗି ଆମ ପୃଥିବୀଯାକର ଜଣେ ବନ୍ଧୁ ହୋଇ ରହିପାରିଲେ ।

❋❋

ସପ୍ତମ ଅଧ୍ୟାୟ

କାନ୍ଦ ନାହିଁ, କୋପ କରନାହିଁ, ବୁଝ

[non ridere, non lugere, neque detestari, sed intelligere]

ବେନେଡିକ୍ଟ୍ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ଏହି ମହାନ୍ ଉକ୍ତିଟି ଦ୍ୱାରା ଆମେ ଆମ ବହିଟିକୁ ଶେଷ କରିବା। ଆପଣାର ଜୀବନରେ ଏବଂ ଦର୍ଶନରେ ସକଳ ଅର୍ଥରେ ସତେଅବା ସେହି କଥାଟି ହିଁ ତାଙ୍କର ବାର୍ତ୍ତା ହୋଇ ରହିଆସିଛି।

କାନ୍ଦିବାର ମଣିଷମାନେ ସକଳ ଯୁଗରେ ସର୍ବାଧିକ ସଂଖ୍ୟାରେ ଦେଖିବାକୁ ମିଳିବେ। କାନ୍ଦିବାଟା କ'ଣ ସତକୁ ସତ ଆମ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଗୋଟାଏ ପ୍ରକାରର ସାନ୍ତ୍ୱନା ଦିଅନ୍ତି, ଯାହାଫଳରେ ଆମେ ଏହି ପୃଥିବୀରେ ତଥାପି ଯେମିତି ସେମିତି ପଡ଼ି ରହିଥାଉ ? କାନ୍ଦୁଥାଉ ଓ ପଡ଼ି ରହିଥାଉ। ଭାଗ୍ୟବାଦୀ ବୋଲାଉ। ଭାଗ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ଲେଖା ହୋଇ ରହି ଥାଆନ୍ତି। ଭାଗ୍ୟକୁ ଅନ୍ୟଥା କରି ହୁଏନାହିଁ। ସେହି ଭାଗ୍ୟଟାକୁ କିଏ ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ କରିଥାଏ, ସେହି ବିଷୟରେ କୌଣସି ବିଚାର କରିବାଲାଗି ଆମର ଆଉ ଫୁରସତ ନଥାଏ। ପ୍ରାୟ ଏକ ସହଜାତ ସଂସ୍କାର ଦ୍ୱାରା ପରିଚାଳିତ ହୋଇ ଅଧିକତର ସଂଖ୍ୟାର ମନୁଷ୍ୟ ଯୁଗପତ୍ ଭାବରେ ଭାଗ୍ୟ ଏବଂ ଭଗବାନ ଉଭୟଙ୍କୁ ସ୍ୱୀକାର କରି ନେଇଥାନ୍ତି। ଭଗବାନ ଏହି ଜଗତଯାକ ପୂରି ରହିଥାନ୍ତି- ସେ ମୋ' ଭିତରେ ମଧ୍ୟ ରହିଛନ୍ତି,- ତଥାପି ଆପଣାର ଭାଗ୍ୟଟାକୁ ମାନି ନେବାକୁ ହୋଇଥାଏ।

ମନୁଷ୍ୟମାନେ ସୁଖ ଭୋଗ କରି ପାରିବେ ବୋଲି ଆମ ପୃଥିବୀରେ କେତେ କେତେ ପ୍ରମାଣ ଓ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି, ତଥାପି ଭାଗ୍ୟଟାକୁ ଭୋଗିବାକୁ ପଡ଼େ। ଆମର ସଭ୍ୟତା, ଆମ ସଂସ୍କୃତି ଓ ଆମ ବହୁବୃହତ୍ ସ୍ୱପ୍ନଗୁଡ଼ିକର ଏହି ହର୍ମ୍ୟମାନ ମନୁଷ୍ୟ ନିଜେ ହିଁ ରୂପାୟିତ କରି ଆସିଛି। ଆପଣାର ଜୀବନକୁ ସିଏ ଯୁଗ ଯୁଗ ଧରି ନୂଆ ନୂଆ ରୂପ ଦେଇ ପାରିଛି। ପ୍ରୟାସ ଗୁଡ଼ିକ ଏବେ ମଧ୍ୟ ଲାଗି ରହିଛନ୍ତି। ତଥାପି ଭାଗ୍ୟନାମକ ସେହି ଅନ୍ୟ ସତ୍ୟଟା ଆମ ଉପରେ ସବାର ହୋଇ ବସିଛି। ଆମେ କେଡ଼େ ଚଞ୍ଚଳ କାନ୍ଦି ପକାଉଛୁ। ମାନିନେଉଛୁ। ସ୍ପିନୋଜା ଆମକୁ କାନ୍ଦ ନାହିଁ ବୋଲି କହିଛନ୍ତି। କାନ୍ଦିଲେ ସେହି କାନ୍ଦିବାଟା ହିଁ ସାର ହେବ। ମୋଟେ ଦୁଃଖ ଯିବନାହିଁ।

ଆମ କାନ୍ଦିବା ଗୁଡ଼ାକର ଦୋସର ରୂପେ କୋପଟାଏ ମଧ୍ୟ ରହିଛି । ଏକ ଅସମର୍ଥତାରୁ ଜାତ ହେଉଥିବା କୋପ । ଅନ୍ୟ ଭାଗ୍ୟବାନ୍ ମାନଙ୍କ ସକାଶେ ଆମେ ଭାଗ୍ୟହୀନ ହୋଇ ଯେ ରହିଛୁ, ସେଇ ଅନୁମାନଟା ଆମକୁ ନିଶ୍ଚୟ କୁପିତ କରି ରଖିଥିବ । ବେଳେ ବେଳେ ବିଶ୍ୱାସ କରିବାକୁ ନିଶ୍ଚୟ ଭଲ ଲାଗୁଥିବ ଯେ ସେଇ କତିପୟ ଅନ୍ୟମାନେ ଭାଗ୍ୟବାନ୍ ବୋଲାଉଛନ୍ତି ବୋଲି ନିଶ୍ଚୟ ଆମେ ଭାଗ୍ୟହୀନ ହୋଇ ରହିଛୁ । ତାହାହିଁ ଆମର କୋପମାନଙ୍କୁ ସର୍ବଦା ଅଧିକ ବଳ ଯୋଗାଇ ଦେବାରେ ଲାଗିଛନ୍ତି କି ? ସେମାନଙ୍କୁ ଆମେ ଭର୍ତ୍ସନା କରିବାରେ ଲାଗିଛୁ । ସେମାନଙ୍କ ଲାଗି ଆମର ପୃଥିବୀ ଏପରି ଶ୍ରୀହୀନ ହୋଇ ରହିଛି ବୋଲି ଗାଳି ଦେଉଛୁ । ସ୍ପିନୋଜା ଆମକୁ ଗାଳି ନଦେବାକୁ ନିବେଦନ କରିଛନ୍ତି । ଏହି ପୃଥିବୀରେ କାନ୍ଦୁଥିବା ମନୁଷ୍ୟମାନେ ଯେତିକି, ଗାଳି ଦେଉଥିବା ମନୁଷ୍ୟମାନେ ନ୍ୟାୟତଃ ପ୍ରାୟ ସେତିକି ହୋଇଥିବେ । ଏପରି ବହୁ ମନୁଷ୍ୟ ମଧ୍ୟ ଖୁବ୍ ରହିଥିବେ, ଯେଉଁମାନେ ଏପଟେ ରହି କାନ୍ଦୁଥିବେ ଏବଂ ପୁଣି ସେପଟକୁ ଡେଇଁ ପଡ଼ି ଗାଳି ବି ଦେଉଥିବେ । ସ୍ପିନୋଜା ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ବୁଝ ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । ହଁ, କାନ୍ଦନାହିଁ ଅଥବା ଗାଳି ବି ଦିଅନାହିଁ, ବୁଝ ।

ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କର କାନ୍ଦିବାକୁ ବୁଝ ଓ ଗାଳି ଦେବାକୁ ବୁଝ । ଆପଣାକୁ ବୁଝ ଏବଂ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ବୁଝ । ଆପଣାକୁ ନିମିତ୍ତ କରି ପୃଥିବୀକୁ ବୁଝ ଓ ପୃଥିବୀକୁ ନିମିତ୍ତ କରି ଆପଣାକୁ ବୁଝ । ନିଜକୁ ଗୋଟିଏ ଦର୍ପଣ କରି ସେଇଟିରେ ପୃଥିବୀଟିକୁ ପ୍ରତିଫଳିତ ହୋଇଥିବାର ଦେଖ ଓ ପୃଥିବୀକୁ ଦର୍ପଣକରି ନିଜକୁ ପ୍ରତିଫଳିତ କରି ଦେଖିବାରେ ସମର୍ଥ ହୁଅ । ଭଲକୁ ବୁଝ, ମନ୍ଦକୁ ବୁଝ; ସଫଳତାକୁ ବୁଝ, ବିଫଳତାକୁ ବୁଝ । ଏକକୁ ବୁଝି ଅନେକକୁ ବୁଝ ଏବଂ ଅନେକକୁ ବୁଝି ଏକକୁ ବୁଝ । ପୃଥିବୀକୁ ପରିଧିଟିଏ କରି ତୁମେ ଆପଣାକୁ ତାହାର କେନ୍ଦ୍ରରୂପେ ଉପଲବ୍ଧି କର ଏବଂ ଆପଣାକୁ ପରିଧିଟିଏ କରି ସମଗ୍ର ପୃଥିବୀକୁ ହିଁ କେନ୍ଦ୍ରରୂପେ ଉପଲବ୍ଧି କର । ଦୂରକୁ ବୁଝ ଏବଂ ନିକଟକୁ ବୁଝ; ଚିହ୍ନା ଓ ଅଚିହ୍ନା ଦୁଇଟିଯାକକୁ ବୁଝିବାରେ ସମର୍ଥ ହୁଅ । କ୍ଷଣିକ ଓ ତାତ୍କାଳିକ ମାନଙ୍କୁ ବୁଝ, ସର୍ବକ୍ଷଣିକ ଓ ସର୍ବକାଳିକକୁ ମଧ୍ୟ ବୁଝ । ଆପଣାର ବୁଦ୍ଧି ଦେଇ ବୁଝ, ଏକ ବୈଜ୍ଞାନିକ ଅନ୍ତର୍ବୋଧ ଦ୍ୱାରା ବୁଝ ଅର୍ଥାତ୍ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବେ ବୁଝ, ହୃଦୟ ଦେଇ ବୁଝ ।

କେବଳ କେତେଟା ସିଦ୍ଧାନ୍ତର ବାଡ଼ି ପକାଇ ଯେଉଁ ବୁଝିବା, ଅସଲ ବୁଝିବା ଆଦୌ ସେତିକି ନୁହେଁ । ଆମ ପୃଥିବୀରେ ସିଦ୍ଧାନ୍ତମାନେ ତ ଭରପୂର ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି କିନ୍ତୁ ଶ୍ରଦ୍ଧା କାହିଁ ? ଜୀବନ ପ୍ରତି ଶ୍ରଦ୍ଧା, ଏହି ସମଗ୍ର ପୃଥିବୀ ପ୍ରତି ଆପଣାର

ଅପରିମିତ ଏକ ଶ୍ରଦ୍ଧା । ଗୋଟାଏ ଅଶ୍ରଦ୍ଧା ଆମକୁ ସବାମୂଳରେ ରହି ଆମକୁ କାମୁଡ଼ି ରହିଥିଲେ ସମ୍ଭବତଃ ଆମେ ଏପଟେ ରହି କାନ୍ଦିବାରେ ଲାଗିଥାଉ ଓ ସେପଟକୁ ଯାଇ ଗାଳି ଦେଇ ଇଚ୍ଛାମେଣ୍ଟଣ କରିଥାଉ । ଆପଣାର ଜୀବନକୁ ବଞ୍ଚିବାଦ୍ୱାରା ହିଁ ଆମର ଯାବତୀୟ ବୁଝିବା ସଂବଳିତ ହୋଇଥାଏ । ଆମର ପାଦଗୁଡ଼ିକ ପୂର୍ଣ୍ଣ ନିର୍ଭର ପ୍ରଦାନ କରେ । ଅନ୍ତର୍ଚ୍ଚକ୍ଷୁ ଏବଂ ବହିର୍ଚ୍ଚକ୍ଷୁ ଦୁଇଟିଯାକକୁ ନିର୍ଭରଯୋଗ୍ୟ ମଧ୍ୟ କରେ । ସେହି ବୁଝିବା ହେଉଛି ଆପଣାର ବୁଦ୍ଧି ଦେଇ ବୁଝିବା, ସକଳ ଅନମନୀୟତାରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇ ବୁଝିବା । ସେହିପରି ଭାବରେ ଆଗକୁ ଯାଉଥିବାର ଅର୍ଥାତ୍ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ପ୍ରସାରିତ ହେଉଥିବାର ଏକ ଧର୍ମରେ ଆମେ sub specie aeternitatis ର ସୋପାନଟିରେ ଯାଇ ଉପନୀତ ହେବା; ଆଦୌ ଖଣ୍ଡିତ ଭାବରେ ନୁହେଁ, ସତକୁ ସତ ପୂର୍ଣ୍ଣସଂପୃକ୍ତ ଭାବରେ । ସତତ ଯୁକ୍ତ ହୋଇ ରହିଥିବାର ଏକ ଚେତନାରେ । ଶ୍ରଦ୍ଧାଯୁକ୍ତ ଭାବରେ । ସ୍ପିନୋଜା ତାହାକୁ amor intelectualis Dei ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । ଏକ ସ୍ୱଭାବିକ ରୀତିରେ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ସହିତ ଯୁକ୍ତ ହୋଇ ରହିଥିବା ଗୋଟିଏ ସ୍ଥିତି । ସେହି ଈଶ୍ୱର ଶାସ୍ତ୍ର ଭିତରେ କୋଇପ ପଡ଼ି ରହି ନଥାନ୍ତି, ଦୂରବର୍ତ୍ତୀ କେଉଁ ସ୍ୱର୍ଗରାଜ୍ୟରେ ମଧ୍ୟ ନଥାନ୍ତି ଏବଂ ଦୟା ବହି ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କର ଆରତରେ ବିଚଳିତ ହୋଇ ଆଦୌ ଏହି ମର୍ତ୍ତ୍ୟ ଉପରକୁ ଓହ୍ଲାଇ ଆସନ୍ତିନାହିଁ । ସିଏ ସାଥୀ ହୋଇ ସର୍ବଦା ରହିଥାନ୍ତି, ଉପଲବ୍ଧିର ନିତ୍ୟ ବସ୍ତୁଟିଏ ହୋଇ ରହିଥାନ୍ତି,-ଆଖର ଏକ ଉପଲବ୍ଧ ପରମ ସମ୍ପଦରେ ପରିଣତ ହୋଇ ପାରିବା ଲାଗି ପରମ ପ୍ରୀତିରେ ଅପେକ୍ଷା କରି ରହିଥାଆନ୍ତି ।

ପୃଥିବୀଯାକ ବୁଝିବାର ପ୍ରୟାସ ପ୍ରକୃତରେ କେତେ ଅଳପ ! ସବୁଯାକ ଭୁଲ ସେଇ ଅନ୍ୟଟାର । ରାଷ୍ଟ୍ରମାନଙ୍କର ସତେଅବା ବୁଝିବା ବୋଲି କିଛି ନାହିଁ । ତେଣୁ, ଗାଳି ଦେବାଟା ହିଁ ସର୍ବତ୍ର । ବୁଝିବାଟା ରହିଥିଲେ ରାଷ୍ଟ୍ରମାନେ ଏକ ପରସ୍ପର ସଦ୍‌ଭାବନାରେ ପୃଥିବୀଟିକୁ ସକଳ ଅର୍ଥରେ ଏକ ଘର ଭଳି କରି ରଖିଥାନ୍ତେ । ମୋଟେ ଗାଳିଗୁଲଜ ହେଉନଥାନ୍ତେ । ଯୁଦ୍ଧ ହିଁ ନଥାନ୍ତା । ଏକ ଆରେକକୁ ସନ୍ଦେହ କରି ସମ୍ଭବ ହେଲେ ତାହାକୁ ଏହି ପୃଥିବୀଟାରୁ ବିଲୁପ୍ତ କରି ଦେବାରେ ଫନ୍ଦାମାନ କରୁ ନଥାନ୍ତେ । ଆଉ ଯୁଦ୍ଧ ମଧ୍ୟ କାହିଁକି ହୁଅନ୍ତା । କୌଣସି ଗୋଟିଏ ରାଷ୍ଟ୍ର ବି ଯୁଦ୍ଧ ଚାହୁଁନଥିଲେ । ଏହି ବୋମା, ତଥା ମାରଣ ଗୁଡ଼ାକର ଯାବତୀୟ ସାଧନରେ କାହିଁକି ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ଅର୍ଥଲଗାଣ ହେଉଥାନ୍ତା ? ଅର୍ଥ ତ ସବାଆଗ ସବୁ ମଣିଷଙ୍କର ପେଟକୁ ଅନ୍ନ ଯୋଗାଇ ଦେବାରେ ବ୍ୟୟିତ ହୁଅନ୍ତା ! ରାଷ୍ଟ୍ରନାମକ ଏହି ତନ୍ତ୍ରମାନଙ୍କରେ ପୁଣି ପ୍ରକାର ପ୍ରକାରର ଆଦର୍ଶ । ସେହି ଆଦର୍ଶମାନେ ଗୋଟାଏ

ଆଦର୍ଶବାଦ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରକୁପିତ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି । ଆଦର୍ଶ ଆଦର୍ଶ ମଧ୍ୟରେ ତୁମୁଳ କଳହମାନ ଲାଗି ରହିଛି । ଜାତୀୟତାକୁ ଆଦର୍ଶ ବୋଲି ଘୋଷଣା କରି ଜାତୀୟତାବାଦର ଭିଆଣ କରାଯାଇଛି । ଏବଂ ଅସଲ ମଥାଗୁଡ଼ାକ ସତେଅବା ଚୂଲୀକୁ ଯାଇଥିବା ପରି ତନ୍ତ୍ରବାଦୀମାନେ ପରସ୍ପର ଆଡ଼କୁ ବାଡ଼ି ଉଞ୍ଚାଇବାରେ ମାତି ରହିଛନ୍ତି । ଏତେ ଏତେ ବିଜ୍ଞାନ ଏବଂ ଜ୍ଞାନକୌଶଳ,- ପ୍ରାୟ ସବୁଯାକ ସେହି ବାଡ଼ି ଉଞ୍ଚାଇବାର ପ୍ରକୋପ ମଧ୍ୟରେ ବରବାଦ ହୋଇଯାଉଛି ।

ଏବର ଶୀତଳଯୁଦ୍ଧଟା ଆଗର ସେହି ପାରମ୍ପରିକ ସ୍ଥାନୀୟ ଯୁଦ୍ଧଗୁଡ଼ିକର ଆକଟଗୁଡ଼ିକୁ ଅତିକ୍ରମ କରି ରାଷ୍ଟ୍ରସତ୍ତା ଗୁଡ଼ିକୁ ନିଶା ଖୁଆଇ ରଖିଛି । ସତେଅବା ପୂରା ଦେଶଟା ଆଉଗୋଟା ପୂରା ଦେଶର ବିରୋଧରେ ଯୁଦ୍ଧ ଘୋଷଣା କରୁଛି । ଗୋଟାଏ ଦେଶର ସବୁ ମଣିଷ ଆଉଗୋଟିଏ ଦେଶର ସବୁ ମଣିଷଙ୍କ ସହିତ ଯୁଦ୍ଧଲିପ୍ତ ହୋଇ ରହୁଛନ୍ତି । ହାତରେ ଯୁଦ୍ଧ ସହିତ ଭାତରେ ମଧ୍ୟ ଯୁଦ୍ଧମାନେ ଲାଗି ରହିଛନ୍ତି । ଏକ ଆଉଏକକୁ ସକଳ ବିପର୍ଯ୍ୟୟର କାରଣ ବୋଲି କହି ଝିଙ୍ଗାସିବାରେ ଲାଗିଛି । ଏବଂ ପ୍ରଚାର ତଥା ବିଜ୍ଞାପନର ଉତ୍ସାହ ଦ୍ୱାରା ସର୍ବବିଧ ଅନ୍ୟାୟ ସେହି ଅନ୍ୟ ଶିବିରଟା କରୁଛି ବୋଲି ଅସତ୍ୟଟାକୁ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ସନ୍ତର୍ପଣରେ ପ୍ରଚାର କରାଯାଉଛି । ଘୃଣା ହିଁ ଏକ ସାର୍ବଜନୀନ ଜୀବନଲକ୍ଷଣରେ ପରିଣତ ହୋଇଯାଉଛି । ନାନା ଅସୁସ୍ଥତାକୁ ସାମୂହିକ ଜୀବନରେ ସୁସ୍ଥତା ବୋଲି ନାଗରା ବାଜୁଛି । ସରକାରମାନେ ସେହି ଅସୁସ୍ଥକ୍ଷମତା ନାମକ ଅଫିମ ଗିଳି ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ଥୂଳ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି । କ୍ଷମତା ଅର୍ଥାତ୍ କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱ । ପୃଥିବୀଯାକ ବସ୍ତୁତଃ ସେହି କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱଗୁଡ଼ାକୁ ହିଁ ପରମ ଅଭିପ୍ରେତ ରୂପେ ଆଶ୍ରୟ କରି ଜ୍ଞାନଅତଡ଼ା ପଡ଼ିଛି । ମନୁଷ୍ୟମାନେ ଏବେ ଅଧିକ ପାରିଲେଣି ଏବଂ ଅଧିକ ଜାଣିଲେଣି ସିନା, କିନ୍ତୁ ସେହି ପାରିବା ଏବଂ ଜାଣିବାଗୁଡ଼ିକ ବରଂ ଅଧିକ ଅସୁସ୍ଥତା ମାନଙ୍କର କାରଣ ହେଉଛନ୍ତି । ଏତେ ଏତେ ସମର୍ଥତା ସତ୍ତ୍ୱେ ସେମାନେ ବଡ଼ ନିଦାରୁଣ ଭାବରେ ଅସମର୍ଥ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି ।

ଧର୍ମର ଧ୍ୱଜଭଙ୍ଗ ହୋଇଛି । ଅସଲ ଆବେଦନ ଗୁଡ଼ିକୁ ହରାଇ ଧର୍ମ ଅତ୍ୟନ୍ତ ହତବଳ ହୋଇଗଲାଣି । ଦୀପ୍ତି ହରାଇ ପକାଇଲାଣି । ଧର୍ମଗୁରୁମାନେ ଏତେ ପ୍ରବଳ ହୋଇଗଲେଣି ଯେ, ସେମାନେ ଏକାଧିକ ଅର୍ଥରେ ସତେଅବା ସ୍ୱୟଂ ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଗିଳି ପକାଇଲେଣି । ଈଶ୍ୱର ଉକ୍ତ ଗୁରୁମାନଙ୍କର ପ୍ରତାପ ପାଖରେ ହଟି ଯାଉଛନ୍ତି କି ? ଧର୍ମଟା ଏକ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ତନ୍ତ୍ରରେ ପରିଣତ ହୋଇ ଯାଇଛି ଏବଂ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଅସହାୟ କରି ରଖିଛି । ମୋଟେ କିଛି ହେବାକୁ ବୁଝାଉନାହିଁ । ଗୋଟିଏ ଧର୍ମ

ଆଉଗୋଟିଏ ଧର୍ମକୁ ନିନ୍ଦିତ କରି ରଖିବାରେ ହିଁ ବଳ ସାରୁଛି । ଗୁରୁମାନେ ପରସ୍ପର ସହିତ ଲଢ଼େଇ କରୁଛନ୍ତି । ପୃଥିବୀ ଗୋଟାକରେ ଘୃଣାଗୁଡ଼ାକୁ ବଢାଇବାରେ ବୀର ବଳିବର୍ଦ୍ଧ ପ୍ରାୟ ବାହାରି ପଡ଼ିଛନ୍ତି । ଭଳି ଭଳି ରାଜକୀୟତାର ପ୍ରଦର୍ଶନରେ ସମ୍ପନ୍ଧ ହରାଇ ଦେଉଛନ୍ତି । ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ଆଗରେ ରଖି ଏକ ଅନ୍ତରଙ୍ଗତାପୂର୍ଣ୍ଣ ଜୀବନକୁ ବଞ୍ଚିବା ଅର୍ଥାତ୍ ସତକୁ ସତ କିଛି ହେବା, କତିରୁ ଆହୁରି କତିକୁ ଯାଇ ପାରୁଥିବା, ସେହି ଆହ୍ୱାନଗୁଡ଼ିକ କ୍ରମେ ଗୌଣ ହୋଇ କୁଆଡ଼େ କେତେ ପଛରେ ଯାଇ ରହିଲେଣି । ପ୍ରାୟ ଏକ ସୁଯୋଜିତ ଗୃହାଜୀବନ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ସଦନସ୍ୱରୂପ ଏହି ବିଶ୍ୱଜୀବନଠାରୁ ଅଲଗା ହୋଇ ରହିବା ନିମନ୍ତେ ପ୍ରରୋଚନା ଦେବାରେ ଲାଗିଛି । ଅଧ୍ୟାତ୍ମ ଲାଜରା ହୋଇ ରହିଛି । ପୃଥିବୀଯାକର କିସମ କିସମର ମାର୍ଗ ସତ୍ତ୍ୱେ ଅଧ୍ୟାତ୍ମ ଯେ ସେହି ଗୋଟିଏ, ସେହି ମର୍ମକଥାଟି ପାସୋର ହୋଇ ରହିଛି ।

ତେଣୁ ସହଜ ସଳଖ ବାଟଟି ହେଉଛି ବୁଝିବାର ବାଟ । ମଣିଷ କ୍ରନ୍ଦନ କରିବନାହିଁ, ଭର୍ତ୍ସନା ମଧ୍ୟ କରିବ ନାହିଁ, ମଣିଷ ବୁଝିବ । ବୁଝିବାଦ୍ୱାରା ହିଁ ଆପଣାର ବିମୋଚନ ଗୁଡ଼ିକୁ ସମ୍ଭବ କରି ଆଣୁଥିବ । ହଁ, ବିମୋଚନ ପରେ ବିମୋଚନ । ବୃହତ୍ତର ଗୁଡ଼ିକ ନିମନ୍ତେ ଏହି ନାନା ସଂକୀର୍ଣ୍ଣତା ସକଳ ମଧ୍ୟରୁ ବାହାରି ଆସିବା,- ତାହାହିଁ ଆମ ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କର ଅସଲ ଧର୍ମ ଓ ଅସଲ ପରିଚୟ । ଆତ୍ମପରିଚୟ ତଥା ବିଶ୍ୱପରିଚୟ । ଆତ୍ମ-ଉପଲବ୍ଧି ଓ ବିଶ୍ୱ-ଉପଲବ୍ଧି । ସତ୍ୟର ଉପଲବ୍ଧି ନିମନ୍ତେ ବାସନା ରଖି ବାଟ ଚାଲୁଥିବା ମନୁଷ୍ୟମାନେ କଦାପି ଏତିକି ମଧ୍ୟରେ ତୃପ୍ତ ହୋଇ ରହି ଯିବେନାହିଁ । ଆପଣାର ଶ୍ରଦ୍ଧାରେ ସେମାନେ ଈଶ୍ୱରଶ୍ରଦ୍ଧା ଯାଏ ଅଗ୍ରସର ହେଉଥିବେ । କାନ୍ଥମାନଙ୍କୁ ଭାଙ୍ଗିଦେବେ । ନାନା ଅଳ୍ପସଫଳତାର ମୋହକୁ ଡେଇଁ ବାହାରିଯିବେ । ବାଧ୍ୟ ହୋଇ ନୁହେଁ, ଖୁସୀ ହୋଇ । ଏକ ସକାରାତ୍ମକ ଶ୍ରଦ୍ଧାର ଆକର୍ଷଣରେ । ଆମ ଭିତରେ ଯେଉଁ ପୃଥିବୀଟି ଆମ ଜୀବନର ପ୍ରକୃତ ରଜ୍ଜୁଗୁଡ଼ିକୁ ଧରି ଅବସ୍ଥିତ ରହିଛି, ସେଇଟି ହିଁ ବାହାରର ପୃଥିବୀଟିକୁ ବୁଝିବ । ତେଣୁ ଆଦୌ କାନ୍ଦିବନାହିଁ, ଭର୍ତ୍ସନା କରିବାପାଇଁ ମଧ୍ୟ ଆଉ କାହୁଁ ବେଳ ପାଇବା ? ଅର୍ଥାତ୍, କାନ୍ଦିବା ଓ ଭର୍ତ୍ସନା କରିବା, ସେଇଟା ତୁଚ୍ଛା ନକାରାତ୍ମକ, କେବଳ ନାହିଁ ନାହିଁର ଏକ ବ୍ୟାପାର । ବୁଝିବା ହେଉଛି ଜୀବନର ହଁ ହଁ ପାଖଟି । ହଁ ହଁର ଅଗ୍ରଗତି ଦ୍ୱାରା ଜୀବନରେ ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ଉପଲବ୍ଧି । ଅର୍ଥାତ୍ ଧର୍ମତଃ ଏକ ସହଜ ସକାରାତ୍ମକତା ଦ୍ୱାରା । ଆଦୌ କୌଣସି ବିମୁଖତାର ବଶବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ କାନ୍ଦିବା ଅଥବା କୁପିତହେବା ନୁହେଁ । ଏକ ଅନ୍ୟ ଆକର୍ଷଣର ଭାଜନ ହୋଇ ବୁଝିବା ।

ଆପଣାକୁ ବୁଝିବା ସହିତ ଆଉଜଣକୁ ଏବଂ ସବୁ ମଣିଷଙ୍କୁ ବୁଝିବା। ନିଜ ଜୀବନରେ ବହନ କରି ବାଟ ଚାଲୁଥିବା ବିଶ୍ୱଟି ସହିତ ବାହାରର ବିଶ୍ୱକୁ ବୁଝିବା। ମୋ' ଭିତରର ବିଶ୍ୱଟି ହେଉଛି ମୋ'ର ପ୍ରଚକ୍ଷୁ, ଯାହା ସାହାଯ୍ୟରେ ମୁଁ ବାହାରର ବିପୁଳତର ଏହି ବିଶ୍ୱକୁ ବୁଝିବି। ଏବଂ ଏହି ବିପୁଳତରଟିରୁ ହିମ୍ମତ ନେଇ ମୁଁ ମୋ' ଭିତରର ବିଶ୍ୱଟିକୁ ବୁଝିବି। ଏକ ସ୍ୱାଭାବିକ ସୂତ୍ରରେ ମୋ'ର ଭିତର ଏବଂ ବାହାର ଏକ ଆରେକଟି ସହିତ ଯୋଡ଼ା ହୋଇ ରହିଥିବ, ମୋତେ କୌଣସି ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ ବା ଶଙ୍କା ନଥିବ। ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ ନଥିବ, ତେଣୁ ଶଙ୍କା ମଧ୍ୟ ନଥିବ; ଶଙ୍କା ନଥିବ, ତେଣୁ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ ମଧ୍ୟ ନଥିବ।

ବୁଦ୍ଧି ବୁଝିବ। ବୁଦ୍ଧି ହେଉଛି ଏକ ଶକ୍ତି, ଯାହାକୁ ମୁଁ ଏହି ପୃଥିବୀର ନିତ୍ୟ ସମ୍ପର୍କ ଦ୍ୱାରା ହିଁ କ୍ରମବିକଶିତ କରି ଆଣିଛି। ଏହି ପୃଥିବୀ ସହିତ ବାଟ ଚାଲିବାକୁ ସେଇଟି ହେଉଛି ମୋ'ର ଏକ ନିଜସ୍ୱ ସୁନିଶ୍ଚିତ ସମ୍ବଳ। ସେହି ବୁଦ୍ଧି ମୋ'ର ସବାପ୍ରଥମ ବିଶ୍ୱସନୀୟ ନିର୍ଭରଶିଳା। ଏଠି ମୋ' ପାଦଗୁଡ଼ିକୁ ଦୃଢ଼ କରି ରଖିଛି ଏବଂ ଏକ ସୋପାନକ୍ରମରେ ଆଗକୁ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱକୁ ପଡି ପଡି ଯାଇଛି। ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରକାରେ ଆଖି ଭଳି କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଛି। ମୋତେ ଜୀବନର ସତ୍ୟପ୍ରତ୍ୟୟ ଗୁଡ଼ିକୁ ଆଣି ଯୋଗାଇ ଦେଇଛି। ମୋ'ର ଅସଲ ବିଶ୍ୱାସମାନେ ହେଉଛନ୍ତି ମୋ' ବୁଦ୍ଧିଦ୍ୱାରା ଅର୍ଜିତ ଅନ୍ତଃସମ୍ପନ୍ଧ ଗୁଡ଼ିକ ଉପରେ ମୋ' ବିଶ୍ୱାସ। ସେହି ବିଶ୍ୱାସକୁ ଓ ବିଶ୍ୱାସ ମାନଙ୍କୁ ଆଣି ମୋ' ଉପରେ ଲଦି ଦିଆ ଯାଇନାହିଁ। ଧର୍ମ ଲଦି ଦେଇନାହିଁ, ଶାସ୍ତ୍ର ଲଦି ଦେଇନାହିଁ କିମ୍ବା ଗୁରୁବାକ୍ୟମାନେ ମଧ୍ୟ ଲଦି ଦେଇନାହାନ୍ତି। ପ୍ରାୟ ସକଳ କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱର ସହିତ ମୋ' ଉପରେ ବାହାରୁ ଆଣି କେତେଟା ଛାଞ୍ଚକୁ ଏହି ପୃଥିବୀର ଏକମାତ୍ର ସତ୍ୟ ବୋଲି ଘୋଷଣା କରି ଆସିଥିବା ଧର୍ମ-ଅନୁଜ୍ଞାମାନେ ସେହି କାରଣରୁ ବୁଦ୍ଧିକୁ ବର୍ଜନ କରି ବାହାରି ଆସି ପାରିଲେ ଯାଇ ମୁଁ ସତ୍ୟକୁ ଚିହ୍ନିବି ବୋଲି କହି ମୋତେ ଫୁସଲାଇବାରେ ଲାଗିଥାଆନ୍ତି କି ? ବୁଦ୍ଧିଦ୍ୱାରା ନୁହେଁ, ବିଶ୍ୱାସ ଦ୍ୱାରା ହିଁ ଈଶ୍ୱର ମିଳିବେ ବୋଲି ସେମାନେ ଏଡ଼େ ପାଟିରେ କହନ୍ତି। ବାହାରୁ ଆମ ବିଶ୍ୱାସମାନେ ସେହି କାରଣରୁ ଆମ ଉପରେ ଆସି ଲଦା ହୋଇ ରହିଥାନ୍ତି। ବୁଦ୍ଧି ଦେଇ ଆପଣାର ପାଦଗୁଡ଼ିକ ଉପରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ନିର୍ଭର ହୋଇ ବାଟମାନଙ୍କୁ ଚାଲି ଆମେ ପ୍ରତ୍ୟେକେ ଯେଉଁ ବିଶ୍ୱାସଟିକୁ ଅର୍ଜନ କରୁ ତାହାହିଁ ଆମର ଅସଲ ପାଥେୟ, ଆମର ଅସଲ ଆଖି ଏବଂ ଅସଲ ସମ୍ପନ୍ଧ।

ବୁଝିବା, ଅର୍ଥାତ୍ ଏଇଠୁ ଆରମ୍ଭ କରିବା। ଭିତରେ ପୂର୍ଣ୍ଣସ୍ଥିର ରହି ବାଟ ଚାଲିବା। ବୁଦ୍ଧିନିର୍ଭର ହୋଇ ବାଟ ଚାଲିବା। ଅଧିକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ କରି କହିଲେ ବାଟଟିଏ

ପକାଇବା ଓ ସେଇଟିକୁ ଚାଲିବା । ଆଗକୁ ଆଗକୁ ପାଦ ପଡ଼ୁଥିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଯେଉଁ ବିଶ୍ୱାସଟି ବଢ଼ି ବଢ଼ି ଯାଉଥିବ, ସେଇଟି ଜୀବନ ଉପରେ ଆମର ପ୍ରକୃତ ବିଶ୍ୱାସ, ପୃଥିବୀ ଉପରେ ବିଶ୍ୱାସ, ସତ୍ୟ ଉପରେ ବିଶ୍ୱାସ । ଏବଂ ସତ୍ୟ ଉପରେ ସେହି ବିଶ୍ୱାସଟି ଯହୁଁ ଯହୁଁ ବୃଦ୍ଧି ପାଇବାରେ ଲାଗିଥିବ, ସେତିକି ଭ୍ରାନ୍ତି ରହିତ ହୋଇ ଆମେ ନିଜ ଜୀବନକୁ ବସ୍ତୁତଃ ଏକ ଉପଲବ୍ଧି ବୋଲି ଆବିଷ୍କାର କରୁଥିବା । ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ଅର୍ଥରେ ଏକ ଠୁଳ ଉପଲବ୍ଧି ଏବଂ ସେହି ଠୁଳ ପ୍ରତ୍ୟୟଟି ପୋଖତ ତଥା ଚାକ୍ଷୁଷ ହୋଇ ଆସିଯାଉ ଥିବାର ପୂର୍ଣ୍ଣପ୍ରସାରଯୁକ୍ତ ସାକ୍ଷାତ୍କାରଟି ହେଉଛି ଇଶ୍ୱରଙ୍କର ଉପଲବ୍ଧି । ଜୀବନ ବଞ୍ଚିବାର ପରିଭାଷାରେ ପକାଇ କହିଲେ ଏକ ପାରସ୍ପରିକତାର ଚେତନା, ଏହି ସବୁକିଛିକୁ ଏକତ୍ର କରି ଦେଖୁଥିବା ଏକ ସଦାଚଳମାନ ପୃଥ୍ୱୀଜୀବନ,- ଇଶ୍ୱରସତ୍ୟର ଏକ ସ୍ୱଭାବଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ପରିପ୍ରକାଶ । ବେନେଡ଼ିକ୍ଟ୍ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର amor Dei,- ଇଶ୍ୱରୀୟ ପ୍ରୀତି, ଜୀବନ ପ୍ରୀତି, ଅର୍ଥାତ୍ ପୃଥିବୀ ପ୍ରୀତି । ଏକ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଧର୍ମ ସଂପୃକ୍ତି । ଏବଂ ବୁଦ୍ଧିରୁ ଆରମ୍ଭ କରି,- inteuectualis Dei,- ବୁଦ୍ଧିରୁ ଆରୋହଣ କରି ଏବଂ ସୋପାନ ପରେ ସୋପାନ ଅତିକ୍ରମ କରି ଇଶ୍ୱରୀୟ ଉପଲବ୍ଧିରେ ଯାଇ ଉପନୀତ ହେବା । ବୁଝିବାର ବାଟଟି ତେଣୁ ପାରମ୍ପରିକ ବାଟଗୁଡ଼ିକ ଠାରୁ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଗୋଟିଏ ଅଲଗା ଧାତୁର, ଏକ ଭିନ୍ନ ବ୍ୟାକରଣର ।

ବୁଦ୍ଧିର ମୂଳଦୁଆଟିରୁ ଆରମ୍ଭ ଓ ପ୍ରୀତିରେ ଶେଷ । ସେହି ପ୍ରୀତି ଯେ ଆମକୁ କେତେଯାଏ ନେଇଯାଇ ପାରିବ, ସେହି କଥାଟିକୁ ହିସାବ କରି ମୋଟେ କହି ହେବନାହିଁ । କେବଳ ଧର୍ମ ଏବଂ କେବଳ ଦର୍ଶନ ଆମକୁ ଆଗତୁରା ସେହି ସମ୍ବାଦଟିକୁ ଆଣି ଦେଇ ପାରିବେନାହିଁ । ପ୍ରୀତି ବଢିବାରେ ଲାଗିଥିବ ଓ ଆମିମାନେ ଦୂର ଓ ଆହୁରି ଦୂରକୁ ପ୍ରଲମ୍ବିତ ହୋଇ ଯାଉଥିବେ । ଏକ ସଦା ଚଳମାନତାର ଉପଲବ୍ଧି, ଏକ ସଦାସ୍ଥିର ହଁ'ର ଜୀବନ ବଞ୍ଚିବା, ସେଇଟି ହେଉଛି ଇଶ୍ୱରଙ୍କୁ ଉପଲବ୍ଧିର ଯାବତୀୟ କ୍ରମରେ ସହଯୋଗୀରୂପେ ଲାଭ କରିବା । ଇଶ୍ୱର ଚାଲୁଛନ୍ତି, କାରଣ ମୁଁ ଚାଲୁଛି; ମୁଁ ଚାଲୁଛି କାରଣ ଇଶ୍ୱର ଚାଲୁଛନ୍ତି । ଯେଉଁମାନେ ସତେଅବା ବିବିଧ ପ୍ରକାରେ ଜ୍ୱରାକ୍ରାନ୍ତ ହୋଇ ବାଟ ଚାଲନ୍ତି, ସେମାନେ ମୋଟେ ଆପଣାକୁ ବୁଝିନଥାନ୍ତି । ନିଜକୁ ବୁଝିନଥାନ୍ତି କିମ୍ବା ଇଶ୍ୱରଙ୍କୁ ବୁଝିନଥାନ୍ତି । ପ୍ରୀତିରୁ ବହୁଦୂର ହୋଇ ରହିଥାନ୍ତି । ଏହି ଯାବତୀୟ ଅଫିମ ନିଶାରୁ ମୁକ୍ତ ହେଲେ ଯାଇ ମଣିଷମାନେ ଧର୍ମକୁ ଆସନ୍ତି, ଇଶ୍ୱରଙ୍କୁ ଚିହ୍ନନ୍ତି ଏବଂ ପ୍ରୀତିରେ ବଞ୍ଚିପାରନ୍ତି । ସେତେବେଳେ ରୋଦନ କରିବାର ଆଉ କୌଣସି ଆବଶ୍ୟକତା ରହେନାହିଁ, କୁପିତ ହେବାକୁ ଇଚ୍ଛା ହୁଏନାହିଁ । ବୁଝିବା ନାମକ ସେହି ପ୍ରକୃତ ରହସ୍ୟଟି ଉଦ୍‌ଘାଟିତ ହୋଇ ଯାଉଥିବାର ଏକ ସ୍ଥିର ପ୍ରତ୍ୟୟ ଆମ ଜୀବନକୁ

ଏକ ଉତ୍ତରୋତ୍ତର ପ୍ରସାର ଦେଇଯାଏ ।

ତେଣୁ, ରୋଦନ ନୁହେଁ ବା ଭର୍ତ୍ସନା ନୁହେଁ, ବୁଝିବାର ଏକ ଖାସ୍ ମାର୍ଗ, ଖାସ୍ ଧର୍ମ ଓ ଖାସ୍ ପ୍ରୀତି । ପୂରାପୂରି ଏକ ସକାରାତ୍ମକ ଲୋଡ଼ିବା,-ଆପଣାକୁ ଲୋଡ଼ିବା ଏବଂ ପରସ୍ପରକୁ ଲୋଡ଼ିବା । ପୃଥିବୀ ହୁଏତ ଆମକୁ ଭାରି ବିଚିତ୍ର ବୋଲି କହିବ, ଆମକୁ ପଲଟା ଭିତରୁ ତଡିଦେବେ, ତଥାପି ଆମେ ସେମାନଙ୍କୁ ମୋଟେ ଝିଙ୍ଗାସିବା ନାହିଁ । ଆମେ ସେମାନଙ୍କୁ ବୁଝିବା । ବୁଦ୍ଧିଯୁକ୍ତ ହୋଇ ବୁଝିବା । ଅର୍ଥାତ୍ ସେମାନଙ୍କୁ ଲୋଡ଼ିବା । ସେହିମାନଙ୍କୁ ବାଦ୍ ଦେଇ ଆମେ ପୁଣି କେଉଁ ପୃଥିବୀଟିକୁ ବଞ୍ଚିବା ? ଦର୍ଶନ କରିବା ଏବଂ ଧର୍ମ ନାମରେ ରଡ଼ିମାନ ଦେବାରେ ଲାଗିଥିବା ? ଧୁରନ୍ଧରମାନେ ସମ୍ଭବତଃ କୌଣସି ମିଛ ସତ୍ୟମାନଙ୍କୁ ନେଇ ବାୟା ହୋଇ ରହିଥାନ୍ତି, ମତି ହରାଇ ପକାଇଥାନ୍ତି । ଖୋଜନ୍ତି ନାହିଁ ଅଥବା ବୁଝନ୍ତିନାହିଁ । ତୁଚ୍ଛା ଆପଣାକୁ ଦେଖୁଥାଆନ୍ତି ଓ ନାନାପ୍ରକାରେ ଏଡ଼େ ବଡ଼ ପୃଥିବୀରେ ବୈରାଗୀପ୍ରାୟ ହୋଇ ରହିଥାନ୍ତି । ପ୍ରୀତି କହିଲେ ତ ଏପରି ଗୋଟିଏ ଭାରସାମ୍ୟକୁ ସର୍ବଦା ବୁଝାଇବା ଉଚିତ, ଯାହାକି ଆମକୁ ଖୁବ୍ କୋଳାହଳ ଶୂନ୍ୟ ଭାବରେ ଏହି ସମୁଦାୟ ଜୀବନକୁ ସମ୍ଭାରି ଧରିଥିବା ଜଗତଟିକୁ ଧରି ରଖିଥାଏ । ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କୁ ତାଙ୍କ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗର ବେଢ଼ଟା ବହିଷ୍କୃତ କରି ରଖିଥିଲା ସିନା, ସିଏ ପ୍ରୀତିରେ ହିଁ ରହିଥିଲେ । ସେହି କାରଣରୁ ଆମ ବହିର ଅନ୍ୟ ଦାର୍ଶନିକଙ୍କ ଠାରୁ ଅଲଗା ପ୍ରକାରର ବି ହେଲେ । ରୋଦନ କରିବୁ ନାହିଁ, ନାନା କୁପିତପଣରେ ମୋଟେ ଶକ୍ତିଗୁଡ଼ିକୁ ସାରି ଦେବୁନାହିଁ,- ତୁ ବୁଝିବୁ । ତୋ' ବୁଝିବା ଭିତରେ ତୁ ଥିବୁ ଏବଂ ଜଗତଯାକ ମଧ୍ୟ ରହିବ । ତାହାହିଁ ଯଥାର୍ଥ ଦର୍ଶନ । ଯଥାର୍ଥ ଭାବରେ ଦେଖିବା ଓ ଲୋଡ଼ିବା । ଏକ ପ୍ରୀତି ଯାହାକୁ ମୋତେ, ତୋତେ ଏବଂ ଜଗତକୁ ଏକ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଈଶ୍ୱରୀୟତା ଦ୍ୱାରା ସମୁଜ୍ଜ୍ୱଳ କରି ରଖିଥିବ । ସେଥିଲାଗି ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କର ରଚନାଗୁଡ଼ିକୁ ଥିରବୁଦ୍ଧି ହୋଇ ପାଠ କରୁଥିବା ସମୟରେ ସେ ଧର୍ମତଃ ତୋ', ମୋ' ଏବଂ ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କର କଥାଗୁଡ଼ିକୁ କହୁଥିବା ପରି ଲାଗୁଥାଏ ।

ଏକ ପ୍ରୀତିର ହିଁ ଅନୁଭବ ହୁଏ । ଏକ ଅନ୍ୟ ପ୍ରକାରର ସଂକ୍ରମଣ, ଯାହା ମୋଟେ ସଂକ୍ରାମିତ କରି ପକାଏନାହିଁ,-ଯାହା ପାଖକୁ ଡ଼ାକିନିଏ, ଆମ ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କୁ ହିଁ ସଂପୃକ୍ତ କରିନିଏ । ଯାହାକିଛି ଆମକୁ ସଂପୃକ୍ତ କରିପାରେ, ତାହାହିଁ ଦର୍ଶନ,-ଏକ ଆତ୍ମୀୟତାର ଅନୁଭବ; ସେହି ଚାରିଶହ ବର୍ଷ ତଳର ବେନେଡ଼ିକ୍ଟ୍ ସ୍ପିନୋଜା, ଏବେ ମଧ୍ୟ ଆମଲାଗି ବହୁତ ପ୍ରାସଙ୍ଗିକତା ରହିଛି । ଏହି ଉପସ୍ଥିତ ପୃଥିବୀଟି ଲାଗି

ପ୍ରାସଙ୍ଗିକତା ରହିଛି । କେବଳ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କ ଲାଗି ନୁହେଁ, ସମଷ୍ଟିଗୁଡ଼ିକ ଲାଗି ମଧ୍ୟ ରହିଛି । ରାଷ୍ଟ୍ରମାନଙ୍କ ଲାଗି ରହିଛି ତଥା ରାଷ୍ଟ୍ର ରାଷ୍ଟ୍ର ମଧ୍ୟରେ ସମ୍ବନ୍ଧତ୍ୱର କ୍ଷେତ୍ରରେ ମଧ୍ୟ ରହିଛି । ପାଶ୍ଚାତ୍ୟରେ ରହିଛି, ପ୍ରାଚ୍ୟରେ ରହିଛି । ଆମେ ପ୍ରୀତି ଦେଇ ସ୍ପିନୋଜାଙ୍କୁ ଅନୁଭବ କରିବା । ତାଙ୍କ କାଳରେ ତ ତାଙ୍କୁ କେତେ କେତେ ଯୁକ୍ତିରେ ଜଣେ ନାସ୍ତିକ ବୋଲି କହି ନିନ୍ଦା କରା ଯାଉଥିଲା, ଚଳନ୍ତି ଭାଷାରେ ସ୍ପିନୋଜାପନ୍ଥୀ ବୋଲି କହିଲେ ଜଣେ ନାସ୍ତିକକୁ ହିଁ ବୁଝାଉଥିଲା । ଏବେ ତ ଦର୍ଶନଗ୍ରନ୍ଥମାନଙ୍କରେ ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ହୋଇ ରହିଥିବା ବହୁ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଆମେ ଜଣେ ଜଣେ ଦାର୍ଶନିକ ବୋଲି କହୁଛୁ । ଦର୍ଶନର ଅଧ୍ୟୟନରେ ସେମାନେ ଜଣେ ଜଣେ ମହାବଳୀ ସଦୃଶ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି । ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ବ୍ୟାଖ୍ୟାର ପ୍ରତିନିଧିତ୍ୱ କରୁଛନ୍ତି । ଏବଂ ଖୁବ୍ ସ୍ପଷ୍ଟ ଗୋଟିଏ କଥା ଯେ ସ୍ପିନୋଜା ସେମାନଙ୍କର ଧାଡ଼ୀଟି ସହିତ ମୋଟେ ଖାପ ଖାଉନାହାନ୍ତି । ସ୍ପିନୋଜା ତଥାକଥିତ କୌଣସି ତତ୍ତ୍ୱରେ ନାହାନ୍ତି । ସେ ଜୀବନତତ୍ତ୍ୱ ବିଷୟରେ ସବୁକିଛି କହିଛନ୍ତି ।

ଜୀବନ ଏକ ତତ୍ତ୍ୱମାତ୍ର ନୁହେଁ । ଜୀବନ ହେଉଛି ଏକ ବଞ୍ଚିବା । ବଞ୍ଚୁ ବଞ୍ଚୁ ତତ୍ତ୍ୱଟିଏ ଉପଲବ୍ଧି କରିବା । ସେଇଥିରୁ ଏକ ଦର୍ଶନ । ଦର୍ଶନର ଅଧ୍ୟୟନ ଏବେ ତୁଚ୍ଛା ଏକ ପଳାୟନରେ ପରିଣତ ହେଲାଣି । ମୁଁ ଯୋଉଠି ଅଛି ସେଇଠି ପଡ଼ି ରହିଥିବି । ଆଖି ଆଗରେ ଦିଗ୍‌ବଳୟ ବୋଲି ହୁଏତ କିଛିହେଲେ ନଥିବ । କେଉଁଠି ଯାଇ ପହଞ୍ଚିବାର ଆସ୍ପୃହାଟିଏ ନଥିବ । ଦର୍ଶନର ବିଦ୍ୱାନ୍‌ମାନେ ସତେଅବା ସକଳ ନ୍ୟାୟରେ ଦୁଇଖଣ୍ଡ ହୋଇ ରହିଥାନ୍ତି । ଗୋଟିଏ ପାଖକୁ ଅନ୍ୟ ପାଖଟି ସହିତ ମିଳାଇ ଦେଖି ବସିଲେ ତେଣୁ ନିରାଶ ହେବାକୁ ହୋଇଥାଏ । ପୃଥିବୀଯାକ ପଣ୍ଡିତମାନେ ହାଉଯାଉ ହୋଇଥିବା ବେଳେ ସେହି ହେତୁ ଆମ ଜୀବନଟି ଏପରି ଅସୁନ୍ଦର ଏବଂ ଅସମଞ୍ଜସ ହୋଇ ରହିଛି କି ? ଜୀବନରେ କିଛି ହେବାର ତୃଷା ହିଁ ନାହିଁ । ଦର୍ଶନଟା ପାଣ୍ଡିତ୍ୟରେ ପରିଣତ ହୋଇ ବସ୍ତୁତଃ ଏକ କ୍ଷତିପୂରଣ କରୁଛି । ବେନେଡିକ୍ଟ୍ ସ୍ପିନୋଜା ନିଜ ଭିତରେ ଏପରି ବନ୍ଧୁଟିଏ ପାଇଥିଲେ ଯିଏକି ତାଙ୍କୁ ସତତ ଏକ ଅନ୍ୱେଷଣରେ ତତ୍ପର କରି ରଖିଥିଲା । ସିଏ ଆଦୌ ଏକ ସୁନାପୁଅ ହୋଇ ପାରିଲେ ନାହିଁ । ପୁରୁଣା ମାନଙ୍କ ଲାଗି ସମସ୍ୟା ହେଲେ । ଆତଙ୍କର କାରଣ ହେଲେ । ସ୍ପିନୋଜା ତଥାପି କ୍ରନ୍ଦନ କଲେନାହିଁ, କୋପ ମଧ୍ୟ କଲେନାହିଁ । ସ୍ପିନୋଜା ବୁଝିଲେ । ଈଶ୍ୱର, ପ୍ରକୃତି ଏବଂ ପୃଥିବୀକୁ ଅଭିନ୍ନ ବୋଲି ଆବିଷ୍କାର କଲେ । ତାହା ହେଉଛି ଏକ ଖାସ୍ ପ୍ରକାରର ଆତ୍ମୀୟତା । ସେହି ଆତ୍ମୀୟତା ହିଁ ସାହସ ଆଣି ଦେଇଯାଏ; ଏପରି

ଗୋଟିଏ ସ୍ଥିରତା ଆଣି ଦିଏ, ଯାହାକି ଯେତେ ଯାହା ଧକ୍କା ଆସି ବାଜୁଥିଲେ ମଧ୍ୟ ମୋଟେ ବିଚଳିତ ହୁଏନାହିଁ । ଦୃଢ଼ ହୋଇ ରହିଥାଏ ଏବଂ ପୂର୍ଣ୍ଣଭାବେ ଗ୍ରହଣଶୀଳ ହୋଇ ରହିଥାଏ । ବୁଝିବାକୁହିଁ ଜୀବନରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିଥିବା ମନୁଷ୍ୟମାନେ ଆଦୌ ଏକାକୀ ବୋଲି ଅନୁଭବ କରନ୍ତି ନାହିଁ । ସେମାନେ ଏପରି ଏକ ଧର୍ମରେ ରହିଥାନ୍ତି ଯାହାକି ଏକ ପ୍ରୀତିକୁ ପାଥେୟ କରି ଆମକୁ ପରିଚାଳିତ କରି ନେଉଥାଏ । ପୃଥିବୀ ସେମାନଙ୍କୁ ବୁଝୁ ବୋଲି ସେମାନେ କୌଣସି ସର୍ତ୍ତ ରଖିନଥାନ୍ତି । ଅସଲ ଯାବତୀୟ ପ୍ରୀତି କେବଳ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ବୁଝିବା ମଧ୍ୟରେ ଆପଣାକୁ ସମର୍ପିତ କରି ରଖିଥାଏ । ବୁଦ୍ଧିକୁ ଭୂମିଟିଏ କରି ପ୍ରୀତି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏହି ନିତ୍ୟ ଆହ୍ବାନର ଯାତ୍ରାଟି, ସେଇଟି ହେଉଛି ଯାବତୀୟ ଜୀବନଦର୍ଶନର ସର୍ବମୂଳ ସତ୍ୟ । ସ୍ପିନୋଜା ଆମ ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କ ଲାଗି ଅବଶ୍ୟ ପ୍ରାସଙ୍ଗିକ ହୋଇ ରହିବେ ।

□

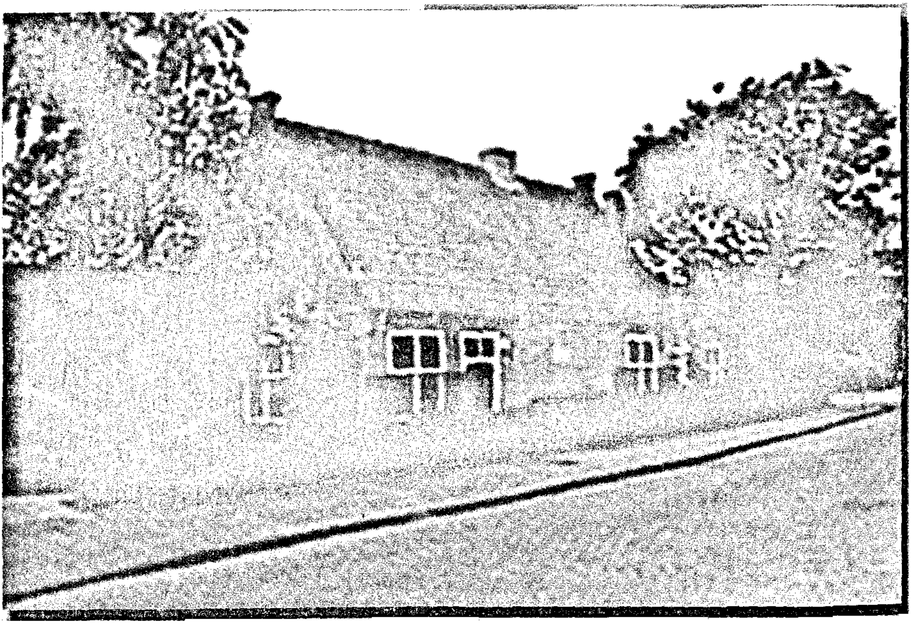

ପ୍ରାପ୍ତିସ୍ଥାନ :
ବିଶ୍ୱନୀଡମ୍, ୮୩/ଏ, ବାପୁଜୀ ନଗର,